

Kategoryzacja kwantytatywna w języku japońskim

Literatura, język i kultura Japonii

Jarosław A. Pietrow
Kategoryzacja
kwantytatywna
w języku japońskim

WYDAWNICTWO UNIwersYTETU JAGIELLOŃSKIEGO

Seria: **Literatura, język i kultura Japonii**

Publikacja dofinansowana przez Fundację im. Takashimy oraz Wydział Polonistyki
Uniwersytetu Warszawskiego

RECENZENT

Prof. dr hab. Jerzy Bańcerowski

PROJEKT OKŁADKI

Marcin Bruchnalski

© Copyright by Jarosław A. Pietrow & Wydawnictwo Uniwersytetu
Jagiellońskiego
Wydanie I, Kraków 2011
All rights reserved

Niniejszy utwór ani żaden jego fragment nie może być reprodukowany,
przetwarzany i rozpowszechniany w jakikolwiek sposób za pomocą urządzeń
elektronicznych, mechanicznych, kopiujących, nagrywających i innych oraz nie
może być przechowywany w żadnym systemie informatycznym bez uprzedniej
pisemnej zgody Wydawcy.

ISBN 978-83-233-3297-8

www.wuj.pl

Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego
Redakcja: ul. Michałowskiego 9/2, 31-126 Kraków
tel. 12-631-18-81, 12-631-18-82, fax 12-631-18-83
Dystrybucja: tel. 12-631-01-97, tel./fax 12-631-01-98
tel. kom. 506-006-674, e-mail: sprzedaz@wuj.pl
Konto: PEKAO SA, nr 80 1240 4722 1111 0000 4856 3325

[...] w języku japońskim występują pewne nazwy, które w połączeniu z liczebnikami wyrażają to, iż liczony przedmiot jest, jako jednostka, obecny tyle razy, ile liczebnik wskazuje. [...] Tego rodzaju pomocniczych nazw jest w języku japońskim więcej, niż ich naprawdę trzeba.

J.J. Hoffman, *Japanese Grammar*, Leiden 1868 za: B. Malinowski 1920

[...] Na owych stronicach [chińskiej encyklopedii zatytułowanej *Cesarstwo Niebios Wiedzy Dobrotliwej*] napisano, iż zwierzęta dzielą się na:

- a) należące do Cesarza,
- b) zabalsamowane,
- c) zaskarbione,
- d) ssące mleko,
- e) syreny,
- f) baśniowe,
- g) bezpańskie psy,
- h) zamieszczone w niniejszej klasyfikacji,
- i) te, które trzęsą się jak szalone,
- j) niezliczone,
- k) narysowane cieniutkim pędzelkiem z sierści wielbłądziej,
- l) et cetera,
- m) te, które przychodzą rozbić dzban,
- n) te, które z daleka wyglądają jak muchy. [...]

J.L. Borges, *Otras inquisiciones*, Alianza Editorial, Madrid 1998

SPIS TREŚCI

Nota redakcyjna

Łaciński zapis przykładów z języków wschodnioazjatyckich.....	11
---	----

Od autora	17
-----------------	----

Część wstępna

0.1. Problematyka badawcza książki.....	23
0.2. Wyjściowy aparat terminologiczny.....	36
0.3. Źródła teoretyczne oraz leksykograficzna i pozaleksykograficzna baza materiałowa	43

Rozdział I

Językowe odzwierciedlenia kategoryzacji obiektów.....	47
1.1. Kategoryzacja obiektów jako składnik wiedzy potocznej	47
1.2. Klasyfikacja (systematyka) jako naukowy podział obiektów i zjawisk.....	65
1.3. Rozbieżność kategoryzacji i klasyfikacji w obrębie słownictwa języków naturalnych	71
1.4. Sposoby kategoryzacji obiektów i ich gramatyzacja w językach naturalnych	73
1.5. Typologia językowych systemów kategoryzujących obiekty	75
1.6. Kategoryzacja a kwantytatywne myślenie o rzeczach i zjawiskach	77

Rozdział II

Kategoryzacja i jej środki językowe we współczesnej japońszczyźnie.....	81
2.1. Różne kategoryzacje obiektów w japońskim systemie językowym	81
2.2. Gramatyzacja rozróżnień kategoryalnych w języku japońskim	106
2.3. Kwantytatywne ujmowanie rzeczy i zjawisk w języku japońskim.....	111
2.4. Klasy rzeczownikowe i ich przyliczebnikowe wykładniki.....	122

Rozdział III

Kategoryzatory japońskie jako szczególny typ enumeratorów	127
3.1. Enumeratory a kategoryzatory – własności definicyjne i rozróżniające.....	127
3.2. Semantyczna klasyfikacja kategoryzatorów	136
3.3. Kategoryzatory szczegółowe (K-)	138
3.3.1. Kategoryzatory szczegółowe kształtu (KS)	138
3.3.2. Kategoryzatory szczegółowe funkcji (KF)	147
3.3.3. Kategoryzatory szczegółowe charakterystycznego atrybutu (KP).....	152
3.3.4. Kategoryzatory szczegółowe metonimiczne (KM).....	160
3.3.5. Kategoryzatory szczegółowe przetworzenia (KT).....	164
3.3.6. Kategoryzatory szczegółowe gatunku (KA)	167

3.3.7. Kategoryzatory sufiksalne (KD) i problem metajęzykowych odniesień kategoryzatorów	218
3.4. Kategoryzatory generalizujące (G)	221
3.5. Kategoryzatory ułomne składniowo (A)	224
3.6. Problem rzeczowników pospolitych o funkcji kategoryzatorów (N)	224

Rozdział IV

Enumeratory niekategoryzatorowe	229
4.1. Systemowy status enumeratorów niekategoryzatorowych	229
4.2. Enumeratory procesualne (V)	230
4.3. Enumeratory obiektowe	235
4.3.1. Enumeratory ilościowe	236
4.3.1.1. Kolektywizatory (C~)	236
4.3.1.1.1. Kolektywizatory określające liczbę desygnatów (CD)	237
4.3.1.1.2. Kolektywizatory nieokreślające liczby desygnatów (CU)	240
4.3.1.2. Enumeratory metonimiczne (M)	242
4.3.1.3. Jednostki miary (D~)	247
4.3.1.3.1. Jednostki miary ustandaryzowane (DF)	247
4.3.1.3.2. Niestandardowe jednostki miary (DU)	248
4.3.1.3.3. Enumeratory partytywne (DS)	253
4.3.2. Enumeratory punktowe (E~)	259
4.3.2.1. Enumeratory numeryczne (EN)	259
4.3.2.2. Enumeratory porządkowe (EO)	260
4.3.2.3. Enumeratory czasowe (ET)	263
4.3.2.4. Enumeratory stopnia (EP)	265
4.3.2.5. Enumeratory mnożnikowe (EM)	267
4.3.2.6. Enumeratory dystrybutywne (ED)	268

Rozdział V

Morfologia liczebników, kategoryzatorów oraz połączeń liczebnikowo- i zaimkowo-kategoryzatorowych	271
5.1. Dwusystemowość morfologiczna. Liczebniki rodzime i sinojapońskie. Potencjalny i szczątkowy charakter systemu ksenojapońskiego	271
5.2. Morfologiczne reguły łączliwości liczebników i kategoryzatorów	283
5.3. Upodobnienia i zmiany fonetyczne	289

Rozdział VI

Składnia liczebników i zaimków kategoryzatorowych	297
6.1. Usytuowanie składniowe liczebników kategoryzatorowych w zdaniu japońskim	297
6.2. Typ I – pozycja okolicznikowa	300
6.3. Typ II – pozycja przydawkowa	305
6.4. Typ III – pozycja podmiotowa	309

6.5. Typ IV – składniowe pozycje zaimków kategoryzatorowych	310
6.5.1. Kategoryzatorowe zaimki pytajne	311
6.5.2. Kategoryzatorowe zaimki nieokreślone	315
6.5.3. Kategoryzatorowe zaimki generalizujące	316
6.6. Typ V – kategoryzatorowe liczebniki porządkowe	317
6.7. Użycie anaforyczne liczebnika kategoryzatorowego	320
6.8. Kategoryzatorowy liczebnik porządkowy w użyciu anaforycznym	320
6.9. Inne schematy składniowe zawierające liczebniki kategoryzatorowe	321

Rozdział VII

Miejsce japońskiego systemu kwantytatywno-generycznego w typologii języków naturalnych	323
7.1. Kwantytatywne wyróżnianie klas rzeczownikowych w języku japońskim i w innych językach wschodnioazjatyckich	323
7.2. Porównanie z językiem chińskim	329
7.3. Porównanie z językiem koreańskim	339
7.4. Porównanie z językiem wietnamskim	346

Zakończenie

Osobliwości kategoryzacji kwantytatywnej w języku japońskim	355
8.1. Semantyczna polikategorialność rzeczowników japońskich	355
8.2. Hierarchizacja klas rzeczownikowych w perspektywie semiotycznej i jej antropologiczno-kulturowe podłoże	367
8.3. Kwantytatywno-kategoryzacyjna erudycja językowa i jej odzwierciedlenie w indywidualnej kompetencji użytkowników języka	370
8.4. Tendencje rozwojowe japońskiego systemu kategoryzatorowego	381

Aneks I

Lista enumeratorów języka japońskiego	387
---	-----

Aneks II

Lista ustandaryzowanych jednostek miary w języku japońskim	419
--	-----

Wykorzystana literatura	425
--------------------------------------	------------

NOTA REDAKCYJNA

ŁACIŃSKI ZAPIS PRZYKŁADÓW Z JĘZYKÓW WSCHODNIOAZJATYCKICH

Cytowane w książce przykłady wyrazów i wyrażeń zaczerpnięte z języków wschodnioazjatyckich posługujących się niełacińskimi systemami pisma są podawane w postaci oryginalnej oraz w zapisie łacińskim, na podstawie najpowszechniej przyjętych systemów transkrypcji. Niekiedy jednak niezbędne jest odwołanie się do opracowanych przez autora sposobów zapisu łacińskiego, gdyż np. dla języka birmańskiego nie został ustalony do tej pory jednolity standard latynizacji. W szczególnych przypadkach, w miarę potrzeb, jest także podawana transkrypcja fonetyczna (oparta na systemie Międzynarodowego Stowarzyszenia Fonetycznego IPA). Dla poszczególnych, omawianych w książce języków najważniejsze reguły pomocne w odczytywaniu cytowanych wyrazów przedstawiają się następująco:

1. Dla języka japońskiego został przyjęty system latynizacji Hepburna, w którym należy zwrócić uwagę na główne rozbieżności z ortografią polską:

ts – wymawia się podobnie jak polskie *c*,

ch – podobnie jak polskie *ć* (*ći*), takie jak w wyrazie *Gucio*, *Gucju*, *Gucia*,

sh – podobnie jak polskie *ś* (*śi*), takie jak w wyrazie *Lusi*, *Lusju*, *Lusia*,

j – podobnie jak polskie *dź* (*dźi*), takie jak w wyrazie *Edzio*, *Edziu*, *Edzia*,

n – przed *t*, *d*, *n* oraz przed samogłoskami – jeżeli nie jest od nich oddzielone apostrofem – jak polskie *n*; przed *p*, *b*, *m* – jak polskie *m*; w pozostałych przypadkach (w tym przed samogłoskami, od których jest oddzielone znakiem apostrofu) – jak niezwarłe, języczkowe [N] (jest to półsamogłoska nosowa, szczelinowa, która ma wartość mory i może być wymawiana tak samo długo jak samogłoska),

f – jak dwuwargowe [ɸ] (a nie, jak w języku polskim, wargowo-zębowe) *f*,

y – jak polskie *j*,

w – podobnie jak *ł* w wymowie większości Polaków (*u* niezgłoskotwórcze),

r – jak jednouderzeniowe *r*,

u – jak niezaokrągloną samogłoskę *u*.

Do oznaczania długości samogłosek najczęściej stosuje się tzw. makron (w naszym przypadku jest to cirkumfleks) umieszczany nad samogłoską (np. *ē*). Tak oznaczone samogłoski należy wymawiać podwójnie długo. Wyjątek – zaproponowany przez autora – stanowi zapis tych z samogłosek długich, które w piśmie *kana* są oddawane poprzez sekwencje podwojonych sylabogramów *o* (w odróżnieniu od sekwencji z sylabogramem *u*), co tutaj można traktować jako przesunięcie ku transliteracji, a nie transkrypcji w ścisłym sen-

sie. Tak więc w zmodyfikowanej tutaj latynizacji tego rodzaju samogłoski długie są zapisywane za pomocą podwojonych liter (a nie przy użyciu cirkumfleksu), np. *ooi* (zamiast *ôi*) 多い ‘liczny’, *koori* (zamiast *kôri*) 凍り ‘lód’, *too* (zamiast *tô*) 十 ‘dziesięć’.

Trzeba jeszcze zaznaczyć, że wszędzie tam, gdzie w środku długiej samogłoski przebiega granica morfologiczna, jest ona respektowana w zapisie łaćńskim za pomocą podwojenia liter, bez wprowadzania symbolu długości, por. *shiiru* (a nie *shîru*) 強いる ‘zmuszać KOGO do CZEGO; wymuszać CO na KIM; skłaniać przemocą; naciskać’, *suu* (a nie *sû*) 吸う ‘wchłaniać; pochłaniać; palić (papierosy)’, *oishii* (a nie *oishi*) 美味しい ‘smaczny’.

2. Dla języka koreańskiego wykorzystujemy tu zmodyfikowany w kilku miejscach przez autora książki system McCune’a-Reischauera, w którym należy zapamiętać następujące oznaczenia wymowy:

ch jest wymawiane jak półmiękkie *cz*,

chi – jak całkowicie miękkie *ci* (*ć*),

j – jak półmiękkie *dż*,

ji – jak całkowicie miękkie *dżi* (*dź*),

sh – jak miękkie *si* (*ś*),

ng – jak tylnojęzykowe [ŋ], np. w wyrazie *bingo*,

ch' – jak lekko przydechowe *cz^{ch}*,

p' – jak lekko przydechowe *p^{ch}*,

t' – jak lekko przydechowe *t^{ch}*,

k' – jak lekko przydechowe *k^{ch}*,

pp – jak poprzedzone krótkotrwałą blokadą strumienia powietrza i mocno wymówione *p*,

tt – jak poprzedzone krótkotrwałą blokadą strumienia powietrza i mocno wymówione *t*,

kk – jak poprzedzone krótkotrwałą blokadą strumienia powietrza i mocno wymówione *k*,

tch – jak poprzedzone krótkotrwałą blokadą strumienia powietrza i mocno wymówione półmiękkie *cz*,

ss – jak poprzedzone krótkotrwałą blokadą strumienia powietrza i mocno wymówione *s*,

y – jak *j*,

w – jak *ł* w wymowie większości Polaków (*u* niezgłoskotwórcze),

o – jak zaokrąglone wargowo [o] bliskie polskiemu (ale zdecydowanie „wyokrąglonemu”) *u*,

õ – jak ścieśnione i przesunięte ku środkowi [ɔ],

e – jak wzniesione i bardziej przednie [e],

ae – jak szerokie, nieco przesunięte ku środkowi [ɛ],

ũ – jak polskie cofnięte i napięte *y* (bliższe rosyjskiemu *ы*).

Pozostałe litery mogą być odczytywane podobnie jak w języku polskim. Należy jednak pamiętać, że samogłoska *i* zmiękcza całkowicie poprzedzającą spółgłoskę we wszystkich przypadkach.

3. Dla języka chińskiego został przyjęty system *pīnyīn*, w którym odmiennie niż po polsku wymawia się podane niżej litery i połączenia literowe:

p – wymawiane jest jak polskie *p* z przydechem (*p^{ch}*),

b – na początku wyrazu jak polskie *p*, wewnątrz wyrazu jak polskie *b*,

t – jak polskie *t* z przydechem (*t^{ch}*),

d – na początku wyrazu jak polskie *t*, wewnątrz wyrazu jak polskie *d*,

k – jak polskie *k* z przydechem (*k^{ch}*),

g – na początku wyrazu jak polskie *k*, wewnątrz wyrazu jak polskie *g*,

zh – na początku wyrazu podobnie jak polskie *cz*, wewnątrz wyrazu podobnie jak polskie *dz*,

ch – podobnie jak polskie *cz* z przydechem (*cz^{ch}*),

sh – podobnie jak polskie *sz*,

z – podobnie jak polskie *c*,

c – podobnie jak polskie *c* z przydechem (*c^{ch}*),

j – na początku wyrazu podobnie jak polskie *ć* (*ći*), wewnątrz wyrazu podobnie jak polskie *dz* (*dz*i**),

q – podobnie jak polskie *ć* z przydechem (*ć^{ch}*),

x – podobnie jak polskie *ś* (*śi*),

zi – podobnie jak polskie *cy*,

ci – jak *c^{ch}y*,

si – podobnie jak polskie *sy*,

y – jak polskie *j* w pozycji przed samogłoskami (z wyjątkiem *i*), przed samogłoską *i* nie jest wymawiane,

w – jak *ł* w wymowie większości Polaków (*u* niezgłoskotwórcze),

ng – jak tylnojęzykowe [ŋ], np. w wyrazie *bingo*,

r – bez wibracji czubka języka jako przedłużoną artykulacyjnie spółgłoskę niezwartą z bocznie przewężoną szczeliną wytworzoną tuż przy górnych dziąsłach.

Oprócz tego nad samogłoskami są umieszczane oznaczenia tonalne o następujących cechach:

ē – ton wysoki i równy,

é – ton wznoszący,

ě – ton opadająco-wznoszący,

è – ton opadający.

Brak oznaczenia tonalnego sygnalizuje neutralizującą asymilację tonalną.

Oryginalne przykłady z języka chińskiego podajemy w ideograficznym zapisie tradycyjnym (czyli tak jak są obecnie zapisywane na Tajwanie, w Hongkongu i w Makao oraz tak jak były zapisywane w Chińskiej Republice Ludowej przed wprowadzeniem tzw. uproszczonych form ideogramów).

4. Wyrazy i wyrażenia wietnamskie są podawane w oryginalnej ortografii ła-
cińskiej wraz z pełnymi oznaczeniami barwy samogłosek i z następującą cha-
rakterystyką tonalną:

- e* – ton wysoki i równy,
- é* – ton rosnący,
- è* – ton opadający,
- ê* – ton opadająco-rosnący,
- ẽ* – ton rosnący przerywany ze zwarcie mrtaniowym,
- ẹ* – ton opadający zakończony zwarcie mrtaniowym.

Powyższe tonalne znaki diakrytyczne współwystępują z różnymi diakry-
tycznymi oznaczeniami barwy samogłosek, o czym trzeba pamiętać.

Należy zwrócić uwagę na odmienną od polskiej wartość fonetyczną niektó-
rych liter i sekwencji literowych w ortografii wietnamskiej, np.:

- *c* odpowiada polskiemu *k*,
- *ch* odpowiada polskiemu *ć*,
- *d* oraz *gi* odpowiada polskiemu *z*,
- *đ* odpowiada polskiemu *d*,
- *kh* odpowiada słabemu polskiemu *k* z przydechem (*k^{ch}*),
- *nh* odpowiada polskiemu *ń*,
- *ph* odpowiada polskiemu *f*,
- *qu* odpowiada polskiemu *kł* (*k^h*),
- *r* odpowiada polskiemu *z*,
- *tr* odpowiada polskiemu *cz*,
- *y* odpowiada polskiemu *i* (w pozycji po spółgłosce lub w izolacji) bądź *j*
(w pozycji przed samogłoską),
- *x* odpowiada polskiemu *s*,
- *v* odpowiada polskiemu *w*.

5. Przykłady zaczerpnięte z języka birmańskiego – z powodu braku jednego,
ustandaryzowanego systemu latynizacji – autor zdecydował się podawać
w transkrypcji opracowanej przez siebie na potrzeby niniejszej książki.
W transkrypcji tej poszczególne tony języka birmańskiego są oddawane
w następujący sposób:

- brak oznaczenia diakrytycznego (np. *e*) oznacza ton długi i równy (nie-
opadający),
- akcent typu *grave* umieszczony nad główną samogłoską sylaby (np. *è*)
oznacza ton krótki i opadający,
- akcent typu *acute* umieszczony nad samogłoską (np. *ê*) oznacza ton długi
i opadający,
- kropka umieszczona pod główną samogłoską w sylabie (np. *ẹ*) oznacza
ton krótki i przerywany, zakończony zwarcie mrtaniowym.

Cirkumfleks (^) umieszczony nad samogłoską *e* lub *o* (odpowiednio: *ê* oraz
ô) oddaje wymowę „szeroką” tychże samogłosek (w przeciwieństwie do wy-
mowy ścieśnionej, nieoznaczanej żadnym znakiem diakrytycznym).

Spółgłoski mogą być odczytywane tak jak po polsku, z następującymi wyjątkami:

- spółgłoski bezdźwięczne (np. *p*) są odczytywane nieco silniej niż ich odpowiedniki w języku polskim (przypomina to nieco wymowę geminowanych bezdźwięcznych spółgłosek koreańskich),
- apostrof umieszczony po spółgłosce oznacza jej wymowę przydechową (np. *p'* należy czytać jak *p^{ch}*, *s'* należy czytać jak *s^{ch}*),
- *w* czyta się jak polskie *ł* (*u* niezgłoskotwórcze),
- *y* czyta się jak polskie *j*,
- *ky* czyta się jak polskie, nieco silniej wymawiane *ć* (*ći*), np. sylabę *kya* odczytywać należy podobnie do polskiego *cia* (*ćia*), *gy* zaś – jak polskie *dź* (*dźi*), np. *gya* jest czytane podobnie jak polskie *dzia* (*dźia*),
- *k'y* czyta się jak polskie *ć* (*ći*) z przydechem (*ć^{ch}i*), np. *k'ya* odczytujemy jak *ć^{ch}ia*.

Od autora

Książka niniejsza stanowi monograficzny opis systemu tzw. przyliczebnikowych klasyfikatorów współczesnej japońszczyzny, odzwierciedlających potoczną kategoryzację obiektów świata zewnętrznego i wyznaczających zarazem odpowiadające poszczególnym kategoriom klasy rzeczowników. Pracując nad tą problematyką, autor starał się przedstawić maksymalnie wyczerpujący zasób form i wyrażenń wyszukanych w leksykonie i tekstach zarówno mówionej, jak i pisanej odmiany tego języka. Ponadto opierając się na różnych zaproponowanych w lingwistyce japońskiej i poza nią interpretacjach tych zjawisk, spróbował zaproponować aparat pojęciowy, jego zdaniem, lepiej dostosowany do potrzeb analizy przeprowadzanej z perspektywy konfrontatywnej (rozumianej nie tylko kontrastywnie, ale również konkordancyjnie) na tle analogicznych zjawisk związanych z kategoryzacją obiektów spotykanych w innych językach naturalnych¹.

Wśród wielu obiegowych sądów na temat stopnia trudności japońszczyzny na tle pozostałych języków świata można czasami spotkać opinię, że opanowanie umiejętności liczenia po japońsku sprawia adeptom tego języka szczególne kłopoty. Zmagając się z gramatyką tego języka w trakcie swoich studiów japońistycznych na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza oraz pracując ostatnio jako wykładowca gramatyki japońskiej na Uniwersytecie Warszawskim i Uniwersytecie Jagiellońskim, autor mógł się przekonać o częściowej przynajmniej słuszności tej oceny. Wielosystemowe rozwarstwienie liczebników, stosunkowo liczny zbiór tzw. klasyfikatorów, określanych w tradycyjnej gramatyce japońskiej mianem *josūshi* 助数詞, (dosł. 'liczebniki posiłkowe'), ich dystrybucja socjolektalna i profesjolektalna uwarunkowana erudycyjnie – wszystko to stanowi niezwykle trudną do pokonania barierę w dydaktyce języka japońskiego jako języka obcego. Bliższy kontakt z językiem japońskim uświadomił jednak autorowi, iż także rodowitym użytkownikom tego języka liczenie po japońsku przysparza często kłopotów i niedogodności, co więcej, jest też źródłem rozmaitych błędów i potknięć. Klasyfikatory zatem – jako szczególne jednostki sys-

¹ Autor chciałby również odnotować, że wykorzystane w pracy nad tekstem książki niektóre koncepcje metodologiczne i obserwacje analityczno-materiałowe zawdzięcza także udziałowi w zespole autorskim *Gramatyki japońskiej*, wydawanej przez Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, w którym między innymi zajmował się bliżej opracowywaniem rozdziałów poświęconych liczebnikom i tzw. klasyfikatorom. Wiele z interpretacji tam zawartych wymagało, w przekonaniu autora, ponownej weryfikacji, licznych uściśleń i uzupełnień. Różnorodnych obserwacji i spostrzeżeń związanych z tym obszarem gramatyki japońskiej, zarówno materiałowych, jak i normatywnych, dostarczyła autorowi także praca dydaktyczna ze studentami japonistyki UW i UJ podczas zajęć z gramatyki opisowej, praktycznej nauki języka japońskiego, japońskiego pisma ideograficznego i językoznawstwa japońskiego.

temu gramatycznego języka japońskiego – wymagają, w przekonaniu autora, znacznie bardziej poszerzonego i pogłębionego opisu, w szczególności uwzględniającego systemowe związki między nimi samymi a klasami rzeczowników, które w charakterystyczny sposób klasyfikatory te wyznaczają, wskazując mniej lub bardziej wyraziście ich konotację oraz denotację.

Z tego zatem punktu widzenia w systemie gramatycznym japońszczyzny klasyfikatory funkcjonują w sposób przypominający pod pewnymi względami morfologicznymi semantycznie czy też realnoznaczeniowo rozumiane wykładniki klas rodzajowych spotykane w językach europejskich. Obserwując japoński materiał językowy i analizując ustalenia innych badaczy klasyfikatorów japońskich, autor mógł zauważyć, że główny punkt dyskusji skupia się tutaj na samych klasyfikatorach, ich generycznej funkcji, na poprawności użycia oraz na relacjach z różnymi obiektami świata zewnętrznego jako desygnatami klas rzeczowników.

Jednocześnie autor miał okazję zetknąć się z kilkoma sądami reprezentantów nauk ścisłych na temat uniwersalności i obiektywnej natury samego zjawiska liczenia czy też kwantytatywnego odzwierciedlania rzeczywistości w języku, które to fakty miały rzekomo jasno wynikać z samej naukowej uniwersalności matematyki. Przeświadczenie takie, które można sprowadzić do stwierdzenia, że skoro formuły matematyczne i ich reprezentacja graficzna² są uniwersalne bądź – ściślej – zostały zuniwersalizowane (a uniwersalizmu tego dowodzi używanie ich w tej samej postaci przez matematyków na całym świecie, niezależnie od kultury, w jakiej zostali wychowani, czy języka, jakim mówią), to naturalny może się wydawać wniosek, iż także sposób liczenia musi być we wszystkich językach jednakowy. Mówiąc najprościej, zgodnie z tą opinią ludzie wychowani w różnych kulturach mówią, co prawda, inaczej (skoro używają odmiennych języków), ale wszyscy liczą tak samo.

Prezentowana książka może posłużyć jako dodatkowe świadectwo tego, jak błędne są tego typu przeświadczenia, oraz ukazać, jak rozbieżne mogą być drogi językowego budowania systemu wiedzy matematycznej i kwantytatywnego opisu rzeczywistości w językach naturalnych. Każdy bowiem język na swój sposób odzwierciedla wiedzę potoczną, nawet tak, zdawałoby się, powszechną jak liczby, ilości oraz miary, filtruje tę wiedzę oraz utrwała ją w elementach swego leksykonu i swojej strukturze gramatycznej.

Charakterystyczne zjawisko, jakim jest funkcjonowanie licznych połączeń liczebnikowo-klasyfikatorowych w języku japońskim, jest – co nie powinno dziwić w świetle tego, co powiedzieliśmy dotychczas – zagadnieniem często omawianym w podręcznikach, opisach gramatycznych i charakterystykach typologicznych japońszczyzny. Reguły użycia takich połączeń i ich odniesienie

² Należy tu dodać: znana w naszym kręgu kulturowym, czyli w znacznym stopniu oparta na kombinacji cyfr arabskich oraz dodatkowych symboli graficznych zaczerpniętych najczęściej z różnych alfabetów europejskich (szczególnie greckiego).

do klas rzeczownikowych mają swoje źródło w klasyfikacji i kategoryzacji różnych obiektów w rzeczywistości pozajęzykowej. Uwagę autora niniejszej książki przyciągnęły jednakże przede wszystkim kompetencyjno-gramatyczne, a także erudycyjno-kulturowe aspekty tworzenia, budowy i funkcji fraz tego typu, złożonych nie tylko z liczebników i tzw. klasyfikatorów, ale także, na zasadzie strukturalnej analogii, z liczebnych zaimków pytajnych i klasyfikatorów jako fraz usytuowanych w dających się ściśle określić schematach składniowych. Szczególnie istotnym problemem, przede wszystkim glottodydaktycznym, jest liczba i produktywność tzw. fraz klasyfikatorowych; zagadnienie to wymagało odwołania się do licznych źródeł leksykograficznych i opisów szczegółowych.

Także problematyka semantyczna i etnolingwistyczna zaprezentowana w niniejszej książce nie jest bynajmniej nową dziedziną refleksji lingwistycznej. W językoznawstwie japońskim w ostatnich latach powstało wiele nowych opracowań z tego zakresu, poświęconych w całości semiotyce i pragmatyce systemu klasyfikatorowego bądź też semantycznej, morfologicznej i kognitywno-antropologicznej analizie poszczególnych klasyfikatorów. Tematyka ta dotyczy w dużej mierze również trzech innych języków wschodnioazjatyckich, a mianowicie języka chińskiego, koreańskiego i wietnamskiego. Analogiczne zjawiska językowe zostały zaobserwowane także w wielu innych językach naturalnych. Główne opracowania, koncepcje opisu i źródła leksykograficzne zostaną tutaj przedstawione pokrótce w części wstępnej. W dalszej części książki będziemy również przywoływać rozmaite obserwacje materiałowe i teoretyczne innych badaczy zajmujących się językami z różnych rodzin i typów. W perspektywie indoeuropejskiej należy wszakże pamiętać, iż gramatyczna kategoria rodzaju jest pod wieloma względami związana ze zjawiskiem klasyfikowania obiektów rzeczywistości, odzwierciedlonego – w bardziej lub mniej dokładny sposób – w postaci kategorialno-rodzajowej opozycji klas i form wyrazowych, dlatego w ogólnolingwistycznej typologii zjawisk z tej dziedziny powinno być ono uwzględnione na równoprawnych zasadach.

Klasyfikatory przyliczebnikowe stanowią niewątpliwie składnik kompetencji gramatycznej przeciętnego użytkownika japońszczyzny, ich status językowy musi być jednak charakteryzowany nie tylko z perspektywy idiolektu bądź ogólnej odmiany języka, z punktu widzenia normy językowej czy też w odniesieniu do różnych socjolektalnych i profesjolektalnych odmian języka. Oprócz tego bowiem mogą być one rozpatrywane także jako odzwierciedlenie charakterystycznych elementów myślenia potocznego, wrażliwości na kształt i cechy substancjalne obiektów, utylitarnej oceny przedmiotów jako narzędzi i środków działania, odzwierciedlenie wrażliwości estetycznej i poczucia przynależności rzeczy i zjawisk do różnych sfer kultury oraz tradycyjnego świata wartości, w tym do sfery wyróżnianej jako charakterystycznie japońska czy też klasyczo-chińska albo sfery pod tym względem neutralnej.

W trakcie badań nad prezentowanymi tu zagadnieniami autor starał się zwrócić szczególną uwagę na kwantytatywne fundamenty myślenia o przedmiotach i ich wyróżniania w świadomości językowej mówiących po japońsku, co dla niego samego, jako zewnętrznego obserwatora prezentowanych tutaj zjawisk, wydawało się mechanizmem językowej semiotyki rzeczywistości zasługującym na bliższe poznanie.

W dobie popularności kognitywnej refleksji nad językami naturalnymi takie podejście może się wydawać czymś oczywistym. Problematyka kategoryzacji językowej, językowego obrazu świata, wiedzy potocznej o przedmiotach utrwalonej w leksykonie i w strukturach językowych jest coraz częściej podejmowana w licznych pracach poświęconych japońszczyźnie, jej językowym sąsiadom czy też wielu innym językom naturalnym, w których klasyfikowanie obiektów bywa w rozmaity sposób odzwierciedlane w systemie klas wyrazowych i klasyfikacyjnych kategorii gramatycznych lub leksykalnych. Swojej książki jednak autor nie zaliczyłby do nurtu czysto kognitywnego, gdyż interesują go tutaj także – w duchu strukturalistycznym – ściśle językowe zjawiska i zagadnienia, przesuwane obecnie do bardziej tradycyjnych kierunków i szkół językoznawczych. Do obserwacji w pełni antropologicznych czy logiczno-semantycznych autor nie czuje się wystarczająco kompetentny. Książkę swoją zatem chciałby potraktować jako monografię japonistyczno-lingwistyczną, dla której głównym przedmiotem szczegółowej obserwacji jest charakterystyczny fragment struktury gramatycznej współczesnego języka japońskiego, jakim jest system – w dotychczas przyjętej terminologii: klasyfikatorowo-liczebnikowy (a w terminologii proponowanej w niniejszym ujęciu: kategoryzatorowo-liczebnikowy), opisywany z punktu widzenia morfologii, składni i semantyki, poszerzony jedynie o najistotniejsze elementy podłoża kognitywnego i antropologiczno-kulturowego.

W trakcie pracy nad książką autor korzystał z pomocy, porad i wskazówek szerokiego grona osób, nauczycieli i kolegów ze środowiska Uniwersytetu Warszawskiego, uniwersytetu w Tsukubie, Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz swojej Almae Mater – Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu³. W szczególności zatem autor chciałby podziękować prof. Romualdowi Huszczy, swojemu wykładowcy języka japońskiego z czasów studiów japonistycznych na UAM oraz opiekunowi swoich studiów doktoranckich w Instytucie Orientalistycznym UW, a zarazem promotorowi doktoratu stanowiącego podstawę niniejszej książki, bez którego wsparcia i zaangażowania nigdy nie ujrzałaby ona światła dziennego. Równie serdeczne podziękowania autor

³ Pracę nad analityczną oraz materiałową zawartością przedstawianej tutaj książki autor rozpoczął w Warszawie w październiku 2002 roku jako słuchacz studium doktoranckiego Wydziału Neofilologii UW w Zakładzie Japonistyki i Koreanistyki Instytutu Orientalistycznego. Kontynuował ją następnie od kwietnia 2004 roku już jako stażysta Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych w Instytucie Literaturoznawstwa i Językoznawstwa państwowego Uniwersytetu Tsukuba. Stało się to możliwe dzięki dwuletniemu stypendium badawczemu przyznanemu mu przez Japońskie Ministerstwo Edukacji i Nauki.

kieruje do prof. Yuriko Sunakawy (砂川有里子), która była opiekunem jego stażu badawczego w Japonii i z którą autor często konsultował teoretyczne i materiałowe aspekty przedstawianego tu opisu. Krytycznych i zarazem niezwykle pomocnych czytelników książki znalazł też autor w osobach prof. Anny Pajdzińskiej oraz prof. Jerzego Bańcerowskiego, których sugestie były dla niego nie tylko inspirujące, ale i pozwoliły usunąć szereg nieścisłości. Swoje pomysły i interpretacje autor miał okazję prezentować na konwersatorium z typologii języków oraz na konwersatorium z językoznawstwa wschodnioazjatyckiego prowadzonych w Zakładzie Językoznawstwa Ogólnego i Wschodnioazjatyckiego UW. Wiele zawdzięcza autor także swoim kolegom i przyjaciółom, z których grona chciałby tu ze szczególną wdzięcznością wymienić mgr. Yūji Tawarayamę (俵山雄司), mgr. Keisuke Hondę (本田啓介), pana Kōki Aoyamę (青山弘毅), panią Akane Inabę (稲葉茜), mgr. Yūsuke Asai (浅井雄介), dr. Motoki Nomachiego (野町素己), mgr. Naoko Kōge (高下直子), prof. Jadwigę Linde-Usiekniewicz, prof. Zofię Zaron, prof. Marcina Hołdę, dr. Christopha J. Janasiaka, dr. Jana Majewskiego, dr. Arkadiusza Jabłońskiego, dr. Bartosza T. Wojciechowskiego, mgr. Maho Ikushimę (生島真穂), mgr. Sachie Sugo (菅生早千江), mgr. Kaori Tanakę (田中香織) oraz mgr. Janusza Olszewskiego. Ponadto słowa podziękowania autor kieruje do mgr. Yumi Nishidy (西田佑美) za wnikliwą korektę przykładów japońskich, do pani Kim Xuyên Huszcza – za pomoc w weryfikacji przykładów z języka wietnamskiego, do pana Karola Piotrowskiego – za konsultacje w zakresie terminologii biologicznej (botanika i zoologia), do pana Maung Thon Htun Aung (မောင် သန်း ထွန်း အောင်) za korektę przykładów z języka birmańskiego oraz do pani Beaty Czai – za pomoc w uzupełnieniu Aneksu II. Wreszcie słowa wdzięczności przekazuje autor swoim Rodzicom, którzy przez cały okres powstawania książki byli dla niego źródłem otuchy i nadziei.

Tsukuba–Warszawa–Kraków, styczeń 2005–październik 2010 roku

CZĘŚĆ WSTĘPNA

0.1. Problematyka badawcza książki

Przedstawiany tutaj opis ma kilka celów badawczych. Wyjściowym jego przedmiotem jest charakterystyka zbioru tzw. klasyfikatorów przyliczebnikowych w języku japońskim, które w niniejszej książce będziemy nazywać kategoryzatorami¹, umieszczając je zarazem w obrębie szerzej rozumianej klasy enumeratorów jako przyliczebnikowych wykładników jednostek liczenia, takich jak kolektywizatory, jednostki miary, porządku, krotności i wiele innych. Enumeratory te, których liczbę można ustalić na około 600 jednostek, tworzą zbiór z oczywistych względów niejednorodny, gdyż mieści on nie tylko interesujące nas przede wszystkim kategoryzatory właściwe (w sensie, który zostanie w tej książce jeszcze szczegółowo zanalizowany), czyli takie jak np. *mai* 枚 (w potocznej świadomości użytkowników japońszczyzny jako „element” służący do liczenia rzeczy „płaskich”), ale także rozmaite jednostki miary, mniej lub bardziej tradycyjne, mniej lub bardziej usystematyzowane, takie jak np. *monme* 匁 jako jednostka miary odpowiadająca ok. 3,75 grama, a także mniej lub bardziej potoczne. Dlatego też jednym z ważniejszych celów opisu będzie próba ustalenia zbioru kategoryzatorów podstawowych oraz jego różnych, szczegółowych podzbiorów. Zostanie też podjęta próba zarysowania takiej definicji kategoryzatora, która byłaby optymalnie dostosowana do potrzeb opisu systemu językowego japońszczyzny oraz pomocna w rozwiązywaniu rozmaitych zagadnień spornych i stopniowym usuwaniu niekonsekwencji obserwowanych w różnych interpretacjach wcześniejszych badaczy tej problematyki.

Definicja kategoryzatora, którą postaramy się zaproponować w dalszej części książki, będzie oparta na hipotezie, że podłożem wszystkich opisywanych tutaj zjawisk jest kwantytatywne myślenie o rzeczach, w charakterystyczny sposób odzwierciedlone nie tylko w systemie enumeratorów, ale także w dającym się wyróżnić podziale rzeczowników japońskich na klasy rodzajowe.

Kryteria wyróżniania takich klas kwantytatywno-rodzajowych sprowadzają się nie tylko do odpowiedniości obiektowo-rzeczownikowo-kategoryzatorowej – bądź też, na płaszczyźnie samego systemu morfologiczno-składniowego, odpowiedniości rzeczownikowo-kategoryzatorowej, której podstawą jest potoczna wiedza o własnościach fizycznych, strukturalnych, substancjalnych, użytkowych i wszelkich innych cechach przedmiotów – ale także do możliwości i potrzeb

¹ Więcej na temat wprowadzanych tu pojęć (w tym proponowaną definicję kategoryzatora) znajdzie czytelnik w rozdziale 3.1.

kwantytatywnego ujmowania świata pozajęzykowego, a więc liczenia (ustawiania w kwantytatywne zbiory), podawania kolejności zjawisk i rzeczy (ustawiania w kwantytatywne porządki) oraz kwantytatywnie ujmowanej egzemplifikacji.

Dające się wyróżnić w taki sposób klasy rzeczownikowe w języku japońskim mogą być ujęte w system o bardzo szczególnej geometrii cech, odzwierciedlającej także swoistą hierarchizację poszczególnych klas. Nie są to oczywiście klasy rodzajowe w sensie np. rodzajów znanych z języków indoeuropejskich, ale można tutaj dostrzec przynajmniej pewne cechy wspólne zarówno z systemem rozróżnień rodzajowych (opozycji znaczeniowych), jak i z układem końcówek (wykładników rodzajowych).

Innym celem opisu, nie mniej istotnym, będzie próba ustalenia systemowych zależności między kategoryzatorami a liczebnikami i zaimkami pytajnymi, w tym także z ich użyciami nieokreślonymi oraz generalizującymi, a także próba oddzielenia klasyfikatorowych fraz otwartych (w znaczeniu nieskończenie produktywnych) i mniej lub bardziej ograniczonych z powodów morfologicznych lub jakichkolwiek innych. Dyskusyjnym problemem jest zresztą samo pojęcie frazy kategoryzatorowej, gdyż z punktu widzenia morfologii można w nieco bardziej zawężonym ujęciu mówić o fleksyjnych połączeniach liczebników oraz kategoryzatorów, gdzie liczebnik jest częścią mowy odmiennej przez klasy rodzajowe w sensie kategorii gramatycznej paradygmatycznej, a kategoryzator jest jej gramatycznym wykładnikiem – końcówką tej kategorii, która dla rzeczowników jest kategorią klasyfikacyjną. Z tego powodu pojęcie frazy będziemy stosować w odniesieniu do połączeń składniowych, takich jak rzeczownik reprezentujący daną klasę i występujący po nim w jednych połączeniach bądź poprzedzający go w innych połączeniach liczebnik zespolony z sufiksalnym wykładnikiem tej klasy. Szczegółowa dyskusja na temat schematów składniowych typu *shinbun ichimai* 新聞一枚 oraz *ichimai no shinbun* 一枚の新聞 ‘jedna gazeta’ zostanie przeprowadzona w rozdziale VI.

Z punktu widzenia semantyki języka naturalnego omawiane tu zjawiska postaramy się zaprezentować jako szczególny przypadek kwantytatywnej kategoryzacji w potocznej świadomości użytkowników języka japońskiego, z elementami nieostrego rozróżniania granic międzykategorialnych, równoległego przyporządkowywania do różnych kategorii na podstawie rozmaitych kryteriów wydzielania zawartych w wiedzy jednostkowej, doświadczeniu życiowym człowieka i tradycji kulturowej społeczeństwa.

W nowszych nurtach refleksji lingwistycznej nad semantyką języków naturalnych, w ślad za obserwacjami logików, filozofów języka, psychologów, a także badaczy analizujących funkcjonowanie znaków językowych ze stanowiska kognitywistycznego, zwraca się uwagę na wielość rozmaitych typów i poziomów kategoryzacji, odzwierciedlających zarazem w charakterystyczny sposób poznawczą i porządkującą wiedzę o świecie funkcję języka. Z kategoryzacjami takimi spotykamy się bowiem na wszystkich piętrach jego struktury. Tym wyraźniej należy więc zaznaczyć, iż omawiana tutaj kwantytatywna kate-

goryzacja obiektów rzeczywistości i narzucane przez nią zróżnicowanie klas rzeczownikowych w japońszczyźnie, wyposażone w środki formalne, ma – z interesującego nas punktu widzenia – swoisty charakter. Ta unikatowość dyskutowanych tu zjawisk skłania nas do potraktowania ich jako gramatycznej kategorii rodzaju kwantytyatywnego, gdyż jej gramatyzacja, czyli systemowe ukształtowanie funkcji, obejmującej dwie klasy części mowy – rzeczowniki i liczebniki japońskie, uformowanie zasobu wykładników przyliczebnikowych narzucanych przez dany rzeczownik – wszystko to może być potraktowane jako proces już całkowicie dokonany w japońszczyźnie. Wysunięta tutaj hipoteza o występowaniu kategorii gramatycznej rodzaju kwantytyatywnego będzie zatem uzasadniana uzyskiwanymi w drodze analizy zjawisk językowych argumentami materiałowymi i teoretycznymi oraz weryfikowana co do zakresu systemowego, stopnia regularności i wewnętrznej hierarchizacji domen semantycznych.

Problem tzw. klasyfikatorów w różnych językach pozaindoeuropejskich od dawna był przedmiotem zainteresowania badaczy, reprezentujących zresztą nie tylko lingwistykę.

Jednym z pierwszych badaczy, którzy poświęcili szczególną uwagę zjawisku językowej klasyfikacji i kategoryzacji, był Bronisław Malinowski, który w latach 1916–1918 zbadał, a później opisał system enumeracyjny w języku kiriwińskim² ze stanowiska przede wszystkim antropologa, ale zarazem z perspektywy lingwisty wrażliwego na relatywne i uniwersalne własności budowy języka. Artykuł ten ukazał się w roku 1923 jako suplement do znanego tomu C.K. Ogdena oraz I.A. Richardsa pt. *The Meaning of Meaning*. Praca B. Malinowskiego została udostępniona w języku polskim dwukrotnie, w pierwszym przekładzie dokonanym przez J. Szymurę w ósmym tomie *Dzieł zebranych* B. Malinowskiego (2000) oraz, niezależnie, przez T. Szczerbowskiego i zamieszczonym w obszernym, dwutomowym opracowaniu poświęconym dorobkowi językoznawczemu tego antropologa pióra K. Pisarkowej (2000).

Pod względem metodologicznym artykuł B. Malinowskiego ma charakter pionierski i w wielu miejscach uniwersalny, niezależnie od rozmaitych usterek ujawnionych i poprawionych później przez innych badaczy³. Postaramy się zatem pokrótce przedstawić główne ustalenia tego autora z uwagi na istotne

² Język ten, należący do rodziny austronezyjskiej, grupy papuańskiej odłamu kiriwińskiego (A.F. Majewicz 1989: 92) i używany na Wyspach Trobriandzkich (grupa wysp położonych na obszarze Melanezji, obecnie wchodząca w skład Papui-Nowej Gwinei), w opracowaniach anglojęzycznych jest znany pod nazwą *kilivila*. W niniejszej książce przyjęliśmy nazwę „język kiriwiński”, która jest bardziej przyjęta w polszczyźnie, przede wszystkim w tłumaczeniach prac B. Malinowskiego.

³ W zamieszczonej w „Literaturze na Świecie” obszernej recenzji książki K. Pisarkowej właśnie ten artykuł B. Malinowskiego omówił szczegółowo jej autor Ł. Sommer (2002), który przypomniał także, że opis B. Malinowskiego został przed dziesięcioma laty zweryfikowany i poprawiony przez G. Senfta.

i nadal aktualne walory poznawcze, teoretyczno-lingwistyczne i typologiczno-antropologiczne, gdyż jego propozycje opisu tych zjawisk, choć przedstawiane nie tylko z punktu widzenia struktury języka, mogą być dla nas niezwykle przydatne i będziemy się mogli wielokrotnie do nich odwoływać w zasadniczej części charakterystyki zjawisk japońskich.

Klasyfikatory, czyli – w naszym ujęciu – kategoryzatory, kiriwińskie B. Malinowski traktuje jako elementy słowotwórcze, nazywając je formantami klasyfikującymi (*classificatory formatives*) i zestawiając je z łacińskim, dającym się zresztą wyodrębnić także w innych językach indoeuropejskich, sufiksem *-(t)er* widocznym w wyrazach *pater* ‘ojciec’, *mater* ‘matka’ czy *frater* ‘brat’. Znaczenie tego sufiksu daje się zdefiniować jako ‘ktoś z najbliższej rodziny’, ‘krewny’ i potraktować jako formant przynależności rzeczowników *pater*, *mater* czy *frater* do jednej klasy nazw osób tworzących rodzinę. Opozycja między słowotwórczym i fleksyjnym charakterem tego typu formantów nie jest dla autora szczególnie wyrazista, ale też najważniejsza jest dla niego ich odrębność od rdzenia czy też tematu rzeczownikowego oraz funkcja klasyfikacyjna. Indoeuropejską gramatyczną kategorię rodzaju, fleksyjną w swojej istocie, autor przywołuje tutaj jako bardzo wyraźny paralelizm pod względem formy i funkcji do zjawisk języka kiriwińskiego⁴.

Obok indoeuropejskiego rodzaju autor podaje także rozmaite gramatykalizacje klas rzeczownikowych w innych językach naturalnych, takich jak języki bantu, języki wschodnioazjatyckie, języki indonezyjskie oraz języki obszaru Mikronezji i Melanezji. Wybrany przez B. Malinowskiego do analizy materiał z języka kiriwińskiego jest w jego przekonaniu najlepszym przykładem charakterystycznych części wyrazowych zwanych przez niego *klasyfikatorami liczebnikowymi*, o których wspominali przed B. Malinowskim różni badacze tego języka w szczątkowych i niezbyt dokładnych opisach.

W swoim artykule B. Malinowski stara się odpowiedzieć na wiele pytań badawczych. Przede wszystkim interesuje go sam zasięg zjawiska klasyfikacji liczebnikowej oraz to, czy klasyfikatory przyliczebnikowe mają charakter obligatoryjny, a jeżeli tak, to jakie są reguły ich użycia. Dalej interesuje go to, czy podział na klasy wyrazowe, odzwierciedlony w zbiorze klasyfikatorów, jest obligatoryjny dla wszystkich rzeczowników, czy też dla kilku tylko klas rzeczownikowych. Przedmiotem jego analizy jest też to, ile takich klasyfikatorów funkcjonuje w języku kiriwińskim i czy są one formantami jedynie liczebnikowymi, czy też łączą się jeszcze z jakimiś innymi częściami mowy. Po bliższym przyjrzeniu się kiriwińskiemu materiałowi językowemu autor zauważył, że w języku tym nie występują ani zaimki wskazujące, ani przymiotniki, ani liczebniki w postaci „klasyfikacyjnie” nienacechowanej. Te części mowy są

⁴ Obok terminu *classificatory formatives* B. Malinowski używa w tytule swojego artykułu nieco szerszego zakresowo pojęcia *classificatory particle* (co na polski jest tłumaczone jako ‘część klasyfikacyjna’ bądź ‘formant klasyfikacyjny’).

bowiem używane obligatoryjnie w morfologicznym połączeniu z formantami klasyfikacyjnymi, które tutaj występują w prepozycji względem rdzenia liczebnikowego, są więc klasyfikacyjnymi prefiksami. Liczebnik występuje tutaj w prepozycji składniowej wobec rzeczownika, toteż kiriwińskie frazy liczebnikowo-rzeczownikowe mają następującą postać:

<i>taytala ta'u</i>	'jeden mężczyzna'
<i>natana vivila</i>	'jedna kobieta'
<i>kwaytala dakuna</i>	'jeden kamień'
<i>kaytala waga</i>	'jedno czółno'
<i>tayyu tau'a'u</i>	'dwóch mężczyzn'
<i>nayyu vivila</i>	'dwie kobiety'
<i>kwayyu dakuna</i>	'dwa kamienie'
<i>kayyu waga</i>	'dwa czółna'
<i>tay</i>	odsyła do klasy LUDZIE, MĘŻCZYŹNI
<i>na(y)</i>	odsyła do klasy KOBIETY
<i>kway</i>	odsyła do klasy PRZEDMIOTY OKRĄGLE
<i>kay</i>	odsyła do klasy PRZEDMIOTY Z DREWNA

Autor zauważa, że liczebniki kiriwińskie tworzy się przez dodanie klasyfikującego prefiksu do rdzenia liczebnikowego, np. w formie *taytala* 'jeden (o mężczyźnie)' *tay-* odnosi się do klasy istot ludzkich jako obiektów liczonych, *tala* natomiast jest rdzeniem liczebnikowym o znaczeniu 'jeden'. Również prefiksalny charakter ma morfologia przymiotników, w której w formie *toviyakala* 'wysoki (o mężczyźnie)' prefiks *to-* odnosi cały przymiotnik do tej samej klasy obiektów, czyli istot ludzkich jako obiektów określanych, rdzeń *viyakala* zaś jest przymiotnikiem wymiaru o znaczeniu 'duży' lub 'wysoki'⁵. Natomiast zaimki wskazujące, w odróżnieniu od liczebników i przymiotników, łączą się z klasyfikacyjnymi infiksami i w formie *matauna* 'ten tutaj (o mężczyźnie)' infiks *-tau-* pełni taką samą funkcję semantyczną jak oba przytoczone wyżej przedrostki, podczas gdy nieciągły morfem *ma-...-na* jest rdzeniem zaimka wskazującego, w którym *ma-* oznacza wskazywany bliski dystans, a *-na* autor

⁵ Trzeba dodać jednak, że w dalszej części opisu autor podaje także przykłady przymiotników używanych bez prefiksów klasyfikacyjnych, tak więc w opozycji do form *ta'u toviyaka* 'duży człowiek' oraz *waga kayviyaka* 'duże czółno' przymiotnik *gaga* 'zły' ma postać *ta'u gaga* 'zły człowiek' oraz *kaulo gaga* 'złe jedzenie przyrządzone z bulw pochrzynu (ignamu)', czyli bez żadnych dołączonych do niego formantów. Autor nie znajduje jednak żadnego wytłumaczenia tej rozbieżności, być może w taki sposób zachowują się przymiotniki oceniające (w przeciwieństwie do przymiotników opisowych), gdyż formy *ta'u tomitugaga* 'złośliwy człowiek', tj. człowiek o złym charakterze, i *ta'u tomigaga* 'złe wyglądający człowiek', tj. człowiek o złym wyglądzie, mają w charakterystyczny sposób zmodyfikowane znaczenie. Niewytłumaczona zostaje rozbieżność między formą z *-la* i bez *-la* (*toviyakala* i *toviyaka*). B. Malinowski stwierdza dalej, że również przymiotnikowe nazwy barw mogą występować albo z formantami klasyfikacyjnymi, albo bez nich.

interpretuje jako wykładnik tzw. odniesienia znaczeniowego, czyli *classification reference*. W ten sposób B. Malinowski mógł stwierdzić, że w obrębie kiriwińskich klas części mowy trzech spośród nich (a więc zaimków wskazujących, przymiotników oraz liczebników) nie można używać bez odniesienia do klas obiektów, które wyznaczają poszczególne klasy wyrazów nacechowane formalnymi wykładnikami danej klasy, co w oryginalny sposób stara się „odrysować” w angielskich eksplikacjach strukturalnych. Tak więc angielskiej frazie *one soldier* ‘jeden żołnierz’ odpowiada kiriwińska fraza *human-one-soldier*, frazie *how many passengers?* odpowiada fraza *how-human-many passengers*, a frazie *nice people* – *human-nice people*⁶. Samych formantów klasyfikujących w języku kiriwińskim autor wydzielił 41⁷, ale jego zdaniem jedna z klas wyrazowych, a mianowicie klasa liczebnikowa używana do liczenia koszy z bulwami pochrzynu (ignamu), nie ma swojego substancjalnego wykładnika w postaci odrębnego formantu. Można jednak przyjąć, z punktu widzenia strukturalistycznej morfologii, że jest nim właśnie formant zerowy, co pozwala nam mówić o 42 formantach i stwierdzić, że taką właśnie liczbę klas wyrazowych B. Malinowski w swoim opisie wyodrębnił. Formanty te podzielił następnie na osiem grup według semantycznego mechanizmu klasyfikacyjnego, na jakim oparte jest wydzielanie klas wyrazowych⁸.

GRUPA I

1. *tay, to, tau*. Istoty ludzkie (*human beings*); mężczyźni (*males*). (*Tay* używane jest z liczebnikami; *to* – z przymiotnikami; *tau* – z zaimkami wskazującymi).
2. *na*. Osoby płci żeńskiej (*persons of female sex*); zwierzęta (*animals*).
3. *kay*. Drzewa i rośliny (*trees and plants*); rzeczy zrobione z drewna (*wooden things*); długie przedmioty (*long objects*).
4. *kway*. Okrągłe, grube przedmioty (*round, bulky objects*); kamienie (*stones*); rzeczowniki abstrakcyjne (*abstract nouns*).
5. *ya*. Liście (*leaves*); włókna (*fibres*); przedmioty z liści lub włókien (*objects made of leaf or fibre*); płaskie i cienkie przedmioty (*flat and thin objects*).
6. *sisi*. Konary, gałęzie (*boughs*).
7. *lila*. Rozwidlone gałęzie (*forked branches*); rozwidlone kije (*forked sticks*).
8. *kavi*. Kamienne ostrza (*stone blades*).
9. *kwoya*. Kończyny ludzkie i zwierzęce (nogi, ręce) (*human and animal extremities (legs, arms)*); palce dłoni (*fingers of a hand*).
10. *luva*. Drewniane naczynia (*wooden dishes*).
11. *kada*. Drogi (*roads*).

⁶ Przykłady użyć pytajnika oraz zaimka wskazującego połączonych z klasyfikatorem są przytoczone dalej w rozdziale na s. 35 za G. Senftem.

⁷ Później uzupełnił ten zasób o dodatkowe cztery formanty.

⁸ Klasyfikację B. Malinowskiego przytaczamy tu, z niewielkimi modyfikacjami, za tłumaczeniem J. Szymury.

12. *kaduyo*. Rzeki, strumyki, przesmyki morskie (*rivers, creeks, sea passages*).
13. *vilo*. Wioski (*villages*).

GRUPA II

14. *kila*. Kiście („dłonie”) bananów (*clusters („hands”) of bananas*).
15. *sa*. Pęki orzechów arekowych (*bunches of betel-nut*).
16. *bukwa*. Pęki orzechów kokosowych (*bunches of coco-nut*).

GRUPA III

17. *pila*. Części całości (*parts of a whole*); działy (*divisions*); kierunki (*directions*).
18. *vili*. Części oddzielone przez wykręcanie (*parts twisted off*).
19. *bubwa*. Części odcięte cięciem poprzecznym (*parts cut off by transversal cutting*).
20. *utu*. Odcięte części (*parts cut off*); małe cząsteczki (*small particles*).
21. *si*. Małe kawałki (*small bits*).

GRUPA IV

22. *kabulo*. Wypukłości (*protuberances*); końce przedmiotu.
23. *nutu*. Narożniki ogrodu (*corners of a garden*).
24. *niku*. Przegródki w czólnie (*compartments of a canoe*).
25. *kabisi*. Przegródki w spichrzu pochrzynowym (ignamowym) (*compartments of yam-house*).
26. *nina*. Części pieśni (*parts of a song*); części magicznego zaklęcia (*parts of magical formula*).
27. *mayla*. Części pieśni (*parts of a song*); części magicznego zaklęcia (*parts of magical formula*).
28. *kubila*. Duże kawałki gruntu (działy własnościowe) (*large land-plots (ownership divisions)*).
29. *siwa*. Części morza (wydzielone na własność z prawem połowu) (*sea portions (ownership divisions with reference to fishing rights)*).
30. *kala*. Dni (*days*).
31. *siva*. Liczby wystąpień czegoś (*times*).

GRUPA V

32. *kapwa*. Opakowania (*bundles (wrapped up)*).
33. *oyla*. Partie ryb (*batch of fish*).
34. *um'mwa*. Wiązki kleśnicy jadalnej (*bundles of taro*).
35. *kudu*. Wiązki pnączy (*bundles of lashing creeper*).
36. *juray*. Zestawy czterech orzechów kokosowych, czterech jajek albo czterech butli wody (*bundles of four coco-nuts, four eggs, four water-bottles*).

GRUPA VI

37. *kasa*. Szeregi (*rows*).

38. *gili*. Rzędy krążków z muszli zawieszonych na rzemieniu
(*rows of spondylus-shell discs on a belt*).

39. *gula*. Stosy (*heaps*).

GRUPA VII

40. *ø* (formant zerowy). Liczebniki bez przedrostka są używane do liczenia koszy z bulwami pochrzynu (*ignamu*).

GRUPA VIII

41. *uwa*. Długości, rozpiętość ramion rozciągniętych od końca do końca
(*lengths, the span of two extended arms, from tip to tip*).

W taki sposób wyodrębniony i opisany przez B. Malinowskiego zbiór formantów klasyfikujących w języku kiriwińskim stanowi do dziś podstawę metodologiczną dla charakterystyki analogicznych zjawisk w innych językach naturalnych, w tym także dla języka japońskiego. Jest tak przede wszystkim dlatego, że zarówno wyjściowy mechanizm semiotyczny (a więc kwantytatywne myślenie o ludziach, rzeczach i zjawiskach), jak i usytuowanie systemowe tego sposobu klasyfikowania obiektów przypomina wyraźnie funkcjonowanie kategorizatorów wschodnioazjatyckich (zwanych powszechnie klasyfikatorami) w sensie ogólnym. Co prawda, odmiennie niż w japońszczyźnie przedstawia się tutaj pragmatyczna podstawa tej klasyfikacji, uwarunkowana w oczywisty sposób – zdaniem B. Malinowskiego – kulturowo, społecznie i sytuacyjnie, dlatego że pragmatyczna perspektywa wyjściowa tej klasyfikacji jest skierowana nie tylko na czynność liczenia, ale również na czynność wskazywania oraz opisywania cech bądź też porównywania z sobą obiektów, gdyż formanty klasyfikujące łączą się w języku kiriwińskim nie tylko z liczebnikami, ale także z zaimkami wskazującymi i przymiotnikami. Wskazywana przez B. Malinowskiego częściowa analogia z indoeuropejską kategorią rodzaju jest pod względem kształtu najbliższa odmiennej rodzajowo klasie przymiotników indoeuropejskich, ale także klasie liczebników (por. polskie formy liczebnikowe reprezentujące różne formy rodzajowe, takie jak *jeden, jedna, jedno, dwaj, dwoje, dwóch, dwie*).

Obok tego B. Malinowski ukazał wyraźnie systemowo-językową, choć sytuacyjnie i pragmatycznie w pełni wytłumaczalną, niejednorodność kryteriów takiej klasyfikacji – klasy rzeczownikowe są tutaj wydzielane na podstawie kryterium żywotności, płci, kształtu, przynależności do większej całości, użyteczności, substancji, sposobu opakowania lub złączenia obiektów, sposobu uszeregowania, ukształtowania formy przestrzennej. Co więcej, autor zwrócił uwagę na jeszcze jeden istotny problem, którym będziemy musieli się zająć w odniesieniu do będącego przedmiotem naszego opisu języka japońskiego. Istnieją mianowicie trudności z oddzieleniem formantu klasyfikującego w ścisłym sensie i odróżnieniem go od klasyfikujących powtórzeń rzeczowników, tak jak w wypadku rzeczownika *kada* 'droga' oraz *sisi* 'gałąź', które są dodawane do liczebników i zaimków w celu zaznaczenia kategorii odpowiednio

DROGI oraz GAŁĘZIE. Formant klasyfikujący, zgodnie z sugestią B. Malinowskiego, powinien być oddzielony od używanych w tej funkcji samodzielnych rzeczowników. Również w obrębie tzw. klasyfikatorów języka japońskiego różni badacze starają się oddzielić klasyfikatory w ścisłym sensie od powtórzeń rzeczownikowych czy też od różnych jednostek miary. Tej zasady będziemy się trzymać także w niniejszym opisie.

Autor zwrócił też uwagę na znacznie szersze użycie niektórych formantów klasyfikujących, takich jak formant *to-* (jeden z wariantów formantu wyznaczającego klasę LUDZIE), który tworzy odprzymiotnikowe i odrzeczownikowe nazwy wykonawców czynności, np. *tokwaywosi* 'tancerz' (← *wosi* 'taniec'), *tokabikuriga* 'sternik' (← *kuriga* 'sterowanie'), *tobwagau* 'czarownik' (← *bwagau* 'czary'). Świadczy to nie tylko o wielofunkcyjności tego elementu, ale także o tym, że rozróżnianie klas rzeczownikowych łączy się w oczywisty sposób także z innymi przejawami kategoryzacji językowej, a więc w obrębie systemu słotwórczego formanty klasyfikujące służą jako wykładniki semantycznych zmian i przesunięć kategoryalnych charakterystycznych dla procesu tworzenia derywatów.

Dla dalszych studiów nad kategoryzatorami w języku kiriwińskim (i w ogóle nad problematyką klas wyrazowych w językach naturalnych) przełomowe znaczenie miało rozpoczęcie w roku 1982 nowych badań terenowych na obszarze Papui-Nowej Gwinei (Wyspy Trobriandzkie) przez G. Senfta, który rezultaty swoich badań opublikował w postaci całościowej monografii w roku 1996. Na podstawie szczegółowych badań ankietowych wyodrębnił on dwadzieścia domen czy też dziedzin semantycznych i przyporządkował im poszczególne kategoryzatory wyznaczające kiriwińskie klasy rzeczownikowe. W ten sposób zweryfikował, ponownie opracował i ujął w spójny system semantyczno-generyczny wcześniejsze ustalenia B. Malinowskiego. W rezultacie bardziej szczegółowych analiz zaproponował nową hierarchizację klas rzeczownikowych odpowiadających poszczególnym domenom, które tutaj obejmują również domeny niższego rzędu, zawierające się w domenach nadrzędnych. Jest to zarówno dla językoznawstwa, jak i dla antropologii niezwykle istotny materiał analityczny, ukazujący przede wszystkim zaobserwowaną już wcześniej przez B. Malinowskiego różnorodność kryteriów klasyfikacyjnych oraz bezpośredni związek klas wydzielanych w świadomości użytkowników tego języka ze sferą codziennych doświadczeń z najbliższym otoczeniem, środowiskiem przyrodniczym i sferą wartości duchowych. Obok tego autor stara się ukazać charakterystyczne odzwierciedlenie tych domen semantycznych w obrębie pozostałych części mowy, co przenosi się tym samym na metajęzykową sferę związków składniowych między klasami części mowy, opartych na ich szczególnym, wzajemnym przyporządkowaniu. Wszystko to pozwala nam mówić o rzeczownikowych nadrzędnikach składniowych rządzących morfologicznie liczebnikami czy też zaimkami i przymiotnikami bądź też jedynie uzgadniających ich kształt formalny. Jest jednak przedmiotem odrębnych usta-

leń w naszej dyskusji to, jakiego rodzaju akomodację syntaktyczną uda się tutaj wyodrębnić i scharakteryzować w odniesieniu do języka japońskiego. Domeny semantyczne wydzielone przez G. Senfta wraz z morfologicznymi wykładnikami odpowiadających im klas rzeczownikowych przedstawiają się zatem następująco:

Domena 1. OSOBY I CZĘŚCI CIAŁA

Domena 1a. OSOBY

<i>to / te</i>	ludzie; mężczyźni
<i>na</i>	kobiety
<i>gudi</i>	dzieci

Domena 1b. CZĘŚCI CIAŁA

<i>kweya / kwaya / keya</i>	kończyny (również odcięte)
<i>yam / yuma / yama</i>	ręce
<i>ka 'i</i>	zęby
<i>kudu</i>	zęby

Domena 2. ZWIERZĘTA

<i>na</i>	zwierzęta z wyjątkiem muszli i małż
<i>kwe</i>	muszle i małże

Domena 3. MNOGOŚCI

Domena 3a. MNOGOŚCI (istoty żywe jako zbiory)

<i>buda / boda / budu</i>	grupy; zespoły, stada, tłumy
<i>deli</i>	grupy; zespoły, stada w ruchu
<i>yuva</i>	ławice
<i>wela</i>	sznury ryb
<i>suya</i>	sznury ryb
<i>oyla</i>	ryby nanizane na sznur

Domena 3b. MNOGOŚCI (zbiory rzeczy)

<i>gula</i>	sterty; kupki
<i>po 'ula</i>	plantacje; kępy
<i>bukwa</i>	kiście owoców
<i>duli</i>	grona; wiązki
<i>guba</i>	wiązki batatów
<i>kapwa / kapo</i>	zawiniątka; paczki
<i>luba</i>	paczki (puddingu z batatów)
<i>si</i>	małe kawałki
<i>gum</i>	kawałki
<i>pila</i>	części
<i>utu</i>	skrawki, wycinki
<i>kila</i>	kiście bananów
<i>luva</i>	drewniane naczynia

<i>mmwa</i>	pakunki w kształcie stożka
<i>sa</i>	pęczki orzechów
<i>sipu</i>	snopy; pęki
<i>yulai / yule</i>	zbiory czterech obiektów (rzeczy)
<i>yeni</i>	garście (czegoś)

Domena 4. OGÓLNA (obiekty nienacechowane)

<i>kwe</i>	rzeczy (coś nieokreślonego lub nieznanego)
<i>ke</i>	obiekty nieożywione

Domena 5. MIARY

<i>uva</i>	rozpiętość ramion
<i>yuma</i>	długość; miara (rozpiętość rozciągniętych rąk od palców jednej ręki do nadgarstka drugiej)

Domena 6. CZAS

<i>bogi</i>	noce
<i>kala</i>	dnie
<i>siva</i>	czas
<i>tuta</i>	czas zdarzenia
<i>yam</i>	dnie

Domena 7. MIEJSCE

<i>kabulo / kabulu</i>	części wsi
<i>vilo</i>	miejsca; tereny; wioski
<i>bwalita</i>	morza
<i>siwa</i>	wycinki przestrzeni morskiej (wyodrębnione akweny) w posiadaniu rybaków
<i>kubila / kwabila</i>	większe kawałki ziemi
<i>nunu</i>	rogi ogrodu
<i>koya / kwoya</i>	góry; wzgórze
<i>dumia</i>	bagna; moczary
<i>na</i>	gwiazdy; planety; obiekty astronomiczne

Domena 8. JAKOŚCI

<i>bubu / bobu / bobo</i>	przedmioty pocięte wzdłuż; przedmioty przecięte na pół
<i>bubwa</i>	przedmioty odcięte; odcinki
<i>giwi</i>	cięcia; rozcięcia
<i>pwanina / pona / ponina</i>	przedmioty przekłute; przedmioty z dziurką, otworem
<i>nigwa</i>	otwory; dziury
<i>ya</i>	rzeczy miękkie, cienkie
<i>vili</i>	rzeczy nieposkręcane

Domena 9. KSZTAŁT

<i>ke</i>	przedmioty długie i sztywne
-----------	-----------------------------

<i>kabulo</i>	przedmioty wypukłe
<i>kasa</i>	rzędy; szeregi
<i>gili</i>	rzędy
<i>nutu / notu</i>	przedmioty zgniecione; drobiny; krople

Domena 10. DRZEWA, DREWNO, PRZEDMIOTY Z DREWNA

<i>ke</i>	rzeczy z drewna
<i>bwa</i>	drzewo; rzeczy z drewna
<i>sis</i>	konary; gałęzie odcięte z drzewa
<i>lila</i>	konary; gałęzie
<i>na</i>	rzeźby, wyrzeźbienia w kształcie człowieka

Domena 11. NARZĘDZIA, SPRZĘTY

<i>kavi</i>	narzędzia
<i>oyla</i>	sznury
<i>peta / ta</i>	kosze
<i>kauya</i>	kosze do łowienia ryb; kosze na ryby
<i>kwoila / kwela / kwai</i>	naczynia gliniane

Domena 12. POCHRZYNY (IGNAMY)

<i>tam</i>	kielkujące pochrzyny
<i>ø</i>	kosze pochrzynu
<i>tetu</i>	pochrzyny

Domena 13. CZĘŚCI SCHOWKA NA ŻYWNOSĆ, ŁODZI LUB KOSZY

<i>lipu</i>	przegrody w koszach
<i>kabisi</i>	przegrody w schowku na żywność
<i>liku</i>	przegrody w schowku na żywność lub łodzi

Domena 14. DRZWI, WEJŚCIE, OKNO

<i>duya / kaduyo</i>	drzwi; wejścia
<i>va / vaya / vayo</i>	okna

Domena 15. OGIEŃ, OGNISKO, PIEC

<i>kova</i>	ogień; ognisko; palenisko
<i>ke</i>	ogień
<i>kumla</i>	piece zagłębione w ziemi

Domena 16. DROGA, PODRÓŻ

<i>kada / keda</i>	drogi; szlaki
<i>bililo</i>	wyprawy
<i>lilo</i>	przechadzki; podróże
<i>kali</i>	uderzenia wiosł (podczas żeglugi)

Domena 17. TEKSTY

<i>megwa</i>	zaklęcia magiczne
<i>nina</i>	części pieśni

<i>meila</i>	słowa pieśni; słowa zaklęć magicznych
<i>vosi</i>	pieśni; części pieśni

Domena 18. OBIEKTY RYTUALNE

<i>beku</i>	ostrza kamienne
<i>kai</i>	ostrza kamienne
<i>san</i>	bulwy imbiru używane w rytuałach

Domena 19. UBIÓR, OZDOBY

<i>doba</i>	spódnice z liści bananowych; spodnice z trawy
<i>kudu</i>	wiązki włókien (używane do łączenia liści lub traw w pasie spodnicy)
<i>vakala</i>	pasy z muszli zawiaśnika (rodzaj <i>Spondylides</i>)

Domena 20. IMIONA, NAZWY

<i>iga / yegila</i>	imiona; nazwy
---------------------	---------------

Jeżeli chodzi o reguły użycia wymienionych tutaj klasyfikatorów, to w ślad za G. Senftem możemy przytoczyć najważniejsze typy fraz klasyfikatorowych, ilustrujących łączliwość wybranych klasyfikatorów z liczebnikami oraz zaimkami pytajnymi i wskazującymi. Poniżej jako przykład przedstawiamy frazy, dla których nadrzędnikiem jest rzeczownik *yena* ‘ryba, ryby’:

<i>natala yena</i>	klasyfikator <i>na</i> (domena 2) + liczebnik <i>tala</i> ‘jeden’ ‘jedna ryba’
<i>oylalima yena</i>	klasyfikator <i>oyla</i> (domena 3a) + liczebnik <i>lima</i> ‘pięć’ ‘pięć ryb nanizanych na sznur’
<i>mawelana yena</i>	klasyfikator <i>wela</i> (domena 3a) + zaimek wskazujący nieciągły morfologicznie <i>ma-...-na</i> ‘ten tutaj’ ‘te tutaj ryby na sznurze’
<i>navila yena</i>	klasyfikator <i>na</i> (domena 2) + zaimek pytajny <i>vila</i> ‘ile?’ ‘ile ryb?’
<i>suyavila yena</i>	klasyfikator <i>suya</i> (domena 3a) + zaimek pytajny <i>vila</i> ‘ile?’ ‘ile ryb nanizanych na sznur?’

Przedstawiony tutaj schemat opisu klasyfikatorów kiriwińskich będziemy mogli w znacznym stopniu wykorzystać do charakterystyki analogicznych typologicznie zjawisk języka japońskiego, odwołując się zarówno do ustaleń B. Malinowskiego, jak i G. Senfta. Niezależnie bowiem od tego, że w języku japońskim status systemowy takich klasyfikatorów przedstawia się nieco inaczej mimo wyraźnych podobieństw pod względem ich mechanizmu semiotycznego, to jednak może on być analizowany jako przejaw potocznej kategoryzacji obiektów świata zewnętrznego przeniesionej do systemu gramatycznego języka jako kategoria gramatyczna – klasyfikacyjna dla rzeczownika, a paradygmatyczna dla liczebnika. W tej sytuacji odmienny szyk frazy liczebnikowo-rzeczownikowej typu *rzeczownik – liczebnik z klasyfikato-*

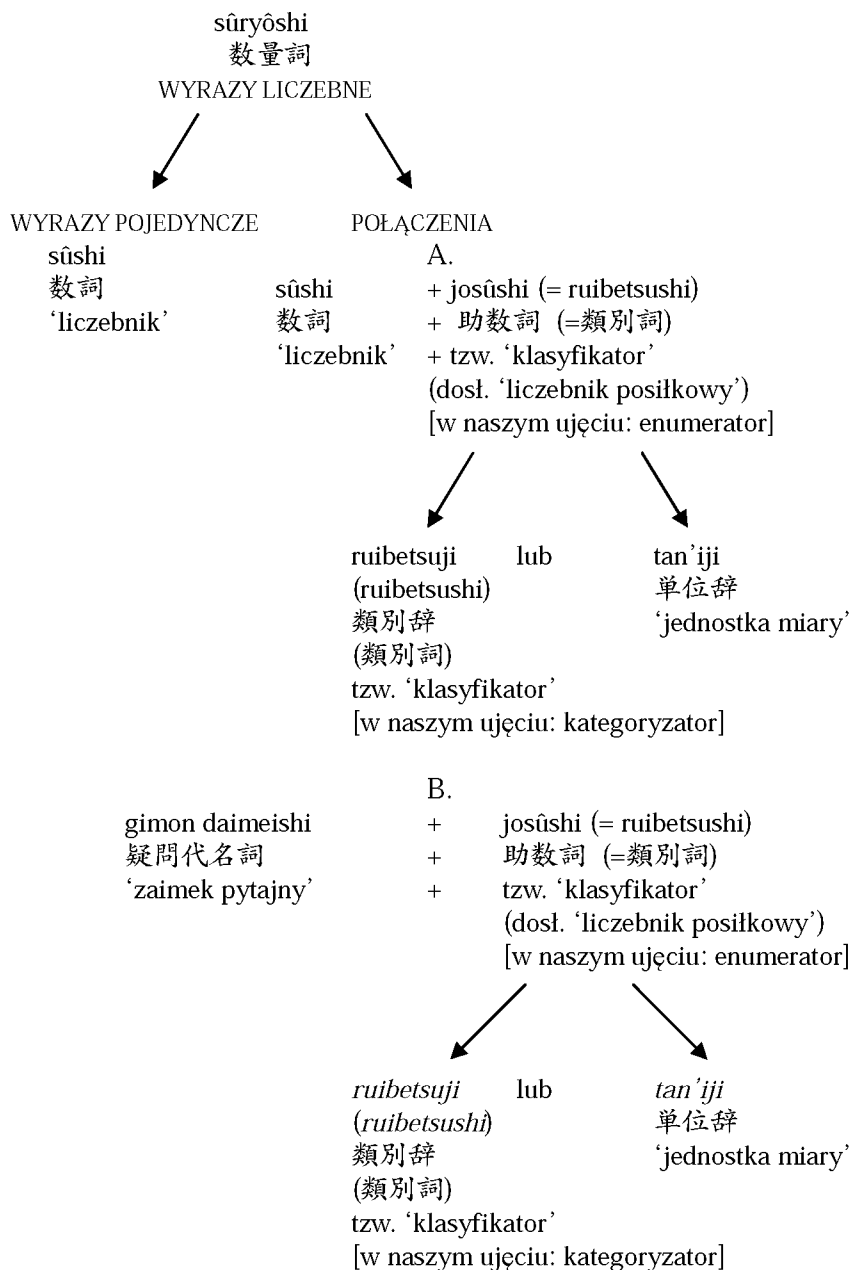
rem, będący odwróceniem szyku kiriwińskiego, oraz sufiksalny charakter samych klasyfikatorów w przeciwieństwie do kiriwińskich infiksów w zaimkach wskazujących, prefiksów przyliczebnikowych i przyprzymiotnikowych ma z typologicznego punktu widzenia o wiele mniejsze znaczenie, gdyż własność ta dotyczy wyłącznie kształtu, a nie funkcji analizowanego tu zjawiska.

0.2. Wyjściowy aparat terminologiczny

Głównym przedmiotem prezentowanego tu opisu będzie, jak już to zaznaczyliśmy, zbiór jednostek stanowiących podklasę enumeratorów przyliczebnikowych określanych dotychczas klasyfikatorami, a w niniejszej książce określonych jako kategoryzatory. Definicje tych pojęć znajdzie czytelnik w rozdziale 3.1. W tym miejscu naszego opisu postaramy się zarysować po krótku tradycję terminologiczną ukształtowaną w odniesieniu do omawianych tutaj zjawisk językowych w językoznawstwie japońskim i wschodnioazjatyckim, a także w pracach badaczy europejskich i amerykańskich.

Badacze japońscy posługują się najczęściej trzema pojęciami odnoszącymi się do zakresu znaczeniowego enumeratorów, a mianowicie terminem *josûshi* 助数詞, *sûryôshi* 数量詞 oraz *ruibetsushi* 類別詞 (niekiedy *ruibetsuji* 類別辞⁹). Pierwszy z tych terminów – *josûshi* 助数詞 (w dokładnym tłumaczeniu ‘liczebnik posiłkowy’, który przyjęto przekładać powszechnie na języki europejskie jako ‘klasyfikator’) – nazywa dosyć niejednorodny zbiór jednostek dodawanych do liczebnika i tworzących z nim jeden człon składniowy (dla niektórych jest to niekiedy tzw. fraza liczebnikowa). Zbiór ten tworzą tzw. sinojapońskie i rodzime klasyfikatory właściwe, jednostki miary oraz klasyfikatorowo używane rzeczowniki. Drugi termin, *sûryôshi* 数量詞, nazywa takie właśnie połączenie liczebnika z jakimkolwiek elementem zbioru *josûshi* 助数詞. Trzeci termin natomiast, będący kalką angielskiego określenia *classifier*, nazywa jedynie klasyfikatory w zawężonym sensie, oddzielone od przyliczebnikowych jednostek miary. Schematycznie można zatem wzajemne usytuowanie tych pojęć przedstawić następująco:

⁹ Różnica polega tu na tym, że sufiks *-shi* 詞 oznacza samodzielne składniowo części mowy (por. np. *meishi* 名詞 ‘rzeczownik’, *dôshi* 動詞 ‘czasownik’, *sûshi* 数詞 ‘liczebnik’ czy *keiyôshi* 形容詞 ‘przymiotnik’), natomiast sufiks *-ji* 辞 wyznacza klasę morfemów niesamodzielnych (takich jak np. *keiji* 繫辞 ‘spójka’, *setsuji* 接辞 ‘afiks’, *settôji* 接頭辞 ‘prefiks’, *setsubiji* 接尾辞 ‘sufiks’, *shishôji* 指小辞 ‘deminutivum’). Tak więc drugi termin (*ruibetsuji* 類別辞), jako wskazujący na niesamodzielną składniową tego morfemu, wydaje się bardziej adekwatny.

a także *hitori* 一人 ‘jeden – liczebnik rodzimym z supletywną postacią kategoryzatora osobowego -ri’, *ippon* 一本 ‘jeden – liczebnik sinojapoński z kategoryzatorem klasy obiektów o nadrzędnym wymiarze długości dla obserwatora’, *hitosoroi* 一揃い ‘jeden – liczebnik sinojapoński z jednostką oznaczającą zbiór obiektów bez wskazania ich łącznej liczby’, *isshaku* 一勺 ‘jeden – liczebnik sinojapoński z tradycyjną jednostką miary opartą na szacunkowej zawartości drewnianego czerpaka do sake i innych płynów’, *ichiryō* 一両 ‘jeden ryō – liczebnik sinojapoński z jednostką monetarną (nazwa złotych monet w erze Edo)’, *ichikiro* 一キロ ‘jeden kilogram’, *ichidoru* 一ドル ‘jeden dolar’ i wiele innych. Klasa liczebników obejmuje jedynie liczebniki sinojapońskie oraz tematy czy też rdzenie liczebników rodzimych, takie jak *ichi* 一, *ni* 二, *san* 三, *hito* 一-, *futa* 二-, *mi* 三- wraz z ich postaciami skrótowymi¹⁰.

Klasa *josūshi* 助数詞 (w niektórych opracowaniach japońskich określana także terminem *ruibetsushi* 類別詞) obejmuje wszelkiego rodzaju jednostki (kategoryzatory i inne enumeratory), które wraz z liczebnikami (czy ich rdzeniami) tworzą wyrazy liczebne (*sūryōshi* 数量詞), czyli takie połączenia jak *ippon* 一本, *nihon* 二本 z jednej strony oraz *issenchi* 一センチ i *itton* 一トン z drugiej. Do klasy tej są zaliczane sufiksy sinojapońskie i rodzime, a także kategoryzatorowo używane rzeczowniki, takie jak: *hitotsuki* 一月 ‘jeden miesiąc’, *hitohako* 一箱 ‘jedno pudełko (np. zapalek)’, *hitokoto* 一言 ‘jedno słowo’, *hitoheya* 一部屋 ‘jeden pokój’¹¹, jednostki miary natomiast obejmują wszystkie określenia parametryczne, miary, wagi, objętości, w tym czysto japońskie, sinojapońskie oraz ksenojapońskie.

Oprócz tego *josūshi* 助数詞 tworzą także połączenia z zaimkami pytajnymi, a także złożenia liczebnikowo-rzeczownikowe oraz połączenia trójelementowe, złożone z liczebnika i dodatkowej końcówki gramatycznej, komunikującej własności kwantytatywne, takie jak znaczenie dystrybucyjne, znaczenie porcji lub przydziału, uporządkowania w ciągu, znaczenie pary i kolektywności. Spotykane w literaturze japońskiej klasyfikacje są często niespójne i niejednorodne, gdyż autorzy starają się w nich łączyć kryteria semantyczne i formalne, morfologiczne i składniowe, które często wzajemnie się wykluczają¹².

Przed wszystkim kontrowersyjne jest tutaj nieściśle i często dowolne rozgraniczanie zwykłych rzeczowników połączonych z liczebnikami, kategoryzatorowo używanych rzeczowników oraz niesamodzielnych morfologicznie końcówek czy też, zdaniem niektórych badaczy, partykuł kategoryzatorowych dodawanych do liczebnikowego tematu czy też rdzenia. Przypisywanie tym

¹⁰ O morfologii liczebników mowa będzie w podrozdziale 5.1.

¹¹ Połączenia tego typu są zbudowane jako złożenia rdzeni liczebnikowych oraz samodzielnych liczebników rodzimych, np. *tsuki* 月 ‘miesiąc’, *hako* 箱 ‘pudełko, paczka’, *koto* 言 ‘słowo’, *heya* 部屋 ‘pokój’.

¹² Tego typu niespójną klasyfikację zawiera m.in. dwutomowe opracowanie gramatyki japońskiej pod redakcją H. Matsuoki (2000, t. I: 347, 386–395).

niesamodzielnym morfemom statusu odrębnych, chociaż synsemantycznych, części mowy jest równie dyskusyjne. Problemem tym będziemy się zajmować w rozdziale III niniejszej książki, tutaj natomiast staramy się jedynie ukazać terminologiczne tło całego zagadnienia.

Należy zatem zwrócić uwagę na fakt, że wiele wymienionych tutaj terminów japońskich zostało skalkowanych z języków indoeuropejskich, przede wszystkim z angielskiego, a pośrednio także z niderlandzkiego i francuskiego. Pierwszy z tych terminów, *josûshi* 助数詞, jest kalką angielskiego terminu *auxiliary numeral*, używanego w gramatykach japońszczyzny opracowanych przez W.G. Astona i B.H. Chamberlaina.

Inny termin – *ruibetsushi* 類別詞 – został wprowadzony znacznie później pod wpływem angielskiego terminu *classifier*. Termin *sûryôshi* 数量詞 natomiast został utworzony na zasadzie słowotwórczego złożenia sinojapońskiego *sûryô* 数量, czyli ‘liczba i miara’, połączonego z sufiksem *-shi* 詞, który w gramatyce japońskiej służy do tworzenia nazw części mowy i klas wyrazowych. Rozumienie terminu *sûryôshi* 数量詞, jak widać z powyższego schematu, obejmuje zarówno liczebniki w mniej lub bardziej ścisłym sensie, jak i ich połączenia o charakterze morfologicznym, ale czasami odnoszące się również do związków typu składniowego. Warto w tym miejscu przedstawić także szersze podłoże terminologiczne, na którym opierają się terminy używane w opisach europejskich i amerykańskich odnoszących się do zjawisk japońskich oraz, nieco szerzej, do zjawisk wschodnioazjatyckich.

Pierwsi europejscy badacze języka japońskiego na określenie enumeratorów i wyrażeń enumeratorowych używali takich terminów jak niderlandzkie *numeral-substantieven* ‘liczebniko-rzeczowniki’ oraz *numeratieven* ‘numeratywy’¹³. Ich rozwiniciem były kalkowane z nich terminy angielskie *numeral-substantives* oraz *numeratives* czy późniejsze terminy, takie jak *auxiliary name* ‘imię posiłkowe’, *numerative auxiliary* ‘posiłkowy wyraz liczebnny’. Do tego typu terminologii należą także liczne określenia zawarte w XIX-wiecznych opisach języka wietnamskiego autorstwa badaczy francuskich. Terminy te odzwierciedlają nieco odmienne własności typologiczne kategoryzatorów wietnamskich, w tym m.in. ich monosylabiczną wyrazowość i funkcję inicjalnego nadrzędnika frazy nominalnej typu *con mèò* ‘kot’ (dosł. „zwierzę-miau”) i należą do nich takie określenia jak *nom générique* ‘rzeczownik generyczny’, *nom numérique* ‘rzeczownik liczebnny’, *substantif générique* ‘rzeczownik generyczny’, *article générique* ‘przedimek rodzajowy’, *spécificatif* ‘specyfikator’ oraz *classificateur* ‘klasyfikator’. Tego typu terminy były pospolicie używane także w opisie kategoryzatorów chińskich, toteż w językoznawstwie sinologicznym ukształtował się równie bogaty zasób określeń.

¹³ Terminy te pojawiają się w pracach J.H.D. Curtiusa (1857) i J.J. Hoffmanna (1867). Podstawowe informacje na ten temat można znaleźć w wykorzystanym przez nas artykule T. Ikegami (1940).

Pod wpływem zewnętrznym, jak zauważyliśmy wcześniej, pojawił w języku japońskim termin *ruibetsushi* 類別詞, który jest kalką używanego w pracach angielskojęzycznych wyrazu *classifier*, a który został wprowadzony w odniesieniu do zjawisk z języka japońskiego przez B.H. Chamberlaina. Termin ten nie przyjął się jednak powszechnie w japońskich opisach gramatycznych, chociaż w pewnym sensie bywa używany jako synonim rzeczownika *josūshi* 助数詞. To ostatnie określenie ma wszakże charakter swoiście relatywistyczny. Odnosi się do charakterystycznej klasy wyrażen rozumianych jako szczególnie japońska część mowy, wbrew niesamodzielności składniowej tak nazywanych jednostek języka. Natomiast *ruibetsushi* 類別詞, jako ekwiwalent terminu *classifier*, ma charakter bardziej uniwersalny i pojawia się w pracach ogólnojęzykoznawczych dotyczących tej problematyki w różnych językach naturalnych.

Można zatem powiedzieć, że w językoznawstwie japońskim funkcjonuje równolegle para terminów odpowiadających pojęciu kategoryzatora: *josūshi* 助数詞 jest terminem używanym na potrzeby opisu gramatycznego oraz dydaktyki języka japońskiego, podczas gdy *ruibetsushi* 類別詞 jest terminem typologicznym kontrastywno-opisowym bądź też teoretyczno-opisowym¹⁴. Warto zaznaczyć, że termin *classifier* w pracach angielskojęzycznych utrwalił się pod koniec XIX wieku, a w okresie późniejszym pojawiał się w rozmaitych wariantach w pracach badaczy zajmujących się tą problematyką w różnych językach naturalnych. Posłużył także do wyodrębnienia tzw. języków klasyfikatorowych, do których został także zaliczony język japoński (przeciwstawianych językom z klasami nominalnymi; tym rozróżnieniem zajmujemy się pokrótce w dalszej części opisu¹⁵), gdyż, jak się będziemy mogli przekonać, o klasach nominalnych, wyróżnianych kwantytatywnie, można mówić także w języku japońskim. Także w językoznawstwie polskim termin *klasyfikator* funkcjonuje obecnie jako termin ogólny, nazywający wszelkie zgramatyzowane sposoby kategoryzowania. Jest on także wykorzystywany w strukturalnej typologii języków.

W opisie zjawisk języka japońskiego z tradycji tej wyłamuje się zdecydowanie S.E. Martin (1975: 767–772), który używa pary pojęć *numeral* ‘liczebnik’ i *counter* (dosł. „policzalnik”), natomiast połączenia obu tych elementów traktuje jako złożenia „liczebnikowo-policzalnikowe” (*numeral-counter compounds*). Autor ten dzieli wszystkie jednostki, określane mianem *counters*, na

¹⁴ K. Okutsu w haśle *josūshi* 助数詞 zamieszczonym w słowniku *Nihongo kyōiku jiten* (1982) definiuje ten termin, przypominając na samym początku, że jest on kalką angielskiego określenia *auxiliary numerals*, używanego przez W.G. Astona, i podając, że są to takie cząstki jak *tsu* づ, *ri* り, *ka* 日, *nin* 人 czy *hon* 本 dodawane do liczebników, czyli wyrazów nazywających pojęcie liczby takich jak *hito* 一, *futa* 二, *mi* 三, *ichi* 一, *ni* 二, *san* 三, aby oddać ilościowy aspekt obiektów i zjawisk (*jibutsu no sūryōteki sokumen o hyōgen suru ni* 事物の数量的側面を表現するに).

¹⁵ Por. rozdział 1.5.

jednostki miary (*measures*) oraz „policzalniki jednostkowe” (*unit counters*), czyli to, co inni autorzy nazywają klasyfikatorami. Wyróżnia w ich obrębie trzy typy: policzalniki taksonomiczne (*taxonomy-specific counters*), policzalniki kształtu (*shape counters*) oraz policzalniki przetworzeniowe (*process counters*). Pierwszy typ tak rozumianych klasyfikatorów jest wydzielany na zasadzie znaczeniowych opozycji dających się zaobserwować w potocznej kategoryzacji obiektów, a przykładami takich klasyfikatorów są dla tego autora *nin* 人 jako klasyfikator osobowy czy też *hiki* 匹 jako klasyfikator zwierzęcy. Drugi typ obejmuje klasyfikatory wyodrębniane na zasadzie kształtu lub wyglądu obiektów, stanowiącego podstawę ich potocznej kategoryzacji, a więc np. *hon* 本 jako klasyfikator przedmiotów o maksymalnym wymiarze długości. Trzeci typ obejmuje klasyfikatory wyróżniające kategorie obiektów z perspektywy jakichś działań czy też przetworzeń, jakim są one poddawane przez człowieka, np. *nigiri* 握¹⁾ ‘garść’, *kire* 切れ ‘skrawek’ (przetworzeniem jest tutaj uformowanie w dłoni bądź też odcięcie, ucięcie czegoś z większej całości).

Inny amerykański badacz języka japońskiego R.A. Miller (1967: 335–339) włącza liczebniki do szerszej klasy rzeczowników ilościowych (*quantity nouns*), które, jego zdaniem, odznaczają się usytuowaniem w szyku jako charakterystyczna odmiana nieciągłej frazy przysłówkowej. W obrębie rzeczowników ilościowych wydziela on liczebniki proste (*numerals*) oraz liczebniki złożone (*numbers*), które składają się z liczebników prostych połączonych z policzalnikami (*counters*)¹⁶. Liczebniki proste obejmują, według tego autora, dwa zbiory: prymarny (czyli sinojapoński) oraz sekundarny (czyli rodzimy japoński). Policzalniki natomiast obejmują dwie podklasy: policzalniki jednostek (*unit counters*), takie jak *en* 円 w *ichien* 一円 ‘jeden jen’, *jikan* 時間 w *ichijikan* 一時間 ‘jedna godzina’, oraz policzalniki klas (*class counters*), np. *ken* 軒 w *ikken* 一軒 ‘jeden budynek’ czy *mai* 枚 w *ichimai* 一枚 ‘jeden arkusz, jeden listek’.

W obrębie typologicznych charakterystyk klasyfikatorów wyróżnia się propozycja wysunięta przez J. Lyonsa (1977, tłum. pol. 1989: 77–85), który odróżnia *determinatory* (mieszczą się tu tzw. przedimki określone i nieokreślone), *kwantyfikatory* (jako językowe reprezentacje operatorów logicznych) oraz *klasyfikatory*, które traktuje jako związane z liczebnikami wykładniki zbiorów obiektów definiowanych gatunkowo na podstawie ich własności. Rozumiane w ten sposób – jako prymarnie przyliczebnikowe – klasyfikatory bywają rozszerzane na zaimki wskazujące i, dodajmy, pytajne, co autor ilustruje m.in. przykładami z języka chińskiego¹⁷: *yībēn shū* 一本書 ‘jedna książka’, *sānbēn*

¹⁶ Pojęciu temu, w zaproponowanej przez nas w dalszej części książki interpretacji, odpowiada pojęcie liczebników kategoryzatorowych (w rozumieniu morfologicznym) i liczebników generycznych (w rozumieniu semantycznym).

¹⁷ Przez pomyłkę autor przypisuje klasyfikatorowi *bēn* 本, wyznaczającemu klasę WOLUMIN, funkcję innego klasyfikatora, a mianowicie *zhāng* 張, odsyłającego do klasy przedmiotów pla-

shū 三本書 ‘trzy książki’, *zhèběn*¹⁸ *shū* 這本書 ‘ta książka’, a co możemy uzupełnić również o frazę pytającą *jǐ běn shū* 幾本書 ‘ile książek?’. J. Lyons łączy tego typu użycia z funkcją nadrzędnych rzeczowników precyzujących w analogiczny sposób nazywane zbiory obiektów w połączeniach dwurzęczownikowych, takich jak we frazach *pięćdziesiąt sztuk bydła*, *trzy arkusze papieru* lub *ta bryła żelaza*, w których rzeczowniki *sztuka*, *arkusz* i *bryła* odpowiadają pod względem funkcji chińskim klasyfikatorom, pełniąc funkcję indywidualizującą i wyliczającą. Dalej autor twierdzi, że główna różnica między językami bezklasyfikatorowymi (takimi jak języki indoeuropejskie) a językami klasyfikatorowymi (typu chińskiego) polega na tym, że w językach pierwszego typu występuje gramatyczna opozycja między rzeczownikami policzalnymi a niepoliczalnymi, przy czym w rzeczownikach policzalnych gramatyzacja polega na inkorporowaniu do nich semantycznego składnika *jednostka*, w językach klasyfikatorowych natomiast większość rzeczowników przypomina bezrodzajnikowe użycia tych leksemów (np. *I like salmon* ‘Lubię łosia’), a więc odnoszące się do całej klasy przedmiotów (*I like herrings* ‘Lubię śledzie’) lub do substancji (*I like meat* ‘Lubię mięso’).

Konstrukcje klasyfikujące J. Lyons dzieli na dwa typy: *jakościowy*, w którym klasa jest wyznaczona na podstawie jakiegoś atrybutu obiektów, oraz *ilościowy*, w którym klasa odnosi się do liczby obiektów rozumianej jako ich miara, porcja itd. Zgodnie z tym ujęciem, w językach, które gramatyzują opozycję pomiędzy rzeczownikami jednostkowymi a substancjalnymi, jest respektowana ścisła granica składniowa między połączeniami typu *trzej ludzie* i *trzy kieliszki wódki*, której to granicy brak w językach klasyfikatorowych, gdyż tam wszystkie frazy „liczące” składają się nie tylko z liczebnika i rzeczownika, ale także z klasyfikatora, którym, w przywołanym tutaj ujęciu J. Lyonsa, może być także jednostka miary. Co więcej, niektóre klasyfikatory uznaje autor za jednostki dwufunkcyjne, jednocześnie jakościowe i ilościowe, co, jego zdaniem, można zaobserwować w przykładzie: *Poproszę o trzy kostki*, służącym jako odpowiedź na pytanie: *Ile cukru życzy pan sobie do herbaty?* Jakościowym klasyfikatorem jest *kostka*, dlatego że jest ona bryłą o pewnym kształcie, niezupełnie określonym, ale wyraz *kostka* służy także do wyrażania znaczenia porcji i z tego względu może być traktowany jako klasyfikator ilościowy¹⁹.

skich, które można złożyć na pół, zwinąć (np. kartki, mapy, pościele) lub które mają szeroką, płaską powierzchnię (np. stoły, łóżka, kanapy).

¹⁸ Poza zaimkiem *zhè* 這 w mówionej odmianie języka jest używany jego wariant *zhèi* (por. A. Rygaloff 1973: 82).

¹⁹ W tym miejscu należy zauważyć, że sugerowana tu dwufunkcyjność w istocie może być całkiem przypadkową neutralizacją opozycji w języku angielskim, natomiast w językach klasyfikatorowych tego typu sytuacja z reguły nie zachodzi, gdyż przynajmniej język japoński – ale zdaje się, że nie tylko on – obserwacji tej wyraźnie nie potwierdza. Dzieje się tak dlatego, że do liczenia porcji przedmiotów używa się tutaj często klasyfikatorów zupełnie odrębnych, nawet

Klasyfikatory jakościowe J. Lyons traktuje jako przejaw indywidualizacji bytów i łączenia ich w klasy, gdyż przypominają one funkcje najszerszych znaczeniowo rzeczowników pospolitych, takich jak *osoba, ptak, ryba, roślina*, które w języku angielskim bywają łączone z przedimkiem określonym lub zaimkiem wskazującym, tworząc deskrypcje określone, i z tego względu przypominają determinatory, które w językach naturalnych stają się nie tylko określnikami, ale także mogą być ośrodkami konstrukcji składniowych. Odbywa się to w sytuacji zaimkowego czy też raczej „zastępnikowego” użycia klasyfikatorów w funkcji deiktycznej bądź anaforycznej. Na taką właśnie funkcję zaimkowego użycia – tzw. klasyfikatorów w języku japońskim postaramy się zwrócić uwagę w dalszej części naszego opisu (por. rozdział 6.7. oraz 6.8.).

Wypada zgodzić się ze stwierdzeniem J. Lyonsa o zauważalnej uniwersalności zasad klasyfikacji generycznej w językach naturalnych (J. Lyons 1977, tłum. pol. 1989: 85) i o tym, że języki różnią się między sobą sposobami gramatyzacji bądź leksykalizacji różnic wynikających z różnorodności kryteriów podziału oraz z kulturowej i antropologicznej odmienności doświadczeń, odzwierciedlonej w potocznym zasobie wiedzy jako podłożu procesów kategoryzacyjnych. Z tego właśnie powodu konieczne będzie podjęcie w niniejszym opisie także próby typologicznego usytuowania japońskiej kategoryzacji kwantytatywnej na tle innych języków naturalnych.

0.3. Źródła teoretyczne oraz leksykograficzna i pozaleksykograficzna baza materiałowa

Śród licznych prac poświęconych strukturze i funkcji kategoryzatorów języka japońskiego i najbliższych mu języków wschodnioazjatyckich, wykorzystanych jako podstawa teoretyczna i materiałowa niniejszego opisu, należy przede wszystkim wymienić dotyczącą języka chińskiego rozprawę autorstwa M. Coyaude (1973). Praca ta, pomijana przez autorów angielsko- i japońskojęzycznych zapewne z powodu bariery językowej, zasługuje na szczególne podkreślenie jako pierwsza tak obszerna prezentacja i analiza kategoryzatorów języka chińskiego, uwzględniająca w szczegółowym stopniu badania lingwistów chińskich, takich jak Liú Shirú czy Wǎng Lì. Poza dawnym i współczesnym systemem kategoryzatorów języka chińskiego autor przytacza także obszerne dane porównawcze z pozostałymi językami wschodnio- i południowoazjatyckimi, takimi jak japoński, koreański, wietnamski, tajski, laotański oraz birmański. Kategoryzatory, które autor nazywa terminem *particules numérales* bądź też *numérales* lub *classificateurs*, są w tej pracy określane jako analogiczne z ro-

jeżeli bywają one np. nazwami naczyń, do liczenia zaś tych właśnie obiektów jako takich (a nie ich zawartości) używa się całkiem innych klasyfikatorów jakościowych.

dzajem gramatycznym wykładniki umieszczane w języku chińskim między liczebnikiem lub zaimkiem wskazującym a rzeczownikiem bądź też przymiotnikiem poprzedzającym rzeczownik jako jego przydawka.

Spośród opracowań ściśle japonistycznych została tutaj wykorzystana przede wszystkim wydana w roku 1996 najobszerniejsza jak dotąd monografia autorstwa P. Downing, poświęcona analizie kategoryzatorów japońskich w dawnej i współczesnej odmianie języka na obszernym tle porównawczym. Autorka wykorzystała w szerokim zakresie także własne badania terenowe i ankietowe, co pozwoliło jej na ukazanie rozmaitych rozbieżności i najnowszych tendencji rozwojowych systemu kategoryzatorowego przejawianych w mowie średniego i młodszego pokolenia Japończyków. Materiał badawczy analizowany przez autorkę obejmuje dwa zbiory kategoryzatorów: zbiór podstawowy składający się z 26 jednostek oraz zbiór rozszerzony zawierający 47 jednostek.

Spośród wielu autorów japońskich, których dzieła zostały wykorzystane w niniejszej książce, należy przede wszystkim wymienić opracowania A. Iidy (1996; 1997; 1998) na temat znaczeniowej struktury systemu kategoryzatorowego oraz jego związków z kategoryzacją, K. Hidetoshiego (1965) na temat funkcji kategoryzatorów w języku współczesnym, Y. Matsumoto (1991) na temat prototypów semantycznych, które stanowią podstawę wyróżniania kwantytatywnych kategorii rzeczownikowych w japońszczyźnie, oraz T. Ogino (1990) na temat przekształceń zakresu znaczeniowego kategoryzatorów.

W roku 2004 została wydana zbiorowa analiza kategoryzatorów języka japońskiego pod redakcją Y. Nishimitsu i S. Mizuguchiego. W pracy tej po raz pierwszy na tak szeroką skalę w odniesieniu do zjawisk języka japońskiego został zastosowany wspomniany wcześniej ogólnotypologiczny termin *rui-betsushi* 類別詞 jako ekwiwalent zastępujący tradycyjnie używany wyraz *josûshi* 助数詞²⁰. Spośród prac zamieszczonych w tym zbiorze na szczególną uwagę zasługują opracowania S. Mizuguchiego, Y. Nishimitsu, N. Imazato, Y. Yonezawy, T. Fujiwary i M. Mano, odnoszące się do zjawisk kwantytatywnej kategoryzacji w języku japońskim oraz wykorzystujące kognitywno-semantyczny aparat analityczny.

W wypadku opracowań teoretycznych i typologicznych w największym stopniu zostały tutaj wykorzystane: praca A. Aikhenvald (2000) oraz zbiór studiów pod redakcją C. Craig (1986). Książka A. Aikhenvald, często przywoływana przez autorów japońskich, stanowi typologiczną charakterystykę systemów kategoryzatorowych w językach naturalnych różnych rodzin i typów.

Japoński materiał językowy wykorzystany w przedstawianej tu analizie zaczerpnięty został z różnych źródeł leksykograficznych. Najcenniejszymi z nich okazały się popularne, słownikowe opracowania kategoryzatorów japońskich, takie jak *Kazoe kata no jiten* 『数え方の辞典』 (2004) autorstwa A. Iidy, *E de*

²⁰ Por. podrozdział 0.2.

miru mono no kazoekata 『絵で見る「もの」の数え方』 (2005) czy *Mono no kazoekata. Handobukku* 『モノの数え方－ハンドブック』 (2005), które, w odróżnieniu od zwykłych słowników japońszczyzny, przynoszą bogaty zasób przykładów i bardziej pogłębionych interpretacji semantycznych, umożliwiając tym samym precyzyjniejsze określenie systemowego zakresu poszczególnych klas rzeczownikowych. Słowniki języka japońskiego zostały jednak wykorzystane jako dodatkowe źródło w analizie definicji semantycznych poszczególnych kategorii kwantytatywnych. Do słowników tych należą: *Nihon kokugo daijiten* 『日本国語大辞典』 (1977), piąte wydanie słownika encyklopedycznego *Kôjien* 『広辞苑』 (2000), *Meikyô kokugo jiten* 『明鏡国語辞典』 (2003), *Shûeisha kokugo jiten* 『集英社国語辞典』 (1993), *Reikai shinkokugo jiten* 『例解新国語辞典』 (1990), *Gendai kokugo reikai jiten* 『現代国語例解字典』 (1985) i inne²¹.

²¹ Przykładowe definicje kategoryzatorów zawarte w tych słownikach są omawiane w podrozdziale 3.1.

ROZDZIAŁ I

JĘZYKOWE ODZWIERCIEDLENIA KATEGORYZACJI OBIEKTÓW

1.1. Kategoryzacja obiektów jako składnik wiedzy potocznej

Problematyka niniejszej książki dotyczy w dużej mierze zagadnienia językowej kategoryzacji obiektów i relacji między potoczną wiedzą o rzeczywistości a kompetencją językową mówiących. Zagadnienia tu omawiane od wielu już lat budzą zainteresowanie lingwistów, w tym szczególnie reprezentantów nurtu kognitywistycznego, odwołujących się coraz wyraźniej do psychologicznych charakterystyk językowych odzwierciedleń procesów mentalnych. Zgodnie z założeniem tego nurtu badawczego (akcentującego fakt, że „język istnieje nie w słownikach, lecz w umysłach jego użytkowników”¹) opis prezentowanych tutaj zjawisk języka japońskiego należałoby rozpocząć od krótkiego przypomnienia podstawowych rozróżnień terminologicznych na kategorie pojęciowe, odnoszące się do jakichś rozmaicie wyodrębnianych zbiorów elementów, ujmowanych następnie jako całość, i kategorie językowe, odnoszące się do sfery znaków językowych z ich kategorialnymi zakresami znaczeniowymi, których podłożem semiotycznym jest już pragmatyczny akt nominacji (nazywania obiektów). Podstawą takich działań językowych jest potoczne rozgraniczenie poszczególnych domen pojęciowych, dla których kognitywnie interpretujący system języka lingwiści, w ślad za E. Rosch (1978), wydzielają trzy różne poziomy, a więc poziom podstawowy, usytuowany niżej od niego w hierarchii poziom szczegółowy oraz sytuujący się jako poziom hierarchicznie najwyższy – poziom ogólny². Tak więc hierarchiczność poziomów w językowej kategoryzacji rzeczywistości polega na tym, że układają się one w porządku od poziomu najbardziej ogólnego do poziomu najbardziej konkretnego, poziom podstawowy natomiast jest usytuowany między poziomem szczegółowym a poziomem ogólnym. Nazwy kategorii poziomu podstawowego są wyrazami używanymi najczęściej do nominacji danego zjawiska, są bardziej wyraziste od innych wyrazów, a w procesie przyswajania języka są poznawane

¹ Wykorzystujemy tutaj najważniejsze obserwacje nad kognitywnymi aspektami systemu językowego, zawarte w podręczniku pod red. E. Tabakowskiej (2001: 32).

² Wykorzystujemy tutaj polski przekład pracy E. Rosch (1978), opublikowany w 2005 roku, a także krytyczną analizę klasycznej i kognitywnej koncepcji kategorii, zawartą w jednej z najważniejszych prac nurtu kognitywistycznego autorstwa J.R. Taylora (1995, tłum. pol. 2001).

najwcześniej. Poziom ten jest zatem wyodrębniany jako zbiór nazw pragmatycznie najbardziej typowych, oczywistych, należących do sfery codziennych doświadczeń i niewymagających odwoływania się do szczególnego typu wiedzy, szczególnego kontekstu czy konsytuacji. Pod względem budowy wyrazy z tego poziomu, czyli zgodnie z określeniem zawartym w polskim przekładzie pracy J.R. Taylora (2001) terminy poziomu podstawowego, mają charakter syntetyczny (są zatem z reguły jednowyrazowe, a zawarty w nich wykładnik gramatyczny służy do wskazywania przynależności do klasy części mowy), a nie analityczny czy też peryfrastyczny jak nazwy pozostałych dwóch poziomów, gdyż ich wielowyrazowość lub złożona struktura słotwórcza wynika często z konieczności doraźnego sięgania po środki precyzujące, zawężające znaczenie za pomocą powtórzenia nazwy poziomu podstawowego – na poziomie szczegółowym³ lub rozszerzające zakres – na poziomie ogólnym⁴. Tak więc pod względem budowy wyrazy i wyrażenia języka, traktowane z tego punktu widzenia jako nazwy kategorii obiektów i usytuowane na trzech poziomach abstrakcji, są zróżnicowane nie tylko jako jednostki leksykalne bardziej syntetyczne lub bardziej analityczne, ale także pod względem obecności lub braku jakiegoś wykładnika kategorii nadrzędnej, którym może być albo sufiks, albo człon złożenia, albo odrębny wyraz, człon główny konstrukcji peryfrastycznej. Zgodnie z tym więc najbardziej syntetyczne nazwy mają charakter jednowyrazowy i bezwykładnikowy (w sensie substancjalnym, gdyż np. przynależność do klasy rzeczowników może być traktowana jako taki wykładnik zawierania się w obrębie nazw obiektów). Na przykładzie języka japońskiego możemy zatem stwierdzić, że bardziej syntetyczny charakter mają nazwy takie jak *tsuru* 鶴 ‘żuraw’ bądź *hototogisu* 時鳥 ‘kukułka’ czy *kamome* 鷗 ‘mewa’ niż *shichimenchō* 七面鳥 ‘indyk’, *fūchō* 風鳥 ‘ptak rajski’ czy *hakuchō* 白鳥 ‘łabędź’, gdzie występuje sufiks będący wykładnikiem kategorii ptaków *-chō* -鳥 (jest to bowiem sinojapoński morfem o znaczeniu ‘ptak’), oraz niż *oshidori* 鴛鴦 ‘kaczka mandaryńska’, gdzie występuje jako człon złożenia rdzennie japoński rzeczownik *tori* 鳥 ‘ptak’. To samo dotyczy dwóch innych, synonimicznych całkowicie nazw kukułki, a mianowicie *kakkō* 郭公 oraz *kakkōdori* 郭公鳥, gdzie pierwszy wyraz jest syntetyczny (utworzony zresztą od symbolizmu dźwiękowego oddającego głos kukania), a drugi analityczny, gdyż występuje tu wspomniany wyżej wykładnik kategorii *tori* 鳥. Przykładem takich wzajemnie hierarchicznych usytuowań domen pojęciowych mogą

³ Por. japońskie *ki* 木 ‘drzewo’, *kusu no ki* 楠 ‘drzewo kamforowe’, *yashi no ki* 椰子の木 ‘palma’ (dosł. drzewo palmowe lub drzewo-palma), *matsu no ki* 松の木 ‘sosna’ (dosł. drzewo sosnowe lub drzewo-sosna).

⁴ Sytuację taką dobrze oddaje charakterystyczny układ japońskich rzeczowników reprezentujących trzy omawiane tu poziomy, np. *kaiyō* 海洋 ‘morza (i oceany)’ (jako złożenie dwóch niesamodzielných morfemów sinojapońskich *-kai* -海- ‘morze’ oraz *-yō* -洋- ‘ocean’), *umi* 海 ‘morze’ (nazwa ogólna) oraz *Sangokai* 珊瑚海 ‘Morze Koralowe’ (morfem *-kai* -海 pełniący rolę sufiksu generycznego).

być następujące szeregi rzeczowników języka polskiego i japońskiego (A – poziom ogólny, B – poziom podstawowy, C – poziom szczegółowy):

pol.

A. ROŚLINA	A. ZWIERZĘ	A. POJAZD	A. ŚRODEK LOKOMOCJI
B. KWIAT	B. KOT	B. SAMOCHÓD	B. POCIĄG
C. RÓŻA	C. KOT BIRMAŃSKI	C. TRABANT	C. INTERCITY

jap.

A. SHOKUBUTSU 植物 ‘roślina’	A. SHOKUBUTSU 植物 ‘roślina’
B. HANA 花 ‘kwiat’	B. KI 木 ‘drzewo’
C. SAKURA 桜 ‘kwiat wiśni piłkowanej’	C. SUGI 杉 ‘szydlica japońska’
A. DÔBUTSU 動物 ‘zwierzę’	A. PETTO ペット ‘zwierzę chowane w domu’ ⁵
B. NEKO 猫 ‘kot’	B. NEKO 猫 ‘kot’
C. BÂMAN バーマン ‘kot birmański’	C. BÂMAN バーマン ‘kot birmański’
A. DÔBUTSU 動物 ‘zwierzę’	A. NORIMONO 乗り物 ‘pojazd’
B. KEMONO 獣 ‘dzikie zwierzę’	B. KURUMA 車 ‘samochód’
C. TANUKI 狸 ‘jenot’	C. KUMITORISHA 汲み取り車 ‘wóz asenizacyjny’

W przedstawionych wyżej przykładach trójpoziomowych schematów kategoryzacyjnych dla języka japońskiego trzeba było wyróżnić dodatkowy schemat uwzględniający kategorię zwierzęcia domowego szczególnego rodzaju. Chodzi tu dokładnie o kategorię „zwierząt maskotek”, które ludzie lubią trzymać w swoich domach i do których się przywiązują, gdyż ich obecność jest dla nich samych lub dla ich małych dzieci przyjemnością, cenną wartością. Kategoria ta nie jest zamknięta, gdyż poza tak typowymi okazami z poziomu B jak np. koty, psy, papugi, chomiki czy rybki mogą tu należeć, zależnie od stopnia egzotyczności upodobań ludzkich, takie okazy fauny jak anakondy, aligatory, tarantule i inne.

W różnych przykładach zdaniowych, które przytaczamy niżej, widać wyraźnie, że nazwy z poziomu podstawowego (czyli poziomu B) są najmniej nacechowane, tworzą najbardziej wyraziste i naturalne konteksty użycia w codziennych sytuacjach, nie wymagają od słuchacza szczególnej więzi komunikacyjnej z mówiącym ani szczególnej kompetencji konsytuacyjnej:

pol.

- A. Moje zwierzę nie chce łapać myszy.
- B. Mój kot nie chce łapać myszy.
- C. Mój kot birmański nie chce łapać myszy.

⁵ Wyraz ten jest zapożyczeniem od angielskiego *pet*, analogicznie jak *bâman* バーマン pochodzi od angielskiego wyrazu *birman* ‘birmański’ (jako określenie cenionej rasy kotów).

jap.

- A. *Ano hito wa norimono ni hikareta.*
あの人は乗り物に轆かれた。
'Potraćił go (jakiś) pojazd.'
- B. *Ano hito wa kuruma ni hikareta.*
あの人は車に轆かれた。
'Potraćił go samochód.'
- C. *Ano hito wa Honda Shibikku ni hikareta.*
あの人はホンダ・シビックに轆かれた。
'Potraćił go honda civic.'

jap.

- A. *Mado kara kôen no shokubutsu ga mieru.*
窓から公園の植物が見える。
'Z okna widać roślinność w parku.'
- B. *Mado kara kôen no ki ga mieru.*
窓から公園の木が見える。
'Z okna widać drzewa w parku.'
- C¹. *Mado kara kôen no sugi ga mieru.*
窓から公園の杉が見える。
'Z okna widać szydlice w parku.'
- C². *Mado kara kôen no tôhi ga mieru.*
窓から公園の唐檜が見える。
'Z okna widać świerki w parku.'

Podane tu jako ostatnie nazwy drzew z poziomu C są bardziej nacechowane i zwracają uwagę swoją niezwykłością sytuacyjną, jeżeli ich desygnaty są w danym środowisku nietypowe (przykład C¹ w środowisku polskim i C² w środowisku japońskim), desygnaty prototypowe natomiast tworzą konteksty jak najbardziej naturalne (przykład C¹ w środowisku japońskim i C² w środowisku polskim).

Skupienie uwagi czytelnika na problematyce kategoryzacji językowej przed przystąpieniem do analizy klas rzeczownikowych wskazywanych w języku japońskim przez tzw. klasyfikatory (a konkretniej przez pewną ich grupę wydzielaną w naszym ujęciu i określaną jako kategoryzatory) przyliczebnikowe ma istotne uzasadnienie, gdyż tego rodzaju rozróżnienie znaczeniowe o niezwykle rozbudowanej geometrii wewnętrznej powinno być, w przekonaniu autora, traktowane jako szczególny rodzaj kategoryzacji. Co więcej, w świetle obserwacji dokonanych przez E. Rosch możemy przyjąć założenie, że właśnie kategorie poziomu podstawowego (poziomu B) stanowią podstawę kwantytatywnych rozróżnień klas obiektów i są punktem wyjścia w procesie przypisywania im poszczególnych morfologicznych wykładników kategorii. Można to

ukazać najlepiej na przykładzie dwóch wybranych przykładów japońskich klas rzeczownikowych. Zgodnie z tym więc klasa WOLUMINY obejmuje różne rzeczowniki, których desygnatami są obiekty wykazujące najważniejsze atrybuty tego typu kategorii (prototypem jest tutaj zszyty na jednym z grzbietów wolumin o postaci książki, czasopisma lub grubego zeszytu). Kategoria ta może być podzielona na trzy poziomy reprezentowane przez trzy szeregi rzeczowników:

- poziom nadrzędny (poziom A) *shoseki* 書籍 ‘woluminy’⁶
tosho 図書 ‘książki i materiały wielkoarkuszowe’
shomotsu 書物 ‘książki’
insatsubutsu 印刷物 ‘druki’
shoshi 書誌 ‘książki’
tenseki 典籍 ‘książki’
- poziom podstawowy (poziom B) *hon* 本 ‘książka’
zasshi 雑誌 ‘czasopismo’
nôto ノート ‘zeszyt’
karendâ カレンダー ‘kalendarz’
arubamu アルバム ‘album (np. ze zdjęciami)’
techô 手帳 ‘notes’
- poziom szczegółowy (poziom C) *jiten* 辞典 ‘słownik’
shôsetsu 小説 ‘powieść’
shûkanshi 週刊誌 ‘tygodnik’
gekkanshi 月刊誌 ‘miesięcznik’
kyôkasho 教科書 ‘podręcznik’
bunkobon 文庫本 ‘tania książka wydawana w serii wydawniczej w formacie kieszonkowym’

Możemy tutaj zauważyć, że przypisywany tej klasie rzeczowników kategoryzator generyczny *satsu* 冊 (odsyłający do kategorii WOLUMINY) odnosi się przede wszystkim do najbardziej prototypowego i zarazem najbardziej centralnie umiejscowionego w obrębie danej kategorii podzbioru obiektów, a więc do obiektów poziomu podstawowego, zgodnie z regułą:

⁶ Podane tutaj dla poziomu nadrzędnego nazwy mają charakter gatunkowy, odnoszą się do zbiorów obiektów bądź też wskazują obiekt jako generyczną egzemplifikację całej kategorii, z gramatycznego punktu widzenia jednak są one rzeczownikami neutralnymi pod względem wartości liczbowej, gdyż wszystkie rzeczowniki japońskie nie mają zgramatykalizowanej kategorii liczby. Nie należy ich zatem utożsamiać wyłącznie z jedną, pojedynczą lub mnogą, wartością tej opozycji, gdyż w polskim przekładzie tych wyrazów musimy użyć formy liczbowej.

hon 本 ‘książka’ → *issatsu* 一冊 ‘jeden WOLUMIN’
zasshi 雑誌 ‘czasopismo’ → *issatsu* 一冊 ‘jeden WOLUMIN’
nôto ノート ‘zeszyt’ → *issatsu* 一冊 ‘jeden WOLUMIN’
karendâ カレンダー ‘kalendarz’ → *issatsu* 一冊 ‘jeden WOLUMIN’
arubamu アルバム ‘album (np. ze zdjęciami)’ → *issatsu* 一冊 ‘jeden WOLUMIN’
techô 手帳 ‘notes’ → *issatsu* 一冊 ‘jeden WOLUMIN’

O tym, że pozostałym nazwom z poziomu nadrzędnego i szczegółowego przysługuje ten sam kategoryzator, użytkownik japońszczyzny dowiaduje się w pewien sposób pośrednio, dzięki skojarzeniu tych nazw z pojęciami poziomu podstawowego:

shoseki 書籍 ‘książki’ (→ *hon* 本 ‘książka’) → *issatsu* 一冊 ‘jeden WOLUMIN’
gekkanshi 月刊誌 ‘miesięcznik’ (→ *zasshi* 雑誌 ‘czasopismo’) → *issatsu* 一冊 ‘jeden WOLUMIN’

W ten sposób w opisie wewnętrznej struktury generycznej kategorii obiektów odzwierciedlanej w pojedynczej formie liczebnikowo-kategoryzatorowej możemy mówić o szczególnym typie kognitywnego dystansu, większego w odniesieniu do kategorii poziomu nadrzędnego (poziomu A) i szczegółowego (poziomu C), a mniejszego w odniesieniu do kategorii poziomu podstawowego (poziomu B). Analogiczne obserwacje można byłoby poczynić w wypadku kategorii MASZYN I URZĄDZENIA. Przykładowe rzeczowniki reprezentujące tę kategorię po rozmieszczeniu na trzech poziomach przedstawiają się następująco:

Poziom nadrzędny (poziom A)	<i>kikai</i> 機械 ‘maszyna’ <i>setsubi</i> 設備 ‘wypożyczenie; urządzenie’ <i>kiki</i> 機器 ‘aparatura’ <i>denki seihin</i> 電気製品 ‘sprzęt AGD’
Poziom podstawowy (poziom B)	<i>sentakuki</i> 洗濯機 ‘pralka’ <i>sôjiki</i> 掃除機 ‘odkurzacz’ <i>konpyûtâ</i> コンピューター ‘komputer’ <i>renji</i> レンジ ‘kuchenka’
Poziom szczegółowy (poziom C)	<i>desukutoppu</i> デスクトップ ‘komputer stacjonarny’ <i>denshi renji</i> 電子レンジ ‘kuchenka mikrofalowa’ <i>monitâ</i> モニター ‘monitor’ <i>kopîki</i> コピー機 ‘kopiarka’

Także w tym wypadku możemy sformułować hipotezę, iż najważniejsze kryteria przynależności obiektów do tak wyróżnionej klasy są zawarte w znaczeniu nazw zaliczanych do poziomu podstawowego i nazwy z tego poziomu

stanowią punkt wyjścia w procesie przypisywania całej tak wyróżnionej klasie kategoryzatora *dai* 台:

sentakuki 洗濯機 ‘pralka’ → *ichidai* 一台 ‘jedno URZĄDZENIE’

sōjiki 掃除機 ‘odkurzac’ → *ichidai* 一台 ‘jedno URZĄDZENIE’

konpyūtā コンピューター ‘komputer’ → *ichidai* 一台 ‘jedno URZĄDZENIE’

renji レンジ ‘kuchenka’ → *ichidai* 一台 ‘jedno URZĄDZENIE’

Natomiast nazwy z poziomu nadrzędnego obrazują proces kategoryzacji „zapośredniczonej” w analogiczny sposób w zbiorze nazw z poziomu podstawowego, gdyż zdecydowanie bardziej abstrakcyjny poziom tej kategorii utrudnia bezpośrednie przypisywanie jej kategoryzatora *dai* 台.

denki seihin 電気製品 ‘sprzęt AGD’ (→ *sōjiki* 掃除機 ‘odkurzac’) → *ichidai* 一台 ‘jedno URZĄDZENIE’

Z kolei nazwy z poziomu szczegółowego są nieco łatwiej identyfikowane z kategoryzatorem *dai* 台 niż nazwy z poziomu nadrzędnego, ale pośrednicząca rola poziomu podstawowego także tutaj wydaje się nie podlegać wątpliwości:

denshi renji 電子レンジ ‘mikrofalówka’ (→ *renji* レンジ ‘kuchenka’) → *ichidai* 一台 ‘jedno URZĄDZENIE’

Mówiąc o kategoriach poziomu podstawowego i ich prototypowej roli dla ustanawiania klas obiektów i klas wyrazowych w kwantytatywnej kategoryzacji w języku japońskim, nie możemy zapominać, że kategorie poziomu podstawowego są na ogół własnością jednego tylko języka w rozumieniu kulturowym i etnolingwistycznym. W szczególności zaś można zauważyć, że niektóre nazwy, które odzwierciedlają kategorie poziomu podstawowego w języku japońskim, są w polszczyźnie usytuowane na niższym (a więc szczegółowym) szczeblu kategoryalnym. Najłatwiej zjawisko to można zilustrować na przykładach nazw fauny, toteż odwołam się do nich także tym razem. Decydującą rolę odgrywa tutaj niewątpliwie swojskość bądź też egzotyczność gatunku zwierzęcego w środowisku danego języka. Zwierzę, ptak czy owad dobrze osadzony w rodzimym środowisku przyrodniczym (znany mówiącym bezpośrednio z codziennych, pozytywnych bądź negatywnych doświadczeń), z reguły jest kojarzony z poziomem podstawowym kategorii odzwierciedlonej w danym języku. Stąd też takie nazwy gatunkowe jak *kot* (jap. *neko* 猫), *pies* (jap. *inu* 犬), *koń* (jap. *uma* 馬), *koza* (jap. *yagi* 山羊), *owca* (jap. *hitsuji* 羊), *mucha* (jap. *hae* 蠅) czy *komar* (jap. *ka* 蚊) są sytuowane zarówno przez użytkowników języka japońskiego, jak i użytkowników języka polskiego na poziomie podstawowym. Takich przypadków jest jednak stosunkowo niewiele, gdyż między tak odległymi geograficznie językami zauważyć można wiele rozbieżności kategoryalnych. Pod tym względem bowiem bliskość geograficzna języków i podobieństwo ich otoczenia przyrodniczego są znacznie ważniejsze niż systemowe czy uniwersalne mechanizmy kategoryzacji. Z tego właśnie

powodu odpowiedniki polskich rzeczowników, takich jak *pszczoła*, *osa* oraz *szerszeń*, w języku japońskim są sytuowane na poziomie szczegółowym, mają charakter słowotwórczo pochodny, a ich podstawą słowotwórczą jest gatunkowa nazwa z japońskiego poziomu podstawowego⁷, a mianowicie *hachi* 蜂, który w związku z tym nie ma swojego synonimu w języku polskim (ani w innych językach europejskich). Schematycznie sytuację tę możemy przedstawić następująco:

pol.	jap.
(brak odpowiednika)	poziom podstawowy (poziom B) <i>hachi</i> 蜂
POZIOM PODSTAWOWY (poziom B)	POZIOM SZCZEGÓŁOWY (poziom C)
<i>pszczoła</i>	<i>mitsubachi</i> 蜜蜂
<i>osa</i>	<i>suzumebachi</i> 雀蜂
<i>szerszeń</i>	<i>kumabachi</i> 熊蜂

Obserwacje te możemy uzupełnić o kilka innych przykładów tego typu:

pol.	jap.
(brak odpowiednika)	POZIOM PODSTAWOWY (poziom B) <i>karasu</i> 烏
POZIOM PODSTAWOWY (poziom B)	POZIOM SZCZEGÓŁOWY (poziom C)
<i>kruk</i>	<i>watarigarasu</i> ワタリガラス
<i>wrona</i>	<i>zuingarasu</i> ズキンガラス
<i>gawron</i>	<i>miyamagarasu</i> ミヤマガラス
<i>kawka</i>	<i>nishikokumarugarasu</i> ニシコクマルガラ
ス	
pol.	jap.
(brak odpowiednika)	POZIOM PODSTAWOWY (poziom B) <i>usagi</i> 兎
poziom podstawowy (poziom B)	poziom szczegółowy (poziom C)
<i>zając</i>	<i>nousagi</i> 野兎
<i>królik</i>	<i>kaiusagi</i> 飼い兎

⁷ Znaczy to tym samym, że dla rodowitych użytkowników japońszczyzny synonimy polskiego wyrazu *pszczoła*, *osa* albo *szerszeń* mają charakter naukowy, należą bardziej do systematyki entomologicznej niż do potocznego zasobu wiedzy przyrodniczej. Jeszcze wyraźniej zjawisko to widać w przypadku synonimów polskich nazw *kruk*, *wrona*, *gawron* czy *kawka*, podanych w następnym przykładzie. Dla przeciętnego Japończyka takie terminy jak *watarigarasu* czy *nishikokumarugarasu* należą zdecydowanie do terminologii ornitologicznej.

pol.

(brak odpowiednika)

POZIOM PODSTAWOWY (poziom B)

mątwą

kałamarnica

jap.

POZIOM PODSTAWOWY (poziom B)

ika 烏賊

POZIOM SZCZEGÓŁOWY (poziom C)

kôika 甲烏賊

yariika 槍烏賊

Można przy tym zauważyć, że analizowane tutaj i zarazem kulturowo uwarunkowane kierunki kategoryzacji jako charakterystyczna własność systemu leksykalnego języka pozwalają nam łączyć z sobą takie języki jak polszczyzna i inne języki słowiańskie czy też, szerzej, (indo)europejskie – z drugiej. Stąd też tłumaczenie takich nazw z języka japońskiego na koreański, chiński bądź wietnamski daje rezultat stosunkowo wierniejszy oryginalnej zawartości znaczeniowej wyrazu wyjściowego, gdyż o wiele łatwiej można tutaj odnaleźć ściśle odpowiedniki różnych pojęć, usytuowane w dodatku na tych samych poziomach co w japońszczyźnie, przy czym poziom podstawowy jest zawsze najważniejszy. Natomiast w językach europejskich, w których odpowiedniki takie nie występują bądź są usytuowane poza poziomem podstawowym, przekład różnych pojęć japońskich staje się już o wiele trudniejszy i wymaga częstego sięgania do metajęzyka bądź też do kategorii poziomu ogólnego, stanowiących bardziej definicję tłumaczonego pojęcia niż jego sytuacyjny ekwiwalent.

Etnolingwistyczne uwarunkowania mogą służyć jako wytłumaczenie odmiennego układu kategoryzacyjnego w odniesieniu do odpowiedników polskiego pojęcia *ryż* w języku japońskim. Jak pisze R. Kasza (1999: 34–35) w języku japońskim pojęcie to jest reprezentowane przez cztery różne wyrazy: *ine* 稲 (ryż jako roślina, również jako botaniczna nazwa gatunkowa), *kome* 米 (ryż jako zebrane ziarno, np. w worku, jako surowiec do gotowania posiłku), *gohan* 御飯 (jako ryż ugotowany, gotowy do spożycia, stanowiący główny element posiłku japońskiego) oraz *meshi* 飯 (o takim samym znaczeniu jak *gohan*, ale wyraz ten jest, w odróżnieniu od *gohan*, o wiele bardziej potoczny). Równie potoczny charakter ma używane obecnie określenie anglojapońskie *raisu* ライス nazywające ryż jako składnik dań kuchni niejapońskiej, podany na talerzu osobno lub razem z główną częścią dania (a nie jak w wypadku posiłku japońskiego w miseczce zwanej *wan* 碗). Wszystkie te rzeczowniki tworzą w języku japońskim rozbudowane pola leksykalne odzwierciedlające ich odrębność kategorialną. Tak więc rzeczownik *ine* 稲 występuje w charakterystycznych złożeniach, takich jak *inekari* 稲刈¹⁾ ‘żniwa (ryżu)’, *inekoki* 稲扱き ‘łuszczenie (młócenie) ryżu’, *inaho* 稲穂 ‘kłos ryżu’, *inada* 稲田 ‘(nawadniane) pole ryżowe’. Sakralne odniesienia ryżu reprezentują takie złożenia jak *inari* 稲荷 ‘bóstwo urodzaju’, *inazuma* 稲妻 ‘błyskawica’ (dosł.

zona ryżu). Podobnie, rzeczownik *kome* 米 pojawia się w takich charakterystycznych złożeniach jak: *komegura* 米蔵 ‘spichlerz’, *komedawara* 米俵 ‘worek ryżu’, *kometsubu* 米粒 ‘ziarenko ryżu’, *komebitsu* 米櫃 ‘pudło (skrzynia) do przechowywania ryżu’. Dla wyrazu *meshi* 飯 możemy wymienić następujące złożenia: *asameshi* 朝飯 ‘posiłek poranny; śniadanie’, *hiru-meshi* 昼飯 ‘posiłek (po)południowy; obiad’, *mudameshi* 無駄飯 ‘próżniak (ten, który nie pracuje, a je)’, *yakimeshi* 焼き飯 ‘ryż smażony’, *meshiya* 飯屋 ‘jadalnia’, *meshitaki* 飯炊き ‘gotowanie ryżu’. Oprócz tego nie możemy zapominać, iż pole leksykalne wyrazu ‘ryż’ w języku japońskim jest także wypełnione licznymi wyrażeniami sinojapońskimi, w których rodzimemu rzeczownikowi *kome* 米 odpowiadają dwa równoległe używane, niesamodzielne morfemy *-bei-* oraz *-mai-*, występujące w takich formacjach słotwórczych jak np. *beikoku* 米穀 ‘ryż (jako ziarno)’, *beika* 米価 ‘cena ryżu’, *beishoku* 米食 ‘pożywienie oparte głównie na ryżu’, *beien* 米塩 ‘CZYJ chleb powszedni’ (dosł. ryż i sól), *komai* 古米 ‘stary ryż, ryż z ubiegłorocznych zbiorów’, *gaimai* 外米 ‘ryż importowany’, *seimai* 精米 ‘ryż płukany, ryż czyszczony’, *sukuimai* 救い米 ‘ryż ofiarowany ubogim jako jałmużna’, *shinmai* 新米 ‘ryż z nowych zbiorów’.

W kulinarnej tradycji japońskiej ryż jest hierarchicznie najważniejszym elementem posiłku, któremu towarzyszą zwykle rozmaite dodatki nazywane *okazu* お菜. W daniach kuchni europejskiej hierarchia ta układa się – jak wiadomo – odwrotnie, gdyż dania mięsne czy rybne stanowią tu podstawę posiłku, a ryż jest jej uzupełnieniem. Tego rodzaju kulturowe wyniesienie hierarchiczne ryżu jako fundamentu tradycji kulinarnej z wyraźnymi pierwiastkami jego sakralizacji – co odzwierciedla ofiarna i rytualna symbolika ryżu oraz jego charakterystycznych przetworzeń, takich jak *sake* 酒 ‘alkohol ryżowy’, *mochi* 餅 ‘ciasto ryżowe’, *senbei* 煎餅 ‘ciasteczka ryżowa’ – sprawia, że w języku japońskim pojęcie ryżu jest podstawą rozmaitych kategoryzacji tworzących niezwykle złożoną i wielowarstwową strukturę wewnętrzną. Przede wszystkim musimy podkreślić, że występują tu trzy typy pojęć, które w świadomości użytkowników języka japońskiego nie są powiązane z sobą żadną kategorią nadrzędną. Są to pojęcia: *ryż-roślina*, *ryż-ziarno* oraz *ryż-jedzenie*, którym odpowiadają kolejno wymienione wcześniej jednostki leksykalne: *ine* 稲, *kome* 米 oraz para (lub nawet trójka) bliskich sobie, choć nie całkowicie, synonimów: *gohan* 御飯, *meshi* 飯 i *raisu* ライス. Tworzą one zatem trzy odrębne kategorie należące w dodatku do poziomu podstawowego, na którym np. kategoria *ryż-jedzenie* sytuuje się w odrębnym układzie trzech omawianych tu poziomów kategoryalnych.

pol.

POZIOM PODSTAWOWY (poziom B)

ryż

(brak odpowiednika)

(brak odpowiednika)

(brak odpowiednika)

(brak odpowiednika)

jap.

(brak odpowiednika)

POZIOM PODSTAWOWY (poziom B)

ine 稲

kome 米

gohan 御飯

raisu ライス

Dla jednostki leksykalnej *ine* 稲, reprezentującej kategorię poziomu podstawowego, możemy przedstawić następujący schemat jej związków z kategoriami poziomu szczegółowego:

POZIOM PODSTAWOWY (poziom B)

ine 稲

POZIOM SZCZEGÓŁOWY (poziom C)

wase 早稲 'wczesny (wcześnie dojrzewający) ryż'

nakate 中稲 'ryż dojrzewający w okresie środkowym (nie wczesny i nie późny)'

okute 晩稲 'późny (późno dojrzewający) ryż'

suitô 水稻 'ryż uprawiany na polach nawadnianych'

rikutô 陸稲 'ryż uprawiany na polach nienawadnianych'

okabo 陸稲 'ryż uprawiany na polach nienawadnianych'

uruchi 粳 'ryż niekleisty'

mochi 糯 'ryż kleisty'

Natomiast dla jednostki leksykalnej *kome* 米 schemat związków z kategoriami poziomu szczegółowego układu się w następujący sposób:

POZIOM PODSTAWOWY (poziom B)

kome 米

POZIOM SZCZEGÓŁOWY (poziom C)

mochigome 餅米 'ryż kleisty używany do robienia ciasta *mochi* 餅'

kogome 粉米 'ryż kruszony'

genmai 玄米 'ryż niełuskany (dosł. ryż ciemny)'

hakumai 白米 'ryż łuskany (dosł. biały ryż)'

senmai 洗米 'ryż płukany'

hōmai 俵米 'ryż jako zapłata należności'

Nie jest też niczym dziwnym fakt, że pod względem kategoryzacji kwantyfikatywnej, która jest naszym głównym przedmiotem analizy, nazwy ryżu jako rzeczowniki leksykonu języka japońskiego należą do różnych klas rzeczownikowych i przysługują im różne kategoryzatory:

	kategoria	kategoryzator
<i>ine</i> 稲	1. CAŁE ROŚLINY WRAZ Z KORZENIAMI	<i>kabu</i> 株
	2. OBIEKTY DŁUGIE I CYLINDRYCZNE	<i>hon</i> 本
<i>kome</i> 米	OBIEKTY DROBNE, ZIARENKA	<i>tsubu</i> 粒
<i>gohan</i> 御飯	GOTOWANY RYŻ PODAWANY W MISECZCE	<i>zen</i> 膳
<i>raisu</i> ライス	DANIA PODAWANE NA TALERZACH	<i>sara</i> 皿・盤

Językowe odzwierciedlenie takich kategoryzacji może ujawniać rozmaite drogi poznawczej interpretacji świata zewnętrznego, którego obiekty występują w różnych powiązaniach uwzględniających odmienne widzenie ich podstawowych atrybutów i odmienne perspektywy obserwacyjne. Taka wielość sposobów kategoryzacji i jej uzasadnień poznawczych jest niezwykle ważna dla omawianego tutaj szczególnego trybu kategoryzacji, dla którego podstawą jest atrybut kwantytatywności obiektów. Kategoryzacja tego typu jest, jak stwierdziliśmy wcześniej, jedną z wielu odzwierciedlonych w systemie japońszczyzny za pomocą środków formalnych kategoryzacji obiektów i ich nazw. W dalszym ciągu niniejszego opisu będziemy zajmować się nie tylko semantycznymi, ale również gramatycznymi aspektami kategoryzacji na podłożu kwantytatywnym.

Oprócz tego jednak nawet niekwantytatywne sposoby kategoryzacji są odzwierciedlone w języku w tak silnie zróżnicowany i wieloraki sposób, że można powiedzieć, iż nawet kategorie poziomu podstawowego są powiązane z różnymi (i zapewne stosunkowo licznymi) kategoriami poziomu ogólnego i szczegółowego, występującymi w pozycji nadrzędników i podrzędników katedralnych, np.:

A. DÔBUTSU 動物 ‘zwierzę’	A. IKIMONO 生き物 ‘istota żywa’
B. KEMONO 獣 ‘zwierz’	B. DÔBUTSU 動物 ‘zwierzę’
C. TANUKI 狸 ‘jenot’	C. TANUKI 狸 ‘jenot’

Domeny pojęciowe mogą być w charakterystyczny sposób zrelatywizowane w odniesieniu do różnych sfer kulturowych, które w swoich doświadczeniach potrafią wydzielać użytkownicy języka. W języku japońskim zatem kategorie poziomu podstawowego mogą obejmować różnego typu układy wyrazów różniane m.in. za pomocą opozycji swojskości, rodzimości oraz obcości kulturowej, innej tradycji, np.:

A. NOMIMONO 飲み物 ‘napój’	A. NOMIMONO 飲み物 ‘napój’
B. SAKE 酒 ‘alkohol’	B. ARUKÔRU アルコール ‘alkohol’
C. UMESHU 梅酒 ‘nalewka morelowa’	C. UISUKÎ ウイスキー ‘whisky’
A. NOMIMONO 飲み物 ‘napój’	A. NOMIMONO 飲み物 ‘napój’
B. OCHA お茶 ‘zielona herbata’	B. KÔHÎ コーヒー ‘kawa’
C. MATCHA 抹茶 ‘zielona herbata zaparzana podczas ceremonii herbacianej’	C. KAPUCHÎNO カプチーノ ‘cappuccino’

Powodem tego jest fakt, że w szeroko pojętej tradycji kulinarnej Japonii jest wyraźnie odróżniany nurt własny, gdzie podstawowym napojem niealkoholowym, obudowanym wyraźnie odmienną tradycją, jest herbata, którą u nas musimy dodatkowo wyróżniać innokulturowym, sygnalizującym nietypowość określnikiem *zielona*. Natomiast w drugim nurcie tradycji kulinarnej herbata, znana jako *black tea*, występuje pod nazwą *kôcha* 紅茶⁸ dosł. ‘ciemnoczerwona herbata’ (a więc nietypowa kulturowo, niepodstawowa dla Japonii, skoro trzeba ją wyróżniać dodatkowym określnikiem); w tym nurcie mieści się również inny napój – niewykluczone, że bardziej typowy – *kôhî* コーヒー, określany tak nazwą zapożyczoną zresztą z języka holenderskiego.

W ten sposób otrzymujemy hierarchię poziomów, w której najbardziej abstrakcyjny poziom ogólny obejmuje łącznie obie tradycje, poziom niższy natomiast, podstawowy, oraz poziom najniższy, szczegółowy, są oparte na rozróżnianiu tych obu tradycji opozycyjnych względem siebie kulturowo, gdyż *uisuki* ウイスキー (z ang. *whisky*) bardziej kojarzy się z pojęciem *arukôru* アルコール niż z pojęciem *sake* 酒, *umeshu* 梅酒 zaś, która jest tradycyjną nalewką z niezwykle charakterystycznego dla Japonii gatunku owoców moreli japońskiej (jap. *ume* 梅, łac. *Prunus mume*⁹), kojarzy się nieco silniej z pojęciem *sake* niż z *arukôru*. Musimy zresztą pamiętać, że językoznawcy niezwykle trudno przychodzi ustalanie wzajemnego usytuowania poziomów takiej kategoryzacyjnej abstrakcji językowej bez odwołania się do szczegółowych badań dokonywanych przez psychologów. Wszelkie próby układania tego typu trójek wyrazowych w hierarchiczne układy nadrzędności i podrzędności kategorialnej mają zawsze charakter hipotez, jeśli nie zostaną poświadczone eksperymentalnie. Ten hipotetyczny charakter przedstawianych w niniejszej książce obserwacji semantycznych i schematów kategoryzacyjnych musimy szczególnie mocno podkreślić, gdyż niezwykle często, jak się wydaje, ustalenia psychologów i lingwistów w tym zakresie bywają rozbieżne. Wszystkie zawarte tutaj stwierdzenia o semantyce kategorii odzwierciedlonych w języku japońskim i innych językach naturalnych mają przede wszystkim charakter lingwistyczny, a nie psychologiczny czy też psycholingwistyczny, gdyż ich podstawą jest tu wyłącznie analiza faktów językowych, obejmująca możliwie maksymalny zakres perspektywy obserwacyjnej, a więc z uwzględnieniem danych zaczerpniętych nie tylko z morfologii czy semantyki, ale także z pragmatyki oraz etnolingwistyki. W odniesieniu do języka japońskiego nie możemy posługiwać się prostym przenoszeniem polskich czy angielskich domen pojęciowych, gdyż może się łatwo okazać, że np. w sytuacji, gdy poziom podstawowy wypełnia japoński wyraz

⁸ Sinojapońskie określenie *kôcha* 紅茶 składa się z morfemu *-kô-* 紅 ‘ciemnoczerwony, intensywna czerwień’ oraz *-cha-* 茶 ‘herbata’.

⁹ Najprawdopodobniej stąd wywodzi się częste u nas, choć nie do końca poprawne, nazywanie tego gatunku owoców i kwiatów śliwą. Właściwa nazwa śliwy w rozumieniu europejskim brzmi po japońsku *sumomo* 李.

engimono 縁起物 ‘maskotka’, a poziom szczegółowy zajmuje wyraz *okutopasu* オクトパス ‘ośmiornica (jako popularny w Japonii rodzaj maskotki)’¹⁰, to poziom ogólny może wypełniać albo wyraz *mono* 物 ‘rzecz’, albo *shinamono* 品物 ‘towar, rzecz do kupienia’, jeśli mówiący ma na myśli sytuację zakupu maskotki po to, aby przyniosła szczęście. W języku polskim natomiast (czy też w języku angielskim) zapewne najsilniej kojarzącym się pojęciem ogólnym byłoby tu pojęcie zabawki (ang. *toy*), czego słowniki japońskie w ogóle nie uwzględniają w definicjach wyrazu *engimono* 縁起物.

Typowość okazów różnych kategorii poziomu podstawowego usytuowanych na poziomie szczegółowym bywa w charakterystyczny sposób obudowana kulturowo, co można zauważyć w wypadku japońskiego pojęcia HANA 花 ‘kwiat’. Dwa okazy uważane za najbardziej typowe, a mianowicie SAKURA 桜 ‘kwiat wiśni’ oraz UME 梅 ‘kwiat moreli’¹¹, są kwiatami kwitnącymi na drzewach stanowiących jeden z najbardziej cenionych elementów najbliższego człowiekowi wycinka krajobrazu japońskiego, a więc wyodrębnionego w przestrzeni ogrodu w bezpośrednim otoczeniu domu, w miejskiej alei czy też w pejzażu naturalnym poza ludzkimi siedzibami. Oba te gatunki kwiatów są też składnikiem swoistego pejzażu kulturowego utrwalonego w poezji, malarstwie i motywach dekoracyjnych oraz silnie kojarzonego z Japonią. Frazy rzeczownikowe odzwierciedlające taką kategoryzację są w japońszczyźnie bardzo pospolite:

<i>sakura no hana</i>	桜の花	‘kwiat wiśni’
<i>ume no hana</i>	梅の花	‘kwiat moreli’

W opozycji do znaczenia *sakura* 桜, przywodzącego na myśl przede wszystkim widok kwitnącego drzewa, gdyż równie pospolita – choć nie tak częsta – jest w japońszczyźnie fraza *sakura no ki* 桜の木 ‘drzewo wiśni’, polskiemu wyobrażeniu kwiatu bliższe są znacznie takie jego prototypy z poziomu szczegółowego jak np. *kiku* 菊 ‘chryzantema’ (prototyp ten odwołuje się do sfery bardziej tradycyjnej, bardziej obudowanej kulturowo) czy *bara* 薔薇 ‘róża’ (w sensie najbardziej uniwersalnym)¹².

¹⁰ Jest to maskotka wyobrażająca ośmiornicę, przynoszona na egzamin i umieszczana przez zdających przed sobą na stoliku. Przekonanie, że taka ośmiornica przynosi szczęście, jest motywowane żartobliwą i bardzo osobliwą grą słów ksenojapońskiego wyrazu *okutopasu* オクトパス (z ang. *octopus* ‘ośmiornica’) oraz japońsko-angielskiej hybrydalnej frazy *oku to pasu* 置くとパス (dosł. ‘jak postawię, to zdam’, w której *pasu* パス jest zapożyczeniem z angielskiego *pass* ‘zdać [egzamin]’).

¹¹ Warto zauważyć tutaj charakterystyczną rozbieżność przekładu poprawnego botanicznie (*kwiat moreli japońskiej*) i przekładu kulturowego (*kwiat śliwy*), bardzo mocno ugruntowanego już w kontekstach poetyckich.

¹² W języku polskim pojęciu KWIAT z domeną przesuniętą w kierunku KWITNĄCE DRZEWO odpowiadają takie wyrażenia jak *kwiat jabłoni*, *kwitnąca jabłoń*, natomiast wyrażenia *kwiat wiśni*, *kwitnąca wiśnia* czy też *kwitnienie wiśni* nie są oczywiście tak obudowane kulturowo jak ich odpowiedniki japońskie.

Należy jeszcze zaznaczyć, że trzy domeny pojęciowe, które można wyróżnić w języku japońskim, wykazują pewną niesymetryczność, co widać w następujących trójkach wyrazowych:

SHOKUBUTSU 植物 ‘roślina’	SHOKUBUTSU 植物 ‘roślina’
HANA 花 ‘kwiat’	HANA 花 ‘kwiat’
SAKURA 桜 ‘kwiat wiśni’	UME 梅 ‘kwiat moreli’
SHOKUBUTSU 植物 ‘roślina’	SHOKUBUTSU 植物 ‘roślina’
HANA 花 ‘kwiat’	HANA 花 ‘kwiat’
KIKU 菊 ‘chryzantema’	BARA 薔薇 ‘róża’

gdyż kategoria nadrzędna SHOKUBUTSU 植物 ‘roślina’ jest kategorią abstrakcyjną o słabym zakorzenieniu kulturowym, w dodatku także kategorią przejściową między potocznym ujmowaniem zjawisk a ich naukową systematyzacją. Kategorie poziomu podstawowego natomiast, takie jak *sakura* 桜 i *ume* 梅, odznaczają się wyrazistym przesunięciem od HANA 花 ‘kwiat’ do KI 木 ‘drzewo’, gdyż przywodzą na myśl wyobrażenie kwitnącego drzewa. Pojęcie *sakura* zresztą, właśnie z uwagi na silne obciążenie kulturowe, odzwierciedla wyjątkową w tym wypadku wielość kategoryzacji, poświadczoną wyraźnie w interesującym nas kręgu zgramatyzowanych kategoryzacji kwantytatywnych, a więc odzwierciedlających sytuację liczenia obiektów, wyodrębniania jakiegoś okazu ze zbioru obiektów w celach egzemplifikatywnych itd. W tym zakresie bowiem rzeczownik *sakura* 桜 może być nadrzędnikiem następujących liczebników kategoryzatorowych:

<i>sakura ippon</i> 桜一本	wiśnia ujmowana jako drzewo (w sensie ogólnym) klasa: OBIEKTY DŁUGIE I CYLINDRYCZNE W PRZESZKROJU kategoryzator: <i>hon</i> 本
<i>sakura ichiboku</i> 桜一本	wiśnia ujmowana jako drzewo (w języku poetyckim) klasa: DRZEWA kategoryzator: <i>boku</i> 木
<i>sakura ichiju</i> 桜一樹	wiśnia ujmowana jako drzewo (w języku poetyckim) klasa: DRZEWA (w stylu poetyckim) kategoryzator: <i>ju</i> 樹
<i>sakura hitokabu</i> 桜一株	wiśnia ujmowana jako zakorzenione w ziemi drzewo klasa: CAŁE ROŚLINY WRAZ Z KORZENIAMI kategoryzator: <i>kabu</i> 株
<i>sakura ikko</i> 桜一個	kwiat wiśni klasa: MNIEJSZE OBIEKTY O REGULARNYM KSZTAŁCIE kategoryzator: <i>ko</i> 個
<i>sakura ichirin</i> 桜一輪	kwiat wiśni klasa: KWITNĄCE KWIATY kategoryzator: <i>rin</i> 輪

<i>sakura hitofusa</i> 桜一房	pąk kwiatu wiśni, grupa kwiatów wiśni (na gałązce) zbiór typu kolektywnego: obiekty jednostkowe uformowane w naturalne skupienie, połączone z sobą, ksić enumerator (kolektywizator): <i>fusa</i> 房
<i>sakura hitotsu</i> 桜一つ	pąk kwiatu wiśni kategoria: OBIEKTY NIEŻYWOTNE – KLASA OGÓLNA klasa: <i>tsu</i> つ
<i>sakura hitoeda</i> 桜一枝	gałąź (gałązka) kwitnącej wiśni klasa: KWIATY WRAZ Z CAŁYMI GAŁĘZIAMI, NA KTÓRYCH ROSNĄ kategoryzator: <i>eda</i> 枝
<i>sakura ichimai</i> 桜一枚	płatek kwiatu wiśni klasa: OBIEKTY PŁASKIE kategoryzator: <i>mai</i> 枚
<i>sakura hitohira</i> 桜一片	płatek kwiatu wiśni (opadający na wietrze) klasa: OBIEKTY PŁASKIE (klasa przestarzała) kategoryzator: <i>hira</i> 片
<i>sakura ichida</i> 桜一朶	zwisająca gałązka okryta kwiatami wiśni klasa: KWIATY WRAZ Z CAŁYMI GAŁĘZIAMI, NA KTÓ- RYCH ROSNĄ kategoryzator: <i>da</i> 朶

Rozważania tego typu zostały zapoczątkowane dzięki koncepcji kategorii semantycznych, stworzonej przez wspomnianą wcześniej amerykańską psycholog E. Rosch¹³. Autorka tej koncepcji zaobserwowała trzy istotne prawidłowości warunkujące poznawczą segmentację świata w rozwoju kompetencji poznawczej oraz językowej dziecka. Pierwsza prawidłowość polega na tym, że własności różnych obiektów otaczającego świata nie są niezależne, lecz warunkują się wzajemnie. Prawidłowość tę E. Rosch charakteryzuje w następujący sposób (cytat za M. Kielar 1983: 145):

Jest bardziej prawdopodobne, że zwierzęta opierzone będą posiadały skrzydła niż zwierzęta futerkowe, a przedmioty posiadające wygląd krzesła mają większe szanse posiadania jako cechy funkcjonalnej możliwości używania ich do siedzenia niż przedmioty, które mają wygląd kotów.

Druga prawidłowość polega na umotywowanym poznawczo, a więc nie-przypadkowym i niedowolnym, usytuowaniu poziomów abstrakcji w hierarchii klas, gdyż istnieje jeden poziom abstrakcji o charakterze podstawowym, na którym człowiek może uzyskać maksimum informacji przy minimalnym wysiłku poznawczym. I wreszcie ostatnia, trzecia prawidłowość polega na tym, że

¹³ Wykorzystujemy tutaj obserwacje zawarte w artykule M. Kielar (1983).

kategorie są systematyzowane od razu w sposób ostateczny, a zanim zostaną wyrażnie wyodrębnione, są kodowane w postaci prototypów najbardziej charakterystycznych członów kategorii. M. Kielar podkreśla, że kategorie według E. Rosch nie są nigdy kodowane w umyśle w postaci listy cech definicyjnych, określających przynależność do kategorii. E. Rosch bowiem kwestionuje i podważa opinie tych badaczy, którzy utrzymują, że kategorie mają być wewnętrznie jednolite, tzn. w ich skład wchodzić okazy równorzędne wzajemnie, swoście symetrycznie przynależne do kategorii. Kategorie zatem mają strukturę wewnętrzną, w której występuje jakieś jądro znaczeniowe, na nie składają się najlepsze okazy kategorii, a to jądro z kolei jest otoczone przez układające się warstwowo inne okazy o zmniejszającym się stopniu podobieństwa do okazów usytuowanych w jądrze znaczeniowym, a więc o zmniejszającym się stopniu typowości. W ten sposób zostaje wyodrębnione centrum kategorii przeciwstawiające się jej coraz dalszym peryferiom.

W rozumieniu E. Rosch treściowa zawartość kategorii i treściowa zawartość prototypu są zrelatywizowane kulturowo, natomiast reguły formowania się kategorii i rozwój prototypu mają charakter uniwersalny. W artykule M. Kielar jest zawarta analiza badań E. Rosch nad wewnętrzną strukturą kategorii percepcyjnych i niepercepcyjnych. Przeprowadzone przez nią eksperymenty badawcze pozwoliły autorce na sformułowanie hipotezy, że kategorie niepercepcyjne ujawniają strukturę wewnętrzną analogiczną do struktury kategorii percepcyjnych. Okazało się, że przeprowadzone przez E. Rosch eksperymenty badawcze pozwoliły autorce na sformułowanie hipotezy, że także kategorie niepercepcyjne ujawniają strukturę wewnętrzną analogiczną do struktury wewnętrznej kategorii percepcyjnych, a więc z dającym się wskazać jądrem tej struktury, częścią centralną i peryferiami kategorii.

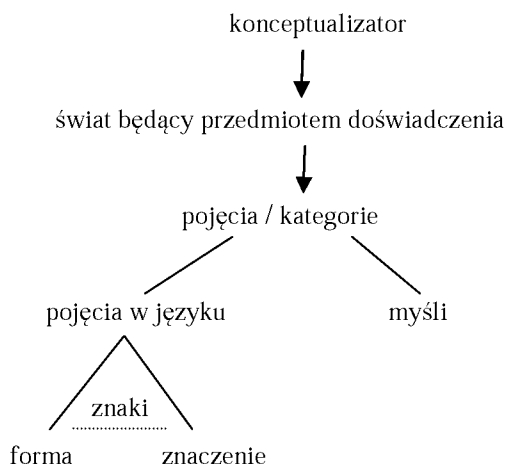
W obrębie kategorii percepcyjnych E. Rosch badała wewnętrzną strukturę kategorii koloru, kształtu i mimicznych wyrazów emocji, w obrębie kategorii niepercepcyjnych natomiast badaniem zostały objęte między innymi takie kategorie jak: owoce, dziedziny nauki, sporty czy też dyscypliny sportowe, ptaki, pojazdy, zdarzenia i rośliny. Kategorie te obejmowały dwa rodzaje, a mianowicie kategorie o wysokim poziomie konkretności (np. owoce, pojazdy, sporty czy odzież) oraz kategorie o niskim poziomie konkretności (przestępstwa, dyscypliny naukowe, gatunki sztuki czy uczucia).

Głównym kryterium badawczym był tutaj czas reakcji użytkowników języka na pytania ankietowe odnoszące się do obiektów należących do prototypowego jądra kategorii oraz do członów kategorii usytuowanych poza centrum. Pytania o przynależność kategorialną centralnych członów kategorii były rozstrzygane szybciej niż w przypadku członów peryferycznych. Analogiczne rezultaty interpretacyjne w trakcie badania reakcji ankietowanych na pytania zostały zaobserwowane w wypadku kategorii zarówno o wysokim, jak i niskim poziomie konkretności, gdyż dla badanych typowym okazem kategorii POJAZD był SAMOCHÓD, a dla kategorii przestępstwo jako typowy okaz było wskazy-

wane MORDERSTWO, co skłoniło E. Rosch do zasadniczej rewizji lingwistycznych koncepcji znaczenia jako wiązki abstrakcyjnych cech oraz do potwierdzenia doniosłości prototypowej koncepcji semantycznej, zgodnie z którą wyodrębnianie kategorii jest z reguły oparte na jakimś jej konkretnym prototypie, czyli najwcześniej interioryzowanym, najlepszym przykładzie danej kategorii, a nie na podstawie jakichś operacji identyfikujących przede wszystkim abstrakcyjne cechy kategorii (por. M. Kielar 1983: 158, 159).

W tym ujęciu system leksykalny języka musi być traktowany jako zbiór nazw kategoryalnych, można tu nawet dodać: od mikrokategoryalnych do makrokategoryalnych, usytuowanych na różnych poziomach abstrakcji, z najniższym poziomem, na którym są usytuowane nazwy poszczególnych okazów kategorii.

W języku naturalnym możemy zatem obserwować – z punktu widzenia i ontogenezy, i filogenezy – cały łańcuch procesów myślowych przyjmujących postać mniej lub bardziej szczegółowych kategoryzacji odnoszących się zarówno do bytów, jak i do procesów, stanów czy działań, do jakości oraz do ilości, co w naszym wypadku, gdy przedmiotem analizy są przyliczebnikowe wykładniki kategoryzacji sytuujące się w sferze kwantytatywnego ujmowania obiektów, będziemy musieli silnie podkreślić. Człowiekowi jako użytkownikowi języka przypada więc w tym ujęciu ważna rola „konceptualizatora” (E. Tabakowska 2001: 33), który jest twórcą kategorii pojęciowych i kategorii językowych, zgodnie z następującym schematem:

Konceptualizatorem takim jest każdy przeciętny – a więc w jakimś sensie także prototypowy, czyli swoiście „uśredniony” – użytkownik języka, który akumuluje doświadczenia obserwatora świata zewnętrznego i odzwierciedla je w akcie nominacji obiektów i zjawisk rzeczywistości.

1.2. Klasyfikacja (systematyka) jako naukowy podział obiektów i zjawisk

Kategoryzację obiektów zaprezentowaną wyżej i rozumianą jako składnik wiedzy potocznej musimy odróżniać od klasyfikacji bądź też systematyki obiektów w naukowym opisie rzeczywistości. Musimy przy tym szczególnie podkreślić fakt, że granice między potocznym a naukowym charakterem wiedzy oraz doświadczeń życiowych odzwierciedlonych w języku są płynne i w zasadzie często rozmyte. Wiedza potoczna czerpie bowiem wiele z dorobku nauki, upowszechnianego dzięki stale rozwijającej się edukacji, co wpływa w oczywisty sposób na rozbudowującą się coraz bardziej kompetencję użytkowników języka. Niemniej jednak ogół użytkowników języka zdaje sobie sprawę z zasadniczych rozróżnień na naukowe i potoczne widzenie świata, czyli na terminologię różnych dyscyplin nauki, oraz na system pojęciowy potocznej wiedzy i kompetencji językowej. Systemy pojęć naukowych są kształtowane odrębnie dla każdej gałęzi wiedzy w postaci osobnych zbiorów ściśle definiowanych terminów, które tworzą zręby terminologii danej dyscypliny, dodatkowo jeszcze różniące się w obrębie odmiennych szkół myślenia nurtów czy koncepcji badawczych.

W ten sposób język nauki staje się w zasadzie zbiorem wielu języków; obecnie dotyczy to także naukowej refleksji nad językiem, w której czytelnik prac językoznawczych potrafi odgadywać przynależność dowolnej publikacji do określonego kierunku czy też światopoglądu naukowego na podstawie aparatu pojęciowego zawartego w danym opisie¹⁴. Użytkownicy języka dobrze zdają sobie sprawę z takich rozróżnień na naukowe i potoczne opisywanie rzeczywistości nawet wówczas, gdy ten sam wyraz należy do dwu różnych systemów pojęciowych, tak jak polski wyraz *kot*, będący reprezentantem językowej kategorii poziomu podstawowego (*ten rudy kot*, *mój kot lubi ryby*) i jednocześnie terminem zoologicznym jako nazwa gatunkowa rodziny mięsożernych ssaków drapieżnych (*Ryś to największy kot żyjący w Polsce*). W języku japońskim tego typu rozróżnienie musi być dokonywane formalnie, toteż pierwszemu pojęciu odpowiada rzeczownik *neko* 猫 'kot', w sensie gatunkowym natomiast jest używane złożenie *neko-ka* ネコ科 'koty; rodzina kotów', w dodatku gatunkowe i systematyczne użycie nazwy *neko* jest sygnalizowane

¹⁴ Odnosi się to w oczywisty sposób także do językoznawstwa japońskiego, w którym zbiór pojęć używany w tradycyjnym nurcie badawczym zwanym *kokugokaku* 国語学 'językoznawstwo ojczyste' różni się pod wieloma względami od systemu pojęciowego używanego w nurcie *gengogaku* 言語学 'językoznawstwo teoretyczne (ogólne)'. Pierwszy z tych nurtów poza systemem wiedzy teoretyczno-językoznawczej obejmuje także obraz języka japońskiego, ukształtowany jako wartość kultury w kręgu własnej, czy też traktowanej jako przede wszystkim własna, tradycji naukowej, podczas gdy drugi z tych nurtów zajmuje się przede wszystkim analizą faktów innojęzykowych i takie kategorie językowe, nawet jeśli są używane w stosunku do opisu języka japońskiego, mają wobec niego charakter w pewnym sensie zewnętrzny.

za pomocą odrębnego systemu zapisu w sylabariuszu *katakana* (ネコ), który służy m.in. do zaznaczania gatunkowości danej nazwy (por. *hito* 人 (użycie ogólne) ‘człowiek’ ogólnie: *hito* ヒト (użycie gatunkowe) ‘człowiek’ w sensie *Homo sapiens sapiens*). W kategoryzacji potocznej takie gatunkowe użycie rzeczownika *hito* nigdy nie występuje, przede wszystkim dlatego, że ogólnokategorialnym określeniem człowieka jest w języku potocznym sinojapoński wyraz *ningen* 人間 ‘istota ludzka, jednostka ludzka, człowiek’.

Aby w przedstawionej tu analizie można było bardziej skutecznie przestrzegać rozróżnień na potoczne i naukowe ujmowanie obiektów i zjawisk, posłużymy się zaproponowaną przez G. Habrajską (1996) opozycją terminologiczną między kategoryzacją a klasyfikacją. Zgodnie z sugestiami cytowanej tu autorki za kategoryzację będziemy uważać operacje myślowe stanowiące podłoże rozróżnień językowych, porządkujące rzeczywistość wyłącznie w celu ułatwienia porozumiewania się ludzi między sobą. Podstawą tak widzianej kategoryzacji są stereotypowe wyobrażenia desygnatów¹⁵, które użytkownicy języka w pragmatycznych zabiegach porównywania, zestawiania (np. inkluzji, ekskluzji) grupują w określone zbiory, przy czym jako jedną z cech charakterystycznych tak wyróżnianych zbiorów można podać ich nakładanie się na siebie i krzyżowanie się. Tak więc w przypadku kategoryzacji może dojść do sytuacji, gdy jeden i ten sam element przynależy do więcej niż jednej grupy obiektów wyróżnianych na tym samym poziomie hierarchii.

Mówiąc o klasyfikacji, G. Habrajska zwraca uwagę na wyróżniające je własności, czyli z jednej strony na cele, do których należy tworzenie podziału logicznego oraz maksymalnie jednoznaczne uporządkowanie elementów zbioru, z drugiej zaś strony na warunki poprawności takiej klasyfikacji, a więc na jej pełną porównywalność z systemami innych zbiorów oraz na jej wyczerpujący i rozłączny charakter.

Klasyfikacja jako odbicie naukowego widzenia rzeczywistości jest przeznaczona głównie dla specjalistów. Kategoryzacja natomiast ma swoje źródło w antropocentrycznej i przednaukowej conceptualizacji świata, wyrastającej z podłoża pragmatyczno-językowych zachowań człowieka, jego działań i doświadczeń. Jako istotę kategoryzacji autorka podaje jej własność opisaną przez G. Lakoffa i M. Johnsona, polegającą na porządkowaniu świata na podstawie wybranych cech bez posługiwania się jakimś jednolitym kryterium ich doboru, gdy pewne właściwości obiektów mogą być uwydatniane, inne natomiast umniejszane albo też ukrywane czy pomijane. W ten sposób kategoryzacja jest jeszcze wyraźniej przeciwstawiona klasyfikacji dokonywanej na podstawie wszystkich znanych cech i zgodnie z jednolitym kryterium¹⁶.

¹⁵ Cytowana tu autorka przywołuje także pracę J. Bartmińskiego (1992), tj. artykuł *Styl potoczny* zawarty w tomie *Język a kultura*.

¹⁶ Jest to obserwacja zawarta w: G. Lakoff, M. Johnson (1988: 190–191).

Tak więc rozmaite rodzaje kategoryzacji będą dla nas zjawiskami odzwierciedlonymi w języku, odnoszącymi się do wiedzy potocznej użytkownika, natomiast pojęcie klasyfikacji będzie odwoływać się do naukowych hierarchizacji zdefiniowanych ściśle nazw obiektów. Najbardziej typowym okazem naukowej klasyfikacji jest systematyka (taksonomia) biologiczna odnosząca się do świata roślin i zwierząt, którą niżej postaramy się nieco wyraźniej przeciwstawić potocznym kategoryzacjom językowym.

We współczesnym języku japońskim można zaobserwować posługiwanie się naukową kategorią gatunku czy też generycznego nacechowania rzeczowników używanych jako nazwy zbiorów wyodrębnianych w naukowej systematyce botanicznej i zoologicznej. Znaczenie takie jest, jak już to zaznaczyliśmy wcześniej, sygnalizowane grafemicznie, nazwy roślin i zwierząt w takiej funkcji zapisuje się bowiem *katakaną*, stanowiącą w tym przypadku odpowiednik łacińskiego pisma pochylonego. W ten sposób czysto grafemicznie rozróżnia się w języku japońskim zwykłe użycie rzeczowników, takich jak *bara* 薔薇 ‘róża’, *ajisai* 紫陽花 ‘hortensja’, *tenjikuaoi* 天竺葵 ‘geranium’, ‘anginka’, *sogetsu* 蘇鉄 ‘sagowiec’, *yagurumagiku* 矢車菊 ‘chaber (bławatek)’, *sugina* 杉菜 ‘skrzyp polny’, *môsengoke* 毛氈苔 ‘rosiczka’, *rakuda* 駱駝 ‘wielbłąd’, *tora* 虎 ‘tygrys’, *hibari* 雲雀 ‘skowronek’, *morifukurô* 森鴉 ‘puszczyk’, *tanuki* 狸 ‘jenot’, *araiguma* 洗熊 ‘szop pracz’, *mijinko* 微塵子 ‘rozwiłtka (dafnia)’, *isoginchaku* 磯巾着 ‘ukwiał’ od ich użycie gatunkowych w systematyce (mimo identycznej postaci dźwiękowej¹⁷): *bara* バラ ‘róża (*Rosa*)’, *ajisai* アジサイ ‘hortensja ogrodowa (*Hydrangea macrophylla*)’, *tenjikuaoi* テンジクアオイ ‘pelargonia pachnąca (*Pelargonium graveolens*)’, *sogetsu* ソテツ ‘sagowiec odwinięty (*Cycas revoluta*)’, *yagurumagiku* ヤグルマギク ‘chaber bławatek (*Centaurea cyanus*)’, *sugina* スギナ ‘skrzyp polny (*Equisetum arvense*)’, *môsengoke* モウセンゴケ ‘rosiczka okrągłolistna (*Drosera rotundifolia*)’, *rakuda* ラクダ ‘wielbłąd (*Camelus*)’, *tora* トラ ‘tygrys (*Panthera tigris*)’, *hibari* ヒバリ ‘skowronek zwyczajny (*Alauda arvensis*)’, *morifukurô* モリフクロウ ‘puszczyk zwyczajny (*Strix aluco*)’, *tanuki* タヌキ ‘jenot (*Nyctereutes procyonoides*)’, *araiguma* アライグマ ‘szop pracz (*Procyon lotor*)’, *mijinko* ミジンコ ‘rozwiłtka wielka (*Daphnia pulex*)’, *isoginchaku* イソギンチャク ‘ukwiał (*Actiniaria*)’.

Oprócz tego w obrębie podsystemu sinojapońskiego występuje – wyrażana środkami słowotwórczymi – odrębna gatunkowa kategoria rzeczowników, którą można podzielić na dwa podtypy¹⁸:

¹⁷ Należy jednakże zauważyć, że wtórnie nakładają się tutaj także inne różnice natury systemowej, gdyż rzeczowniki w użyciu gatunkowym nigdy nie przyjmują fakultatywnych w japońszczyźnie wykładników liczby, np. *hitotachi* 人たち ‘ludzie’, *nekotachi* 猫たち ‘koty’ czy *tora-tachi* 虎たち ‘tygrysy’ odnosi tylko do negatunkowych użycie tych rzeczowników.

¹⁸ R. Huszcza (1991): 103–104) traktuje takie konstrukcje jako odmiany liczby mnogiej i określa je terminem *generyczna liczba mnoga* (ang. *generic plural*).

- a) generyczne złożenia sinojapońskie: *kaiyô* 海洋 ‘morza (i oceany)’, *kasen* 河川 ‘rzeki’, *jumoku* 樹木 ‘drzewa’, *ganseki* 岩石 ‘skały’, *sanryô* 山稜 ‘góry (i grzbiety górskie)’, *koshô* 湖沼 ‘bagna, moczary’, *sômoku* 草木 ‘rośliny’, *teien* 庭園 ‘ogrody’, *chôjû* 鳥獸 ‘ptaki i zwierzęta’ i inne,
- b) generyczne derywaty sinojapońskie z sufiksem *-rui* -類¹⁹: *chôrui* 鳥類 ‘ptaki’, *gyorui* 魚類 ‘ryby’, *ryôseirui* 両生類 ‘płazy’, *hachûrui* 爬虫類 ‘gady’, *honyûrui* 哺乳類 ‘ssaki’, *irui* 衣類 ‘ubrania’, *shurui* 酒類 ‘alkohole’, *nikurui* 肉類 ‘mięsa’, *shokkirui* 食器類 ‘naczynia kuchenne’, *kankitsurui* 柑橘類 ‘owoce cytrusowe’, *kinzokurui* 金属類 ‘metale’, *enrui* 塩類 ‘sole’ i inne.

Konstrukcje takie są, historycznie rzecz biorąc, charakterystycznymi zapożyczeniami ze starochińskiego, przejętymi w takim momencie dziejów tego języka, kiedy nabierał on stopniowo charakteru polisylabicznego. Jednymi z najwcześniejszych modeli słowotwórczych, służącymi do tworzenia wyrazów polisylabicznych, były złożenia o postaci par synonimicznych, gdyż monosylabiczne wyrazy przekraczały już wówczas dopuszczalny poziom homofoniczności. Jednocześnie z tym procesem w obrębie złożzeń rzeczownikowych zostało zapoczątkowane ich użycie generyczne. Adaptacja tego modelu w języku japońskim i współwystępowanie takich konstrukcji obok rzeczowników rodzimych sprawiło, że pojawiła się tutaj opozycja między niegeneryczną i generyczną funkcją rzeczownika, a więc *yama* 山 ‘góra, góry’, *iwa* 岩 ‘skała, skały’ (użycie niegeneryczne) w opozycji do *ganseki* 岩石 ‘góry (i skały)’ (użycie generyczne), *niwa* 庭 ‘ogród, ogrody’ (użycie niegeneryczne) w opozycji do *teien* 庭園 ‘ogrody’ (użycie generyczne). Oba te typy użyć nie są nacechowane żadną wartością kategorii liczby, gdyż opozycja tego typu nie jest w japońszczyźnie, jak już stwierdziliśmy wcześniej, kategorią gramatyczną rzeczownika. Należy jednak zaznaczyć, że słowotwórcza interpretacja przytoczonych tu rzeczownikowych konstrukcji generycznych nie jest wcale łatwa, gdyż brakuje podstaw do systematycznego rozgraniczenia afiksów od członów złożenia. Wszystkie morfemy sinojapońskie są, z uwagi na niesamodzielność składniową, odpowiednikami raczej afiksów niż rdzeni leksykalnych łączonych z sobą w wyrazowe złożenia. Jednocześnie w czysto wewnętrznym rozumieniu w obrębie podsystemu sinojapońskiego mogą być one traktowane jak rdzenie wyrazowe, a nie tylko afiksy. Z perspektywy zewnętrznej, a więc z punktu widzenia całości systemu leksykalnego języka japońskiego, cecha samodzielności składniowej przysługuje dopiero dwumorfemowym połączeniom sinojapońskim (por. J. Pietrow 2001: 32–44). Tak więc zgodnie z tą regułą *-chô* -鳥- ‘ptak’ jest niesamodzielnym (afiksalnym) morfemem sinojapońskim synonimicznym z rodzimym rzeczownikiem *tori* 鳥 ‘ptak, ptaki’, *chôrui* 鳥類 ‘ptaki’ natomiast jest samodzielnym rzeczownikiem generycznym złożonym słowotwórczo i również synonimicznym z *tori* 鳥. Konstrukcje z *-rui* -類

¹⁹ Por. także R. Huszcza et al. (2003b: 56–57).

traktujemy tu jak derywaty, chociaż dwumorfemowe rzeczowniki typu *irui* 衣類 ‘ubrania’, *chôrui* 鳥類 ‘ptaki’, *enrui* 塩類 ‘sole’ (w przeciwieństwie do trójmorfemowych rzeczowników typu *kinzokurui* 金屬類 ‘metale’, *kan-kitsurui* 柑橘類 ‘owoce cytrusowe’) mogą być uważane za złożenia, gdyż oba morfemy składowe są tu niesamodzielne składniowo. Niezależnie jednak od tych trudności interpretacyjnych generyczna funkcja rzeczownika manifestowana w taki szczególny sposób w języku japońskim może być uważana za charakterystyczną opozycję kategorialną, odzwierciedlającą naukową i niepotoczną wiedzę użytkowników języka, w jakiś sposób sankcjonowaną instytucjonalnie (np. w zakresie prawnej, handlowej czy też urzędowo-celnej klasyfikacji towarów lub obiektów).

Czysto naukowy charakter, jako typowa odmiana klasyfikacji, ma w języku japońskim (podobnie jak we wszystkich innych językach) systematyka roślin i zwierząt. Charakterystyczną cechą języka japońskiego jest jednak nieużywanie w tej funkcji terminologii łacińskiej (jak w wielu językach europejskich) oraz zastępowanie tego rodzaju schematu derywatami tworzonymi za pomocą klasyfikacyjnych sufiksów sinojapońskich (dodatkowo podajemy ich odpowiedniki polskie i łacińskie, będące samodzielnymi wyrazami):

jap.	pol.	łac.
- <i>kai</i> -界	<i>królestwo</i>	<i>regnum</i>
- <i>mon</i> -門	<i>typ (gromada²⁰)</i>	<i>phylum (divisio)</i>
- <i>amon</i> -亜門	<i>podtyp (podgromada)</i>	<i>subphylum (subdivisio)</i>
- <i>kô</i> -綱	<i>gromada (klasa)</i>	<i>classis</i>
- <i>akô</i> -亜綱	<i>podgromada (podklasa)</i>	<i>subclassis</i>
- <i>jômoku</i> -上目	<i>nadrząd</i>	<i>superordo</i>
- <i>moku</i> -目	<i>rząd</i>	<i>ordo</i>
- <i>amoku</i> -亜目	<i>podrząd</i>	<i>subordo</i>
- <i>kamoku</i> -下目	<i>infrarząd</i>	<i>infraordo</i>
- <i>jôka</i> -上科	<i>nadrodzina</i>	<i>superfamilia</i>
- <i>ka</i> -科	<i>rodzina</i>	<i>familia</i>
- <i>aka</i> -亜科	<i>podrodzina</i>	<i>subfamilia</i>
- <i>zoku</i> -族 (- <i>ren</i> 連)	<i>plemię</i>	<i>tribus</i>
- <i>azoku</i> -亜属 (- <i>aren</i> 亜連)	<i>podplemię</i>	<i>subtribus</i>
- <i>zoku</i> -属	<i>rodzaj</i>	<i>genus</i>
(brak wykładnika)	<i>gatunek</i>	<i>species</i>

Jako przykład możemy tu podać japońską (w zestawieniu z polską i łacińską) systematykę dla gatunku *hayabusa* ハヤブサ (pol. sokół wędrowny, łac. *Falco peregrinus*):

²⁰ Tam, gdzie dla cytowanych języków istnieje rozbieżność nazewnictwa stosowanego w zoologii i botanice, terminy botaniczne podano w nawiasach.

jap. <i>dôbutsu-kai</i> 動物界	pol. [królestwo:] <i>zwierzęta</i>	łac. [regnum:] <i>Animalia</i>
<i>sekisaku dôbutsu-mon</i> 脊索動物門	[typ:] <i>strunowce</i>	[phylum:] <i>Chordata</i>
<i>sekitsui dôbutsu-amon</i> 脊椎動物亜門	[podtyp:] <i>kręgowce</i>	[subphylum:] <i>Vertebrata</i>
<i>chôkô</i> ²¹ 鳥綱	[gromada:] <i>ptaki</i>	[classis:] <i>Aves</i>
<i>shinchô-akô</i> 新鳥亜綱	[podgromada:] <i>neornithes</i>	[subclassis:] <i>Neornithes</i>
<i>hayabusa-moku</i> ハヤブサ目	[rząd:] <i>sokołowe</i>	[ordo:] <i>Falconiformes</i>
<i>hayabusa-ka</i> ハヤブサ科	[rodzina:] <i>sokołowate</i>	[familia:] <i>Falconidae</i>
<i>hayabusa-aka</i> ハヤブサ亜科	[podrodzina:] <i>sokoły</i>	[subfamilia:] <i>Falconinae</i>
<i>hayabusa-zoku</i> ハヤブサ属	[rodzaj:] <i>sokół</i>	[genus:] <i>Falco</i>
<i>hayabusa</i> ハヤブサ	[gatunek:] <i>sokół wędrowny</i>	[species:] <i>Falco peregrinus</i>

Przytoczyliśmy tutaj jedynie niewielki fragment systematyki świata zwierzęcego, uwzględniający ściśle rozróżniane szczeble klasyfikacji w języku japońskim wraz z ich odpowiednikami polskimi i łacińskimi. W języku japońskim obserwujemy tutaj, wspomniane już wcześniej, generyczne użycie rzeczowników sygnalizowane grafemicznie za pomocą zapisu w sylabariuszu *katakana*, uzupełnione dodatkowo sufiksami generycznymi, którym w języku polskim i łacińskim odpowiadają ustalone końcówki fleksyjne. Wyjątkiem jest tutaj szczebel *gatunek*, który po japońsku nie jest oddawany żadnym sufiksem, a w języku polskim i łacińskim przyjęło się go oddawać dwuczłonowym określeniem zawierającym nazwę rodzajową oraz przymiotnikowy lub rzeczownikowy człon określający o funkcji wyróżnika gatunkowego²². Po japońsku odpowiada temu zerowy wykładnik klasyfikacyjny.

²¹ Dwumorfemowe połączenia sinojapońskie, w których żaden człon składowy nie jest samodzielny, zapisujemy tutaj, nie oddzielając dywizem sufiksu generycznego, chociaż przez analogię do pozostałych szczebli klasyfikacji zapis taki mógłby przybrać postać *chô-kô* 鳥綱.

²² Por. w języku polskim np. pary *kminek* (jako nazwa ogólna) i *kminek zwyczajny* (nazwa gatunkowa) czy *zajac* (nazwa ogólna) i *zajac szarak* (nazwa gatunkowa) oraz przykłady na s. 67. W języku polskim spotyka się również sytuacje, gdy nazwa ogólna, będąca nazwą potoczną, nie jest nawet podobna do przyjętej w systematyce nazwy gatunkowej, a jej używanie może budzić niesmak specjalistów. Tak jest np. z nazwą potoczną *mlecz* i odpowiadającą jej nazwą gatunkową *mniszek lekarski*.

1.3. Rozbieżność kategoryzacji i klasyfikacji w obrębie słownictwa języków naturalnych

Różne typy kategoryzacji odzwierciedlone w systemie leksykalnym i gramatycznym języka japońskiego, podobnie jak innych języków naturalnych, sytuują się w obrębie potocznej wiedzy o świecie oraz w obrębie potocznej, przeciętnej kompetencji leksykalnej. Wiedza naukowa natomiast, nawet jeżeli w pewnym (ale wyraźnie ograniczonym) zakresie staje się coraz bardziej składnikiem wiedzy potocznej, często jednak pozostaje w sprzeczności z potocznym obrazem świata, utrwalonym w języku w postaci zbiorów i podzbiorów leksykalnych, schematów znaczeniowych i frazeologicznych oraz dających się zrekonstruować na ich podstawie sądów, przekonań i systemów wartości.

Dotyczy to szczególnie rozmaitych kategoryzacji potocznych obserwowanych w języku, rozmiągających się wyraźnie z klasyfikacjami o charakterze naukowym. Dobrze wiadomo, że takie kategorie językowe jak kategoria żywotności mają charakter konwencjonalny, a pojęcie żywotności gramatycznej nie może być wyprowadzane z takich kategorii semantycznych jak ŻYCIE, ORGANIZM ŻYWY, ŻYWA PRZYRODA, ROŚNIĘCIE, gdyż – jak będziemy się mogli przekonać w dalszej części książki – rośliny i ich części (a więc np. drzewa, kwiaty, liście) nie są traktowane w japońskim systemie językowym jako obiekty odznaczające się cechą żywotności²³. Nie jest to jednak jedyna rozbieżność językowo-naukowa.

Wyraźne rozbieżności pomiędzy wiedzą potoczną a naukową ujawniają się np. w potocznym nazewnictwie odnoszącym się do dziedziny astronomii (i w jakiś sposób uzależnionym od niej). Musimy pamiętać przy tym, że tego typu rozbieżności są obserwowane niemal we wszystkich językach, w których rozwijała się ta wiedza, a które najczęściej czerpały z dorobku starożytnych doktryn naukowych (obszar Morza Śródziemnego oraz Bliski Wschód). Tak więc w języku japońskim istnieje do dziś historycznie wspólna kategoria obiektów astronomicznych, odpowiadająca polskiemu rzeczownikowi *gwiazda*, która obejmuje zarówno gwiazdy w ścisłym sensie, jak i wszystkie inne ciała niebieskie z wyjątkiem Słońca i Księżyca. Jest to w pewnym sensie relikw przednaukowej doktryny kosmogonicznej ukształtowanej w całej Azji Wschodniej. Na takiej podstawie utrzymał się w języku japońskim sinojapoński model słotwórczy służący do tworzenia nazw z tak pojętej kategorii za pomocą leksemu kategoryjnego *-sei-* 星- 'gwiazda' o charakterze zdecydowanie (choć nie wyłącznie) sufiksalnym, będącego stosowanym w astronomii syno-

²³ Por. analogiczną sytuację w języku polskim, w którym dopełnienie w zdaniu *Widzę człowieka (orla, niedźwiedzia, tasiemca, wirusa, mikroba)* jest rzeczownikiem męskożywotnym, natomiast w zdaniu *Widzę kwiat (dąb, klon, fiołek, skrzyp, sagowiec)* jest rzeczownikiem męskonieżywotnym.

nimem potocznego, rdzennie japońskiego rzeczownika *hoshi* 星. Porównajmy następujące formacje słotwórcze:

nazwa japońska	odpowiednik polski	sinojapońska struktura słotwórcza
<i>wakusei</i> 惑星	‘planeta’	gwiazda błędząca ²⁴
<i>Suisei</i> 水星	‘Merkury’	gwiazda wody ²⁵
<i>Kinsei</i> 金星	‘Wenus’	gwiazda metalu
<i>Kasei</i> 火星	‘Mars’	gwiazda ognia
<i>Mokusei</i> 木星	‘Jowisz’	gwiazda drzewa
<i>Dosei</i> 土星	‘Saturn’	gwiazda ziemi
<i>Tennōsei</i> 天王星	‘Uran’	gwiazda króla nieba
<i>Kaiōsei</i> 海王星	‘Neptun’	gwiazda króla mórz
<i>Meiōsei</i> 冥王星	‘Pluton’	gwiazda króla krainy ciemności
<i>shōwakusei</i> 小惑星	‘planetoida’	mała gwiazda błędząca
<i>eisei</i> 衛星	‘satelita’	gwiazda-strażnik
<i>suisei</i> 彗星	‘kometą’	gwiazda-miotła
<i>ryūsei</i> 流星 ²⁶	‘meteor’	płynąca gwiazda
<i>kyōsei</i> 巨星	‘olbrzym’	olbrzymia gwiazda
<i>kōsei</i> 恒星	‘gwiazda’	gwiazda stała
<i>waisei</i> 矮星	‘biały karzeł’	gwiazda-karzeł
<i>shinsei</i> 新星	‘nowa’	nowa gwiazda
<i>chōshinsei</i> 超新星	‘supernowa’	gwiazda supernowa
<i>hokkyōkusei</i> 北極星	‘Gwiazda Polarna’	gwiazda bieguna północnego

²⁴ Por. także polski termin *planeta* pochodzący z greckiego *planētēs* ‘wędrowiec’.

²⁵ Japońskie nazwy pięciu planet najbliższych Ziemi (Merkury, Wenus, Mars, Jowisz i Saturn) są złożone z omawianego tu morfemu o znaczeniu ‘gwiazda’ oraz morfemu oznaczającego jeden z pięciu żywiołów czy symbolicznych pierwiastków w kosmogonicznej doktrynie starochińskiej. Symbole zostały przypisane poszczególnym planetom w taki sposób, aby oddawać możliwe dokładnie dostrzegalną z Ziemi barwę ich powierzchni (Merkury – niebieski jak woda, Wenus – jasna jak metal, Mars – czerwony jak ogień, Jowisz – brązowy jak drzewo, Saturn – żółty jak ziemia: w Chinach głównie less). Por. np. utrwalone w polszczyźnie europejskie wyobrażenia o Marsie (czerwona planeta kojarzona z rzymskim bogiem wojny znanionującej walkę, czyli krew i ogień). Nazwy pozostałych planet są nowożytnymi kalkami terminów stosowanych w astronomii europejskiej (np. Neptun to w mitologii rzymskiej władca mórz – stąd japońskie określenie tej planety oznacza dosłownie ‘gwiazdę króla/władcy mórz’).

²⁶ Rdzennie japoński ekwiwalent tego wyrazu o postaci *nagareboshi* 流れ星 (dosł. płynąca gwiazda), utworzony przez połączenie rzeczownika odczasownikowego *nagare* 流れ ‘płynąć’ i rzeczownika *hoshi* 星 ‘gwiazda’, nazywa zupełnie inny obiekt, a mianowicie istniejącą tylko w świecie wyobraźni ludzkiej tzw. spadającą gwiazdę. Wbrew przekonaniom potocznym obiekty takie nie są gwiazdami, lecz meteorami. Ta charakterystyczna opozycja między nazwą używaną w nauce a nazwą potoczną jest połączona z opozycją między sinojapońskim a rdzennie japońskim podsystemem leksykalnym współczesnego języka japońskiego, gdyż w astronomii właśnie słotwórcze formacje sinojapońskie mają charakter terminologiczny i naukowy, natomiast złożenia rdzennie japońskie zdecydowanie potoczny i nienaukowy.

<i>rôsei</i> 狼星	‘Syriusz’	psia gwiazda
<i>seiun</i> 星雲	‘mgławica’	obłok gwiazd
<i>seiza</i> 星座	‘gwiazdozbiór’	siedzisko gwiazd
<i>seidan</i> 星団	‘gromada gwiazd’	zlepek, klaster gwiazd

Jak można zauważyć, struktura słowotwórcza przytoczonych wyżej nazw nie odzwierciedla różnicy między gwiazdą a planetą, meteorom czy np. satelitą, rozróżnienie takie jest bowiem dostępne użytkownikom japońszczyzny jedynie w naukowych definicjach astronomicznych.

W tradycyjnej doktrynie astronomicznej Słońce i Księżyc były wyróżniane w języku japońskim za pomocą złożonych słowotwórczo nazw sinojapońskich, gdzie oba te obiekty były przeciwstawiane sobie w postaci starochińskiej antytezy taoistycznej dwóch pierwiastków czy też sił kosmogonicznych: *in* 陰²⁷ oraz *yō* 陽²⁸. Tak więc słońce było w terminologii astronomicznej nazywane (i tak jest do dzisiaj) rzeczownikiem *taiyō* 太陽 (dosł. wielkie *Yáng*), natomiast na określenie księżyca stosowano rzeczownik *taiin* 太陰 (dosł. wielkie *Yīn*). Ta druga nazwa przetrwała jedynie w takich określeniach jak *taiinreki* 太陰曆 ‘kalendarz księżycowy’ odróżniany od przejętego z tradycji europejskiej kalendarza słonecznego (jap. *taiyōreki* 太陽曆).

1.4. Sposoby kategoryzacji obiektów i ich gramatyzacja w językach naturalnych

W przywołanej tu wcześniej monografii P. Downing (1996) opiera się na typologicznym rozróżnieniu języków wyróżniających klasy rzeczownikowe od tzw. języków klasyfikatorowych (czyli, w naszym ujęciu, kategoryzatorowych). Jest to ujęcie upowszechnione w językoznawstwie pod wpływem badaczy języków afrykańskich. W polskiej monografii języka suahili (R. Ohly et al. 1998: 121–134) zostali wspomniani dwaj autorzy takiego typologicznego wyróżnienia języków z klasami [rzeczownikowymi]: W.H.J. Bleek i L. Krapf. W języku suahili, należącym do rodziny bantu, wyróżnia się kilkanaście klas nominalnych (13–16 w zależności od autora opisu), których wykładnikami są odrębne dla formy liczby pojedynczej i mnogiej prepozycyjne, a zarazem syntetyczne „przódówki” gramatyczne, stanowiące wraz z rzeczownikiem jeden wspólny człon składniowy. Podłożem wyróżniania tych klas są przysparzające niejednokrotnie trudności w ich ustaleniu kryteria semantyczne, ale wielu badaczy traktuje je jako rozróżnienia formalno-rodzajowe z uwagi na morfologiczną raczej niż semantyczną ekspansję systemową takich rozróżnień. W tego rodzaju typologicznych klasyfikacjach języków polski rodzaj gramatyczny powinien

²⁷ Chińskie *yīn* jako element bierny, ujemny, energochłonny, słaby, mroczny, zimny, żeński.

²⁸ Chińskie *yáng* jako element aktywny, dodatni, energotwórczy, silny, jasny, ciepły, męski.

być zaliczony do języków z klasami nominalnymi, język japoński natomiast należy do języków drugiego typu, czyli do języków kategoryzatorowych. W tym miejscu należy zwrócić uwagę, że klasy paradygmatyczne rzeczowników polskich mogą być rozróżniane bez kategorialnych odniesień do wyjściowych rozróżnień rodzajowych. W języku japońskim jednak można zauważyć zjawisko wyróżniania klas rzeczownikowych za pomocą kategoryzatorów, gdyż każdy kategoryzator w ścisłym sensie (a więc nie każdy enumerator) wyznacza zbiór rzeczowników, które mogą się pojawić w pozycji przedliczebnikowej. Nie można zatem twierdzić, że w języku japońskim nie ma klas rzeczownikowych przypominających klasy znane np. z języków bantu, gdyż one są wyróżniane wielorako w systemie leksykalnym. Rozróżnienia te są manifestowane morfologicznie, w tym także za pomocą przyliczebnikowych kategoryzatorów. Możemy zatem – inaczej niż wydaje się sądzić P. Downing – mówić o występowaniu w języku japońskim zróżnicowanych klas rzeczowników, takich jak:

RZECZOWNIKI GENERYCZNE	:	RZECZOWNIKI NIEGENERYCZNE
<i>kaiyō</i> 海洋 ‘morze, morza’ (jako gatunek lub okaz gatunku)		<i>umi</i> 海 ‘morze’
RZECZOWNIKI ZRÓŻNICOWANE	:	RZECZOWNIKI NIEZRÓŻNICOWANE
honoryfikatywnie		honoryfikatywnie
<i>kane</i> 金 ‘pieniądz, forsa’		<i>mizuumi</i> 湖 ‘jezioro’
<i>okane</i> お金 ‘pieniądz, pieniądze’		<i>byakudan</i> 白檀 ‘drzewo sandałowe’
RZECZOWNIKI KWANTYTATYWNE	:	RZECZOWNIKI NIEKWANTYTATYWNE
<i>ringo</i> 林檎 ‘jabłko’		<i>suigin</i> 水銀 ‘rtęć’
<i>kumo</i> 雲 ‘obłok, chmura’		<i>kūki</i> 空気 ‘powietrze’
RZECZOWNIKI ŻYWOTNE	:	RZECZOWNIKI NIEŻYWOTNE
<i>mimizuku</i> 木菟 ‘puchacz’		<i>kaki</i> 柿 ‘hurma (owoc)’
<i>maguro</i> 鮪 ‘tuńczyk’		<i>tatami</i> 畳 ‘japońska mata tatami’
RZECZOWNIKI OSOBOWE	:	RZECZOWNIKI NIEOSOBOWE
<i>chōrishi</i> 調理師 ‘kucharz’		<i>ashika</i> 海驢 ‘uchatka’
<i>gariben</i> がり勉 ‘kujon, dzięcioł’		<i>kaban</i> 鞆 ‘teczka, torba’

i wiele innych. Opozycje te są w zauważalny sposób manifestowane formalnie, np. przez odrębne czasowniki egzystencjalne (typu *aru* ある dla nieżywotnych oraz *iru* いる dla żywotnych) lub przez możliwość użycia kategoryzatora w odniesieniu do rzeczowników kwantytatywnych oraz brak takiej możliwości dla rzeczowników niekwantytatywnych. Kategoryzatory przyliczebnikowe mogą być traktowane podobnie jak polskie przyczasownikowe i przyprzymiotnikowe końcówki rodzajowe, gdyż są narzucane właśnie przez rzeczowniki, toteż nie można chyba utrzymywać, że rozróżnienie języków z klasami nominalnymi i języków kategoryzatorowych (czy też „klasyfikatorowych”) ma charakter za-

sadniczy dla typologii lingwistycznej. Jak się wydaje, rozróżnienia tego typu muszą być traktowane jako bardziej szczegółowe piętra klasyfikacji z uwzględnieniem wielu innych cech i własności, semantycznych i morfologicznych, leksykalnych i składniowych.

1.5. Typologia językowych systemów kategoryzujących obiekty

A. Aikhenvald (2000) wyróżnia sześć językowych typów kategoryzacji rzeczownikowej manifestowanej formalnie. Typy te są wydzielane na podstawie miejsca usytuowania wykładników morfologicznych takich kategorii. Są to:

1. Typ KLASY NOMINALNE (*noun classes*), rozumiany jako najbardziej zgramatyzowany środek semantycznej kategoryzacji rzeczowników, polegający na uzgodnieniach generycznych z innymi częściami mowy, które dana klasa rzeczowników podporządkowuje sobie w jakiś sposób formalny; przynależność do klasy jest określana na zasadach semantycznych, a czasami morfologicznych i fonologicznych, przy czym każdy rzeczownik w języku należy z reguły do jednej klasy, a jedynie niekiedy do dwóch lub więcej klas, gdyż na ogół liczba wartości semantycznych tak zgramatyzowanej kategorii jest ograniczona do kilku (typ ten reprezentują np. indoeuropejskie klasy rodzajowe rzeczownika polskiego lub łacińskiego lub klasy suahilijskie).

2. Typ KATEGORYZATORY RZECZOWNIKOWE (*nominal classifier*), które charakteryzują rzeczownik i współwystępują z nim we frazie nominalnej; ich własność definicyjna polega na tym, że ich obecność we frazie nominalnej nie jest uzależniona od innych składników wewnątrz czy też na zewnątrz niej; kategoryzatory takie nie są oparte na związku zgody z rzeczownikiem, a wybór danego kategoryzatora ma charakter leksykalny, tzn. semantyczny, pojedynczy rzeczownik może być używany z różnymi kategoryzatorami, co pociąga za sobą zmianę znaczenia; zbiór kategoryzatorów nie jest tutaj ograniczony co do potencjalnej liczby wartości (typ ten reprezentują niektóre języki indiańskie Ameryki Środkowej i rdzenne języki Australii, np. język *yidiny*).

3. Typ KATEGORYZATORY LICZEBNIKOWE (*numeral classifiers*), które jako wykładniki danej kategorii generycznej rzeczowników są inkorporowane do liczebnika, ich wybór jest uzależniony od kryteriów zdecydowanie semantycznych; liczba takich kategoryzatorów może być bardzo duża (w zasadzie mogą tworzyć zbiór otwarty); jest to najbardziej rozpowszechniony w językach naturalnych typ systemu kategoryzatorowego (typ ten reprezentują analizowane w niniejszej książce języki Azji Wschodniej z językiem japońskim na czele, toteż będzie on tutaj wielokrotnie dyskutowany i analizowany).

4. Typ KATEGORYZATORY POSESYWNE (*possessive classifiers*), których mechanizm gramatyzacji dokonującej się w obrębie składniowych konstrukcji posesywnych (w ich skład wchodzi: rzeczownik posiadacza, rzeczownik obiektu posiadanego i wykładnik relacji składniowej między tymi członami) polega na inkorporowaniu wykładnika kategorii generycznej do rzeczownika nazywającego posiadany obiekt, do rzeczownika nazywającego posiadacza lub w jakiś sposób usytuowanie go w obrębie wykładnika relacji posesywności, np. przez jego kategoryalne nacechowanie; tak więc w zasadzie mamy tutaj trzy odrębne podtypy, z których kategoryzatorowe nacechowanie rzeczownika posiadacza i samej relacji jest stosunkowo rzadsze niż nacechowanie rzeczownika przedmiotu posiadanego (podtyp pierwszy występuje w języku *dăw* na terenie Amazonii, podtyp drugi jest spotykany w językach obszaru Mikronezji i w niektórych językach indiańskich Ameryki Południowej, podtyp trzeci natomiast reprezentują indiańskie języki Ameryki Północnej, np. język *yuman*, Ameryki Południowej, jak np. *tupî-guaraní* oraz niektóre języki z rodziny Niger-Kongo oraz języki Hmong i inne języki Miao-Yao).

5. Typ KATEGORYZATORY CZASOWNIKOWE (*verbal classifiers*), w których są one inkorporowane do fraz werbalnych jako wykładniki kategorii desygnatu rzeczownika lub rzeczowników argumentowych (zwykle w roli podmiotu dla czasowników nieprzechodnich i dopełnienia dla czasowników przechodnich); kategoria ta jest wyróżniana ze względu na takie własności desygnatu jak stan, rozmiar, struktura, konsystencja (typ ten reprezentują indiańskie języki Ameryki Północnej, takie jak np. *eyak-athabaska*, papuańskie – jak język *engan* i niektóre rdzenne języki Australii),

6. Typ KATEGORYZATORY LOKATYWNE I WSKAZUJĄCE (*locative and deictic classifiers*) odnosi się do wystąpień kategoryzatorów w dwóch typach fraz rzeczownikowych, a mianowicie we frazie lokatywnej (jak np. w języku *palikur* z rodziny północno-arawakańskiej, indiańskim języku Ameryki Południowej) bądź też we frazie z zaimkiem wskazującym, gdzie są one z reguły inkorporowane do członu zaimkowego (spotykane np. w północnoamerykańskich językach z rodziny *yuchi*, takich jak *mandan* czy *ponca* oraz w języku eskimoskim).

W obrębie tej klasyfikacji opracowanej przez autorkę – co warto odnotować, w sposób bardziej szczegółowy i wyczerpujący niż inne charakterystyki typologiczne tego zjawiska – najważniejsze są dla nas dwa typy, pierwszy i trzeci, gdyż, jak już zwróciliśmy na to uwagę wcześniej, wyróżnianie klas rzeczownikowych jest wspólne dla nich obu. Jak się wydaje, kryterium rozłączności takiej kategoryzacji nie jest tutaj cechą typologicznie istotną. W odniesieniu do rodzaju polskiego można przecież mówić o zjawisku inkluzji klas węższych w obrębie klas szerszych pod względem zakresu (męskość – żywotność – osobowość). Można, jak się wydaje, pokusić się o zupełnie innego rodzaju typolo-

gię klas rzeczownikowych w różnych językach naturalnych wyróżnianych na podstawie rozmaitych kryteriów, takich jak:

KRYTERIA SEMANTYCZNE	:	KRYTERIA FORMALNE (z natury metajęzykowe)
obecność wykładników kategorii w samym rzeczowniku	:	dyslokacja wykładników (inkorporacja pozarzecznikowa)
pragmatyczny punkt wyjścia kategoryzacji – nominatywny	:	pragmatyczny punkt wyjścia kategoryzacji – nienominatywny (nierozszerzony lub rozszerzony = deiktyczny)

Niezależnie od tego jednak opisywane i klasyfikowane na poszczególne typy przez A. Aikhenvald zjawiska kategoryzacji (gramatyzalizowane za pomocą środków morfologicznych i uzgodnień składniowych) wykazują niezwykle wiele cech wspólnych. Stąd też większe lub mniejsze bogactwo wyodrębnianych kategorii, stopień ich szczegółowości, jednopłaszczyznowość bądź też wielopłaszczyznowość rozróżnień nie powinny powstrzymywać nas przed stwierdzeniem, że odzwierciedlają one rzeczywiste bogactwo doświadczeń, wiedzy użytkowników naturalnych i odmienność społecznego oraz kulturowego ekosystemu danego języka.

1.6. Kategoryzacja a kwantytatywne myślenie o rzeczach i zjawiskach

Charakteryzując językowe aspekty kategoryzacji, nie wolno nam zapominać także o bardzo istotnym podłożu semiotycznym w procesie językowego opisu rzeczywistości, jakim jest kwantytatywne ujmowanie rzeczy i zjawisk. Dla zagadnień analizowanych w niniejszej książce kwantytatywność myślenia o rzeczach i zjawiskach ma znaczenie centralne. Opisywany tu fragment systemu leksykalnego i gramatycznego języka japońskiego został bowiem ukształtowany jako rezultat tego właśnie typu aktywności mentalnej osób mówiących po japońsku. Liczne przejawy kwantytatywnego interpretowania rzeczywistości są obserwowalne w różnych językach naturalnych w postaci charakterystycznych, kwantytatywnych klas wyrazowych bądź też równie charakterystycznych kategorii gramatycznych. Kwantytatywność w myśleniu człowieka może się sprowadzać do tworzenia kwantytatywnych zbiorów bądź też kwantytatywnych porządków oraz do rozróżniania kwantytatywności jako sposobu postrzegania świata. Ten ostatni aspekt może być zilustrowany na przykładzie semantycznej kategorii policzalności i niepoliczalności obiektów. Kwantytatywną klasą wyrazów są natomiast niewątpliwie liczebniki główne

i porządkowe oraz rozmaite wyrazy pochodne i pokrewne, takie jak *jeden, dwa, trzy, pierwszy, drugi, trzeci, dwaj, dwoje, obaj, dwakroć, dwukrotnie, podwójnie, dwojako*, w *dwójnasób, dwojaczki, dwójniak, oburącz, dwumian* i inne. Kategorią kwantytywną w gramatyce języka jest kategoria liczby z jej wartościami, takimi jak liczba pojedyncza, podwójna czy mnoga. Kwantytywność myślenia leży też u podłoża różnych innych kategorii językowych, takich jak np. rozróżnianie określoności i nieokreśloności, kwantyfikacja logiczna bądź też egzemplifikacja. Rozróżnienia o podłożu kwantytywnym dotyczą przy tym nie tylko gramatycznych kategorii nominalnych, gdyż podlegają im również kategorie werbalne, np. iteratywność. Odzwierciedlona w języku kwantytywność myślenia ludzkiego o rzeczywistości pozajęzykowej jest oparta na rozmaitych działaniach o charakterze pragmatycznym, których główną formą jest liczenie obiektów. W ten sposób mnogości obiektów służą do ich wyodrębniania w różne zbiory i podzbiory, w tym także zbiory jednoelementowe służące egzemplifikacji bądź też kwantyfikacji, np. *jakiś jeden człowiek, jakiś człowiek, pewien człowiek, pewna osoba, ktoś z grona przyjaciół, wybrany przykład, ogół wyborców, wszyscy wyborcy, przeważająca część wyborców, znikoma część wyborców, co najmniej kilkunastu ankietowanych, cały elektorat, każdy respondent, każdy wyborca z danego okręgu, przeciętny wyborca*.

Jeśli mówimy o środkach językowych służących do kwantytywnego odzwierciedlania rzeczywistości, to w pierwszej kolejności przede wszystkim musimy wymienić liczebniki jako najistotniejszą z tej perspektywy część mowy identyfikowalną wyraźnie w językach naturalnych. Status systemowy liczebników często jest źródłem rozmaitych trudności interpretacyjnych prowadzących niekiedy nawet do usuwania tych części mowy poza obręb zjawisk gramatycznych. Tego typu postawę można zauważyć nie tylko w podręcznikach gramatyki polskiej, ale także w opracowaniach systemu gramatycznego innych języków, w tym także w różnych kompendiach gramatyki japońskiej. Istota problemu kryje się, jak można sądzić, w wyraźnym unikaniu przez autorów gramatyk problematyki funkcji semantycznej liczebników jako bezpośredniego odzwierciedlenia potocznej wiedzy matematycznej użytkowników języka, a zarazem unikania konieczności opisu liczebników jako wyjściowego zbioru pojęć matematycznych oraz oczywistego składnika prostych i rozbudowanych formuł matematyki tworzących jej język formalny. Z czysto językowego punktu widzenia jednak nie powinno być żadną przeszkodą to, że liczebniki odzwierciedlają ludzką wiedzę na temat rzeczywistości, podobnie zresztą jak wszystkie inne wyrazy języka; ich miejsce w systemie gramatycznym powinno być wypełnione w analogiczny sposób, z pełnym opisem ich kształtu formalnego oraz wielorakich funkcji semantycznych. Problem wąsko pojętego statusu morfologicznego liczebników powinien być w związku z tym rozstrzygany bez żadnych obciążeń formalno-matematycznych. Jako wyrazy języka mogą być one rzeczownikami, przymiotnikami, przysłówkami, mogą też tworzyć odrębną, własną klasę części mowy, a wszystkie te różnice statusu systemowego wyni-

kają z natury języka, gdyż obok rozróżnień kwantytatywnych w postaci zbiorów i porządków nakładają się tutaj dodatkowe rozróżnienia o charakterze kategoryalnym, takie jak opozycje rodzajowe, jakościowe, aspektowe czy jakiegokolwiek inne, w tym także opozycje o charakterze metajęzykowym, jakimi są różnice w przynależności paradygmatycznej wyrazów. Tak więc rozróżnianie polskich form fleksyjnych liczebnika *jeden, jedna, jedno* może być ujmowane jako kumulacja semantycznych funkcji kwantytatywnych i rodzajowych, pierwotnie jakościowych, a wtórnie także paradygmatycznych. W analogiczny sposób – co chcemy zaprezentować w niniejszym opisie – możliwe jest traktowanie japońskich form liczebnikowo-kategoryzatorowych, gdzie połączenie liczebnika (któremu można przypisać status formalny rzeczownika, przysłówka bądź status odrębnej części mowy) z kategoryzatorem rodzajowym (reprezentującym jakościową kategorię opisu rzeczywistości) jest rezultatem kumulacji kategorii kwantytatywnej i jakościowej.

W obrębie tej samej problematyki kwantytatywnego myślenia o rzeczach i zjawiskach, a odzwierciedlonego w języku mieszczą się także rozmaite zagadnienia wtórnej symbolizacji oraz rekategoryzacji liczebników, np. wykorzystywania ich do komunikowania nieokreślonej mnogości, niepoliczalności, wszelkich przybliżeń i ograniczeń, por. *tysiące, setki ludzi*, w języku japońskim symboliczno-magiczne użycie starojapońskiego liczebnika *yoro* 萬 ‘dziesięć tysięcy’ w znaczeniu zbioru nieprzeliczalnego, nie do ogarnięcia itd.

ROZDZIAŁ II

KATEGORYZACJA I JEJ ŚRODKI JĘZYKOWE WE WSPÓŁCZESNEJ JAPOŃSZCZYŹNIE

2.1. Różne kategoryzacje obiektów w japońskim systemie językowym

W kognitywistycznym nurcie językoznawstwa wskazuje się wyraźnie na stopniowalność przynależności do kategorii językowej, polegającą na mniejszej lub większej wyrazistości okazów kategorii, bardziej lub mniej prototypowych. Stopniowalność kategorii może też polegać na jej mniejszej lub większej szczegółowości. Bardzo ogólne kategorie językowe, takie jak OSOBY : NIEOSOBY (+/- HUMAN) lub byty ŻYWOTNE : BYTY NIEŻYWOTNE (+/- ANIMATE) mogą zawierać w sobie mniejsze, ale bardziej szczegółowe kategorie, takie jak zwierzęta, ptaki, ryby w obrębie bytów czy też istot żywych. Nie jest to oczywiście obserwacja nowa, gdyż w logicznej teorii zbiorów i zakresów pojęciowych nazw od dawna znane jest zjawisko inkluzji zbiorów, ich krzyżowania się, hiperonimii i hiponimii jako relacji między nazwami obiektów i zjawisk.

W kognitywnym rozumieniu kategoryzacji czymś zdecydowanie nowym jest zwrócenie uwagi na nieprzejrzystość granic kategorii, typowość i nietypowość okazów, wielość domen kategoryzacyjnych, punktów widzenia oraz hierarchizacji poznawczej wyodrębnianych kategorii. Przechodząc z płaszczyzny psychologicznej na płaszczyznę językową, musimy zauważyć, że kategoryzacja przejawia się przede wszystkim w rozmaitych uporządkowaniach wyrazów języka i klas językowych (nazywanych tradycyjnie w gramatyce indoeuropejskiej częściami mowy) i że takie właśnie uporządkowania mają również charakter stopniowalny i wielowymiarowy. Klasami części mowy interesującymi nas tutaj najbardziej są japońskie rzeczowniki.

Możemy zatem mówić o rozmaitych, dających się zaobserwować w języku szczególnego typu skupieniach wyrazów oraz związkach wyrazowych opartych na pokrewieństwie znaczeniowym, krzyżujących się w rozłącznych zbiorach wyrazów, i wreszcie o wyrazistych klasach wyrazowych, będących rezultatem jakiegoś rodzaju gramatyzacji. Klasy części mowy są wyodrębniane na najwyższym, systemowym piętrze kategoryzacji jako elementy metajęzykowe względem klas generycznych (nazw zbiorów obiektów usytuowanych na trzech poziomach: podstawowym, ogólnym i szczegółowym (omawianych zgodnie z koncepcją E. Rosch przywołaną w poprzednim rozdziale).

POZIOMY METAJĘZYKOWE	OGÓLNY	wyraz języka
	PODSTAWOWY	nazwa
	SZCZEGÓŁOWY	rzeczownik
POZIOMY JĘZYKOWE	OGÓLNY	druk
	PODSTAWOWY	książka
	SZCZEGÓŁOWY	przewodnik

W opisie kategoryzacji językowej dokonywanej przez użytkowników japońszczyzny musimy się opierać na założeniu, że w każdym języku naturalnym kategoryzacja jest zjawiskiem wielokrotnym, wielopłaszczyznowym i – co więcej – na ogół fragmentarycznym, gdyż kognitywny charakter jej odzwierciedleń językowych wynika z różnych sfer doświadczeń, z różnych perspektyw obserwacyjnych świata zewnętrznego i z różnych sytuacji wyjściowych. Trudno byłoby określić, jaki typ uporządkowania wyrazów języka japońskiego jest odzwierciedleniem czy też przejawem kategoryzacji, a jaki nie. Obrazuje to najpełniej różnorodność ograniczeń łączliwości ogólnych klas bądź łączliwości szczególnych podzbiorów wyrazów, np. rzeczowników i przymiotników, rzeczowników i czasowników czy też, przeciwnie, kształtowanie się w świadomości użytkownika jako fragmentu ich kompetencji językowej rozmaitych modeli połączeń wyrazowych, zbudowanych na schematach kategoryzacyjnych, tych najbardziej elementarnych i tych bardziej szczegółowych. Typowe frazy, oparte na takich modelach i odzwierciedlające potoczne kategoryzacje, obejmują różne rzeczowniki japońskie występujące w apozycji, takie jak:

matsu no ki 松の木 ‘sosna’
sugi no ki 杉の木 ‘szydlica japońska’
ringo no ki 林檎の木 ‘jabłoń’

oraz zleksykalizowane¹ typu

kusunoki 楠 ‘cynamonowiec kamforowy; drzewo kamforowe’
enoki 榎 ‘wiązowiec chiński’
hinoki 檜 ‘cyprysik japoński’

czy też

keyaki 欅 ‘brzostownica japońska’²
fuji no ki 藤の木 ‘glicynia japońska’
kuwa no ki 桑の木 ‘morwa’

¹ Dodatkowym sygnałem leksykalizacji jest tutaj szczególny zapis przy użyciu samego tylko ideogramu, czyli bez dodawania charakterystycznej dla połączeń nieleksykalizowanych frazy *-no ki* -の木 ‘drzewo’ (dosł. GEN drzewo).

² W Polsce znana również pod nazwą *drzewo zelkova*.

Kategoryzującą łączliwość czasowników z rzeczownikami w języku japońskim dobrze ilustrują połączenia czasowników nazywających wkładanie lub noszenie strojów lub ich części i obiektowych rzeczowników, których kategoria jest właśnie wyznaczona przez zakres pojęciowy danego czasownika. Czasowniki te mogą być ułożone w następujący zbiór, w którym dwa pierwsze wypełniają centrum kategoriałne, pozostałe natomiast tworzą pojęciowy obszar peryferyczny:

CZASOWNIK → KATEGORIA POJĘCIOWA

kiru 着る → kategoria części stroju, takich jak płaszcze, garnitury, bluzki, swetry, tradycyjne japońskie ubiory lub ich części (takie jak kimono, haori) zakładanych od góry bądź też przez wsuwanie rąk do rękawów, okrywanie korpusu i zapinanie na guziki oraz okrywających całe ciało lub tylko jego górną połowę (ale bez głowy czy szyi).

Nadrzędnikiem pojęciowym tej kategorii jest rzeczownik *kimono* 着物, utworzony jako derywat od czasownika *kiru* 着る za pomocą sufiksu kategoriałnego *mono* 物 'rzecz, to, co służy do'.

Do klasy rzeczownikowej reprezentującej tę kategorię należą: *kôto* コート 'płaszcz', *sebiro* 背広 'uniform; garnitur', *uwagi* 上着 'okrycie wierzchnie; marynarka', *burausu* ブラウス 'bluzka', *sêtâ* セーター 'sweter', *gaitô* 外套 'palto', *doresu* ドレス 'suknia', *wanpîsu* ワンピース 'sukienka', *kegawa kôto* 毛皮コート 'futro' i inne.

CZASOWNIK → KATEGORIA POJĘCIOWA

haku 履く → kategoria części stroju chroniących nogi i stopy, takich jak obuwie, skarpety, pończochy, oraz części stroju zakrywających dolną połowę ciała i wkładanych przez nogi, takich jak spodnie, spódnice, kalesony (wyjątkiem są tutaj majtki, które stanowią kategorię przejściową, stąd też rzeczownik *pantsu* パンツ 'majtki' zdecydowanie częściej łączy się z czasownikiem *kiru* 着る, choć połączenia z *haku* 履く są również możliwe).

Nazwa kategoriałna: *hakimono* 履物, która jest jednak znacznie zawężona tylko do kategorii obuwia jako prototypu czy też wyznacznika zakresu pojęciowego tej kategorii.

Klasa rzeczowników reprezentujących tę kategorię obejmuje wyrazy takie jak np.: *zubon* ズボン 'spodnie', *sukâto* スカート 'spódnica', *hakama* 袴 'tradycyjne szarawary japońskie', *tabi* 足袋 'tradycyjne skarpety japońskie (uszyte z tkaniny)', *kutsushita* 靴下 'skarpety (w stylu europejskim)', *kustu* 靴 'buty', *geta* 下駄 'tradycyjne drewniane sandały japońskie'.

CZASOWNIK → KATEGORIA POJĘCIOWA

kaburu 被る → kategoria części stroju chroniących głowę, przykrywających ją czy też nakładanych na nią, takich jak czapki, kapelusze, kaptury (ale już nie chusty zawiązywane wokół szyi).

Przykładowe rzeczowniki z tej klasy: *bôshi* 帽子 ‘czapka’, *berêbô* ベレー帽 ‘beret’, *zukin* 頭巾 ‘chusta (na głowę), kaptur’, *kabuto* 兜 ‘hełm samurajski’, *herumetto* ヘルメット ‘kask’, *masuku* マスク ‘maska przeciwigazowa’.

CZASOWNIK → KATEGORIA POJĘCIOWA

hameru 嵌める → kategoria części stroju wkładanych na ręce (dla ich ochrony) lub na palce (jako ich ozdoba), które idealnie dopasowują się i zakleszczają, takich jak rękawiczki, pierścionki, obrączki czy guziki.

Przykładowe rzeczowniki z tej klasy: *tebukuro* 手袋 ‘rękawiczki’, *yubiwa* 指輪 ‘pierścionek’, *kekkon yubiwa* 結婚指輪 ‘obrączka’, *nin’inzuki yubiwa* 認印付き指輪 ‘sygnet’, *udewa* 腕輪 ‘bransoleta’, ‘bransoletka’.

CZASOWNIK → KATEGORIA POJĘCIOWA

shimeru 締める → kategoria części stroju zawiązywanych głównie wokół szyi, takich jak krawaty, chusty; do klasy tej należą także paski zawiązywane na brzuchu.

Przykładowe rzeczowniki z tej klasy: *nekutai* ネクタイ ‘krawat’, *nekkachifu* ネッカチーフ ‘chusta’, *beruto* ベルト ‘pasek’.

CZASOWNIK → KATEGORIA POJĘCIOWA

kakeru 掛ける → odległa od centrum kategoria części stroju noszonych na nosie dla ochrony oczu.

Przykładowe rzeczowniki z tej klasy: *megane* 眼鏡 ‘okulary’, *sangurasu* サングラス ‘okulary przeciwsłoneczne’.

CZASOWNIK → KATEGORIA POJĘCIOWA

tsukeru つける → kategoria akcesoriów stanowiących swego rodzaju dodatek do stroju, uzupełnienie ubioru czy dodatkową ochronę danej części ciała (zwymkle głowy).

Przykładowe rzeczowniki z tej klasy: *nekkuresu* ネックレス ‘naszyjnik’, *pendanto* ペンダント ‘wisiołek’, *men* 面 ‘maska’, *iyaringu* イヤリング ‘kolczyk’.

CZASOWNIK → KATEGORIA POJĘCIOWA

suru する → czasownik służący do poszerzenia kategorii części stroju o takie dodatki jak np. kolczyki, paski, zegarki, pierścionki, obrączki.

Przykładowe rzeczowniki z tej klasy: *mimiwa* 耳輪 ‘kolczyk’, *beruto* ベルト ‘pasek’, *udedokei* 腕時計 ‘zegarek na rękę’, *yubiwa* 指輪 ‘pierścionek’, *tebukuro* 手袋 ‘rękawiczki’.

Mówiąc o skupieniach i związkach wyrazowych w języku japońskim, musimy pamiętać o ich związkach międzykategorialnych, opartych na wyróżnianych w sensie metajęzykowym klasach wyrazowych, ale zależnych od semantycznej motywacji międzykategorialnej. W ten sposób możemy zaobserwować związki znaczeniowo-składniowe różnych podzbiorów czasownikowych z podzbiarami rzeczownikowymi, polegające na tym, że czasowniki narzucają

rzeczowniki, z którymi mogą wchodzić w relacje (np. z danym czasownikiem łączą się tylko rzeczowniki żywotne, osobowe, nieżywotne, niepierwszo-osobowe, oznaczające obiekty latające itd). Podobnie rzecz się ma z podzbiorami przymiotnikowymi, które są przypisane określonym podzbiорom rzeczownikowym na podstawie semantycznego kryterium kształtu, własności percypowanej zmysłowo bądź też uczucia wywoływanego u doznawcy, które on sam opisuje albo przypisuje innym.

Z tej perspektywy konstruowanie jakiegokolwiek wypowiedzi w języku japońskim wymaga nieustannego dokonywania rozmaitych operacji kategoryzowania obiektów, określania perspektywy kategoryzacyjnej, decydowania o przynależności do kategorii bądź nie. Co więcej, obraz takich kategorii nagromadzonych i porzucanych na różnych piętrach budowy języka oraz krzyżujących się wielopoziomowo bardziej przypomina jakiś wielkich rozmiarów kalejdoskop niż naprawdę spójny, uporządkowany i konsekwentnie hierarchiczny system oparty na jednolitych i całkowicie racjonalnych kryteriach.

W języku japońskim bardzo szczególne odzwierciedlenie kategoryzacji można zauważyć na przykładzie podzbioru czasowników „niszczenia” i związanych z nimi semantycznie rzeczowników nazywających obiekty poddane takiemu działaniu, ujmowane jako skutek czy też wytwór takiego oddziaływania. Polskiemu pojęciu *kawałek*, *fragment* odpowiada w języku japońskim kilka rzeczowników dających się pogrupować w kategorii narzucane przez czasownik nazywający określony rodzaj oddziaływania niszczącego, przynoszącego szkodę. Rzeczowniki te są zróżnicowane kategorialnie na zasadzie kryterium odnoszącego się do sposobu działalności niszczącej, wskutek której powstał dany obiekt.

PODZBIORY RZECZOWNIKOWE
(oparte na mikrokategoriach
obiektów „fragmentarycznych”)

hahen 破片

saihen 碎片

hakuhen 剥片

danpen 断片

kire 切れ

PODZBIORY CZASOWNIKOWE
(oparte na mikrokategoriach
czynności malefaktywnych, niszczących
w rozumieniu rezultatywnym, ‘coś, co
powstało wskutek niszczącej czynności X’)
yaburu 破る ‘niszczyć’, *tsubusu* 潰す
‘rozgniatać’
kudaku 砕く ‘miażdżyć, kruszyć’
hagu 剥く ‘odrywać’, *muku* 剥く ‘obierać,
zrywać’
tatsu 断つ ‘odkrajac’,
chigiru 千切る ‘rwać na strzępy’
kiru 切る ‘ciąć, odcinać, kroić, odkrajac’

Tak więc w obrębie kategorii FRAGMENT w języku japońskim występują dwa rzeczowniki nienacechowane pod względem związku z określoną czynnością niszczącą: *kakera* 欠片 ‘kawałek, skrawek’ oraz *ippen* 一片 ‘kawałek’ (dosł. jeden kawałek). Oprócz tego występuje także kilka innych rze-

czowników wyodrębnianych na zasadzie związku z czynnością niszczącą, której szczególnym „wytworem” jest nazywany fragment uszkodzonego czy też zdeintegrowanego obiektu. Są to: *hahen* 破片 ‘kawalek, odłamek, fragment (powstały przez zniszczenie, odłamanie jakiegoś przedmiotu)’ (por. pol. *odłamek* jako ‘coś odłamanego lub coś, co samo się odłamało’), *saihen* 碎片 ‘kawalek, okruch, fragment (powstały przez skruszenie lub zmiżdżenie jakiegoś twardego przedmiotu)’, *hakuhen* 剥片 ‘kawalek, coś oderwanego, fragment (powstały przez oderwanie od pozostałej, większej części)’. Również sam wyraz *danpen* 断片, dziś oznaczający ‘fragment, kawalek’ w sensie ogólnym, pierwotnie określał tę część jakiegoś przedmiotu, która powstała przez odcięcie. W języku polskim również spotykamy podobny sposób tworzenia rzeczowników oznaczających rezultat czynności, choć ich zasób i rozkład nie pokrywa się z prezentowanym tu schematem japońskim (wspomniany już wyraz *odłamek*, poza tym np. *odprysk*, *odcinek*, *odszczep*, *opilek*, *strzępek* czy *skrawek*).

W słowotwórstwie rzeczowników japońskich możemy napotkać charakterystyczne przykłady szerszych znaczeniowo złożów czasownikowo-rzeczownikowych z defektywnym rzeczownikiem *mono* 物 (por. R. Huszcza, J. Majewski, M. Ikushima, J. Pietrow 2003b: 126, 127), które zdają się przemawiać właśnie na rzecz prototypowej koncepcji semantyki kategorii językowych w ujęciu E. Rosch, którą to koncepcję przywołaliśmy w poprzednim rozdziale. Złożenia takie (część badaczy zresztą skłonna jest widzieć w nich raczej sufiks *-mono* 物 niż rzeczownikowy człon złożenia) obejmują liczny zbiór wyrazów, w których schemat budowy słowotwórczej CZASOWNIK + MONO wykazuje wyraźną rozbieżność z najróżnorodniejszymi i – często wzajemnie niespójnymi – schematami interpretacji semantycznej. Rozbieżność ta wynika z faktu, że nie da się chyba przypisać tutaj w interpretacji semantycznej abstrakcyjnej cechy związku z określoną czynnością, gdyż prototypy danych kategorii okazują się o wiele bardziej przydatne w rozumieniu poszczególnych złożów. Związek z określoną czynnością jest bowiem zbyt ogólny jako cecha, nie uwzględnia różnic perspektywy i bardzo zróżnicowanych typów relacji, takich jak *czynność* : *wykonawca*, *czynność* : *obiekt*, *czynność* : *przeznaczenie*, *czynność* : *walor*, *czynność* : *sposób przyrządzania* i wielu innych.

agemono 揚げ物 ‘potrawa lub jej części smażone na głębokim oleju’
 WYJŚCIOWY CZASOWNIK ZŁOŻENIA: *ageru* 揚げる ‘smażyć na głębokim oleju’
 CECHA MOTYWUJĄCA ZNACZENIE: związek ze środkiem czynności (*abura* 油 ‘olej’), związek ze sposobem oddziaływania na obiekt

PROTOTYPY: *tenpura* 天麩羅 ‘warzywa lub ryby przed usmażeniem maczane w płynnym cieście’
 karaage 唐揚げ ‘kawalki kurczaka smażone jako danie kuchni chińskiej’

ebi furai 海老フライ ‘smażone krewetki’

POZIOM ABSTRAKCJI: niski

amimono 編み物 ‘dzianina’

WYJŚCIOWY CZASOWNIK ZŁOŻENIA: *amu* 編む ‘dziać; robić na drutach’

CECHA MOTYWUJĄCA ZNACZENIE: związek ze środkiem czynności

(*ito* 糸 ‘włóczka, nici’)

związek ze sposobem wytwarzania obiektu

PROTOTYPY: *sētā* セーター ‘sweter’

kutsushita 靴下 ‘skarpety’

tebukuro 手袋 ‘rękawiczki’

POZIOM ABSTRAKCJI: niski

ikimono 生き物 ‘żywe stworzenie; żywa istota’

WYJŚCIOWY CZASOWNIK ZŁOŻENIA: *ikiru* 生きる ‘żyć’

CECHA MOTYWUJĄCA ZNACZENIE: związek ze stanem (zbiorem procesów

życiowych) nazywanym przez czasownik,

związek z żywotnością nosiciela stanu

PROTOTYPY: *dōbutsu* 動物 ‘zwierzę’

sakana 魚 ‘ryba’

tori 鳥 ‘ptak’

POZIOM ABSTRAKCJI: wysoki

iremono 入れ物 ‘pojemnik’

WYJŚCIOWY CZASOWNIK ZŁOŻENIA: *ireru* 入れる ‘wkładać (do środka)’

CECHA MOTYWUJĄCA ZNACZENIE: związek ze środkiem czynności

(naczynie), związek z typem rezultatywnego

usytuowania obiektu (umieszczenie

wewnątrz)

PROTOTYPY: *yōki* 容器 ‘pojemnik’

utsuwa 器 ‘naczynie’

chawan 茶碗 ‘czarka do (zielonej) herbaty’

POZIOM ABSTRAKCJI: wysoki

kaimono 買い物 ‘zakupy; rzecz lub rzeczy kupione w sklepie’

WYJŚCIOWY CZASOWNIK ZŁOŻENIA: *kau* 買う ‘kupować’

CECHA MOTYWUJĄCA ZNACZENIE: związek z nabywaniem przedmiotów

i płaceniem (*okane* お金 ‘pieniądze’),

związek z miejscem nabywania (*mise* 店

‘sklep’)

PROTOTYPY: *tabemono* 食べ物 ‘jedzenie’

nomimono 飲み物 ‘picie’

denki seihin 電気製品 ‘sprzęt AGD’

POZIOM ABSTRAKCJI: wysoki

kaburimono 被り物 ‘okrycie głowy’

WYJŚCIOWY CZASOWNIK ZŁOŻENIA: *kaburu* 被る ‘wkładać na głowę’

CECHA MOTYWUJĄCA ZNACZENIE: związek ze sposobem wkładania części stroju (na głowę)

PROTOTYPY: *kasa* 笠 ‘słomiany kapelusz’

bôshi 帽子 ‘czapka’

berêbô ベレー帽 ‘beret’

POZIOM ABSTRAKCIJ: niski

kangaemono 考え物 ‘to, co daje do myślenia; zagadka’

WYJŚCIOWY CZASOWNIK ZŁOŻENIA: *kangaeru* 考える ‘myśleć’

CECHA MOTYWUJĄCA ZNACZENIE: związek z procesami umysłowymi nakierowanymi na obiekt

PROTOTYPY: *gimon* 疑問 ‘pytanie’

mondai 問題 ‘problem’

nazo 謎 ‘zagadka’

POZIOM ABSTRAKCIJ: wysoki

kimono 着物 ‘ubranie’

WYJŚCIOWY CZASOWNIK ZŁOŻENIA: *kiru* 着る ‘ubierać się w CO; wkładać na siebie; nosić na sobie’³

CECHA MOTYWUJĄCA ZNACZENIE: związek ze sposobem wkładania części stroju (od góry, przez rękawy)

PROTOTYPY: *kimono* 着物 ‘kimono’

POZIOM ABSTRAKCIJ: wysoki

mimono 見物 ‘obiekt wart obejrzenia; rzecz do oglądania’

WYJŚCIOWY CZASOWNIK ZŁOŻENIA: *miru* 見る ‘oglądać; patrzeć’

CECHA MOTYWUJĄCA ZNACZENIE: pozytywne wartościowanie obiektu

PROTOTYPY: *sakura* 桜 ‘kwitnące drzewa wiśni’

hanabi 花火 ‘fajerwerki; sztuczne ognie’

kabuki 歌舞伎 ‘przedstawienia teatru kabuki’

POZIOM ABSTRAKCIJ: wysoki

nagamemono 眺め物 ‘piękny widok; pejzaż’

WYJŚCIOWY CZASOWNIK ZŁOŻENIA: *nageru* 眺める ‘oglądać, obserwować,’

CECHA MOTYWUJĄCA ZNACZENIE: pozytywne wartościowanie obiektu

PROTOTYPY: *Fujisan* 富士山 ‘góra Fuji’

fûkei 風景 ‘(piękny) widok’

Matsushima 松島 Matsushima (grupa wysp porośniętych sosnami w okolicy Sendai, uważana za jeden z trzech najpiękniejszych widoków w Japonii)

³ Czasowniki tego typu zostały już szerzej omówione we wcześniejszej części tego rozdziału.

POZIOM ABSTRAKCJI: wysoki

nomimono 飲み物 ‘napój’

WYJŚCIOWY CZASOWNIK ZŁOŻENIA: *nomu* 飲む ‘pić’

CECHA MOTYWUJĄCA ZNACZENIE: wykorzystanie płynu

PROTOTYPY: *mizu* 水 ‘(zimna) woda’

sake 酒 ‘sake’

ocha お茶 ‘zielona herbata’

POZIOM ABSTRAKCJI: niski

norimono 乗り物 ‘środek transportu’

WYJŚCIOWY CZASOWNIK ZŁOŻENIA: *noru* 乗る ‘wsiadać i jechać’

CECHA MOTYWUJĄCA ZNACZENIE: wykorzystanie obiektu

PROTOTYPY: *kuruma* 車 ‘pojazd; samochód’

densha 電車 ‘pojazd elektryczny; pociąg; tramwaj’

basu バス ‘autobus’

POZIOM ABSTRAKCJI: niski

orimono 織物 ‘tkanina’

WYJŚCIOWY CZASOWNIK ZŁOŻENIA: *oru* 織る ‘tkać’

CECHA MOTYWUJĄCA ZNACZENIE: związek ze środkiem czynności (*ito* 糸 ‘nici’), związek ze sposobem wytwarzania obiektu i narzędziem (*hata* 機 ‘krosno tkackie’)

PROTOTYPY: *kinu* 絹 ‘jedwab’

keito 毛糸 ‘wełna’

men 綿 ‘bawełna’

POZIOM ABSTRAKCJI: niski

shikimono 敷物 ‘to, co się rozściela; pościel’

WYJŚCIOWY CZASOWNIK ZŁOŻENIA: *shiku* 敷く ‘rozkładać; rozścielać’

CECHA MOTYWUJĄCA ZNACZENIE: związek ze sposobem układania obiektu (rozkładanie na płaskiej powierzchni)

PROTOTYPY: *mushiro* 蓆 ‘mata słomiana’

futon 蒲団 ‘futon’ (rodzaj japońskiego materaca do spania, rozkładanego przed snem na podłodze)

jūtan 絨毯 ‘dywan’

POZIOM ABSTRAKCJI: niski

suimono 吸い物 ‘to, co się wciąga, wsysa; zupa’

WYJŚCIOWY CZASOWNIK ZŁOŻENIA: *suu* 吸う ‘wciągać; wsysać; wdychać’

CECHA MOTYWUJĄCA ZNACZENIE: związek ze sposobem spożywania potraw (poprzez wsysanie, wciąganie)

PROTOTYPY: *misoshiru* 味噌汁 ‘zupa przyrządzana na bazie sfermentowanej soi’

shiru 汁 ‘zupa; wywar’
tsuyu 汁 ‘zagęszczona zupa’

POZIOM ABSTRAKCJI: niski

tabemono 食べ物 ‘jedzenie’

WYJŚCIOWY CZASOWNIK ZŁOŻENIA: *taberu* 食べる ‘jeść; spożywać’

CECHA MOTYWUJĄCA ZNACZENIE: związek z wykorzystaniem obiektu

PROTOTYPY: *gohan* 御飯 ‘posiłek (oparty głównie na gotowanym ryżu)’
shokuji 食事 ‘posiłek (ogólnie)’
kudamono 果物 ‘owoce’

POZIOM ABSTRAKCJI: niski

tatemono 建物 ‘budynek’

WYJŚCIOWY CZASOWNIK ZŁOŻENIA: *tateru* 建てる ‘stawiać; ustawiać; budować’

CECHA MOTYWUJĄCA ZNACZENIE: związek z rezultatem uzyskiwanym po wykonaniu działania (wybudowanie obiektu; spowodowanie, że obiekt stoi)

PROTOTYPY: *ie* 家 ‘dom’
biru(dingu) ビル(ディング) ‘wysoki budynek, wysokościewiec’
manshon マンション ‘dom wielorodzinny’

POZIOM ABSTRAKCJI: wysoki

tsukemono 漬物 ‘coś ukiszonego; kiszonka; marynata’

WYJŚCIOWY CZASOWNIK ZŁOŻENIA: *tsukeru* 漬ける ‘zanurzać w płynie (np. w wodzie, occie, często z dodatkiem przypraw)

CECHA MOTYWUJĄCA ZNACZENIE: związek ze sposobem przyrządzania obiektu

PROTOTYPY: *umeboshi* 梅干 ‘zakiszany solą owoc moreli japońskiej’
shiozuke 塩漬け ‘warzywa lub ryba trzymana w solonej wodzie’
suzuke 酢漬け ‘marynata’

POZIOM ABSTRAKCJI: niski

yakimono 焼き物 ‘ceramika; naczynie wypalane’

WYJŚCIOWY CZASOWNIK ZŁOŻENIA: *yaku* 焼く ‘palić; wypalać’

CECHA MOTYWUJĄCA ZNACZENIE: jeden z etapów wytwarzania obiektu

PROTOTYPY: *tôki* 陶器 ‘ceramika; fajans’
jiki 磁器 ‘porcelana’
doki 土器 ‘naczynia gliniane’

POZIOM ABSTRAKCJI: niski

waremono 割れ物 ‘przedmiot kruchy, łatwo tłukący się’

WYJŚCIOWY CZASOWNIK ZŁOŻENIA: *wareru* 割れる ‘stłuc się; pękać; połamać się’

CECHA MOTYWUJĄCA ZNACZENIE: związek z wyróżniającą cechą obiektów
(kruchosć, delikatność wskazywana w celu zachowania
szczegółnej uwagi podczas ich transportu)

PROTOTYPY: *garasu* ガラス ‘szkło’
tôki 陶器 ‘ceramika; fajans’
jiki 磁器 ‘porcelana’

POZIOM ABSTRAKCJI: niski

wasuremono 忘れ物 ‘zguba’

WYJŚCIOWY CZASOWNIK ZŁOŻENIA: *wasureru* 忘れる ‘zapominać; gubić’

CECHA MOTYWUJĄCA ZNACZENIE: związek sytuacyjny, możliwość utraty
obiekту

poprzez pozostawienie w jakimś miejscu

PROTOTYPY: *kasa* 傘 ‘parasol’
kaban 鞆 ‘teczka’
tebukuro 手袋 ‘rękawiczki’

POZIOM ABSTRAKCJI: wysoki

Charakterystycznym odzwierciedleniem składniowym podstawowego – i zarazem wyjściowego – mechanizmu kategoryzacji są w języku japońskim trzy tzw. substancywizatory czy też nominalizatory: *koto* こと, *mono* もの⁴ oraz *tokoro* ところ, które służą do tworzenia doraźnych, potocznie definiowanych kategorii poziomu najbardziej ogólnego. Powstające z ich użyciem frazy nominalne służą do nazywania takich generalizujących kategorii jak rzeczy, osoby (→ *mono* もの), fakty, zdarzenia, zjawiska, procesy (→ *koto* こと) oraz miejsca, lokalizacje i momenty czasowe (→ *tokoro* ところ).

Hayaku kaette kuru mono.

早く帰って来る物。

‘Rzeczy, które szybko wrócą, które zaraz zostaną oddane.’

Hayaku kaette kuru mono.

早く帰って来る者。

‘Ci, którzy szybko wrócą.’

Hayaku kaette kuru koto.

早く帰って来ること。

‘To, że ktoś lub coś szybko wróci.’

Hayaku kaette kuru tokoro.

⁴ Jednostka leksykalna *mono* もの ma dwa znaczenia: osobowe (osoba, człowiek; ‘ten, kto’) oraz nieosobowe (‘to, co’). Są one rozróżniane dodatkowo grafemicznie za pomocą odrębnych ideogramów *mono*¹ 者 oraz *mono*² 物. Ten defektywny rzeczownik, niezwykle często używany do tworzenia złożów odczasownikowych, staje się w zasadzie elementem sufiksalnym, a nie jak dotychczas rzeczownikowym członem złożenia.

早く帰って来るところ。

‘Tam, dokąd ktoś lub coś szybko wróci.’

lub ‘Moment (czas), gdy ktoś lub coś szybko wróci.’

Dla omawianych tu zagadnień istotne jest także to, że tego typu generalizujące kategorie nie uczestniczą w kwantytatywnej kategoryzacji opartej na systemie przyliczebnikowych kategoryzatorów właśnie dlatego, że nie reprezentują poziomu podstawowego.

W języku japońskim możemy także mówić, przynajmniej w pewnym zakresie, o funkcjonowaniu jeszcze innej kategoryzacji pojęciowej, jaką jest kategoryzacja grafemiczna. Uwidacznia się ona w japońskim mieszanym systemie pisma, a konkretnie w tej jego części składowej, którą jest zbiór znaków wywodzących się z ideograficznego pisma chińskiego. Pismo to – które możemy określić mianem pisma sinojapońskiego – strukturalnie oparte jest na tradycyjnie przyjętym zbiorze tzw. 214 kluczy, czyli znaków uznawanych za podstawowe elementy grafemiczne (o funkcji konstytutywnej, semantycznej lub/oraz fonetycznej), wchodzące w skład ideogramów. Znaki te wyznaczają liczbę najogólniejszych kategorii, dla których umownymi hasłami wywoławczymi są takie pojęcia, jak np. CZŁOWIEK 人 (klucz 9), KOBIETA 女 (klucz 38), DZIECKO 子 (klucz 39), SERCE, MYŚLI, UCZUCIA 心 (klucz 61), DŁOŃ, RĘKA 手 (klucz 64), DRZEWO 木 (klucz 75), WODA 水 (klucz 85), SKRZYDŁA 羽 (klucz 124), WIATR 風 (klucz 182) itd.

W językoznawstwie sinologicznym – oraz ogólnie wschodnioazjatyckim – system 214 kluczy znakowych jest traktowany przede wszystkim jako klasyfikacja leksykograficzna ideogramów pisma chińskiego, oparta na ich grafemicznej segmentacji. Klasyfikacja ta została stworzona dla ułatwienia opracowywania i redagowania kompendiów znaków chińskich jako szczególnego gatunku słowników⁵. Tutaj jednak będziemy próbowali scharakteryzować ją jako jeszcze jeden sposób kategoryzacji, a więc odmianę szczególnego uporządkowania hierarchicznego pojęć i zarazem morfemów oraz wyrazów języka japońskiego. Określony sposób ideograficznego zapisu danego wyrazu wiąże się bowiem często na zasadzie asocjacji z jakąś kategorią pojęciową obiektów. Może to motywować potoczną interpretację znaczeniową i sposób percepcji elementów wypowiedzi oraz odzwierciedlać ten fragment potocznej wiedzy o świecie, która bywa narzucana przez system pisma ideograficznego.

Kategoryzacja ta jest nałożona na wyrazy i morfemy języka japońskiego w szczególny sposób, gdyż takiego rodzaju jednostki leksykalne są tutaj zaliczane do wskazywanych przez znaki pisma sinojapońskiego pól pojęciowych, nie-

⁵ Szczegółowe informacje na temat grafemicznej klasyfikacji znaków pisma chińskiego w leksykografii wraz z analizą reguł ich klasyfikacji można znaleźć w pracy M. Iwanowskiego (2004: 11–56). Problematykę tzw. sześciu kategorii znaków pisma chińskiego omawia M.J. Künstler (1970: 60–78) w swojej książce opartej głównie na pracach B. Karlarena (1962, wyd. pierwsze: 1923, reedycja 1962, 1926, 1949, 1957, 1958).

kiedy rozległych, a niekiedy zdecydowanie wąskich. Pola te są wyznaczone przez pojęcia kluczowe na zasadzie asocjacyjnych relacji semantycznych. Motywacja semantyczna przynależności danego pojęcia do tak wyznaczonego pola bywa często osłabiana przez czynniki historyczne oraz przez wielkość czy też przez leksykalną pojemność pola, ale o takich grafemicznych kategoriach pojęciowych można w języku japońskim wyraźnie mówić. Historyczny związek pisma ideograficznego z językiem chińskim przejawia się tutaj w pewnych strukturalnych własnościach pól pojęciowych, dla których izolujący typologicznie charakter klasycznego języka chińskiego jest zarazem wyznacznikiem ponadkategorialnej względem części mowy struktury pojęciowej składników danego pola. W pojedynczym polu bowiem mieszczą się niekiedy zarówno rzeczowniki, czasowniki i przymiotniki, jak i morfemy sinojapońskie o niewskazywanej żadnym wykładnikiem przynależności do jakiejś klasy wyrazowej.

Jeżeli przyjrzymy się budowie grafemicznych pól pojęciowych, to zauważymy wpływ pewnej filozoficzno-semantycznej doktryny porządkującej wiedzę o świecie, ukształtowanej w kręgu kultury chińskiej, mimo iż podstawą sposobu kategoryzowania jest ściśle określony, grafemiczny mechanizm semiotyczny, regulujący funkcjonowanie ideogramów chińskich jako odrębnych i zarazem autonomicznych jednostek leksykonu. Z tego punktu widzenia omawiana tu kategoryzacja może być traktowana jako metajęzykowe porządkowanie pojęć i wyrazów. W procesie rozwoju pisma chińskiego najbardziej produktywnym modelem rozbudowywania zasobu ideogramów okazała się tzw. fonetyczno-semantyczna klasa znaków, zwana w traktacie *Shuō wén jiě zì* 說文解字⁶ autorstwa Xǔ Shèna 許慎 (ok. 100 r. po Chr.) „kształt i dźwięk” (形聲 *chiń. xíngshēng*, jap. *keisei*), który to tytuł można byłoby dość trafnie oddać określeniem *logogramy złożone*⁷. Na złożoną strukturę takiego znaku składają się dwa subgrafemy: subgrafem semantyczny (nawiązujący właśnie do jednego z wyodrębnionych 214 pól pojęciowych, swoiście „odsyłający” w interpretacji znaczeniowej do takiego ogólnego pojęcia, graficznie natomiast zmniejszony i często zniekształcony) oraz subgrafem fonetyczny (inny ideogram, również zmniejszony graficznie, używany w sposób asemantyczny jako notacja wymowy). Czasami jest to jedynie notacja przybliżona, oparta na prostej regule semiotycznej, którą można byłoby oddać w sposób następujący: „dany znak X

⁶ Dosł. ‘objaśnianie znaków prostych i analiza (interpretacja poprzez rozkładanie na części) znaków złożonych’ (często tłumaczone błędnie jako ‘wyjaśnianie tekstów poprzez analizę znaków’).

⁷ Tak proponuje nazwać tę kategorię ideogramów R. Huszcza (2011, 2009). M.J. Künstler (1970: 113–122) nazywa ją znakami piktograficzno-fonetycznymi. Jest to tradycyjne określenie tej kategorii, spotykane także w nowszych opracowaniach sinologicznych jako *picto-phonetic characters*, por. np. B. Yin, J. Rohsenow (1994: 21–27) czy B. Karlgren (1962: 41–45). B. Karlgren charakteryzuje taki mechanizm semiotyczny w procesie formowania się ideogramów jako przejaw rozwoju pisma fonetycznego w obrębie zasobu znaków chińskich. F. Bottéro (1996: 22) określa takie znaki terminem „ideofonogramy” (fr. *idéophonogrammes*).

o budowie Y+Z należy do pola pojęciowego znaku Y, a wymawiamy go jak znak Z lub podobnie do znaku Z”.

Do tego typu znaków należy ideogram 岬 służący do zapisywania sino-japońskiego morfemu *-kô-* oraz rodzimego wyrazu *misaki* ‘przylądek’. Jego usytuowanie w obrębie jednej z 214 kategorii pojęciowych przedstawia się następująco:

KATEGORIA POJĘCIOWA: GÓRA (kategoria oznaczana numerem 46)

IDEOGRAM: 岬 ‘przylądek’

Reprezentowane przez ideogram jednostki leksykalne:

sinojapońskie: *KÔ, KYÔ*

rodzime: *misaki*

Subgrafem kategorialno-pojęciowy (semantyczny):

山 → kategoria pojęciowa GÓRA, GÓRY

Subgrafem fonetyczny: *KÔ* 甲 (m.in. ‘skorupa żółwia’)

→ wzorzec postaci dźwiękowej: WYMAWIA SIĘ JAK ZNAK *KÔ* 甲

Poziom abstrakcji: wysoki

Związek motywacyjny z kategorią pojęciową: obiekt górzysty, związany z górą, wyniesiony jak góra ponad brzeg morski

Subgrafem fonetyczny odnosi się jedynie do morfemu sinojapońskiego, nienacechowanego formalnie pod względem przynależności do klasy części mowy, który w metajęzykowym rozumieniu takiej kategoryzacji ma charakter nadrzędny. W całej wschodnioazjatyckiej leksykografii znakowej jest on elementem definiowanym – *definiendum*, wyraz rodzimy natomiast, skategoryzowany gramatycznie (*misaki* pełni w leksykonie języka japońskiego funkcję rzeczownika), jest *definiensem* identyfikującym znaczenie lub grupę znaczeń jednostki leksykalnej *KÔ*.

Przyjrzymy się teraz bliżej, jak wygląda wewnętrzna struktura takich pól pojęciowych, posługując się przykładami wybranych ideogramów i odpowiadających im jednostek leksykalnych należących do kilku charakterystycznych kategorii.

KATEGORIA POJĘCIOWA: CZŁOWIEK (kategoria oznaczana numerem 9)

IDEOGRAM: 個 ‘indywidualizm; jednostka; sztuka; obiekt; rzecz’

Reprezentowane przez ideogram jednostki leksykalne:

sinojapońskie: *KO, KA*

rodzime: (brak)

Subgrafem kategorialno-pojęciowy (semantyczny):

人 → kategoria pojęciowa CZŁOWIEK

Subgrafem fonetyczny: *KO* 固 (‘twardy, niezmienny’) → wzorzec postaci dźwiękowej: WYMAWIA SIĘ JAK ZNAK *KO* 固

Poziom abstrakcji: wysoki

Związek motywacyjny z kategorią pojęciową: coś indywidualnego, rozumianego jako odrębna jednostka; ten, który jest zindywidualizowany, jednostkowy; pojedynczy, do dyspozycji człowieka.

IDEOGRAM: 俳 ‘aktor’

Reprezentowane przez ideogram jednostki leksykalne:

sinojapońskie: HAI

rodzime: (brak)

Subgrafem kategorialno-pojęciowy (semantyczny):

人 → kategoria pojęciowa CZŁOWIEK

Subgrafem fonetyczny: HI 非 (przeczenie) → wzorzec postaci dźwiękowej:

WYMAWIA SIĘ PODOBNIEM JAK ZNAK HI 非

Poziom abstrakcji: wysoki

Związek motywacyjny z kategorią pojęciową: jedna z profesji człowieka; wykonawca; coś, co wykonuje człowiek (znaczenie realne jest węższe niż znaczenie grafemiczno-strukturalne).

IDEOGRAM: 借 ‘pożyczać (od KOGO)’

Reprezentowane przez ideogram jednostki leksykalne:

sinojapońskie: SHAKU, SEKI, SHA

rodzime: kariru, karu

Subgrafem kategorialno-pojęciowy (semantyczny):

人 → kategoria pojęciowa CZŁOWIEK

Subgrafem fonetyczny: SHAKU 昔 (‘dawno temu’) → wzorzec postaci dźwiękowej: WYMAWIA SIĘ JAK ZNAK SHAKU 昔

Poziom abstrakcji: wysoki

Związek motywacyjny z kategorią pojęciową: działanie człowieka; czynność; wykonawca; to, co wykonuje człowiek, co dotyczy relacji między ludźmi (znaczenie realne jest węższe niż znaczenie grafemiczno-strukturalne).

IDEOGRAM: 伝 (傳) ‘przekazywać (np. z pokolenia na pokolenie)’

Reprezentowane przez ideogram jednostki leksykalne:

sinojapońskie: DEN, TEN

rodzime: tsutawaru, tsutaeru, tsutae, tsutau, [tsute]

Subgrafem kategorialno-pojęciowy (semantyczny):

人 → kategoria pojęciowa CZŁOWIEK

Subgrafem fonetyczny: SEN 専 (專) (‘mieć wyłączność’) → wzorzec postaci dźwiękowej: WYMAWIA SIĘ PODOBNIEM JAK ZNAK SEN 専 (專)

Poziom abstrakcji: wysoki

Związek motywacyjny z kategorią pojęciową: działanie człowieka; czynność; wykonawca; to, co wykonuje człowiek, co dotyczy relacji

między ludźmi (znaczenie realne jest węższe niż znaczenie grafemiczno-strukturalne).

Przyjrzymy się teraz zbiorowi znaków należących do innej klasy pojęciowej, ale ujawniających bardzo podobny mechanizm kategoryzacji grafemicznej.

KATEGORIA POJĘCIOWA: NIC (kategoria oznaczana numerem 120)

IDEOGRAM: 紋 ‘wzór; herb’

Reprezentowane przez ideogram jednostki leksykalne:

sinojapońskie: *MON, BUN*

rodzime: *aya*

Subgrafem kategorialno-pojęciowy (semantyczny):

糸 → kategoria pojęciowa NIC

Subgrafem fonetyczny: *MON* 文 (‘wzór, wzorek’) → wzorzec postaci dźwiękowej: WYMAWIA SIĘ JAK ZNAK *MON* 文

Poziom abstrakcji: niski

Związek motywacyjny z kategorią pojęciową: pojęcia środka czynności, której rezultatem jest kategoryzowany obiekt; wzorek wyszywany przy użyciu nici (tradycyjnie herb był motywem zdobniczym stroju, wyszywanym na tkaninie i wskazującym na przynależność do określonego rodu).

IDEOGRAM: 紡 ‘prząść’

Reprezentowane przez ideogram jednostki leksykalne:

sinojapońskie: *BÔ HÔ*

rodzime: *tsumugu*

Subgrafem kategorialno-pojęciowy (semantyczny):

糸 → kategoria pojęciowa NIC

Subgrafem fonetyczny: *HÔ* 方 (‘kierunek; strona’) → wzorzec postaci dźwiękowej: WYMAWIA SIĘ PODOBNIEM JAK ZNAK *HÔ* 方

Poziom abstrakcji: wysoki

Związek motywacyjny z kategorią pojęciową: czynność wykonywana z użyciem nici; znaczenie środka czynności.

IDEOGRAM: 紅 ‘intensywna (ciemna) czerwień’

Reprezentowane przez ideogram jednostki leksykalne:

sinojapońskie: *KÔ, KU, GU*

rodzime: *beni, kurenai, akai, aka, momi*

Subgrafem kategorialno-pojęciowy (semantyczny):

糸 → kategoria pojęciowa NIC

Subgrafem fonetyczny: *KÔ, KU* 工 (‘robota; praca’) → wzorzec postaci dźwiękowej: WYMAWIA SIĘ JAK ZNAK *KÔ, KU* 工

Poziom abstrakcji: wysoki

Związek motywacyjny z kategorią pojęciową: przeznaczenie (jako środek czynności); barwnik do nici i tkanin; związek o charakterze relacyjnym.

IDEOGRAM: 紙 ‘papier’

Reprezentowane przez ideogram jednostki leksykalne:

sinojapońskie: *SHI*

rodzime: *kami*

Subgrafem kategorialno-pojęciowy (semantyczny):

糸 → kategoria pojęciowa NIĆ

Subgrafem fonetyczny: *SHI* 氏 (‘grupa rodowa’) → wzorzec postaci dźwiękowej: WYMAWIA SIĘ JAK ZNAK *SHI* 氏

Poziom abstrakcji: wysoki

Związek motywacyjny z kategorią pojęciową: znacznie bardziej odległy związek ze środkiem czynności, której wytworem jest obiekt zaliczany do tej kategorii; nici rozumiane jako włókna roślinne są poddawane przetworzeniu poprzez miażdżenie, rozbijanie oraz czerpanie.

IDEOGRAM: 綬 ‘wstęga’

Reprezentowane przez ideogram jednostki leksykalne:

sinojapońskie: *JU, SHŪ*

rodzime: *himo*

Subgrafem kategorialno-pojęciowy (semantyczny):

糸 → kategoria pojęciowa NIĆ

Subgrafem fonetyczny: *JU* 受 (‘otrzymywać’) → wzorzec postaci dźwiękowej: WYMAWIA SIĘ JAK ZNAK *JU* 受

Poziom abstrakcji: wysoki

Związek motywacyjny z kategorią pojęciową: główny składnik produktu finalnego.

IDEOGRAM: 締 ‘zakończyć; zacisnąć’

Reprezentowane przez ideogram jednostki leksykalne:

sinojapońskie: *TEI*

rodzime: *shimaru, shimeru, musubu*

Subgrafem kategorialno-pojęciowy (semantyczny):

糸 → kategoria pojęciowa NIĆ

Subgrafem fonetyczny: *TEI* 帝 (‘cesarz’) → wzorzec postaci dźwiękowej: WYMAWIA SIĘ JAK ZNAK *TEI* 帝

Poziom abstrakcji: wysoki

Związek motywacyjny z kategorią pojęciową: czynność wykonywana z użyciem obiektu, którego głównym składnikiem jest wyznacznik kategorii pojęciowej (nić, pas, sznur, zawiązywanie, zaciskanie).

IDEOGRAM: 縫 ‘szyć’

Reprezentowane przez ideogram jednostki leksykalne:

sinojapońskie: HÔ

rodzime: nuu

Subgrafem kategorialno-pojęciowy (semantyczny):

糸 → kategoria pojęciowa NIĆ

Subgrafem fonetyczny: HÔ 逢 (m.in. ‘spotykać się’) → wzorzec postaci dźwiękowej: WYMAWIA SIĘ JAK ZNAK HÔ 逢

Poziom abstrakcji: wysoki

Związek motywacyjny z kategorią pojęciową: środek czynności.

IDEOGRAM: 織 ‘tkać’

Reprezentowane przez ideogram jednostki leksykalne:

sinojapońskie: SHOKU, SHIKI, SHI

rodzime: oru

Subgrafem kategorialno-pojęciowy (semantyczny):

糸 → kategoria pojęciowa NIĆ

Subgrafem fonetyczny: SHOKU, SHIKI 戠 (‘rodzaj broni’) → wzorzec postaci dźwiękowej: WYMAWIA SIĘ JAK ZNAK SHOKU, SHIKI 戠

Poziom abstrakcji: wysoki

Związek motywacyjny z kategorią pojęciową: środek czynności.

Tego rodzaju kategoryzacja grafemiczna funkcjonuje w języku japońskim także jako środek zapobiegający nadmiernej homonimii. Dość często spotyka się bowiem znaki o wspólnym subgrafemie fonetycznym, oddające w zapisie homofoniczne morfemy sinojapońskie, które mogą być rozróżniane jedynie w zapisie ideograficznym, odsyłającym je do różnych domen znaczeniowych w postaci omawianych tutaj kategorii semantyczno-grafemicznych. Zjawisko to można zilustrować następującym zbiorem ideogramów:

IDEOGRAM: 緋 ‘szkarłat’

Reprezentowane przez ideogram jednostki leksykalne:

sinojapońskie: HI

rodzime: aka

Subgrafem kategorialno-pojęciowy (semantyczny):

糸 → kategoria pojęciowa NIĆ (kategoria nr 120)

Subgrafem fonetyczny: HI 非 (‘przeczenie’) → wzorzec postaci dźwiękowej: WYMAWIA SIĘ JAK ZNAK HI 非

Poziom abstrakcji: wysoki

Związek motywacyjny z kategorią pojęciową: cecha obiektu (barwa tkaniny, barwa nici).

IDEOGRAM: 誹 ‘krytykować’

Reprezentowane przez ideogram jednostki leksykalne:

sinojapońskie: HI

rodzime: *soshiru, soshiri*

Subgrafem kategorialno-pojęciowy (semantyczny):

言 → kategoria pojęciowa MÓWIĆ (kategoria nr 149)

Subgrafem fonetyczny: HI 非 ('przeczenie') → wzorec postaci dźwiękowej:
WYMAWIA SIĘ JAK ZNAK HI 非

Poziom abstrakcji: wysoki

Związek motywacyjny z kategorią pojęciową: sposób przekazu treści (mówienie).

IDEOGRAM: 悲 'smutny'

Reprezentowane przez ideogram jednostki leksykalne:

sinojapońskie: HI

rodzime: *kanashii, kanashimu, kanashimi*

Subgrafem kategorialno-pojęciowy (semantyczny):

心 → kategoria pojęciowa SERCE, MYŚLI, UCZUCIA
(kategoria nr 61)

Subgrafem fonetyczny: HI 非 ('przeczenie') → wzorec postaci dźwiękowej:
WYMAWIA SIĘ JAK ZNAK HI 非

Poziom abstrakcji: wysoki

Związek motywacyjny z kategorią pojęciową: skojarzenie ze sferą uczuć
(domena serca).

IDEOGRAM: 鯨 'śledź'

Reprezentowane przez ideogram jednostki leksykalne:

sinojapońskie: HI

rodzime: *nishin*

Subgrafem kategorialno-pojęciowy (semantyczny):

魚 → kategoria pojęciowa RYBA (kategoria nr 195)

Subgrafem fonetyczny: HI 非 ('przeczenie') → wzorec postaci dźwiękowej:
WYMAWIA SIĘ JAK ZNAK HI 非

Poziom abstrakcji: wysoki

Związek motywacyjny z kategorią pojęciową: wskazanie kategorii (ryba).

IDEOGRAM: 扉 'drzwi'

Reprezentowane przez ideogram jednostki leksykalne:

sinojapońskie: HI

rodzime: *tobira*

Subgrafem kategorialno-pojęciowy (semantyczny):

戸 → kategoria pojęciowa DRZWI WEJŚCIOWE (kategoria nr 63)

Subgrafem fonetyczny: HI 非 ('przeczenie') → wzorec postaci dźwiękowej:
WYMAWIA SIĘ JAK ZNAK HI 非

Poziom abstrakcji: wysoki

Związek motywacyjny z kategorią pojęciową: wskazanie kategorii obiektu
(drzwi).

IDEOGRAM: 腓 ‘nabrzmiała łydka’
 Reprezentowane przez ideogram jednostki leksykalne:
 sinojapońskie: *HI*
 rodzime: [*komura, kobura*]
 Subgrafem kategorialno-pojęciowy (semantyczny):
 肉 (月) → kategoria pojęciowa MIĘSO, CIAŁO (kategoria nr 130)
 Subgrafem fonetyczny: *HI* 非 (‘przeczenie’) → wzorzec postaci dźwiękowej:
 WYMAWIA SIĘ JAK ZNAK *HI* 非
 Poziom abstrakcji: wysoki
 Związek motywacyjny z kategorią pojęciową: relacja przynależności (część ciała).

Kategoryzacja tego typu była w chwili swego powstania obrazem dawnego systemu wiedzy czy też światopoglądu, pewnej naukowej doktryny, zbiór zaś takich kategorii był wówczas o wiele liczniejszy (Xǔ Shèn zaproponował ich łącznie 540 jako swego rodzaju leksykograficzno-ideograficzny system kategorii pojęciowych). Do naszych czasów przetrwał zbiór zmniejszony (i znacznie obecnie uproszczony grafemicznie). Jako odrębny sposób kategoryzacji graficznej należy potraktować tzw. ideogramy określane przez Xǔ Shèna mianem „połączonych znaczeń” (chiń. *huiyi* 會意, jap. *kaii* 会意)⁸, gdzie w jednym znaku występują dwa subgrafemy semantyczne, z których jeden ma charakter wykładnika kategorii znaczeniowej dla jednostek leksykalnych zapisywanych tym ideogramem, np:

IDEOGRAM: 休 ‘odpoczywać, odpoczynek’
 Reprezentowane przez ideogram jednostki leksykalne:
 sinojapońskie: *KYŪ*
 rodzime: *yasumu, yasumaru, yasumeru*
 Subgrafem kategorialno-pojęciowy (semantyczny):
 人 → kategoria pojęciowa CZŁOWIEK (kategoria nr 9)
 木 → kategoria pojęciowa DRZEWO (kategoria nr 75)
 Subgrafem fonetyczny: (brak)
 Poziom abstrakcji: niski
 Związek motywacyjny z kategorią pojęciową: relacja sytuacyjna z samymi tylko członami tej relacji oddawanymi grafemicznie (człowiek odpoczywa w cieniu drzewa).

Na podstawie omówionych wyżej zjawisk zaczerpniętych z grafemicznej płaszczyzny języka japońskiego możemy stwierdzić, iż tego rodzaju kategoryzacja grafemiczna krzyżuje się z dyskutowaną tutaj kategoryzacją kwantytatywną. Co więcej, w równym stopniu może ona służyć do równoległego wyod-

⁸ R. Huszcza (2011, 2009) nazywa tę grupę terminem „ideogramy złożone”.

rębniania charakterystycznej siatki „ideograficznych” kategorii pojęciowych (ściślej bądź niekiedy luźniej powiązanych ze znaczeniem wyrazów zapisywanych danym ideogramem o identyfikowalnym elemencie kluczowym). Kategorie te układają się przy tym wyraźnie w większe domeny semantyczne wyższego rzędu, co można zilustrować za pomocą następujących przykładów:

Kategoria nadrzędna:	CZŁOWIEK I JEGO CIAŁO	
Kategorie składowe:	CZŁOWIEK 人	klucz nr 9
	CZŁOWIEK (wariant) 儿	klucz nr 10
	RAMIĘ 力	klucz nr 19
	USTA 口	klucz nr 30
	KCIUK 寸	klucz nr 41
	SERCE, MYŚLI, UCZUCIA 心	klucz nr 61
	DŁOŃ, RĘKA 手	klucz nr 64
	(SAME) KOŚCI 歹 (← OBOJCZYK)	klucz nr 78
	OKO 目	klucz nr 109
	UCHO 耳	klucz nr 128
	MIĘSO, CIAŁO WEWNĄTRZ 肉	klucz nr 130
	JĘZYK 舌	klucz nr 135
	KREW 血	klucz nr 143
	NOGA 足 (← KOLANO)	klucz nr 157
	CIAŁO CZŁOWIEKA 身	
	(← KOBIETA W CIĄŻY)	klucz nr 158
	TWARZ 面	klucz nr 176
	GŁOWA 頁	klucz nr 181
	SZYJA 首 (← GŁOWA ZWIERZĘCIA, ŁEB)	klucz nr 185
	KOŚĆ 骨 (← ŁĄCZENIA KOŚCI I MIĘSO)	klucz nr 188
	WŁOSY, ZAROST 髭	klucz nr 190
	NOS 鼻	klucz nr 209
	ZĄB, ZĘBY 齒	klucz nr 211
Kategoria nadrzędna:	LUDZIE I RODZINA	
Kategorie składowe:	KOBIETA 女	klucz nr 38
	DZIECKO, SYN 子	klucz nr 39
	MATKA 母	klucz nr 80
	OJCIEC 父	klucz nr 88
	STARZEC, MĘDRZEC 老	klucz nr 125
	SŁUGA, NIEWOLNIK 臣	klucz nr 131
Kategoria nadrzędna:	DOM I OTOCZENIE CZŁOWIEKA	
Kategorie składowe:	ŚCIEŻKA, DRÓŻKA 彳	klucz nr 60
	DRZWI (WEJŚCIOWE) 户	klucz nr 63
	CIEMNE POMIESZCZENIE	
	(DO HODOWLI JEDWABNIKÓW) 玄	klucz nr 95

	POLE RYŻOWE 田	klucz nr 102
	OLETARZ OFIARNY (KU CZCI PRZODKÓW) 示	klucz nr 113
	SKRZYŻOWANIE DRÓG,	
	SZEROKA DROGA 行	klucz nr 144
	ZABUDOWANIA, OSADA 邑	klucz nr 163
	WIEŚ RODZINNA 里 (← POLA)	klucz nr 166
	WROTA, BRAMA 門	klucz nr 169
Kategoria nadrzędna:	BROŃ I WYPOSAŻENIE CZŁOWIEKA	
Kategorie składowe:	NÓŻ 刀	klucz nr 18
	PUZDERKO, SZKATUŁKA 匕	klucz nr 22
	TKANINA 巾	klucz nr 50
	DZIDA 弋	klucz nr 56
	ŁUK 弓	klucz nr 57
	METALOWA BROŃ	
	OSADZONA NA DRZEWCU 戈	klucz nr 62
	MIARKA DO RYŻU 斗	klucz nr 68
	MONOGRAM WRÓŻEBNY 爻	klucz nr 89
	NEFRYT, DROGOCENNY KAMIEŃ 玉	klucz nr 96
	PŁYTKA TERAKOTOWA 瓦	klucz nr 98
	MISA, ZWIERCIADŁO 皿	klucz nr 108
	WŁÓCZNIA 矛	klucz nr 110
	STRZAŁA 矢	klucz nr 111
	NIC (JEDWABNA) 糸	klucz nr 120
	NACZYNIE CERAMICZNE 缶	klucz nr 121
	SIEĆ 网	klucz nr 122
	MOTYKA 耒	klucz nr 127
	STĘPA 白	klucz nr 134
	CZUŁNO, ŁÓDKA 舟	klucz nr 137
	SZATY, STRÓJ, UBIÓR 衣	klucz nr 145
	PIENIĄDZE 貝 (← MUSZELKA KAURI)	klucz nr 154
	WÓZ (BOJOWY) 車	klucz nr 159
	SZTYLET 辛	klucz nr 160
	RYTUALNE NACZYNIE Z BRĄZU 鬲	klucz nr 193
	TRÓJNOŻNY KOCIOŁ OFIARNY 鼎	klucz nr 206
	BĘBEN 鼓 (← UDERZAĆ W BĘBEN)	klucz nr 207
Kategoria nadrzędna:	CZYNNOŚCI	
Kategorie składowe:	WCHODZIĆ 入	klucz nr 11
	ODWRACAĆ (SIĘ), UMIERAĆ 匕	klucz nr 21
	CHOWAĆ, ZAKOPYWAĆ (W ZIEMI) 匕	klucz nr 23
	ZASIĘGAĆ RADY WYROCNIA 卜	klucz nr 25
	BRAĆ, CHWYTAĆ 又 (← PRAWA RĘKA)	klucz nr 29
	PRZYCHODZIĆ, NADCHODZIĆ,	

	POJAWIAĆ SIĘ 久	klucz nr 34
	NADCHODZIĆ,	
	POJAWIAĆ SIĘ (variant) 久	klucz nr 35
	PRZYKUCAĆ, NACHYLAĆ SIĘ 尸	klucz nr 44
	UDERZAĆ DŁONIĄ LUB KIJEM,	
	POWODOWAĆ 支	klucz nr 66
	ZGINAĆ (SIĘ), ŁAMAĆ 斤	klucz nr 69
	OTWIERAĆ SZEROKO USTA 欠	klucz nr 76
	ZATRZYMYWAĆ SIĘ, STAĆ 止 (← STOPA)	klucz nr 77
	UDERZAĆ NARZĘDZIEM, SPRAWIAĆ 爿	klucz nr 79
	DOPASOWYWAĆ 比	klucz nr 81
	RODZIĆ SIĘ 生	
	(← KIELKUJĄCA ROŚLINA)	klucz nr 100
	CHOROWAĆ 疒 (← ŁOŻE)	klucz nr 104
	WSPINAĆ SIĘ, RUCH DO GÓRY 夆	
	(← STOPY)	klucz nr 105
	STAĆ (NAD), OPANOWAĆ,	
	PANOWAĆ NAD 立	klucz nr 117
	TRZYMAĆ (PRZYKŁADAĆ) DŁUGI KIJ	
	(DESKE) 聿	klucz nr 129
	PATRZEĆ 見 (← CZŁOWIEK I OKO)	klucz nr 147
	MÓWIĆ 言 (← JĘZYK)	klucz nr 149
	BIEC 走	klucz nr 156
	PRZEMIESZCZAĆ SIĘ 辵	
	(← ŚCIEŻKA I STOPA)	klucz nr 162
	ZŁAPAĆ, SCHWYTAĆ, UPOLOWAĆ 隶	klucz nr 171
	(OB)CHODZIĆ DOKOŁA 韋	klucz nr 178
	LATAĆ 飛	klucz nr 183
	WALCZYĆ 鬥	klucz nr 191
Kategoria nadrzędna:	POŻYWIENIE CZŁOWIEKA (PRZETWORZONE)	
Kategorie składowe:	ALKOHOL RYZOWY, NAPÓJ 酉	klucz nr 164
	(← DZBAN)	
	POŻYWIENIE 食	klucz nr 184
	(← DZBAN Z PRZYKRYWKĄ)	
Kategoria nadrzędna:	ROŚLINY	
Kategorie składowe:	KIELEK 艸	klucz nr 45
	GAŁĄŻ 支	
	(← RĘKA TRZYMAJĄCA KIJEK)	klucz nr 65
	GLEBOKO ZAKORZENIONA ROŚLINA 氏	klucz nr 83
	KŁOS 禾	klucz nr 115
	BAMBUS 竹	klucz nr 118

	RYŻ 米	klucz nr 119
	TRAWA, ROŚLINA, ZIELE 艸	klucz nr 140
	FASOLA SOJOWA 豆 (← NACZYNIĘ)	klucz nr 151
	SZCZYPIOR 韭	klucz nr 179
	ZBOŻE 麥	klucz nr 199
	KONOPIE 麻	klucz nr 200
	PROSO 黍	klucz nr 202
Kategoria nadrzędna:	ZWIERZĘTA	
Kategorie składowe:	KOKON JEDWABNIKA 么	klucz nr 52
	ŁEB ZWIERZĘCIA, RYJ 彡	klucz nr 58
	SIERŚĆ 毛	klucz nr 82
	PAZURY 爪	
	(← RĘKA CHWYTAJĄCA OD GÓRY)	klucz nr 87
	KIEŁ 牙	klucz nr 92
	WÓŁ, BYDŁO DOMOWE 牛	klucz nr 93
	PIES 犬	klucz nr 94
	SKÓRA 皮 (← ODZIERAĆ ZE SKÓRY)	klucz nr 107
	ZAD ZWIERZĘCIA, ODWŁOK 肉	klucz nr 114
	BARAN 羊	klucz nr 123
	SKRZYDŁA 羽	klucz nr 124
	TYGRYS 虎	klucz nr 141
	OWAD, INSEKT, ROBACTWO 虫	klucz nr 142
	RÓG 角	klucz nr 148
	ŚWINIA 豕	klucz nr 152
	DZIKIE ZWIERZĘ 豸	klucz nr 153
	ŁAPA 爪	klucz nr 165
	PTAK Z KRÓTKIM OGONEM 隹	
	(← KURA)	klucz nr 172
	KOŃ 馬	klucz nr 187
	RYBA 魚	klucz nr 195
	PTAK Z DŁUGIM OGONEM 鳥	klucz nr 196
	JELEŃ 鹿	klucz nr 198
	GAD 龍	klucz nr 205
	SZCZUR 鼠	klucz nr 208
	(CHIŃSKI) SMOK 龍	klucz nr 212
	ZÓŁW 龜	klucz nr 213
Kategoria nadrzędna:	PEJZAŻ I SKŁADNIKI KRAJOBRAZU	
Kategorie składowe:	SKARPA, STROME ZBOCZE 厂	klucz nr 27
	ZACHODZĄCE SŁOŃCE 夕	klucz nr 36
	GÓRA, GÓRY 山	klucz nr 46
	RZĘKA 川	klucz nr 47
	KAMIEŃ 石	klucz nr 112

	DOLINA 谷	klucz nr 150
	WZGÓRZE 阜 (← ZSTĘPOWAĆ Z GÓRY)	klucz nr 170
Kategoria nadrzędna:	NIEBO ORAZ ZJAWISKA ATMOSFERYCZNE	
	I FIZYCZNE	
Kategorie składowe:	LÓD 𠂇	klucz nr 15
	POSUCHA 干	klucz nr 51
	SŁOŃCE 日	klucz nr 72
	KSIĘŻYC 月	klucz nr 74
	PARA WODNA 气 (← OBŁOKI)	klucz nr 84
	DESZCZ 雨	klucz nr 173
	WIATR 風	klucz nr 182
Kategoria nadrzędna:	ŻYWIŁY	
Kategorie składowe:	ZIEMIA 土 (← GLINIANA FIGURKA)	klucz nr 32
	DRZEWO 木	klucz nr 75
	WODA 水	klucz nr 85
	OGIEŃ 火	klucz nr 86
	METAL 金	klucz nr 167
Kategoria nadrzędna:	KOLORY	
Kategorie składowe:	BIAŁY 白	klucz nr 106
	CZERWONY 赤	klucz nr 155
	NIEBIESKI, KOLOR WODY MORSKIEJ 青	klucz nr 174
	ŻÓŁTY 黄	klucz nr 201
	CZARNY 黑	klucz nr 203
Kategoria nadrzędna:	LICZBY	
Kategorie składowe:	JEDEN 一	klucz nr 1
	DWA 二	
	(← DWA BIEGUNY, NIEBO I ZIEMIA)	klucz nr 7
	OSIEM 八 (← DZIELIĆ NA PÓŁ)	klucz nr 12
	DZIESIĘĆ 十 (← IGŁA)	klucz nr 24

Domeny i węższe kategorie poznawcze są, jak widać, reprezentowane w rozległym zakresie. Ich silniej lub słabiej motywowany udział w procesie percepcji wyrazów języka poprzez dodatkowe pośrednictwo sfery ideograficznej musi być traktowany jako jeszcze jeden autonomiczny przejaw kategoryzacji zjawisk i obiektów w języku japońskim. Kategoryzacja ta jest odzwierciedlona na szczególnym pięttrze struktury języka, jakim jest subkodu pisany, składający się w wypadku japońszczyzny nie tylko z odrębnych diakrytów, ale także z równie odrębnych autonomicznych znaków pisanych – ideogramów *kanji* 漢字 – współfunkcjonujących z wyrazami jako znakami subkodu mówionego.

2.2. Gramatyzacja rozróżnień kategoryalnych w języku japońskim

Przejawy gramatyzacji rozróżnień kategoryalnych w systemie leksykalnym języka japońskiego można obserwować w postaci rozmaitych związków opartych na hiperonimii i hiponimii, synonimii i antonimii, a także związków morfologicznych w słotwórczej budowie wyrazów. Wszystkie tego typu powiązania stanowią podłoże kształtowania się zróżnicowanych zbiorów oraz podzbiorów wyrazów o wielowymiarowej geometrii leksykalno-semantycznej. Zasady rządzące rozmieszczeniem poszczególnych elementów leksykonu w obrębie dających się wyodrębnić zbiorów i podzbiorów leksykalnych stanowią w znacznym stopniu składnik kompetencji gramatycznej użytkowników japońszczyzny, i to nawet wówczas, gdy w swojej potocznej refleksji o języku nie uświadamiają oni sobie tego dostatecznie wyraźnie. Najbardziej oczywistym przykładem działania takich reguł (określających wewnętrzną strukturę zbiorów i podzbiorów leksykalnych) są rozmaite ograniczenia selekcyjne semantycznej i składniowej łączliwości wyrazów. Niektóre z nich mają charakter całkowicie zgramatyzowany, na przykład prywatna opozycja ŻYWOTNOŚĆ : NIEŻYWOTNOŚĆ, odzwierciedlona w łączliwości podmiotów z egzystencjalnymi czasownikami *iru* いる oraz *aru* ある ‘być’ w funkcji egzystencjalnej *sensu stricto* oraz lokatywnej, np.:

Tori ga iru.

鳥がいる。

‘Jest (istnieje, żyje) ptak.’ ‘Są (istnieją, żyją) ptaki.’

Sakana ga iru.

魚がいる。

‘Jest (istnieje, żyje) ryba.’ ‘Są (istnieją, żyją) ryby.’

Tora ga iru.

虎がいる。

‘Jest (istnieje, żyje) tygrys’. ‘Są (istnieją, żyją) tygrysy.’

Hito ga iru.

人がいる。

‘Jest (istnieje, żyje) człowiek’. ‘Są (istnieją, żyją) ludzie.’

ale

Bara ga aru.

薔薇がある。

‘Jest (istnieje) róża’. ‘Są (istnieją) róże.’

Hoshi ga aru.

星がある。

‘Jest (istnieje) gwiazda’. ‘Są (istnieją) gwiazdy.’

Umi ga aru.

海がある。

‘Jest (istnieje) morze’. ‘Są (istnieją) morza.’

Torakku ga aru.

トラックがある。

‘Jest (istnieje) ciężarówka’. ‘Są (istnieją) ciężarówki.’

Rozróżnienie to przestaje jednak funkcjonować w odniesieniu do kategorii przejściowej czy też pogranicznej, jaką są rzeczowniki, takie jak *baikin* 黴菌 ‘(szkodliwa) bakteria’, *biseibutsu* 微生物 ‘mikroorganizm, mikrob’, *uirusu* ウイルス ‘wirus’, *saibô* 細胞 ‘komórka’, gdyż w tym wypadku opozycja ŻYWOTNOŚĆ : NIEŻYWOTNOŚĆ dla przeciętnego użytkownika języka przestaje być wyrazista, co wynika właśnie z peryferyjnego usytuowania desygnatów tych rzeczowników (w znacznej odległości od desygnatów prototypowych w zbiorze obiektów żywotnych).

Ten brak wyrazistości w zakresie kategoryzacji językowej jest poświadczony przez liczne przykłady paralelnych połączeń podmiotowo-orzeczeniowych z dwojaką możliwością wyboru czasownika egzystencjalnego. Możliwość taka zachodzi w wypadku następujących rzeczowników podmiotowych:

Baikin ga aru / iru.

黴菌がある / いる。

‘Jest (istnieje, żyje) bakteria’. ‘Są (istnieją, żyją) bakterie.’

Biseibutsu ga aru / iru.

微生物がある / いる。

‘Jest (istnieje, żyje) mikrob’. ‘Są (istnieją, żyją) mikroby.’

Uirusu ga aru / iru.

ウイルスがある / いる。

‘Jest (istnieje, żyje) wirus’. ‘Są (istnieją, żyją) wirusy.’

Saibô ga aru / iru.

細胞がある / いる。

‘Jest (istnieje, żyje) komórka’. ‘Są (istnieją, żyją) komórki.’

O tym, że jest to rozróżnienie potoczne, świadczy „nieżywotność” roślin, z czym nie zgodziłby się żaden botanik. Tego rodzaju interpretacja potocznych rozróżnień kategoryalnych w leksyce japońszczyzny nie musi być wcale jedyną interpretacją. Jak się wydaje, opozycja ta dotyczy nie tylko takich pojęć jak ŻYCIE, RODZENIE SIĘ, UMIERANIE, ale może być także ujmowana z perspektywy obserwacyjnej człowieka, dla którego desygnaty rzeczowników „żywotnych”

to obiekty uznawane za istoty obdarzone zdolnością do aktywnej zmiany swoich zachowań i reakcji, czyli nieprzewidywalne w swoich zachowaniach i jako takie mogące stanowić realne zagrożenie dla człowieka (nawet jeśli są to przedstawiciele jego własnego gatunku). Desygnaty rzeczowników „nieżywych” natomiast są obiektami niezdolnymi do tego rodzaju nieprzewidywalnej i potencjalnie niebezpiecznej aktywności, nie trzeba więc zwracać na nie tak czujnej uwagi. Opozycja tego typu może mieć charakter biologiczno-kulturowy i antropologiczny, ale może być pomocna w wyjaśnieniu częstszych – w starszych odmianach języka japońskiego – połączeń typu *kodomo ga aru* 子供がある ‘jest dziecko, są dzieci’, *onna arikeri* 女有りけり ‘była (żyła) sobie kobieta’⁹.

Ten sam czasownik egzystencjalny *iru* いる występujący jako element posiłkowy w analitycznych formach werbalnych nie jest już przedmiotem takich selekcyjnych restrykcji, gdyż nie jest nacechowany znaczeniem żywotności, por.:

Hito ga matte iru.

人が待っている。

‘Czeka człowiek’. ‘Ludzie czekają.’

Densha ga matte iru.

電車が待っている。

‘Pociąg czeka.’

Yōji ga matte iru.

用事が待っている。

‘Czekają sprawy do załatwienia.’

Warto jednak zaznaczyć, że czasownik posiłkowy może jednak w sposób całkowicie niezależny podlegać ograniczeniom selekcyjnym z uwagi na całkiem inną własność kategorialną łączących się z nim podmiotów rzeczownikowych i zaimkowych, a mianowicie własność, którą odzwierciedla prywatna opozycja OSOBOWY : NIEOSOBOWY. W ramach tak wydzielonej kategorii podmiotów czasownik posiłkowy *iru* いる podlega dalszemu zróżnicowaniu na trzy dalsze postacie honoryfikatywne: modestywną *oru* おる, neutralną *iru* いる oraz aprecjatywną (wywyższającą) *irassharu* いらっしゃる¹⁰, por.:¹¹

⁹ Tego typu interpretacja została zaproponowana w: J. Pietrow (2007a).

¹⁰ Wszelkie potencjalne rozszerzenia tego typu łączliwości na podmioty nieosobowe (np. *kuruma ga matte orimasu* 車が待っております) należy traktować jako łamiące tę regułę przypadki wtórnej personifikacji.

¹¹ Posiłkowy czasownik *iru* いる można traktować też jako całkowicie odrębny leksem, co byłoby jednak innowacją wobec interpretacji powszechnie przyjmowanej w gramatykach języka japońskiego.

Matte orimasu.

待っております。

‘Pozwalam sobie (uniżenie) zaczekać.’

Matte imasu.

待っています。

‘Czekam.’

Matte irasshaimasu.

待っていらっしゃいます。

‘Pan jest tak miły (łaskawy) i czeka.’

W ten sposób możemy powiedzieć, że w kompetencji gramatycznej użytkowników języka japońskiego mieści się rozróżnianie dwu wyrazistych klas rzeczownikowych: klasy rzeczowników żywotnych (a w ich obrębie klasy rzeczowników osobowych) oraz klasy rzeczowników nieżywotnych.

Za charakterystyczny typ fraz nominalnych języka japońskiego odzwierciedlających mechanizmy kategoryzacji należy także uznać połączenia takie jak:

otoko no hito 男の人

‘mężczyzna’ (dosł. mężczyzna GENITIVUS człowiek)

otoko no kata 男の方

‘pan’ (dosł. mężczyzna GENITIVUS osoba)

otoko no ko 男の子

‘chłopczyk’ (dosł. mężczyzna GENITIVUS dziecko)

onna no hito 女の人

‘kobieta’ (dosł. kobieta GENITIVUS człowiek)

onna no kata 女の方

‘pani’ (dosł. kobieta GENITIVUS osoba)

onna no ko

女の子 ‘dziewczynka’ (dosł. kobieta GENITIVUS dziecko)

w których człon rzeczownikowy reprezentujący kategorię ISTOTA LUDZKA jest poprzedzany przez połączony z partykułą dopełniacza (apozycyjny w zasadzie) człon nazywający desygnat danej kategorii. Kategorialne rzeczowniki są przy tym zróżnicowane pod względem wartości honoryfikatywnej: *hito* 人 jest rzeczownikiem neutralnym, a *kata* 方 – rzeczownikiem aprecjatywnym, czyli wywyższającym rangę desygnatu. Stąd też użycia rzeczownika *kata* 方 mają charakter niepierwszoosobowy, najczęściej drugoosobowy lub aprecjatywno-trzecioosobowy, natomiast użycia rzeczownika *hito* 人 – neutralny, por.:

Onna no kata de irasshaimasu ka?

女の方でいらっしゃいますか。

‘Czy rozmawiam z panią?’ (w sytuacji, gdy mówiący nie jest pewien płci adresata, słysząc np. tylko głos przez telefon).

Otoko no hito deshita.

男の人でした。

‘To był mężczyzna.’

W języku japońskim możliwe są także użycia modestywnego rzeczownika kategorialnego *mono* 者, który może być uznany za trzeci człon opozycyjny w zbiorze:

<i>kata</i>	方	‘osoba’
<i>hito</i>	人	‘człowiek’
<i>mono</i>	者	‘ktoś z / ktoś spośród’

np.:

Otoko no mono deshita.

男の者でした。

‘To był pan’, ‘To był jakiś pan.’

A oto zestawienie wszystkich trzech rzeczowników generycznych wraz z narzucanymi przez nie rozróżnieniami honoryfikatywnymi odzwierciedlanymi w formach czasowników:

<i>Aoyama to ossharu kata</i>	青山とおっしゃる方	‘osoba o nazwisku Aoyama’
<i>Aoyama to iu hito</i>	青山という人	‘człowiek o nazwisku Aoyama’
<i>Aoyama to iu mono</i>	青山という者	(modestywnie) ‘ten, kto się nazywa Aoyama’

Wszystkie te rzeczowniki kategorialne odznaczają się wspólnym składnikiem semantycznym ISTOTA LUDZKA (+HUM), ale z uwagi na modestywny charakter rzeczownika *mono* 者 trzeci typ fraz jest możliwy wyłącznie w funkcji przedstawiania się przez mówiącego z nazwiska, w podanym przypadku ‘jestem Aoyama’, ‘nazywam się Aoyama’. Tak używany modestywny rzeczownik kategorialny *mono* 者 występuje również w pokrewnych pod względem funkcji wyrażeniach typu *Pozunani daigaku no mono desu ga* ポズナニ大学の者ですが ‘Jestem z UAM (dosł. z Uniwersytetu Poznańskiego)’, *Jōyō Ginkō no mono desu.* 常陽銀行の者です。 ‘Jestem z Banku Jōyō’, ‘Dzwonię z Banku Jōyō’.

Szczególnym i zarazem najważniejszym rodzajem w znacznym stopniu zgramatyzowanej kategoryzacji w języku japońskim jest zjawisko kwantytatywnego wyodrębniania generycznych kategorii obiektów oraz odpowiadających im klas rzeczownikowych. Kategorie te są wydzielane na podstawie przypisywanych im kryteriów semantycznych i mają swoje gramatyczne wykładniki dodawane postpozycyjnie do liczebników. Te segmenatalne wykładniki będziemy w niniejszej książce określać terminem „kategoryzatory”¹². Zanim jednak przejdziemy do szczegółowego opisu tych jednostek leksykonu, musimy zająć się bliżej semiotycznym mechanizmem kwantytatywnego ujmo-

¹² Definicja tego terminu wraz ze szczegółowym opisem całego zbioru jest zawarta w rozdziale 3.1.

wania przedmiotów świata materialnego i jego językowym odzwierciedleniem w systemie współczesnej japońszczyzny.

2.3. Kwantytatywne ujmowanie rzeczy i zjawisk w języku japońskim

W języku japońskim, jak powszechnie wiadomo, nie występuje gramatyczna kategoria liczby rzeczownika, w związku z czym w typologii języków jest on traktowany jako język bezliczbowy. Stąd też przyjmuje się, że wszystkie rzeczowniki języka japońskiego mogą być używane zarówno w funkcji pojedynczej, jak i mnogiej, np.:

hito 人 ‘człowiek; ludzie’

tatemono 建物 ‘budynek; budynki’

te 手 ‘ręka, ręce; (u zwierząt) łapa; łapy’

kumo 雲 ‘obłok, chmura; obłoki, chmury’

hashi 橋 ‘most; mosty’

Też o bezliczbowym charakterze struktury gramatycznej japońszczyzny należałoby nieco zrewidować, gdybyśmy wzięli pod uwagę rozbudowaną tutaj kategorię zaimków osobowych¹³, gdzie wskazywanie wartości liczbowej jest obligatoryjne i, co więcej, niekiedy wyraźnie odmienne od wartości liczbowych rzeczownika, por.:

<i>watashitachi</i> 私たち	≠	<i>watashi</i> 私	+	<i>watashi</i> 私
‘my’	≠	‘ja’	+	‘ja’

Także w obrębie rzeczowników możemy zaobserwować występowanie niewielkich systemowo obszarów gramatyzacji liczbowej, przede wszystkim w odniesieniu do rzeczowników osobowych (+ HUMAN), np.:

hitobito 人々 ‘ludzie’

hitotachi 人たち ‘ludzie’

katagata 方々 ‘osoby (honoryfikatywnie)’

senseitachi 先生たち ‘nauczyciele’

senseigata 先生方 ‘nauczyciele (honoryfikatywnie)’

gakuseitachi 学生たち ‘studenci’

gakuseira 学生ら ‘studenci’

Różne poszerzenia znaczeniowe użyć w liczbie mnogiej obejmują także zjawisko wskazywania zbiorów identyfikowanych za pomocą szczególnie wyróżnionego reprezentanta takiego zbioru typu ‘X i inni, którzy są z nim razem

¹³ R. Huszcza (2006) traktuje japońskie zaimki osobowe jako klasę otwartą, podobnie zresztą jak zaimki osobowe w języku polskim.

(którzy są z nim związani, którzy mu towarzyszą, których mówiący silnie z nim kojarzy)', np.:

Takeda-santachi 竹田さんたち

'pan Takeda i ci, którzy są z nim (i jego grupa, i jego towarzystwo).'

Wskazywanie mnogości odbywa się w języku japońskim za pomocą podwajania rzeczowników (często z fonetycznymi sygnałami zespolenia w postaci udźwięczniającej asymilacji spółgłoski nagłosowej, np. *hitobito* 人々 'ludzie' ← *hito* 人 'człowiek', *katagata* 方々 'osoby' ← *kata* 方 'osoba', *kigi* 木々 'drzewa' ← *ki* 木 'drzewo', ale *yamayama* 山々 'góry') oraz za pomocą końcówek liczby mnogiej zróżnicowanych wtórnie pod względem nacechowania honoryfikatywnego¹⁴:

-ra -ら	poufały poziom honoryfikatywności
-tachi -たち (-達)	mniej poufały poziom honoryfikatywności
-gata -がた (-方)	aprecjatywny poziom honoryfikatywności
-domo -ども (-供)	modestywny poziom honoryfikatywności

W tego typu językach jak japoński nieco inaczej przedstawia się problem zróżnicowanych funkcji znaczeniowych rzeczownika w odniesieniu do sfery kwantytywności, rozróżnień zbiorów, okazów, użyć egzemplifikatywnych, ogólnokategorialnych, szczegółowych, dystrybutywnych oraz kolektywnych. W językach liczbowych – takich jak polski – kwantytywno-kategorialne znaczenia rzeczowników mogą być, jak wiadomo, sygnalizowane za pomocą takich wyrażen, jak: *jakiś człowiek*, *jeden człowiek*, *pewien człowiek*, *różni ludzie*, *wszyscy ludzie*, *niektórzy ludzie*, *pewni ludzie*, *wielu ludzi*, *kilku ludzi*, *ludzie w tramwaju*, *ludzie z tramwaju*, *tramwaj z ludźmi*. W języku japońskim natomiast rozróżnienia tego typu są sygnalizowane inaczej, czyli za pomocą takich wyrażen, jak: *aru hito* ある人 'pewien człowiek, pewni ludzie', *iroiro na hito* 色々な人 'różni ludzie', *subete no hito* 全ての人 'wszyscy ludzie', *ooku no hito* 多くの人 'wielu ludzi', *(romen)densha no naka no hito* (路面)電車の中の人 'człowiek w tramwaju, ludzie w tramwaju; człowiek z tramwaju, ludzie z tramwaju'.

Obok tego jednak w kwantytywnym sygnalizowaniu zjawisk i obiektów istotną rolę odgrywają połączenia kategoryzatorowe z liczebnikami, gdyż w pewnym zakresie służą one jako ekwiwalent rozróżnień liczbowych: *hito hitori* 人一人, *hitori no hito* 一人の人 'jeden człowiek'. Występowanie tych samych rdzeni w tej samej frazie jest, co prawda, nieco ograniczone ze względu

¹⁴ W obrębie zaimków tego typu opozycję można zaobserwować na przykładzie bardziej i mniej poufalej form liczby mnogiej, takich jak np. *kimira* 君ら : *kimitachi* 君たち 'wy' (ale nigdy **kimigata* *君方), *anatatachi* あなたたち 'wy' : *anatagata* あなたがた 'państwo' (ale nigdy **anataara* *あなたら), *bokura* 僕ら : *bokutachi* 僕たち 'my' (ale nigdy **bokudomo* *僕ども), *watakushitachi* 私たち : *watakushidomo* 私ども 'my' (ale nigdy **watakushigata* *私方, **watakushira* *私ら).

na zjawisko unikania laplogii¹⁵ (powtarzanie tych samych rdzeni), ale całkowicie rozpowszechnione są takie użycia kwantytatywno-kategorialne i szczegółowe jak: *kangofu hitori* 看護婦一人 oraz *hitori no kangofu* 一人の看護婦 ‘jedna pielęgniarka, jedna z pielęgniarek’, *jōkyaku hitori* 乗客一人 obok *hitori no jōkyaku* 一人の乗客 ‘jeden pasażer, jeden z pasażerów’, *kenshūsei hitori* 研修生一人 obok *hitori no kenshūsei* 一人の研修生 ‘jeden stażysta, jeden ze stażystów’.

Opozycja między znaczeniem policzalności a niepoliczalności jest tu również dodatkowo reprezentowana w systemie kategoryzatorowym, gdyż jedynie nazwy obiektów policzalnych mogą tworzyć klasy identyfikowalne na podstawie przypisywanych im kategoryzatorów, np.:

hokōsha hitori 歩行者一人 ‘jeden przechodzień’

isu ikkyaku 椅子一脚 ‘jedno krzesło’

shinju hitotama 真珠一玉 ‘jedna perła’

ale nigdy

**sunā hitotsu* *砂一つ *‘jeden piasek’

**mizu ikko* *水一個 *‘jedna woda’

**fusso hitotsu* *フッ素一つ *‘jeden fluor’

O tym, że kategoryzatory przejmują w japońszczyźnie niektóre funkcje kwantytatywne innych części mowy, może świadczyć w znacznym stopniu zgramatyzalizowane dodawanie prefiksu *sū-* 数- ‘kilka’ do samych kategoryzatorów, np.: *sūnin* 数人 ‘kilku ludzi, kilkoro’, *sūdai* 数台 ‘kilka maszyn, urządzeń’, *sūhiki* 数匹 ‘kilka mniejszych zwierząt’, *sūken* 数軒 ‘kilka budynków’, *sūseki* 数隻 ‘kilka okrętów’, *sūmai* 数枚 ‘kilka kartek, kilka listków’. W językach liczbowych kwantytatywno-kategorialne użycia liczebników obejmują zarówno formy mnogie, jak i pojedyncze, tak więc rozróżnienie formalno-liczbowe wynika tu jedynie z uzgodnień akomodacyjno-składniowych, np.:

Karp to typowa ryba.

Karpie to typowe ryby

Karp jest typową rybą.

Karpie są typowymi rybami.

Natomiast w języku japońskim i w innych językach bezliczbowych tego typu akomodacja nie może wystąpić, por.:

Koi wa tenkeiteki na sakana de aru.

鯉は典型的な魚である。

¹⁵ Stąd też zamiast *otoko no hito hitori* 男の人一人 mówi się *otoko hitori* 男一人 lub *hitori no otoko* 一人の男 ‘jeden mężczyzna’ zamiast *onna no hito hitori* 女の人一人 – *onna hitori* 女一人 lub *hitori no onna* 一人の女 ‘jedna kobieta’.

?*Koitachi wa tenkeiteki na sakana de aru.*

?鯉たちは典型的な魚である。

ale nigdy

**Koitachi wa tenkeiteki na sakanatachi de aru.*

*鯉たちは典型的な魚たちである。

czy

**Koira wa tenkeiteki na sakanara de aru.*

*鯉らは典型的な魚らである。

W obrębie przedstawionych tutaj rozróżnień kwantytatywnych języka japońskiego daje się jednak zauważyć szczególna i charakterystyczna pod wieloma względami sfera kwantytatywności, której niewątpliwie można przypisać funkcję formalnego podporządkowania wyrazów w składni, podporządkowania typu akomodacyjnego. Jest nią, stanowiąca przedmiot niniejszej analizy, kwantytatywna kategoryzacja obiektów, prowadząca do wyróżniania klas rzeczownikowych rządzonych przez kwantytatywne kategoryzatory dodawane do liczebników. Podstawą wyjściową tego typu rozróżnień jest pragmatyczna sytuacja liczenia obiektów. Desygnaty poszczególnych rzeczowników są tutaj zatem konceptualizowane jako obiekty liczone oraz zachodzi wyraźny związek między rzeczownikami, liczebnikami i kategoryzatorami, które przypominają szczególnego typu generyczne jednostki miary, ściśle oparte na szczegółowych kryteriach wyróżniania poszczególnych klas generycznych. Nie można ich jednak utożsamiać z typowymi jednostkami miary, które nie są zdolne do wyznaczania klas rzeczownikowych w tak szczegółowym sensie generycznym jak kategoryzatory. Tak więc ze znaczenia liczebnika połączonego z jednostką miary, np. *ichimêtoru* 一メートル 'jeden metr' czy też *issun* 一寸 'jeden sun' nie wynika w żaden sposób, do jakiej klasy generycznej należy kwantytatywnie opisywany obiekt. Nie można nawet stwierdzić, czy jest on liczony, czy też porządkowany, gdyż taka forma liczebnika odsyła przede wszystkim do pojęcia wymiaru, co wiąże się także z koniecznością wtórnego porządkowania poszczególnych wymiarów. Tak rozumiane kategorie wymiarów nie są bezpośrednio związane z kategoriami obiektów. Natomiast kategoryzatory odsyłają przede wszystkim do kategorii obiektów oraz wyznaczają granice odpowiadającej im klasy rzeczowników. To, że granice te bywają często rozmywane, wynika już z samej natury kategoryzacji, w której liczy się bardziej kategorialna prototypowość desygnatów niż leksykalnie wyznaczona granica danej klasy rzeczownikowej. W związku z tym kwantytatywny mechanizm tego typu kategoryzacji w języku japońskim może być zrekonstruowany w następujący sposób:

Sytuacja pytania o liczbę (ilość) i sytuacja liczenia:

PODMIOT LICZĄCY → NADAWCA

PRZEDMIOT LICZONY → OBIEKT

LICZBA, ILOŚĆ → LICZEBNIK GŁÓWNY

KATEGORIA OBIEKTU → KATEGORYZATOR

most → *hashi* 橋

trzy → *san* 三 lub *mitsu* 三つ

1. KATEGORIA:

ile obiektów (z danej kategorii)

→ *nan-* 何

obiekty podłużne → *hon* 本

nanbon? 何本 ‘ile mostów?’

sanbon 三本 ‘trzy mosty’

2. KATEGORIA:

ile obiektów (z danej kategorii)

→ *nan-* 何

obiekty ustawione lub zbudowane, osadzone lub przytwierdzone do podłoża → *ki* 基

nanki? 何基 ‘ile mostów?’

sanki 三基 ‘trzy mosty’

3. KATEGORIA:

ile obiektów (z danej kategorii)

→ *nan-* 何

kategoria metajęzykowa, poetycka, bliska epitetowi

→ *kyô* 橋¹⁶

nankyô? 何橋 ‘ile mostów?’

sankyô 三橋 ‘trzy mosty’

Jak widać, rzeczownik *hashi* 橋 ‘most’ może jednocześnie należeć do trzech klas rzeczownikowych odzwierciedlających trzy różne kategorie obiektów: 1) najszerszą pod względem zakresu i wyznaczaną przez kategoryzator *hon* 本, 2) nieco węższą, wyznaczaną przez kategoryzator *ki* 基, oraz 3) najwęższą, obejmującą poza mostami także obiekty kojarzone z nimi pod względem kształtu, budowy i usytuowania nad wodą (przystanie, jap. *sanbashi* 棧橋¹⁷), jak również

¹⁶ Jest to kategoryzator poetycki będący sinojapońskim, niesamodzielnym morfemem o znaczeniu ‘most’, całkowicie synonimicznym z rodzimym rzeczownikiem *hashi* (zapisywanym zresztą tym samym znakiem).

¹⁷ Występujący w tym wyrazie morfem *-bashi* jest zresztą udźwięcznionym wariantem *hashi*, występującym jako niesamodzielny człon złożenia.

obiekty mające – zgodnie ze wschodnioazjatycką tradycją architektoniczną – przede wszystkim łukowaty kształt (co z kolei pozwoliło na metaforyczne poszerzenie tej kategorii w kierunku zjawiska przyrodniczego, jakim jest tęcza – jap. *niji* 虹).

Inne sytuacje wyjściowe:

PORZĄDKOWANIE (kolejność kwantytatywna)

1. KATEGORIA: *sanbonme* 三本目 ‘trzeci most, trzeci z mostów’
2. KATEGORIA: *sankime* 三基目 ‘trzeci most, trzeci z mostów’
3. KATEGORIA: *sankyôme* 三橋目 ‘trzeci most, trzeci z mostów’

EGZEMPLIFIKOWANIE (wybór jednostkowy z kategorii zbioru, np. użycie w funkcji tematu zdania)

1. KATEGORIA: *ippon wa* 一本は ‘jeden most to..., jeden z mostów to...’
2. KATEGORIA: *ikki wa* 一基は ‘jeden most to..., jeden z mostów to...’
3. KATEGORIA: *ikkyô wa* 一橋は ‘jeden most to..., jeden z mostów to...’

GENERALIZOWANIE (wybór całego zbioru)

1. KATEGORIA: *nanbon mo* 何本も ‘każdy z mostów, każdy jeden most’
2. KATEGORIA: *nanki mo* 何基も ‘każdy z mostów, każdy jeden most’
3. KATEGORIA: *nankyô mo* 何橋も ‘każdy z mostów, każdy jeden most’

SZACOWANIE NIEOKREŚLONE

1. KATEGORIA: *nanbon ka* 何本か ‘ileś mostów’
2. KATEGORIA: *nanki ka* 何基か ‘ileś mostów’
3. KATEGORIA: *nankyô ka* 何橋か ‘ileś mostów’

WYDZIELANIE DYSTRYBUTYWNE

1. KATEGORIA: *sanbon zutsu* 三本ずつ ‘po trzy mosty’
2. KATEGORIA: *sanki zutsu* 三基ずつ ‘po trzy mosty’
3. KATEGORIA: *sankyô zutsu* 三橋ずつ ‘po trzy mosty’

Płasczyzna językowa:

RZECZOWNIK + LICZEBNIK + KATEGORYZATOR

RZECZOWNIK → KLASA RZECZOWNIKOWA → KATEGORYZATOR

<i>hashi</i> 橋	+	<i>san</i> 三	+	<i>hon</i> 本 (kategoria 1)
‘most’		‘trzy’	+	<i>ki</i> 基 (kategoria 2)
			+	<i>kyô</i> 橋 (kategoria 3)

Dla pełniejszej ilustracji opisywanego tutaj semiotycznego mechanizmu stanowiącego podłoże kwantytatywnej kategoryzacji obiektów i jej odzwierciedlania w postaci wydzielonych klas rzeczownikowych uzupełnimy powyższy schemat o trzy inne przykłady kategoryzowanych w taki sposób desygnatów i odpowiadających im rzeczowników. Zakładamy, że nadawca, jako

podmiot kategoryzacji, jest obecny w każdej tego typu sytuacji, toteż ten składnik naszego schematu możemy pominąć.

PRZEDMIOT LICZONY → OBIEKT
箸

LICZBA, ILOŚĆ → LICZEBNIK GŁÓWNY

KATEGORIA OBIEKTU → KATEGORYZATOR

pałeczki do jedzenia → *hashi*

dwa → *ni* 二 lub *futatsu* 二つ

1. KATEGORIA:

ile obiektów (z danej kategorii)

→ *nan-* 何

obiekty podłużne → *hon* 本

nanbon? 何本

‘ile pałeczek?’

nihon 二本

‘dwie pałeczki’

2. KATEGORIA:

ile obiektów (z danej kategorii)

→ *nan-* 何

porcja ryżu podawana w mi-
seczce lub posiłek z ryżem jako
głównym elementem oraz przy-
rządy służące do jedzenia

→ *zen* 膳

nanzen? 何膳

‘ile par pałeczek?’

nizen 二膳

‘dwie pary pałeczek’

3. KATEGORIA:

ile obiektów (z danej kategorii)

→ *nan-* 何

komplety, zestawy składające
się na nakrycie stołu lub posła-
nia

→ *soroi* 揃い

nansoroi? 何揃い

‘ile par pałeczek?’

futasoroi 二揃い

‘dwie pary pałeczek’

4. KATEGORIA:

ile obiektów (z danej kategorii)

→ *nan-* 何

zebrane grupy przedmiotów,
pary lub wyznaczone zbiory

przedmiotów → *kumi* 組
nankumi? 何組
 ‘ile par pałeczek?’
futakumi 二組
 ‘dwie pary pałeczek’

Inne sytuacje wyjściowe:

PORZĄDKOWANIE (kolejność kwantytatywna)

1. KATEGORIA: *nihonme* 二本目 ‘druga pałeczka, druga z pałeczek’
2. KATEGORIA: *nizenme* 二膳目 ‘druga para pałeczek,
druga z par pałeczek’
3. KATEGORIA: *futasoroime* 二揃い目 ‘druga para pałeczek,
druga z par’
4. KATEGORIA: *futakumime* 二組目 ‘druga para pałeczek,
druga z par pałeczek’

EGZEMPLIFIKOWANIE (wybór jednostkowy z kategorii zbioru, np. użycie w funkcji tematu zdania)

1. KATEGORIA: *ippon wa* 一本は ‘jedna pałeczka to...,
jedna z pałeczek to...’
2. KATEGORIA: *ichizen wa* 一膳は ‘jedna para pałeczek to...,
jedna z par to...’
3. KATEGORIA: *hitosoroi wa* 一揃いは ‘jedna para pałeczek to...,
jedna z par to...’
4. KATEGORIA: *hitokumi wa* 一組は ‘jedna para pałeczek to...,
jedna z par to...’

GENERALIZOWANIE (wybór całego zbioru)

1. KATEGORIA: *nanbon mo* 何本も ‘każda z pałeczek,
każda jedna pałeczka’
2. KATEGORIA: *nanzen mo* 何膳も ‘każda z par pałeczek,
każda jedna para’
3. KATEGORIA: *nansoroi mo* 何揃いも ‘każda z par pałeczek,
każda jedna para’
4. KATEGORIA: *nankumi mo* 何組も ‘każda z par pałeczek,
każda jedna para’

SZACOWANIE NIEOKREŚLONE

1. KATEGORIA: *nanbon ka* 何本か ‘ileś pałeczek’
2. KATEGORIA: *nanzen ka* 何膳か ‘ileś par pałeczek’
3. KATEGORIA: *nansoroi ka* 何揃いか ‘ileś par pałeczek’
4. KATEGORIA: *nankumi ka* 何組か ‘ileś par pałeczek’

WYDZIELANIE DYSTRYBUTYWNE

1. KATEGORIA: *nihon zutsu* 二本ずつ ‘po dwie pałeczki’

2. KATEGORIA: *nizen zutsu* 二膳ずつ ‘po dwie pary pałeczek’
3. KATEGORIA: *futasoroi zutsu* 二揃いずつ ‘po dwie pary pałeczek’
4. KATEGORIA: *futakumi zutsu* 二組ずつ ‘po dwie pary pałeczek’

Płaszczyzna językowa:

RZECZOWNIK + LICZEBNIK + KATEGORYZATOR

RZECZOWNIK → KLASA RZECZOWNIKOWA → KATEGORYZATOR

<i>hashi</i> 箸	+	<i>ni</i> 二	+	<i>hon</i> 本 (kategoria 1)
‘pałeczki’		‘dwie’	+	<i>zen</i> 膳 (kategoria 2)
<i>hashi</i> 箸	+	<i>futa</i> 二	+	<i>soroi</i> 揃い (kategoria 3)
‘pałeczki’		‘dwie’	+	<i>kumi</i> 組 (kategoria 4)

PRZEDMIOT LICZONY → OBIEKT *chmura* → *kumo* 雲

LICZBA, ILOŚĆ → LICZEBNIK GŁÓWNY *pięć* → *go* 五 lub *itsutsu* 五つ

KATEGORIA OBIEKTU → KATEGORYZATOR

1. KATEGORIA:

ile obiektów → *nan*-何 lub *iku*- 幾-
obiekty nieżywotne

(klasa ogólna) → *tsu* っ

ikutsu 幾っ ‘ile chmur?’

itsutsu 五っ ‘pięć chmur’

2. KATEGORIA:

ile obiektów (z danej kategorii) → *nan*- 何
obiekty postrzępione (często będące
skrawkami, urywkami, wycinkami
innych obiektów) → *hen* 片

nanpen 何片 ‘ile chmur?’

gohen 五片 ‘pięć chmur’

3. KATEGORIA:

ile obiektów (z danej kategorii) → *nan*- 何
obiekty długie i wąskie, wyglądające na
nietrwale → *suji* 筋

nansuji 何筋 ‘ile chmur?’

gosuji 五筋 ‘pięć chmur’

4. KATEGORIA:

ile obiektów (z danej kategorii) → *nan*- 何
kategoria poetycka → *da* 朶

nanda 何朶 ‘ile chmur?’

goda 五朶 ‘pięć chmur’

Inne sytuacje wyjściowe:

PORZĄDKOWANIE (kolejność kwantytatywna)

1. KATEGORIA: *itsutsume* 五つ目 ‘piąta chmura, piąta z chmur’
2. KATEGORIA: *gohenme* 五片目 ‘piąta chmura, piąta z chmur’
3. KATEGORIA: *gosujime* 五筋目 ‘piąta chmura, piąta z chmur’
4. KATEGORIA: *godame* 五朶目 ‘piąta chmura, piąta z chmur’

EGZEMPLFIKOWANIE (wybór jednostkowy z kategorii zbioru, np. użycie w funkcji tematu zdania)

1. KATEGORIA: *hitotsu wa* 一つは ‘jedna chmura to..., jedna z chmur to...’
2. KATEGORIA: *ippen wa* 一片は ‘jedna chmura to..., jedna z chmur to...’
3. KATEGORIA: *hitosuji wa* 一筋は ‘jedna chmura to...,
jedna z chmur to...’
4. KATEGORIA: *ichida wa* 一朶は ‘jedna chmura to..., jedna z chmur to...’

GENERALIZOWANIE (wybór całego zbioru)

1. KATEGORIA: *ikutsu mo* 幾つも ‘każda z chmur, każda jedna chmura’
2. KATEGORIA: *nanpen mo* 何片も ‘każda z chmur, każda jedna chmura’
3. KATEGORIA: *nansuji mo* 何筋も ‘każda z chmur,
każda jedna chmura’
4. KATEGORIA: *nanda mo* 何朶も ‘każda z chmur, każda jedna chmura’

SZACOWANIE NIEOKREŚLONE

1. KATEGORIA: *ikutsu ka* 幾つか ‘ileś chmur’
2. KATEGORIA: *nanpen ka* 何片か ‘ileś chmur’
3. KATEGORIA: *nansuji ka* 何筋か ‘ileś chmur’
4. KATEGORIA: *nanda ka* 何朶か ‘ileś chmur’

WYDZIELANIE DYSTRYBUTYWNE

1. KATEGORIA: *itsutsu zutsu* 五つずつ ‘po pięć chmur’
2. KATEGORIA: *gohen zutsu* 五片ずつ ‘po pięć chmur’
3. KATEGORIA: *gosuji zutsu* 五筋ずつ ‘po pięć chmur’
4. KATEGORIA: *goda zutsu* 五朶ずつ ‘po pięć chmur’

Płazwyczajna językowa:

RZECZOWNIK + LICZEBNIK + KATEGORYZATOR

RZECZOWNIK → KLASA RZECZOWNIKOWA → KATEGORYZATOR

kumo 雲 + *itsu* 五 + *tsu* つ (kategoria 1)
‘chmura’ ‘pięć’

kumo 雲 + *go* 五 + *hen* 片 (kategoria 2)
‘chmura’ ‘pięć’ + *suji* 筋 (kategoria 3)
+ *da* 朶 (kategoria 4)

PRZEDMIOT LICZONY → OBIEKT statek → *fune* 船

LICZBA, ILOŚĆ → LICZEBNIK GŁÓWNY osiem → *hachi* 八 lub *yattsu* 八つ

KATEGORIA OBIEKTU → KATEGORYZATOR

1. KATEGORIA:

ile obiektów (z danej kategorii) → *nan-* 何
statki, okręty, łodzie, łódki (kategoria
ogólna) → *seki* 隻

nanseki 何隻 ‘ile statków?’

hasseki 八隻 ‘osiem statków’

2. KATEGORIA:

ile obiektów (z danej kategorii) → *nan-* 何
mniejsze łodzie o charakterystycznym,
wydłużonym kształcie → *sô* 艘

nansô 何艘 ‘ile statków?’

hassô 八艘 ‘osiem statków’

3. KATEGORIA:

ile obiektów (z danej kategorii) → *nan-* 何
długie, proste łodzie o nieskomplikowanej
budowie → *tei* 艇

nantei 何艇 ‘ile statków?’

hattei 八艇 ‘osiem statków’

Inne sytuacje wyjściowe:

PORZĄDKOWANIE (kolejność kwantytatywna)

1. KATEGORIA: *hassekime* 八隻目 ‘ósmý statek, ósmý ze statków’

2. KATEGORIA: *hassôme* 八艘目 ‘ósmý statek, ósmý ze statków’

3. KATEGORIA: *hatteime* 八艇目 ‘ósmý statek, ósmý ze statków’

EGZEMPLIFIKOWANIE (wybór jednostkowy z kategorii zbioru, np. użycie w funkcji tematu zdania)

1. KATEGORIA: *isseki wa* 一隻は ‘jeden statek to..., jeden ze statków to...’

2. KATEGORIA: *issô wa* 一艘は ‘jeden statek to..., jeden ze statków to...’

3. KATEGORIA: *ittei wa* 一艇は ‘jeden statek to..., jeden ze statków to...’

GENERALIZOWANIE (wybór całego zbioru)

1. KATEGORIA: *nanseki mo* 何隻も ‘każdy ze statków, każdy jeden statek’

2. KATEGORIA: *nansô mo* 何艘も ‘każdy ze statków, każdy jeden statek’

3. KATEGORIA: *nantei mo* 何艇も ‘każdy ze statków, każdy jeden statek’

SZACOWANIE NIEOKREŚLONE

1. KATEGORIA: *nanseki ka* 何隻か ‘ileś statków’

2. KATEGORIA: *nansô ka* 何艘か ‘ileś statków’

3. KATEGORIA: *nantei ka* 何艇か ‘ileś statków’

WYDZIELANIE DYSTRYBUTYWNE

1. KATEGORIA: *hasseki zutsu* 八隻ずつ ‘po osiem statków’
2. KATEGORIA: *hassô zutsu* 八艘ずつ ‘po osiem statków’
3. KATEGORIA: *hattei zutsu* 八艇ずつ ‘po osiem statków’

Plaszczyzna językowa:

RZECZOWNIK + LICZEBNIK + KATEGORYZATOR

RZECZOWNIK → KLASA RZECZOWNIKOWA → KATEGORYZATOR

<i>fune</i> 船	+	<i>hachi</i> 八	+	<i>seki</i> 隻 (kategoria 1)
‘statek’		‘osiem’	+	<i>sô</i> 艘 (kategoria 2)
			+	<i>tei</i> 艇 (kategoria 3)

2.4. Klasy rzeczownikowe i ich przyliczebnikowe wykładniki

Kwantytatywna kategoryzacja obiektów jest w japońszczyźnie podstawą wyróżniania klas rzeczownikowych rządzonych przez poszczególne kategoryzatory w taki sposób, że w połączeniach składniowych typu *rzeczownik + liczebnik kategoryzatorowy*, takich jak:

bengoshi jûshichinin
弁護士十七人
‘siedemnastu adwokatów’

kyûkyûsha sanjûdai
救急車三十台
‘trzydzieści karet (pogotowia)’

tako nihiki
蛸二匹
‘dwie ośmiornice’

tôdai ikki
灯台一基
‘jedna latarnia morska’

rzeczownik musi być uzgodniony z kategoryzatorem odpowiadającym jego klasie. Tak więc nie są poprawne po japońsku frazy typu:

**hon gomai*
本五枚

**kimono ippiki*
着物一匹

**fune sandai*
船三台

* *chizu nanako*

地図七個

gdyż klasy zawierające podane wyżej rzeczowniki są wyznaczane przez następujące kategoryzatory:

hon 本 → kategoryzator *satsu* 冊

(klasa rzeczownikowa: nazwy woluminów)

kimono 着物 → kategoryzator *chaku* 着

(klasa rzeczownikowa: nazwy kompletów strojów)

fune 船 → kategoryzator *seki* 隻

(klasa rzeczownikowa: nazwy jednostek pływających)

chizu 地図 → kategoryzator *mai* 枚

(klasa rzeczownikowa: nazwy obiektów płaskich)

W ten sposób rzeczowniki języka japońskiego mogą być w obrębie leksykonu opatrzone jakimiś znacznikami danej klasy odzwierciedlającej kategorię desygnatu. Klas takich jest teoretycznie w języku japońskim tyle, ile jest w nim kategoryzatorów. Nie mają one jednak charakteru rozłącznego, gdyż przynależność określonego rzeczownika do danej klasy ma tutaj często charakter doraźny, wynikający z określonej sytuacji, kontekstu bądź też – przede wszystkim – z perspektywy obserwacyjnej i sposobu konceptualizacji.

Zgodnie z tym więc rzeczownik *inu* 犬 ‘pies’, choć jest z reguły zaliczany do klasy nazw małych zwierząt (z kategoryzatorem *hiki* 匹 jako jej wykładnikiem), to gdy desygnat jest konceptualizowany jako zwierzę większych rozmiarów (porównywalne z sylwetką człowieka) bądź też zwierzę użytkowe (np. pies ratowniczy, pies przewodnik, pies policyjny, pies tropiący czy pies gończy), bywa także zaliczany do klasy nazw zwierząt dużych lub użytkowanych przez człowieka (której wykładnikiem jest kategoryzator *tô* 頭).

Na płaszczyźnie językowej wydzielanie takich klas powinno być traktowane jako rezultat gramatyzacji kategorii pojęciowych wiedzy potocznej opartej na kwantytatywnym myśleniu o rzeczach i zjawiskach. Gramatyzacja może być tutaj rozumiana – jak to już zaznaczyliśmy we wstępnej części opisu – jako dokonany już proces formowania się szczególnego rodzaju kategorii gramatycznej, która jest kategorią klasyfikacyjną rzeczownika japońskiego i kategorią paradygmatyczną liczebnika (głównego oraz porządkowego).

Znaczniki kategoriałne przypisywane poszczególnym rzeczownikom odnoszą je do kategoryzatorów narzucanych liczebnikom przez dany rzeczownik. O rzeczowniku możemy zatem mówić jako o nadrzędniku kategoriałnym względem liczebnika i odwrotnie – o kategoryzatorze możemy mówić jako o wyznaczniku granic klasy rzecznikowej, mniej lub bardziej przybliżonych, gdyż o rozmytym charakterze kwantytatywnych kategorii japońszczyzny będzie jeszcze mowa w dalszym ciągu opisu.

Zanim przystąpimy do dokładniejszej charakterystyki najważniejszych klas rzeczownikowych, powinniśmy jeszcze przedstawić próbę zarysowania wyjściowej klasyfikacji rzeczowników japońskich od strony ich związku z kwantytatywnymi kategoriami pojęciowymi.

RZECZOWNIKI:

A. niekwantytatywne

B. kwantytatywne:

a. neutralne kategorialnie

b. klasyfikowalne:

1. osobowe:

i. kategoryzowane honoryfikatywnie

ii. kategoryzowane niehonoryfikatywnie:

– kategoryzowane utylitarnie

– kategoryzowane nieutylitarnie

2. nieosobowe:

i. żywotne

– nazwy z kategorii ZWIERZĘTA MAŁE

– nazwy z kategorii ZWIERZĘTA DUŻE

ORAZ UŻYTKOWE

– nazwy z kategorii PTAKI

– nazwy z kategorii RYBY

– nazwy z kategorii ZWIERZĘTA KOPYTNE

ii. nieżywotne

– kategoryzowane jako gatunek szczególny

– kategoryzowane na podstawie kryterium kształtu

– kategoryzowane na podstawie kryterium funkcji

– kategoryzowane na podstawie kryterium
charakterystycznego atrybutu

– kategoryzowane metonimicznie

Do rzeczowników niekwantytatywnych należą rzeczowniki zwane inaczej niepoliczalnymi, takie jak *mizu* 水 ‘woda’, *sunā* 砂 ‘piasek’, *satō* 砂糖 ‘cukier’, *koshō* 胡椒 ‘pieprz’, *sanso* 酸素 ‘tlen’, *jari* 砂利 ‘żwir’ czy np. *yuki* 雪 ‘śnieg’. Rzeczowniki te nie są rządzone przez żaden kategoryzator ani też, wbrew temu, co podają liczne opracowania japońskie, przez żaden enumerator, np. w wyrażeniach komunikujących wyliczane porcje substancji, równe zawartości naczynia, opakowania, np. *satō ippai* 砂糖一杯 ‘zawartość łyżeczki lub szklanki do odmierzania porcji cukru’, *wain ippai* ワイン一杯 ‘kieliszek, lampka wina’, *wain hitobin* ワイン一瓶 ‘butelka wina’, *wain ippon*¹⁸ ワイン一本 ‘butelka wina’. Połączenia takie są rezultatem zupełnie

¹⁸ Kategoryzator *hon* 本 jest tutaj metonimicznie przeniesiony na podstawie skojarzenia z butelką jako pojemnikiem mieszczącym odmierzoną porcję, substancję.

innego procesu kategoryzacji, w której pośredniczą takie pojęcia jak substancja, porcja i – dopiero potem – pragmatyczna sytuacja liczenia za pomocą jakiejś jednostki miary (np. objętości lub masy).

W obrębie rzeczowników kwantytatywnych na najwyższym poziomie podziału została wydzielona klasa rzeczowników kategorialnie neutralnych, które obejmują nazwy wyznaczone przez ogólny bądź generalizujący kategoryzator *tsu* つ. Mieszczą się tutaj nie tylko rzeczowniki nienależące w sposób stały do żadnej klasy szczegółowej (takie jak *bunka* 文化 ‘kultura’, *bunmei* 文明 ‘cywilizacja’, *yume* 夢 ‘sen, marzenie’, *akumu* 悪夢 ‘koszmar’, *kanōsei* 可能性 ‘możliwość’, *keiken* 経験 ‘własne doświadczenie’, *hōsoku* 法則 ‘prawo, zasada’), ale także rzeczowniki nieżywotne, które podlegają neutralizacji kwantytatywnej przynależności kategorialnej ich desygnatów, takie jak *ringo* 林檎 ‘jabłko’ (*hitotsu* 一つ zamiast *ikko* 一個), *tamago* 卵 ‘jajko’ (ibid.) czy *baiorin* バイオリン ‘skrzypce’ (*hitotsu* 一つ zamiast *itchō* 一挺).

Rzeczowniki klasyfikowalne obejmują wszystkie te jednostki, które należą do kwantytatywnie wyróżnianych klas generycznych rządzonych przez kategoryzatory, i w ich obrębie główna linia podziału przebiega między rzeczownikami osobowymi (+HUMAN), a więc *hito* 人 ‘człowiek, homo sapiens’, *nin-gen* 人間 ‘człowiek, istota ludzka’, *kashu* 歌手 ‘piosenkarz, piosenkarka’, *jūkōsei* 受講生 ‘słuchacz wykładu’, *ton’ya* 問屋 ‘hurtownik’, *gōkakusha* 合格者 ‘osoba zakwalifikowana’, *shitsugyōsha* 失業者 ‘bezrobotny’, *keiji* 刑事 ‘inspektor’, *kenchikuka* 建築家 ‘architekt’ z jednej strony oraz nieosobowymi (-HUMAN), z drugiej.

Rzeczowniki osobowe dzielą się na trzy klasy. Mieści się tu zatem klasa rzeczowników kategoryzowanych w sposób honoryfikatywny, a więc za pomocą tytułarnie nacechowanego kategoryzatora *meisama* 名様, np. *okyakusan gomeisama* お客様五名様 ‘pięciu gości, klientów’, *kanjasan nimeisama* 患者さん二名様 ‘dwóch pacjentów’, klasa rzeczowników kategoryzowanych w sposób niehonoryfikatywny, ale z rozróżnieniem osobowej kategoryzacji utylitarnej (gdy osoby są wyróżniane kwantytatywnie w sposób urzędowy na jakiejś liście, w ramach zbioru zawodników, reprezentantów i innych funkcjonalnie wyznaczonych kategorii) za pomocą kategoryzatora *mei* 名, np. *ju-kensha yonhyakumei* 受験者四百名 ‘czterystu zdających’, *kōhōsha jūichimei* 候補者十一名 ‘jedenastu kandydatów’, *ōbōsha sanzenmei* 応募者三千名 ‘trzy tysiące osób ubiegających się’. Ostatnią klasę stanowią rzeczowniki osobowe kategoryzowane w sposób niehonoryfikatywny i nieuitylitarne, które można określić jako klasę osobową, neutralną. Wykładnikiem jest tutaj kategoryzator *nin* 人 (z wariantem *ri*).

W obrębie rzeczowników nieosobowych z kolei główna linia podziału przebiega między rzeczownikami żywotnymi a nieżywotnymi. Klasa rzeczowników żywotnych jest jednak zróżnicowana wewnętrznie, gdyż obejmując rzeczowniki „zwierzęce”, odzwierciedla kwantytatywny podział na kategorie tzw. zwierząt małych i dużych, a także odrębne kategorie ryb, ptaków i zwierząt kopyt-

nych. Z kolei w obrębie rzeczowników nieżywotnych mamy do czynienia z wielorakimi podziałami niższego szczebla, opartymi na kryteriach niejednorodnych wewnętrznie, ale pragmatycznie i kulturowo wytłumaczalnych (zajmujemy się nimi dokładniej w następnym rozdziale). Główną przyczyną niejednorodnego charakteru tych kryteriów jest odmiennosc perspektywy obserwacyjnej i doświadczeń poznawczych użytkowników japońszczyzny, odzwierciedlonych w postaci – z jednej strony – ogólnych i szerokich pod względem zakresu rozróżnień charakterystycznego kształtu czy też funkcji obiektu, a – z drugiej strony – bardzo wąskich, fragmentarycznych, sytuacyjnych i specjalistycznych rozróżnień obiektów jakościowych i utylitarnych, które trudno uporządkować w symetryczny, spójny system. Osobną kwestią pozostaje problem granic międzykategorialnych, ich rozmywającego się charakteru i – co za tym idzie – problem wielorakiej przynależności pojedynczego rzeczownika do różnych klas rodzajowych. Wszystko to jednak musi być traktowane jako naturalny przejaw rozbieżności formalno-funkcjonalnych w języku japońskim, obejmujących przecież wszystkie piętra jego struktury. Niniejszy opis jest z tego powodu świadomie traktowany przez autora jako charakterystyka pewnego tylko wycinka takich rozbieżności, które muszą być wyjaśniane w celu lepszego poznania rzeczywistości językowej.

ROZDZIAŁ III

KATEGORYZATORY JAPOŃSKIE JAKO SZCZEGÓLNY TYP ENUMERATORÓW

3.1. Enumeratory a kategoryzatory – własności definicjne i rozróżniające

W perspektywie typologicznej przypisywanie japońskim formom liczebnikowym kategoryzatorów kwantytatywno-generycznych można traktować jako przejaw charakterystycznej dyslokacji wykładników klas rodzajowych rzeczownika, a więc jako zjawisko, które A. Weinsberg (1987) zaliczał w typologii wykładników funkcji gramatycznych do kategorii „morfemów nie na swoim miejscu”. Liczebniki japońskie łączą się jednak nie tylko z kategoryzatorami, ale także z wieloma jednostkami miary, które są do nich inkorporowane w analogiczny sposób, oraz tworzą z nimi nie tylko jeden zestrój akcentowy, ale także jeden człon syntaktyczny czy też wyraz tekstowy, co sprawia, że jednostkom tym przypisuje się status sufiksu przyliczebnikowego bądź też liczebnikowej końcówki. Wszystkie elementy o funkcji jednostki kwantytatywnej łączące się z liczebnikami będziemy w niniejszej książce nazywać *enumeratorami*. Mogą być więc nimi np. morfemy reprezentujące jednostki kwantytatywne, należące do różnych podsystemów języka japońskiego¹, takie jak sinojapońskie *ji* 時 ‘godzina’ (np. *ichiji* 一時 ‘godzina pierwsza’), *jikan* 時間 ‘godzina’ (np. *ichijikan* 一時間 ‘jedna godzina’), *kai* 階 ‘piętro’ (*ikkai* 一階 ‘pierwsze piętro’), rodzime *tabi* 度 ‘krotność, raz’ (*hitotabi* 一度 ‘jeden raz’), *hako* 箱 ‘pudełko’ (*hitohako* 一箱 ‘jedno pudełko CZEGO, np. zapalek czy jakiejś substancji bądź towaru jako jego handlowa lub użyteczna miara’), *tsumami* 摘み ‘szczypta’ (*hitotsumami* 一摘み ‘jedna szczypta CZEGO’) czy ksenojapońskie *senchi* センチ ‘centymetr’ (*issenchi* 一センチ ‘jeden centymetr’), *âru* アール ‘ar’ (*ichiârû* 一アール ‘jeden ar’) i inne. z interesującej nas perspektywy obserwacyjnej musimy jednak zauważyć, że enumeratory wymienione wyżej nie służą do wyznaczania kwantytatywnie interpretowanych klas rzeczownikowych, gdyż połączenia składniowe typu *kôsoku dôro no ichikiro* 高速道路の一キロ ‘kilometr autostrady’ bądź też *kaigi no sanjikanme* 会議の三時間目 ‘trzecia godzina obrad’ nie są oparte na żadnym bliższym związku kategoryalnym między rzeczownikiem a liczebnikiem ani między rzeczowni-

¹ Wielosystemowe zróżnicowanie enumeratorów języka japońskiego jest szczegółowo charakteryzowane w rozdziale IV.

kiem a enumeratorem, gdyż enumerator o takim znaczeniu nie jest przypisany do żadnej dającej się bliżej scharakteryzować klasy rzeczownikowej.

Jednakże w obrębie enumeratorów daje się wyróżnić jeden szczególny ich podzbiór, w którym taki związek wyraźnie zachodzi. Co więcej, związek taki jest w języku japońskim w charakterystyczny sposób zgramatyzalizowany i odzwierciedlają go reguły składniowe połączeń typu RZECZOWNIK – LICZEBNIK – ENUMERATOR, w których trzeci element struktury jest zależny od elementu pierwszego.

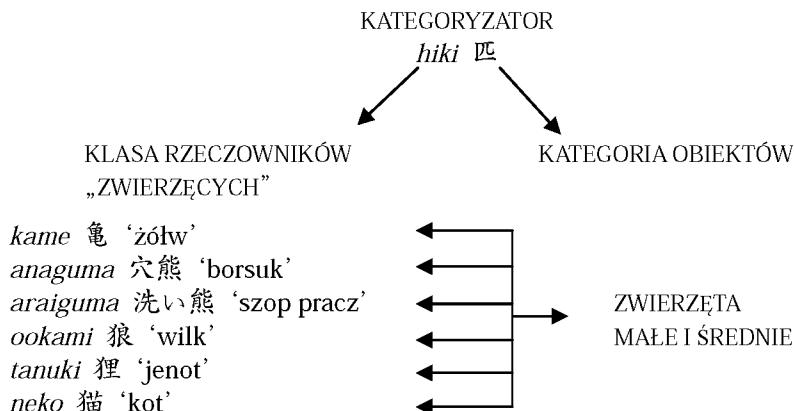
Enumeratorami takimi są właśnie omawiane w niniejszej książce kategoryzatory jako wyznaczniki poszczególnych, kwantytatywno-generycznych klas rzeczownikowych. Kategoryzatory zaliczamy zatem do rozległej klasy enumeratorów, które z kolei traktujemy jako wszelkie wykładniki kwantytatywnego opisu obiektów, dodawane sufiksalnie do liczebników i tworzące z nimi jeden wspólny wyraz tekstowy czy też człon składniowy.

Możemy teraz podjąć próbę morfologicznego i semantycznego opisu cech definicyjnych kategoryzatora w celu odróżnienia go od innych enumeratorów i wyrażen odzwierciedlających kwantytatywne myślenie o rzeczach i zjawiskach. Zgodnie z tym, co zostało już powiedziane w podrozdziale 0.1., za kategoryzatory będziemy uznawać te spośród enumeratorów, które odsyłają do wyznaczonej klasy rzeczowników i dla których w połączeniu składniowym kategoryalny rzeczownik jest znaczeniowym nadrzędnikiem. Tak więc dla kategoryzatora „zwierzęcości” *hiki* 匹 nadrzędnikiem może być przy tym nie tylko rzeczownik nazywający cały zbiór elementów danej kategorii, np. *dōbutsu* 動物 ‘zwierzę’, *kemono* 獣 ‘(dzikie) zwierzę’, *kedamono* 獣 ‘(dzikie) zwierzę; bestia’, ale także rzeczownik nazywający każdy podzbiór w obrębie danej kategorii, np. *tanuki* 狸 ‘jenot’, *anaguma* 穴熊 ‘borsuk’, *neko* 猫 ‘kot’, *araguma* 洗い熊 ‘szop prac’ czy *kame* 亀 ‘żółw’. Przyporządkowanie kategoryzatora liczebnikowi jest tutaj rezultatem charakterystycznej dla języka japońskiego inkorporacji, której językowym podłożem jest kwantytatywność jako swoisty filtr wyznaczający zakres użycia kategoryzatorów. Ponieważ właśnie liczenie – a nie nazywanie – jest tu głównym mechanizmem semiotycznym uzasadniającym taki kierunek systemowej gramatyzalizacji, w ten właśnie sposób można tłumaczyć nieobecność jakichkolwiek wykładników tej właśnie kategoryzacji w samych rzeczownikach.

Jak się przekonamy także w dalszej części opisu, język japoński, w odróżnieniu od chińskiego, a także – jak to mogliśmy zauważyć wcześniej – od języka kiriwińskiego, nie zgramatyzalizował w obrębie tego szczególnego rodzaju kategoryzacji mechanizmu wskazywania obiektów, gdyż zaimki wskazujące nie pozostają tutaj w żadnym związku z kategoryzatorami². Odsyłanie do klasy rzeczowników jest tu zatem oparte na bezpośrednim związku między pojęciową kategorią myślenia potocznego, wyodrębnianą kwantyta-

² Por. podrozdział 0.1. oraz 7.2 i 7.4.

tywnie, a kategoryzatorem jako przyliczebnikowym wykładnikiem tej klasy. Można zatem mówić o charakterystycznej implikacji typu:

Pozostałe enumeratory nie implikują w taki sposób klas rzeczownikowych. Tak więc np. ani rzeczownik *pan* パン ‘chleb’, ani *kome* 米 ‘ryż (jako ziarno)’ nie jest implikowany przez enumerator jednostki miary *kiro* キロ ‘kilo, kilogram’, chociaż można po japońsku poprawnie powiedzieć:

Pan o ichikiro katta. パンを一キロ買った。 ‘Kupiłem kilo chleba.’

Kome o ichikiro katta. 米を一キロ買った。 ‘Kupiłem kilo ryżu.’

bądź

Pan ichikiro o katta. パン一キロを買った。 ‘Kupiłem kilo chleba.’

Kome ichikiro o katta. 米一キロを買った。 ‘Kupiłem kilo ryżu.’

W definicji kategoryzatora musimy też zawrzeć kilka dodatkowych cech uściślających to pojęcie, w tym także cech o charakterze morfologicznym. Kategoryzatorem nie może być zatem powtórzony przy liczebniku rzeczownik z danej, wyróżnianej klasy – w myśl zasady, że rzeczownik nie może być swoim własnym kategoryzatorem. Z tego powodu nie możemy uznać jednostki leksykalnej *-hako* -箱 za kategoryzator wyznaczający klasę rzeczowników takich jak: *hako* 箱 ‘pudełko’, *chabako* 茶箱 ‘pojemnik na herbatę, *kotsubako* 骨箱 ‘urna (z prochami), *haribako* 針箱 ‘pudełko na igły i nici’, *gomibako* ごみ箱 ‘kosz na śmieci’, *kusuribako* 薬箱 ‘apteczka’, *suzuribako* 硯箱 ‘(w kaligrafii wschodnioazjatyckiej) pudełko na przybory do pisania (pędzel, tusz, podstawkę do rozcierania tuszu), *kanebako* 金箱 ‘kasetka na pieniądze’, mimo że do liczebników rodzimych dodawany jest morfem: *-hako* -箱: *hitohako* 一箱 ‘jedno pudełko’, *futahako* 二箱 ‘dwa pudełka’, *mibako* 三箱 ‘trzy pudełka’, *nihako* 二箱 ‘dwa pudełka’, *sanpako* 三箱 ‘trzy pudełka’.

Tak więc właściwym kategoryzatorem dla wymienionej wyżej klasy obiektów jest kategoryzator ogólny *tsu* つ, natomiast morfem *hako* 箱 nie służy do wyznaczania kwantytyatywnej klasy towarów, ładunków, rzeczy pakowanych (do

transportu, jap. *shinamono* 品物), a więc np. *shinamono futahako* 品物二箱 ‘dwie paczki, dwa pudła, dwa opakowania towaru’, gdyż jest on jedynie enumeratorem reprezentującym typ kwantytatywnej jednostki miary POJEMNIKI.

Znaczenie kategoryzatora musi być definiowane jako ‘przynależność wskazywanego obiektu do kategorii X’, niezależnie od tego, jakiego rodzaju treści są semiotyczno-kulturowym etymonem kategoryzatora, a jednocześnie jako ‘przynależność nazywającego go rzeczownika do klasy Y’. Zgodnie z tym więc w parze typu rzeczownik *kutsu* + kategoryzator *-soku*, takiej jak *kutsu issoku* 靴一足 ‘para butów’, znaczeniem morfemu *soku* 足 jest komunikowanie przynależności desygnatu do kategorii BUTY, SKARPETY, a rzeczownika *kutsu* 靴 do klasy NAZWY „OBUWIA”, a nie ‘noga, stopa’, co wynikać mogłoby z asocjacji znaczeniowych, związanych z rzeczywistym znaczeniem sino-japońskiego morfemu *soku* 足 ‘noga, stopa’ motywującym jego użycie w funkcji wykładnika omawianej tu kategorii części stroju chroniących stopy.

Kategoryzatorem może być jednak niesamodzielny morfem sinojapoński będący synonimem nadrzędnego semantycznie rzeczownika z danej klasy, chociaż przypadki takie nie są tutaj częste. Charakterystyczny natomiast jest fakt, że synonimia tego rodzaju występuje w obrębie klas rzeczownikowych o zawężonym zakresie znaczeniowym i zawierających nazwy obiektów jednego typu, np.:

Kategoryzator ³	<i>tô</i> 島
Znaczenie wyjściowe morfemu:	‘wyspa’
Wyznaczana przez morfem kategoria obiektów:	WYSPY
Kategoryzator	<i>kyô</i> 橋
Znaczenie wyjściowe morfemu:	‘most’
Wyznaczana przez morfem kategoria obiektów:	MOSTY

Trzeba szczególnie podkreślić, że synonimia taka występuje także w obrębie wysoko usytuowanej w hierarchii klasy rzeczownikowej LUDZIE, w której jednak silnie utrwalony jest morfologiczny supletywizm polegający na współwystępowaniu rodzimego kategoryzatora *-ri* 人 (w połączeniach z liczebnikiem *jeden* oraz *dwa*) i sinojapońskiego *-nin* 人 (w pozostałych przypadkach):

Kategoryzator	<i>ri, nin</i> 人
Znaczenie wyjściowe morfemu:	‘człowiek’
Wyznaczana przez morfem kategoria obiektów:	LUDZIE, ISTOTY LUDZKIE

Z reguły jednak czysto leksykalne znaczenie wyjściowe morfemu pełniącego funkcję kategoryzatora nie pokrywa się z jego znaczeniem jako wykładnika klasy, co widać w następujących przykładach:

³ Trzeba jednak dodać, że wymieniana tu klasa rzeczownikowa WYSPY oraz MOSTY jest wyróżniana za pomocą tego typu kategoryzatora w sposób szczególny, nacechowany literacko, poetycko bądź też terminologicznie.

Kategoryzator	<i>tô</i> 頭
Znaczenie wyjściowe morfemu:	‘głowa’
Wyznaczana przez morfem kategoria obiektów:	DUŻE ZWIERZĘTA
Kategoryzator	<i>hon</i> 本
Znaczenie wyjściowe morfemu:	‘korzeń, kłoda, pień drzewa’
Wyznaczana przez morfem kategoria obiektów:	OBIEKTY PODŁUŻNE I CYLINDRYCZNE
Kategoryzator	<i>kyaku</i> 脚
Znaczenie wyjściowe morfemu:	‘noga, nóżka’
Wyznaczana przez morfem kategoria obiektów:	MEBLE NA NÓŻKACH
Kategoryzator	<i>soku</i> 足
Znaczenie wyjściowe morfemu:	‘stopa’
Wyznaczana przez morfem kategoria obiektów:	CZĘŚCI UBIORU ZAKŁADANE NA STOPY

Omawiane tu zjawisko może być traktowane jako przejaw wyraźnej specjalizacji znaczeniowej kategoryzatorów, a tym samym ich gramatyzacji. W związku z tym wszelkie połączenia liczebnikowo-rzeczownikowe – nawet jeżeli służą do komunikowania sytuacji liczenia obiektów nazywanych przez tak użyte rzeczowniki – nie będą traktowane jako użycia kategoryzatorów, np. *hitokoto* 一言 ‘jedno słowo’, *futakoto* 二言 ‘dwa słowa’.

Kategoryzator *-tsu* -つ w opisie języka japońskiego może być traktowany dwojako. Można go uznawać za kategoryalny wykładnik liczebników rodzimych, tworzący ich samodzielną składniowo postać. W takim wypadku *-tsu* można byłoby traktować jako morfologiczną końcówkę tej klasy części mowy (podobnie jak *-u*, *-ru* dla czasownika czy też *-i* dla przymiotnika).

Drugą interpretacją – i do niej przychylamy się w niniejszej książce – byłoby uznanie morfemu *-tsu* za znak niewątpliwie synsemantyczny, za kategoryzator generalizujący używany w sytuacji liczenia obiektów w sposób neutralizujący ich przynależność kategoryalną, a zarazem uchylający się od wskazania klasy rzeczownikowej, do której może należeć rzeczownik nazywający ten obiekt. Neutralizacja taka często przybiera charakter stały.

We współczesnej japońszczyźnie takim elementem leksykonu nieidentyfikowanym z żadną szczególną klasą rzeczowników jest np. rzeczownik *ringo* 林檎 ‘jabłko’ oraz inne nazwy owoców typu *mikan* 蜜柑 ‘mandarynka’, *orenji* オレンジ ‘pomarańcza’, *meron* メロン ‘melon’, *nashi* 梨 ‘gruszka’. W ten sposób kategoryzatory będziemy odróżniać od pozostałych jednostek leksykalnych (w tym rzeczowników oraz morfemów niesamodzielnych) łączących się z liczebnikami i służących do kwantytatywnego opisu obiektów. Tego rodzaju zabiegi, bez względu na ich pragmatyczne podłoże kwantytatywne, nie mają jednak związku z opisywaną tutaj kwantytatywną kategoryzacją, toteż enumeratory możemy i powinniśmy oddzielić od kategoryzatorów *sensu stricto*. Enume-

ratory będą więc, jako termin używany w niniejszym opisie, miały szerszy zakres znaczeniowy niż kategoryzatory będące ich szczególnego rodzaju podtypem.

W rezultacie zatem definicja kategoryzatora wyróżniająca go spośród enumeratorów powinna się sprowadzać do następujących cech:

1. Za kategoryzator będziemy uznawać morfem bądź też, rzadziej, synseman-
tyczny rzeczownik łączący się prymarnie z liczebnikiem i tworzący razem
z nim jeden wyraz tekstowy, bądź też – inaczej mówiąc – jeden człon syn-
taktyczny, przy czym – jak się będziemy mogli przekonać w dalszym ciągu
opisu – przeważają tu zdecydowanie niesamodzielne morfemy sinojapoń-
skie, chociaż występują także kategoryzatory należące do leksykalnej war-
stwy rodzimej.
2. Morfem taki musi być wyznacznikiem całej klasy obiektów i, tym samym,
wskazywać granice klasy rzeczownikowej w taki sposób, że w schemacie
składniowym RZECZOWNIK – LICZEBNIK – KATEGORYZATOR niektóre wy-
stąpienia rzeczownika są akceptowalne gramatycznie, a niektóre nie (brak
wyrazistości takich rozgraniczeń jako przejaw rozmytego charakteru klas
rzeczownikowych, mniejszej lub większej odległości od prototypów klasy
desygnatów poszczególnych rzeczowników jest tutaj zagadnieniem odręb-
nym, którym zajmujemy się w dalszej części opisu).
3. Zasób kategoryzatorów oraz zbiór wyznaczanych przez nie klas rzeczow-
nikowych nie jest w tym rozumieniu jednorodny, gdyż mamy tutaj do czy-
nienia z kategoryzatorami tworzącymi ściśle centrum, których status mor-
fologiczny i funkcja semantyczna odpowiada w pełni kryteriom
definicyjnym, oraz z kategoryzatorami tworzącymi część peryferyczną,
w której status morfologiczny i znaczenie całej klasy rozmiągają się nieco
z tymi kryteriami.

Spśród różnych propozycji definicyjnych w odniesieniu do kategoryzato-
rów należy tutaj przywołać wprowadzone przez P. Downing rozróżnienie typo-
logiczne klasyfikatorów (*classifiers*), a w naszym rozumieniu kategoryzatorów,
od innych enumeratorów. Autorka przeciwstawia je, w ślad za innymi bada-
czami, kwantyfikatorom (*quantifiers*) rozumianym jako jednostki miary oraz
przyliczebnikowym reprzyzom rzeczowników (*repeaters*). W definicji przyli-
czebnikowego kategoryzatora (*numeral classifier*) P. Downing wymienia jego
następujące własności:

1. Może występować bezpośrednio po liczebniku.
2. Jest zdolny do współwystępowania z rzeczownikiem nazywającym desy-
gnat, którego liczba jest wskazywana przez konstrukcję liczebnikowo-
-kategoryzatorową.
3. Oznacza naturalną jednostkę desygnatu (*a natural unit of the referent*), której
jakaś własność (zwykle, ale niekoniecznie inherentna) narzuca jego wybór.

Dla porównania warto być może ukazać sposób, w jaki kategoryzatory są definiowane w słownikach języka japońskiego. W słowniku encyklopedycznym *Kôjien* 『広辞苑』 (2000) niektóre hasła kategoryzatorowe mają następującą postać:

kategoryzator *ki* 基:

Kichô, tô, kikai nado, suete oku mono o kazoeru go.

几帳・塔・機械など、据えて置くものを数える語。

‘Wyraz, którym liczy się rzeczy ustawione i mocno osadzone [w podłożu], takie jak cięższe rodzaje parawanu, pagody czy [ciężkie] maszyny.’

kategoryzator *satsu* 冊:

Shoseki o kazoeru go.

書籍を数える語。

‘Wyraz, którym liczy się książki.’

kategoryzator *mai* 枚:

Kami, ita, sara nado usuku hiratai mono. Mata, sore o kazoeru go. Hitotsu hitotsu.

紙・板・皿など薄く平たいもの。また、それを数える語。一つ一つ。

‘Rzeczy cienkie i płaskie, takie jak papier, deski czy talerze. Także wyraz, którym się je liczy. Każdy oddzielnie.’

kategoryzator *ki* 機:

Hikôki. Mata, sore o kazoeru go.

飛行機。また、それを数える語。

‘Samoloty. Także wyraz, którym się je liczy.’

kategoryzator *hiki* 匹:

Kemono, tori, sakana, mushi nado o kazoeru go.

獣・鳥・魚・虫などを数える語。

‘Wyraz, którym liczy się dzikie zwierzęta, ptaki, ryby czy owady.’

Jak widać, definicje te są oparte na schemacie sprowadzenia hasłowego kategoryzatora do roli środka służącego do liczenia przedmiotów. Może to ujawniać potoczną świadomość użytkowników języka, którzy kategoryzatory traktują jako kwantytatywne jednostki miary i demonstrują to, mówiąc, że np. „koty liczy się na *hiki*”, „ptaki liczy się na *wa*”, „samoloty liczy się za pomocą *ki*” itd. W wyrażeniach tych kategoryzator występuje na ogół z partykulą narzędnika *de*, np. *hiki de kazoeru* 匹で数える ‘liczyć na *hiki*’, *satsu de kazoeru* 冊で数える ‘liczyć na *satsu*’, *mai de kazoeru* 枚で数える ‘liczyć na *mai*’. Jest to najbardziej pospolity sposób definiowania funkcji kategoryzatora, przyjęty także w popularnych opisach języka japońskiego.

Pytanie *Sakana wa nani de kazoeru?* 魚は何で数える? ‘Jak („czym”) się liczy ryby?’ jest typową formą wyszukiwania odpowiedniego kategoryzatora. W takim sensie przytoczona wcześniej definicja P. Downing, w której kate-

goryzatory określa się jako naturalne jednostki odniesienia (*a natural unit of the referent*), zdaje się odzwierciedlać taki właśnie sposób myślenia. Najobszerniejszy z wydanych dotąd słowników języka japońskiego, dwudziestotomowy słownik *Nihon kokugo daijiten* 『日本国語大辞典』 (1977) wydawnictwa Shōgakusan, również nawiązuje do tej tradycji leksykograficznej. Oto kilka przykładów definicji najczęściej spotykanych kategoryzatorów:

Kategoryzator *hiki* 匹:

Dōbutsu, konchū, sakana nado no kazu o kazoeru no ni mochiiru. Moto wa uma ya ushi nado jūru ni itta ga, shidai ni shōdōbutsu ni mo iu yō ni natta. Ue ni kuru go ni yotte wa piki, biki to naru.

動物・昆虫・魚などの数を数えるのに用いる。もとは馬や牛など獣類にいったが、次第に小動物にもいうようになった。上に来る語によっては「びき」「びき」となる。

‘Używany do liczenia zwierząt, owadów, ryb itp. Pierwotnie odnosił się do dużych zwierząt [gospodarskich], takich jak krowy czy konie, stopniowo zaczął być używany w odniesieniu do zwierząt małych. W zależności od poprzedzającego wyrazu [przybiera oboczną postać] *piki* lub *biki*’.

Kategoryzator *nin* 人:

Ninzū o kazoeru no ni mochiiru.

人数を数えるのに用いる。

‘Używany do liczenia ludzi’.

Kategoryzator *ri* 人:

Hito o kazoeru no ni mochiiru. Wago no sūshi ni tsuku ga, hitori, futari no baai dake de atte, sannin jō wa mitari, yotari nado tari no katachi o mochiiru.

人を数えるのに用いる。和語の数詞につくが、「ひとり」「ふたり」の場合だけであって、三人以上は「みたり」「よたり」など「たり」の形を用いる。

‘Używany do liczenia ludzi. Dołączany do liczebników rodzimych występuje jedynie w połączeniach *hitori* (jeden człowiek), *futari* (dwoje ludzi), powyżej trzech pojawia się w formie *tari* w połączeniach, takich jak np. *mitari* (troje ludzi) czy *yotari* (czworo ludzi).’

Kategoryzator *tō* 頭:

Ushi, uma, inu nado no dōbutsu o kazoeru no ni mochiiru.

牛・馬・犬などの動物を数えるのに用いる。

‘Używany do liczenia zwierząt takich jak bydło, konie czy psy.’

Kategoryzator *wa* 羽:

(Hatsuon no ato de wa ba ni, sokuon no ato de wa pa ni naru) Chōrui ya usagi o kazoeru no ni mochiiru.

(撥音のあとでは「ば」に、促音のあとでは「ぱ」になる) 鳥類や兎を数えるのに用いる。

‘(Po półsamogłosce nosowej [N] przybiera postać *ba*, po geminującym fonemie – *pa*) używany do liczenia ptaków lub zajęcy’.

Wszystkie niemal definicje mają maksymalnie oszczędny i lakoniczny charakter, co zapewne nie dziwi czytelnika w małym słowniku, chociaż może być nieco zaskakujące w przypadku tak obszernego opracowania jak wielki, dwudziestotomowy słownik języka japońskiego. Opis funkcji kategoryzatora w przytoczonych tu definicjach ogranicza się do wskazania przykładowych obiektów czynności liczenia, którego środkiem czy też narzędziem ma być wyraz hasłowy.

Nie wszystkie jednak słowniki języka japońskiego zamieszczają kategoryzatory jako oddzielne hasła, co wiąże się, jak można przypuszczać, z niezbyt wyrazistym statusem morfologicznym tych jednostek. Te słowniki, które zamieszczają takie hasła, opatrują je w definicjach nadrzędnym pojęciem *go* 語 ‘wyraz’ lub *kotoba* 言葉 ‘słowo’, unikając w ten sposób ich dokładniejszej charakterystyki formalnej. W niektórych opracowaniach leksykograficznych podaje się jednak bliższą charakterystykę kategoryzatorów jako niesamodzielnych morfemów słowotwórczych (tak traktuje kategoryzatory np. słownik *Meikyō kokugo jiten* 『明鏡国語辞典』 [2003] pod redakcją Kitahary Yasuo).

Kończąc tę ogólną charakterystykę semantyczną kategoryzatorów japońskich i ich związków z kategoriami pojęciowymi na płaszczyźnie znaczeniowej oraz z klasami rzeczownikowymi na płaszczyźnie leksykalnej, musimy jeszcze wyodrębnić dwa quasi-enumeratory, których nie da się, wbrew ujęciom autorów japońskich traktujących je jak klasyfikatory, zaliczyć do omawianych tu wykładników kwantytatywnej kategorii rodzaju. Są to: przyliczebnikowy morfem *shu* 種 oraz jego pełna postać rzeczownikowa *shurui* 種類. Elementy te nie pozostają w żadnym związku z omawianą tutaj kategorią rodzaju kwantytatywnego, gdyż w kwantyfikatywnym opisie elementów rzeczywistości nie identyfikują żadnych kategorii, lecz jedynie wskazują ich wewnętrzne odmiany, podzbiory bądź też, w potocznym użyciu, służą do zaliczania obiektów do danych zbiorów. W codziennej japońszczyźnie wyrażenia typu *X wa Y no isshu de aru* są czymś pospolitym w sytuacji klasyfikowania znaczeń wyrazów języka bądź w potocznych definicjach, np. *Kohaku wa nani? Kaseki no isshu*. 琥珀は何? 化石の一種. ‘Co to jest bursztyn? Rodzaj skamieliny.’ Pragmatycznie zatem wyrażenie to służy do komunikowania potocznie rozumianej przynależności do zbioru, i to w dodatku komunikowanej w sensie przybliżonym, świadomie nieprecyzyjnym.

W języku japońskim występują dwa najogólniejsze określenia nazywające rodzaje i kategorie zjawisk, a mianowicie synonimiczna para morfemów sino-japońskich *shurui* 種類 (*shu* 種 ‘gatunek, ziarno’, *rui* 類 ‘rodzaj’) oraz ściśle naukowy termin, nieużywany potocznie, *hanchū* 範疇 ‘kategoria’ (gdzie *han* 範 ma znaczenie ‘zasięg, zakres’ a *chū* 疇 ‘rodzaj’). W języku potocznym pierwszy morfem składowy rzeczownika *shurui* 種類, a mianowicie *shu*

種, jest używany w połączeniu z sinojapońskim liczebnikiem *ichi* 一 jako taki właśnie quasi-enumerator we frazach nominalnych typu *ki no issu* 木の一種 ‘gatunek drzew, jedno z drzew’ i jest to w zasadzie nie tylko naukowy, ale także potoczny wykładnik językowego definiowania, eksplikacji wyrażen, przez co nabiera on często charakteru metajęzykowego.

Nie jest on zatem – powtórzmy raz jeszcze – ani środkiem kwantytatywnego opisu rzeczywistości (czyli ani numeratorem, ani kategoryzatorem), ani też przyliczebnikowym wykładnikiem pojęciowej „kategorii gatunku”. Schematy składniowe typu **ringo sanshu* *林檎三種 ‘cztery gatunki jabłek’ są niepoprawne z punktu widzenia omawianej tutaj kategoryzacji kwantytatywnej, ponieważ nie są oparte na żadnym ściślejszym i zgramatyzalizowanym związku między klasą obiektów zwanych *ringo* 林檎 ‘jabłka’ a przyliczebnikowym morfem *shu* 種. Morfem ten nie identyfikuje bowiem żadnej szczegółowej klasy rzeczownikowej.

Schematy takie nie są poprawne jednak także z punktu widzenia systematyki, gdyż jabłoń jako odrębny gatunek z definicji nie ma swoich własnych gatunków (w przypadku jabłoni można mówić tylko o różnych odmianach). Stąd też w systematyce roślin i zwierząt w odniesieniu do quasi-enumeratora *shu* 種 możliwe są jedynie schematy składniowe z rzeczownikami odnoszącymi się do jednostek wyższych niż gatunek (np. klasa, rząd).

Z kolei sam rzeczownik *shurui* 種類 łączy się niezależnie z liczebnikami sinojapońskimi, np. *nishurui* 二種類 ‘dwa rodzaje’, *sanshurui* 三種類 ‘trzy rodzaje’ i w związku z tym nie może być traktowany jako wykładnik swojej własnej kategorii.

3.2. Semantyczna klasyfikacja kategoryzatorów

Jak stwierdziliśmy wcześniej, kategoryzatory wyróżniają się w obrębie enumeratorów kilkoma istotnymi właściwościami. Pierwszą z nich jest ich jakościowy semantycznie charakter polegający na tym, że wyznaczają one kategorie obiektów, dające się zdefiniować za pomocą jakiejś charakterystycznej cechy stanowiącej główne kryterium przynależności.

Drugą ich własnością jest wyraźnie widoczna gramatyzalizacja związku między nimi samymi a rzeczownikami, polegająca na tym, że dany kategoryzator wyznacza kwantytatywno-rodzajową klasę rzeczowników nazywających obiekty danej kategorii. W odróżnieniu od wszystkich omówionych tu wcześniej enumeratorów jedynie w odniesieniu do zbioru kategoryzatorów możemy mówić, że tworzą one w rzeczywistości zbiór gramatycznych wykładników rzeczownikowych klas rodzajowych, podlegających w dodatku morfologicznej dyslokacji i inkorporowanych do fraz liczebnikowych. Tylko takie przypadki będziemy w związku z tym zaliczać do gramatycznej kategorii rodzaju kwan-

tytatywnego, polegającej na wyznaczaniu przez kategoryzator poszczególnych rzeczownikowych klas rodzajowych.

Tak więc kategoryzator może być z tego punktu widzenia traktowany jako rodzajowa końcówka liczebnika albo też jeżeli nie chcemy rozstrzygać problemu statusu morfologicznego kategoryzatorów – w sposób analogiczny do końcówek rodzajowych, dajmy na to, przymiotników w niektórych językach indoeuropejskich – to możemy tu z całą pewnością mówić o przyliczebnikowych, syntetycznych wykładnikach gramatycznych klas kwantytatywno-rodzajowych rzeczownika. Nie są to przy tym klasy rozłączne, gdyż ten sam rzeczownik może niekiedy należeć nawet do kilku klas kwantytatywno-rodzajowych, ale problem, czy jest to zawsze ten sam rzeczownik, pozostaje dyskusyjny. Rozbieżna albo równoczesna przynależność do różnych klas rodzajowych odzwierciedla bowiem polisemiczność rzeczowników japońskich, przy czym czasem może to być rozbieżność wynikająca z różnicy perspektywy obserwacyjnej, z różnicy własności bądź też z polisemiczności gatunkowo-obiektowej, takiej jaką przedstawiliśmy wcześniej w odniesieniu do wyrazu *sakura* 桜 (por. rozdział 1.1). Do zagadnienia tego powrócimy jeszcze w dalszej części niniejszego opisu (por. rozdział 8.1).

Niezależnie od faktu, że z naszego punktu widzenia tworzą one jednolity zbiór wykładników kategorii rodzaju kwantytatywnego, kategoryzatory japońskie można podzielić na podstawie bardziej szczegółowych kryteriów semantycznych na kilka charakterystycznych podtypów. Pierwszy szczebel podziału będzie obejmował odróżnienie kategoryzatorów szczegółowych od kategoryzatorów generalizujących. Kategoryzatory szczegółowe, które stanowią główny trzon całej omawianej tu gramatycznej kategorii rodzaju kwantytatywnego, dzielimy dalej na sześć głównych typów. Podział ten ma częściowo charakter niejednorodny, gdyż w pewnym niewielkim zakresie musiały być tutaj uwzględnione formalne własności budowy wyrazów japońskich, co jednak – na tle zdecydowanie semantycznej natury rozróżnień rodzajowych – ma charakter zdecydowanie marginalny. Niemniej jest świadectwem zjawiska, które można zaobserwować w wielu innych językach naturalnych, polegającego na meta-językowym wyniesieniu systemowego statusu kategorii gramatycznej, co widać wyraźnie na przykładzie polskiej kategorii rodzaju gramatycznego oraz na przykładzie suahilijskich rozróżnień klas wyrazowych, których kryteria dotyczą także morfologicznych własności budowy wyrazu.

Zanim przystąpimy do szczegółowego opisu dających się wyróżnić obszerniejszych typów i podzbiorów kategoryzatorów oraz do ich wewnętrznej klasyfikacji, musimy jeszcze zaznaczyć, że polskie określenia rysujących się w japońszczyźnie i wyodrębnianych niżej kategorii pojęciowych, zbiorów obiektów, a także klas rzeczownikowych mają charakter całkowicie umowny i niekiedy, z konieczności, znacznie przybliżony.

Niezależnie od naszych starań o to, aby można było dobrać określenia maksymalnie trafne i uzasadnione – ze względu na znaczną odległość polsz-

czyzny i japońszczyzny, odmienne kulturowe podłoże kategoryzacyjne oraz środowisko językowe – nazwy czy też raczej określniki opisywanych niżej kategorii kwantytatywnych mogą niekiedy wydawać się niezbyt trafne i precyzyjne. Naszym zamiarem była jednak przede wszystkim próba nierozdrabniania siatki kategorii wyznaczanej przez jeden kategoryzator, gdyż uważamy, że można tutaj mówić o asocjacyjnych mechanizmach spajających w potocznej wiedzy użytkowników języka różne zbiory zjawisk i obiektów.

Asocjacje takie mogą być najczęściej obce użytkownikom polszczyzny, których kognitywne mechanizmy asocjacji znaczeniowych wyrastają z zupełnie innych doświadczeń życiowych i kulturowych. W przekonaniu autora bowiem przesadna atomizacja poszczególnych kategorii i ich obiektów składowych nie byłaby wystarczająco uzasadniona.

3.3. Kategoryzatory szczegółowe (K~)

Kategoryzatory szczegółowe będziemy omawiać kolejno, starając się wyodrębnić siedem podstawowych typów wyróżnianych na podstawie ogólnie rozumianych własności obiektów, wyznaczających poszczególne klasy rzeczownikowe. Własnościami takimi są:

- kształt,
- funkcja,
- charakterystyczny wspólny atrybut,
- metonimiczność kategoryzacyjna,
- sposób przetworzenia obiektu,
- gatunek naturalny obiektu,
- kształt językowy.

3.3.1. Kategoryzatory szczegółowe kształtu (KS)

Kategorie wyznaczone w omawiany w tym podrozdziale sposób tworzą zróżnicowany, ale wystarczająco charakterystyczny zbiór dający się definiować za pomocą różnych, uświadamianych przez użytkowników japońszczyzny, wyznaczników kształtu obiektów. Wyznacznikami tymi mogą być: ułożenie przedmiotu, kształt wyznaczający maksymalny typ parametru (np. długość) czy np. kształt porównywalny z jakimś prototypem (np. dzbanu). Jednocześnie mówimy tu o kształcie przedmiotu w sensie czysto umownym, a więc o postaci, w jakiej objawia się on obserwatorowi, zwraca na siebie uwagę. Kształt taki może być obiektowi przez kogoś nadany jako rezultat uformowania obiektu za pomocą jakiegoś działania, np. poskładanie koszuli w obiekt o płaskim kształcie, wygodny do ułożenia w szafie, lub mieć charakter pierwotny i trwały (uformowany przez naturę).

Najważniejszą cechą kategorii pojęciowych wyznaczanych przez kategoryzatory kształtu w porównaniu z omawianymi dalej kategoriami gatunkowymi jest ich zdecydowanie mniejsze rozdrobnienie i bardziej abstrakcyjny charakter. Kategorie gatunkowe są niekiedy tak szczegółowe, że niemal każda z nich obejmuje bardzo niewielki zbiór obiektów, a wyznaczane przez nie poszczególne klasy rzeczownikowe są także ograniczone liczebnie. Ta szczegółowość sprawia, że wiele z kategorii gatunkowych ma charakter erudycyjny i terminologiczny oraz sytuuje się na obrzeżach całej kategorii gramatycznej rodzaju kwantytatywnego. Natomiast kategorie pojęciowe kształtu (podobnie jak omawiane w dalszej kolejności kategorie funkcji, charakterystycznego atrybutu) są w znacznie większym stopniu rezultatem charakterystycznych przekształceń semantyczno-morfologicznych odzwierciedlających mechanizmy abstrakcyjnego ujmowania rzeczywistości i zarazem jej porządkowania, generalizacji, której uzasadnieniem może być zasada ekonomii w języku.

dai 台

Kategoria pojęciowa: SPRZĘTY O KSZTAŁCIE PROSTOPADŁOŚCIANU

Prototyp kształtu:

Prostokątna bryła mieszcząca się wewnątrz budynku lub pomieszczenia gospodarskiego, przypominająca skrzynię lub komodę, z której korzysta się po uprzednim ustawieniu jej w odpowiednim miejscu na podłodze.

Zakres pojęciowy:

Kategoria ta obejmuje przede wszystkim meble przeznaczone do przechowywania rzeczy, czyli szafy, komody, skrzynie (stanowiące wyposażenie domu lub budynku), ale także meble zajmujące przestrzeń jakiejś bryły, np. łóżka bądź meble, w których przestrzeń jest wyznaczana przez blat, nogi. W ten sposób, poza pierwotną cechą kształtu, zostały tutaj wyabstrahowane odgraniczające tę kategorię od innych własności użytkowe obiektów, włączające do niej takie zbiory jak meble, duże i ciężkie instrumenty muzyczne ustawiane na podłodze oraz średnie i mniejsze urządzenia, takie jak pralki, kuchenki, mikrofalówki, telewizory, komputery czy nawet kalkulatory, które także mają kształt małego prostopadłościanu i przed użyciem są kładzione na stole.

Przykłady:

beddo ichidai ベッド一台 'jedno łóżko', *kagu ichidai* 家具一台 'jeden mebel', *tansu ichidai* 箆笥一台 'jedna szafa', *todana ichidai* 戸棚一台 'jeden kredens', *endan ichidai* 演壇一台 'jedna mównica', *sentakuki ichidai* 洗濯機一台 'jedna pralka', *reizōko ichidai* 冷蔵庫一台 'jedna lodówka', *reitōko ichidai* 冷凍庫一台 'jedna zamrażalka', *denshirenji ichidai* 電子レンジ一台 'jedna kuchenka mikrofalowa', *monitā ichidai* モニター一台 'jeden monitor', *dentaku ichidai* 電卓一台 'jeden kalkulator', *chūyuki ichidai* 注油機一台 'jeden dystrybutor (paliwa)'

hai 杯

Kategoria pojęciowa: OBIEKTY OWALNE

Prototyp kształtu:

Zwężone u jednego końca naczynia drewniane (później także ceramiczne bądź metalowe), takie jak czarki, puchary, kociołki.

Zakres pojęciowy:

Kategoria ta została zawężona do niewielkiego zbioru obiektów o owalnym, zwężanym kształcie, takich jak ośmiornice i dziesięciornice (widziane jako żywe organizmy w wodzie bądź wyłowione, a także wtórnie jako wysuszone i stanowiące produkt spożywczy), kraby oraz pękatego kształtu czołna i łódki.

Przykłady:

tako ippai 蛸一杯 'jedna ośmiornica', *yariika ippai* 槍烏賊一杯 'jedna kałamarnica', *kôika ippai* 甲烏賊一杯 'jedna mątwa', *kani ippai* 蟹一杯 'jeden krab', *kobune ippai* 小船一杯 'jedna łódka.'

hira 片・枚

Kategoria pojęciowa: OBIEKTY PŁASKIE, PŁATKI, SKRAWKI

Prototyp kształtu:

Płatki kwiatów opadłe na ziemię, skrawki papieru bądź tkaniny, te, które można podnieść, wziąć do ręki. Narzucającym się wzrokowo wyznacznikiem kształtu jest płaskość.

Zakres pojęciowy:

Kategoria przestarzała, należąca do archaicznej odmiany języka. Obejmuje dzisiaj jedynie pojedyncze płatki kwiatów bądź pojedyncze liście drzew, luźne kartki bądź skrawki papieru albo tkaniny. Na zasadzie poszerzenia obejmuje także niewielkich rozmiarów plecione maty czy ich fragmenty.

Przykłady:

kami hitohira 紙一片 'jedna kartka papieru', *ha hitohira* 葉一片 'jeden liść', *yuki hitohira* 雪一片 'jeden płatek śniegu', *hanabira hitohira* 花卉一片 'jeden płatek (kwiatka)', *mushiro hitohira* 蓮一片 'jedna mata.'

hon 本

Kategoria pojęciowa: OBIEKTY PODŁUŻNE, CYLINDRYCZNE

Prototyp kształtu:

Pień drzewa, kłoda, belka. Obiekt, którego głównym wymiarem narzucającym się wzrokowo jest długość.

Zakres pojęciowy:

Jest to najbardziej rozległa w języku japońskim kategoria pojęciowa obiektów identyfikowalnych jako długie, podłużne, wydłużone, cylindryczne, rozciągle, niezależnie od ich horyzontalnego czy wertykalnego ułożenia w przestrzeni. Obiekty z tej kategorii są najczęściej sztywne, tzn. utrzymują swój cylindryczny kształt, niezależnie od tego, że czasem, pod wpływem czynników zewnętrznych, mogą się częściowo odkształcać. Ich kształtu nie

da się wówczas odzwierciedlić za pomocą linii prostej. Należą tu wobec tego przedmioty, które można zwijać (liny, sznury, paski, nici, sznurowadła), wszelkie obiekty długie i wydrążone w środku (np. rury, rurki, przewody), a także kończyny i odnóża istot żywych czy nawet włosy. Kierunki poszerzania tej kategorii mają charakter wieloraki, toteż współcześnie można tu wyodrębnić wiele mniejszych podkategorii obiektów „długich” bądź „wydłużonych”. Są to:

- drzewa, rośliny i ich części, np. źdźbła; proste narzędzia: drążki, kije;
- rozmaite narzędzia i przedmioty służące człowiekowi, długie i cylindryczne w przekroju, takie jak ołówki, długopisy, pióra, parasole, kadzidelka, kije, gaśnice;
- duże obiekty, ale oglądane z daleka jako składniki pejzażu o podłużnym kształcie, np. wieżowce, pagody, mosty, rzeki, pociągi;
- miejsca i przedmioty, których cylindryczny, podłużny kształt jest rezultatem wydrążenia, wyobrażane jedynie jako obiekty o cylindrycznym kształcie, np. tunele, studnie, szyby naftowe, przewody wentylacyjne, długie wywiercone otwory;
- instrumenty smyczkowe i dęte, gdyż ich maksymalnie obserwowanym wymiarem jest długość, np. skrzypce, altówki, wiolonczele, klarnety, fagoty, trąbki;
- zjawiska obserwowane jako ślady, smugi bądź trajektorie poruszających się przedmiotów, szlaki komunikacyjne, np. dym z komina, smugi na niebie pozostawiane przez odrzutowce, drogi, autostrady, trajektorie lotu pilek, rakiet, komet, planet, metonimicznie przenoszone na wszystkie te obiekty;
- regularne linie środków transportu komunikacji publicznej;
- udane wybicia piłki;
- skoki narciarskie;
- zjawiska o charakterze abstrakcyjnym, polegające na przekazywaniu obrazów bądź słów za pomocą przewodów, kabli, linii telefonicznych, łącza telewizyjnego itd., np. telegramy, depesze, programy radiowe i telewizyjne, reklamy, artykuły zamieszczane w prasie;
- oprogramowanie komputerowe i gry.

Przykłady:

hashi ippon 箸一本 ‘jedna pałeczka (do jedzenia)’, *iroenpitsu ippon* 色鉛筆一本 ‘jedna kredka’, *bōrupen ippon* ボールペン一本 ‘jeden długopis’, *majikku ippon* マジック一本 ‘jeden flamaster’, *kasa ippon* 傘一本 ‘jeden parasol’, *senkō ippon* 線香一本 ‘jedno kadzidelko’, *ito ippon* 糸一本 ‘jedna nić’, *kui ippon* 杭一本 ‘jeden pal’, *ki ippon* 木一本 ‘jedno drzewo’, *kabin ippon* 花瓶一本 ‘jeden wazon’, *bin ippon* 瓶一本 ‘jedna butelka’, *shōkaki ippon* 消火器一本 ‘jedna gaśnica’, *matenrō ippon* 摩天楼一本 ‘jeden drapacz chmur’, *tō ippon* 塔一本 ‘jedna pagoda; jedna stupa’, *hashi ippon* 橋一本 ‘jeden most’, *kawa ippon* 川一本 ‘jedna rzeka’, *ressha ippon* 列車一本 ‘jeden pociąg (widziany z daleka)’, *ido ippon*

井戸一本 'jedna studnia', *yusei ippon* 油井一本 'jeden szyb naftowy', *têpu ippon* テープ一本 'jedna taśma', *kemuri ippon* 煙一本 'jedna smuga dymu', *kami ippon* 髪一本 'jeden włos', *te ippon* 手一本 'jedna ręka', *yubi ippon* 指一本 'jeden palec', *baiorin ippon* バイオリーン一本 'jedna para skrzypiec', *kurarinetto ippon* クラリネット一本 'jeden klarnet', *rappa ippon* 喇叭一本 'jedna trąbka', *denwa ippon* 電話一本 'jedna rozmowa telefoniczna', *kidô ippon* 軌道一本 'jedna orbita', *chikatetsusen ippon* 地下鉄線一本 'jedna linia metra', *suki janpu ippon* スキージャンプ一本 'jeden skok narciarski', *eiga ippon* 映画一本 'jeden film', *bangumi ippon* 番組一本 'jeden program (radiowy lub telewizyjny)', *shiemu ippon* シーエム (CM) 一本 'jedna reklama (telewizyjna)', *kiji ippon* 記事一本 'jeden artykuł (w gazecie)', *sofuto ippon* ソフト一本 'jeden program komputerowy', *tôsen ippon* 当籤一本 'jeden wygrany los (na loterii)', *Nôberushô ippon* ノーベル賞一本 'jedna Nagroda Nobla'.

jô 条

Kategoria pojęciowa: SMUGI, STRUGI

Prototyp kształtu:

Strużka wody ciekąca ciurkiem po skale.

Zakres pojęciowy:

Jest to, ograniczona pod względem zakresu do stylu literackiego, kategoria zjawisk przyrody o walorach estetyczno-krajobrazowych, które obserwowane z daleka przypominają wstęgi, smugi, np. dym z komina lub paleniska, strużka ciekącej wody, promienie słońca. Na zasadzie poetyckiego poszerzenia kategoria ta odnosi się również do wykonanych z tkaniny długich i wąskich części stroju bądź szytych lub tkanych przedmiotów użytkowych, takich jak wstążki, tasiemki, taśmy czy pasy.

Przykłady:

kemuri ichijô 煙一条 'jedna smuga dymu', *taki ichijô* 滝一条 'jeden wodospad (widziany jako smuga)', *ogawa ichijô* 小川一条 'jeden strumyczek', *mizu ichijô* 水一条 'jedna ciekąca ciurkiem woda', *hikari ichijô* 光一条 'jeden promień słońca'.

ka 顆

Kategoria pojęciowa: ZIARENKA

Prototyp kształtu:

Pestki roślin ogórkowych lub cytrusowych.

Zakres pojęciowy:

Małe, kuliste przedmioty, takie jak drobniutkie kamyki, ziarenka, pestki.

Przykłady:

tama ikka 玉一顆 'jedna kulka', *mari ikka* 鞠一顆 'jedna piłka', *koishi ikka* 小石一顆 'jeden kamyczek', *tane ikka* 種一顆 'jedno ziarenko; jedna pestka'.

kan 管

Kategoria pojęciowa: RURKI

Prototyp kształtu:

Wydrążone łodygi bambusa.

Zakres pojęciowy:

Do kategorii tej należą niewielkie przedmioty o charakterze użytkowym, o podłużnym kształcie i wydrążone w środku, nadające się do trzymania w dłoni, pierwotnie wykonywane z bambusowej rurki. Kategoria ta jest zawężona do trzech szczegółowych podkategorii, a mianowicie obejmuje pędzle do pisania tuszem, niewielkie ludowe instrumenty dęte: piszczalki, fujarki oraz fajki.

Przykłady:

fude ikkan 筆一管 ‘jeden pędzel do pisania’, *fue ikkan* 笛一管 ‘jedna piszczalka; jedna fujarka’, *paipu ikkan* パイプ一管 ‘jedna fajka’.

kei 茎

Kategoria pojęciowa: ŻDZBŁA, WŁOSY

Prototyp kształtu:

Żdźbło trawy.

Zakres pojęciowy:

Kategoria ta obejmuje małe i cienkie obiekty o podłużnym kształcie, niesztynne, dające się razem zginać i wyrastające lub przytwierdzone do jakiegoś sztywnego podłoża, np. żdźbła traw, włosy bądź kępki włosia umocowane w pędzlu, a także, metonimicznie, same pędzle i pędzelki.

Przykłady:

kusa ikkei 草一茎 ‘jedno żdźbło trawy’, *fude ikkei* 筆一茎 ‘jeden pędzel (do kaligrafii)’, *kami ikkei* 髪一茎 ‘jeden włos’, *hake ikkei* 刷毛一茎 ‘jeden pędzel (do malowania)’.

ko 個・箇

Kategoria pojęciowa: OBIEKTY KULISTE I DROBNE

Prototyp kształtu:

Drobne kamyki w rzece.

Zakres pojęciowy:

Współcześnie jest to rozległa kategoria pojęciowa obejmująca wszelkie obiekty niewielkiego rozmiaru o kształcie kulistym bądź owalnym, których okrągłość można wyczuć w rękę bądź zaobserwować wzrokiem z oddali (również małe naczynia, takie jak czarki czy filiżanki). Do kategorii tej należą także obiekty o kształcie nieregularnym i nieprzypominającym żadnej figury geometrycznej, również te, w których drobne części dają się wyodrębnić z całej okrągłej bryły. Na zasadzie oryginalnego percepcyjnie poszerzenia należą tu także obiekty bądź zjawiska, które z oddali wyglądają jak małe kręgi bądź punkty, np. cyklony, gwiazdy, bakterie, pyłki kwiatowe.

Przykłady:

mikan ikko 蜜柑一個 ‘jedna mandarynka’, *jûendama ikko* 十円玉一個 ‘jedna moneta dziesięciojenowa’, *kappu ikko* カップ一個 ‘jedna filiżanka’, *kan ikko* 缶一個 ‘jedna puszka’, *bôshi ikko* 帽子一個 ‘jedna czapka’, *mezamashidokei ikko* 目覚まし時計一個 ‘jeden budzik’, *megane ikko* 眼鏡一個 ‘jedna para okularów’, *taifû ikko* 台風一個 ‘jeden cyklon (widziany np. na mapie klimatycznej)’, *hoshi ikko* 星一個 ‘jedna gwiazda’, *burakku hôru ikko* ブラックホール一個 ‘jedna czarna dziura’, *bakuteria ikko* バクテリア一個 ‘jedna bakteria (widziana np. przez mikroskop)’.

mai 枚

Kategoria pojęciowa: OBIEKTY PŁASKIE, TAFLE, ARKUSZE

Prototyp kształtu:

Deska, deszczułka.

Zakres pojęciowy:

Do kategorii tej należą wszelkie obiekty płaskie i cienkie, małych i dużych rozmiarów, które w perspektywie obserwacyjnej czy w dotyku jawią się jako jednowymiarowe (chodzi tu wyłącznie o minimalną wartość opozycji wymiaru *cienki* : *gruby*), a więc wszelkiego rodzaju kartki papieru, deski, tafle, w tym zarówno obiekty, które można wziąć do ręki czy trzymać w palcach, jak i obiekty, które można dowolnie zginać, składać bądź układać warstwami, np. ubrania w szafie. Do kategorii tej należą także duże przedmioty rozwieszane bądź przyklejane, stojące, rozkładane na stole lub podłodze oraz rozścielane na meblach o kształcie dużej tafli, płachty.

Przykłady:

ita ichimai 板一枚 ‘jedna deska’, *kokuban ichimai* 黒板一枚 ‘jedna tablica szkolna’, *chokorêto ichimai* チョコレート一枚 ‘jedna tabliczka czekolady’, *yuka ichimai* 床一枚 ‘jedna podłoga’, *yane ichimai* 屋根一枚 ‘jeden dach’, *garasu ichimai* ガラス一枚 ‘jedna szyba’, *kagami ichimai* 鏡一枚 ‘jedno lustro’, *sara ichimai* 皿一枚 ‘jeden talerz’, *shîdî ichimai* シーディー一枚 ‘jedna płyta CD’, *rekôdo ichimai* レコード一枚 ‘jedna płyta gramofonowa (winyłowa)’, *kami ichimai* 髪一枚 ‘jedna kartka papieru’, *e ichimai* 絵一枚 ‘jeden obraz’, *meishi ichimai* 名刺一枚 ‘jedna wizytówka’, *shashin ichimai* 写真一枚 ‘jedno zdjęcie’, *ha ichimai* 葉一枚 ‘jeden liść’, *tatami ichimai* 畳一枚 ‘jedna mata tatami’, *hankachi ichimai* ハンカチ一枚 ‘jedna chusteczka do nosa’, *shatsu ichimai* シャツ一枚 ‘jedna (złożona) koszula’, *shîtsu ichimai* シーツ一枚 ‘jedno prześcieradło’, *môfu ichimai* 毛布一枚 ‘jeden koc’, *chizu ichimai* 地図一枚 ‘jedna mapa’.

rin 輪

Kategoria pojęciowa: KOŁA, OBREĆCZE

Prototyp kształtu:

Koło wozu.

Zakres pojęciowy:

Należą tu przedmioty wykonane z twardego materiału o kształcie obręczy, które mogą się obracać, oraz przedmioty, które są widziane jako kręgi bądź ich składniki układające się w kształt kręgu. Kategorię tę tworzą więc takie obiekty jak koła, kręgi, pierścienie, wieńce kwiatów.

Przykłady:

sharin ichirin 車輪一輪 ‘jedno koło (pojazdu)’, *hanawa ichirin* 花輪一輪 ‘jeden wieniec (kwiatów)’, *yubiwa ichirin* 指輪一輪 ‘jeden pierścionek’, *kubiwa ichirin* 首輪一輪 ‘jedna obroża’.

ryū 粒

Kategoria pojęciowa: DROBINY, ZIARENKA

Prototyp kształtu:

Ziarenko ryżu.

Zakres pojęciowy:

Kategorię tę tworzą drobne przedmioty o, w przybliżeniu, okrągłych lub owalnych kształtach, pojedyncze ziarna zbóż, wysuszone nasiona roślin, ziarenka piasku, przedmioty, które z reguły są wyodrębniane z jakiegoś nagromadzenia, całej masy jednakowych obiektów (np. piachu).

Przykłady:

tane ichiryū 種一粒 ‘jedno nasionko’, *komugi ichiryū* 小麦一粒 ‘jedno ziarenko pszenicy’, *suna ichiryū* 砂一粒 ‘jeden ziarenko piasku’.

shi 枝

Kategoria pojęciowa: OBIEKTY PODŁUŻNE

Prototyp kształtu:

Pojedyncza gałąź drzewa.

Zakres pojęciowy:

Kategoria obejmuje przedmioty podłużne, przypominające gałąź lub łodygę, które można trzymać w ręku, takie jak np. dzidy, miecze, odznaczające się tym, że jeden ich koniec jest przeznaczony bądź specjalnie przystosowany do uchwycenia jedną ręką.

Przykłady:

yari isshi 槍一枝 ‘jedna dzida; jeden oszczep’, *katana isshi* 刀一枝 ‘jeden miecz *katana*’, *eda isshi* 枝一枝 ‘jedna gałąź’.

suji 筋

Kategoria pojęciowa: WŁÓKNA

Prototyp kształtu:

Podłużne bruzdy na skórze uformowane z nabrzmiałych żył lub mięśni, widoczne szczególnie na kończynach bądź na twarzy człowieka.

Zakres pojęciowy:

Wszelkie zjawiska i obiekty obserwowane jako podłużne wypukłości na jakiejś większej powierzchni lub na podłożu, takie jak mięśnie, żyły,

zmarszczki, bruzdy, włókna, również napięte, naciągnięte liny i pasy. Metaforycznie także wszelkiego rodzaju wiązki bądź pasma odbierane wzrokowo, takie jak promienie słoneczne, dym z komina, race, ciekące lzy czy włosy.

Przykłady:

kinniku hitosuji 筋肉一筋 'jedno włókno mięśni', *shiwa hitosuji* 皺一筋 'jedna zmarszczka', *himo hitosuji* 紐一筋 'jeden sznurek; jedna linka', *obi hitosuji* 帯一筋 'jeden pas', *hikari hitosuji* 光一筋 'jeden promień słońca', *noroshi hitosuji* 狼煙一筋 'jedna raca (wysstrzelona na niebie)', *nami-da hitosuji* 涙一筋 'jedna łza (cieknąca po policzku)'.

tama 玉

Kategoria pojęciowa: MAŁE OBIEKTY KULISTE

Prototyp kształtu:

Kuliste lub owalne kamienie szlachetne.

Zakres pojęciowy:

Owoce lub warzywa niewielkich rozmiarów, o mniej więcej regularnym, kulistym kształcie, takie jak pomidory, brzoskwinie, główki kapusty czy sałaty. Na zasadzie poszerzenia kategoria ta obejmuje także obiekty stanowiące wszelkie kuliste formy lub bryły powstałe z pozwijanych lub sklębionych przedmiotów, takie jak kłębki, zwoje, motki, kulki, np. kłębki nici, kłębki makaronu, kulki z papieru itd.

Przykłady:

momo hitotama 桃一玉 'jedna brzoskwinia', *ninniku hitotama* 大蒜一玉 'jedna główka czosnku', *kyabetsu hitotama* キャベツ一玉 'jedna główka kapusty', *keito hitotama* 毛糸一玉 'jeden kłębek wełny', *udon hitotama* 饅頭一玉 'jeden kłębek makaronu'.

tsubu 粒

Kategoria pojęciowa: ZIARENKA, GRANULKI, DROBINY

Prototyp kształtu:

Ziarenko ryżu lub zwiru, mały kamyk.

Zakres pojęciowy:

Drobne, kuliste przedmioty, pierwotnie wielkości ziarenka ryżu lub perły, obejmujące nasiona zbóż i roślin, pestki owoców, drobne kamyki, perły, diamenty, współcześnie także drobne owoce wielkości kciuka, takie jak truskawki, orzechy, owoce winorośli czy wiśnie. Na zasadzie poszerzenia także uformowane w kształt kulki leki tradycyjnej medycyny chińskiej oraz pastylki, kapsułki i tabletki medycyny zachodniej. Do kategorii tej zaliczają się również krople wody oraz potu.

Przykłady:

kome hitotsubu 米一粒 'jedno ziarenko ryżu', *shinju hitotsubu* 真珠一粒 'jedna perła', *ichigo hitotsubu* 苺一粒 'jedna truskawka', *hashibami hitotsubu* 榛一粒 'jeden orzech laskowy', *sakuranbô hitotsubu* 桜ん坊一粒

‘jedna wisienka’, *kaku hitotsubu* 核一粒 ‘jedna pestka (np. brzoskwini)’, *daiyamondo hitotsubu* ダイヤモンド一粒 ‘jeden diament’, *jô hitotsubu* 錠一粒 ‘jedna tabletkę’.

tsutsu 筒

Kategoria pojęciowa: NACZYNIA CYLINDRYCZNE

Prototyp kształtu:

Używane jako naczynia ucięte łodygi bambusa.

Zakres pojęciowy:

Naczynia do wody, flakony i wazony o kształcie cylindrycznym, stosowane najczęściej do nalewania wody bądź umieszczania w nich kwiatów i roślin, np. w ikebanie.

Przykłady:

kabin hitotsutsu 花瓶一筒 ‘jeden wazon’, *chashaku hitotsutsu* 茶杓一筒 ‘jedna łyżeczka do nabierania sproszkowanej herbaty (używana podczas ceremonii herbacianej)’.

yô 葉

Kategoria pojęciowa: MAŁE PRZEDMIOTY PŁASKIE

Prototyp kształtu:

Liście bądź małe kawałki papieru.

Zakres pojęciowy:

Małe i płaskie przedmioty nienadające się bądź nieprzeznaczone do składania, zginania, takie jak świeże lub zasuszone liście drzew, zdjęcia, drobne arkusiki papieru, kartki pocztowe, widokówki, kartoniki i blankieciki.

Przykłady:

ha ichiyô 葉一葉 ‘jeden liść’, *shashin ichiyô* 写真一葉 ‘jedno zdjęcie’, *kami ichiyô* 紙一葉 ‘jedna kartka papieru’, *ehagaki ichiyô* 絵葉書一葉 ‘jedna widokówka’.

3.3.2. Kategorizatory szczegółowe funkcji (KF)

Kategoria ta jest w świadomości językowej mówiących wyznaczana z zupełnie innej perspektywy niż kategorie omówione dotychczas, gdyż głównym kryterium wydzielenia obiektów jest tutaj ich stałe bądź też doraźnie ustalone przeznaczenie. Są to zatem obiekty, nieraz zupełnie do siebie nieprzystawalne pod względem obiektywnych własności fizycznych, ale służące do jakiegoś celu pojmowanego utylitarnie, przydatne szczególnie do jakiejś funkcji bądź do takiej funkcji przeznaczone, niekiedy też szczególnie istotne, doniosłe w jakiejś dziedzinie (bez jej identyfikacji).

fuku 幅

Kategoria pojęciowa: OBRAZY, KALIGRAMY DO ZAWIESZANIA

Przypisywana funkcja użytkowa:

zawieszanie na ścianie jakiegoś pomieszczenia w celach dekoracyjnych.

Zakres pojęciowy:

Charakterystyczne elementy dekoracyjne pomieszczeń japońskich w postaci zwójów kaligraficznych *kakemono* 掛け物, *kakejiku* 掛け軸 bądź obrazów reprezentujących tradycyjne gatunki malarstwa tuszem, połączonego z cytatami z literatury i innymi ozdobnymi kaligrafiami, zawieszane w wyeksponowanym miejscu w domu japońskim, np. w *tokonoma* 床の間.

Przykłady:

kakemono ippuku 掛け物一幅 'jeden kaligram *kakemono*', *kaiga ippuku* 絵画一幅 'jeden obraz', *shōzōga ippuku* 肖像画一幅 'jeden portret'.

ka 架

Kategoria pojęciowa: SZAFKI, WIESZAKI

Przypisywana funkcja użytkowa:

sprzęty zawieszane na ścianie (przytwierdzenie na stałe w jedynym lub kilku punktach).

Zakres pojęciowy:

Kategoria ta obejmuje wszelkiego rodzaju sprzęty domowe zawieszane wyżej na ścianie, takie jak półki, szafeczki, wieszaki na ubrania, a także trofea zwierząt.

Przykłady:

tana ikka 棚一架 'jedna półka; jedna szafka', *hondana ikka* 本棚一架 'jedna półka na książki', *tenugui-kake ikka* 手拭い掛け一架 'jeden wieszak na ręczniki', *shuryō kinenhin ikka* 狩猟記念品一架 'jedno trofeum myśliwskie (np. rogi jelenia)'.

kashira 頭

Kategoria pojęciowa: NAKRYCIA GŁOWY

Przypisywana funkcja użytkowa:

ochrona głowy.

Zakres pojęciowy:

Należą tu części stroju nakładane na głowę lub wiązane wokół głowy, służące do jej ochrony przed zimnem, deszczem bądź przed uderzeniem, takie jak czapki, chusty, hełmy.

Przykłady:

bōshi hitokashira 帽子一頭 'jedna czapka', *berēbō hitokashira* ベレー帽一頭 'jeden берет', *herumetto hitokashira* ヘルメット一頭 'jeden kask', *zakin hitokashira* 頭巾一頭 'jedna chusta na głowę'.

ko 個・箇

Kategoria pojęciowa: POJEMNIKI

Przypisywana funkcja użytkowa:

przechowywanie rzeczy, substancji.

Zakres pojęciowy:

Wszelkie przedmioty służące do przechowywania, umieszczania czy chowania posiadanych rzeczy bądź magazynowania substancji, takie jak pudła, pudełka, naczynia, pojemniki.

Przykłady:

yôki ikko 容器一個 ‘jeden pojemnik’, *hako ikko* 箱一個 ‘jedno pudło; jedno pudełko’, *bouru ikko* ボウル一個 ‘jedna miska’, *tsubo ikko* 壺一個 ‘jeden słój’.

ko 戸

Kategoria pojęciowa: MIESZKANIA, POKOJE

Przypisywana funkcja użytkowa:

sprzedaż lub wynajem.

Zakres pojęciowy:

Mieszkania, pokoje przeznaczone pod wynajem, z których właściciel czerpie korzyści.

Przykłady:

apâto ikko アパート一戸 ‘jedno mieszkanie w bloku (pod wynajem)’, *heya ikko* 部屋一戸 ‘jeden pokój (pod wynajem)’, *manshon ikko* マンション一戸 ‘jedno mieszkanie (pod wynajem)’.

kotai 個体

Kategoria pojęciowa: ORGANIZMY ŻYWE

Przypisywana funkcja użytkowa:

przeprowadzanie eksperymentów i badań, poznawanie.

Zakres pojęciowy:

Organizmy żywe traktowane instrumentalnie jako przedmiot badań naukowych, zwierzęta doświadczalne, takie jak szczury, króliki, psy laboratoryjne.

Przykłady:

nezumi ikkotai ネズミ一頭 ‘jeden szczur laboratoryjny’, *usagi ikkotai* ウサギ一頭 ‘jeden królik doświadczalny’.

kyaku 客

Kategoria pojęciowa: UŻYCZANE SPRZĘTY

Przypisywana funkcja użytkowa:

korzystanie przez gości bądź klientów.

Zakres pojęciowy:

Kategoria ta obejmuje różnego rodzaju przedmioty stanowiące wyposażenie wynajmowanych lub użyczanych pokoi czy pomieszczeń (najczęściej w hotelu, restauracji, gospodzie) i używane przez gości bądź klientów zatrzymujących się na noc bądź stołujących się.

Przykłady:

beddo ikkyaku ベッド一客 ‘jedno łóżko (dla gościa)’, *kappu ikkyaku* カップ一客 ‘jedna filiżanka (dla gościa)’, *môfu ikkyaku* 毛布一客 ‘jeden

koc (przeznaczony dla gościa)', *taoru ikkyaku* タオル一客 'jeden ręcznik (dla gościa)'.

men 面

Kategoria pojęciowa: MASKI, LORNETKI

Przypisywana funkcja użytkowa:

przykładanie do twarzy bądź do oczu.

Zakres pojęciowy:

Należą tu przedmioty zasłaniające twarz w celu jej ukrycia, takie jak maski, bądź też przedmioty służące do obserwacji, trzymane w ręku i przykładane do oczu, takie jak lornetki, binokle czy lornetki teatralne.

Przykłady:

kamen ichimen 仮面一面 'jedna maska', *sôgankyô ichimen* 双眼鏡一面 'jedna para lornetek', *operagurasu ichimen* オペラグラス一面 'jedna para lornetek teatralnych'.

nagare 流れ

Kategoria pojęciowa: POWIEWAJĄCE OZDOBY, SYMBOLE

Przypisywana funkcja użytkowa:

powiewanie na wietrze na wysokości umożliwiającej dostrzeżenie obiektu z większej odległości.

Zakres pojęciowy:

Do kategorii tej zalicza się wszelkiego rodzaju elementy dekoracyjne umieszczane wysoko na drzewcu lub kiju, wykonane z tkaniny i trzepoczące na wietrze. Należą tutaj wszelkiego rodzaju chorągwie, proporce, sztandary oraz bardzo charakterystyczne dla Japonii tzw. *koinobori* 鯉幟 (wizerunki karpia wykonane z tkaniny i wywieszane przed domem w święto chłopców).

Przykłady:

hata hitonagare 旗一流れ 'jedna chorągiew; jeden sztandar', *kokki hitonagare* 国旗一流れ 'jedna flaga', *koinobori hitonagare* 鯉幟一流れ 'jedno *koinobori*'.

soku 足

Kategoria pojęciowa: OBUWIE

Przypisywana funkcja użytkowa:

ochrona stóp ułatwiająca człowiekowi chodzenie (po to, aby nie chodzić bosą).

Zakres pojęciowy:

Należą tu części stroju zakładane na stopy: buty, kozaki, skarpety, pończochy, sandały, a przede wszystkim typowo japońskie „obuwające” elementy ubioru, takie jak *tabi* 足袋 'jednopalczaste skarpety z grubej tkaniny zakładane do kimona', *zôri* 草履 'podtrzymywane jednym paskiem ozdobne

sandały nakładane do kimona' czy *geta* 下駄 'drewniane sandały na podwójnych drewnianych obcasach'.

Przykłady:

kutsu issoku 靴一足 'jedna para butów', *undôgutsu issoku* 運動靴一足 'jedna para butów sportowych', *kutsushita issoku* 靴下一足 'jedna para skarpet', *sutokkingu issoku* ストッキング一足 'jedna para pończoch', *tabi issoku* 足袋一足 'jedna para japońskich skarpet', *zôri issoku* 草履一足 'jedna para japońskich sandałów', *geta issoku* 下駄一足 'jedna para japońskich trzewików'.

son 尊

Kategoria pojęciowa: WIZERUNKI BUDDY

Przypisywana funkcja użytkowa:

prezentowanie wiernym postaci Buddy.

Zakres pojęciowy:

Do kategorii tej należą wszelkiego rodzaju wizerunki Buddy rzeźbione w drzewie lub kamieniu bądź malowane na ścianie lub papierze, które służą celom rytualnym w świątyni buddyjskiej, przed którymi mnisi i wierni odprawiają modły bądź oddają cześć.

Przykłady:

butsuzô isson 仏像一尊 'jeden posąg Buddy; jedna statua Buddy', *Amida Butsu isson* 阿弥陀仏一尊 'jeden wizerunek Buddy Amidy'.

yoroi 具

Kategoria pojęciowa: SPRZĘTY I NARZĘDZIA

Przypisywana funkcja użytkowa:

istotna w danej dziedzinie funkcja odnosząca się do najważniejszego jej środka, elementu, sprzętu, charakterystycznego wyposażenia.

Zakres pojęciowy:

Do kategorii tej należą obiekty symbolicznie reprezentujące daną dziedzinę aktywności człowieka, takie jak strzały w łucznictwie, tuszownice *suzuri-bako* 硯箱 w kaligrafii, skrzynie przeznaczone do przechowywania szat dworskich w dziedzinie ubioru, podstawki domowych ołtarzyków buddyjskich *zushi* 厨子 w domowym obrządku religijnym.

Przykłady:

ya hitoyoroi 矢一具 'jedna strzała', *suzuribako hitoyoroi* 硯箱一具 'jedna tuszownica; jeden pojemnik do rozcierania tuszu', *zushi hitoyoroi* 厨子一具 'jeden domowy ołtarzyk buddyjski'.

3.3.3. Kategorizatory szczegółowe charakterystycznego atrybutu (KP)

Typ kategorii, który chcielibyśmy wyróżnić w niniejszym podrozdziale, jest bardzo silnie wyodrębniającą się częścią składową całej kwantytatywnej kategorii rodzaju i odzwierciedla nie tylko ilościowy, ale także wyraźnie pragmatyczny charakter obiektów zaliczanych do wspólnej klasy pojęciowej.

Oprócz kształtu i funkcji jeszcze jedną własnością – w procesie kwantytatywnej kategoryzacji stanowiącą w japońszczyźnie istotne kryterium wydzielenia poszczególnych klas – jest cecha, którą tutaj chcielibyśmy określić jako charakterystyczny atrybut obiektu. Jako cecha wyróżniająca obiekty z danej kategorii atrybut jest bowiem jakąś ich częścią w rozumieniu materialnym czy też strukturalnym, niekoniecznie konstytutywną z punktu widzenia klasycznych wymogów definicji, czyli cechą wyróżniającą w ścisłym sensie. Jest jednak tą częścią obiektu, która jest wyraźnie rozpoznawana w działaniu, w funkcjonowaniu obiektu, w posługiwaniu się nim jako narzędziem.

Przykładem takiego wyraźnie utylitarnego atrybutu może być rękojeść, rączka, uchwyt jako wspólna własność przedmiotów użytkowych traktowanych jako narzędzia pracy lub walki. Tak więc w kwantytatywnym wyróżnianiu obiektów może być odzwierciedlona czynność ich liczenia rozumianego jako rodzaj działania, a więc np. wyobrażone branie kolejno do ręki poszczególnych elementów zbioru bądź też liczenie obiektów przez kierowanie wzroku ku najbardziej charakterystycznej, rzucającej się w oczy części obiektu, czyli właśnie ku atrybutowi.

Atrybuty mogą być zatem bardzo różnymi częściami lub własnościami obiektu, muszą się jednak z nimi kojarzyć dostatecznie silnie; taki charakter atrybutu sprawia, że rozbudowywanie tej kategorii odbywa się często z jednoczesnym pomijaniem innych własności obiektu, a niekiedy nawet z pomijaniem wyraźnie odmiennych dziedzin ich zastosowania czy przeznaczenia.

Tak więc możemy stwierdzić, że w przedstawianej tu interpretacji sam atrybut może być fizycznie bardzo zróżnicowany zarówno pod względem rozmiaru, jak i wyglądu, ale w potocznej świadomości językowej jest on uznawany za charakterystyczną, wyróżniającą cechę wspólną obiektów różnych pod względem kształtu i struktury. Stanowi bowiem zawsze narzucającą się wizualnie, silnie kojarzącą się w pamięci bądź też wybijającą się spośród innych własności ich cechę, przyjmowaną z pozoru arbitralnie, ale w jakiś sposób uzasadnioną wizualnie, perspektywicznie czy utylitarnie.

chō 張

Kategoria pojęciowa: OBIEKTY Z NAPIĘTĄ STRUNĄ BĄDŹ NACIĄGNIĘTĄ
TKANINĄ, PAPIEREM

Kategorialny atrybut obiektu:

Napięta bądź naciągnięta tkanina lub jakiś materiał sprężysty (taki jak np. struna, tkanina, skóra, papier), widoczny na powierzchni obiektu i stano-

wiaący jego część funkcjonalnie istotną (struny w instrumentach muzycznych, papier przysłaniający światło).

Zakres pojęciowy:

Należą tutaj tradycyjne japońskie strunowe i perkusyjne instrumenty muzyczne, takie jak *shamisen* 三味線, *koto* 琴, *taiko* 太鼓, lampiony, moskitiery, ponaciągane siatki, łuki i inne tego typu obiekty.

Przykłady:

koto itchô 琴一張 ‘jeden instrument strunowy *koto*’, *kaya itchô* 蚊帳一張 ‘jedna moskitiera’, *chôchin itchô* 提燈一張 ‘jeden lampion’, *wadaiko itchô* 和太鼓一張 ‘jeden bęben japoński’.

chô 挺 · 丁

Kategoria pojęciowa: OBIEKTY WYPOSAŻONE W UCHWYT

Kategorialny atrybut obiektu:

Atrybutem kategorialnym jest tutaj część obiektu, która służy do jego trzymania w ręku podczas wykonywania czynności, do której obiekt ten jest przeznaczony, może to być część kija uformowana tak, aby można było go łatwiej trzymać w ręku, rękojeść noża, pistoletu, rączka instrumentu (np. szynka skrzypiec) i inne.

Zakres pojęciowy:

W kategorii tej mieszczą się najróżniejsze przedmioty pod względem przeznaczenia i dziedziny użytkowania, takie jak noże, tasaki, dzidy, włócznie, łuki, motyki, strzelby, karabiny, pistolety, piły, skrzypce, wiolonczele, *shamisen* 三味線, gitary, a także palankiny, *mikoshi* 神輿 (palankin procesyjny w kształcie małego chramu shintoistycznego, noszony w procesjach w czasie święta *matsuri* 祭り).

Przykłady:

hôchô itchô 包丁一挺 ‘jeden nóż kuchenny; jeden tasak’, *yari itchô* 槍一挺 ‘jedna dzida; jeden oszczep’, *yumi itchô* 弓一挺 ‘jeden łuk’, *ro itchô* 櫓一挺 ‘jedno wiosło’, *kuwa itchô* 鍬一挺 ‘jedna motyka’, *pisutoru itchô* ピストル一挺 ‘jeden pistolet’, *nokogiri itchô* 鋸一挺 ‘jedna piła’, *handagote itchô* 半田鑊一挺 ‘jedna lutownica’, *baiorin itchô* バイオリン一挺 ‘jedna para skrzypiec’, *shamisen itchô* 三味線一挺 ‘jeden instrument strunowy *shamisen*’, *basugitâ itchô* バスギター一挺 ‘jedna gitara basowa’, *kago itchô* 籠一挺 ‘jeden palankin’.

dai 台

Kategoria pojęciowa: WYPIEKI, CIASTA NA PODSTAWCE

Kategorialny atrybut obiektu:

Widziana jako podstawka foremka lub większa forma do pieczenia, na której wypieki są wkładane do pieca bądź umieszczane na ogniu.

Zakres pojęciowy:

Jest to wąska kategoria obejmująca jedynie tradycyjne wypieki o dość regularnym, niewielkim, okrągłym kształcie, takie jak ciastka, ciasta, torty, placki.

Przykłady:

pai ichidai パイ一台 ‘jeden placek’, *kêki ichidai* ケーキ一台 ‘jedno ciasto’, *reiyâkêki ichidai* レイヤーケーキ一台 ‘jeden tort’.

e 柄

Kategoria pojęciowa: OBIEKTY Z RĄCZKĄ, O PROSTEJ BUDOWIE

Kategorialny atrybut obiektu:

Rączka do trzymania, stanowiąca część obiektu, prostego narzędzia o niezłożonej budowie.

Zakres pojęciowy:

W odniesieniu do rozmaitych gatunków broni, takich jak dzidy czy włócznie; jest to kategoria historyczna. W dzisiejszej japońszczyźnie należą tutaj – jako charakterystyczne – elementy nierozkładane, pospolite japońskie wachlarze *uchiwa* 団扇.

Przykłady:

yari hitoe 槍一柄 ‘jedna włócznia’, *uchiwa hitoe* 団扇一柄 ‘jeden wachlarz’.

gai 蓋

Kategoria pojęciowa: NAKRYCIA, OBIEKTY Z NAKRYCIEM

Kategorialny atrybut obiektu:

Przykrywka służąca do zamykania naczynia bądź też osłaniania zawartości.

Zakres pojęciowy:

Należą tu rozmaite naczynia i sprzęty kuchenne, których zwyczajową i ruchomą (otwieraną, nakładaną) część stanowi pokrywka. Na zasadzie metaforycznego poszerzenia są tu także zaliczane słomiane kapelusze stanowiące bardzo typowe dla Azji Wschodniej nakrycie głowy oraz, na zasadzie poetyckiej metafory, korony drzew osłaniające niewielki wycinek przestrzeni w ogrodzie bądź przy domu, rzucające cień i chroniące przed promieniami słońca.

Przykłady:

kasa ichigai 笠一蓋 ‘jeden kapelusz słomiany’, *futa ichigai* 蓋一蓋 ‘jedna przykrywka; jedna pokrywka’.

hari 張^リ

Kategoria pojęciowa: OBIEKTY Z NAPIĘTĄ STRUNĄ BĄDŹ NACIĄGNIĘTĄ
TKANINĄ, PAPIEREM

Kategorialny atrybut obiektu:

Podobnie jak w przypadku kategoryzatora *chô* 張 atrybutem kategorialnym jest tutaj część obiektu, która służy do jego trzymania w ręku podczas

wykonywania czynności, do której obiekt ten jest przeznaczony; może to być część kija uformowana tak, aby można było go łatwiej trzymać w ręku, rękojeść noża, pistoletu, rączka instrumentu (np. szyjka skrzypiec) i inne.

Zakres pojęciowy:

Do kategorii tej należą, podobnie jak w przypadku kategoryzatora *chô* 張, przedmioty, w których istotną rolę odgrywa naciągnięty materiał (plótno, papier, skóra, siatka), np. namioty, moskitiery, papierowe lampiony *chôchin* 提燈, lampiony *andon* 行燈 bądź też przedmioty posiadające naciągnięte cięciwy lub struny, takie jak luki czy instrumenty muzyczne *koto* 琴.

Przykłady:

tento hitohari テント一張り 'jeden namiot', *kaya hitohari* 蚊帳案一張り 'jedna moskitiera', *chôchin hitohari* 提燈一張り 'jeden lampion', *koto hitohari* 琴一張り 'jeden instrument strunowy *koto*'.

hei 柄

Kategoria pojęciowa: PROSTA BRONŹ Z RĘKOJEŚCIĄ

Kategorialny atrybut obiektu:

Rękojeść lub część obiektu przystosowana do trzymania w ręku.

Zakres pojęciowy:

Należą tu jedynie podłużne i bardzo proste gatunki dawnej broni, takie jak dzidy, oszczepy, włócznie.

Przykłady:

yari ippei 槍一柄 'jedna włócznia; jeden oszczep', *uchiwa ippei* 団扇一柄 'jeden wachlarz'.

kara 柄・幹

Kategoria pojęciowa: PRZEDMIOTY Z UCHWYTEM

Kategorialny atrybut obiektu:

Uchwyt lub prosta rączka do trzymania.

Zakres pojęciowy:

Do kategorii tej należą historycznie niektóre gatunki dawnej broni, takie jak dzidy, włócznie, oszczepy, oraz starej broni palnej, typu muszkiety, karabiny jednostrzałowe. Poza tym w kategorii tej mieszczą się także wachlarze *uchiwa* 団扇.

Przykłady:

teppô hitokara 鉄砲一柄 'jeden muszkiet', *katana hitokara* 刀一柄 'jeden miecz *katana*', *yari hitokara* 槍一柄 'jedna dzida; jeden oszczep', *uchiwa hitokara* 団扇一柄 'jeden wachlarz'.

ki 基

Kategoria pojęciowa: OBIEKTY NA FUNDAMENCIE, PODSTAWIE

Kategorialny atrybut obiektu:

Atrybutem jest spodnia, specjalnie wzmacniana część obiektu (fundament, postument, podstawa), aby można go było osadzić, ustawić bądź też na stałe

przytwierdzić do podłoża. Z zasady są to obiekty, których jeden człowiek nie jest w stanie samodzielnie przesunąć lub przestawić w inne miejsce.

Zakres pojęciowy:

Należą tutaj masywne instrumenty, ciężkie maszyny i urządzenia fabryczne ustawiane bądź zabudowywane w podłożu, różne budowle na solidnym fundamencie, podstawie, takie jak pomniki na postumentach, monumenty, ławki, ciężkie maszyny, latarnie, boje, telebimy, wielkie zbiorniki, wieże, falochrony, mosty, tamy, groby, piramidy, bramy *torii* 鳥居, ołtarze, piece, reaktory, podnośniki, wyciągniki, windy, schody ruchome, rakiety, silniki maszynowe i wiele innych.

Przykłady:

dôzô ikki 銅像一基 ‘jedna statua z brązu’, *tawâ ikki* タワー一基 ‘jedna wieża’, *monominotô ikki* 物見の塔一基 ‘jedna strażnica’, *damu ikki* ダム一基 ‘jedna tama’, *buranchi ikki* ブランチ一基 ‘jedna ławka’, *genshiro ikki* 原子炉一基 ‘jeden piec atomowy’, *yôkôro ikki* 溶鉱炉一基 ‘jeden piec martenowski’, *esukarêta ikki* エスカレーター一基 ‘jedne schody ruchome’, *erebêta ikki* エレベーター一基 ‘jedna winda’, *gaitô ikki* 街灯一基 ‘jedna latarnia uliczna’, *tôdai ikki* 灯台一基 ‘jedna latarnia morska’, *fuhyô ikki* 浮標一基 ‘jedna boja’, *hashi ikki* 橋一基 ‘jeden most’, *haka ikki* 墓一基 ‘jeden grób’, *piramidô ikki* ピラミッド一基 ‘jedna piramida’, *torii ikki* 鳥居一基 ‘jedna brama *torii*’, *saidan ikki* 祭壇一基 ‘jeden ołtarz’, *chyûyuki ikki* 注油機一基 ‘jeden dystrybutor (paliwa)’, *roketto ikki* ロケット一基 ‘jedna rakiet’, *teisatsu eisei ikki* 偵察衛星一基 ‘jeden satelita szpiegowski’, *engin ikki* エンジン一基 ‘jeden silnik’.

kô 口

Kategoria pojęciowa: OBIEKTY Z OSTRZEM

Kategorialny atrybut obiektu:

Ostrze jako jedna z krawędzi obiektu, przystosowana do rozcinania przedmiotów.

Zakres pojęciowy:

Są tu zaliczane wszelkiego rodzaju proste narzędzia tnące, np. miecze, noże, żyletki, oraz rolnicze, takie jak pługi czy brony do orania ziemi.

Przykłady:

chôken ikkô 長剣一口 ‘jeden długi miecz japoński’, *kamisori ikkô* 剃刀一口 ‘jedna żyletka’, *suki ikkô* 鋤一口 ‘jeden pług’.

Kategoria pojęciowa: OBIEKTY Z OTWOREM

Kategorialny atrybut obiektu:

Otwór wejściowy, przez który można nalewać bądź wylewać wodę i płyny, wysypywać zboża i inne substancje sypkie, a także, na zasadzie poszerzenia, krater, przez który wydostaje się lava.

Zakres pojęciowy:

W kategorii tej mieszczą się wszelkiego rodzaju naczynia i urządzenia o różnym kształcie, z otworem do nalewania bądź wylewania płynów, wysypywania substancji sypkich, pompowania powietrza lub wystrzeliwania pocisków, np. garnki, słoje, wazon, kotły do gotowania, dzwony, bojler, krany, wulkany, miechy, strzelby, armaty.

Przykłady:

nabe ikkô 鍋一口 'jeden garnek', *tsubo ikkô* 壺一口 'jeden słój', *kabin ikkô* 花瓶一口 'jeden wazon', *kane ikkô* 鐘一口 'jeden dzwon', *boirâ ikkô* ボイラー一口 'jeden boiler', *kazan ikkô* 火山一口 'jeden wulkan', *jaguchi ikkô* 蛇口一口 'jeden kran', *jû ikkô* 銃一口 'jeden karabin', *tailhō ikkô* 大砲一口 'jedna armata'.

ku 口

Kategoria pojęciowa: OBIEKTY Z OTWOREM

Kategorialny atrybut obiektu:

Otwór, przez który coś się wydostaje.

Zakres pojęciowy:

Jest to znacznie zawężona kategoria o niemal analogicznym atrybucie jak w wypadku omówionego wcześniej wykładnika *kô* 口. Mieszczą się w niej tylko niektóre bardzo proste naczynia i garnki.

Przykłady:

nabe ikku 鍋一口 'jeden garnek', *kame ikku* 甕一口 'jeden dzban'.

kuchi 口

Kategoria pojęciowa: OBIEKTY Z OTWOREM

Kategorialny atrybut obiektu:

Otwór, przez który coś się wydostaje.

Zakres pojęciowy:

Należą tu przedmioty mające otwór, takie jak krany (wydostająca się substancja: woda), dzwony (to, co się z nich wydobywa, to dźwięk) czy kuchenki gazowe (wydostająca się substancja: gaz).

Przykłady:

jaguchi hitokuchi 蛇口一口 'jeden kran', *kane hitokuchi* 鐘一口 'jeden dzwon', *gasu konro hitokuchi* ガス焔炉一口 'jedna (przenośna) kuchenka gazowa'.

kyaku 脚

Kategoria pojęciowa: OBIEKTY NA NÓŻKACH

Kategorialny atrybut obiektu:

Podłużne podstawki służące do ustawiania obiektu na ziemi, takie jak nogi, nóżki, podpórki, statywy.

Zakres pojęciowy:

Są tu zaliczane różnego rodzaju meble wyposażone w trzy lub cztery podpórki bądź nóżki do ustawiania, takie jak krzesła, biurka, fotele, podesty.

Przykłady:

isu ikkyaku 椅子一脚 ‘jedno krzesło’, *beddo ikkyaku* ベッド一脚 ‘jedno łóżko’, *tsukue ikkyaku* 机一脚 ‘jedno biurko’, *tēburu ikkyaku* テーブル一脚 ‘jeden stół; jeden stolik’, *hangā ikkyaku* ハンガー一脚 ‘jeden wieszak (na ubrania)’, *sankyakudai ikkyaku* 三脚台一脚 ‘jeden statyw (np. do aparatu fotograficznego)’.

men 面

Kategoria pojęciowa: PŁASZCZYZNY, OBIEKTY Z FUNKCJONALNĄ PŁASZCZYZNĄ

Kategorialny atrybut obiektu:

Jeden płaski bok lub większa powierzchnia, przeznaczone do jakiegoś celu, widziane z bliska bądź z daleka.

Zakres pojęciowy:

Należą tutaj obiekty bardzo różne pod względem funkcji, kształtu i przeznaczenia, których wizualnie narzucającym się atrybutem jest jakiś prostokątny bok lub powierzchnia, takie jak japońskie tradycyjne instrumenty muzyczne o płaskiej stronie przeznaczonej do grania: bębny *taiko* 太鼓, *wadaiko* 和太鼓, instrumenty strunowe *koto* 琴 oraz *biwa* 琵琶, strony w gazetach, plansze do gry, szachownice, korty tenisowe, pływalnie, boiska, pola (suche lub nawadniane), obiekty odbijające lub emitujące obraz: lustra, ekrany telewizyjne, monitory oraz, na zasadzie przeniesienia, plansze, etapy do przejścia w grach komputerowych.

Przykłady:

taiko ichimen 太鼓一面 ‘jeden bęben’, *biwa ichimen* 琵琶一面 ‘instrument strunowy *biwa*’, *igoban ichimen* 囲碁盤一面 ‘jedna plansza do gry w *go*’, *kōto ichimen* コート一面 ‘jeden kort tenisowy’, *pūru ichimen* プール一面 ‘jeden basen’, *kagami ichimen* 鏡一面 ‘jedno lustro’, *monitā ichimen* モニター一面 ‘jeden ekran; jeden monitor’.

ôgi 扇

Kategoria pojęciowa: OBIEKTY Z ZAMKNIĘCIEM

Kategorialny atrybut obiektu:

Prostokątna płaszczyzna służąca do nakrycia bądź zamknięcia pojemnika lub otworu w ścianie.

Zakres pojęciowy:

W kategorii tej mieszczą się obiekty posiadające część do zamykania lub dające się zamykać skrzydła (za pomocą których można je zamknąć i zabezpieczyć), takie jak pokrywki, okiennice oraz parawany.

Przykłady:

futa hitoôgi 蓋一扇 ‘jedna pokrywka (od garnka)’, *byôbu hitoôgi* 屏風一扇 ‘jeden parawan’.

sao 竿

Kategoria pojęciowa: OBIEKTY Z DRZEWCEM LUB NA DRAŻKACH

Kategorialny atrybut obiektu:

Drzewca bądź drągi służące do rozwieszania obiektu lub drążki umożliwiające transport, przenoszenie. Atrybut ten nie stanowi stałej części obiektu, lecz obiekt musi być tak przystosowany, aby mógł zostać z nim złączony (w przypadku tradycyjnych mebli japońskich do takiego przystosowania służą specjalne obręcze do wsuwania drążków).

Zakres pojęciowy:

Należą tu tylko niektóre obiekty z kręgu gospodarstwa domowego, takie jak tradycyjne meble japońskie (szafy, komody), a także chorągwie, proporce, sztandary, flagi oraz stroje i tkaniny wyprane i rozwieszane na drągach w celu wysuszenia na słońcu. Wyjątkowo w kategorii tej mieści się również tradycyjny japoński instrument strunowy *shamisen* 三味線.

Przykłady:

tansu hitosao 箆笥一竿 ‘jedna szafa’, *hata hitosao* 旗一竿 ‘jedna flaga’, *nobori hitosao* 幟一竿 ‘jedna chorągiew’, *shamisen hitosao* 三味線一竿 ‘jeden instrument strunowy *shamisen*’.

seki 隻

Kategoria pojęciowa: OBIEKTY POKRYTE PIÓRAMI LUB ŁUSKAMI

Kategorialny atrybut obiektu:

Pióra bądź łuski okrywające obiekt lub przymocowane do obiektu.

Zakres pojęciowy:

Jest to kategoria całkowicie przestarzała, obejmująca ptaki i ryby oraz, wtórnie, przedmioty z przytwierdzonymi doń piórami, takie jak strzały.

Przykłady:

tori isseki 鳥一隻 ‘jeden ptak’, *ya isseki* 矢一隻 ‘jedna strzała’.

sen 扇

Kategoria pojęciowa: OBIEKTY Z ZAMKNIĘCIEM

Kategorialny atrybut obiektu:

Prostokątna płaszczyzna służąca do nakrycia bądź zamknięcia pojemnika lub otworu w ścianie.

Zakres pojęciowy:

Kategoria analogiczna do opisanej już wcześniej, a wyznaczanej przez kategoryzator *ôgi* 扇, obejmująca obiekty dające się zamykać lub składać, wyposażone np. w składane drzwiczki, skrzydła, pokrywy, zasuw, takie jak pudełka z pokrywką, okiennice oraz parawany.

Przykłady:

amado issen 雨戸一扇 ‘jedne okiennice’, *byôbu issen* 屏風一扇 ‘jeden parawan’, *tobira issen* 扉一扇 ‘jedna para drzwi’, *futa issen* 蓋一扇 ‘jedna pokrywka’.

tô 棟

Kategoria pojęciowa: OBIEKTY Z BETONU

Kategorialny atrybut obiektu:

Materiał wykonania obiektu: beton, żelbeton.

Zakres pojęciowy:

Do kategorii tej należą betonowe budowle przytłaczające swoją masowością, takie jak bloki, wieże, betonowe wieżowce itp.

Przykłady:

manshon ittô マンション一棟 'jeden blok (z betonu)', *biru ittô* ビル一棟 'jeden wieżowiec (betonowy)'.

tô 灯

Kategoria pojęciowa: OBIEKTY ŚWIECĄCE

Kategorialny atrybut obiektu:

Emitowanie światła.

Zakres pojęciowy:

Kategoria ta obejmuje bardzo różne obiekty niemające żadnych wspólnych własności o charakterze kształtu, rozmiaru czy funkcji, które łączy tylko zdolność do samoistnego emitowania światła w taki sposób, że są one obserwowane z bliska lub z oddali jako pewne obiekty bądź punkty świecące w mroku. Należą tutaj m.in. lampy, latarki, latarnie, żarówki, światła samochodowe, świetliki (robaczki świętojańskie), gwiazdy.

Przykłady:

dentô ittô 電灯一灯 'jedna lampa', *gaitô ittô* 街灯一灯 'jedna latarnia uliczna', *tôdai ittô* 灯台一灯 'jedna latarnia morska', *denkyû ittô* 電球一灯 'jedna żarówka', *kaichû dentô ittô* 懐中電灯一灯 'jedna latarka', *hotaru ittô* 螢一灯 'jeden świetlik; jeden robaczek świętojański', *hoshi ittô* 星一灯 'jedna gwiazda'.

3.3.4. Kategoryzatory szczegółowe metonimiczne (KM)

Kategoryzatory takie służą do wyodrębniania obiektów nie poprzez wyznaczanie ich szczegółowych cech gatunkowych bądź jakichś bardziej ogólnych własności, lecz sygnalizują tę kategorię za pomocą wykorzystania metonimii. Metonimia może być związana ze znaczeniem partytywności, gdy obiekt stanowi część jakiejś większej całości i całość ta staje się podstawą wydzielenia kwantytatywnej kategorii. Partytywność tego rodzaju może być oparta również na kategorialnym przechodzeniu od pojęcia obiektu do pojęcia opakowania, pojemnika. Tak więc jako kategoryzatory metonimiczne będziemy tutaj traktować następujące jednostki:

da 朶

Kategoria pojęciowa: KWITNĄCE KWIATY

Metonimiczna geneza kategorii:

Wyróżniane obiekty są częścią większej całości, do której są przytwierdzone bądź z której wyrastają. Przeniesienie: obiekt (kwiat) → podłoże (gałąź).

Zakres pojęciowy:

Jest to kategoria o charakterze poetyckim, stylistycznie podniosłym, obejmująca kwiaty rozkwitłe bądź zakwitające, zerwane razem z gałązkami i wykorzystywane w celu udekorowania pomieszczeń bądź też obserwowane na gałęziach drzew, szczególnie kwiaty typowe dla pejzażu japońskiego (np. w ogrodzie).

Przykłady:

hana ichida 花一朵 'jedna gałąź kwiatów', *sakura ichida* 桜一朵 'jedna gałązka z kwiatami sakury (japońskiej wiśni)'.

eda 枝

Kategoria pojęciowa: KWITNĄCE KWIATY

Metonimiczna geneza kategorii:

por. wyżej kategoryzator *da* 朶

Zakres pojęciowy:

Jest to kategoria oboczna i całkowicie niemal synonimiczna z omówioną wcześniej kategorią wyznaczaną przez kategoryzator *da* 朶, różniącą się od niej typem łączliwości z liczebnikami (*da* 朶 wymaga użycia liczebników sinojapońskich, a *eda* 枝 rodzimych).

Przykłady:

ume hitoeda 梅一枝 'jedna gałązka z kwiatami moreli japońskiej', *sakura hitoeda* 桜一枝 'jedna gałązka z kwiatami sakury (japońskiej wiśni)'

fū 封

Kategoria pojęciowa: LISTY, PRZESYŁKI

Metonimiczna geneza kategorii:

Obiekty traktowane jako przesyłki lub podarunki wkładane do koperty po to, aby zabezpieczyć je przed ujawnieniem zawartości. Przeniesienie: obiekt (list) → opakowanie (koperta).

Zakres pojęciowy:

Jest to kategoria przesyłek w postaci listów, życzeń, powiadomień oraz datków pieniężnych przekazywanych w zaklejonych kopertach ze względu na wymogi elegancji (wręczanie pieniędzy bezpośrednio do ręki uchodzi w Japonii za zachowanie nieakceptowalne). Na zasadzie poszerzenia kategoria ta obejmuje niekiedy inne, większe przedmioty przesyłane w opakowaniu.

Przykłady:

tegami ippū 手紙一封 'jedna koperta z listem', *okane ippū* お金一封 'jedna koperta z pieniędzmi'.

hō 包

Kategoria pojęciowa: ZAWINIĄTKA, TOREBKI

Metonimiczna geneza kategorii:

Obiekty zawijane w papier bądź w tkaninę, czasem w niewielkie papierowe, niezaklejane zawiniątka. Przeniesienie: obiekt → opakowanie (zawiniątko).

Zakres pojęciowy:

Kategoria obejmuje przedmioty owijane tkaniną bądź papierem, aby chronić je w trakcie przenoszenia w ręku, a także aby opakowanie mogło być odbierane jako ozdobna dekoracja, czyli jako gest szacunku ze strony ofiarodawcy. Do kategorii tej należą także sproszkowane lekarstwa medycyny chińskiej (dawniej zwijane lub składane w papierki, dzisiaj wydawane pacjentom w zamkniętych torebkach).

Przykłady:

omiyage IPPŌ お土産一包 ‘jeden prezent w opakowaniu’, *kusuri IPPŌ* 薬一包 ‘jedno lekarstwo w opakowaniu’.

jiku 軸

Kategoria pojęciowa: ZWOJE

Metonimiczna geneza kategorii:

Obiekty nawinięte na jakiś przedmiot o kształcie drążka, szpuli lub kołowrotka, ułatwiającego jego magazynowanie lub transport, stanowiące charakterystyczną „odwrotność” opakowania, gdyż przedmiot zawierający dany obiekt mieści się w jego środku, a nie na zewnątrz (jest przezeń otoczony). Przeniesienie: nawijany obiekt → miejsce osadzenia (szpula).

Zakres pojęciowy:

Należą tu wszystkie obiekty długie, nieszttywne, nadające się do zwijania, nawijania na różnego rodzaju „trzony” w postaci szpuli czy kołowrotek, takie jak nici, taśmy, tkaniny, kable i inne.

Przykłady:

ito hitojiku 糸一軸 ‘jedna szpula nici’, *tēpu hitojiku* テープ一軸 ‘jeden zwój taśmy’, *harigane hitojiku* 針金一軸 ‘jeden zwój drutu’.

koshi 腰

Kategoria pojęciowa: OBIEKTY PRZYPASANE

Metonimiczna geneza kategorii:

Obiekty przytroczone do pasa, przymocowane do bioder człowieka. Przeniesienie: obiekt → miejsce umocowania, przytwierdzenia (biodro).

Zakres pojęciowy:

Do kategorii tej należą różnego rodzaju obiekty noszone przy biodrach, przytroczone do pasa, np. kołczany lub wiązki strzał przechowywane w kołczanach, sakiewki, przypasana broń lub jakieś jej części. Jest to kategoria historyczna, współcześnie rzadko używana.

Przykłady:

ebira hitokoshi 箆一腰 ‘jeden kołczan’, *tachi hitokoshi* 太刀一腰 ‘jeden miecz (noszony przy boku)’.

kushi 串

Kategoria pojęciowa: SZASZŁYKI

Metonimiczna geneza kategorii:

Przeznaczone do jedzenia obiekty nanizane, wbite na drewniane patyczki (pojedyncze lub podwójne) w celu ułatwienia ich pieczenia. Przeniesienie: obiekt → miejsce osadzenia (patyczek).

Zakres pojęciowy:

Do kategorii tej są zaliczane różne potrawy bądź ich składniki przyrządzane poprzez osadzenie ich na długim patyczku i pieczenie na ruszcie lub bezpośrednio na ogniu, takie jak *yakitori* 焼き鳥 ‘kurczaki pieczone w postaci szaszłyków’, *kabayaki* 蒲焼 ‘małe węgorze pieczone w podobny sposób’, *dango* 団子.

Przykłady:

yakitori hitokushi 焼き鳥一串 ‘jeden patyczek dania *yakitori*’, *bābekyū hitokushi* バーベキュー一串 ‘jeden szaszłyk’.

mon 門

Kategoria pojęciowa: DEKORACJE PRZY BRAMIE

Metonimiczna geneza kategorii:

Obiekty, najczęściej gałęzie sosny, służące jako noworoczne dekoracje domu, wieszane bądź ustawiane przy bramie lub drzwiach. Przeniesienie: obiekt → miejsce osadzenia (brama, drzwi).

Zakres pojęciowy:

Jest to bardzo wąska kategoria obejmująca *matsukazari* 松飾^り, czyli ozdobne kompozycje z gałęzi sosny ustawiane na Nowy Rok przed domem japońskim, stanowiące rodzaj dużych stroików oraz inne ozdoby i dekoracje zawieszane na drzwiach.

Przykłady:

matsukazari ichimon 松飾一門 ‘jedna ozdoba noworoczna *matsukazari*’.

tsutsumi 包み

Kategoria pojęciowa: ZAWINIĄTKA, PAKUNKI

Metonimiczna geneza kategorii:

Obiekty zawijane w papier bądź w tkaninę, czasem w niewielkie papierowe, niezaklejane zawiniątka. Przeniesienie: obiekt → opakowanie (zawiniątko).

Zakres pojęciowy:

Jest to kategoria zbliżona do tej, której wykładnikiem jest kategoryzator *hō* 包, obejmująca takie obiekty jak przedmioty opakowane w ozdobne ga-tunki papieru czy specjalnie zapakowane w tkaninę w celu ochrony bądź dekoracji, także dekoracyjnie pakowane w papier pieniądze w celu wręczenia

ich z jakiejś szczególnej okazji (np. jako prezent ślubny bądź datek pogrzebowy).

Przykłady:

okashi hitotsutsumi お菓子一包み ‘jedno ładnie opakowane pudełko ciasteczek’, *okane hitotsutsumi* お金一包み ‘jedna koperta (dekoracyjne opakowanie) z pieniędzmi’.

3.3.5. Kategorizatory szczegółowe przetworzenia (KT)

Kategorie obiektów sygnalizowane przez kategorizatory tego typu są semantycznie motywowane przez jakąś manualną czynność dokonywaną na obiekcie w celu jego uformowania, nadania mużądanego kształtu, uzyskania oczekiwanego rezultatu lub określonego usytuowania, toteż pod względem słowotwórczym wywodzą się one często z nominalnych postaci czasowników czynnościowych, takich jak *kasaneru* 重ねる ‘nakładać jedno na drugim, warstwami’. W odróżnieniu od przywołanego we wstępie naszej książki ujęcia S. Martina większą część takich jednostek zaliczyliśmy do enumeratorów, gdyż służą one do kwantytatywnego opisu porcji (np. *nigiri* 握り), umownych miar (np. *tsumami* 摘み) i oddzielanych części (np. *kire* 切れ). W związku z tym taka przetworzeniowa kategoria obiektów w ścisłym sensie jest w języku japońskim znacznie ograniczona.

kake 掛け

Kategoria pojęciowa: ELEMENTY STROJU

Kategorialne działanie przetwarzające:

Umieszczenie obiektu na ciele człowieka lub na innej części stroju w taki sposób, żeby się zwieszały, np. przez owinięcie, zawiązanie np. wokół szyi itd.

Zakres pojęciowy:

Należą tu „zawieszane” na ciele części stroju, dodatki do ubioru, takie jak krawaty, szaliki, fartuchy.

Przykłady:

nekutai hitokake ネクタイ一掛け ‘jeden krawat’, *epuron hitokake* エプロン一掛け ‘jeden fartuch’.

kasane 重ね・襲

Kategoria pojęciowa: WARTSWY OBIEKTÓW

Kategorialne działanie przetwarzające:

Układanie obiektów jeden na drugim w celu zmniejszenia zajmowanej przez nie przestrzeni, często połączone ze składaniem rękawów bądź innych wystających części ubiorów.

Zakres pojęciowy:

W kategorii tej mieszczą się różnorodne przedmioty dające się układać warstwami jeden na drugim, takie jak koszule, ubrania, pościel, gazety, cza-

pisma, oraz układane warstwami jeden na drugim zapakowane w pudełka posiłki *bentô* 弁当.

Przykłady:

shatsu hitokasane シャツ一重ね 'jedna koszula', *futon hitokasane* 布団一重ね 'jeden materac do spania', *jûbako hitokasane* 重箱一重ね 'jedno składane pudełko', *bentô hitokasane* 弁当一重ね 'jeden posiłek *bentô*'.

katto カット

Kategoria pojęciowa: UJĘCIA FILMOWE, ILUSTRACJE

Kategorialne działanie przetwarzające:

Wybieranie i oddzielanie (pierwotnie dokonywane nożyczkami, dziś rozumiane wyłącznie metaforycznie) od reszty.

Zakres pojęciowy:

Kategoria specjalistyczna, wyrażnie ograniczona pod względem zakresu wyłącznie do dziedziny filmu, telewizji, radiofonii, reżyserii dźwięku oraz grafiki (współcześnie głównie komputerowej), obejmująca „wycinane” sceny w filmie czy ilustracje w tekście.

Przykłady:

sashie ichikatto 挿絵一カット 'jeden obrazek (w książce)', *eiga ichikatto* 映画一カット 'jeden kadr z filmu'.

maki 巻き

Kategoria pojęciowa: OBIEKTY ZWIJANE

Kategorialne działanie przetwarzające:

Zwijanie lub owijanie obiektu (najczęściej długiego i elastycznego, zwykle nici, sznura, paska tkaniny) na jakimś, niewskazanym tu wyrażnie, przedmiocie.

Zakres pojęciowy:

W kategorii tej mieszczą się długie, elastyczne obiekty uformowane w zwoje, takie jak nici, taśmy klejące, tkaniny.

Przykłady:

ito hitomaki 糸一卷き 'jeden zwoj nici', *setchaku tēpu hitomaki* 接着テープ一卷き 'jedna taśma klejąca'.

mura 匹・疋

Kategoria pojęciowa: TKANINY, MATERIAŁY

Kategorialne działanie przetwarzające:

Zwijanie obiektu w belę przez rolowanie.

Zakres pojęciowy:

Kategoria specjalistyczna odnosząca się w zasadzie wyłącznie do zwojów tkanin bądź bel materiału w handlu, transporcie bądź magazynowaniu.

Przykłady:

kinu hitomura 絹一匹 ‘jeden zwój jedwabiu’, *orimono hitomura* 織物一匹 ‘jeden zwój materiału’.

ori 折

Kategoria pojęciowa: OBIEKTY SKŁADANE

Kategorialne działanie przetwarzające:

Zginanie na pół, składanie.

Zakres pojęciowy:

Bardzo wąska kategoria obiektów, obejmująca składane w pół bądź nadające się do składania kartki papieru, arkusze oraz składane pudełka.

Przykłady:

kami hitoori 紙一折 ‘jedna kartka papieru’, *oribako hitoori* 折箱一折 ‘jedno składane pudełko’.

rôru ロール

Kategoria pojęciowa: OBIEKTY ZROLOWANE

Kategorialne działanie przetwarzające:

Zwijanie w rolki.

Zakres pojęciowy:

Mieszczą się tu różnego rodzaju obiekty zwijane w rolki w celu ułatwienia korzystania z nich lub przechowywania, np. różnego rodzaju taśmy, rolki papieru.

Przykłady:

toiretto pêpâ ichirôru トイレットペーパーロール ‘jedna rolka papieru toaletowego’, *têpu ichirôru* テープロール ‘jedna rolka taśmy’.

sue 据え

Kategoria pojęciowa: SPRZĘTY, ELEMENTY WYPOSAŻENIA DOMU

Kategorialne działanie przetwarzające:

Ustawianie, osadzanie na podłożu, czasem połączone z przytwierdzeniem.

Zakres pojęciowy:

Do tej kategorii są zaliczane większych rozmiarów elementy wyposażenia domu, w tym szczególnie łazienki, kuchni, spiżarni, takie jak wanny, sedesy czy stępy.

Przykłady:

yokusô hitosue 浴槽一据え ‘jedna wanna’, *benki hitosue* 便器一据え ‘jeden sedes’.

suri 刷

Kategoria pojęciowa: WYDRUKI

Kategorialne działanie przetwarzające:

Drukowanie.

Zakres pojęciowy:

Należą tu różnego rodzaju druki, publikacje, wydawane książki.

Przykłady:

shōsetsu issuri 小説一刷 ‘jeden wydruk powieści’.

tare 垂れ

Kategoria pojęciowa: PLANY

Kategorialne działanie przetwarzające:

Wieszanie, zawieszanie.

Zakres pojęciowy:

Do kategorii tej są zaliczane wszelkiego rodzaju obiekty zawieszone i zwi-
sające, takie jak firany, zasłonki, kurtyny (zawieszane od góry), żaluzje,
moskitiery.

Przykłady:

kaya hitotare 蚊帳一垂れ ‘jedna moskitiera’, *buraindo hitotare* ブラインド
一垂れ ‘żaluzje’.

3.3.6. Kategorizatory szczegółowe gatunku (KA)

Z punktu widzenia mechanizmu kategoryzacji językowej kategorizatory ga-
tunku nawiązują do potocznej systematyki rozmaitych zjawisk i obiektów, w tym
istot żywych, rzeczy, działań i zdarzeń. Wyróżniane tutaj kategorie są ujmowane
z rozmaitych punktów widzenia, a szczegółowe cechy brane pod uwagę jako
kryterium takiej gatunkowej kategoryzacji nie mają często żadnych punktów
wspólnych. Jak się jednak wydaje, można tu widzieć pewną podstawę wyjściową
takiej kategoryzacji, odzwierciedlającą potoczną systematykę gatunkową, np.
klasa DRZEWA jako zbiór obiektów odznaczający się cechami gatunkowymi
przypisywanymi przez użytkowników japońszczyzny pojęciu DRZEWO. Możemy
teraz wymienić poszczególne kategorizatory tego typu jako wykładniki kategorii
pojęciowych i odpowiadających im klas rzeczownikowych.

an 案

Kategoria pojęciowa: PLANY

Kategoria obejmuje rzeczy zaplanowane, zamierzone, wysuwane jako pro-
pozycje działań nastawionych na jakiś cel do oceny lub decyzji.

Przykłady:

keikaku ichian 計画一案 ‘jeden plan’, *gian ichian* 議案一案 ‘jeden projekt
ustawy’.

bai 貝

Kategoria pojęciowa: MUSZLE

W kategorii tej mieszczą się jadalne mięczaki (szczególnie małże) chronione
skorupką i żyjące w morzu.

Przykłady:

hotategai ichibai 帆立貝一貝 ‘jeden przegrzebek japoński’, *asari ichibai*

浅蜷一貝 'jeden małż *asari* (najpospolitszy japoński małż jadalny)'
nimaigai ichibai 二枚貝一貝 'jeden małż'.

ban 番

Kategoria pojęciowa: ROZGRYWKI SPORTOWE

Kategorię tę tworzą zawody lub turnieje sportowe odbywane partiami lub składające się z wcześniejszych etapów stopniowalnych pod względem awansu. Prototypem są tu tradycyjne japońskie gry planszowe, takie jak *shōgi* 将棋 oraz *igo* 囲碁 'go', a najbliższym polskim odpowiednikiem tego kategoryzatora może być określenie *partia*.

Przykłady:

chesu ichiban チェス一番 'jedna partia szachów', *igo ichiban* 囲碁一番 'jedna partia gry go'.

Kategoria pojęciowa: WYSTĘPY ARTYSTYCZNE

Kategoria obejmuje występy związane z muzyką i poezją, obejmujące śpiew oraz taniec.

Przykłady:

mai ichiban 舞い一番 'jeden taniec', *kyōsōkyoku ichiban* 狂想曲一番 'jeden kaprys (jako gatunek muzyczny)'.

betsu 別

Kategoria pojęciowa: ROZSTANIA

Kategoryzator poetycki o zamkniętej łączliwości, występujący wyłącznie z liczebnikiem *ichi* 一 'jeden'.

Przykłady:

wakare ichibetsu 別れ一別 'jedno rozstanie'.

bi 尾

Kategoria pojęciowa: RYBY

Prototypem są tu żyjące w morzu, rzece, jeziorze, stawie czy akwarium zwierzęta jadalne bądź ozdobne, wyposażone w ułatwiające pływanie ogon zakończony płetwą lub okryty płytkami pancerza. Na zasadzie poszerzenia do tej kategorii należą także inne poruszające się zwierzęta wodne (ryby, kraby, krewetki, homary, langusty).

Przykłady:

kawakamasu ichibi カワカマス一尾 'jeden szczupak', *namazu ichibi* 鯰一尾 'jeden sum', *zarigani ichibi* ザリガニ一尾 'jeden rak', *iseebi ichibi* 伊勢海老一尾 'jeden homar'.

bin 便

Kategoria pojęciowa: KURSY PASAŻERSKIE

Kategoria obejmuje widniejące w rozkładzie i odbywane cyklicznie (w stałych odstępach czasowych) loty samolotów, rejsy statków oraz kursy autobusów i innych środków komunikacji, często porządkowane numerycznie.

Przykłady:

hikôki ichibin 飛行機一便 ‘jeden lot samolotem’, *teikisen ichibin* 定期船一便 ‘jeden rejs statkiem’.

boku 木

Kategoria pojęciowa: DRZEWA

Jest to kategoryzator o charakterze poetyckim.

Przykłady:

matsu ichiboku 松一木 ‘jedna sosna’, *kuwa ichiboku* 桑一木 ‘jedno drzewo morwowe’, *ichô ichiboku* 銀杏一木 ‘jeden miłorząb japoński’.

bu 部

Kategoria pojęciowa: EGZEMPLARZE DRUKÓW

Kategoria o charakterze mniej potocznym, specjalistycznym, odnosi się do liczby egzemplarzy książek przy szacowaniu wielkości nakładu i sprzedaży, w charakterystyce ładunku w transporcie bądź w magazynie. Na zasadzie poszerzenia kategoria ta obejmuje druki zwarte niebędące książkami, a także komplety kopii i luźnych druków oraz złączone z sobą spinaczem luźne kartki tworzące razem jeden komplet, np. spięte pliki dokumentów, broszurki, prospekty.

Przykłady:

hon ichibu 本一部 ‘jeden egzemplarz książki’, *shiryô ichibu* 資料一部 ‘jeden komplet materiałów (danych)’, *panfuretto ichibu* パンフレット一部 ‘jedna broszura’.

butsu 仏

Kategoria pojęciowa: BUDDA

Kategoryzator o podniosłym nacechowaniu stylistycznym, w języku liturgicznym bądź literackim charakteryzujący postacie Buddy jako ucieleśnione bóstwo (odrębne od jego wizerunków, np. posągów lub malowideł).

Przykłady:

Amida Butsu ichibutsu 阿弥陀仏一仏 ‘jeden Budda Amida’.

chaku 着

Kategoria pojęciowa: UBIORY

Do kategorii tej należą stroje i ich części tworzące komplet, nakładane od góry, przylegające do ciała i okrywające przeważnie jego górną część. Na zasadzie poszerzenia także historyczne stroje rycerskie, w tym przede wszystkim zbroja oraz jej części chroniące górną część ciała.

Przykłady:

sûtsu itchaku スーツ一着 ‘jeden garnitur’, *kôto itchaku* コート一着 ‘jeden płaszcz’, *doresu itchaku* ドレス一着 ‘jedna suknia’, *yoroi itchaku* 鎧一着 ‘jedna zbroja’.

chitsu 帙

Kategoria pojęciowa: KSIĄŻKI JAPONSKIE

Kategoria obejmuje tradycyjne japońskie książki, zbiory poetyckie oraz teksty literackie i artystyczne, umieszczone w ozdobnych, składanych, twardych okładkach bądź pudełkach zdobionych czerpanym papierem japońskim.

Przykłady:

wahon itchitsu 和本一帙 ‘jedna tradycyjna książka japońska’.

chô 丁

Kategoria pojęciowa: POTRAWY I DANIA

Do kategorii tej zalicza się potrawy i dania, których składniki uzyskuje się przez pokrojenie nożem kuchennym lub tasakiem surowca bądź jego większego kawałka. Na zasadzie poszerzenia odnosi się ona do wszystkich dań podawanych w restauracjach i lokalach gastronomicznych, w tym także do dań jako przedmiotu zamówienia (w ten sposób liczba zamawianych przez klientów dań jest przez kelnera przekazywana kucharzom, tak też mówią do siebie sami kucharze przygotowujący dania).

Przykłady:

tôfu itchô 豆腐一丁 ‘jedna kostka pasty sojowej’, *ramen itchô* ラーメン一丁 ‘jedno danie *râmen* (zupa z makaronem)’.

chô 貼

Kategoria pojęciowa: LEKI

Kategoria ta zawiera lekarstwa, w tym zioła, proszki, tabletki. Prototypem kulturowym były tu leki medycyny chińskiej.

Przykłady:

san'yaku itchô 散薬一貼 ‘jedno lekarstwo w proszku’.

da 朶

Kategoria pojęciowa: ELEMENTY PEJZAŻU

Jest to kategoria związana z językiem poetyckim, odnosząca się do obiektów uważanych za główne składniki pejzażu – gór i obłoków.

Przykłady:

kumo ichida 雲一朶 ‘jeden obłok’, *yama ichida* 山一朶 ‘jedna góra’.

dai 台

Kategoria pojęciowa: POJAZDY

Kategoria obejmuje wozy ciągnięte lub samojezdne służące do przewożenia osób i towarów, a na zasadzie poszerzenia wszelkiego rodzaju lądowe środki komunikacji, także windy oraz schody ruchome.

Przykłady:

kyûkyûsha ichidai 救急車一台 ‘jedna karetka pogotowia’, *nibasha ichidai* 荷馬車一台 ‘jedna furmanka’, *basu ichidai* バス一台 ‘jeden autobus’, *erebêta ichidai* エレベーター一台 ‘jedna winda’, *riyakâ ichidai* リヤカー

一台 ‘jeden wózek ręczny’, *sori ichidai* 橇一台 ‘jedna para sanek’, *kanransha ichidai* 観覧車一台 ‘jedno koło diabelskie (w wesołym miasteczku)’.

Kategoria pojęciowa: ŁADUNKI

Mieszczą się tu przewożone na wozach lub ciężarówkach bagaże, ładunki oraz różne towary.

Przykłady:

hoshikusa ichidai 千草一台 ‘jedna fura siana’.

dai 題

Kategoria pojęciowa: TYTUŁY I NAGŁÓWKI

Kategoria obejmuje tytuły i nazwy identyfikujące jakieś teksty (książkowe, gazetowe) wraz z nagłówkami, takie jak tytuły utworów, artykułów, rozdziałów, wypracowań, esejów.

Przykłady:

midashi ichidai 見出し一題 ‘jedno hasło (w słowniku, encyklopedii)’, *taitoru ichidai* タイトル一題 ‘jeden tytuł’.

Kategoria pojęciowa: ZADANIA EGZAMINACYJNE

Przykłady:

mondai ichidai 問題一題 ‘jedno zadanie (do rozwiązania)’.

Kategoria pojęciowa: PRZEDSTAWIENIA *rakugo* 落語

W kategorii tej jest wyodrębniany tradycyjny gatunek żartobliwych, komiczno-satyrycznych monologów prezentowanych przed publicznością.

Przykłady:

rakugo ichidai 落語一題 ‘jedno przedstawienie *rakugo*’.

dan 弾

Kategoria pojęciowa: POCISKI

W kategorii tej mieszczą się wszelkiego rodzaju kule, pociski i naboje do broni palnej i artylerii.

Przykłady:

dangan ichidan 弾丸一弾 ‘jeden pocisk’, *tama ichidan* 弾一弾 ‘jeden pocisk, jedna kula’.

Kategoria pojęciowa: KAMPANIE REKLAMOWE

Kategoria obejmuje kampanie reklamowe i handlowe inaugurowane w sposób okazały, szeroko ogłaszany w celu przyciągnięcia klienteli (inauguracja kryje w sobie jakiś efekt kulminacyjny).

Przykłady:

sêru ichidan セール一弾 ‘jedna wyprzedaż’, *kyanpên ichidan* キャンペーン一弾 ‘jedna kampania reklamowa’.

dan 段

Kategoria pojęciowa: STOPNIE SCHODÓW

Przykłady:

kaidan ichidan 階段一段 'jeden stopień schodów'.

dô 洞

Kategoria pojęciowa: ZAGŁĘBIENIA GÓRSKIE

Kategoria ta, spotykana często w języku poetyckim, obejmuje groty, pieczary i jaskinie, które mogą służyć za schronienie dla ludzi, zwierząt bądź bóstw czy istot nadprzyrodzonych.

Przykłady:

dôkutsu ichidô 洞窟一洞 'jedna jaskinia, pieczara', *dôketsu ichidô* 洞穴一洞 'jedna grot', *shônyûdô ichidô* 鍾乳洞一洞 'jedna jaskinia naciekowa (stalaktytowa)'.

dô 道

Kategoria pojęciowa: PROMIENIE SŁONECZNE

Jest to kategoria należąca do stylu poetyckiego i artystycznego.

Przykłady:

kômyô ichidô 光明一道 'jeden blask, promień słoneczny', *hikari ichidô* 光一道 'jedno światło (słoneczne)'.

dô 銅

Kategoria pojęciowa: MONETY WYKONANE Z MIEDZI

Przykłady:

dôka ichidô 銅貨一銅 'jedna moneta miedziana', *dôsen ichidô* 銅錢一銅 'jedna moneta miedziana, jeden miedziak'.

fu 節・編

Kategoria pojęciowa: ZŁĄCZA ROŚLINNE

Należą tu złącza i rozgałęzienia roślin z łodygami, a na zasadzie poszerzenia także sploty w matach *tatami* 畳 i matach z sitowia.

Przykłady:

take hitofu 竹一節 'jedno złącze bambusa', *tatami hitofu* 畳一節 'jeden splot tatami'.

fuku 幅

Kategoria pojęciowa: POŚWIATY

Kategoria stylu poetyckiego obejmująca światło rzucane np. przez świece, także poświaty, blaski.

Przykłady:

hokage ippuku 火影一幅 'jedna poświata'.

furi 口

Kategoria pojęciowa: MIECZE

Kategoria broni szermierczej i narzędzi walki, obejmująca na zasadzie po-

szerzenia także wszelkie obiekty służące do zadawania ran ciętych. Znaczeniem wyjściowym dla tego kategoryzatora jest pojęcie rozcięcia w ciele powodowanego przez ostrze.

Przykłady:

katana hitofuri 刀一口 ‘jeden miecz *katana*’, *shinai hitofuri* 竹刀一口 ‘jeden miecz bambusowy’.

furi 振り

Kategoria pojęciowa: MIECZE

Jest to kategoria broni szermierczej służącej do zadawania ciosów i uderzania ostrzem. Znaczenie wyjściowe wywodzi się od starojapońskiego czasownika *furu* 振る, określającego ruch ręki wykonującej uderzenie, zamachnięcie się mieczem. Na zasadzie przeniesienia kategoria ta obejmuje również udane wybiecie piłki kijem baseballowym, po którym drużyna zdobywa punkty (gdyż siła zamachnięcia się ma tutaj decydujące znaczenie).

Przykłady:

naginata hitofuri 長刀一振り ‘jeden miecz długi *naginata*’, *shinai hitofuri* 竹刀一振り ‘jeden miecz bambusowy’.

fushi 節

Kategoria pojęciowa: ZŁĄCZA, KOLANKA

Kategoria obejmująca złącza, kolanka w zielonym bambusie lub łodygach traw oraz część rośliny wydzieloną z dwóch stron kolankami (w postaci zgrubień na łodydze ułatwiają liczenie poszczególnych odcinków), a na zasadzie przeniesienia także ważne momenty w życiu, oddzielające różne istotne okresy bądź epizody życia, jak również pory roku jako symetryczne odcinki kalendarza przyrody.

Przykłady:

ashi no fushi hitofushi 葦の節一節 ‘jedno złącze sitowia’, *jinsei hitofushi* 人生一節 ‘jeden istotny moment w życiu’.

ga 河

Kategoria pojęciowa: WIELKIE RZEKI

Kategoria poetycka o charakterze epitetu, odnosząca się do rzek trudnych do pokonania, rozlewających się szeroko. Prototypowym obiektem o charakterze literacko-historycznym jest tu Rzeką Żółtą (Huang He) w Chinach.

Przykłady:

kawa ichiga 川一河 ‘jedna (wielka) rzeka’.

gaku 岳

Kategoria pojęciowa: GÓRY

Kategoria poetycka nazywająca szczyty górskie jako ważny lub symboliczny element krajobrazu lub pejzażu, także w malarstwie.

Przykłady:

yama ichigaku 山一岳 'jedna góra', *mine ichigaku* 峰一岳 'jeden szczyt górski'.

gei 芸

Kategoria pojęciowa: REPERTUAR SCENICZNY

Do kategorii tej należą dzieła sztuki w japońskim teatrze *nô* 能 i w innych nurtach teatru.

Przykłady:

nô ichigei 能一芸 'jedno przedstawienie *nô*', *repâtôrî ichigei* レパートリー一芸 'jeden repertuar'.

gêmu ゲーム

Kategoria pojęciowa: MECZE, PARTIE GRY

Kseniczna kategoria obejmująca niejapońskie gry lub sporty, najczęściej zespołowe lub drużynowe.

Przykłady:

sakkâ ichigêmu サッカーゲーム 'jeden mecz piłki nożnej', *badominton ichigêmu* バドミントンゲーム 'jeden mecz badmintona'.

gen 元

Kategoria pojęciowa: WYMIARY, MIEJSCA

Przykłady:

jigen ichigen 次元一元 'jeden wymiar', *basho ichigen* 場所一元 'jedno miejsce'.

gen 言

Kategoria pojęciowa: WYPOWIEDZI

W kategorii tej mieszczą się wypowiedzi ustne jednej osoby, referowane, przywoływane lub przytaczane przez innych, także wtórnie spisane.

Przykłady:

hatsuwa ichigen 発話一言 'jedna wypowiedź', *iken ichigen* 意見一言 'jeden (wygłoszony) pogląd'.

gi 儀

Kategoria pojęciowa: ZDARZENIA

Przykłady:

kotogara ichigi 事柄一儀 'jedno zdarzenie'.

gô 合

Kategoria pojęciowa: NACZYNIA Z PRZYKRYWKĄ

Przykłady:

nabe ichigô 鍋一合 'jeden garnek', *kawago ichigô* 皮籠一合 'jeden kosz wiklinowy z zakryciem'.

gu 具

Kategoria pojęciowa: PALANKINY

Przykłady:

kago ichigu 駕籠一具 ‘jeden palankin’.

Kategoria pojęciowa: RÓŻAŃCE BUDDYJSKIE

Przykłady:

juzu ichigu 数珠一具 ‘jeden różaniec buddyjski’.

Kategoria pojęciowa: GRZEBIENIE

Przykłady:

kushi ichigu 櫛一具 ‘jeden grzebień’.

Kategoria pojęciowa: SIODŁA

Przykłady:

kura ichigu 鞍一具 ‘jedno siodło’.

gun 軍

Kategoria pojęciowa: ODDZIAŁY, ROTY

Przykłady:

guntai ichigun 軍隊一軍 ‘jeden oddział wojskowy’.

gyô 行

Kategoria pojęciowa: LINIJKI TEKSTU

Przykłady:

mojiretsu ichigô 文字列一行 ‘jedna linijka tekstu’.

ha 波

Kategoria pojęciowa: FALE

Kategoria obejmuje fale zarówno w sensie dosłownym (obserwowalne na morzu), jak i przenośnym, np. linie falowane, a także następujące po sobie serie strzał w ataku, szeregi wojsk atakujących, przetaczające się szeregi demonstrantów czy tłumy ludzi.

Przykłady:

tsunami ippa 津波一波 ‘jedna fala tsunami’, *kûshûippa* 空襲一波 ‘jedna fala nalotów’, *demo ippa* デモ一波 ‘jedna fala demonstracji’.

ha 派

Kategoria pojęciowa: NURTY

Należą tu nurty, szkoły, odłamy, sekty czy frakcje wyróżniane w dziedzinie sztuki, nauki, polityki i religii.

Przykłady:

gakuha ippa 学派一派 ‘jedna szkoła w nauce, jeden nurt’, *habatsu ippa* 派閥一派 ‘jedna frakcja (polityczna)’.

haku 拍

Kategoria pojęciowa: MORY

Kategoria specjalistyczna w prozodii języka japońskiego.

Przykłady:

môra ippaku モーラー拍 ‘jedna mora’.

han 斑

Kategoria pojęciowa: ŁATY, CĘTKI

Obiektami tej kategorii są wszelkie naturalne plamy tworzące różnobarwny wzór na sierści zwierzęcia: łaty, cętki, ciapki.

Przykłady:

madara ippan 斑一斑 ‘jedna plamka, ciapka’, *buchi ippan* 斑一斑 ‘jedna łata (na ciele zwierzęcia)’.

han 犯

Kategoria pojęciowa: PRZESTĘPSTWA

Kategoria ta obejmuje poważne przestępstwa, zbrodnie oraz wykroczenia ścigane sędownie, definiowane w kodeksie karnym bądź funkcjonujące w świadomości społecznej.

Przykłady:

satsujin ippan 殺人一犯 ‘jedno morderstwo’, *gôtô ippan* 強盗一犯 ‘jeden napad’.

han 飯

Kategoria pojęciowa: POSILKI

Do kategorii tej należą porcje ryżu podawane w porcelanowych lub w drewnianych miseczkach wraz z dodatkami stanowiącymi całość posiłku.

Przykłady:

meshi ippan 飯一飯 ‘jedna porcja ryżu’, *shokuji ippan* 食事一飯 ‘jeden posiłek’.

hane 劔

Kategoria pojęciowa: HEŁMY SAMURAJSKIE *kabuto* 兜

Przestarzała dzisiaj kategoria charakterystycznych obiektów wyposażenia rycerskiego o unikatowym kształcie.

Przykłady:

kabuto hitohane 兜一劔 ‘jeden hełm samurajski *kabuto*’.

hara 腹・肚

Kategoria pojęciowa: WAZONY

Kategoria ta obejmuje wazony i słoje o charakterystycznym, rozszerzającym się od nasady kształcie.

Przykłady:

tsubo hitohara 壺一腹 ‘jeden dzban’, *kabin hitohara* 花瓶一腹 ‘jeden wazon’.

hari 針

Kategoria pojęciowa: SZWY CHIRURGICZNE

Znaczenie tego kategoryzatora motywuje rzeczownik *hari* 針 ‘igła’, a sama kategoria obejmuje nie tylko krotność czynności zakładania szwów, ale przede wszystkim ślady widoczne na skórze.

Przykłady:

hōgō hitohari 縫合一針 ‘jeden szew chirurgiczny’.

hashira 柱

Kategoria pojęciowa: BOGOWIE I BÓSTWA

W odniesieniu do wierzeń religii *shintō* 神道 kategoria ta obejmuje antropomorficzne i inne postacie bogów. W etymologii ludowej sądzi się, że *hashira* 柱 ‘słup, kolumna’ oznaczała jakieś samotnie rosnące drzewo uważane za schronienie dla bóstwa. Na zasadzie poszerzenia do kategorii tej należą także domowe ołtarzyki *ihai* 位牌 przeznaczone do oddawania czci.

Przykłady:

kami hitohashira 神一柱 ‘jedno bóstwo shintoistyczne’, *ihai hitohashira* 位牌一柱 ‘jeden ołtarzyk domowy’.

Kategoria pojęciowa: DUSZE ZMARŁYCH BOHATERÓW

Jako szczególną podkategorię należy tu wyróżnić obdarzane czią i deifikowane dusze zmarłych bohaterów oraz wybitne postacie z panteonu narodowego.

Przykłady:

eirei hitohashira 英霊一柱 ‘jedna dusza poległego bohatera’.

hei 瓶

Kategoria pojęciowa: KOMPOZYCJE *ikebana* 生け花

Przykłady:

ikebana ippei 生け花一瓶 ‘jedna kompozycja ikebany’.

hei 柄

Kategoria pojęciowa: WACHLARZE

Kategoria poetycka obejmująca rozkładane wachlarze *sensu* 扇子.

Przykłady:

sensu ippei 扇子一柄 ‘jeden rozkładany wachlarz’.

hen 編・篇

Kategoria pojęciowa: UTWORY PISANE

W kategorii tej mieszczą się epickie utwory literackie pisane prozą oraz, na zasadzie poszerzenia, rozprawy naukowe, eseje studenckie i wypracowania szkolne.

Przykłady:

shi ippen 詩一編 ‘jeden wiersz; jeden utwór poetycki’, *tanpen shōsetsu*

ippen 短編小説一編 ‘jedna nowela’, *shūshi ronbun ippen* 修士論文一編 ‘jedna praca magisterska’.

hen 辺

Kategoria pojęciowa: BOKI FIGUR

W specjalistycznym języku matematyki obiektami tej kategorii są boki figur geometrycznych.

Przykłady:

taikakusen ippen 対角線一辺 ‘jedna przekątna’, *seihōkei no hen ippen* 正方形の辺一辺 ‘jeden bok kwadratu’.

hi 匕

Kategoria pojęciowa: MIECZE, SZTYLETY

Przykłady:

tanken ippi 短剣一匕 ‘jeden krótki miecz’, *kaiken ippi* 懷剣一匕 ‘jeden sztylet’.

hiki 匹・疋

Kategoria pojęciowa: MAŁE ZWIERZĘTA

Kategoria ta obejmuje żywe zwierzęta lądowe z wyjściową kategorią zwierząt, które jeden człowiek może sam wziąć do ręki, podnieść lub objąć. Została ona poszerzona o dodatkowe znaczenie zwierząt bliskich człowiekowi, żyjących w jego gospodarstwie, oraz żywych ryb (najczęściej obserwowanych we wnętrzu lub w pobliżu siedzib ludzkich). W terminologii biologicznej kategoria ta odnosi się do wszystkich gatunkowo opisywanych zwierząt i organizmów żywych⁴. Wtórne przekształcenia tej kategorii obejmują roboty przypominające wyglądem mniejsze zwierzęta, zoomorficzne postacie w kreskówkach, zoomorficzne istoty pozaziemskie (czyli nieantropomorficznego kształtu), wirusy komputerowe oraz deprecjatywnie ujmowane osoby z jednoczesnym zaakceptowaniem ich bliższej zwierzętom natury, charakteru, zachowań (niezgodnych z normami etycznymi).

Przykłady:

neko ippiki 猫一匹 ‘jeden kot’, *hamusutā ippiki* ハムスター一匹 ‘jeden chomik’, *kame ippiki* 亀一匹 ‘jeden żółw’, *koi ippiki* 鯉一匹 ‘jeden karp (np. w stawie)’, *garagarahebi ippiki* ガラガラヘビー匹 ‘jeden grzechotnik’, *musasabi ippiki* ムササビー匹 ‘jedna lotopałanka’, *hotaru ippiki* 螢一匹 ‘jeden światek, jeden robaczek świętojański’, *kumo ippiki* 蜘蛛一匹 ‘jeden pająk’, *zōrimushi ippiki* ゾウリムシ一匹 ‘jeden pantofelek’, *gojira ippiki* ゴジラー匹 ‘jedna gozilla’, *uchūjin ippiki* 宇宙人一匹 ‘jeden kosmita (nieprzypominający kształtem człowieka)’.

⁴ Kategoria ta została wtórnie stworzona na potrzeby języka biologii i systematyki czy statystyki biologicznej w celu zniwelowania nienaukowych, kulturowo rozróżnianych kategorii zwierzęcych.

hitsu 筆

Kategoria pojęciowa: NAPISY I WPISY

Kategoria ta obejmuje pierwotnie dokonywane pędzelkiem i tuszem (a dzisiaj także innymi przyborami pisarskimi) podpisy składane na dokumentach, wpisy i uzupełnienia rejestrów oraz tradycyjne japońskie obrazy z gatunku malarstwa tuszem.

Przykłady:

sain ippitsu サイン一筆 ‘jeden podpis’, *suisensho ippistu* 推薦書一筆 ‘jeden list polecający; jedna rekomendacja’.

ho 舗・鋪

Kategoria pojęciowa: ROZKŁADANE ARKUSZE

Obiektami tej kategorii są wszelkie zadrukowane, zapisane, wypełnione rysunkami, wzorami, wykresami i rozkładane duże arkusze papieru, takie jak mapy, plany, wykresy, projekty, rysunki.

Przykłady:

chizu ippo 地図一舗 ‘jedna mapa (rozkładana); jeden plan’, *sekkeizu ippo* 設計図一舗 ‘jeden projekt’.

hō 報

Kategoria pojęciowa: WIADOMOŚCI, INFORMACJE

W kategorii tej mieszczą się informacje jako przekazy ogłaszane publicznie bądź przesyłane w sposób urzędowy. Na zasadzie poszerzenia kategoria ta obejmuje także pisemnie przedkładane raporty i sprawozdania.

Przykłady:

hōkoku ippō 報告一報 ‘jeden raport; jedno sprawozdanie’, *repōto ippō* レポート一報 ‘jedno wypracowanie pisemne’, *jōhō ippō* 情報一報 ‘jedna informacja’, *shirase ippō* 知らせ一報 ‘jedno obwieszczenie; jedna informacja; jedno powiadomienie’.

hō 峰

Kategoria pojęciowa: SZCZYT GÓRSKIE

Przykłady:

mine ippō 峰一峰 ‘jeden szczyt górski’.

hō 法

Kategoria pojęciowa: METODY

Jest to kategoria o charakterze abstrakcyjnym, obejmująca sposoby, metody, strategie wykonywania jakiegoś zadania lub czynności.

Przykłady:

yarikata ichian やり方一方 ‘jeden sposób wykonania czynności’, *hōhō ippō* 方法一方 ‘jeden sposób; jedna metoda’.

hon 本

Kategoria pojęciowa: przedstawienia teatralne

Przykłady:

engeki ippon 演劇一本 'jedno przedstawienie teatralne', *kôen ippon* 講演一本 'jedno przemówienie; jeden wykład'.

Kategoria pojęciowa: WYPRACOWANIA SZKOLNE

Przykłady:

repôto ippon レポート一本 'jedno wypracowanie szkolne', *ronbun ippon* 論文一本 'jedna rozprawa; jedna dysertacja'

Kategoria pojęciowa: TOWARY SKLEPOWE

Kategoria obejmująca towary jako pozycje w bilansie sprzedaży.

Przykłady:

shôhin ippon 商品一本 'jeden towar', *jûtan ippon* 絨毯一本 'jeden dywan (jako towar w sklepie)'

Kategoria pojęciowa: ZADANIA DO WYKONANIA

Kategoria ta zawiera różnego rodzaju abstrakcyjne zadania uzgodnione lub zlecone do wykonania, z których należy się rozliczyć.

Przykłady:

rensai ippon 連載一本 'jeden odcinek serii, powieści, opowiadania (pisany dla wydawnictwa, gazety)', *gakushi ronbun ippon* 学士論文一本 'jedna praca licencjacka'.

Kategoria pojęciowa: PLANY, PROJEKTY

Przykłady:

keikaku ippon 計画一本 'jeden plan', *kikaku ippon* 企画一本 'jeden projekt'.

Kategoria pojęciowa: ISTOTNE WYDARZENIA

Abstrakcyjna kategoria wydarzeń życiowych, okoliczności, wypadków wpływających na życie człowieka, wyznaczających jakieś cezury.

Przykłady:

shigoto ippon 仕事一本 'jedna praca', *kôtsû jiko ippon* 交通事故一本 'jeden wypadek samochodowy'.

hyô 俵

Kategoria pojęciowa: WORKI

Prototypem obiektów tej kategorii są worki przeznaczone do transportu ziarna.

Przykłady:

tawara ippyô 俵一俵 'jeden worek'.

hyô 瓢

Kategoria pojęciowa: TYKWY

Kategoria o charakterze poetyckim.

Przykłady:

hyôtan ippyô 瓢箪一瓢 'jedna tykwa'.

in 院

Kategoria pojęciowa: ŚWIĄTYNIE, KLASZTORY BUDDYJSKIE

Przykłady:

tera ichiin 寺一院 ‘jeden świątynia buddyjska’, *jiin ichiin* 寺院一院 ‘jedna świątynia; jeden klasztor’.

ji 寺

Kategoria pojęciowa: ŚWIĄTYNIE BUDDYJSKIE

Przykłady:

tera ichiji 寺一寺 ‘jedna świątynia buddyjska’, *jiin ichiji* 寺院一寺 ‘jeden klasztor buddyjski’.

jin 陣

Kategoria pojęciowa: ATAKI

Kategoria obejmująca atakujące oddziały wojska, szarże czy najazdy, a na zasadzie poszerzenia metaforycznego wszelkie zjawiska atmosferyczne odznaczające się nagłością i siłą niszczącą oraz wywołujące strach, przerażenie.

Przykłady:

gunzei ichijin 軍勢一陣 ‘jedna szarża’, *gôu ichijin* 豪雨一陣 ‘jedna ulewa’.

jô 乗

Kategoria pojęciowa: WOZY BOJOWE, POJAZDY WOJSKOWE

Przykłady:

heisha ichijô 兵車一乗 ‘jeden wóz bojowy’, *tanku ichijô* タンク一乗 ‘jeden czołg’.

jô 城

Kategoria pojęciowa: ZAMKI

Kategoria ta obejmuje budowle o charakterze obronnym, zamki, fortece, twierdze; na zasadzie poszerzenia także pałace władców.

Przykłady:

shiro ichijô 城一城 ‘jeden zamek’, *toride ichijô* 砦一城 ‘jedna forteca’.

jô 帖

Kategoria pojęciowa: PARAWANY, TARCZE

Przykłady:

byôbu ichijô 屏風一帖 ‘jeden parawan’, *tate ichijô* 盾一帖 ‘jedna tarcza’.

Kategoria pojęciowa: SZATY MNICHÓW BUDDYJSKICH *KESA* 袈裟

Przykłady:

kesa ichijô 袈裟一帖 ‘jedna szata mnisia’.

Kategoria pojęciowa: SIECI RYBACKIE

Przykłady:

ami ichijô 網一帖 ‘jedna sieć’, *tateami ichijô* 立て網一帖 ‘jedna sieć rybacka zaciągana pionowo’.

Kategoria pojęciowa: ALBUMY

Przykłady:

arubamu ichijô アルバム一帖 ‘jeden album ze zdjęciami’, *kittechô ichijô* 切手帳一帖 ‘jeden klaser’.

jô 錠

Kategoria pojęciowa: TABLETKI, PIGUŁKI

Przykłady:

kusuri ichijô 薬一錠 ‘jedno lekarstwo w tabletkie’, *piru ichijô* ヒール一錠 ‘jedna pigułka’.

Kategoria pojęciowa: KOŁOWROTKI DO PRZĘDZENIA

Przykłady:

itoguruma ichijô 糸車一錠 ‘jeden kołowrotek’.

ju 樹

Kategoria pojęciowa: DRZEWA

Kategoria o charakterze poetyckim.

Przykłady:

ki ichiju 木一樹 ‘jedno drzewo’, *matsu ichiju* 松一樹 ‘jedna sosna’.

jû 汁

Kategoria pojęciowa: WYWARY, ZUPY

Przykłady:

misoshiru ichijû 味噌汁一汁 ‘jedna zupa misoshiru’, *sobatsuyu ichijû* そばつゆ一汁 ‘jedna zupa gryczana; jeden wywar z gryki’.

jû 銃

Kategoria pojęciowa: BRONŃ PALNA

Jest to kategoria niepotoczna, obejmująca różne rodzaje ręcznej broni palnej: strzelby, karabiny.

Przykłady:

teppô ichijû 鉄砲一銃 ‘jedna strzelba; jeden muszkiet’, *kikanjû ichijû* 機関銃一銃 ‘jeden karabin maszynowy’.

ka 果・菓

Kategoria pojęciowa: OWOCE

Przykłady:

mikan ikka 蜜柑一果 ‘jedna mandarynka’, *sumomo ikka* 李一果 ‘jedna śliwka’.

ka 顆

Kategoria pojęciowa: PIECZĘCIE

Przykłady:

inban ikka 印判一顆 ‘jedna pieczęć’, *inshô ikka* 印章一顆 ‘jedna pieczęć’.

kabu 株

Kategoria pojęciowa: ROŚLINY Z KORZENIAMI

Prototypem są tutaj mniejsze rośliny (na ogół użytkowe), które można wyciągnąć (wyrwać) z ziemi wraz z korzeniami, również te, których korzenie tworzą bulwy. Na zasadzie poszerzenia metonimicznego do kategorii tej należą także pnie drzew jako ta część drzewa, która za pomocą korzeni utrzymuje je w ziemi, oraz różnego rodzaju grzyby.

Przykłady:

satsumaimo hitokabu 薩摩芋一株 ‘jeden batat’, *tensai hitokabu* 甜菜一株 ‘jeden burak cukrowy’, *ichigo hitokabu* 苺一株 ‘jeden krzak truskawek’.

kai 海

Kategoria pojęciowa: MORZA

Kategoryzator o charakterze poetyckim.

Przykłady:

umi ikkai 海一海 ‘jedno morze’.

kai 貝

Kategoria pojęciowa: MAŚCI

Przykłady:

kôyaku hitokai 膏藥一貝 ‘jedna maść’.

kake 掛け

Kategoria pojęciowa: STRZEMIONA (U KONI)

Przykłady:

abumi hitokake 鐙一掛け ‘jedno strzemiono’.

kake 片

Kategoria pojęciowa: CEBULKI ROŚLIN

Przykłady:

ninniku hitokake 大蒜一片 ‘jedna cebulka czosnku’, *shôga hitokake* 生姜一片 ‘jedno kłącze imbiru; jedna bulwa imbiru’.

kakoku 简国

Kategoria pojęciowa: PAŃSTWA

Kategoria ta jest złożona morfologicznie z pierwotnego sinojapońskiego kategoryzatora generalizującego *ka* 箇 (będącego późnym zapożyczeniem chińskiego tzw. klasyfikatora *gè* 箇) oraz z kategoryzatora *koku* 国 odnoszącego się do krain i ziem (najczęściej historycznych). Jako całość służy do wyznaczania kategorii państw i krajów w ścisłym sensie (definiowanych jako

odrębne jednostki polityczne). W przeciwieństwie do *kokū* 国 jest to kategoryzator nieograniczony pod względem łączliwości.

Przykłady:

kokka ikkakoku 国家一カ国 ‘jedno państwo’, *Nambei no kuni ikkakoku* 南米の国一カ国 ‘jedno z państw południowoamerykańskich’, *kameikoku ikkakoku* 加盟国一カ国 ‘jedno państwo członkowskie’.

kaku 角

Kategoria pojęciowa: ROGI ZWIERZĄT

Przykłady:

tsuno ikkaku 角一角 ‘jeden róg (zwierzęcy)’.

kan 竿

Kategoria pojęciowa: KIJE BAMBUSOWE

Przykłady:

takezao ikkan 竹竿一竿 ‘jeden kij bambusowy’.

kan 貫

Kategoria pojęciowa: SUSHI FORMOWANE RĘCZNIE

Przykłady:

sushi ikkan 寿司一貫 ‘jedno sushi (formowane ręcznie)’.

kappu カップ

Kategoria pojęciowa: DOŁKI

Kategoria ta jest zawężona do określonego rodzaju dołków, a mianowicie do dołków wykorzystywanych w grze w golfa.

Przykłady:

hōru ichikappu ホール一カップ ‘jeden dołek (w grze w golfa)’.

kapuseru カプセル

Kategoria pojęciowa: KAPSUŁKI LEKÓW

Przykłady:

kusuri ichikapuseru 薬一カプセル ‘jedna kapsułka lekarstwa’, *suiminzai ichikapuseru* 睡眠剤一カプセル ‘jedna kapsułka środka nasennego’.

karā カラー

Kategoria pojęciowa: KOLORY, ODCIENIE

Kategoryzator kseniczny, częściowo zleksykalizowany o łączliwości ograniczonej do liczebników anglojapońskich, niekiedy przełamywanej jednak przez połączenia z liczebnikami sinojapońskimi.

Przykłady:

aishadō ichikarā アイシャドーカラー ‘jeden odcień cieni do powiek’.

kasen 河川

Kategoria pojęciowa: RZEKI

Przykłady:

shiryû ikkasen 支流一河川 ‘jeden dopływ; jeden z dopływów’.

kashira 頭

Kategoria pojęciowa: DOSTOJNICY

Kategoria obejmująca osoby wysokiej rangi, poszerzona o szczególną podkategorię POSĄGI BUDDY

Przykłady:

daimyô hitokashira 大名一頭 ‘jeden daimyô (właściciel ziemski w średniowiecznej Japonii)’, *butsuzô hitokashira* 仏像一頭 ‘jeden posąg Buddy; jedna statua Buddy’.

kasho 箇所

Kategoria pojęciowa: MIEJSCA

Jest to dosyć szeroka pod względem zakresu kategoria obejmująca różne obiekty sytuacyjnie traktowane jako miejsca czynności, zdarzeń, pomieszczenia, tereny, punkty.

Przykłady:

tokoro ikkasho 所一箇所 ‘jedno miejsce’, *genba ikkasho* 現場一箇所 ‘jedno miejsce zdarzenia’.

kata 肩

Kategoria pojęciowa: KRABY DO SPRZEDAŻY

Kraby większego rozmiaru, oferowane w handlu, na targu przez sprzedawców.

Przykłady:

kani hitokata 蟹一肩 ‘jeden krab (na sprzedaż)’, *takaashigani hitokata* 高足蟹一肩 ‘jeden krab z gatunku *Macrocheira kaempferi* (przeznaczony na sprzedaż)’.

kata 方

Kategoria pojęciowa: OSOBY

Kategoria nacechowana honoryfikatywnie, kategoryzator ograniczony pod względem łączliwości do rodzimych liczebników *jeden* i *dwa*.

Przykłady:

okyakusan hitokata お客さん一方 ‘jeden klient’, *jôkyaku hitokata* 乗客一方 ‘jeden pasażer’.

kawara 航

Kategoria pojęciowa: STATKI, OKRĘTY

Przestarzała dzisiaj kategoria drewnianych łodzi i statków doby przednowoczesnej. Kategoryzator ten jest sporadycznie spotykany w tekstach historyograficznych bądź literackich.

Przykłady:

fune hitokawara 船一舩 ‘jeden statek’, *marukibune hitokawara* 丸木舟一舩 ‘jedno czółno’.

kei 景

Kategoria pojęciowa: WIDOKI, PEJZAŻ

Przykłady:

keshiki ikkei 景色一景 ‘jeden pejzaż; jeden widok’, *sansui ikkei* 山水一景 ‘jeden pejzaż’.

kei 茎

Kategoria pojęciowa: SŁUPY, LATARNIE

Przykłady:

hashira ikkei 柱一茎 ‘jeden słup’, *tôrô ikkei* 燈籠一茎 ‘jedna latarnia’.

ken 件

Kategoria pojęciowa: ZDARZENIA, SPRAWY

Jest to obszerna kategoria o charakterze abstrakcyjnym, mieszcząca w sobie zdarzenia jako składniki przekazu, sprawozdania, narracji, także spisu lub rejestru (fakty, wypadki historyczne, incydenty, zbrodnie, sprawy sądowe, katastrofy), działania polegające na zwracaniu się do instytucji (wnioski, petycje, prośby, sprawy do załatwienia, przedstawienia, przedyskutowania) ujmowane następnie jako składniki wyliczeń czy sprawozdań, wiele czynności urzędowych o charakterze mniej lub bardziej oficjalnym. Na zasadzie szczególnego poszerzenia metonimicznego kategoria ta obejmuje współcześnie także komputery z dostępem do internetu (ujmowane jako źródło przetwarzanych informacji) oraz wiadomości mailowe i telefoniczne, nagrane na automatyczną sekretarkę.

Przykłady:

jiko ikken 事故一件 ‘jeden wypadek’, *satsujin ikken* 殺人一件 ‘jedno morderstwo’, *kaji ikken* 火事一件 ‘jeden pożar’, *jishin ikken* 地震一件 ‘jedno trzęsienie ziemi’, *gyakusatsu ikken* 虐殺一件 ‘jedna masakra’, *môshikomi ikken* 申し込み一件 ‘jedna petycja’, *toiawase ikken* 問い合わせ一件 ‘jedno zapytanie’, *messêji ikken* メッセージ一件 ‘jedna wiadomość’, *mêru ikken* メール一件 ‘jedna wiadomość mailowa’.

ken 犬

Kategoria pojęciowa: PSY

Kategoryzator ten jest nacechowany stylistycznie bądź terminologicznie.

Przykłady:

inu ikken 犬一犬 ‘jeden pies’, *keisatsuken ikken* 警察犬一犬 ‘jeden pies policyjny’, *môdôken ikken* 盲導犬一犬 ‘jeden pies przewodnik (dla osób niewidomych)’.

ken 軒

Kategoria pojęciowa: DOMY, DOMOSTWA

Kategoria ta obejmuje domy, gospodarstwa domowe oraz budynki ujmowane jako wolno stojące budowle odgraniczone od siebie w przestrzeni bądź też domy w rozumieniu siedzib rodzinnych, a także domy jako jednostki docelowe dostarczania przesyłek pocztowych (metonimia adresu) oraz budynki mieszczące lokale użytkowe i dlatego z nimi utożsamiane (sklepy, restauracje, apteki, poczty itd.).

Przykłady:

manshon ikken マンション一軒 ‘jeden blok mieszkalny’, *biru ikken* ビル一軒 ‘jeden wieżowiec’, *resutoran ikken* レストラン一軒 ‘jedna restauracja’, *konbini ikken* コンビニ一軒 ‘jeden sklep całodobowy’, *matenrô ikken* 摩天楼一軒 ‘jeden drapacz chmur’.

ken 間

Kategoria pojęciowa: DOMY MIESZKALNE

Przestarzała dziś kategoria powstała na zasadzie metonimicznego ustalenia przestrzeni oddzielającej poszczególne domostwa.

Przykłady:

ie ikken 家一間 ‘jedno mieszkanie’, *heya ikken* 部屋一間 ‘jeden pokój’.

keta 桁

Kategoria pojęciowa: CYFRY

Szczegółowa i terminologiczna kategoria pojedynczych cyfr składających się na liczby o funkcji charakteryzującej jakieś obiekty, np. cyfry składające się na numer telefoniczny, konta bankowego, rejestracji pojazdu.

Przykłady:

sûji hitoketa 数字一桁 ‘jedna cyfra (liczby)’, *angô hitoketa* 暗号一桁 ‘jedna cyfra kodu (szyfru)’.

ketsu 穴

Kategoria pojęciowa: OTWORY

Otwory o charakterze użytkowym, służące do jakiejś funkcji, np. dziurki w papierze (wykonane dziurkaczem, aby umieścić arkusz w skoroszycie). Należą tu również punkty w ciele pacjenta służące jako miejsca do nakłuwania igłą w akupunkturze.

Przykłady:

panchi ikketsu パンチ一穴 ‘jeden otwór zrobiony dziurkaczem’, *shinkyû ikketsu* 鍼灸一穴 ‘jedna dziurka zrobiona podczas zabiegu moksycacji (według tradycyjnej medycyny chińskiej)’.

ki 機

Kategoria pojęciowa: MASZYNY TKACKIE

Kategoria pierwotna, historyczna, obejmująca krosna i drewniane maszyny tkackie używane w okresie przedprzemysłowym.

Przykłady:

hata ikki 機一機 ‘jedno krosno’, *shokki ikki* 織機一機 ‘jedna maszyna tkacka’.

Kategoria pojęciowa: STATKI POWIETRZNE

Kategoria o charakterze terminologicznym, mieszcząca w sobie maszyny zdolne do latania i sterowane przez człowieka, takie jak wszelkie samoloty, helikoptery oraz rakiety. Na zasadzie metonimicznego poszerzenia wlicza się tu także załogi samolotów i statków kosmicznych.

Przykłady:

hikôki ikki 飛行機一機 ‘jeden samolot’, *herikoputâ ikki* ヘリコプター一機 ‘jeden helikopter’, *guraidâ ikki* グライダー一機 ‘jeden szybowiec’, *jettoki ikki* ジェット機一機 ‘jeden odrzutowiec; jeden samolot odrzutowy’, (*kû-chû*) *kyûyuki ikki* (空中)給油機一機 ‘jeden powietrzny tankowiec’, *misairu ikki* ミサイル一機 ‘jedna rakiet balistyczna’, *uchûsen ikki* 宇宙船一機 ‘jeden statek kosmiczny’.

ki 簀

Kategoria pojęciowa: KOSZE *mokko* 畚

Kosze do nosideł o kształcie płaskiej, lekko wgłębionej tacy, zawieszane po obu stronach nosidła i wypełniane ziemią lub kamieniami.

Przykłady:

mokko ikki 畚一簀 ‘jeden kosz *mokko*’.

ki 饋

Kategoria pojęciowa: POSIŁKI

Kategoryzator nacechowany stylistycznie, używany w tekstach literackich.

Przykłady:

shokuji ikki 食事一饋 ‘jeden posiłek’, *ryôshoku ikki* 糧食一饋 ‘jeden prowiant’.

ki 騎

Kategoria pojęciowa: JEŹDŹCY

Kategoria o charakterze historycznym, obejmująca rycerzy poruszających się konno; na zasadzie metonimicznej odnosi się także do samych koni dosiadanych przez rycerzy.

Przykłady:

kishi ikki 騎士一騎 ‘jeden rycerz na koniu’, *kiba ikki* 騎馬一騎 ‘jeden jeździec’.

ki 匹・疋

Kategoria pojęciowa: KONIE

Dzisiaj wyłącznie historyczna i sporadycznie tylko spotykana kategoria koni jako zwierząt pociągowych, etymologicznie motywowana obrazem końskiego zadu widzianego przez powożącego.

Przykłady:

uma ikki 馬一匹 ‘jeden koń’, *kouma ikki* 子馬一匹 ‘jeden konik; jeden źrebak’.

kitei 規定

Kategoria pojęciowa: PARAGRAFY

Kategoria terminologiczna występująca w języku prawniczym i obejmująca jednostki składowe kodeksów, ustaw, rozporządzeń, takich jak paragrafy, pojedyncze postanowienia, punkty.

Przykłady:

jôkô ikkitei 条項一規定 ‘jeden paragraf’, *kajô ikkitei* 箇条一規定 ‘jeden paragraf’.

ko 個・箇

Kategoria pojęciowa: ZAPADLISKA

Do kategorii tej należą obiekty powstałe w rezultacie zmiany formowania się terenu, np. zapadliska, wgłębienia, otwory w ziemi bądź też niewielkie wyniesienia i wypukłości.

Przykłady:

kubomi ikko 窪み一個 ‘jedno wgłębienie’, *ana ikko* 穴一個 ‘jedna dziura’.

Kategoria pojęciowa: OSOBY

Ten przestarzały raczej i dzisiaj sfrazeologizowany słowotwórczo kategoryzator łączy się tylko z liczebnikiem *jeden*. Sygnalizuje abstrakcyjną kategorię „człowiek jako jednostka ludzka”.

Przykłady:

hito ikko 人一個 ‘jeden człowiek’, *ningen ikko* 人間一個 ‘jeden człowiek’.

ko 戸

Kategoria pojęciowa: DOMOSTWA, MIESZKANIA

Kategoria obejmująca domostwa, gospodarstwa rodzinne, mieszkania bądź domy zamieszkiwane przez jedną rodzinę, często w rozumieniu statystycznym bądź w rejestrach urzędowych.

Przykłady:

jûtaku ikko 住宅一戸 ‘jedno mieszkanie’, *apâto ikko* アパート一戸 ‘jedno mieszkanie w bloku’.

ko 湖

Kategoria pojęciowa: JEZIORA

Przykłady:

mizuumi ikko 湖一湖 ‘jedno jezioro’, *kakôko ikko* 火口湖一湖 ‘jedno jezioro kraterowe’.

ko 紬

Kategoria pojęciowa: WSZYTE NICI, ŚCIEGI

Wymarła kategoria odnosząca się do dawnej techniki krawiectwa i haftu.

Przykłady:

ito ikko 糸一絢 ‘jedna nić’, *itosuji ikko* 糸筋一絢 ‘jeden wątek nici’.

kô 口

Kategoria pojęciowa: ISTOTY ŻYWE DO WYKARMIENTA

Kategoria odnosząca się do członków rodziny pozostających na utrzymaniu gospodarza bądź głowy rodu (historycznie także feudała), na zasadzie poszerzenia obejmująca także zwierzęta trzymane w gospodarstwie (głównie konie, psy). Motywujący tę kategorię składnik semantyczny odnosi się do czynności karmienia i obrazu otwartych ust. Dodatkowo kategoria ta została rozszerzona na pojęcia ludzi jednakowo uzależnionych od jakiegoś zwierzchnika, zarządcy (np. zwierzchnika klanu, głowy rodu czy, współcześnie, szefa firmy).

Przykłady:

kodomo ikkô 子供一口 ‘jedno dziecko’, *ushi ikkô* 牛一口 ‘jedna krowa’.

kô 岬

Kategoria pojęciowa: PRZYŁĄDKI

Kategoria o charakterze literackim, obejmująca najbardziej znane przyłądk.

Przykłady:

misaki ikkô 岬一岬 ‘jeden przyładek’.

kô 校

Kategoria pojęciowa: SZKOŁY

Kategoria ta pierwotnie była kategorią sufiksalną (kategoryzator sufiksalny *kô* 校 wchodzi bowiem w skład prototypowego rzeczownika tej klasy, *gakkô* 学校 ‘szkoła’), później jednak została ona rozszerzona na wszelkie instytucje oświatowe: szkoły, kursy, uczelnie o charakterze zinstytucjonalizowanym i prowadzące nabór uczniów i studentów.

Przykłady:

kôtô gakkô ikkô 高等学校一校 ‘jedno liceum’, *juku ikkô* 塾一校 ‘jedna instytucja pozaszkolna udzielająca dodatkowych zajęć (korepetycji)’.

kô 行

Kategoria pojęciowa: LINIE POZIOME

Kategoria ta obejmuje także poziome rzędy czy rzędy, np. cyfr, liter w wyliczeniach lub kolumnach tekstu.

Przykłady:

retsu ikkô 列一行 ‘jedna kolumna’, *gyô ikkô* 行一行 ‘jeden rząd (np. tekstu)’.

Kategoria pojęciowa: BANKI

Kategoria obejmuje obiekty, w których nazwie pojawia się generyczny rzeczownik *ginkô* 銀行 ‘bank’.

Przykłady:

chûô ginkô ikkô 中央銀行一行 ‘jeden bank centralny’.

kô 項

Kategoria pojęciowa: PARAGRAFY W TEKSTACH

Przykłady:

kajô ikkô 箇条一項 ‘jeden paragraf’.

koku 国

Kategoria pojęciowa: KRAJE, ZIEMIE

Jest to tradycyjna kategoria krain i państw rozumianych także jako jednostki historyczne, mitologiczne, przeciwstawiająca się współcześnie innej, bliskiej znaczeniowo, kategorii państw w rozumieniu nowożytnym jako organizmów państwowych (i definiowanych przede wszystkim politycznie i geograficznie), która to kategoria jest reprezentowana przez złożony morfologicznie kategoryzator *kakoku* 箇国.

Przykłady:

kuni ikkoku 国一国 ‘jedna kraina’, *kodai teikoku ikkoku* 古代帝国一国 ‘jedno imperium starożytne; jedno ze starożytnych imperiów’.

koma 齣

Kategoria pojęciowa: PRZEDSTAWIENIA, SCENY

Kategoria utworów scenicznych, przedstawień, scen z dramatów i epizodów filmowych.

Przykłady:

bamen hitokoma 場面一齣 ‘jedna scena’, *eiga hitokoma* 映画一齣 ‘jedna scena z filmu’.

kômoku 項目

Kategoria pojęciowa: PARAGRAFY

Kategoria szczegółowa i terminologiczna obejmująca większe jednostki podziału tekstu pisanego, takie jak sekcje, rozdziały czy paragrafy.

Przykłady:

sekushon ikkômoku セクション一項目 ‘jedna sekcja (w tekście)’, *shô ikkômoku* 章一項目 ‘jeden rozdział’.

kon 喉

Kategoria pojęciowa: RYBY

Archaiczna kategoria obejmująca złowione ryby przeznaczone na handel, do suszenia bądź do transportu, najczęściej nanizywane na sznur przez skrzela i otwór gębowy. Sam kategoryzator jest motywowany przez ideogram oznaczający gardziel.

Przykłady:

saba ikkon 鯖一喉 ‘jedna (sprzedawana) makrela’, *tara ikkon* 鱈一喉 ‘jeden (sprzedawany) dorsz’.

kon 献

Kategoria pojęciowa: DANIA, PORCJE

Należą tu o dania i porcje dań serwowane gościom w restauracjach oraz innych lokalach gastronomicznych.

Przykłady:

shokuji ikkon 食事一献 ‘jedno (podawane) danie’.

kori 梱

Kategoria pojęciowa: KOSZE

Kategoria szczegółowa mieszcząca w sobie jeden typ koszy plecionych z witek bambusowych lub z gałęzi wierzbowych.

Przykłady:

kōri hitokori 梱り一梱 ‘jeden kosz bambusowy; jedna łubianka’, *kago hitokori* 籠一梱 ‘jeden kosz’.

koto 言

Kategoria pojęciowa: WYPOWIADANE SŁOWA

Kategoria o charakterze abstrakcyjnym, której składnikami są wszelkie krótkie i jednorazowe wypowiedzi (często nawet jedno- lub kilkuwyrazowe), krótkie wystąpienia okolicznościowe, oratorskie, etykietalne, ale także wszelkie narracje ustne o zwięzłym charakterze, niedługie (np. słowa powitania, pożegnania, gratulacje, słowa współczucia, przysięgi). Kategoria ta jest poszerzona o krótkie wypowiedzi na piśmie, zapiski, maksymy, slogany i hasła propagandowe.

Przykłady:

kanpai no ji hitokoto 乾杯の辞一言 ‘jeden toast’, *komento hitokoto* コメント一言 ‘jeden (krótki) komentarz’, *seishi hitokoto* 誓詞一言 ‘jedna przysięga (słowa przysięgi)’.

ku 区

Kategoria pojęciowa: DZIELNICE

Abstrakcyjna kategoria mieszcząca w sobie jednostki administracyjne w strukturze miasta, takie jak dzielnice, dystrykty, obwody, okręgi wyborcze oraz wyznaczone dla poszczególnych zawodników w różnych dyscyplinach sportowych o charakterze wyścigu tory lub rewiry do poruszania się. Na zasadzie rozszerzenia metonimicznego należą tu też odcinki tras autobusów miejskich.

Przykłady:

kugiri ikku 区切り一区 ‘jeden dział; jeden wydzielony obszar’, *kukaku ikku* 区画一区 ‘jedna dzielnica; jeden wydzielony obszar’, *senkyoku ikku* 選挙区一区 ‘jedna okręg wyborczy’, *kukan ikku* 区間一区 ‘jeden odcinek’.

ku 軀

Kategoria pojęciowa: POSĄGI BUDDY

Przykłady:

butsuzō ikku 仏像一軀 ‘jeden posąg Buddy; jedna statua Buddy’.

ku 韻

Kategoria pojęciowa: PARAGRAFY

Kategoria mieści w sobie wydzielane fragmenty tekstu pisanego, takie jak akapity czy paragrafy.

Przykłady:

danraku ikku 段落一韻 ‘jeden akapit’, *setsu ikku* 節一韻 ‘jeden paragraf (w tekście)’.

ku 句

Kategoria pojęciowa: STROFY

Kategoria tradycyjnego literaturoznawstwa japońskiego oraz chińskiego, zawierająca utwory poetyckie układane niekiedy w cykle z gatunku *renga* 連歌 i *haikai* 俳諧 oraz ich charakterystyczne części składowe.

Przykłady:

waka ikku 和歌一句 ‘jedna strofa poematu *waka*’, *renga ikku* 連歌一句 ‘jeden utwór w zbiorze *renga*’.

kuchi 口

Kategoria pojęciowa: PODWŁADNI, OSOBY NA UTRZYMANIU

Jest to bardziej potoczny wariant kategoryzatora *kô* 口 w jednym z jego szczegółowych znaczeń, wymienionych wcześniej.

Przykłady:

musume hitokuchi 娘一口 ‘jedna córka (na utrzymaniu)’.

Kategoria pojęciowa: KWOTY, SKŁADKI

Kategoria o charakterze abstrakcyjnym, obejmująca wszelkiego rodzaju depozyty bankowe, a na zasadzie rozszerzenia także konta bankowe oraz wpłaty, składki, przelewy itd.

Przykłady:

kifu hitokuchi 寄付一口 ‘jeden datek’, *kingaku hitokuchi* 金額一口 ‘jedna ustalona kwota pieniędzy’.

Kategoria pojęciowa: MIECZE, SZTYLETY

Kategoria motywowana semantycznie znaczeniem rzeczownika *kuchi* 口 ‘otwór, rana’ i z tego powodu obejmująca jedynie szczególne rodzaje broni służącej do zadawania ciosów i powodująca rany klute.

Przykłady:

katana hitokuchi 刀一口 ‘jeden miecz *katana*’, *tanken hitokuchi* 探検一口 ‘jeden miecz krótki’.

kudari 行

Kategoria pojęciowa: LINIJKI TEKSTU

Kategoria odnosząca się pierwotnie wyłącznie do wersów i rzędków tekstu

w tradycyjnym japońskim pionowym układzie zapisu. Współcześnie obejmuje także linijki tekstu w układzie poziomym.

Przykłady:

gyô hitokudari 行一行 'jedna linijka tekstu'.

kyaku 脚

Kategoria pojęciowa: NOGI KONIA

Kategoria ta jest w zasadzie historyczna i może stanowić świadectwo użytkowego znaczenia koni w dawnej tradycji wojennej.

Przykłady:

uma no ashi ikkyaku 馬の足一脚 'jedna noga konia'.

kyô 橋

Kategoria pojęciowa: MOSTY, POMOSTY

Kategoria poetycka; na zasadzie metafory poetyckiej kategoria ta obejmuje również tęczę, gdyż jej obraz przypomina kształt tradycyjnego łukowatego mostku charakterystycznego dla ogrodowego pejzażu japońskiego.

Przykłady:

hashi ikkyô 橋一橋 'jeden most', *sanbashi ikkyô* 栈橋一橋 'jeden pomost', *niji ikkyô* 虹一橋 'jedna tęcza'.

kyoku 局

Kategoria pojęciowa: PLANSZE DO GRY

Przykłady:

shôgiban ikkyoku 将棋盤一局 'jedna plansza do gry w tradycyjne japońskie szachy *shôgi*', *igoban ikkyoku* 囲碁盤一局 'jedna plansza do gry w *go*'.

kyoku 曲

Kategoria pojęciowa: UTWORY MUZYCZNE

Szczegółowa kategoria obejmująca różne gatunki utworów muzycznych, takie jak pieśni, koncerty, symfonie i inne.

Przykłady:

kôshinkyoku ikkyoku 行進曲一曲 'jeden marsz', *warutsu ikkyoku* ワルツ一曲 'jeden walc'.

kyû 丘

Kategoria pojęciowa: PAGÓRKI, WZNIESIENIA

Kategoria o charakterze poetyckim.

Przykłady:

saka ikkyû 坂一丘 'jedno wzgórze', *oka ikkyû* 丘一丘 'jeden pagórek; jedno wzniesienie'.

kyû 球

Kategoria pojęciowa: CEBULKI ROŚLIN

Przykłady:

kyûkon ikkyû 球根一球 'jedna cebulka (rośliny)'.

kyû 級

Kategoria pojęciowa: GŁOWY

Historyczna kategoria odnosząca się trofeów wojennych w postaci obciętych głów wrogów, pokazywanych na znak zwycięstwa.

Przykłady:

teki no kubi ikkyû 敵の首一級 'jedna (odcięta) głowa wroga'.

ma 間

Kategoria pojęciowa: IZBY

Kategoria odnosi się do architektury dworskiej, pałacowej i zamkowej; obejmuje oddzielane od siebie ścianami stałymi bądź przesuwanymi (*fusuma* 襖 lub *shôji* 障子) pomieszczenia o charakterze bardziej oficjalnym i ceremonialnym. Współcześnie, na zasadzie rozszerzenia, obejmuje sale i pokoje w pałacach, domach weselnych i miejscach uroczystych zgromadzeń. Kategorizator ten jest motywowany przez znaczenie rzeczownika *ma* 間, występującego jako składnik nazw własnych sal i pomieszczeń, np. *ôza no ma* 王座の間 'sala tronowa'.

Przykłady:

heya hitoma 部屋一間 'jeden pokój (w stylu japońskim)', *chanoma hitoma* 茶の間一間 'jedno pomieszczenie kuchenne (w tradycyjnym domu japońskim)'.

mai 枚

Kategoria pojęciowa: ZAMÓWIENIA, ZAMAWIANE DANIA

Kategoria ta obejmuje jednorazowe zamówienia posiłków bądź też ich składników, składane przez klientów w tradycyjnych lokalach gastronomicznych kuchni japońskiej lub chińskiej, przekazywane następnie przez personel lokalu.

Przykłady:

yakitori ichimai 焼き鳥一枚 'jedno danie *yakitori*', *gyôza ichimai* 餃子一枚 'jedno danie *gyôza* (rodzaj pierożków)'.

mei 名

Kategoria pojęciowa: OSOBY

Kategoria osób w użyciu formalno-oficjalnym, charakterystyczna dla sytuacji urzędowego, instytucjonalnie sankcjonowanego opisu kwantytatywnego, np. na jakiejś liście, w przyjmowanym zbiorze (grupa, klasa, kolektyw zawodników, pasażerów itd.).

Przykłady:

ôboshu ichimei 応募者一名 'jeden kandydat; jedna osoba kandydująca', *sankasha ichimei* 参加者一名 'jeden uczestnik; jedna osoba uczestnicząca'.

meisama 名様

Kategoria pojęciowa: OSOBY

Kategoria osób wyróżnianych honoryfikatywnie w manifestowanej wyrażnie

w relacji towarzysko-społecznej nierówności typu: klient, gość – obsługa. Odnosi się ona najczęściej do klientów lokali gastronomicznych, hoteli, środków lokomocji, czasami instytucji obsługujących petentów.

Przykłady:

okyakusan ichimeisama お客様一名様 ‘jeden klient’, *jōkyaku ichimeisama* 乗客一名様 ‘jeden pasażer’.

mine 峰

Kategoria pojęciowa: SZCZYT GÓRSKIE

Przykłady:

sanchō hitomine 山頂一峰 ‘jeden szczyt górski’, *itadaki hitomine* 頂一峰 ‘jeden szczyt (górski)’.

mō 毛

Kategoria pojęciowa: WŁOSY, ŻDZBŁA

W odniesieniu do włosów kategoria ta jest przestarzała i spotykana jedynie sporadycznie w tekstach z dawnego piśmiennictwa. Na zasadzie metafory odnoszona do zbóż zbieranych z pola.

Przykłady:

kami ichimō 髪一毛 ‘jeden włos’, *ho ichimō* 穂一毛 ‘jedno źdźbło’.

moku 目

Kategoria pojęciowa: HASŁA INDEKSOWE, POZYCJE NA LIŚCIE

Przykłady:

kōmoku ichimoku 項目一目 ‘jedno hasło’, *midashi ichimoku* 見出し一目 ‘jedno hasło słownikowe’.

Kategoria pojęciowa: KRATKI NA PLANSZY (SZACHOWNICY)

Przykłady:

kiban no me ichimoku 基盤の目一目 ‘jedna kratka na planszy (szachownicy)’.

mon 問

Kategoria pojęciowa: PYTANIA, ZADANIA

Przykłady: *shitsumon ichimon* 質問一問 ‘jedno pytanie’, *mondai ichimon* 問題一問 ‘jedno zadanie’.

mon 門

Kategoria pojęciowa: ARMATY, DZIAŁA

Przykłady:

taihō ichimon 大砲一門 ‘jedna armata’, *bazūkahō ichimon* バズーカ砲一門 ‘jeden pancerfaust’.

moto 本

Kategoria pojęciowa: DRZEWA, KRZEWY

Kategoria szczegółowa należąca do stylu poetyckiego, odnosząca się do drzew i krzewów jako elementów pejzażu.

Przykłady:

sakura hitomoto 桜一本 'jedno drzewo wiśni', *nire hitomoto* 楡一本 'jeden wiąz'.

Kategoria pojęciowa: JASTRZĘBIE

Szczegółowa kategoria o charakterze terminologicznym, odnosząca się do polowań z wykorzystaniem tresowanych jastrzębi.

Przykłady:

taka hitomoto 鷹一本 'jeden jastrząb (używany podczas polowania)'

mune 棟

Kategoria pojęciowa: ZADASZONE BUDYNKI

Przykłady:

tatemono hitomune 建物一棟 'jeden budynek', *koya hitomune* 小屋一棟 'jedna szopa'.

nagare 流れ

Kategoria pojęciowa: PŁYNĄCA WODA

Kategoria nacechowana stylistycznie o charakterze literackim, obejmująca rzeki, potoki czy strumyki jako elementy pejzażu. Kategoryzator ma ograniczoną łączliwość do rodzimych liczebników *jeden, dwa*.

Przykłady:

kawa hitonagare 川一流れ 'jedna rzeka', *kogawa hitonagare* 古川一流れ 'jedna rzeczka; jeden potok'.

Kategoria pojęciowa: RZĄDKI PISMA

Jest to szczegółowa kategoria o charakterze poetyckim, wyodrębniająca rządki pisma złożone z ideogramów bądź sylabogramów *kany*, najczęściej w zapisie kursywnym pisanym lub kaligrafowanym ręcznie w tradycyjnym układzie pionowym, i wartościowane pozytywnie jako dekoracyjny składnik większego tekstu. Podobnie jak opisany wcześniej homonimiczny kategoryzator ma on łączliwość ograniczoną do rodzimych liczebników *jeden, dwa*.

Przykłady:

moji hitonagare 文字一流れ 'jeden rządki pisma', *kakemono hitonagare* 掛け物一流れ 'jeden rządki kaligramów'.

nin 人

Kategoria pojęciowa: LUDZIE

Ogólna kategoria obejmująca ludzi, a na zasadzie rozszerzenia także istoty i inne obiekty antropomorficzne, w tym postaci mitologiczne, obiekty mitologiczne (np. rusalki, syreny, krasnoludki, anioły) oraz antropomorficzne

roboty. Do kategorii tej należą także te spośród istot pozaziemskich, które są przedstawiane na rysunkach lub w filmach jako obiekty antropomorficzne (np. kosmita w znanym filmie *E.T.*). W połączeniach z liczebnikami *jeden* i *dwa* jest stosowana forma wariantywna *hitori* 一人 ‘jedna osoba’ oraz *futari* 二人 ‘dwie osoby’.

Przykłady:

tonari no hito hitori 隣の人一人 ‘jeden sąsiad’, *tenshi hitori* 天使一人 ‘jeden anioł’, *kobito hitori* 小人一人 ‘jeden krasnal’, *ningyo hitori* 人魚一人 ‘jedna syrena’, *uchûjin hitori* 宇宙人一人 ‘jeden kosmita (przypominający człowieka)’, *kaseijin hitori* 火星一人 ‘jeden Marsjanin (o antropomorficznych kształtach)’, *robotto hitori* ロボット一人 ‘jeden robot (wyglądający i poruszający się podobnie jak człowiek)’.

ô 泓

Kategoria pojęciowa: ROZLEWISKA WODNE

Kategoria szczegółowa, terminologiczna, występująca w utworach literackich. Obejmuje większe, zamknięte rozlewiska wodne, takie jak duże stawy czy jeziora.

Przykłady:

ike ichiô 池一泓 ‘jeden staw’, *mizuumi ichiô* 湖一泓 ‘jedno jezioro’.

rei 嶺

Kategoria pojęciowa: ŁAŃCUCHY GÓRSKIE

Przykłady:

sanmyaku ichirei 山脈一嶺 ‘jedno pasmo górskie’, *minetsuzuki ichirei* 峰続き一嶺 ‘jeden łańcuch górski’.

ren 連

Kategoria pojęciowa: WSTĘGI TKANINY LUB DZIANINY

Jest to bardzo ograniczona kategoria wytworów tkackich lub dziewiarskich, wąskich i długich pod względem rozmiaru, takich jak szale, pasy, taśmy, wstążki i inne.

Przykłady:

sudare ichiren 簾一連 ‘jedna zasłona bambusowa’, *shôru ichiren* ショール一連 ‘jeden szal’.

Kategoria pojęciowa: JASTRZĘBIE

Synonimiczny z *moto* 本 kategoryzator wyznaczający kategorię jastrzębi tresowanych do polowań, motywowany zapewne obrazem sznura łączącego ptaka z właścicielem.

Przykłady:

taka ichiren 鷹一連 ‘jeden jastrząb (tresowany do polowań)’.

rin 輪

Kategoria pojęciowa: KWIATY

Kategoria obejmuje kwiaty w pełni rozkwitu. Znaczenie kategoryzatora jest motywowane przez obraz okrągłego kielicha kwiatu widzianego z góry.

Przykłady:

hana ichirin 花一輪 ‘jeden kwiat’, *ajisai ichirin* 紫陽花一輪 ‘jedna hortensja’.

rin 鱗

Kategoria pojęciowa: RYBIE ŁUSKI

Historycznie, na zasadzie poszerzenia metonimicznego, kategoria ta obejmowała także ryby obserwowane w wodzie (w rzece, stawie) o połyskujących łuskach.

Przykłady:

uroko ichirin 鱗一鱗 ‘jedna (rybia) łuska’.

ryô 領

Kategoria pojęciowa: UBIORY Z KOŁNIERZEM

Kategoria ta jest oparta na prototypie, jakim jest strój chroniący głowę bądź szyję, wyposażony w kołnierz lub kaptur. W jej skład wchodzi np. szaty mnichów buddyjskich zwane *kesa* 袈裟, kamizele nakładane na kimona, czyli *haori* 羽織. Na zasadzie poszerzenia należą tu zbroje oraz ich części ochraniające górną połowę ciała.

Przykłady:

yoroi ichiryô 鎧一領 ‘jedna zbroja’, *kesa ichiryô* 袈裟一領 ‘jedne szaty mnisie’, *haori ichiryô* 羽織一領 ‘jedna kamizela *haori*’.

ryô 両

Kategoria pojęciowa: KOŁA, POJAZDY

Kategoria ta obejmuje pary kół umieszczone na jednej osi i stanowiące główny element budowy pojazdu czy środka lokomocji, a na zasadzie poszerzenia także pojazdy niemające własnego napędu, ale ciągnięte przez inne pojazdy, np. lokomotywę czy samochód, m.in. wagony kolejowe, przyczepy pojazdów, naczepy tirów, furmanki.

Przykłady:

sharyô ichiryô 車両一両 ‘jeden wagon’, *torêrâ ichiryô* トレーラー一両 ‘jedna przyczepa’, *basha ichiryô* 馬車一両 ‘jedna dorożka’.

ryû 流・流

Kategoria pojęciowa: CHORĄGWIE, PROPORCE

Do kategorii tej należą rozmaitego rodzaju emblematy wykonane z tkaniny lub z papieru, umocowane na drzewcu lub linie i powiewające na wietrze.

Przykłady:

hata ichiryû 旗一旒 ‘jedna chorągiew’, *nobori ichiryû* 幟一旒 ‘jeden emblemat powiewający na wietrze’, *kokki ichiryû* 国旗一旒 ‘jedna flaga’.

sage 提げ

Kategoria pojęciowa: KONWIE DO PRZECHOWYWANIA SAKE

Przykłady:

tokkuri hitosage 徳利一提げ ‘jedna konew *tokkuri*’, *chôshi hitosage* 銚子一提げ ‘jeden dzban *chôshi*’.

sai 菜

Kategoria pojęciowa: PRZYSTAWKI, POTRAWY

Różne dania uzupełniające podstawę posiłku, którą stanowi miseczka ugotowanego ryżu, podawane na oddzielnych naczyniach.

Przykłady:

ôdoburu issai オードブル一菜 ‘jedna przystawka; jedna zakąska (do alkoholu)’, *okazu issai* おかず一菜 ‘jedna potrawa (dodatek) do posiłku’.

saku 作

Kategoria pojęciowa: DZIEŁA LITERACKIE I FILMOWE

Przykłady:

shi issaku 詞一作 ‘jeden wiersz’, *tanpen eiga issaku* 短編映画一作 ‘jeden film krótkometrażowy’, *engeki issaku* 演劇一作 ‘jedno przedstawienie teatralne’.

san 山

Kategoria pojęciowa: OBSZARY GÓRSKIE, ŚWIĄTYNIE BUDDYJSKIE

Kategoria obejmuje obszary górskie, wyróżniane w literaturze jako regiony kraju piękne pod względem krajobrazu. Na zasadzie poszerzenia metonimicznego do kategorii tej są również zaliczane świątynie i klasztory buddyjskie położone w wysokich partiach gór.

Przykłady:

mine issan 峰一山 ‘jeden szczyt górski’, *jiin issan* 寺院一山 ‘jeden klasztor buddyjski’.

sao 竿

Kategoria pojęciowa: SŁODYCZE

Przykłady:

kashi hitosao 菓子一竿 ‘jedno ciasteczko’, *yôkan hitosao* 羊羹一竿 ‘jedno ciastko z nadzieniem’.

sashi 差し

Kategoria pojęciowa: TAŃCE

Wyróżniana w ten sposób kategoria sytuuje się w sferze tradycyjnych wartości kultury i odnosi się do dziedziny przedstawień teatralnych. Jej obiektami są tańce i pantomimy taneczne jako składnik przedstawienia teatralnego.

Przykłady:

mai hitosashi 舞一差し ‘jeden taniec’, *buyô hitosashi* 舞踊一差し ‘jeden taniec (tradycyjny)’.

satsu 冊

Kategoria pojęciowa: WOLUMINY

Jest to kategoria często przywoływana w opisach japońszczyzny jako charakterystyczny i wyraziście ukształtowany prototyp analityczny omawianych tutaj zjawisk. Obiektami tej kategorii są książki, czasopisma i druki zwarte, definiowane w świadomości potocznej jako przedmioty służące do czytania bądź oglądania, składające się z kartek oprawionych w okładki i zszytych z jednego boku. Z historycznego punktu widzenia kategoria ta obejmuje książki japońskie tradycyjnego typu, sprzed okresu wprowadzenia nowoczesnej techniki drukarskiej, drukowane z ksylogramów i zszywane w postaci składanych podwójnie kart niezadrukowanych po stronie wewnętrznej, przypominających bardziej europejskie zeszyty niż książki. Współcześnie obejmuje ona także wszelkie druki zwarte będące produktem nowoczesnej poligrafii.

Przykłady:

hon issatsu 本一冊 ‘jedna książka’, *kyôkasho issatsu* 教科書一冊 ‘jeden podręcznik’, *techô issatsu* 手帳一冊 ‘jeden notes’, *zasshi issatsu* 雑誌一冊 ‘jedno czasopismo’, *fairu issatsu* ファイル一冊 ‘jeden (zszyty) plik dokumentów’.

satsu 札

Kategoria pojęciowa: ZAPISANE KARTKI

Kategoria szczegółowa o charakterze bardziej terminologicznym, zawierająca jako obiekty składowe kartki zadrukowanego bądź pisanego tekstu, rozumiane jako części luźnych notatek, zapisków, not, wiadomości itd., ujmowane jako luźny zbiór w sensie dystrybutywnym.

Przykłady:

tegami issatsu 手紙一札 ‘jeden list’, *shômeisho issatsu* 証明書一札 ‘jeden dokument’.

se 背

Kategoria pojęciowa: SIODŁA

Przykłady:

kura isse 鞍一背 ‘jedno siodło’.

sei 声

Kategoria pojęciowa: DŹWIĘKI, GŁOSY

Kategoryzator ten wyodrębnia kategorię zjawisk o charakterze bardziej abstrakcyjnym, ujmowanych jako pojedyncze dźwięki wyróżniające się w jakimś zbiorze lub sekwencji odgłosów i dźwięków wydawanych przez instrumenty bądź pewne urządzenia. W języku literackim bądź poetyckim kategoria ta obejmuje także pozytywnie wartościowane melodie, głosy istot żywych (np. ptaków), a w terminologii lingwistycznej także tony w językach tonalnych (np. w języku chińskim czy tajskim).

Przykłady:

koe issei 声一声 'jeden głos', *senritsu issei* 旋律一声 'jedna melodia'.

sei 星

Kategoria pojęciowa: FAJERWERKI, RACE

Kategoria ta ma charakter bardziej abstrakcyjny i odnosi się do obiektów wystrzeliwanych jako sygnały świetlne bądź też ozdobne efekty świetlne na niebie, które po wystrzeleniu opadają na ziemię, np. race sygnalizacyjne, fajerwerki.

Przykłady:

hanabi issei 花火一星 'jeden fajerwerk', *noroshi issei* 狼煙一星 'jedna raca sygnalizacyjna'.

seki 席

Kategoria pojęciowa: ZAJMOWANE MIEJSCA

Kategoria ta jest motywowana przez wyjściowe pojęcie miejsca do siedzenia, zajmowanego przez określoną osobę lub grono osób. Obejmuje takie obiekty jak miejsca (w restauracjach, lokalach, na uroczystościach, imprezach) wyznaczane bądź rezerwowane, a na zasadzie metonimicznego poszerzenia także zebrania, spotkania, bankiety ujmowane z perspektywy ich uczestnika. Szczegółowym i należącym do tradycyjnej sfery kultury obiektami tej kategorii są tradycyjne humorystyczne monologi *rakugo* 落語 jako popularny mieszczański gatunek sztuki scenicznej.

Przykłady:

yoyakuseki isseki 予約席一席 'jedno miejsce rezerwowane', *kyōen isseki* 饗宴一席 'jeden bankiet; jedno przyjęcie', *rakugo isseki* 落語一席 'jedno przedstawienie *rakugo*'.

seki 石

Kategoria pojęciowa: KAMIENIE

Kategoria ta mieści w sobie mniej lub bardziej przenośnie rozumiane kamienie, a więc zwykle kamienie, w tym także jako elementy pejzażu ogrodowego, charakterystyczne produkty z kamienia w postaci pojemników do rozcierania tuszu (w kaligrafii wschodnioazjatyckiej) *suzuri* 硯 oraz kamienie jubilerskie, w tym także te wykorzystywane w produkcji zegarków.

Przykłady:

koishi isseki 小石一石 'jeden kamyk; jeden kamyczek', *sekiei isseki* 石英一石 'jeden kwarc (kamień)', *suzuri isseki* 硯一石 'jeden pojemnik do rozcierania tuszu'.

seki 関

Kategoria pojęciowa: ROGATKI, POSTERUNKI

Jest to charakterystyczna kategoria obiektów topograficznych w rozumieniu historycznym, takich jak punkty kontrolne ruchu między dawnymi prowincjami, posterunki, rogatki, miejsca poboru myta, strażnice, bramy miejskie.

Przykłady:

sekisho isseki 関所一関 ‘jedna roгатka; jeden posterunek’.

seki 隻

Kategoria pojęciowa: STATKI, ŁODZIE

Kategoryzator ten wyznacza utrwaloną silnie w świadomości potocznej i języku wyrazistą kategorię środków transportu wodnego, niezależnie od ich wielkości i funkcji. Pierwotnie obejmowała drewniane statki i łodzie, dzisiaj należą do niej wszelkie rodzaje jednostek pływających, w tym także okręty wojenne.

Przykłady:

fune isseki 船一隻 ‘jeden statek’, *kanû isseki* カヌー一隻 ‘jedno canoe’, *yotto isseki* ヨット一隻 ‘jeden jacht’, *jun'yôkan isseki* 巡洋艦一隻 ‘jeden krążownik’, *sensuikan isseki* 潜水艦一隻 ‘jeden okręt podwodny’, *senkan isseki* 戦艦一隻 ‘jeden pancernik’, *kôkû bôkan isseki* 航空母艦一隻 ‘jeden lotniskowiec’.

seki 齣

Kategoria pojęciowa: PARAGRAFY

Kategoria zawiera wydzielane fragmenty tekstu pisanego, takie jak akapity czy paragrafy.

Przykłady:

kajô isseki 箇条一齣 ‘jeden paragraf’.

sen 戦

Kategoria pojęciowa: WALKI, ZMAGANIA

Jest to charakterystyczna kategoria o nacechowaniu historycznym, a wspólnie także sportowym, odnosząca się do szeroko rozumianych walk, pojedynków, potyczek oraz dużych batalii i bitew. Do tej kategorii należą też poszczególne pojedynki i starcia zawodników w sportach walki, wywodzących się z tradycji rycerskiej.

Przykłady:

shôbu issen 勝負一戦 ‘jedne zawody’, *tataikai issen* 戦い一戦 ‘jedna potyczka’, *gêmu issen* ゲーム一戦 ‘jedna gra’.

sen 泉

Kategoria pojęciowa: ŹRÓDŁA

Kategoria wywodząca się z języka poetyckiego. Obejmuje źródła i źródelka jako element krajobrazu bądź pejzażu.

Przykłady:

izumi issen 泉一泉 ‘jedno źródło; jedno źródelko’.

setsu 説

Kategoria pojęciowa: TEORIE

Poszerzona kategoria o charakterze terminologicznym, obejmująca pier-

wotnie wszelkiego rodzaju narracje historyczne oraz doktryny naukowe w postaci zespołów przekonań, światopoglądów, w tym także pojedynczych podań, legend, teorii, hipotez.

Przykłady:

kasetsu issatsu 仮説一説 'jedna hipoteza', *kaishaku issatsu* 解釈一説 'jedna interpretacja', *setsumei issatsu* 説明一説 'jedno wyjaśnienie; jedno objaśnienie'

sha 社

Kategoria pojęciowa: CHRAMY SHINTOISTYCZNE

Przykłady:

jinja isssha 神社一社 'jeden chram shintoistyczny', *jingū isssha* 神宮一社 'jeden chram shintoistyczny'.

Kategoria pojęciowa: FIRMY, PRZEDSIĘBIORSTWA

Przykłady:

kabushikigaisha isssha 株式会社一社 'jedna spółka akcyjna', *shōkigyo isssha* 小企業一社 'jedno małe przedsiębiorstwo', *gaikoku shōsha isssha* 外国商社一社 'jedna spółka (firma) zagraniczna'.

sha 者

Kategoria pojęciowa: OSOBY, STRONY UCZESTNICZĄCE

Do kategorii tej należą osoby, jednostki, zbiorowości, instytucje uczestniczące w jakichś zdarzeniach, współzawodniczące, rywalizujące z sobą lub sobie przeciwstawiane. Na zasadzie szczegółowego poszerzenia metonimicznego zalicza się tutaj również zawodników występujących w meczu baseballowym.

Przykłady:

sankasha isssha 参加者一者 'jeden uczestnik; jedna osoba uczestnicząca', *dasha isssha* 打者一者 'jeden miotacz (zawodnik w meczu baseballowym)'.

sha 車

Kategoria pojęciowa: WOZY TOWAROWE

Kategoria ta obejmuje pojazdy przeznaczone do transportu towarów lądem, a także, na zasadzie metonimicznego poszerzenia, wydzielone w pojeździe miejsca do umieszczania przewożonych pakunków, np. bagażniki, skrzynie, kufry. Kategoryzator ten jest motywowany wyjściowym znaczeniem pary kół umieszczonych na jednej osi.

Przykłady:

kamotsusha isssha 貨物車一車 'jeden wagon towarowy', *nidai isssha* 荷台一車 'jedna naczepa'.

shi 指

Kategoria pojęciowa: PALCE RĘKI

Przykłady:

yubi isshi 指一指 ‘jeden palec’, *oyayubi isshi* 親指一指 ‘jeden kciuk’,
kusuriyubi isshi 薬指一指 ‘jeden palec serdeczny’.

shi 齒

Kategoria pojęciowa: ZĘBY

Kategoria o charakterze terminologicznym, której elementem są zęby człowieka, ujmowane jako obiekt zabiegów leczniczych w stomatologii bądź przedmiot anatomii medycznej.

Przykłady:

ha isshi 齒一齒 ‘jeden ząb’, *kenshi isshi* 犬齒一齒 ‘jeden kiel’, *kyūshi isshi* 臼齒一齒 ‘jeden ząb trzonowy’, *oyashirazu isshi* 親知らず一齒 ‘jeden ząb mądrości’, *monshi isshi* 門齒一齒 ‘jeden siekacz’, *mushiba isshi* 虫齒一齒 ‘jeden ząb do leczenia (z próchnicą)’.

shi 紙

Kategoria pojęciowa: GAZETY

Składnikami tej kategorii są gazety w poszerzonym rozumieniu tytułów prasowych bądź instytucji, redakcji bądź spółek wydawniczych.

Przykłady:

shinbun isshi 新聞一紙 ‘jedna gazeta’.

shi 誌

Kategoria pojęciowa: CZASOPISMA

Kategoria ta jest całkowicie analogiczna do poprzedniej pod względem zakresu i charakteru oraz obejmuje czasopisma rozumiane jako tytuły prasowe.

Przykłady:

zasshi isshi 雜誌一誌 ‘jedno czasopismo’.

shin 針

Kategoria pojęciowa: SZWY CHIRURGICZNE

Przykłady:

hōgō isshin 縫合一針 ‘jeden szew (chirurgiczny)’.

shiri 尻

Kategoria pojęciowa: LOTKI (PIÓRA) STRZAŁ

Przykłady:

hane hitoshiri 羽一尻 ‘jedno pióro’, *yabane hitoshiri* 矢羽一尻 ‘jedna lotka (strzały)’.

shitsu 室

Kategoria pojęciowa: POKOJE

Kategoria ta obejmuje pomieszczenia przeznaczone do przyjmowania gości bądź zajmowane przez „lokatorów” przypisanych w trybie urzędowym, np. w urzędzie lub budynku jakiejś firmy czy instytucji. Na zasadzie poszerzenia należą tu także pokoje w zwykłym mieszkaniu. Kategorizator ten jest se-

mantycznie motywowany przez tożsamy morfologicznie sufiks występujący w nazwach takich pomieszczeń.

Przykłady:

heya isshitsu 部屋一室 ‘jeden pokój’, *daidokoro isshitsu* 台所一室 ‘jedna kuchnia’, *kyôshitsu isshitsu* 教室一室 ‘jedna sala lekcyjna’, *jimushitsu isshitsu* 事務室一室 ‘jeden sekretariat’.

shô 床

Kategoria pojęciowa: ŁÓŻKA, POSŁANIA

Jest to kategoria o charakterze terminologicznym, występująca w nacechowanych literacko odmianach języka. Wyodrębnia ona miejsca przygotowane i przeznaczone do spania, posłania. Odnosi się również do łóżek szpitalnych.

Przykłady:

beddo isshô ベッド一床 ‘jedno łóżko’, *shindai isshô* 寝台一床 ‘jedno łóżko’.

Kategoria pojęciowa: TRATWY

Przykłady:

ikada isshô 筏一床 ‘jedna tratwa’.

Kategoria pojęciowa: PROTEZY ZĘBOWE

Przykłady:

gishi isshô 義歯一床 ‘jeden sztuczny ząb’, *ireba isshô* 入れ歯一床 ‘jedna proteza zębowa’.

shoku 色

Kategoria pojęciowa: KOLORY

Przykłady:

iro isshoku 色一色 ‘jeden kolor’, *shikisai isshoku* 色彩一色 ‘jeden kolor’, *danshoku isshoku* 暖色一色 ‘jeden ciepły kolor’.

shu 炷

Kategoria pojęciowa: TROCICZKI

Prototypem tej kategorii jest palące się kadzidło umieszczone przed ołtarzykiem na znak czci. Na zasadzie poszerzenia obejmuje ona także palące się knoty świec lub lamp oliwnych.

Przykłady:

senkô isshu 線香一炷 ‘jedno kadzidło; jedna trociczka’, *tôshin isshu* 灯芯一炷 ‘jeden knot (świecy, lampy naftowej)’.

shu 首

Kategoria pojęciowa: STROFY

Kategoria o charakterze terminologicznym, należąca do dziedziny tradycyjnej poezji chińskiej i starojapońskiej; jej obiektami są strofy, wiersze, pieśni, poematy bądź ich charakterystyczne części.

Przykłady:

kanshi isshu 漢詩一首 'jeden poemat klasycznociński *kanshi*', *waka isshu* 和歌一首 'jeden tradycyjna pieśń japońska *waka*'.

shū 舟

Kategoria pojęciowa: ŁODZIE

Nacechowana stylistycznie i nieco archaiczna dzisiaj kategoria obejmująca drewniane łodzie, czółna i mniejsze statki (przede wszystkim rzeczne oraz pływające po jeziorach), ujmowane często jako element krajobrazu lub pejzażu poetyckiego bądź malarskiego.

Przykłady:

kobune isshū 小船一舟 'jedna łódka; jedno czółno', *hakobune isshū* 箱舟一舟 'jedna arka'.

shumoku 種目

Kategoria pojęciowa: DYSCYPLINY SPORTOWE

Przykłady:

supōtsu kyōgi isshūmoku スポーツ競技一種目 'jedna dyscyplina sportowa', *taisō kyōgi isshūmoku* 体操競技一種目 'jedna dyscyplina gimnastyczna', *undō kyōgi isshūmoku* 運動競技一種目 'jedna dyscyplina lekkoatletyczna'.

shu 株

Kategoria pojęciowa: KRZEWY

Kategoria ta mieści w sobie niewysokie rośliny widziane wraz z korzeniami, które można wyrwać ręką, wziąć do ręki, powiązać w pęczki.

Przykłady:

ueki isshu 植木一株 'jedna sadzonka drzewa', *hatsukadaikon isshu* 二十日大根一株 'jedna rzodkiewka'.

sō 槽

Kategoria pojęciowa: BASENY

Do kategorii tej należą wielkich rozmiarów pojemniki napełniane płynem, których jeden człowiek nie jest w stanie wziąć do ręki ani samodzielnie przenieść, np. cysterny, wanny, bębny pralek automatycznych.

Przykłady:

yokusō issō 浴槽一槽 'jedna wanna', *sentakusō issō* 洗濯槽一槽 'jeden bęben pralki automatycznej', *suisō issō* 水槽一槽 'jedno akwarium'.

sō 艘

Kategoria pojęciowa: CZÓŁNA

Szczegółowa kategoria terminologiczna, która obejmuje łodzie o wąskim, wydłużonym kształcie i prostej budowie, takie jak czółna, łódki, kajaki.

Przykłady:

kobune issô 小船一艘 ‘jedna łódka’, *kayakku issô* カヤック一艘 ‘jeden kajak’, *kanû issô* カヌー一艘 ‘jedno canoe’.

soku 則

Kategoria pojęciowa: ZASADY, PRAWIDŁA

Przykłady:

jôki issoku 条規一則 ‘jedna zasada’, *kôki issoku* 校規一則 ‘jedna zasada regulaminu szkoły’.

soku 息

Kategoria pojęciowa: ODDECHY

Przykłady:

iki issoku 息一息 ‘jeden oddech’, *shinkokyû issoku* 深呼吸一息 ‘jeden głęboki oddech’.

soku 束

Kategoria pojęciowa: KOKI (WŁOSÓW)

Przykłady:

motodori issoku 髻一束 ‘jeden kok (włosów)’.

soku 足

Kategoria pojęciowa: SUSZONE KALMARY

Przykłady:

ika issoku 烏賊一足 ‘jedna (suszona) dziesięciornica’, *surume issoku* 鰯一足 ‘jeden suszony kalmar’.

sui 錘

Kategoria pojęciowa: WRZECIONA

Przykłady:

tsumu issui 錘一錘 ‘jedno wrzeciono’.

tai 体

Kategoria pojęciowa: FIGURY, SYLWETKI

Prototypem tej kategorii jest obraz całego ciała człowieka w pozycji leżącej lub stojącej. Do kategorii tej są zaliczane rzeźbione w drewnie lub kamieniu posągi świętych (szczególnie Buddy).

Przykłady:

yukidaruma ittai 雪達磨一体 ‘jeden bałwan (ze śniegu)’, *manekin ittai* マネキン一体 ‘jeden manekin’, *butsuzô ittai* 仏像一体 ‘jedna statua Buddy’.

Kategoria pojęciowa: MARTWE CIAŁA

Obraz leżących zwłok motywuje znaczeniowo tę kategorię, do której należą zmarli, nieboszczycy, ujmowani w kulturowym kontekście śmierci, pogrzebu, a także porzucone zwłoki zwierząt i ludzi.

Przykłady:

shitai ittai 死体一体 ‘jedno martwe ciało; zwłoki’, *shikabane ittai* 屍一体 ‘jedno martwe ciało; zwłoki’.

taku 卓

Kategoria pojęciowa: STOŁY, STOLIKI

Przykłady:

tēburu ittakū テーブル一卓 ‘jeden stół, stolik’, *shokutaku ittakū* 食卓一卓 ‘jeden stół (do spożywania posiłków)’.

tan 反

Kategoria pojęciowa: SIECI RYBACKIE, ŻAGLE

Kategoria ta obejmuje obiekty wykonane z tkaniny bądź też z plecionych lin, stanowiące wyposażenie łodzi o kształcie pionowej płachty, takie jak żagle czy pionowo zaciągane w wodzie sieci rybackie.

Przykłady:

sashiami ittan 刺し網一反 ‘jedna sieć służąca do chwytania ryb za skrzel’, *ho ittan* 帆一反 ‘jeden żagiel’.

tei 幀

Kategoria pojęciowa: WIESZANE KALIGRAMY

Prototypem motywującym tę kategorię są tkaniny ozdobne z obrazami lub napisami, zwijane na kończących je drążkach, służące do dekoracji wnętrz (jap. *kakemono* 掛け物 lub *kakejiku* 掛け軸)

Przykłady:

kakemono ittei 掛け物一幀 ‘jeden kaligram’, *kakejiku ittei* 掛け軸一幀 ‘jeden kaligram’.

tei 艇

Kategoria pojęciowa: ŁODZIE

W tej kategorii obiektów mieszczą się długie, najczęściej drewniane łodzie o płaskim dnie.

Przykłady:

bōto ittei ボート一艇 ‘jedna łódź’, *kobune ittei* 小船一艇 ‘jedna łódka’, *yotto ittei* ヨット一艇 ‘jeden jacht’.

tei 蹄

Kategoria pojęciowa: KOPYTA, ZWIERZĘTA KOPYTNE

Jest to szczególna kategoria w szerszej domenie świata zwierzęcego, obejmująca zwierzęta kopytne, przede wszystkim prototypowe dla tej kategorii jelenie, cenione szczególnie jako poetycki element krajobrazu, oraz konie, w kontekstach wojennych i rycerskich, a także inne zwierzęta, takie jak dziki. Wyjściowym elementem dla tej kategorii są kopyta bądź kończyny zwierząt kopytnych, ujmowane jako ślady pozostawiane przez zwierzęta lub odgłosy ich uderzania o podłoże (ziemię).

Przykłady:

shika ittei 鹿一蹄 ‘jeden jelen’ , *shamoa ittei* シャモア一蹄 ‘jedna kozica’ ,
inoshishi ittei 猪一蹄 ‘jeden dzik’ , *uma ittei* 馬一蹄 ‘jeden koń’ .

tei 邸

Kategoria pojęciowa: PAŁACE, REZYDENCJE

Kategoria ta obejmuje, jako szczególnie podtyp siedzib ludzkich i domostw, okazałe rezydencje, pałace czy wille. Kategoryzatora tego używają w rozmowie z klientami także osoby zajmujące się wynajmem nieruchomości (np. pracownicy agencji nieruchomości) podczas wyliczania oferowanych przez siebie pokoi czy mieszkań.

Przykłady:

yashiki ittei 屋敷一邸 ‘jedna rezydencja’ , *manshon ittei* マンション一邸 ‘jedno mieszkanie (pod wynajmem)’ .

teki 滴

Kategoria pojęciowa: SPADAJĄCE KROPLE

Poetycka kategoria obejmująca spadające krople (np. deszczu, rosy, krwi, łez) widziane jako fragmenty jakiegoś pejzażu, opiewanego widoku.

Przykłady:

shizuku itteki 雫一滴 ‘jedna kropla’ .

ten 店

Kategoria pojęciowa: SKLEPY

Przykłady:

sûpâmâkêtto itten スーパーマーケット一店 ‘jeden supermarket’ ,
kusuriya itten 薬屋一店 ‘jedna apteka’ , *konbini itten* コンビニー店 ‘jeden sklep całodobowy’ , *shoten itten* 書店一店 ‘jedna księgarnia’ , *baiten itten* 売店一店 ‘jeden sklepik; jeden kiosk’ .

ten 纏

Kategoria pojęciowa: TRAGARZE

Jest to szczegółowa kategoria terminologiczna, obejmująca tragarzy obserwowanych razem z przenoszonym przez nich ładunkiem.

Przykłady:

katsugi itten 担ぎ一纏 ‘jeden tragarz’ .

ten 点

Kategoria pojęciowa: SPADAJĄCE KROPLE

W stylu literackim kategoria ta obejmuje spadające krople (np. wody) jako pozytywnie wartościowany efekt o charakterze dźwiękowym.

Przykłady:

shizuku itten 雫一点 ‘jedna kropla’ , *tsuyu itten* 露一点 ‘jedna (spadająca) kropla rosy’ .

Kategoria pojęciowa: WSPORNIKI, PODPÓRKI

Przykłady:

shiten itten 支点一点 ‘jedna podpórka’, *teko itten* 榎子一点 ‘jeden wspornik obrotowy; jeden lewarek’.

Kategoria pojęciowa: TABELE, WYKRESY

Przykłady:

hyō itten 表一点 ‘jedna tabela’, *zuhyō itten* 図表一点 ‘jeden wykres’,
engurafu itten 円グラフ一点 ‘jeden diagram kołowy’.

tenpo 店舗

Kategoria pojęciowa: SKLEPY, SKLEPIKI

Kategoria ta ma charakter ograniczony i nacechowany stylistycznie.

Przykłady:

mise ittenpo 店一店舗 ‘jeden sklep’, *baiten ittenpo* 売店一店舗 ‘jeden sklepik; jeden kiosk’.

tō 塔

Kategoria pojęciowa: PAGODY

Tradycyjna kategoria obiektów architektonicznych w typowym wschodnio-azjatyckim pejzażu świątynnym; należą do niej stupy i pagody buddyjskie.

Przykłady:

pagoda ittō パゴダ一塔 ‘jedna pagoda’, *tō ittō* 塔一塔 ‘jedna pagoda; jedna stupa’, *gojū no tō ittō* 五重塔一塔 ‘jedna pagoda pięciopiętrowa’.

tō 套

Kategoria pojęciowa: OKŁADKI

Charakterystyczna dla japońskiej kultury piśmienniczej kategoria ozdobnych okładek klejonych z kilku warstw papieru japońskiego, zawiązywanych niekiedy na tasiemki o końcówkach z kości słoniowej, wzorowanych na chińskim rzemiośle księgarskim.

Przykłady:

chitsu ittō 帙一套 ‘jedna tradycyjna japońska okładka’.

tō 島

Kategoria pojęciowa: WYSPY

Kategoria charakterystyczna dla literackiej odmiany języka.

Przykłady:

shima ittō 島一島 ‘jedna wyspa’, *mujintō ittō* 無人島一島 ‘jedna wyspa bezludna’, *sangotō ittō* 珊瑚島一島 ‘jedna wyspa koralowa’.

tō 棟

Kategoria pojęciowa: BUDYNKI, POMIESZCZENIA

Do kategorii tej należą różnego rodzaju niezamieszkałe przez człowieka budynki użytkowe służące do przechowywania rzeczy i towarów, takie jak magazyny, garaże, szopy, składy materiałów. Na zasadzie rozszerzenia,

w użyciu terminologicznym, wlicza się do tej kategorii także mieszkania oferowane do sprzedaży bądź pod wynajem, oferowane przez pośredników handlu nieruchomościami.

Przykłady:

shako ittô 車庫一棟 ‘jeden garaż’, *kura ittô* 倉一棟 ‘jeden spichlerz; jeden magazyn’, *koya ittô* 小屋一棟 ‘jedna szopa’, *apâto ittô* アパート一棟 ‘jedno mieszkanie w bloku (pod wynajem)’.

tô 湯

Kategoria pojęciowa: UZDROWISKA, GORĄCE ŹRÓDŁA

Przykłady:

onsen ittô 温泉一湯 ‘jedno uzdrowisko z gorącymi źródłami’.

tô 盗

Kategoria pojęciowa: BAZY (W BASEBALLU)

Do kategorii tej należą bazy, które zostały już zdobyte przez zawodników jakiejś drużyny podczas meczu baseballowego.

Przykłady:

bêsu ittô ベース一盗 ‘jedna zdobyta baza (w baseballu)’.

tô 統

Kategoria pojęciowa: SIECI

W kategorii tej mieści się pewien szczególny typ sieci rybackich, a mianowicie sieci nieruchome, spuszczone w danym akwenie na dłuższy czas i opróżniane regularnie w czasie połowu.

Przykłady:

tateami ittô 立て網一統 ‘jedna pionowo ustawiana sieć rybacka’.

tô 頭

Kategoria pojęciowa: DUŻE ZWIERZĘTA

Jest to kategoria składowa domeny świata zwierzęcego, pierwotnie mieszcząca w sobie duże zwierzęta dziko żyjące, wywołujące lęk i stanowiące zagrożenie dla człowieka. Wtórnie kategorią tą zostały także objęte zwierzęta gospodarskie żyjące w siedzibach ludzkich, a zwłaszcza te spośród nich, których jeden człowiek nie może sam podnieść ani objąć rękami. Na zasadzie poszerzenia o charakterze terminologicznym należą tu także zwierzęta jako okazy przyrodnicze bądź trofea myśliwskie. Szczególną podkategorię stanowią tutaj rzadkie okazy zwierząt, w tym także zasuszone okazy owadów znajdujące się w kolekcjach entomologów. Charakterystyczne, wtórne nacechowanie tej kategorii obejmuje negatywnie wartościowaną klasę zwierząt obcych człowiekowi, niemiłych, szczególnie dorosłych osobników, w przeciwieństwie do pozytywnie wartościowanych, traktowanych niekiedy jako maskotki, młodych osobników danego gatunku, tak jak polskie *niedźwiedź* (jap. *kuma ittô* 熊一頭) w opozycji do form zdrobniałych, takich jak *niedźwiadek*, *miś* (*kuma ippiki* 熊一匹 lub *kumachan ippiki* 熊ちゃん一匹).

Przykłady:

uma ittô 馬一頭 'jeden koń', *kujira ittô* 鯨一頭 'jeden wieloryb', *raion ittô* ライオン一頭 'jeden lew', *gorira ittô* ゴリラー一頭 'jeden goryl', *hihi ittô* 狒々一頭 'jeden pawian', *wani ittô* 鰐一頭 'jeden krokodyl', *zô ittô* 象一頭 'jeden słoń', , *baku ittô* 獏一頭 'jeden tapir', *rakuda ittô* 駱駝一頭 'jeden wielbłąd', *kagerô ittô* 蛭蛭一頭 'jedna jętką', *hotaru ittô* 螢一頭 'jeden świetlik'.

toko 床

Kategoria pojęciowa: ŁOŻA, TRATWY

Przestarzała kategoria szczegółowa, obejmująca miejsca do spania, łoża, posłania, a na zasadzie metonimicznego poszerzenia także tratwy.

Przykłady:

beddo hitotoko ベッド一床 'jedno łóżko', *shindai hitotoko* 寝台一床 'jedno łóżko'.

tokoro 所・処

Kategoria pojęciowa: MIEJSCA

Przykłady:

basho hitotokoro 場所一所 'jedno miejsce'.

tomae 戸前

Kategoria pojęciowa: MAGAZYNY

Charakterystyczna kategoria obiektów należących do dziedziny tradycyjnego, przednowoczesnego handlu. Obejmuje ona składy, magazyny, spichlerze.

Przykłady:

kura ittomae 倉一戸前 'jeden spichlerz', *sôko ittomae* 倉庫一戸前 'jeden magazyn', *sakagura ittomae* 酒蔵一戸前 'jedna piwnica; jedna dojrzewalnia sake'.

toori 通り

Kategoria pojęciowa: SPOSOBY

Jest to kategoria o charakterze abstrakcyjnym, mieszcząca w sobie sposoby działania, metody oddziaływania na obiekty (manualnie bądź z wykorzystaniem jakichś strategii, pomysłów, koncepcji).

Przykłady:

hohô hitotoori 方法一通り 'jedna metoda; jeden sposób', *yarikata hitotoori* やり方一通り 'jeden sposób (wykonania jakiejś czynności)'.

tsû 通

Kategoria pojęciowa: PRZEKAZY, PISMA

Rozległa kategoria obejmująca różnego rodzaju użyteczne bądź bardziej urzędowe, sformalizowane środki komunikacji, przede wszystkim przekazy, komunikaty, petycje kierowane do urzędów przez osoby występujące w roli petentów lub wypełniające jakieś powinności służbowe, w tym również

ważne dokumenty wydawane przez urzędy, takie jak paszporty, dowody osobiste, prawa jazdy czy książeczki czekowe. Należą tu także listy w rozumieniu formalno-urzędowym, powiadomienia, komunikaty, raporty oraz odpowiedzi zamieszczane w różnego rodzaju ankietach. Na zasadzie współczesnego rozszerzenia do kategorii tej zalicza się również wszelkie nowoczesne przekazy w komunikacji międzyludzkiej: pocztowe, telegraficzne, dalekopisowe, komputerowe, internetowe, faksowe i inne.

Przykłady:

tegami ittŝu 手紙一通 ‘jeden list’, *pasupôto ittŝu* パスポート一通 ‘jeden paszport’, *tsûchô ittŝu* 通帳一通 ‘jedna książeczka czekowa’, *hokokusho ittŝu* 報告書一通 ‘jedno sprawozdanie (na piśmie); jeden raport (pisemny)’, *mêru ittŝu* メール一通 ‘jedna wiadomość mailowa’.

u 字

Kategoria pojęciowa: DACHY, ŚWIĄTYNIE

Kategorią wyjściową była tutaj kategoria dachów traktowanych jako elementy pejzażu, która została następnie rozszerzona na różnego rodzaju obiekty sakralne, takie jak świątynie buddyjskie czy chramy shintoistyczne.

Przykłady:

jinja ichiu 神社一字 ‘jeden chram shintoistyczny’, *hondô ichiu* 本堂一字 ‘jeden główny budynek świątyni buddyjskiej’.

wa 羽

Kategoria pojęciowa: PTAKI, ZAJĄCE

Jest to szczegółowa kategoria w domenie świata zwierzęcego, obejmująca ptaki. Kategoryzator jest motywowany semantycznie znaczeniem morfemu *wa* 羽 (dosł. ‘pióra; skrzydła’), co pozwala przypuszczać, że wyjściowym składnikiem był tutaj obraz ptaka jako zwierzęcia pokrytego piórami, np. na gałęzi, bądź też widok ptaka w locie. Ze względu na posiadanie „skrzydeł” i umiejętność latania w świadomości potocznej Japończyków do kategorii tej należą również latające ssaki, takie jak nietoperze czy lotopałanki. W wypadku tej kategorii doszło do często przywoływanego w anegdotach poszerzenia jej zakresu o zające i króliki, opartego na kulturowej metonimii związanej z dawnym, religijnym zakazem spożywania mięsa zwierząt przez mnichów. W licznych przekazach przywołuje się kształt uszu zająca, rzekomo upodabniający je do skrzydeł ptaka i w ten sposób umożliwiający zaliczenie tego gatunku zwierząt do ptaków, których mięso mnisi buddyjscy mogli spożywać.

Przykłady:

tsuru ichiwa 鶴一羽 ‘jeden żuraw’, *kônotori ichiwa* 鵜一羽 ‘jeden bocian’, *niwatori ichiwa* 鶏一羽 ‘jedna kura’, *kamo ichiwa* 鴨一羽 ‘jedna kaczka’, *oshidori ichiwa* 鴛鴦一羽 ‘jedna kaczka mandaryńska’, *kamome ichiwa* 鷗一羽 ‘jedna mewa’, *dachô ichiwa* 駝鳥一羽 ‘jeden struś’, *kîwi ichiwa* キーウィ一羽 ‘jeden (nielot) kiwi’, *u ichiwa* 鵜一羽 ‘jeden kormoran’.

sagi ichiwa 鷺一羽 'jedna czapla', *taka ichiwa* 鷹一羽 'jeden jastrząb',
washi ichiwa 鷲一羽 'jeden orzeł', *hayabusa ichiwa* 隼一羽 'jeden sokół',
fukurô ichiwa 梟一羽 'jedna sowa', *mimizuku ichiwa* 木菟一羽 'jeden
puchacz', *usagi ichiwa* 兎一羽 'jeden zając'.

wa 話

Kategoria pojęciowa: OPOWIADANIA, ROZMOWY

Przykłady:

shinwa ichiwa 神話一話 'jeden mit', *densetsu ichiwa* 伝説一話 'jedna
legenda', *monogatari ichiwa* 物語一話 'jedna opowieść'.

wâdo ワード

Kategoria pojęciowa: SŁÓWKA

Kategoria terminologiczna odnosząca się do dziedziny nauki języków ob-
cych i leksykografii.

Przykłady:

kankokugo no tango ichiwâdo 韓国語の単語一ワード 'jedno słówko ko-
reńskie (do nauki)', *go ichiwâdo* 語一ワード 'jeden wyraz (np. w wy-
pracowaniu z języka angielskiego)'.

ya 夜

Kategoria pojęciowa: NOCE, WIECZORY

Kategoria o charakterze literackim.

Przykłady:

yoru ichiya 夜一夜 'jedna noc'.

yô 腰

Kategoria pojęciowa: SPODNIE *hakama* 袴

Szczegółowa kategoria odnosząca się do dziedziny tradycyjnego stroju ja-
pońskiego i obejmująca wyłącznie szarawary *hakama* 袴 zakładane jako
część ceremonialnego kimona dworskiego.

Przykłady:

hakama ichiyô 袴一腰 'jedna para japońskich spodni *hakama*'.

yô 葉

Kategoria pojęciowa: KARTKI

Kategoria poetycka obejmująca kartki książki bądź kartki w jakimś zbiorze
z zapisanym tekstem. Obiekty składowe tej kategorii są wyznaczane za po-
średnictwem podstawowego znaczenia morfemu *yô* 葉 'liść, listek', za-
pewne dzięki funkcjonującemu w piśmiennictwie starojapońskim semio-
tycznemu mechanizmowi metafory *koto no ha* 言の葉 (współcześnie
kotoba 言葉) dosł. 'liście słów', nazywającego mowę, język, słowa.

Przykłady:

hagaki ichiyô 葉書一葉 'jedna kartka pocztowa; jedna pocztówka', *shashin*

ichiyô 写真一葉 ‘jedno zdjęcie’, *karuta ichiyô* カルタ一葉 ‘jedna karta do gry’.

Kategoria pojęciowa: DROBINY, PYŁ

Jest to również kategoria nacechowana poetycko i wyznaczana na zasadzie metafory, której obrazem wyjściowym są unoszące się na wietrze, opadające drobne listki.

Przykłady:

chiri ichiyô 塵一葉 ‘jeden pył; kurz’.

Kategoria pojęciowa: ŁÓDECZKI

W analogiczny sposób powstała metaforycznie bardzo szczegółowa kategoria poetycka, mieszcząca w sobie łódki puszczane na wodę i kołyszące się na falach. Motywacja znaczeniowa nawiązuje do kształtu i obrazu liścia unoszącego się na powierzchni wody.

Przykłady:

kobune ichiyô 小船一葉 ‘jedna łódeczka’.

yoku 翼

Kategoria pojęciowa: PTAKI

Przestarzała kategoria o charakterze poetyckim, odnosząca się do ptaków w locie. Kategoryzator jest motywowany semantycznie znaczeniem *skrzydło*, *skrzydła* w podobny sposób jak omówiony wcześniej kategoryzator *wa* 羽.

Przykłady:

tsuru ichiyoku 鶴一翼 ‘jeden żuraw w locie’, *gan ichiyoku* 雁一翼 ‘jedna dzika gęś w locie’.

yosoi 装い

Kategoria pojęciowa: DANIA

Jest to kategoria stylistycznie nacechowana odcieniem elegancji, wytworności po to, aby w wywyższający honoryfikatywnie bądź też estetycznie sposób komunikować jej obiekty składowe, ujmowane jako sytuacyjne składniki nakrycia stołu (potrawy serwowane w naczyniach) z jakiejś uroczystej lub ceremonialnej okazji.

Przykłady:

misoshiru hitoyosoi 味噌汁一装い ‘jedno danie *misoshiru*’, *tonkatsu hitoyosoi* 豚カツ一装い ‘jedno danie z kotлетem wieprzowym’.

za 座

Kategoria pojęciowa: POSĄGI SIEDZĄCEGO BUDDY, WYSOKIE GÓRY

Kategoria ta jest poszerzona w sposób metonimiczny także na wysokie góry jako elementy krajobrazu, pejzażu ze względu na to, że często kryją one świątynie bądź klasztory, w których znajdują się posągi siedzącego Buddy.

Przykłady:

butsuzô ichiza 仏像一座 ‘jeden posąg Buddy’, *yama ichiza* 山一座 ‘jedna (wysoka) góra’.

Kategoria pojęciowa: CHRAMY SHINTOISTYCZNE

Na zasadzie poszerzenia metonimicznego kategoria ta obejmuje także rytualne formy taneczne *kagura* 神楽 jako składnik świątynnych obrządków oraz wyrastające z tej tradycji zespoły teatralne i ich siedziby, szczególnie w odniesieniu do teatru *kabuki* 歌舞伎.

Przykłady:

jinja ichiza 神社一座 ‘jeden chram shintoistyczny’, *kagura ichiza* 神楽一座 ‘jeden taniec *kagura*’.

Kategoria pojęciowa: GWIAZDOZBIORY, CHMURY

Kategoria ta obejmuje także chmury, w tym szczególnie chmury o dużych rozmiarach, pokrywające znaczną część nieba, takie jak *cumulonimbusy*, *cumulusy* czy *nimbostratusy*.

Przykłady:

seiza ichiza 星座一座 ‘jeden gwiazdozbiór’, *seishuku ichiza* 星宿一座 ‘jedna konstelacja gwiazd’, *kumo ichiza* 雲一座 ‘jedna chmura’, *seikiran'un ichiza* 積乱雲一座 ‘jeden *cumulonimbus*’.

Kategoria pojęciowa: MIEJSCA PASAŻERSKIE W SAMOLOCIE

Przykłady:

zaseki ichiza 座席一座 ‘jedno miejsce (w samolocie)’.

zen 前

Kategoria pojęciowa: DREWNIANE SPRZĘTY DOMOWE

Elementami tej kategorii są drewniane meble składające się na wyposażenie tradycyjnego domu japońskiego, w szczególności szafy, komody, ołtarzyki domowe, ale również takie meble jak biurka czy fotele.

Przykłady:

tsukue ichizen 机一前 ‘jedno biurko’, *todana ichizen* 戸棚一前 ‘jeden kredens’.

Kategoria pojęciowa: CHRAMY SHINTOISTYCZNE

Przykłady:

jinja ichizen 神社一前 ‘jeden chram shintoistyczny’, *jingû ichizen* 神宮一前 ‘jeden chram shintoistyczny’.

zu 図

Kategoria pojęciowa: RYSUNKI, SCHEMATY

Kategoria ta jest częściowo motywowana gatunkowym sufiksem *zu* 図 występującym w nazwach planów, wykresów, schematów, map, rycin, rysunków itp.

Przykłady:

suketchi ichizu スケッチー図 ‘jeden szkic’, *sashie ichizu* 挿絵一図 ‘jedna ilustracja (w tekście)’.

zu 頭

Kategoria pojęciowa: LUDZIE

Jest to archaiczna, dzisiaj wymarła kategoria zawierająca osoby ludzkie, należące jednak do jakichś sformalizowanych zbiorowości typu *mieszkańcy*, *poddani*, *wojownicy* w drużynie itp.

Przykłady:

hito ichizu 人一頭 ‘jeden człowiek’, *shomin ichizu* 庶民一頭 ‘jeden prosty człowiek (z gminy); jeden plebejusz’.

3.3.7. Kategoryzatory sufiksalne (KD) i problem metajęzykowych odniesień kategoryzatorów

Kategorie tego typu są wyznaczane za pomocą rzeczownikowych sufiksów słotwórczych, służących do tworzenia nazw obiektów poprzez komunikowanie jakiejś ich własności generycznej. Wyznaczanie kategorii pojęciowych w ten sposób ma charakter metajęzykowy, gdyż jest bezpośrednio związane z własnościami formalnej budowy wyrazów, w której znaczenie strukturalne sufiksu implikuje częściową synonimię rzeczowników należących do danej klasy. W ten sposób kategorie takie otwierają pole dla metajęzykowej, morfologiczno-słotwórczej interpretacji kategoryalnej przynależności obiektów, warunkowanej przez strukturalną analogię sufiksów rzeczownikowych. W pewnym sensie mamy tu do czynienia z sytuacją przypominającą wtórne metajęzykowe zredefiniowanie kategorii rodzaju w języku polskim bądź też jej metajęzykowe poszerzenie, w której określone końcówki rzeczownikowe zaczęły decydować o gramatycznej przynależności rzeczownika do rodzaju żeńskiego (końcówka *-a*) bądź rodzaju nijakiego (końcówka *-o*). Tego typu sufiksalne kategorie rodzajowe w japońszczyźnie wyłamują się zdecydowanie spośród innych kategorii opartych na kryteriach realnoznaczeniowych. Trzeba jeszcze zaznaczyć, że sufiksy występujące w funkcji kategoryzatorów są ograniczone wyłącznie do leksykalnej warstwy sinojapońskiej. Musimy także przypomnieć, że tego rodzaju homonimiczna odpowiedniość sufiksu rzeczownikowego oraz morfemu kategoryzatorowego może zachodzić również w obrębie innych klas rzeczownikowych wyznaczanych przez kategoryzatory niesufiksalne. Wszędzie tam jednak jest to przypadek osobliwy, traktowany przez nas jako rozbieżność formalno-funkcjonalna, gdyż klasa rzeczownikowa nie musi w tym wypadku składać się wyłącznie z rzeczowników niezawierających takiego sufiksu.

Przykładem tych klas mogą być kategorie gatunkowe, takie jak ZĘBY oraz SAMOLOTY, w których pojawiają się nazwy niesufiksalne (np. *mushiba* 虫歯 ‘zab zepsuty’, *ha* 歯 ‘zab’, *oyashirazu* 親知らず ‘zab mądrości’ dla kategorii ZĘBY oraz *herikoputâ* ヘリコプター ‘helikopter’, *guraidâ* グライダー ‘szybowiec’, *jetto* ジェット ‘odrzutowiec’ dla kategorii SAMOLOTY) obok nazw sufiksalnych (takich jak *monshi* 門歯 ‘siekacz’, *kenshi* 犬歯 ‘kiel’, *kyûshi* 臼歯 ‘zab trzonowy’ dla kategorii ZĘBY oraz *hikôki* 飛行機 ‘samolot’, *sentôki* 戦闘機 ‘odrzutowiec’, *jettoki* ジェット機 ‘odrzutowiec’ dla kategorii SAMOLOTY).

bun 文

Kategoria pojęciowa: TEKSTY PISANE, PRZEKAZY, ZDANIA

Sufiks kategoryzujący:

-*bun* -文 ‘zdanie’

Przykładowe wyrazy reprezentujące tę kategorię derywatów sufiksalnych:

jûzokubun 従属文 ‘zdanie zależne’, *tanbun* 単文 ‘zdanie proste’, *fukubun* 複文 ‘zdanie złożone’, *gimonbun* 疑問文 ‘zdanie pytajne’.

dô 堂

Kategoria pojęciowa: POMIESZCZENIA

Sufiks kategoryzujący:

-*dô* -堂 ‘święty przybytek; pomieszczenie sakralne; sala’

Przykładowe wyrazy reprezentujące tę kategorię derywatów sufiksalnych:

seidô 聖堂 ‘święty przybytek, kościół’, *reihaidô* 礼拝堂 ‘kaplica’, *kôdô* 講堂 ‘audytorium’.

en 園

Kategoria pojęciowa: OGRODY

Sufiks kategoryzujący:

-*en* -園 ‘ogród’

Przykładowe wyrazy reprezentujące tę kategorię derywatów sufiksalnych:

teien 庭園 ‘ogród’, *dôbutsuen* 動物園 ‘ogród zoologiczny, zoo’, *kajuen* 果樹園 ‘sad’, *yôchien* 幼稚園 ‘przedszkole’.

go 語

Kategoria pojęciowa: WYRAZY, JĘZYKI

Sufiks kategoryzujący:

-*go* -語 ‘wyraz, mowa, język’

Przykładowe wyrazy reprezentujące tę kategorię derywatów sufiksalnych:

tango 単語 ‘słowo’, *jukugo* 熟語 ‘wyraz złożony’, *ruigigo* 類義語 ‘synonim’, *haseigo* 派生語 ‘derywat, wyraz pochodny’.

in 院

Kategoria pojęciowa: SZPITALE, KLINIKI, PRZYCHODNIE

Sufiks kategoryzujący:

-in -院 ‘szpital’

Przykładowe wyrazy reprezentujące tę kategorię derywatów sufiksalnych:

byôin 病院 ‘szpital’, *sôgô byôin* 綜合病院 ‘szpital zespolony’, *seishin by-ôin* 精神病院 ‘szpital psychiatryczny’.

in 員

Kategoria pojęciowa: OSOBY, CZŁONKOWIE

Sufiks kategoryzujący:

-in -員 ‘osoba należąca do jakiejś organizacji’

Przykładowe wyrazy reprezentujące tę kategorię derywatów sufiksalnych:

giin 議員 ‘poseł, parlamentarzysta’, *kakariin* 係員 ‘osoba odpowiedzialna za coś’, *iin* 委員 ‘członek komisji’, *shinsain* 審査員 ‘juror’, *ginkôin* 銀行員 ‘pracownik banku’, *norikumiin* 乗組員 ‘członek załogi (np. samolotu)’.

kan 館

Kategoria pojęciowa: BUDYNKI

Sufiks kategoryzujący:

-kan -館 ‘budynek użyteczności publicznej’

Przykładowe wyrazy reprezentujące tę kategorię derywatów sufiksalnych:

hakubutsukan 博物館 ‘muzeum’, *bijutsukan* 美術館 ‘galeria sztuki’, *eigakan* 映画館 ‘kino’, *suizokukan* 水族館 ‘akwarium’.

kyoku 局

Kategoria pojęciowa: URZĘDY, INSTYTUCJE

Sufiks kategoryzujący:

-kyoku -局 ‘urząd, instytucja rządowa, stacja (nadawcza)’

Przykładowe wyrazy reprezentujące tę kategorię derywatów sufiksalnych:

hôsôkyoku 放送局 ‘stacja nadawcza’, *terebikyôku* テレビ局 ‘stacja telewizyjna’, *yûbinkyoku* 郵便局 ‘urząd pocztowy’, *zôheikyoku* 造幣局 ‘mennica’.

nô 能

Kategoria pojęciowa: UMIEJĘTNOŚCI, TALENTY

Sufiks kategoryzujący:

-nô -能 ‘talent, uzdolnienia’

Przykładowe wyrazy reprezentujące tę kategorię derywatów sufiksalnych:

sainô 才能 ‘talent, geniusz’, *ginô* 技能 ‘uzdolnienia, umiejętności techniczne’.

sen 線

Kategoria pojęciowa: LINIE

Sufiks kategoryzujący:

-sen -線 ‘linia’

Przykładowe wyrazy reprezentujące tę kategorię derywatów sufiksalnych:

heikōsen 平行線 ‘(linia) równoległa’, *taikakusen* 対角線 ‘przekątna, przeciwprostokątna’, *sōdensen* 送電線 ‘linia przesyłowa’, *kōatsusen* 高压線 ‘linia wysokiego napięcia’, *chikatetsusen* 地下鉄線 ‘linia metra’.

tai 隊

Kategoria pojęciowa: ODDZIAŁY

Sufiks kategoryzujący:

-*tai* -隊 ‘oddział (np. wojsk)’

Przykłady:

kaiheитай 海兵隊 ‘oddział piechoty morskiej’, *keikantai* 警官隊 ‘oddział policyjny’, *kūtei butai* 空挺部隊 ‘oddział desantowy’, *kantai* 艦隊 ‘oddział floty morskiej’.

ten 点

Kategoria pojęciowa: TOWARY, RZECZY

Sufiks kategoryzujący:

-*hin* -品 ‘towar’

Przykładowe wyrazy reprezentujące tę kategorię derywatów sufiksalnych:

shōkohin 証拠品 ‘dowód rzeczowy’, *tōnanhin* 盗難品 ‘rzeczy zrabowane’, *senrihin* 戦利品 ‘łupy wojenne’.

wa 話

Kategoria pojęciowa: PRZEKAZY USTNE, OPOWIEŚCI

Sufiks kategoryzujący:

-*wa* -話 ‘opowiadanie’

Przykładowe wyrazy reprezentujące tę kategorię derywatów sufiksalnych:

minwa 民話 ‘przekaz ludowy’, *shinwa* 神話 ‘mit’, *setsuwa* 説話 ‘opowiadanie’, *taiwa* 対話 ‘dialog’.

3.4. Kategoryzatory generalizujące (G)

Za kategoryzatory generalizujące uznajemy te spośród kategoryzatorów, których funkcją jest wyznaczanie wspólnych, częściowo ponadkategorialnych, klas rodzajowych; niekiedy funkcją taką jest neutralizacja rozróżnień rodzajowych jakiegoś szczegółowego typu. Neutralizacja taka ma charakter pragmatyczny. Jej źródłem może być niedostateczna erudycja użytkownika w odniesieniu do szczegółowych dziedzin kultury bądź terminologii lub chęć świadomego abstrahowania od danej kategorii. Niekiedy jednak użycie kategoryzatora generalizującego może być uzasadnione właśnie wymogami precyzji wypowiedzi, np. w opisie naukowym, kiedy mówiący traktuje opisywane obiekty jednakowo, symetrycznie, zwłaszcza wówczas, gdy przenoszenie potocznych kategorii pojęciowych mogłoby stanowić zasadniczą przeszkodę

w charakterystyce, systematyce oraz innych sytuacjach uznawanych za naukowy opis rzeczywistości. Neutralizujący charakter może mieć także ograniczanie wyróżnianych kategorii do jednej, uzasadnionej potrzebami systematyki, jak np. w zoologii, w której neutralizacji takiej ulega opozycja między kategoriami MAŁE ZWIERZĘTA : DUŻE ZWIERZĘTA : RYBY : PTAKI : ZWIERZĘTA KOPYTNE, do jednej tylko kategorii systematyzującej wyróżnianej za pomocą kategoryzatora *hiki* 匹. Trzeba jednak pamiętać, że neutralizacja tego typu podlega różnym ograniczeniom i często może się stać naruszeniem reguł poprawności gramatycznej. W językach świata mających systemy kategoryzatorowe typu japońskiego zwraca uwagę fakt występowania tego rodzaju neutralnych, ogólnych i powszechnych klas rodzajowych, obejmujących z reguły rzeczowniki nieżywotne. Do kategoryzatorów tego typu w języku japońskim należą:

aitemu アイテム

Zakres generalizacji: obiekty i zjawiska nieżywotne jako jednostki systematyzacji, obiekty na liście, w wyliczeniach.

Przykłady:

shôhin ichiaitemu 商品一アイテム 'jeden towar (sklepowy)', *kômoku ichiaitemu* 項目一アイテム 'jeden element; jeden punkt (np. na liście)'.

hiki 匹・疋

Zakres generalizacji: wszelkie zwierzęta w systematyce zoologicznej i statystyce.

Przykłady:

musekitsui dôbutsu ippiki 無脊椎動物一匹 'jeden bezkręgowiec', *kôchô dôbutsu ippiki* 腔腸一匹 'jeden jamochłon'.

hin 品

Zakres generalizacji: wszelkie przedmioty i obiekty materialne ujmowane jako towary, produkty w statystyce, księgowości, w wyliczeniach, na liście itd.

Przykłady:

shinseihin ippin 新製品一品 'jeden nowy artykuł (w sprzedaży lub na liście artykułów)', *shina ippin* 品一品 'jeden towar; jeden artykuł'.

hinmoku 品目

Zakres generalizacji: wszelkie przedmioty i obiekty materialne ujmowane jako jednostki katalogowe, wyliczeniowe, w spisie, w klasyfikacji prawnej i statystycznej.

Przykłady:

kagu ippinmoku 家具一品目 'jeden mebel (np. w katalogu)', *shôko ippinmoku* 証拠一品目 'jeden dowód (rzeczowy)'.

ko 個・箇

Zakres generalizacji: przedmioty materialne niewielkiego rozmiaru o nietypowym kształcie, niespełniające żadnego ze szczegółowych kryteriów przy-

należności gatunkowej, oraz obiekty i zjawiska abstrakcyjne, w tym również programy i wirusy komputerowe.

Przykłady:

ringo ikko 林檎一個 ‘jedno jabłko’, *tamago ikko* 卵一個 ‘jedno jajko’, *mausu ikko* マウス一個 ‘jedna mysz (komputerowa)’, *bôshi ikko* 帽子一個 ‘jedna czapka; jeden kapelusz’, *megane ikko* 眼鏡一個 ‘jedna para okularów’, *pasuwâdo ikko* パスワード一個 ‘jedno hasło (np. dostępu)’, *sofuto ikko* ソフト一個 ‘jeden program komputerowy’, *uirusu ikko* ウイルス一個 ‘jeden wirus (komputerowy)’.

shina 品

Zakres generalizacji: przedmioty materialne traktowane jako towary w handlu lub produkty we wszelkiego rodzaju wytwórczości.

Przykłady:

kutsu hitoshina 靴一品 ‘jedna para butów (jako artykuł na sprzedaż)’, *nyûseihin hitoshina* 乳製品一品 ‘jeden produkt mleczny’.

ten 点

Zakres generalizacji: sytuacyjne traktowanie obiektów jako eksponatów na wystawach, w muzeach, galeriach, kolekcjach, na pokazach, aukcjach bądź magazynowanych profesjonalnie jako dzieła sztuki.

Przykłady:

Pikaso itten ピカソ一点 ‘jeden obraz Picassa’, *chôkoku itten* 彫刻一点 ‘jedna rzeźba (np. na wystawie)’.

tsu つ・個・箇

Zakres generalizacji: obiekty i zjawiska nieżywotne (rzeczy, przedmioty, stany, procesy) ujmowane w sensie najbardziej ogólnym.

Kategoryzator ten jako najbardziej ogólny może także zastępować inny (właściwy dla jakiegoś obiektu) kategoryzator w przypadku, gdy mówiący nie potrafi bądź nie chce go sobie przypomnieć. Używany jest także w celu równoprawnego, symetrycznego traktowania wszystkich obiektów z listy w danym wyliczeniu.

Przykłady:

hon hitotsu 本一つ ‘jedna książka’, *jidôsha hitotsu* 自動車一つ ‘jeden samochód’, *ringo hitotsu* 林檎一つ ‘jedno jabłko’, *megane hitotsu* 眼鏡一つ ‘jedna para okularów’, *sekai hitotsu* 世界一つ ‘jeden świat’, *kuni hitotsu* 国一つ ‘jeden kraj’, *kumo hitotsu* 雲一つ ‘jedna chmura’, *sora hitotsu* 空一つ ‘jedno niebo’, *hoshi hitotsu* 星一つ ‘jedna gwiazda’, *yume hitotsu* 夢一つ ‘jedno marzenie; jeden sen’, *kangae hitotsu* 考え一つ ‘jedna myśl’, *bunmei hitotsu* 文明一つ ‘jedna cywilizacja’, *kankyô hitotsu* 環境一つ ‘jedno środowisko’, *kenpô hitotsu* 憲法一つ ‘jedna konstytucja’, *bâjon hitotsu* バージョン一つ ‘jedna wersja’, *sakusen hitotsu* 作戦一つ ‘jedna strategia’, *sensô hitotsu* 戦争一つ ‘jedna wojna’, *ronbun hitotsu*

論文一つ ‘jedna rozprawa’, *ame hitotsu* 雨一つ ‘jeden deszcz’, *kiri hitotsu* 霧一つ ‘jedna mgła’, *jiko hitotsu* 事故一つ ‘jeden wypadek’.

3.5. Kategoryzatory ułomne składniowo (A)

Ten typ kategoryzatorów musi być potraktowany jako jednostki o wyjątkowym statusie składniowym z uwagi na ich – ograniczoną do pozycji przydawkowej – łączliwość z innymi członami zdania. Nie mogą się one pojawiać w pozycji przedorzeczeniowej tak jak wszystkie pozostałe kategoryzatory, ich funkcja semantyczna jednak może być z nimi całkowicie porównywalna. Ten szczególny typ tworzą w zasadzie tylko trzy jednostki:

ben 弁

Kategoria pojęciowa: PŁATKI KWIATÓW

Przykłady:

ichiben no hana 一弁の花 ‘kwiat z jednym płatkim; kwiat o jednym płatku’.

hatsu 発

Kategoria pojęciowa: SILNIKI SAMOLOTÓW

Przykłady:

ippatsu no hikôki 一発の飛行機 ‘samolot jednosilnikowy; samolot z jednym silnikiem’.

ji 児

Kategoria pojęciowa: DZIECI, POTOMSTWO

Przykłady:

ichiji no chichi 一児の父 ‘ojciec jednego dziecka’.

3.6. Problem rzeczowników pospolitych o funkcji kategoryzatorów (N)

Zagadnienie to ma charakter dyskusyjny. W zasadzie w świetle przyjętych tu definicji, wbrew spotykanej niekiedy praktyce zaliczania kategoryzatorów całkowicie homonimicznych z rzeczownikami do typu kategoryzatorów właściwych, nie uważamy takiego rozwiązania za uzasadnione. Rzeczownik jako powtórzony i połączony z liczebnikiem swój własny kategoryzator nie służy bowiem w żaden sposób do wyznaczania kwantytatywnie rozumianej klasy rzeczownikowej, a nawet wykazuje wyraźną ułomność składniową polegającą na tym, że powtarzanie tego samego leksemu w jednej wypowiedzi może uchodzić za, częściową przynajmniej, dewiację składniową, np. *go ichigo* 語一語 ‘wyraz’ (dosł. wyraz – jeden wyraz), *ji yoji* 字四字 ‘cztery ideogramy chińskie’ (dosł. znak pisma –

cztery znaki pisma), *dankai nidankai* 段階二段階 ‘dwa etapy’ (dosł. etap – dwa etapy).

Przypadki tego typu musimy traktować jako wyjątki naruszające system zgramatyzalizowanej w sposób nieabsolutny części systemu języka japońskiego. Oznacza to tym samym, że niektóre rzeczowniki wypełniają jednoelementowe klasy rzeczownikowe lub klasy złożone z kilku silnie synonimicznych rzeczowników, np. *tango* ‘słowo, wyraz’ i *go* ‘wyraz’. Takie przypadki musimy jednak odróżnić od kategoryzatorów sufiksalnych (KD) omówionych wcześniej jako zjawisko o charakterze metajęzykowym, stanowiące szczególnie typ gramatyzalizacji kwantytatywnego rodzaju na podstawie morfologicznej budowy wyrazu. Dla ilustracji omawianej tutaj rozbieżności formalno-funkcjonalnej wyliczymy przykłady takich użyczeń rzeczowników w połączeniu z liczebnikiem jeden.

ame 雨 ‘deszcz’

→ *hitoame* 一雨 ‘pojedynczy opad deszczu; jeden deszcz’

bêsu ベース ‘baza (w baseballu)’

→ *ichibêsu* 一ベース ‘jedna baza (w baseballu)’

dankai 段階 ‘etap’

→ *ichidankai* 一段階 ‘jeden etap’

eki 駅 ‘dworzec kolejowy, stacja, przystanek’

→ *hitoeki* 一駅 ‘jedna stacja; jeden dworzec; jeden przystanek’

gen 弦 ‘struna (instrumentów muzycznych)’

→ *ichigen* 一弦 ‘jedna struna’

gôru ゴール ‘gol, bramka’

→ *ichigôru* 一ゴール ‘jeden gol; jedna bramka’

hyô 票 ‘głos (np. oddany w wyborach)’

→ *ippyô* 一票 ‘jeden głos’

iro 色 ‘kolor’

→ *hitoiro* 一色 ‘jeden kolor’

ji 字 ‘znak pisma’

→ *ichiji* 一字 ‘jeden znak pisma’

jigen 次元 ‘wymiar (w fizyce, matematyce)’

→ *ichijigen* 一次元 ‘jeden wymiar’

kabu 株 ‘akcja (spółki, bankowe)’

→ *hitokabu* 一株 ‘jedna akcja (w banku, w spółce)’

kai 貝 ‘muszla’

→ *hitokai* 一貝 ‘jedna muszla’

kaikyû 階級 ‘ranga, klasa społeczna’

→ *ichikaikyû* 一階級 ‘jedna ranga; jedna klasa społeczna’

kaisen 回線 ‘linia przesyłowa’

→ *ichikaisen* 一回線 ‘jedna linia przesyłowa’

kaku 画 ‘kreska (składająca się na ideogram chiński)’

→ *ikkaku* 一画 ‘jedna kreska (w ideogramie chińskim)’

kama 釜 ‘kocioł (do gotowania)’

→ *hitokama* 一釜 ‘jeden kocioł’

kame 瓶・甕 ‘słój (do przechowywania np. suszonych moreli czy słodczy)’

→ *hitokame* 一甕 ‘jeden słój’

kase 総 ‘szpula nici’

→ *hitokase* 一総 ‘jedna szpula nici’

kâton カートン ‘karton, pudło’

→ *ichikâton* 一カートン ‘jeden karton; jedno pudło’

ken 鍵 ‘klawisz (w instrumentach muzycznych, maszynach do pisania, komputerach)’

→ *ikken* 一鍵 ‘jeden klawisz’

kômoku 項目 ‘element składowy’

→ *ikkômoku* 一項目 ‘jeden element składowy’

kurasu クラス ‘klasa (uczniów)’

→ *hitokurasu* 一クラス ‘jedna klasa’

kuse 癖 ‘zły nawyk’

→ *hitokuse* 一癖 ‘jeden zły nawyk’

me 目 ‘oczko w materiale’ (przestrzenie między splotami nici w dzianinie, sieci oraz na kostce do gry)

→ *hitome* 一目 ‘jedno oczko’

moji 文字 ‘znak pisma’

→ *hitomoji* 一文字 ‘jeden znak pisma’

oke 桶 ‘balia, beczka’

→ *hitooke* 一桶 ‘jedna balia; jedna beczka’

on 音 ‘dźwięk’

→ *ichion* 一音 ‘jeden dźwięk’

pêji ページ ‘stronica, strona (książki, gazety, czasopisma)’

→ *ichipêji* 一ページ ‘jedna strona’

rêsu レース ‘bieg, gonitwa, wyścig (w sporcie)’
 → *ichirêsu* 一レース ‘jeden bieg; jedna gonitwa’

rosen 路線 ‘linia kolejowa, linia autobusowa’
 → *ichirosen* 一路線 ‘jedna linia kolejowa; jedna linia autobusowa’

rui 塁 ‘baza (w baseballu)’
 → *ichirui* 一塁 ‘jedna baza’

sao 竿 ‘drzewce, drewniany drąg’
 → *hitosao* 一竿 ‘jeden drewniany drąg’

sendan 船団 ‘flotylla okrętów, eskadra’
 → *ichisendan* 一船団 ‘jedna flotylla; jedna eskadra’

setai 世帯 ‘gospodarstwo domowe’
 → *ichisetai* 一世帯 ‘jedno gospodarstwo domowe’

shiai 試合 ‘zawody sportowe’
 → *ichishiai* 一試合 ‘jedne zawody sportowe’

taru 樽 ‘beczka’
 → *hitotaru* 一樽 ‘jedna beczka’

te 手 ‘brakujące ręce do pracy’
 → *itte* 一手 ‘jedna para rąk do pracy’

waku 枠 ‘rama, ramka, obramowanie’
 → *ichiwaku* 一枠 ‘jedna rama; jedna ramka; jedno obramowanie’

yama 山 ‘góra’
 → *hitoyama* 一山 ‘jedna góra’

ROZDZIAŁ IV

ENUMERATORY NIEKATEGORYZATOROWE

4.1. Systemowy status enumeratorów niekategoryzatorowych

Jak stwierdzono wyżej, kategoryzatory stanowią jedynie wąski i dający się szczegółowo zdefiniować podzbiór enumeratorów jako synsemantycznych jednostek przyliczebnikowych. W naszym opisie od kategoryzatorów właściwych będziemy starali się oddzielić enumeratory niespełniające definicyjnych warunków kategoryzatora, a które nazwiemy tu terminem „enumeratory niekategoryzatorowe”. Przede wszystkim musimy zaznaczyć, że, niezależnie od ich inkorporacji do form liczebnikowych, enumeratory mogą być określnikami nie tylko nominalnych członów zdania, ale także jego członów orzeczeniowych. Mówiąc inaczej, mogą one być związane pod względem semantyczno-składniowym nie tylko z rzeczownikami, ale również z czasownikami i nie jest to związek oparty na komunikowaniu znaczenia przynależności kategoryjnej obiektów do klasy pojęciowej i rzeczowników do klasy rzeczownikowej. Stąd też pierwszy poziom podziału enumeratorów będzie obejmował rozróżnienie enumeratorów procesualnych (rozumianych jako zarówno czynnościowe, jak i zdarzeniowe) i obiektowych.

Tak wydzielone enumeratory procesualne wraz z liczebnikami podają charakterystykę kwantytatywną czynności i zdarzeń komunikowanych przez czasownik, którego okolicznikiem w strukturze zdania jest liczebnik, taką jak np. częstość. Z tego względu najbardziej typową funkcją enumeratorów procesualnych będzie funkcja składniowa okolicznika.

Enumeratory obiektowe w połączeniach z liczebnikami podają charakterystykę kwantytatywną desygnatu członu nominalnego bez względu na to, jaką funkcję składniową pełni liczebnik, gdyż charakterystyka taka bynajmniej nie ogranicza się do sytuacji, gdy liczebnik występuje w roli przydawki. Niższe piętra podziału będą dotyczyć wyłącznie enumeratorów obiektowych. Podstawową funkcją, która posłuży za kryterium podziału tych enumeratorów, będzie ich funkcja (która może być jakościowa bądź niejakościowa). Funkcja jakościowa polega na komunikowaniu jakiejś dającej się wyznaczyć opisowo własności obiektu, która pozwala na definicyjne wyznaczenie całej ich klasy czy też kategorii. Funkcja niejakościowa natomiast abstrahuje od immanentnych własności obiektów, a polega na komunikowaniu znaczeń kwantytatywnych, ograniczających się wyłącznie do pojęć mnogości, pomiaru oraz kolejności. Z tego punktu widzenia zatem w naszym

opisie kategoryzatory właściwe są traktowane jako enumeratory obiektowe o funkcji jakościowej.

4.2. Enumeratory procesualne (V)

Zgodnie z naszą definicją, enumeratory procesualne podają charakterystykę kwantytatywną czynności oraz zdarzeń i reprezentowane są w języku japońskim głównie przez ogólne wykładniki krotności, takie jak sinojapońskie:

do 度

Jest to uniwersalny enumerator krotności odnoszący się do wszelkiego typu policzalnych działań i zdarzeń o szerokim zakresie znaczeniowym, synonimiczny z enumeratorem *kai* 回.

hen 遍, 返

Enumerator ten jest synonimiczny z enumeratorem *do* 度 oraz *kai* 回, ale ograniczony w łączliwości w zasadzie tylko do liczebnika *jeden*.

kai 回

Najczęstszy i najpowszechniej używany enumerator oznaczający krotność czynności i zdarzeń odznaczający się największą, praktycznie nieograniczoną, łączliwością z liczebnikami.

czy rodzime:

tabi 度

Enumerator ten jest w zasadzie ograniczony wyłącznie do połączeń z liczebnikiem *jeden*, gdyż wyrażenie *futatabi* 二度 uległo leksykalizacji i znaczy współcześnie 'ponownie', co oddaje również odmienna pisownia ideograficzna (再^ひ). Wyrażenie *hitotabi* 一度 'jeden raz' ma charakter stylistycznie nacechowany i występuje na ogół jedynie w tekstach literackich.

yor 度

Najrzadszy i najsilniej nacechowany stylistycznie enumerator krotności ogólnej, również ograniczony do połączeń z liczebnikiem *jeden*.

Do enumeratorów tego typu należą też różne, często dziś już przestarzałe, szczegółowe wykładniki krotności:

chaku 着

Podawana w taki sposób krotność ogranicza się wyłącznie do gry *go* (jap. *igo* 囲碁, tradycyjna chińska odmiana warcabów) i oznacza czynność położenia przez gracza jednego kamienia na planszy.

chô 丁

Enumerator ten odnosi się przede wszystkim do charakteru wykonywanej czynności, której krotność komunikuje, polegającego na zdecydowanym jej wykona-

niu przy użyciu całej siły, w postawie pełnej determinacji (czynność nabiera gwałtownego charakteru).

da 打

Enumerator o charakterze specjalistycznym, wyrażający krotności uderzenia piłki wykonywane przez zawodnika posługującego się kijem lub pałką w niektórych dyscyplinach sportu (takich jak baseball czy golf).

dan 弾

Komunikowana krotność dotyczy liczby wystrzałów z broni palnej (z karabinu, pistoletu) ujmowanej jako obraz wylatującej kuli.

fuku 服

Enumerator ten odnosi się do kilku szczegółowych i zróżnicowanych sytuacji wchłaniania przez człowieka jakiegoś zapachu, woni, powietrza, takich jak palenie papierosów, picie małymi łykami zielonej herbaty lub innych napojów czy zażywanie leków, pierwotnie leków medycyny chińskiej, obecnie wszelkich innych.

fude 筆

Znaczenie krotności odnosi się tutaj do pociągnięć pędzelkiem w trakcie kaligrafowania bądź rysowania tuszem lub innym narzędziem pisarskim (np. piórem, długopisem, ołówkiem).

furi 振り

Wyrażana przez ten enumerator krotność odnosi się do zamierzonej lub wykonywanej czynności cięcia mieczem, zamachnięcia się lub skrzyżowania mieczy podczas szermierki bądź też związanych z tym rytuałów (także w teatrze lub w filmie). Może również się odnosić do takich działań jak zamachnięcia rakieta tenisową, rakieta do tenisa stołowego lub kijem baseballowym.

gô 合

Enumerator ten należy do pisanej odmiany języka i ma charakter terminologiczny, erudycyjny. Komunikuje on liczbę pojedynków, starć czy też batalii, bitew między walczącymi rycerzami lub wojskami. W użyciu wtórnym podaje on liczbę pojedynków lub walk między rywalizującymi z sobą zawodnikami określonej dyscypliny lub drużynami.

hai 敗

Komunikowana krotność odnosi się do porażek w różnego rodzaju dyscyplinach sportu i pojedynkach sportowych, w szczególności zaś w tradycyjnych japońskich zapasach *sumô* 相撲.

hake 刷毛

Enumerator ten ma charakter szczegółowy oraz terminologiczny i odnosi się do krotności pociągnięcia pędzlem jako czynności wykonywanych w trakcie malowania tuszem bądź wykonywania kaligrafii.

haku 泊

Enumerator ten komunikuje krotkość noclegów spędzanych poza własnym domem, w gościnie u kogoś (bliskiego lub znajomego) oraz najczęściej w trakcie podróży czy na wycieczce, obozie, wyprawie czy wędrówce. W znaczeniu tego enumeratora nie występuje składnik przebywania pod dachem, gdyż jego motywacja znaczeniowa sprowadza się do samego faktu zatrzymania się na nocleg poza domem.

han 版

Pierwotnym znaczeniem tego enumeratora było nawiązanie do ksylogramu, czyli drewnianej deszczuлки z wyrytą matrycą tekstu ideograficznego. Współcześnie komunikuje on liczbę wydań, dodruków lub wznowień jakiejś książki.

hatsu 発

W znaczeniu tego enumeratora można wyróżnić odniesienie do rzeczywistości motywowane poprzez wrażenie słuchowe – krotkość odgłosu wybuchu, salwy, wystrzału (w przeciwieństwie do enumeratora *dan* 弾 brak tu odniesienia do obrazu lecącego pocisku) – oraz poprzez etymologię samego ideogramu 發 (współcześnie: 発), złożonego z elementu 弓 ‘łuk’, 爿 ‘ręka wykonująca jakąś czynność (tutaj: napinająca łuk)’ oraz z elementu 𠂔 oznaczającego ‘ruch do góry’ (tutaj w znaczeniu ‘strzelać w górę’). Ideogram ten jako całość oddaje znaczenie pierwszej wystrzelonej strzały rozpoczynającej zmasowany atak. W dziedzinie sportu enumerator ten służy do wyrażania krotkości strzałów do bramki.

ho 歩

Enumerator oznaczający liczbę kroków człowieka lub zwierzęcia.

hyōshi 拍子

Jest to szczegółowy enumerator charakteryzujący krotkość kłaśnięć w dłonie, okłasków.

jū 重

Enumerator ten podaje liczbę powtarzanych czynności, które w jakiś sposób nakładają się na siebie, przyczyniając się do coraz większego nagromadzenia wytworów (jako substancjalnych lub abstrakcyjnych rezultatów) danej czynności.

jun 巡

Znaczenie tego enumeratora dotyczy liczby kolejek w grze z udziałem kilku zawodników (najczęściej planszowej) bądź krotkości nawiedzeń świętych miejsc na przyjętej tradycyjnie trasie pielgrzymki (w religii buddyjskiej lub w *shintō* 神道).

katage 担げ

Enumerator ten charakteryzuje częstość przemieszczania się tragarzy przenoszących towary na swych barkach za pomocą charakterystycznych dla Azji Wschodniej nosideł. Częstość ta była rozumiana jako wykonywane przez takich tragarzy swoiste „kursy” opłacane przez zleceniodawców.

katake 片食

Jest to przestarzały już dzisiaj, i w związku z tym stylistycznie nacechowany archaicznością, wyraz powiązany semantycznie z czasownikami jedzenia i informujący o częstotliwości posiłków spożywanych w ciągu jednego dnia.

ken 間

Enumerator służący do wyliczania działań polegających na przesuwaniu figury bądź zajmowaniu przez figurę innego miejsca na planszy służącej do jakiejś gry (np. w szachy lub warcaby).

kô 行

Enumerator o charakterze ogólnym, nazywający krotność różnych działań, przy czym prototypem są tutaj działania o charakterze urzędowym czy w jakiś sposób znormalizowanym. Należy jednak zaznaczyć, że łączliwość tego enumeratora jest ograniczona wyłącznie do liczebnika *ichi* 一 ‘jeden’: *ikkô* 一行.

koe 声

Jest to enumerator rodzimy służący do podawania liczby zawołań, okrzyków w sytuacji, gdy ktoś odzywa się do kogoś, chcąc zwrócić jego uwagę, przywołać go do siebie. Również ten enumerator jest pod względem łączliwości ograniczony do liczebnika „jeden”: *hitokoe* 一声 ‘raz jeden (tylko) zawołać, odezwać się’.

kuchi 口

Enumerator ten ma charakter procesualny jedynie wtórnie i jako taki określa krotność czynności odgryzania kęsów potrawy lub nabierania do ust jej porcji. Może także oznaczać krotność czynności połykania lub przełykania, szczególnie gdy mowa o substancjach płynnych. Enumerator ten określa również krotność czynności wydalania przez usta śliny (wypluwanie) lub potrawy (wymiotowanie).

maki 巻き

Enumerator ten odnosi się do czynności owijania bądź też zwijania jakiegoś dłuższego i cienkiego obiektu wokół innego (skrawka tkaniny, papieru, sprasowanych w arkusze wodorostów *nori* 海苔 itd.).

rei 礼

Enumerator służący do podawania krotności nawiedzeń świątyni buddyjskiej w celu oddania czci przed posągiem Buddy. Niekiedy odnosi się też do nawiedzeń świątyń objętych ustalonym zwyczajowo szlakiem pielgrzymowania.

rô 浪

Znaczenie tego enumeratora dotyczy charakterystycznego zjawiska społecznego w Japonii, jakim jest kategoria tzw. *rônin* 浪人, dosł. ‘bezpąskich samurajów’, czyli kandydatów bezskutecznie ubiegających się o przyjęcie na studia, którzy wskutek niezdanych egzaminów muszą przygotowywać się do kolejnej próby w następnym roku. Enumerator ten podaje zatem krotności takich nieudanych prób i, co za tym idzie, pośrednio, określa liczbę straconych w ten sposób lat na drodze do przyszłej kariery zawodowej.

sashi 刺し

Rodzimy enumerator o charakterze zdecydowanie szczegółowym, służący do nazywania krotności ukłuć igłą lub jakimś ostrym przedmiotem, dźgnięć nożem, pchnięć sztyltem. Metaforycznie odnosi się on również do ukłuć owadów.

shio 入

Enumerator ten służy do podawania krotności zanurzania jakiegoś obiektu w płynnym barwniku w sytuacji farbowania (najczęściej chodzi tu o tkaninę).

shô 勝

Komunikowana przez ten enumerator krotność dotyczy zwycięstw w zapasach *sumô* 相撲 oraz w innych dyscyplinach sportu. Enumerator ten występuje często w antonimicznych kontekstach łącznie z enumeratorem *hai* 敗.

shuku 宿

Enumerator ten jest częściowym synonimem enumeratora *haku* 泊, ma jednak węższy zakres znaczeniowy. Komunikowana za jego pomocą krotność dotyczy wprawdzie noclegów poza własnym domem, ale wyłącznie w obiektach pierwotnie przeznaczonych do przyjmowania gości na noc, a więc w tradycyjnych zajazdach japońskich, w hotelach, domach wycieczkowych, schroniskach czy gospodach.

sô 槍

W użyciu terminologicznym, dzisiaj wyraźnie nacechowanym erudycyjnością, enumerator ten służy do podawania liczby rzutów oszczepem (pierwotnie rozumianym jako broń, a obecnie przenośnie także w odniesieniu do dyscypliny sportowej).

soku 足

W jednym ze znaczeń tego enumeratora podawana krotność dotyczy kopnięć piłki, w innym natomiast – szczegółowej i charakterystycznej sytuacji liczenia skoków pary zawodników z jedną nogą przywiązaną do nogi partnera lub partnerki (w popularnej japońskiej zabawie zespołowej).

tate 立て

W znaczeniu tego enumeratora jest zawarta krotność porażek, przegranych pod rząd meczów, spotkań, rozgrywek sportowych.

te 手

Zakres użycia tego enumeratora jest ograniczony do kilku charakterystycznych sztuk walki, zaś podawana przezeń krotkość odnosi się do liczby posunięć, ruchów, przesunięć ciała, kroków, ruchów, pchnięć, rzutów i innych dających się policzyć czynności wykonywanych rękami. W grach planszowych (takich jak szachy) podawana krotkość odnosi się do tzw. ruchów zawodników, czyli przesunięć pionów i figur na określone pola.

tetsu 跌

Enumerator ten służy do podawania krotkości drobnych porażek, potknięć, pomyłek czy innego rodzaju niepowodzeń.

tô 投

Komunikowana przez ten enumerator krotkość odnosi się do czynności rzucania oszczepem, dyskiem lub pchnięcia kulą podczas zawodów sportowych. W innym, szczegółowym sytuacyjnie znaczeniu odnosi się ona do czynności zarzucania wędki podczas łowienia ryb.

W obrębie enumeratorów procesualnych możemy zauważyć charakterystyczną tendencję do wypierania jednostek subleksykonu rodzimego przez jednostki subleksykonu sinojapońskiego, o wiele bardziej ekspansywne i stylistycznie bardziej neutralne. Enumeratory rodzime mają charakter archaiczny i stylistycznie nacechowany odcieniem literackiej podniosłości.

4.3. Enumeratory obiektowe

Enumeratory obiektowe służą do komunikowania kwantytatywnej charakterystyki wyróżnianych przedmiotów przedstawianych jako zbiory lub porządki. W związku z tym pod względem semantycznym odnoszą się one do nominalnych części zdania. W systemie składniowym języka japońskiego możemy jednak zaobserwować ich formalno-syntaktyczne podporządkowanie frazie czasownikowej i wysunięcie ich do roli okolicznika, co w szczególności dotyczy kategoryzatorów właściwych. Do zagadnienia tego wrócimy jeszcze w rozdziale 6 niniejszej książki. Enumeratory obiektowe możemy podzielić, zgodnie z kryterium funkcji znaczeniowej, na cztery główne typy, a mianowicie: enumeratory ilościowe, enumeratory punktowe, enumeratory przydawkowe oraz, stanowiące główny przedmiot niniejszego opisu, enumeratory jakościowe nazywane tutaj kategoryzatorami.

4.3.1. Enumeratory ilościowe

Enumeratory ilościowe dzielą się na dwa główne podtypy: kolektywizatory oraz jednostki miary. Enumeratory ilościowe są bardzo często w analizach opartych na tradycyjnej koncepcji klasyfikatorów liczebnikowych utożsamiane z kategoryzatorami (czyli enumeratorami jakościowymi), co prowadzi do wielu nieporozumień. Przede wszystkim należy bowiem podkreślić, że wydzielanie szczególnego rodzaju podzbiorów obiektów w sensie dystrybutywnym lub kolektywnym, takich jak pary, czwórki, utylitarnie wyróżniane komplety, zestawy, metonimicznie ujmowane zawartości pojemników (paczki, pudełka, skrzynki, beczki obiektów itp.), czy też podawanie różnorodnych wymiarów, zdefiniowanych fizycznie bądź metafizycznie, nie łączy się z jakąkolwiek kwantytatywną kategoryzacją opartą na jakościowym wyróżnianiu klas przedmiotów. W tym sensie bowiem para butów jest zawsze parą dwóch obiektów należących do identycznej kategorii przedmiotów. Zestaw narzędzi może być zbiorem nawet różnych kategoriałnie obiektów i w związku z tym dla ich przynależności kategoriałnej nie jest istotny sam fakt zaliczenia ich do jakiegoś zestawu.

Podobnie jest, jeśli chodzi o jednostki miary. Komunikowana przez nie charakterystyka obiektów dotyczy nie ich kwantytatywnej jakości w przyjętym tutaj przez nas znaczeniu kategoriałnego atrybutu wyróżniającego je spośród innych przedmiotów, ale ich jakiegoś wymiaru, który w potocznym rozumieniu kategorii kwantytatywnej się nie mieści. Posiadanie dwóch lub trzech wymiarów jest wprawdzie oczywistym atrybutem większości przedmiotów dostrzegalnej rzeczywistości, ale nie jest składnikiem semantycznym kategorii obiektów odzwierciedlonych w systemie japońskiej kategoryzacji kwantytatywnej.

Jednostki miary w rozumieniu potocznym nie mają wcale charakteru obiektywno-fizycznego, gdyż, jak świadczą o tym liczne przykłady żartobliwych czy też po prostu nietypowych użyciu tego typu wyrażeń, można je odnosić doraźnie do najróżniejszych obiektów (z zasady niemierzalnych w taki sposób), a więc np.: *kilogram obywatela z wyższym wykształceniem* (w słynnym cytacie z filmu *Miś*), *pół metra piwa* (w żargonie studenckim) czy *0,2 dziecka w przeliczeniu na kobietę* (w sformułowaniach statystycznych). Ogólnie rzecz biorąc, kwantytatywna charakterystyka rzeczywistości w potocznym użyciu języka rządzi się zupełnie innymi zasadami niż reguły fizycznego pomiaru przedmiotów.

4.3.1.1. Kolektywizatory (C~)

Kolektywizatory są jednostkami wyznaczającymi w sensie wyjściowym zbiory obiektów rozumiane kolektywnie, przy czym wyznaczenie takiego zbioru może być oparte na jakimś pragmatycznie motywowanym połączeniu. Niekiedy podłożem takiego połączenia może być fizycznie rozumiane zespolenie obiektów złączonych z sobą w sposób trwały, powiązanych, umocowanych za pomocą jakiś środków łączących, a więc np. para (rzeczy związanych lub używanych

zawsze razem). Mogą to być także zbiory obiektów rozumianych dystrybutywnie, których taka swoista kolektywizacja ma charakter jedynie użytkowo kwantyfikatywny.

Granice między kolektywnością a dystrybutywnością takich zbiorów są niekiedy trudno uchwytnie, chociaż, jak się wydaje, można mówić o wyraźnym rozumieniu dystrybutywnym w wypadku kolektywizatora *tuzin* w przeciwieństwie do kolektywizatora *pęczek*, gdzie znaczenie kolektywności narzuca się silniej, mowa tu bowiem wyraźniej o bliższym powiązaniu obiektów zbioru bez określenia ich liczby. Szczególnie silne znaczenie kolektywności jest widoczne w kolektywizatorach nazywających pojemniki obiektów, gdyż tutaj występuje charakterystyczny mechanizm metonimii polegającej na onomazjologicznym przeniesieniu zbioru obiektów na mieszczący go pojemnik, którego zawartość jest takim kolektywnie rozumianym zbiorem umieszczonych w pojemniku obiektów.

Ten metonimiczny mechanizm gramatyzowany jest składniowo w budowie rzeczownikowej frazy składniowej, gdzie rzeczownik nazywający obiekty staje się najczęściej dopełniaczową przydawką podporządkowaną rzeczownikowi nazywającemu pojemnik typu *pęczek marchewek* czy *paczka papierosów*. W najbardziej uchwytnej potocznej formie kolektywizatory używane są do kwantytatywnych charakterystyk obiektów z zasady niepoliczalnych, takich jak substancje sypkie, płyny, substancje lotne, chociaż w takim wypadku nie mamy tu do czynienia w oczywisty sposób z żadnymi elementami jakiegokolwiek zbioru.

4.3.1.1.1. Kolektywizatory określające liczbę desygnatów (CD)

Spśród kolektywizatorów japońskich w pierwszej kolejności wybierzemy i scharakteryzujemy kolektywizatory określające liczbę desygnatów. Należą do nich jednostki, które możemy uporządkować wewnętrznie, posługując się kilkoma podatkowymi kryteriami. W pierwszym rzędzie wymienimy jednostki, których znaczenie można sprowadzić do pojęcia parzystości. Będą to następujące enumeratory:

ban 番

Enumerator ten komunikuje znaczenie pary obiektów nieżywotnych dobranych w szczególny sposób bądź w jakimś celu, mogą to być także pary ludzi lub ludzi w parach.

tsugai 番

Pod względem znaczenia jest to enumerator bliski znaczeniu *ban* 番, gdyż stanowi jego czysto japoński ekwiwalent morfologiczny. Jego znaczenie parzystości odnosi się jednak do par zwierząt (samca i samicy), szczególnie kaczek lub bocianów. Znaczenie to jest motywowane przez czasownik *tsugau* 番う, nazywający kojarzenie w pary, dobieranie w pary w celu rozrodu.

chô 丁

Jest to enumerator szczególnego typu, nazywający dwie kartki uzyskane z jednej poprzez jej zgięcie w procesie druku z ksylogramów drewnianych tradycyjnych książek japońskich i, szerzej, wschodnioazjatyckich. Z takiej złożonej kartki uzyskiwano jednak tylko dwie strony druku, gdyż jej środek pozostawał niezadrukowany. Enumerator ten ma charakter ściśle terminologiczny i dziś już przestarzały.

sô 双

Enumerator ten nazywa pary obiektów stanowiących jakieś przedmioty użytkowe, części stroju szczególnego rodzaju i występujące jako wzajemnie uzupełniające się człony pary, najczęściej przedni–tylny człon pary, lub człon prawy–lewy, np. rękawiczki, skarpetki, dwuczęściowe parawany. Cecha parzystości skłania wielu badaczy japońskich do utożsamiania ich z kategoryzatorami nazywanymi rzeczownikową klasę obiektów parzystych, tutaj jednak nie podzielimy tego poglądu, nie uznając tego rodzaju parzystości za immanentną cechę przedmiotu.

tsui 対

Dwa identyczne lub bardzo podobne do siebie przedmioty tworzące luźną parę lub połączone w parę w jakiś sposób trwałe, zapobiegający rozdzieleniu, takie jak np. parawany czy japońskie tradycyjne stroiki noworoczne złożone z dwóch identycznych części, ustawionych oddzielnie, chociaż symetrycznie po obu stronach wejścia do domostwa.

zen 膳

Również przynależność tego enumeratora do kolektywizatorów może być kwestionowana. W większości opracowań wydawanych w Japonii i poza Japonią morfem ten traktowany jest jako kategoryzator wyznaczający jednoelementowy zbiór par pałeczek używanych jako narzędzie do spożywania posiłków. Zgodnie z prezentowanym w niniejszej książce punktem widzenia, zdecydowaliśmy się jednak umieścić ten morfem w obrębie kolektywizatorów. Decydujący był dla nas argument o zdecydowanie bardziej ilościowym niż jakościowym sposobie wyznaczania przezeń obiektów (same pałeczki do jedzenia liczone są kategoryzatorem *hon* 本).

Inną jeszcze grupę tworzą kolektywizatory wyróżniające większe liczbowo zbiory nieokreślonych jednoznacznie obiektów. Są to:

jô 乗

Czteroelementowe zbiory obiektów nazywane przez ten enumerator obejmują albo konie w zaprzęgu, albo też komplety strzał.

jû 什

Enumerator ten nazywa ogólnie dziesięcioelementowe zbiory obiektów. W szczególnych użyciach odnosi się do poematów reprezentujących poezję

chińską *kanshi* 漢詩, natomiast jako enumerator używany w tradycyjnej historiografii chińskiej, dziś przestarzały, bywa niekiedy określnikiem oddziału złożonego z dziesięciu wojowników.

dâsu ダース

Jest to zapożyczone z języka angielskiego określenie *tuzina* i wyrażające znaczenie kompletu 12 sztuk obiektów łączonych w celach handlowych (najczęściej kredek, ołówków, flamastrów).

pakku パック

Synonimiczny z europejskim pojęciem *talii* enumerator ksenojapoński, nazywający kolektywne zbiory kart do gry składające się np. z 24 (tzw. mała talia) lub 52 sztuk (talia standardowa).

Szczególny rodzaj kolektywizatorów stanowią jednostki należące do tradycyjnych dziedzin handlu i gospodarki japońskiej, takich jak papiernictwo, włókiennictwo czy rybołówstwo. Kolektywizatory związane z tymi dziedzinami obejmują następujące jednostki:

dai 台

Enumerator ten odnosi się do tradycyjnej techniki ksylograficznego druku książek i nazywa komplet 16 lub 32 wydrukowanych kartek, pozginanych na pół i zszytych z sobą w jedną część książki lub czasopisma.

hai 杯

Jest to enumerator związany z tradycyjną dziedziną handlowo-papierniczą, gdyż nazywa on komplety 200 drzeworytów *ukiyoe* 浮世絵 oferowane do sprzedaży lub przygotowywane do transportu, przechowywania.

hō 包

Również i ten enumerator reprezentuje dziedzinę przetwarzania bawełny w produkcji papieru i nazywa komplety 10 płatów sprasowanego włókna bawełnianego.

jō 帖

Enumerator ten odnosi się do trzech różnych dziedzin. W tradycyjnym papiernictwie japońskim określa on komplety 48 arkuszy papieru japońskiego *minogami* 美濃紙 lub komplety 20 kart papieru *hanshi* 半紙. W dziedzinie handlu produktami spożywczymi nazywa komplety 10 płatów sprasowanych wodorostów *nori* 海苔. Obocznie bywa używany na określenie kompletów dwóch zasłon.

soku 束

Jest to również wieloznaczny kolektywizator nazywający komplety lub ładunki złożone z 200 kart papieru *hanshi* 半紙, 100 złowionych ryb bądź komplety czy też wiązki 20 strzał.

maru 丸

Enumerator ten jest używany w dziedzinie handlu papierniczego i nazywa przewożone lub magazynowane ładunki czerpanego papieru japońskiego liczące po 12 000 arkuszy.

ren 連

Kolektywizator ten określa handlowe lub transportowe ładunki papieru złożone z 1000 arkuszy.

hiki 匹・疋

Enumerator nazywający komplety nici wykorzystywanych w technice tkackiej lub w dziedzinie włókiennictwa złożone z 50 szpul.

koku 石

Jest to enumerator związany z rybołówstwem i dziedziną handlu rybami, nazywający ładunki łososi złożone z 40 sztuk lub pstrągów złożone z 60 sztuk.

4.3.1.1.2. Kolektywizatory nieokreślające liczby desygnatów (CU)

Odrębną grupę kolektywizatorów tworzą jednostki niezawierające w swoim znaczeniu określonej liczby desygnatów i wyróżniające zbiory obiektów rozumianych w sposób dystrybutywny jako przedmioty połączone z sobą, np. poprzez skupienie w miejscu przebywania, wspólnego bytowania lub w sposób kolektywny jako przedmioty powiązane z sobą fizycznie w sposób zarówno naturalny (np. owoce na gałęzi), jak i sztuczny (np. powiązane z sobą warzywa). W obrębie tego rodzaju kolektywizatorów wyróżnimy najpierw jednostki odnoszące się do zbiorowości osób. Są to następujące kolektywizatory:

dan 団

Jest to kolektywizator służący do kwantytatywnego wydzielania grup ludzi bądź, niekiedy, zwierząt o łączliwości ograniczonej wyłącznie do liczebnika *ichi* 一 'jeden' (*ichidan* 一団 'grupa, grupka ludzi; stado, stadko zwierząt').

gun 軍

Kolektywizator nazywający drużynę zawodników trenującą razem przed turniejem lub meczem w zespołowej dziedzinie sportu. Jego etymologia ma związek z dziedziną wojskowości, gdyż pierwotnie był używany w odniesieniu do armii, wojsk i większych oddziałów wojskowych.

gun 群

Kolektywizator ten służy do kwantytatywnego opisu grup, drużyn, brygad ludzi zebranych w celu wykonania jakiegoś zadania. Łączliwość tego enumeratora, w przeciwieństwie do *dan* 団, nie jest ograniczona i występuje on w zasadzie ze wszystkimi rzeczownikami. Kolektywizator ten związany jest prymarnie z pojęciem stada zwierząt (domowych lub dzikich), stąd też bywa używany również przy wyliczaniu grup zwierząt, takich jak stada (np. owiec), kłucze lub sznury (dzikich ptaków), ławice (ryb), watahy (wilków) czy roje (np. owadów).

han 班

Kolektywizator ten, w przeciwieństwie do *gun* 群, w sposób znacznie bardziej wyrazisty oddaje znaczenie zespołu osób wyznaczonych lub zebranych do wykonania jakiegoś zadania lub pracy, co odpowiada polskiemu pojęciu *brygada*, *zespół*, *grupa*.

hara 腹・肚

Kolektywizator ten określa zbiory jaj do wylęgu składane w jednorazowych porcjach przez samice ryb, gadów oraz ptaków. Może to być zbiór rozumiany jako uwolniona zawartość brzucha samicy (jap. *hara* 腹・肚), złożona na lądzie (np. do gniazda) lub do wody.

kumi 組

Jest to kolektywizator należący do leksykonu rodzimego i łączący się z ograniczonym zasobem liczebników *hitokumi* 一組, *futakumi* 二組. Służy do wyliczania par (w tym par małżeńskich) lub zespołów, grup, klas osób zebranych doraźnie lub, najczęściej, w jakiś sposób sformalizowanych, zorganizowanych, również do wyliczania klas szkolnych rozumianych jako grupy uczniów.

Ostatnia grupa kolektywizatorów tego typu określa zbiory lub skupienia przedmiotów charakteryzowane z punktu widzenia użyteczności handlowej, przeznaczenia do transportu, układania, przechowywania, kompletowania. Są to zatem jednostki nazywające komplety, zestawy, wiązki obiektów takie jak:

bu 部

książki (wydawane, sprzedawane) w seriach po kilka woluminów

fusa 房

obiekty (najczęściej długie i wąskie) związane z sobą przynajmniej w jednym miejscu: wiązki, pęczki; kiście owoców (np. winogron, bananów, kwiatów);

gu 具

przedmioty traktowane jako komplety, zawierające pełne wyposażenie

kudari 領・襲

całości strojów

kumi 組

ustalone pary, zestawy, komplety przedmiotów

mura 群・叢・簇

gęste zarośla, krzewy, krzaki
kwiaty rosnące w skupiskach
grupy, zbiorowiska obiektów

ren 連

przedmioty powiązane z sobą za pomocą np. nici, sznurka, przedmioty nanizane np. na nitkę, sznurek: korale, naszyjniki, różańce, kielbasy, parówki

shime 締め

przedmioty związane, powiązane (w paczki): szczególnie papier, tkaniny jedwabne

sonae 具

przedmioty wyobrażane jako komplety, zestawy rzeczy, zawierające pełne wyposażenie

taba 束

obiekty powiązane z sobą, tworzące pęczki: warzywa, kwiaty, chrust, zrolowane, pozwijane i związane gazety

tsuzuri 綴り

pojedyncze sztuki połączonych w bloczki kuponów, kwitków, biletów, znaczków

yosoi 装い

komplety ubiorów.

4.3.1.2. Enumeratory metonimiczne (M)

Enumeratory metonimiczne służą prymarnie do kwantytatywnej charakterystyki obiektów niepoliczalnych w sytuacji, gdy ma się na myśli odmierzanie mniej lub bardziej precyzyjnie porcje substancji. Odmierzanie takie jest w świadomości potocznej rozumiane w sposób ściśle użytkowy i połączone z takimi czynnościami, jak nalewanie, nasypywanie, co sprawia, że enumeratory te w języku japońskim w odczuciu jego użytkowników są ściśle powiązane semantycznie z takimi czasownikami, jak *ireru* 入れる¹ ‘wkładać, wlewać, wsypywać’, *sosogu* 注ぐ ‘wlewać’, *kuwaeru* 加える ‘dodawać’.

W opracowaniach gramatyki języka japońskiego właśnie ten typ enumeratorów jest najsilniej, lecz, naszym zdaniem, całkiem niesłusznie, utożsamiany z kategoryzatorami w ścisłym sensie. Ten pospolity błąd polega przede wszystkim na tym, że w znaczeniu enumeratorów metonimicznych można wykryć jakościowe charakterystyki przedmiotów materialnych, ale są nimi wyłącznie pojemniki, czerpaki, a co więcej – także części ciała, takie jak dłonie czy palce używane do odmierzania porcji.

Tymczasem jednak nie podają one niemal żadnej charakterystyki jakościowej odmierzanych w takich sposób obiektów, poza jedynie potencjalnym odróżnianiem substancji sypkich od płynnych, jednak w rzeczywistości charakterystyka

¹ Czasownik *ireru* 入れる jest przykładem przetłumaczalnego na język polski jedynie w sposób relatywnie-konsyтуacyjny czasownika nazywającego czynność kauzatywno-adlatywną polegającą na umieszczaniu jakiegoś obiektu lub porcji substancji wewnątrz lokalizatora, którym może być nie tylko pojemnik, ale także inna substancja. Toteż po polsku odpowiadają mu liczne czasowniki o wiele bardziej szczegółowo określające taką czynność, a więc np. *włożyć*, *wsypać*, *wlać*, *wstawić* (do CZEGO).

ta zawarta jest w czasownikach, a nie w samych enumeratorach. Zgodnie z przedstawianą tutaj interpretacją, wyrażenie *jedna łyżka wody* nie jest jakościową charakterystyką *wody*, lecz użytkowym kwantytatywnie ujmowanym określeniem porcji poprzez odwołanie się do metonimicznie traktowanego pojęcia zawartości. Nie może to być również w żadnej mierze kwantytatywna charakterystyka obiektu zwanego łyżką, ponieważ rzeczownik *saji* 匙 czy *supûn* スプーン ‘łyżka’ w systemie języka japońskiego ma swój właściwy kategoryzator (*hon* 本).

Ogólnie rzecz biorąc, można powiedzieć, że enumeratory tego typu sytuują się na granicy między kolektywizatorami a jednostkami miary, definiowanymi jednakże w sposób nieprecyzyjny, czysto użytkowy i uzależniony od pojemności przedmiotu pełniącego rolę odmierzacza. Kolektywizatory umożliwiają bowiem kwantytatywne charakteryzowanie nie obiektów, ale ich wyróżnianych w jakimś szczególnym celu, dystrybutywnie lub kolektywnie rozumianych podzbiorów w odniesieniu wyłącznie do obiektów policzalnych. Jednostki miary natomiast mogą wprawdzie być używane w kwantytatywnych charakterystykach obiektów policzalnych bądź niepoliczalnych, ale w odróżnieniu od enumeratorów metonimicznych mają one charakter jednostek nieopartych na pojęciu zawartości nawet precyzyjnie mierzalnego pojemnika, por. *beczka wody* – *stulitrowa beczka wody* – *sto litrów wody*.

Użycie enumeratorów metonimicznych w odniesieniu do odmierzanych porcji przedmiotów policzalnych jest oczywiście możliwe, ale jest to użycie zdecydowanie wtórne, np. *anchobî hitosaji* アンチョビー一匙 ‘(jedna) łyżeczka jadalnych rybek *anchovii*’, *tabako hitohako* タバコ一箱 ‘paczka papierosów’ czy *rakkasei hitotsukami* 落花生一掴み ‘garść orzeszków ziemnych’. Do enumeratorów, których znaczenie jest oparte na mechanizmie metonimii zawartości, udało się zaliczyć 44 jednostki, których znaczenie będziemy charakteryzować w odniesieniu do pojęcia prototypowego pojemnika mieszczącego w sobie podawaną przez liczebnik liczbę porcji substancji lub ewentualnie „porcji” obiektów policzalnych, przy czym wielkość porcji jest przyjmowana umownie i uzależniona od maksymalnej pojemności naczynia, która ma charakter zawartości prototypowej.

aku 握

Prototypowa zawartość: tyle, ile się zmieści w zaciśniętej dłoni

Przybliżony ekwiwalent polski: *garść*

bin 瓶

Prototypowa zawartość: zawartość butelki lub naczyń szklanych bliskich jej charakterem, takich jak butle, wazony, słoiki, słoje

da 駄

Prototypowa zawartość: zawartość dwóch pełnych beczek do przechowywania alkoholu ryżowego *sake*

fukuro 袋

Prototypowa zawartość: zawartość worka, torby, torebki

fune 舟

Prototypowa zawartość: dania (np. *sashimi* 刺身) mieszczące się na specjalnej podstawce lub talerzu w kształcie łódki

furi 振り

Prototypowa zawartość: odmierzana poprzez lekkie wytrząśnięcie z torebki lub wyciśnięcie z tubki porcja przypraw

Przybliżony ekwiwalent polski: *odrobina, kapka*

hai 杯

Prototypowa zawartość: pierwotnie zawartość dzbanka o szerszej części środkowej i wąskiej szyjce; współcześnie zawartość otwartych pojemników, do których nalewa się płyny, takich jak kubki, szklanki, kieliszki, butelki, wiadra, lub zawartość pojemników służących do czerpania płynu, takich jak łyżki czy chochle

hako 箱

Prototypowa zawartość: zawartość pudła, pudełka, paczki, kufra, skrzyni

hei 瓶

Prototypowa zawartość: butelki (w użyciu poetyckim)

hi 匕

Prototypowa zawartość: porcje, dawki lekarstwa odmierzane łyżeczką

Przybliżony ekwiwalent polski: *łyżeczka (lekarstwa)*

hyō 俵

Prototypowa zawartość: zawartość worka lub wora

jū 重

Prototypowa zawartość: zawartość składanego pudełka

ka 荷

Prototypowa zawartość: zawartość pojemników (np. worka, naczyń lub pudła) zawieszonych po obu stronach nosideł (typowy w Azji Wschodniej sposób przenoszenia towarów na ramionach) i takich, które może udźwignąć jeden człowiek (jeden tragarz)

kago 籠

Prototypowa zawartość: zawartość kosza, koszyka (dziś liczy się tak warzywa, owoce oraz węgiel drzewny, dawniej w koszykach sprzedawano także małże oraz jaja)

kama 釜

Prototypowa zawartość: zawartość kotła (szczególnie gdy mowa o porcjach jedzenia i potrawach gotowanych lub warzonych bezpośrednio w takich kotłach)

kamasu 𪛗

Prototypowa zawartość: zawartość słomianego wora służącego niegdyś do przechowywania ziarna, węgla, soli, wapna itp.

kan 缶

Prototypowa zawartość: zawartość puszki

kappu カップ

Prototypowa zawartość: zawartość czarki, filiżanki

kâton カートン

Prototypowa zawartość: zawartość pudełka, pudła, kartonu, paczki

ki 簀

Prototypowa zawartość: zawartość kosza *mokko* 畚 (był to specjalny kosz służący do transportu ziemi bądź kamieni)

koro 両・塊

Prototypowa zawartość: zawartość tobołka, zawiniątka

kuchi 口

Prototypowa zawartość: tyle, ile zmieści się w ustach

Przybliżony ekwiwalent polski: *usta pełne* CZEGO

mori 盛

Prototypowa zawartość: owoce lub dania ułożone na talerzu, półmisku w celu podania na stół

nabe 鍋

Prototypowa zawartość: dania przygotowywane i podawane na stole w gotującym się kociołku

Przybliżony ekwiwalent polski: *kociołek*

netto ネット

Prototypowa zawartość: zawartość siatki na zakupy

nigiri 握り

Prototypowa zawartość: tyle, ile można nabrać w dłoń jednej ręki

Przybliżony ekwiwalent polski: *garść*

oke 桶

Prototypowa zawartość: zawartość beczki

pakku パック

Prototypowa zawartość: zawartość wszelkiego rodzaju opakowań szczelnie zamkniętych w celu zabezpieczenia towaru

saji 匙

Prototypowa zawartość: tyle, ile się zmieści w łyżce lub drewnianej chochli

Przybliżony ekwiwalent polski: *łyżka, chochla*

sara 皿・盤

Prototypowa zawartość: dania ułożone i podawane na oddzielnych talerzach

sha 車

Prototypowa zawartość: ładunek pojazdu, towar, który zmieści się na ciężarówce lub w jakimś samochodzie przeznaczonym do transportu

soku 束

Prototypowa zawartość: tyle kłosów ryżowych, ile można objąć jedną ręką

Przybliżony ekwiwalent polski: *naręcze*

sukui 掬い

Prototypowa zawartość: porcja, którą można nabrać łyżką, chochlą lub czarką

tai 袋

Prototypowa zawartość: zawartość worka

taru 樽

Prototypowa zawartość: zawartość beczki do przechowywania *sake*

tô 筒

Prototypowa zawartość: zawartość strzykawki lekarskiej

tsubo 壺

Prototypowa zawartość: zawartość słoja, słoika, dzbanu

tsubu 粒

Prototypowa zawartość: porcja pokarmu, którą można odgryźć od całości i zjeść za jednym razem

Przybliżony ekwiwalent polski: *kęs*

tsuka 束

Prototypowa zawartość: zawartość dziesięciu garści jakiejś substancji

tsukami 掴み

Prototypowa zawartość: tyle, ile można objąć jedną dłoń, wziąć do ręki

Przybliżony ekwiwalent polski: *garść*

tsumami 摘み

Prototypowa zawartość: tyle, ile człowiek może podnieść lub nabrać dwoma lub trzema palcami

Przybliżony ekwiwalent polski: *szczypta*

wa 把

Prototypowa zawartość: tyle, ile można objąć (nabrać) jedną dłonią

Przybliżony ekwiwalent polski: *garść*

wan 碗

Prototypowa zawartość: zawartość miseczki, z której spożywa się gotowany ryż

yama 山

Prototypowa zawartość: owoce na straganie ułożone jeden na drugim lub obok siebie oraz kawałki potrawy ułożone jeden na drugim na talerzu, podstawce lub półmisku

zen 膳

Prototypowa zawartość: porcja gotowanego ryżu przeznaczona na jeden posiłek, podana za jednym razem (mieszcząca się w jednej miseczce)

4.3.1.3. Jednostki miary (D~)

Jednostki miary są enumeratorami szczególnego typu, gdyż posługiwanie się nimi z reguły wykracza poza wiedzę potoczną, toteż opisując, tak jak w niniejszej książce, system gramatyczny języka japońskiego w jego szczególnym odcinku, jakim są reguły kwantytatywnej charakterystyki rzeczywistości, musimy dokonywać rozróżnień między jednostkami rzeczywiście obecnymi w codziennych zachowaniach językowych a jednostkami jedynie potencjalnie należącymi do leksykonu ogólnego, a faktycznie wypełniającymi rozmaite obszary terminologii różnych dziedzin wiedzy i różnych odmian języka. Do repertuaru tego jednak w określonych sytuacjach muszą sięgać użytkownicy języka japońskiego i z tego względu warto poświęcić im trochę miejsca w naszej analizie. Jednostki miary możemy tu podzielić na trzy zasadnicze typy, a mianowicie jednostki miary ustandaryzowane, jednostki miary niestandardowe oraz enumeratory partytywne.

4.3.1.3.1. Jednostki miary ustandaryzowane (DF)

Ponieważ jednostki miary ustandaryzowane nie odnoszą się bezpośrednio do omawianych tutaj zjawisk, wymieniliśmy je w Aneksie II zamieszczonym na końcu niniejszego tekstu, pamiętając, że oznaczają one ściśle zdefiniowane fizyczne wymiary obiektów. Ponieważ należą one nie tylko do języka różnych nauk, ale z perspektywy historycznej stanowią także składnik kultury, tworzą zróżnicowany kulturowo i odwołujący się do różnych nurtów geograficzno-kulturowych zbiór jednostek. Współcześnie można zatem w ich obrębie wydzielić bardziej uniwersalny system metryczny, poparty autorytetem nowoczesnej fizyki i matematyki, oraz zajmujące pozycję marginalną we współczesnym języku japońskim (lub przynajmniej coraz bardziej marginalizowane) systemy jednostek miar pochodzenia czysto japońskiego, chińskiego oraz anglosaskiego.

4.3.1.3.2. Niestandardowe jednostki miary (DU)

Niestandardowe jednostki miary służą do podawania wymiarów poprzez odniesienie do tradycyjnie wyróżnianych wielkości o charakterze utylitarnym, które są definiowane w dużo większym stopniu kulturowo-pragmatycznie niż ściśle fizycznie. Jednostki tego typu w różnych kręgach kulturowych często są oparte na „mierniczym” wykorzystywaniu istotnych w działaniu (wytwórczości) części ciała człowieka (choć występują tu charakterystyczne odniesienia do znaczących w życiu człowieka zwierząt), takich jak dłonie, kciuki, łokcie, stopy, palce. Jako jednostki miary mogą one być obiektem rozmaitych zabiegów standaryzacyjnych polegających na ich redefiniowaniu w ścisłych parametrach fizycznych. W taki sposób ustandaryzowane zostały np. następujące jednostki: *sun* 寸 dosł. ‘kciuk’ (tradycyjna ustandaryzowana chińska jednostka miary długości w japońszczyźnie jako ekwiwalent 3,03 cm), *mô* 毛 dosł. ‘włos’ (obecnie ustandaryzowana jednostka miary długości odpowiadająca 0.0303 mm), *jô* 畳 dosł. ‘(mata) tatami’ (obecnie ustandaryzowana jednostka miary powierzchni domu lub pokoju odpowiadająca 1,6562 m²), *shaku* 勺 dosł. ‘chochla’ (obecnie ustandaryzowana jednostka miary objętości odpowiadająca 0,018039 l) czy np. *taru* 樽 dosł. ‘beczka’ (obecnie ustandaryzowana jednostka miary masy odpowiadająca ok. 175 kg). Podajemy tutaj przykłady enumeratorów stanowiących zbiór rodzimych i sinojapońskich niestandardowych jednostek miary, zaznaczając jednocześnie, że w wielu wypadkach mają one charakter historyczno-kulturowy lub erudycyjno-specjalistyczny. Definicje poszczególnych jednostek będziemy rozpoczynać od wskazania typu wymiaru i obiektu stanowiącego jego „mierniczy” prototyp.

ata 咫

Oznaczany wymiar: długość

Prototyp: odległość od przegubu dłoni do końca palca wskazującego

Przybliżony ekwiwalent polski: *otwarta dłoń*

bashin 馬身

Oznaczany wymiar: długość

Prototyp: (podczas zawodów jeździeckich, gonitw) różnica odległości pomiędzy zawodnikami mierzona przez odniesienie do długości konia: „końska długość”

fuse 伏せ

Oznaczany wymiar: długość

Prototyp: tyle, ile wynosi szerokość jednego palca

Przybliżony ekwiwalent polski: *palec*

gô 合

Oznaczany wymiar: długość

Prototyp: dziesiąta część dziennej marszruty w terenie górzystym

hiro 尋

Oznaczany wymiar: długość

Prototyp: tyle, ile wynosi odległość od końca dłoni jednej do końca dłoni drugiej ręki dorosłego człowieka (przy możliwie najszerzej rozstawionych ramionach)

Przybliżony ekwiwalent polski: *szerokość ramion*

jō 丈

Oznaczany wymiar: długość

Prototyp: tyle, ile wynosi średni wzrost dorosłego człowieka (mężczyzny)

kase 総

Oznaczany wymiar: długość

Prototyp: tyle, ile mierzy rozwinięta nić szpulowa

ki 寸

Oznaczany wymiar: długość

Prototyp: każde dodatkowe 1/10 尺 *shaku*, gdy miara obiektu przekracza 4 尺 *shaku* (stosowane głównie przy podawaniu wysokości koni)

Przybliżony ekwiwalent polski: *kciuk*

kyū 弓

Oznaczany wymiar: długość

Prototyp: odległość od łuku do celu

shaku 勺

Oznaczany wymiar: długość

Prototyp: dziesiąta część dziennej marszruty w terenie górzystym

soku 束

Oznaczany wymiar: długość

Prototyp: średnia długość strzały

tsuka 束

Oznaczany wymiar: długość

Prototyp: cztery szerokości palca wyrażane jednostką *fuse* 伏せ (ok. 8 cm)

Przybliżony ekwiwalent polski: *cztery palce*

gen 元

Oznaczany wymiar: odcinek czasu

Prototyp: jedno pokolenie jako podstawa wyjściowa w rachubie okresów panowania w oficjalnych genealogiach dynastycznych lub w kronikach dworskich

Przybliżony ekwiwalent polski: *panowanie*

gen 限

Oznaczany wymiar: odcinek czasu

Prototyp: wydzielony odcinek czasu w planie lekcji w szkole lub na uczelni

Przybliżony ekwiwalent polski: *godzina akademicka*

haku 泊

Oznaczany wymiar: odcinek czasu

Prototyp: umownie rozumiany wieczór przetrzymywania wypożyczonej kasety, płyty CD lub płyty z filmem

Przybliżony ekwiwalent polski: *wieczór, noc*

hi 日

Oznaczany wymiar: odcinek czasu

Prototyp: czas od wschodu do zachodu słońca

Przybliżony ekwiwalent polski: *dzień*

hon 本

Oznaczany wymiar: odcinek czasu

Prototyp: czas potrzebny na wypalenie się jednego kadzidelka (znaczenie przeniesione metaforycznie na wskazanie czasu spędzanego przez gejszę z jednym klientem, gościem w celu obliczenia należności za usługę)

iningu イニング

Oznaczany wymiar: odcinek czasu

Prototyp: jedna z dziewięciu części meczu baseballowego

Przybliżony ekwiwalent polski: *ining*

jigen 時限

Oznaczany wymiar: odcinek czasu

Prototyp: jednostka (godzina) lekcyjna w szkole

Przybliżony ekwiwalent polski: *lekcja*

jikan 時間

Oznaczany wymiar: odcinek czasu

Prototyp: jednostka (godzina) lekcyjna w szkole

Przybliżony ekwiwalent polski: *lekcja*

kai 回

Oznaczany wymiar: odcinek czasu

Prototyp: jedna z dziewięciu części meczu baseballowego

Przybliżony ekwiwalent polski: *ining*

ki 季

Oznaczany wymiar: odcinek czasu

Prototyp: pora dojrzewania zbóż i innych roślin w rocznym kalendarzu przyrody

Przybliżony ekwiwalent polski: *pora roku*

Oznaczany wymiar: odcinek czasu

Prototyp: ostatni miesiąc księżycowy danej pory roku

ki 期

Oznaczany wymiar: odcinek czasu

Prototyp: okres wykonywania jakiegoś zadania

Przybliżony ekwiwalent polski: *termin*

Oznaczany wymiar: odcinek czasu

Prototyp: okres sprawowania jakiejś funkcji lub piastowania stanowiska

Przybliżony ekwiwalent polski: *kadencja*

Oznaczany wymiar: odcinek czasu

Prototyp: okres nauki w szkole lub na uniwersytecie podlegający jednej, podsumowującej ocenie

Przybliżony ekwiwalent polski: *semestr*

ki 紀

Oznaczany wymiar: odcinek czasu

Przybliżony ekwiwalent polski: *era, okres geologiczny*

koma 駒

Oznaczany wymiar: odcinek czasu

Prototyp: pole w rozkładzie zajęć wraz z jakąś identyfikacją (nazwisko prowadzącego, nazwa grupy)

Przybliżony ekwiwalent polski: *godzina akademicka*

sei 世

Oznaczany wymiar: odcinek czasu

Prototyp: tyle, ile trwa życie ludzkie

setsu 節

Oznaczany wymiar: odcinek czasu

Prototyp: sezon w rozgrywkach piłkarskich bądź zawodach baseballowych

toki 時

Oznaczany wymiar: odcinek czasu

Prototyp: dawna jednostka miary czasu odpowiadająca współcześnie ok. dwóm godzinom

kake 懸計

Oznaczany wymiar: masa

Prototyp: ciężar ładunku noszonego na ramionach

kin 斤

Oznaczany wymiar: masa

Prototyp: tyle, ile waży jeden bochenek chleba (miara ta odpowiadała mniej więcej jednemu funtowi brytyjskiemu)

Przybliżony ekwiwalent polski: *bochenek*

kori 梱

Oznaczany wymiar: masa

Prototyp: ciężar zwoju nici bawełnianych

Przybliżony ekwiwalent polski: *zwój*

pikuru ピクル

Oznaczany wymiar: masa

Prototyp: dawna malajska jednostka masy towarów przewożonych statkami handlowymi (ok. 60 kg)

tan 担

Oznaczany wymiar: masa

Prototyp: ładunek lub bagaż przenoszony na ramionach jednego człowieka

kaku 郭

Oznaczany wymiar: powierzchnia

Prototyp: obszar wokół danego miejsca (najczęściej osady, miasta, wsi) okalający, otaczający go

Przybliżony ekwiwalent polski: *okolica, przyległości*

no 幅・布

Oznaczany wymiar: powierzchnia

Prototyp: materac japoński *futon* 布団

kiku 掬

Oznaczany wymiar: objętość

Prototyp: tyle (wody, płynu), ile można nabrać w dwie dłonie

Przybliżony ekwiwalent polski: *pełne dłonie*

mawari 回り・廻り・周り

Oznaczany wymiar: objętość

Prototyp: tyle, ile można objąć rękoma (miara używana w szczególności przy podawaniu wielkości drzew)

tarashi 垂らし

Oznaczany wymiar: objętość

Prototyp: porcja płynu, która wypłynie lub skapnie przy jednym delikatnym przechyleniu naczynia

Przybliżony ekwiwalent polski: *kapka, odrobina, kropla*

teki 滴

Oznaczany wymiar: objętość

Prototyp: porcje odmierzane np. kroplomierzem lub wyciskane z tubki

Przybliżony ekwiwalent polski: *kropla*

ningetsu 人月

Oznaczany wymiar: praca

Prototyp: praca wykonana przez jednego człowieka w ciągu jednego miesiąca

Przybliżony ekwiwalent polski: *miesiąc roboczy*

ninji 人時

Oznaczany wymiar: praca

Prototyp: praca wykonana przez jednego człowieka w ciągu jednej godziny

Przybliżony ekwiwalent polski: *roboczogodzina*

ninku 人工

Oznaczany wymiar: praca

Prototyp: przeciętna część pracy grupowej wykonana jednego człowieka

Przybliżony ekwiwalent polski: *pojedynczy wkład pracy*

4.3.1.3.3. Enumeratory partytywne (DS)

Wyłamujący się z ogólnego schematu podtyp enumeratorów stanowią enumeratory partytywne, które również, naszym zdaniem, nie powinny być utożsamianie, wbrew upowszechnionej tendencji, z kategoryzatorami, gdyż w kwantytatywnej charakterystyce obiektów odwołują się jedynie do ich dających się wydzielić w sposób mniej lub bardziej naturalny wycinków, części bądź tworzących ich wewnętrzną strukturę fragmentów. Pierwowzorem tego typu rozróżnień są tu, jak się wydaje, naturalne struktury roślin czy owoców, ale też w szczególnej sytuacji języka japońskiego występują tu także jednostki nazywające części jakichś wytworów człowieka, szczególnie dzieł artystycznych. Enumeratory takie mogą występować w schematach składniowych analogicznych do schematów kategoryzatorowych, ale nie tracą swojego partytywnego charakteru i komunikują prymarnie wycinki zamiast całości, por. np. *mikan no futabukuro* 蜜柑の二袋 ‘dwie części [jednej] mandarynki’ (enumerator partytywny) w przeciwieństwie do *mikan niko* 蜜柑二個 ‘dwie mandarynki’ (kategoryzator).

Enumeratory partytywne zaliczamy do szczególnego typu, co prawda, ale jednostek miary, z uwagi na to, iż służą one do kwantytatywnego charakteryzowania porcji, fragmentów, wycinków. Frazy przydawkowe z użyciem enumeratorów partytywnych odzwierciedlają także charakterystyczne funkcje znaczeniowe związane z pojęciem partytywności. Prepozycja składniowa takiego enumeratora względem rzeczownika służy do szczególnego typu partytywnego definiowania obiektu jako czegoś złożonego ze stałej liczby elementów wskazywanych jako zbiór zamknięty, tak więc w wyrażeniu *tōbukuro no mikan* 十袋の蜜柑 ‘mandarynka o dziesięciu częstkach, woreczkach, komorach’ przydawka komunikuje definicyjne własności mandarynki, a nie partytywny podzbiór rozumiany jako część obiektu. Odwrócenie tego szyku do postaci *mikan no tōbukuro* 蜜柑の十袋 ‘dziesięć części, woreczków, komór mandarynki’ służy natomiast do wyrażania partytywności właśnie w omówionym wyżej sensie.

bu 部

Obiekt nadrzędny: dowolny obiekt konkretny lub nawet abstrakcyjny, pojedynczy lub zbiorowy

Przybliżony ekwiwalent polski: *część*

Obiekt nadrzędny: instytucja, urząd
Typ relacji partytywnej: jednostka składowa niższego szczebla struktury
Przybliżony ekwiwalent polski: *wydział, dział*

ba 場

Obiekt nadrzędny: przedstawienie teatralne, dramat
Typ relacji partytywnej: część przedstawienia teatralnego lub tekstu dramatycznego
Przybliżony ekwiwalent polski: *scena*

bunsetsu 文節

Obiekt nadrzędny: tekst czytany
Typ relacji partytywnej: część składowa tekstu wydzielana podczas czytania (między tymi częściami czytający robi przerwę na nabranie oddechu)

chô 調

Obiekt nadrzędny: utwór muzyczny, przedstawienie
Typ relacji partytywnej: części utworów muzycznych, przedstawień

dan 段

Obiekt nadrzędny: utwór muzyczny, piosenka
Typ relacji partytywnej: część utworu muzycznego, piosenki
Przybliżony ekwiwalent polski: *zwrotka* (piosenki)

Obiekt nadrzędny: obiekt złożony z elementów układających się od góry do dołu i tworzących „kondygnacje” o strukturze „piętrowej”
Typ relacji partytywnej: wyraźnie odróżniana część składowa takiego obiektu
Przybliżony ekwiwalent polski: *piętro, kondygnacja*

danraku 段落

Obiekt nadrzędny: tekst pisany
Typ relacji partytywnej: część tekstu pisanego
Przybliżony ekwiwalent polski: *paragraf*

e 重

Obiekt nadrzędny: dowolny obiekt złożony z warstw
Typ relacji partytywnej: warstwa składająca się na dany obiekt
Przybliżony ekwiwalent polski: *warstwa*

fukuro 袋

Obiekt nadrzędny: owoc mandarynki lub pomarańczy
Typ relacji partytywnej: wewnętrzna część składowa owocu ograniczona cienką błoną
Przybliżony ekwiwalent polski: *cząstka*, (w botanice:) *komora* (owocu)

fushi 節

Obiekt nadrzędny: ryba

Typ relacji partytywnej: jedna z czterech części pokrojonej wzdłuż ryby (podczas przygotowywania dania)

gakusetsu 楽節

Obiekt nadrzędny: utwór muzyczny (także jako gatunek)

Typ relacji partytywnej: składnik utworu muzycznego dający się numerować i zaznaczany formalnie

Przybliżony ekwiwalent polski: *takt*

gakushō 楽章

Obiekt nadrzędny: utwór muzyczny (także jako gatunek)

Typ relacji partytywnej: część wydzielana zgodnie z konwencją gatunku o identyfikowalnym tempie

Przybliżony ekwiwalent polski: *część*

hen 片

Obiekt nadrzędny: dowolny obiekt, który może ulec dezintegracji na części

Typ relacji partytywnej: część oderwana, odkrojona, odłamana itd. od całości

Przybliżony ekwiwalent polski: *kawałek, odłamek, skrawek, urywek, odprysk*

hen 編, 篇

Obiekt nadrzędny: książka, powieść

Typ relacji partytywnej: jednostka większa niż rozdział, a mniejsza niż tom

Przybliżony ekwiwalent polski: *część*

hira 片・枚

Obiekt nadrzędny: śnieg

Typ relacji partytywnej: część zjawiska ujmowana jako obserwowalna cząsteczka

Przybliżony ekwiwalent polski: *płatki*

jō 帖

Obiekt nadrzędny: dworska muzyka klasyczna *gagaku* 雅楽

Typ relacji partytywnej: część koncertu lub utworu

Przybliżony ekwiwalent polski: *część*

jū 重

Obiekt nadrzędny: dowolny obiekt złożony z warstw

Typ relacji partytywnej: warstwa składająca się na dany obiekt

Przybliżony ekwiwalent polski: *warstwa*

ka 課

Obiekt nadrzędny: instytucja, urząd

Typ relacji partytywnej: jednostka składowa niższego szczebla struktury

Przybliżony ekwiwalent polski: *jednostka, sekcja, wydział, komórka*

kake 片

Obiekt nadrzędny: dowolny obiekt, który może ulec dezintegracji na części

Typ relacji partytywnej: część oddzielona za pomocą działania o charakterze dezintegrującym

Przybliżony ekwiwalent polski: *kawałek*

kan 巻

Obiekt nadrzędny: książka, płyta, kasetta itp. wydawana w seriach

Typ relacji partytywnej: przynależność do serii, cyklicznej całości, zbioru utworów

Przybliżony ekwiwalent polski: *tom, wolumin, część*

katto カット

Obiekt nadrzędny: owoce

Typ relacji partytywnej: odkrojona część owocu przeznaczona do spożycia, poczęstowania gości, podania na stół

Przybliżony ekwiwalent polski: *kawałek, cząstka, część*

kire 切れ

Obiekt nadrzędny: dowolny obiekt, który może ulec dezintegracji na części

Typ relacji partytywnej: część odkrojona, odcięta od całości, wycięta

Przybliżony ekwiwalent polski: *wycinek, kawałek*

kô 項

Obiekt nadrzędny: wielomian, równanie wielomianowe

Typ relacji partytywnej: część składowa (jedno z równań tworzących wielomian)

Przybliżony ekwiwalent polski: *~mian*

koro 肉・塊

Obiekt nadrzędny: mięso, ryby (przeznaczone do spożycia lub przetworzone)

Typ relacji partytywnej: część jako rezultat dzielenia na porcje

Przybliżony ekwiwalent polski: *kawałek, (ukrojona) porcja*

ku 区

Obiekt nadrzędny: dowolny obszar, powierzchnia

Typ relacji partytywnej: wyodrębniany topograficznie i wtórnie usankcjonowany prawnie (administracyjnie) wycinek określonej powierzchni, obszaru (najczęściej miasta)

Przybliżony ekwiwalent polski: *dzielnica*

kukaku 区画

Obiekt nadrzędny: dowolny obszar, powierzchnia

Typ relacji partytywnej: wyodrębniany topograficznie wycinek określonej powierzchni, obszaru (np. ogrodu)

Przybliżony ekwiwalent polski: *fragment*

kûru クール

Obiekt nadrzędny: serial rozumiany jako film lub przedstawienie nadawane w telewizji

Typ relacji partytywnej: przynależność do cyklicznie nadawanego większego utworu w regularnym następstwie czasowym

Przybliżony ekwiwalent polski: *odcinek*

kusari 薙

Obiekt nadrzędny: piosenki, ceremonie, opowieści

Typ relacji partytywnej: stała część struktury obowiązującej w określonej tradycji japońskiej konwencji gatunkowej utworów scenicznych

kyoku 曲

Obiekt nadrzędny: rozkładany parawan

Typ relacji partytywnej: część obiektu połączona z inną lub innymi za pomocą trwałego złącza

Przybliżony ekwiwalent polski: *skrzydło*

mai 枚

Obiekt nadrzędny: dowolny obiekt, który może ulec dezintegracji na części

Typ relacji partytywnej: część oddzielona za pomocą działania o charakterze dezintegrującym

Przybliżony ekwiwalent polski: *kawałek, wycinek*

Obiekt nadrzędny: ziemia uprawna, pole

Typ relacji partytywnej: wycinek większego obszaru wyodrębniany z powodów utylitarnych

Przybliżony ekwiwalent polski: *połać, fragment*

maku 幕

Obiekt nadrzędny: utwór sceniczny jako widowisko

Typ relacji partytywnej: część widowiska o stałej strukturze i następstwie czasowym

Przybliżony ekwiwalent polski: *odłona*

pîsu ピース

Obiekt nadrzędny: przedmioty i zjawiska wywodzące się ze sfery kultury Zachodu z dziedziny kulinariów

Typ relacji partytywnej: odkrojona część stanowiąca porcję

Przybliżony ekwiwalent polski: *kawałek*

Obiekt nadrzędny: (w połączeniach z liczebnikami ksenojapońskimi) przedmioty i zjawiska wywodzące się ze sfery kultury Zachodu dotyczące dziedziny mody

Typ relacji partytywnej: wyodrębniona część kompletu

Przybliżony ekwiwalent polski: *część*

ri 里

Obiekt nadrzędny: obszar zamieszkania

Typ relacji partytywnej: obszar o w miarę zwartej zabudowie obejmującej co najmniej 50 gospodarstw

Przybliżony ekwiwalent polski: *osada*

saku さく

Obiekt nadrzędny: ryba (np. tuńczyk)

Typ relacji partytywnej: odkrojona część ryby przeznaczona do przygotowania

sashimi 刺身

seki 隻

Obiekt nadrzędny: rozkładany parawan

Typ relacji partytywnej: część obiektu połączona z inną lub innymi za pomocą trwałego złącza

Przybliżony ekwiwalent polski: *skrzydło*

setsu 節

Obiekt nadrzędny: tekst pisany, utwór muzyczny

Typ relacji partytywnej: wycinek tekstu wyodrębniany przez autora bądź interpretatora dowolnie, czasem o charakterze doraźnym

Przybliżony ekwiwalent polski: *fragment, urywek*

shizuku 雫・滴

Obiekt nadrzędny: substancja płynna (woda, deszcz, rosa, łzy, pot)

Typ relacji partytywnej: część zjawiska ujmowana jako obserwowalna częśćeczka

Przybliżony ekwiwalent polski: *kropla*

sô 層

Obiekt nadrzędny: obiekty składające się z warstw

Typ relacji partytywnej: fragment większej masy wyróżniający się poziomym kształtem (oraz dodatkowo jakimiś cechami fizycznymi, deseniem, barwą, gęstością itp.)

Przybliżony ekwiwalent polski: *warstwa*

yunitto ユニット

Obiekt nadrzędny: przedmioty i zjawiska wywodzące się ze sfery kultury niejaapońskiej, nowoczesnej

Typ relacji partytywnej: ustalona część składowa kursu lub cyklu nauczania

Przybliżony ekwiwalent polski: *jednostka* (lekcyjna)

zetsu 絶

Obiekt nadrzędny: utwór poetycki z gatunku tradycyjnej poezji chińskiej *kanshi*

漢詩

Typ relacji partytywnej: część zbioru poematów, jedna zwrotka lub strofa dłuższego poematu wybierana do recytacji lub jako cytata

4.3.2. Enumeratory punktowe (E~)

Ostatnim rodzajem enumeratorów obiektowych, które muszą być oddzielone od kategoryzatorów, są enumeratory określane tutaj mianem enumeratorów punktowych. Należą do nich jednostki identyfikujące punkty dające się oznaczyć lub wydzielić na jakiejś przyjętej skali, osi liczbowej, osi czasu lub oznaczające miejsce w jakimś porządku, proporcji, używane najczęściej w matematyce. Wiele z nich należy do potocznej odmiany języka (w tym np. enumeratory rachuby czasu), inne natomiast należą do specjalistycznej odmiany języka japońskiego (w tym szczególnie enumeratory stopnia używane w wielu dziedzinach badań, takich jak fizyka, chemia, optyka, astronomia, geologia i inne). Dla ułatwienia naszego opisu podzieliiliśmy je na drobniejsze podtypy, które obejmują: enumeratory numeryczne, porządkowe, czasowe, stopnia, mnożnikowe oraz enumeratory dystrybutywne.

4.3.2.1. Enumeratory numeryczne (EN)

Enumeratory numeryczne traktujemy jako wykładniki czystego uporządkowania w obrębie definiowanego kwantytatywnie szeregu zamkniętego bądź otwartego. Odpowiednikiem takiego enumeratora w języku polskim jest połączenie liczebnika z poprzedzającym rzeczownikiem *numer* bądź też *pozycja* czy *punkt*, np. *numer jeden*, *pozycja 123*, *punkt 14*. Znaczenie porządku nie jest tu związane z żadną szczegółową dziedziną bądź typem obiektów. Zaliczamy do tej grupy w zasadzie tylko dwie jednostki:

ban 番

Enumerator służący do podawania pozycji w szeregu, kolejnego numeru lub rangi w odniesieniu do wszelkich obiektów poddawanych operacjom porządkującym lub hierarchizującym.

gô 号

Enumerator jako wykładnik numeracji uniwersalnej stosowanej do wszystkich obiektów charakteryzowanych kwantytatywnie. Może być rozbudowywany słowotwórczo o sinojapońskie sufiksy identyfikujące typ obiektu, np. *jûnanagô* 十七号 '(obiekt) numer siedemnaście' vs. *jûnanagôsha* 十七号車 'wagon nr 17, wagon siedemnasty' (-*sha* -車 'pojazd' jako skrótowy zastępnik wyrazu *sharyô* 車両 'wagon'), *jûnanagôsen* 十七号線 'linia (droga) nr 17' (*sen* 線 'linia'), *jûnanagôshitsu* 十七号室 'pokój nr 17' (-*shitsu* -室 jako sinojapoński zastępnik wyrazu *heya* 部屋 'pokój, pomieszczenie'), *jûnanagôbin* 十七号便 'lot nr 17' (*bin* 便 'lot').

4.3.2.2. Enumeratory porządkowe (EO)

Enumeratory porządkowe pełnią rolę analogiczną do końcówek liczebników porządkowych w języku polskim, w języku japońskim natomiast są one z reguły sinojapońskimi, rzadziej ksenojapońskimi czy rodzimymi, morfemami dodawanymi do liczebników sinojapońskich (z wyjątkiem enumeratorów rodzimych).

Enumeratory tego rodzaju staramy się odróżnić od enumeratorów numerycznych dlatego, że poza znaczeniem miejsca zajmowanego w porządku opisywalnym numerycznie odnoszą się one do szczegółowej dziedziny uporządkowania, wskazując za pomocą bliższych cech jego szczegółowy rodzaj, a więc np. kolejność pokoleń, władców, zmian. Ustanawianie porządku tego rodzaju jest często oparte na powiązanej z przyznawaniem jakichś przywilejów lub przydzielaniem rang i hierarchizacji odnoszącej do sytuacji współzawodnictwa, rywalizacji, najczęściej o charakterze sportowym, choć nie wyłącznie. Należą tu zatem następujące jednostki charakterystyki kwantytatywnej:

bante 番手

Dziedzina uporządkowania: zawody sportowe wzorowane na tradycyjnych formach walki

Porządkowany obiekt: zawodnik startujący bądź wykonujący ćwiczenia (w ustalonej wcześniej kolejności)

chaku 着

Dziedzina uporządkowania: zawody sportowe o charakterze wyścigu

Porządkowany obiekt: dotarcie do mety (osiągnięcie mety przez) poszczególnych zawodników

dai 代

Dziedzina uporządkowania: rody dynastyczne, arystokratyczne bądź artystyczne (w tradycyjnych sztukach japońskich)

Porządkowany obiekt: pokolenie władców, królów, spadkobierców, artystów, mistrzów, szkół naukowych, osób kontynuujących określoną tradycję

dan 段

Dziedzina uporządkowania: hierarchia osiągnięć w sztukach walki (np. dżudo, karate)

Porządkowany obiekt: ranga, klasa, stopień mistrzowski (na podstawie przyjętych kryteriów lub osiągnięć we współzawodnictwie)

gatsu 月

Dziedzina uporządkowania: kalendarz europejski (uniwersalny)

Porządkowany obiekt: miesiąc kalendarzowy jako jednostka czasu

i 位

Dziedzina uporządkowania: wszelkie hierarchizacje i rankingi

Porządkowany obiekt: miejsce, pozycja (w rankingu lub w ciągu liczbowym)

ji 次

Dziedzina uporządkowania: historycznie relatywizowana chronologia zdarzeń
Porządkowany obiekt: istotne (z określonej perspektywy) wydarzenie historyczne historiograficznie wyznaczane w szeregach jednorodnych kategorialnie (np. wojna, powstanie, kongres, sobór)

ka 課

Dziedzina uporządkowania: nauczanie w formie cyklicznej i, niekiedy, zinstytucjonalizowanej (np. szkoła, kurs)
Porządkowany obiekt: jednostka lekcyjna (wg podręczników) opracowywana na zajęciach

kai 回

Dziedzina uporządkowania: oparta na podstawach prawnych działalność dowolnej organizacji społecznej lub instytucji
Porządkowany obiekt: zgromadzenie, uroczystość bądź impreza członkowska w obrębie organizacji o charakterze cyklicznym, zjazd, konferencja, kongres, konkurs

kai 階

Dziedzina uporządkowania: przestrzeń architektoniczna
Porządkowany obiekt: kondygnacja, piętro budynku

kan 冠

Dziedzina uporządkowania: zawody i konkursy
Porządkowany obiekt: czołowe miejsce nagradzane medalem, dyplomem, pucharem

kata 方

Dziedzina uporządkowania: czas pracy
Porządkowany obiekt: zmiana jako część dnia roboczego

kurasu クラス

Dziedzina uporządkowania: rankingi, rozmaite hierarchizowane zjawiska z zakresu kultury nowoczesnej
Porządkowany obiekt: poziom, ranga, klasa (np. umiejętności lub poziomu życia)

kyū 球

Dziedzina uporządkowania: mecze baseballowe
Porządkowany obiekt: wybiecia piłki przez miotaczy (pitcherów)

kyū 級

Dziedzina uporządkowania: kwalifikacje (np. merytoryczne)
Porządkowany obiekt: ranga, poziom trudności (np. egzaminu) przyjmowany w sposób zinstytucjonalizowany

mawari 回り・廻り・周り

Dziedzina uporządkowania: wyścigi wokół wyznaczonego obszaru, obchody wokół ustalonego rewiru, gry kilkuosobowe oparte na ustalonej kolejności działań

Porządkowany obiekt: okrążenie, obchód, cykl, kolejka

pêji ページ

Dziedzina uporządkowania: druki i publikacje

Porządkowany obiekt: stronica w książkach, gazetach lub czasopismach

raundo ラウンド

Dziedzina uporządkowania: sport (szczególnie boks) lub gry planszowe, karciane

Porządkowany obiekt: runda (w zawodach) lub kolejka (w grach planszowych, karcianych)

sai 歳

Dziedzina uporządkowania: wiek ludzki

Porządkowany obiekt: rok życia

sei 世

Dziedzina uporządkowania: zbiór władców, papieży lub innych wybitnych postaci o tym samym imieniu

Porządkowany obiekt: wybitna postać w genealogii dynastycznej lub w innej istotnej dziedzinie, władca, król, książę, papież, wybitny mistrz

Dziedzina uporządkowania: życie społeczne, historia

Porządkowany obiekt: pokolenie

shû 周

Dziedzina uporządkowania: wyścigi, obroty obiektów obracających się wokół własnej osi bądź krążących po orbicie zewnętrznej

Porządkowany obiekt: okrążenie, obrót

shûnen 周年

Dziedzina uporządkowania: ważne wydarzenia z perspektywy zbiorowej lub indywidualnej

Porządkowany obiekt: (okrągła) rocznica

soku 速

Dziedzina uporządkowania: samochody, motocykle

Porządkowany obiekt: bieg (w samochodzie)

taku 卓

Dziedzina uporządkowania: obsługiwanie klientów

Porządkowany obiekt: stolik w lokalach, restauracjach

tô 等

Dziedzina uporządkowania: wszelkie hierarchizacje i rankingi

Porządkowany obiekt: miejsce, pozycja (w rankingu lub w ciągu liczbowym)

tooshi 通し

Dziedzina uporządkowania: technika drukarska

Porządkowany obiekt: fazy druku polegające na kolejnym przejściu papieru przez maszynę drukarską

waku 枠

Dziedzina uporządkowania: wyścigi konne

Porządkowany obiekt: bramka dla konia w maszynie startowej na wyścigu

4.3.2.3. Enumeratory czasowe (ET)

Enumeratory czasowe służą do identyfikacji jednostek rachuby czasu. Również i ten rodzaj enumeratorów bywa bez uzasadnionych funkcjonalnie powodów mieszany z klasyfikatorami rodzajowymi (w naszej terminologii: kategoryzatorami). Obejmują one jednak dwa odrębne podzbiory jednostek, a mianowicie jednostki powszechnej rachuby czasu oraz jednostki rachuby lat życia człowieka. W pierwszym podzbiorze wyróżniamy następujące jednostki:

byô 秒

Odcinek czasu: sekunda

ji 時

Odcinek czasu: godzina

nen 年

Odcinek czasu: rok (kalendarzowy)

Odcinek czasu: rok szkolny, rok akademicki studiów

nendo 年度

Odcinek czasu: rok budżetowy (w systemie urzędowym)

Do drugiego podzbioru należą jednostki służące do kwantytatywnego charakteryzowania wieku ludzkiego lub, na zasadzie poszerzenia kategorialnego, innych istot żywych, oraz umownie charakteryzowanego wieku jako pewna własność użytkowa lub niekiedy wartość, wieku obiektów nieożywionych. W takim wypadku zresztą pojęcie wieku może mieć niekiedy charakter metaforyczny.

Kwantytatywny opis wieku obiektów ma w językach naturalnych z reguły charakter antropocentryczny, jednak japońszczyzna potwierdza tę własność w charakterystyczny sposób, gdyż właśnie tutaj jest używany wyłącznie antroponimiczny enumerator wieku w postaci przyliczebnikowego morfemu *sai* 歳, 才. Obok tego, jako przejaw antropocentryzmu należy traktować używanie

ogólnego, w tym wypadku neutralizującego kategoryzatora *tsu* づ w funkcji enumeratora wieku w, ograniczonym jednak do dziesiętnego, szeregu. Antropocentryczność tego szczególnego rodzaju poświadcza również wyraźna dysproporcja między wielością enumeratorów wieku ludzkiego a jednostkową w zasadzie reprezentacją enumeratorów wieku obiektów nieożywionych.

Z kolei poznawcza kategoria wieku obiektów nieożywionych może być sprowadzana do kwantytatywnej charakterystyki ich dawności, nowości, zalet o charakterze utylitarnym, co wyraźnie odróżnia się od kulturowego rozumienia wieku w tradycji japońskiej i wschodnioazjatyckiej jako istotnego przymiotu człowieka, jego gromadzonego wraz z upływem lat bogactwa duchowego, doświadczenia życiowego, mądrości, co wyraża się w honoryfikatywnym nacechowaniu formy pytańnika o wiek: *Oikutsu desu ka?* おいくつですか. dosł. 'Ile szanownych lat wieku?' w przeciwieństwie do *Nansai desu ka?* 何歳(才)ですか. dosł. 'ile lat?'. Enumeratory wieku w języku japońskim obejmują zatem następujące jednostki:

chi 個・箇

Przestarzały już dzisiaj enumerator wieku człowieka, w zasadzie powinien być traktowany wyłącznie jako sufiks słowotwórczy starojapońskiego liczebnika *hata* 二十 'dwadzieścia'. Historycznie stanowił on wariant morfologiczny ogólnoneutralizującego kategoryzatora *tsu* 個・箇.

ji 路

Jest to również dziś już przestarzały enumerator wieku człowieka, służył do charakteryzowania pełnych dziesiątek wieku w zakresie od 30 do 60. Jego dzisiaj historyczna już tylko łączliwość ograniczona była do archaicznych liczebników *miso* 三十 'trzydzieści', *yoso* 四十 'czterdzieści', *iso* 五十 'pięćdziesiąt', *muso* 六十 'sześćdziesiąt', toteż występował on jedynie w formach takich jak *misoji* 三十路 '30 lat wieku', *yosoji* 四十路 '40 lat wieku', *isoji* 五十路 '50 lat wieku', *musoji* 六十路 '60 lat wieku'.

nen 年

Enumerator wieku obiektów nieożywionych liczonego w latach. Uczący się języka japońskiego muszą zawsze pamiętać, że nigdy nie bywa on używany do opisu wieku ludzkiego.

sai 歳, 才

Najpowszechniej używany sinojapoński enumerator wieku ludzkiego o nieograniczonej potencjalnie łączliwości z liczebnikami sinojapońskimi. Zapisywany bywa dwoma ideogramami 歳 oraz 才², przy czym ten drugi zapis jest dzisiaj

² Etymologicznie ideogram ten nie ma nic wspólnego ze znaczeniem wieku. Powszechnie używany jest bowiem z uwagi na prostszy charakter graficzny właściwego ideogramu 歳, który zachowywany jest głównie w skostniałych wyrażeniach o charakterze idiomatycznym, np. *banzai* 万歳 'niech żyje' (dosł. 'dziesięć tysięcy lat').

częściej spotykany i preferowany np. w kompendiach do nauki języka japońskiego.

tose 年・歳

Rodzimy i przestarzały dziś enumerator wieku ludzkiego o łączliwości ograniczonej do niewielkiego zbioru liczebników rodzimych.

tsu つ・個・箇

Morfem ten jest w zasadzie zapożyczonym kategoryzatorem ogólnym, który w funkcji enumeratora wieku człowieka oraz wieku w jakiś sposób bliskiego człowiekowi zwierzęcia (psa, kota, konia, chomika itd.) bywa używany na zasadzie częściowej neutralizacji opozycji kategorialnej między znaczeniem osobowości a nieosobowości oraz ogólnej ilości i ilości „chronometrycznej”. Ma on ograniczoną łączliwość i łączy się z liczebnikami rodzimymi od 1 do 9 włącznie, przy czym prototypową kategorią wieku ludzkiego jest w tym wypadku wiek dziecka jako niedojrzałej jednostki ludzkiej, której wiek nie pociąga za sobą istotnych konsekwencji społecznych ani szczególnych uprawnień.

4.3.2.4. Enumeratory stopnia (EP)

Połączone z liczebnikami enumeratory stopnia służą do wskazywania miejsca na fizycznie definiowanej skali natężenia jakiejś własności. Poza jednostkami używanymi powszechnie w ogólnej odmianie japońszczyzny, obejmują one także jednostki specjalistycznych odmian języka, w tym przede wszystkim nauk ścisłych. Do tego typu enumeratorów zaliczamy:

ban 番

Stopniowalny kwantytatywnie parametr: kaliber broni, średnica wiertła i inne kwantytatywne rozróżnienia oparte na średnicy obiektu

bu 分

Stopniowalny kwantytatywnie parametr: temperatura

Enumerator niższego rzędu, dziesiąta część stopnia, odpowiadająca także potocznemu polskiemu określeniu „kreska”³.

byō 秒

Stopniowalny kwantytatywnie parametr: długość kątowa podawana w sekundach (’)

Enumerator stosowany w naukach ścisłych, takich jak matematyka, fizyka, geografia oraz astronomia.

do 度

Stopniowalny kwantytatywnie parametr: temperatura

³ Można przyjąć, że również polski wyraz *kreska* jest takim potocznym, wtórnie ustandaryzowanym enumeratorem stopnia niższego rzędu względem enumeratora *stopień*.

Stopniowalny kwantytatywnie parametr: długość kątowna
Stopniowalny kwantytatywnie parametr: zawartość alkoholu
Stopniowalny kwantytatywnie parametr: mętność
Stopniowalny kwantytatywnie parametr: twardość wody
Stopniowalny kwantytatywnie parametr: wada wzroku człowieka (krótkowzroczność i dalekowzroczność) stosowana w oftalmologii
Stopniowalny kwantytatywnie parametr: wysokość dźwięku

Jest to stosunkowo najbardziej przyswojony w języku potocznym, chociaż zwykle występujący w języku nauk ścisłych (takich jak fizyka, chemia, astronomia itp.), enumerator rozmaitych parametrów podający wartości liczbowe, dla których jednostką jest umowne pojęcie stopnia (°).

dosu 度数

Stopniowalny kwantytatywnie parametr: impulsy (na karcie telefonicznej)
Stopniowalny kwantytatywnie parametr: temperatura
Stopniowalny kwantytatywnie parametr: długość kątowna
Stopniowalny kwantytatywnie parametr: liczba dioptrii (w oftalmologii)

fun 分

Stopniowalny kwantytatywnie parametr: długość kątowna
Stopniowalny kwantytatywnie parametr: długość geograficzna

Jest to stosowany w naukach ścisłych (matematyka, fizyka, astronomia, chemia itd.) enumerator podający wszelkiego rodzaju wartości określane w minutach (').

gô 号

Stopniowalny kwantytatywnie parametr: wielkość czcionek drukarskich

hon 本

Stopniowalny kwantytatywnie parametr: rywalizacje w tradycyjnych japońskich zawodach sportowych
Enumerator oznacza tzw. duże punkty zdobywane w tradycyjnych japońskich zawodach *dzudo* oraz *kendô*.

jigen 次元

Stopniowalny kwantytatywnie parametr: standard, jakość, klasa obiektu
Enumerator ten ma charakter z gruntu metaforyczny i odzwierciedla subiektywnie widzianą różnicę standardu, klasy, jakości, perspektywy porównywanych obiektów i zjawisk (także ludzi, artystów, zawodników).

ka 価

Stopniowalny kwantytatywnie parametr: kowalencja atomów (w chemii)

kitei 規定

Stopniowalny kwantytatywnie parametr: stężenie (w chemii)

kyū 級

Stopniowalny kwantytatywnie parametr: wielkość znaków drukarskich

pointo ポイント

Stopniowalny kwantytatywnie parametr: punkty (np. na testach, egzaminach)

Stopniowalny kwantytatywnie parametr: wielkość czcionek

Stopniowalny kwantytatywnie parametr: różnice między wartościami (na wykresach, schematach)

Jest to ksenojapoński enumerator oparty na metaforycznie rozumianym szczególnego rodzaju parametrze, jakim jest punkt zdobywany w rywalizacji lub punkt rozumiany jako rozmiar.

sa 差

Stopniowalny kwantytatywnie parametr: różnica punktowa (między uzyskanymi przez poszczególnych rywali rezultatów w jakiegoś typu współzawodnictwie)

seki 席

Stopniowalny kwantytatywnie parametr: miejsca uzyskane w konkursach, zawodach

shintō 親等

Stopniowalny kwantytatywnie parametr: powinowactwo rodzinne

sō 層

Stopniowalny kwantytatywnie parametr: piętra budynków

tan'i 単位

Stopniowalny kwantytatywnie parametr: punkty uzyskiwane na uczelni za zaliczenie wyznaczonych zajęć akademickich

ten 点

Stopniowalny kwantytatywnie parametr: punktacja w rywalizacji lub podczas postępowania kwalifikacyjnego (również na testach, egzaminach itp.)

4.3.2.5. Enumeratory mnożnikowe (EM)

Enumeratory mnożnikowe reprezentują w potocznej japońszczyźnie fragment elementarnej wiedzy matematycznej użytkowników. Ich znaczenia dotyczą prostych, a także bardziej skomplikowanych operacji matematycznych, takich jak mnożenie, potęgowanie, obliczanie procentów. Odróżniamy je jednak od liczebników mnożnikowych, takich jak np. *jū* 十 'dziesięć' we frazie *sanjū* 三十 'trzydzieści', *hyaku* 百 'sto' we frazie *gohyaku* 五百 'pięćset' czy 'tyśiąc', *man* 万 'dziesięć tysięcy' we frazie *nanaman* 七万 'siedemdziesiąt tysięcy' (zob. dalej rozdział 5.1.), gdyż one same nie oddają żadnych rzeczywistych wartości liczbowych, a jedynie wartości mnożnikowe, toteż nie mogą być używane jako liczebniki.

bai 倍

Jest to sinojapoński uniwersalny w japońszczyźnie enumerator mnożnikowy odpowiadający znaczeniu polskich wyrażen typu (*dwa, trzy, cztery...*) *razy* czy (*dwu, trzy, cztero...*) *krotność*.

W połączeniach z liczebnikiem *ni* ‘dwa’ liczebnik bywa opuszczany, toteż sam enumerator oznacza także dwukrotność.

bu 分

Sinojapoński enumerator komunikujący znaczenie setnej części czegoś (1%), najczęściej dochodów, przychodów, zysków.

jō 乗

Jest to w ścisłym sensie wykładnik matematycznej operacji mnożenia.

kake 掛け

Tradycyjny i używany potocznie, ale ograniczony wyłącznie do dziedziny handlu enumerator komunikujący znaczenie dziesiątej części ceny pierwotnej towaru ustalonej następnie w drodze negocjacji obu stron, czyli przez sprzedającego i kupującego, np. *yōkake* 四掛け ‘40% ceny pierwotnej’.

pāsento パーセント

Ksenojapoński enumerator będący ścisłym odpowiednikiem polskiej jednostki *procent*.

wari 割

Potocznie używany rodzimy enumerator komunikujący znaczenie dziesiątej części (10%) jakiejś, kwantytatywnie wyrażanej, całości.

4.3.2.6. Enumeratory dystrybtywne (ED)

Enumeratory te komunikują znaczenie proporcjonalnego rozdziału porcji przeznaczonych dla wieloelementowego lub jednoelementowego zbioru osób, wyróżnionego z punktu widzenia jakiejś czynności, np. spożywanie potrawy czy przyjmowanie leku. Do tego typu enumeratorów zdołaliśmy zaliczyć jedynie dwie jednostki, co sprawia, że ma on bardzo szczególny i ograniczony, pod względem zakresu użycia, charakter. Wbrew jednak opinii innych badaczy zaliczających te jednostki do tzw. klasyfikatorów, nie uważamy, aby można było je włączyć do kategoryzatorów w naszym rozumieniu.

fuku 服

Enumerator ten określa jednorazowe dawki leków wyznaczane przez lekarzy pacjentom; mają one najczęściej postać tabletek lub proszków zabezpieczonych w papierowych torebkach i wydawanych pacjentom bezpośrednio przez lekarza bądź przez farmaceutę, pielęgniarkę w przychodni.

ninmae 人前

Enumerator ten jest używany potocznie w sferze usług gastronomicznych bądź też w stołówkach i komunikuje znaczenie porcji jedzenia (zestawu obiadowego, śniadaniowego, dania, posiłku) przygotowywanego dla nazywanej przez liczebnik liczby osób dorosłych.

ROZDZIAŁ V

MORFOLOGIA LICZEBNIKÓW, KATEGORYZATORÓW ORAZ POŁĄCZEŃ LICZEBNIKOWO- I ZAIMKOWO-KATEGORYZATOROWYCH

5.1. Dwusystemowość morfologiczna. Liczebniki rodzime i sinojapońskie. Potencjalny i szczątkowy charakter systemu ksenojapońskiego

Kwantytatywny semantycznie i kulturowo-pragmatycznie charakter omawianych tutaj zjawisk języka japońskiego oraz bliski związek morfologiczno-składniowy kategoryzatorów z liczebnikami wymagają przedstawienia w tym miejscu krótkiego opisu systemu liczebników japońskich z punktu widzenia ich statusu gramatycznego i leksykalnego. Liczebniki japońskie stanowią bowiem charakterystyczną klasę części mowy ujawniającą własności strukturalne niespotykane w polszczyźnie czy też w innych językach indoeuropejskich. Ujawniają mianowicie swój ponadjednosystemowy kształt i wyraźny związek o charakterze współsystemowym, łączący je z pozostałymi wschodnioazjatyckimi systemami liczebnikowymi, gdyż w znacznej mierze są one z pochodzenia klasycznochińskie, co łączy je także ze współczesnym systemem liczebników chińskich jako kontynuacją stanu wyjściowego dla zapożyczanych warstw sinoksenicznych.

Zawarta w tym rozdziale charakterystyka zjawisk morfologicznych, odnoszących się zarówno do liczebników, jak i kategoryzatorów oraz ich połączeń z innymi elementami leksykonu języka japońskiego, jest oparta na koncepcji wielosystemowości języka japońskiego i języków wschodnioazjatyckich sformułowanej w Polsce i rozwijanej przez R. Huszcę¹. Posłużymy się tutaj pojęciem mikrogramatyki liczebnikowej, którą można wydzielić w systemie gramatycznym języka japońskiego jako wystarczająco odrębną i wewnętrznie spójną część całego systemu językowego, który zresztą może być ujmowany jako uporządkowany zbiór wzajemnie zależnych mikrogramatyk tworzących łącznie cały system językowy, niezależnie od jego wielosystemowości rozumianej jako kon-

¹ Koncepcja ta zawarta jest w najnowszej pracy tego autora (R. Huszcza 2012) oraz w części morfologicznej do pierwszego tomu *Gramatyki japońskiej* (R. Huszcza, J. Majewski, M. Ikushima 2003a: 115, 142). Zgodnie z tą koncepcją autor niniejszej książki opracowywał opis systemu liczebników i klasyfikatorów japońskich zamieszczony w drugim tomie tejże *Gramatyki japońskiej* (R. Huszcza, J. Majewski, M. Ikushima, J. Pietrow 2003b: 404–456).

glomerat różnych podsystemów językowych uformowanych w warunkach żywionych kontaktów japońszczyzny z językami obcymi².

Zgodnie z tą koncepcją wielosystemowej budowy gramatycznej pojedynczego języka naturalnego, charakterystyczną cechą języka japońskiego jest, obok innych przejawów jego wielowarstwowej gramatycznej budowy, występowanie w systemie leksykalnym dwóch głównych ciągów liczebnikowych: rodzimego, czyli odziedziczonego, czysto japońskiego, oraz zapożyczonego, czyli sinojapońskiego, które krzyżują się z sobą i tworzą wzajemnie dopełniający się system enumeracyjny tego języka. Dualizm ten obejmuje także zasób kategoryzatorów, które dzielą się w analogiczny sposób na kategoryzatory morfologicznie rodzime oraz morfologicznie sinojapońskie. W obrębie liczebników ta systemowa rozdzielnosc dotyczy nie tylko liczebników głównych, ale również liczebników porządkowych.

Prezentowana w niniejszej książce analiza języka japońskiego od strony odzwierciedlonej w jego systemie gramatycznym kwantytatywnej kategoryzacji obiektów różni się w zasadniczy sposób od dotychczasowych charakterystyk przedstawionego zjawiska. Powodem tego jest fakt, że w opisach gramatyczno-morfologicznych języka japońskiego liczebniki i tzw. klasyfikatory (czyli, w naszym ujęciu, kategoryzatory oraz inne enumeratory) przedstawiane są w sposób zdecydowanie marginalny na tle całego systemu gramatycznego. Kategoryzatory w tych opisach są przyporządkowane bezpośrednio liczebnikom jako ich części składowe, bez szczegółowego wnikania w ich status morfologiczny i funkcje znaczeniowe. Ich zasób prezentowany jest w sposób skrajnie zatowiszowany bez żadnych prób hierarchizacji i tę charakterystyczną inkorporację metodologiczną dobrze oddaje utrwalone w gramatykach języka japońskiego przeciwstawienie liczebników jako takich (jap. *sūshi* 数詞) i liczebników posiłkowych (jap. *josūshi* 助数詞)³, które w dodatku nadaje kategoryzatorom chyba niezbyt uprawniony status liczebników⁴.

Z kolei przywołane wcześniej analizy semantyczne systemu kategoryzatorowego stworzone przez badaczy niejapońskich (takich jak Aikhenvald, Anderson,

² O mikrosystemie liczebników wschodnioazjatyckich pisał w kilku swoich pracach R. Huszcza (np. 1991; 1988; 2012).

³ Jak podaje K. Okutsu, termin *josūshi* 助数詞 jest kalką używanego w pracach W. George'a Astona i Basila Halla Chamberlaina terminu *auxiliary numerals* (zobacz hasło *josūshi* w Kokugogaku Daijiten).

⁴ Należy pamiętać, że w wielu opracowaniach gramatyki japońskiej za liczebniki uznaje się wszystkie wyrażenia odnoszące się do pojęć liczby, ilości bądź też kolejności, rozumiejąc przez to nie tylko wyrażenia liczebnikowe, takie jak *ichi*, *ni*, *san*, *yottsu*, *yattsu*, *itsutsu*, liczebnikowo-kategoryzatorowe typu *yonsatsu*, *gomētoru*, ale również zaimki pytajne typu *ikutsu*, *ikura* czy *nanban*. Definicję taką w postaci *Kazu, sūryō o arawasu ka, mata wa kazu ni yotte junjo o arawasu mono o sūshi to iu*. 数、數量を表すか、または数によって順序を表すものを数詞という. 'Liczebnikiem nazywamy to, co wyraża liczbę, ilość bądź też porządek ustalany za pomocą liczby', wraz z tego typu przykładami przedstawia autor jednego z najpopularniejszych podręczników szkolnej gramatyki japońskiej – M. Murakami (1955: 30).

Coyaud) przesuwają punkt ciężkości zdecydowanie na kwestie semantyki kategorii pojęciowych i rozmaitych rozróżnień myślenia potocznego odzwierciedlonych w języku. System klasyfikacji pojęciowej prowadzący do wyodrębniania różnych klas nominalnych jest zatem tutaj głównym przedmiotem opisu, w charakterystyczny sposób oderwanego od struktury systemu gramatycznego, od kwantytatywnego podłoża kategoryzacji japońskiej. Co więcej, jest on w znacznej mierze oderwany od istotnych właściwości typologicznych języka japońskiego w tej części jego systemu, która jest przedmiotem naszych rozważań.

Chodzi tu przede wszystkim o wprowadzane w gramatykach japońskich, w ślad za charakterystykami indoeuropejskich systemów liczebnikowych, rozróżnienie między tzw. liczebnikami głównymi i porządkowymi. Rozróżnienie to nie jest oczywiście w odniesieniu do języka japońskiego bezzasadne, ale dla obrazu mikrosystemu liczebnikowego nie jest ono rozróżnieniem pierwszego rzędu. Na pierwszy plan bowiem wysuwa się tutaj zupełnie inna opozycja semantyczno-morfologiczna, a mianowicie rozróżnienie między liczebnikami niegenerycznymi i generycznymi. Przez generyczność liczebników rozumiemy tutaj ich ścisły związek z kategoriami obiektów i, co za tym idzie, z generycznymi klasami rzeczowników, sygnalizowany formalnie przez inkorporację wykładników tych klas do obu zbiorów liczebnikowych, a więc zarówno do liczebników głównych, jak i do liczebników porządkowych. Brak takich wykładników przy leksemach liczebnikowych można tłumaczyć przypadkami systemowej neutralizacji opozycji generycznych. Neutralizacja ta jednak ma charakter znacznie ograniczony i np. nie obejmuje opozycji *osobowy* : *nieosobowy* bądź też *żywy* : *nieżywy* (**ningen ga hitotsu* *人間が一つ, **inu ga futatsu* *犬が二つ). Neutralne bądź też nienacechowane generycznie liczebniki są używane wyłącznie w ograniczonych kontekstowo bądź sytuacyjnie przypadkach tworzenia porządków poprzez posługiwanie się liczebnikami jako numerycznymi symbolami miejsca zajmowanego przez dany obiekt bądź też wyliczania nieodnoszonego bezpośrednio do obiektów, gdzie indykacja odbywa się bez identyfikacji czy nazywania, np. *ichi, ni, san, shi, go...* 一、二、三、四、五... 'jeden, dwa, trzy, cztery, pięć...', *hito, futa, mi...* 一、二、三... 'jeden, dwa, trzy...' ⁵. Pod względem budowy morfologicznej możemy mówić tutaj o rozróżnieniu liczebników bezkategoryzatorowych i kategoryzatorowych, a więc połączonych z kategoryzatorami, odznaczających się tym samym złożoną budową morfologiczną.

O kategoryzatorach języka japońskiego możemy mówić zatem nie tylko, że są one przyliczebnikowe, ale także, że jako wykładniki generycznych klas nominalnych są one, tak jak stwierdziliśmy za Adamem Weinsbergiem, morfema-

⁵ W języku polskim tego typu identyfikacja może mieć charakter stopniowalny, np. przy liczeniu filiżanek herbaty można sobie wyobrazić liczenie: *jedna, dwie, trzy, cztery, pięć* bądź też *raz, dwa, trzy, cztery, pięć* w sytuacji, gdy rodzajowo zróżnicowane są jedynie początkowe liczebniki w zbiorze, a więc *jeden* : *jedna*, *dwa* : *dwie*, ale *dwadzieścia jeden* : **dwadzieścia jedna* (por. *dwadzieścia dwa* : *dwadzieścia dwie*).

mi „nie na swoim miejscu”, gdyż są inkorporowane do liczebników i do liczebnich zaimków pytajnych jako pytajnych ekwiwalentów liczebnikowych, a nie przyporządkowane tematom rzeczownikowym. Wszystko, co tutaj powiedzieliśmy, skłania nas do zmodyfikowania podziału liczebników japońskich w następujący sposób

liczebniki		
– KATEGORYZACJA		+ KATEGORYZACJA
liczebniki niegeneryczne (bezkategoryzatorowe)		liczebniki generyczne (kategoryzatorowe)
liczebniki niegeneryczne główne	– PORZĄDKOWOŚĆ +	liczebniki generyczne główne
liczebniki niegeneryczne porządkowe		liczebniki generyczne porządkowe

Możemy zatem zaprezentować teraz obydwa podstawowe podzbiory liczebnikowe współczesnego języka japońskiego należące do wcześniej wspomnianych dwóch podsystemów – odziedziczonego i zapożyczonego:

LICZEBNIKI PROSTE

RODZIME	SINOJAPOŃSKIE	odpowiedniki polskie
<i>hi-</i> , <i>hito-</i> 一, <i>hitotsu</i> 一つ	<i>ichi</i> 一	‘jeden’
<i>fu-</i> , <i>futa-</i> 二, <i>futatsu</i> 二つ	<i>ni</i> 二	‘dwa’
<i>mi-</i> , <i>mitsu-</i> 三, <i>mittsu</i> 三つ	<i>san</i> 三	‘trzy’
<i>yo-</i> , <i>yotsu-</i> 四, <i>yottsu</i> 四つ, <i>yon</i> 四	<i>shi</i> (<i>yon</i>) 四	‘cztery’
<i>i-</i> , <i>itsu-</i> 五, <i>itsutsu</i> 五つ	<i>go</i> 五	‘pięć’
<i>mu-</i> , <i>mutsu-</i> 六, <i>muttsu</i> 六つ	<i>roku</i> 六	‘sześć’
<i>nana</i> 七, <i>nanatsu</i> 七つ	<i>shichi</i> (<i>nana</i>) 七	‘siedem’
<i>ya-</i> , <i>yatsu-</i> 八, <i>yattsu</i> 八つ	<i>hachi</i> 八	‘osiem’
<i>kokono-</i> 九, <i>kokonotsu</i> 九	<i>ku</i> , <i>kyū</i> 九	‘dziewięć’
<i>to-</i> , <i>too</i> 十	<i>jū</i> 十	‘dziesięć’

W podanym tu zbiorze staramy się uwzględnić także zjawisko wariacji morfologicznej i z tego względu kolumna liczebników rodzimych zawiera na ogół trzy warianty liczebnika: jego postać współcześnie skrótową (a historycznie wyjściową), na ogół jednosylabiczną, dalej wariant podstawowy, morfologicznie niesamodzielny, obejmujący właściwy rdzeń liczebnikowy i występujący jedynie w połączeniach z kategoryzatorami, a także, jako ostatni wariant, pełnowyrazową postać liczebnika złożoną z części rdzennej oraz z fleksyjnego wykładnika *-tsu* っ, który był już opisywany wcześniej w rozdz. 3.4.

W wypadku liczebników sinojapońskich należy jeszcze wspomnieć o występowaniu obok ich najstarszej postaci morfologicznej (sprzed VII w.) warstwy chronologicznie młodszej, przejętej najwcześniej w początkach VIII w.⁶, dzisiaj już wyraźnie zleksykalizowanej, która przedstawia się w następujący sposób:

warstwa starsza	warstwa młodsza	
<i>ichi</i>	<i>itsu</i>	‘jeden’
<i>ni</i>	<i>ji</i>	‘dwa’
<i>san</i>	<i>san</i>	‘trzy’
<i>shi</i>	<i>shi</i>	‘cztery’
<i>go</i>	<i>go</i>	‘pięć’
<i>roku</i>	<i>riku</i>	‘sześć’
<i>shichi</i>	<i>shitsu</i>	‘siedem’
<i>hachi</i>	<i>hatsu</i>	‘osiem’
<i>ku</i>	<i>kyû</i>	‘dziewięć’
<i>jû</i>	<i>jû</i>	‘dziesięć’

Druga warstwa sinojapońskich wariantów liczebnikowych zasługuje na szczególną uwagę, gdyż w morfologii połączeń liczebnikowo-kategoryzatorowych ujawniają się liczne upodobnienia i kontrakcje morfologiczne, które dowodzą, że to właśnie te niektóre z tych wariantów (takie jak *itsu*, *hatsu* czy *kyû*) łączą się z licznymi kategoryzatorami sinojapońskimi. Pozostałe warianty (takie jak *ji*, *riku*) występują natomiast tylko w połączeniach całkowicie zleksykalizowanych, np. *fuji* 不二 ‘jedyne’ (dosł. ‘nie ma dwóch, nie ma drugiego (takiego)’), *rikusho* 六書 ‘sześć kategorii znaków pisma chińskiego’, *Rikugien* 六義園 ‘nazwa własna słynnego ogrodu japońskiego w Tokio’.

Zbiór liczebników rodzimych odznacza się wyraźnym fragmentaryzmem i obejmuje jedynie dziesięć elementów nazywających liczby od 1 do 10. Dla liczb większych od 10 funkcje liczebnikowe przejmuje obligatoryjnie podsystem sinojapoński. Fragmentaryzm zbioru liczebników sinojapońskich polega natomiast na tym, że dwa z nich (*shi* 四 oraz *shichi* 七) są morfologicznie wyraźnie ułomne i ich funkcje przejmują tutaj inkorporowane do podsystemu sinojapońskiego rodzime liczebniki *yon* oraz *nana*, które w kolumnie zostały dodane w nawiasach. Jest to zagadnienie variancji liczebnikowej w połączeniach z kategoryzatorami, które w niniejszym rozdziale zostanie jeszcze omówione w sposób bardziej szczegółowy.

Jak pisze A.F. Majewicz (1989: 226–235), w typologii liczebników jako podstawowe kryteria klasyfikacyjne przyjmuje się sam system liczenia w danym języku oraz strukturę liczebników złożonych. System liczenia jest jednym

⁶ W historii języka japońskiego są one określane w sposób grafocentryczny jako różne sposoby odczytywania ideogramów chińskich. Do pierwszej grupy należy tzw. wymowa *goon* 呉音 (dosł. dźwięki z państwa Wu) wywodząca się z okresu Sześciu Dynastii, natomiast drugą grupę tworzą liczebniki, których wymowa nazywana jest *kan'on* 漢音 (dosł. dźwięki z państwa Han).

z głównych czynników kształtujących strukturę liczebników złożonych. Obok tego decydują o budowie systemu liczebnikowego także działania matematyczne, będące podłożem składniowych lub słotwórczych mechanizmów tworzenia liczebników złożonych, morfologiczna budowa języka, a także stopień rozwoju cywilizacyjnego użytkowników danego języka, który decyduje o ich potocznej wiedzy matematycznej, zdolności do kwantytatywnej interpretacji rzeczywistości i inne kryteria. Struktura semantyczna systemu liczebnikowego danego języka naturalnego jest określana przez zbiór liczebników prostych tworzących pierwszą serię systemu w taki sposób, że ostatni z liczebników tego zbioru stanowi podstawę tego systemu. W języku japońskim taką podstawą jest liczba 10, toteż, podobnie jak w wielu innych językach, występuje tutaj liczebnikowy system dziesiętny, czyli decymalny. Historycznie jednak w języku japońskim można zauważyć występowanie charakterystycznych śladów systemu dwójkowego (czyli binarnego), którego podstawą było podwajanie wartości liczbowej. Starojapońskie liczebniki proste układają się, zdaniem historyków języka, w szczególne pary podwojeń:

starojap.	współcz. jap.	
<i>pitō</i> : <i>puta</i> ⁷	<i>hito</i> : <i>futa</i>	'jeden' : 'dwa'
<i>mi</i> : <i>mu</i>	<i>mi</i> : <i>mu</i>	'trzy' : 'sześć'
<i>yō</i> : <i>ya</i>	<i>yo</i> : <i>ya</i>	'cztery' : 'osiem'

Takiej alternacji nie podlegały natomiast rdzenie pozostałych liczebników, a więc *itu* 'pięć', *nana* 'siedem', *kōkōnō* 'dziewięć' oraz *tōwo* 'dziesięć' (por. Syromiatnikov 1981: 71-73). Innego zdania jest R.A. Miller (1967: 335-339), który uważa że również liczebniki *itu* i *tōwo* (pięć i dziesięć) tworzą tego typu parę, gdyż jest to para *i-tu* : *tōwo*, gdzie początkowy element *i* (w *itu*) ma być rodzajem prefiksu i w ten sposób mamy tutaj regularne alternacje podwajające *i* : *u*, *ō* : *a* oraz *u* : *o*⁸. Tak więc starojapoński system liczebników rodzimych w ujęciu tego badacza przedstawia się następująco:

⁷ Starojapońskiej spółgłosce dwuwargowej zwartej *p* odpowiada we współczesnym języku japońskim jako jej kontynuant w pozycji przed *u* [ɯ] dwuwargowa szczelinowa spółgłoska *f* [ɸ], która przed pozostałymi samogłoskami została zastąpiona przez niewargową, tylnojęzykową spółgłoskę *h*.

⁸ Historycznie rzecz biorąc, także dzisiejsze, uważane za niepodzielne, rdzenie liczebnikowe (np. *hito*-, *futa*-, *itsu*-) są tworami słotwórczo bądź fleksyjnie złożonymi i zawierają w sobie dawny, jednosylabowy, samodzielny lektykalnie rdzeń liczebnikowy, który łączył się ze starojapońskim wykładnikiem *genetivu* o wielowariantowej postaci uzależnionej od jakości wokalicznej poprzedzającego rdzenia liczebnikowego. Tak więc w liczebniku 'jeden' rdzeń ten przybierał formę *-to*, natomiast w liczebniku 'dwa' – postać *-ta*. N.A. Syromiatnikov (1981: 71) opiera się w swoim opisie na prezentowanych przez badaczy japońskich poglądach, zgodnie z którymi wokaliczna struktura podstawowego zbioru rdzeni liczebnikowych dowodzi odzwierciedlania w ich budowie reguły duplikacji, przy czym tego typu „podwajająca” alternacja samogłosek zachodzi w parach *hi* : *fu* 'jeden dwa' (historycznie *fi* : *fu*, współczesna szczelinowa spółgłoska tylnojęzykowa *h* w rdzeniu *hito* wywodzi się ze starojapońskiej dwuwargowej spółgłoski *ɸ*), *mi* : *mu* 'trzy : sześć' oraz *yō* : *ya* 'cztery : osiem'. Pozostałe rdzenie historyczne: *i* 'pięć', *na* (lub *nana*) 'siedem' oraz

<i>fitō-tu</i>	‘jeden’	<i>tōwō</i>	‘dziesięć’
<i>futa-tu</i>	‘dwa’	<i>fata-ti</i>	‘dwadzieścia’
<i>mi-tu</i>	‘trzy’	<i>miso-ti</i>	‘trzydzieści’
<i>yō-tu</i>	‘cztery’	<i>yōso-ti</i>	‘czterdzieści’
<i>itsu-tu</i>	‘pięć’	<i>iso-ti</i>	‘pięćdziesiąt’
<i>mu-tu</i>	‘sześć’	<i>muso-ti</i>	‘sześćdziesiąt’
<i>nana-tu</i>	‘siedem’	<i>nanaso-ti</i>	‘siedemdziesiąt’
<i>ya-tu</i>	‘osiem’	<i>yaso-ti</i>	‘osiemdziesiąt’
<i>kōkōnō-tu</i>	‘dziewięć’	<i>kōkōnōso-ti</i>	‘dziewięćdziesiąt’

W całości jednak liczebnikowy system japoński, zarówno podsystem sinojapoński, jak i rodzimy, reprezentują decymalny system liczebnikowy zgodny z systemem starochińskim.

W opisie funkcjonowania japońskiej mikrogramatyki liczebnikowej ze zbioru liczebników prostych musimy wydzielić podzbiór *liczebników mnożnikowych*, czyli liczebników oznaczających krotności oparte na systemie dziesiętnym. Wszystkie te leksemy liczebnikowe należą do podsystemu sinojapońskiego.

Poniżej podajemy najważniejsze liczebniki mnożnikowe współczesnego języka japońskiego.

LICZEBNIK		WARTOŚĆ LICZBOWA			
MNOŻNIKOWY		SEGMENTACJA JAPŃSKA	SEGMENTACJA POLSKA	ODPOWIEDNIK POLSKI	
<i>jū</i> 十	10 ¹	10	10	‘dziesięć’	
<i>hyaku</i> 百	10 ²	100	100	‘sto’	
<i>sen</i> 千	10 ³	1000	1,000	‘tysiąc’	
<i>man</i> 万	10 ⁴	1,0000	10,000	‘dziesięć tysięcy’	
<i>oku</i> 億	10 ⁸	1,0000,0000	100,000,000	‘sto milionów’	
<i>chō</i> 兆	10 ¹²	1,0000,0000,0000	1,000,000,000,000	‘bilion’	
<i>kei</i> 京	10 ¹⁶	1,0000,0000,0000,0000	10,000,000,000,000,000	‘dziesięć biliardów’	
...	

kōkō ‘dziewięć’ nie wykazują takich hipotetyczno-etymologicznych właściwości. W niniejszym opisie pomijamy rozmaite kwestie dyskusyjne związane np. z chronologiczną odpowiednością $p \rightarrow f \rightarrow h$, gdyż nie ma to bezpośredniego związku z samą strukturą rodzimego systemu liczebnikowego w języku japońskim. Dodajmy jeszcze, iż podawane tu oznaczenia samogłosek opierają się na ośmioelementowej hipotezie starojapońskiego systemu wokalicznego autorstwa Shinkichi Hashimoto oraz Hisanosuke Izui, którzy rozróżniali dwa szeregi samogłosek *i*, *e* oraz *o*, a więc tzw. samogłoski pierwszego typu (oznaczane jako *i*, *e*, *ō*) i samogłoski drugiego typu (*ĩ*, *ẽ*, *o*). W odniesieniu do przednich fonemów *i*, *e* samogłoski *ĩ*, *ẽ* są artykulacyjnie cofnięte ku środkowi i jest to opozycja między cechą przedniości i środkowości, natomiast w parze *ō* : *o* samogłoska *ō* jest średnia, podczas gdy *o* – tylna. Jest to zatem opozycja środkowości i tylności.

Zaznaczyć należy, że charakterystyczną cechą japońskiego systemu podawania krotności jest to, iż progiem dla liczebników mnożnikowych jest tu liczebnik 10000, czyli 10^4 (a nie, jak np. w językach indoeuropejskich, 1000, tj. 10^3) i stąd wszystkie kolejne liczebniki mnożnikowe są wielokrotnościami liczby 10000. Takie właśnie liczebniki mnożnikowe nazywające liczby, które matematycznie można oddać w ogólnej postaci $10^{n \times 4}$ (gdzie n oznacza dowolną liczbę naturalną), będziemy nazywać *liczebnikami progowymi*. W naszym przypadku będą to więc podane wcześniej liczebniki *man* 万 ($10^{1 \times 4}$), *oku* 億 ($10^{2 \times 4}$), *chō* 兆 ($10^{3 \times 4}$) oraz *kei* 京 ($10^{4 \times 4}$). Ich wyróżnienie jest o tyle istotne, że w zasadniczy sposób wpływają one na segmentację jednostek w obrębie mikrogramatyki liczebnikowej, o czym będzie mowa w dalszej części tego podrozdziału.

Ważną cechą liczebników progowych jest to, iż nigdy nie występują one samodzielnie, nawet wówczas, gdy nazywają swoją własną wartość (w takim przypadku zawsze wymagają przed sobą obecności liczebnika):

<i>ichiman</i> 一万	← <i>ichi</i> 一 + <i>man</i> 万	‘dziesięć tysięcy’
<i>ichioku</i> 一億	← <i>ichi</i> 一 + <i>oku</i> 億	‘sto milionów’
<i>itchō</i> 一兆	← <i>ichi</i> 一 + <i>chō</i> 兆	‘billion’
<i>ikkei</i> 一京	← <i>ichi</i> 一 + <i>kei</i> 京	‘dziesięć miliardów’

Tego typu liczebniki, czyli liczebniki złożone z dwóch lub większej liczby elementów prostych i mnożnikowych, są nazywane *liczebnikami złożonymi*⁹. Tworzeniem takich liczebników złożonych rządzą w języku japońskim trzy główne reguły omawianej tu mikrogramatyki liczebnikowej:

- *reguła multiplikatywności prepozycyjnej* – dla liczb będących iloczynem wielkości liczbowych danego liczebnika prostego oraz następującego po nim liczebnika mnożnikowego, czyli: jeżeli liczebnik o wyższej wartości liczbowej jest poprzedzany przez liczebnik o niższej wartości liczbowej, to wartości obu tych liczebników należy pomnożyć przez siebie;
- *reguła addytywności postpozycyjnej* – dla liczb będących sumą wielkości liczbowych danego liczebnika mnożnikowego oraz następującego po nim liczebnika prostego, czyli: jeżeli liczebnik o niższej wartości liczbowej jest poprzedzany przez liczebnik o wyższej wartości liczbowej, to wartości obu tych liczebników należy zsumować;
- *reguła cykliczności progowej* – obie podane wcześniej reguły odnoszą się do każdego z dziesięciotysięcznych cykli oddzielnie, przy czym za granicę kolejnego cyklu przyjmuje się każdy z liczebników progowych.

Znajomość tych trzech reguł umożliwia użytkownikom języka japońskiego tworzenie liczebników o dowolnych, nawet bardzo dużych wartościach liczbowych. Dla ilustracji działania tej mikrogramatyki podajemy tutaj tylko kilka przy-

⁹ Przyjęta tu została konwencja terminologiczna zastosowana w *Gramatyce japońskiej, tom 2* (R. Huszcza, J. Majewski, M. Ikushima, J. Pietrow 2003b: 404-456).

kładów liczebników złożonych (przy czym przyjmujemy tu zasadę, że liczebniki, dla których stosowana jest zasada addytywności pozycyjnej, będziemy w ich zapisie łańciskiem oddzielać dywizem, a granicę cyklu progowego – spacją).

LICZEBNIKI GŁÓWNE ZŁOŻONE

liczebniki złożone utworzone na podstawie reguły multiplikatywności prepozycyjnej:

<i>sanjū</i> 三十	3×10	‘trzydzieści’
<i>nanahyaku</i> 七百	7×100	‘siedemset’
<i>rokusen</i> 六千	6×1000	‘sześć tysięcy’
<i>hyakuman</i> 百万	100×10000	‘milion’
<i>gosenman</i> 五千万	$5 \times 1000 \times 10000$	‘pięćdziesiąt milionów’
<i>kyūhyakuoku</i> 九百億	$9 \times 100 \times 100000000$	‘dziewięćdziesiąt miliardów’

liczebniki złożone utworzone na podstawie reguły addytywności postpozycyjnej:

<i>jū-nana</i> 十七	$10 + 7$	‘siedemnaście’
<i>hyaku-ni</i> 百二	$100 + 2$	‘sto dwa’
<i>sen-hyaku-roku</i> 千百六	$1000 + 100 + 6$	‘tysiąc sto sześć’

liczebniki złożone utworzone na podstawie reguły cykliczności progowej:

<i>senhyaku man</i> 千百万	$(1000 + 100) \times 10000$	‘jedenaście milionów’
<i>hyakkei</i> 百京	$100 \times 1000000000000000000$	‘trylion’

liczebniki złożone utworzone na podstawie dwóch lub trzech reguł zastosowanych łącznie:

<i>yonjū-kyū</i> 四十九	$4 \times 10 + 9$	‘czterdzieści dziewięć’
<i>sen-kyūhyaku-kyūjū-go</i> 千九百九十五	$1000 + 9 \times 100 + 9 \times 10 + 5$	‘tysiąc dziewięćset dziewięćdziesiąt pięć’
<i>ichiman-nisen-san</i> 一万二千三	$1 \times 10000 + 2 \times 1000 + 3$	‘dwanaście tysięcy trzy’
<i>yonsen-kyūhyaku oku</i> 四千九百億	$(4 \times 1000 + 9 \times 100) \times 100,000,000$	‘czterysta dziewięćdziesiąt miliardów’

Należy jeszcze wspomnieć, iż we współczesnym języku japońskim występują także archaiczne (wywodzące się z dawnej odmiany japońszczyzny) rodzime leksemmy liczebnikowe na oznaczenie niektórych wartości liczbowych z zakresu powyżej dziesięciu. Leksemów tych jest jednak bardzo niewiele i występują jedynie w skostniałych frazach kategoryzatorowych oraz we frazach całkowicie znominalizowanych:

<i>to-, too, -so</i> ¹⁰ 十	10	‘dziesięć’
<i>hata-, hatsu-</i> 二十	20	‘dwadzieścia’
<i>momo, -o</i> ¹¹ 百	100	‘sto’
<i>chi</i> 千	1000	‘tysiąc’
<i>yorozu</i> 万	10,000	‘dziesięć tysięcy’

W języku starojapońskim mikrogramatyka liczebników złożonych obejmowała także rodzime rdzenie liczebnikowe, które pojawiały się w połączeniach multiplikatywnych oraz peryfrastycznych addytywnych. I tak, liczebnik ‘pięćdziesiąt’ (*iso* 五十) był tworzony jako połączenie starojapońskiego liczebnika *i* 五 ‘pięć’ oraz liczebnika mnożnikowego w postaci sufiksальной *-so* 十.

Starojapońskie liczebniki rodzime tworzyły złożone liczebniki oparte na mechanizmie addytywnym i multiplikatywnym. Liczebniki addytywne tworzone były w postaci fraz z użyciem wyrazu *amari* w wariancie *mari*, np. *tōwō mari yō hashira*¹² *no kami* ‘czternastu bogów, czternaście bóstw’, natomiast multiplikatywne – jako bezpośrednie połączenia rdzeni liczebnikowych, np. *iso* ‘dwadzieścia’, *yaso* ‘osiemdziesiąt’¹³.

Dyskutowana tutaj dwusystemowość, w rozumieniu gramatycznym i leksykalnym, uwidacznia się także w zbiorze japońskich liczebników porządkowych, które obejmują dwa podzbiory złożonych morfologicznie elementów z gramatycznym wykładnikiem funkcji porządkowej, a więc postpozycyjne pod względem usytuowania tego wykładnika liczebniki rodzime oraz prepozycyjne pod tym względem liczebniki sinojapońskie. Rodzimym wykładnikiem funkcji porządkowej jest morfem *-me* め (dawniej zapisywany znakiem 目), który wymaga przed sobą wspomnianej wyżej kategoryalnej końcówki *-tsu* つ:

<i>hitotsu</i> 一つ	‘jeden’	<i>hitotsume</i> 一つめ	‘pierwszy’
<i>futatsu</i> 二つ	‘dwa’	<i>futatsume</i> 二つめ	‘drugi’
<i>mittsu</i> 三つ	‘trzy’	<i>mittsume</i> 三つめ	‘trzeci’
<i>yottsu</i> 四つ	‘cztery’	<i>yottsume</i> 四つめ	‘czwarty’
<i>itsutsu</i> 五つ	‘pięć’	<i>itsutsume</i> 五つめ	‘piąty’
<i>muttsu</i> 六つ	‘sześć’	<i>muttsume</i> 六つめ	‘szósty’
<i>nanatsu</i> 七つ	‘siedem’	<i>nanatsume</i> 七つめ	‘siódmy’
<i>yattsu</i> 八つ	‘osiem’	<i>yattsume</i> 八つめ	‘ósmy’
<i>kokonotsu</i> 九つ	‘dziewięć’	<i>kokonotsume</i> 九つめ	‘dziewiąty’
<i>too</i> 十	‘dziesięć’	<i>(toome)</i> 十め	‘dziesiąty’

¹⁰ Występuje jedynie w funkcji liczebnika mnożnikowego.

¹¹ Analogiczny mnożnikowy wariant liczebnika *momo*.

¹² N.A. Syromiatnikov podaje formę *pasira*.

¹³ W podanych za R.A. Millerem przykładach liczebników typu *yaso-ti* element *ti* jest faktycznie starojapońskim kategoryzatorem ogólnym (odpowiadającym współczesnemu kategoryzatorowi *tsu*), zatem wymienione wyżej liczebniki są w naszym rozumieniu liczebnikami generycznymi, czyli morfologicznie kategoryzatorowymi. Aby więc sprowadzić je do najdawniejszej historycznie postaci bezkategoryzatorowej, należy pominąć ten kategoryzator.

Sinojapońskie liczebniki porządkowe tworzone są natomiast za pomocą prepozycyjnego wykładnika gramatycznego *dai-* 第, czyli przódówki o funkcji porządkowej.

<i>ichi</i> 一	‘jeden’	<i>daiichi</i> 第一	‘pierwszy’
<i>ni</i> 二	‘dwa’	<i>daini</i> 第二	‘drugi’
<i>san</i> 三	‘trzy’	<i>daisan</i> 第三	‘trzeci’
<i>yon</i> 四	‘cztery’	<i>daiyon</i> 第四	‘czwarty’
<i>go</i> 五	‘pięć’	<i>daigo</i> 第五	‘piąty’
<i>roku</i> 六	‘sześć’	<i>dairoku</i> 第六	‘szósty’
<i>nana</i> 七	‘siedem’	<i>dainana</i> 第七	‘siódmy’
<i>hachi</i> 八	‘osiem’	<i>daihachi</i> 第八	‘ósmy’
<i>kyū</i> 九	‘dziewięć’	<i>daikyū</i> 第九	‘dziewiąty’
<i>jū</i> 十	‘dziesięć’	<i>daijū</i> 第十	‘dziesiąty’

Tak utworzone liczebniki porządkowe rodzime oraz sinojapońskie w funkcji przydawki występują w połączeniu z partykułą genetivu *no*, która dla liczebników rodzimych jest w tej pozycji obligatoryjna, natomiast dla porządkowych liczebników sinojapońskich – nie, gdyż w otoczeniu morfologicznie sinojapońskim liczebnik porządkowy może występować bezpośrednio przed liczebnikiem, np. *daiichi inshō* 第一印象 ‘pierwsze wrażenie’, *daini fujin* 第二婦人 ‘druga żona (w wielożeństwie)’, *Daini Teisei* 第二帝政 ‘Drugie Cesarstwo (we Francji)’, *Daini Intānashonarū* 第二インターナショナル ‘Druga Międzynarodówka’, *daisan sekai* 第三世界 ‘Trzeci Świat’, *daiyon seiryoku* 第四勢力 ‘czwarta siła’.

Oba szeregi liczebników porządkowych mogą występować samodzielnie w funkcji orzecznika w japońskim orzeczeniu imiennym, np.

Anzen wa daiichi desu.

安全は第一です。

‘Bezpieczeństwo jest najważniejsze’ (dosł. bezpieczeństwo – numer jeden).

Sore wa hitotsume desu.

それは一つ目です。

‘To jest pierwsze’.

Nie należy jednak zapominać, że z typologiczno-gramatycznego punktu widzenia trudno byłoby w języku japońskim wydzielić oba podzbiory liczebników głównych i porządkowych jako odpowiadające sobie symetrycznie fleksyjne formy usytuowane w mikrosystemie liczebnikowym w analogiczny sposób. O takiej symetryczności można mówić np. w języku angielskim, gdzie zbiory liczebników głównych i porządkowych wzajemnie się dopełniają i gdzie liczebniki porządkowe są motywowane semantycznie przez liczebniki główne, tworząc klasę części mowy bliską przymiotnikom, gdyż określają one rzeczowniki. Angielskie liczebniki główne są pozbawione gramatycznego wykładnika swojej

funkcji składniowej, podczas gdy liczebniki porządkowe (z wyjątkiem trzech pierwszych o charakterze nieregularnym) przyjmują gramatyczny wykładnik takiej funkcji (nie tylko składniowej, ale i semantycznej) – końcówkę *th*:

<i>one</i>	‘jeden’	<i>first</i>	‘pierwszy’
<i>two</i>	‘dwa’	<i>second</i>	‘drugi’
<i>three</i>	‘trzy’	<i>third</i>	‘trzeci’
<i>four</i>	‘cztery’	<i>fourth</i>	‘czwarty’
<i>five</i>	‘pięć’	<i>fifth</i>	‘piąty’
<i>six</i>	‘sześć’	<i>sixth</i>	‘szósty’
<i>seven</i>	‘siedem’	<i>seventh</i>	‘siódmy’
<i>eight</i>	‘osiem’	<i>eighth</i>	‘ósmy’
<i>nine</i>	‘dziewięć’	<i>ninth</i>	‘dziewiąty’
<i>ten</i>	‘dziesięć’	<i>tenth</i>	‘dziesiąty’

W obrębie języka japońskiego, w przeciwieństwie do liczebników angielskich, gdzie udział elementów zapożyczonych jest dla wariacji liczebnikowej nieistotny i gdzie ich autonomia językowa niemal nie jest zaznaczona, możemy mówić, jak to widać w podanych wyżej przykładach, o bardzo wyrazistym dualizmie morfologicznym, pamiętając jednocześnie, że wielosystemowość rozumiana nieco szerzej obejmuje swoim zakresem znaczeniowym także ksenojapoński, czyli anglojapoński ciąg liczebnikowy, obserwowalny coraz wyraźniej we współczesnej japońszczyźnie. Są to zatem zapożyczone z języka angielskiego i zasymilowane fonetycznie liczebniki główne i porządkowe, takie jak:

<i>wan</i> ワン	‘jeden’	<i>fāsuto</i> ファースト	‘pierwszy’
<i>tsû</i> ツー	‘dwa’	<i>sekando</i> セカンド	‘drugi’
<i>surî</i> スリー	‘trzy’	<i>sâdo</i> サード	‘trzeci’
<i>foa</i> (fô) フォア (フォー)	‘cztery’	<i>fôsu</i> フォース	‘czwarty’ ¹⁴
<i>faibu</i> ファイブ	‘pięć’	<i>fifusu</i> フィフス	‘piąty’ itd.
<i>shikkusu</i> シックス	‘sześć’		
<i>seibun</i> セブン	‘siedem’		
<i>eito</i> エイト	‘osiem’		
<i>nain</i> ナイン	‘dziewięć’		
<i>ten</i> テン	‘dziesięć’		

Angielski podsystem liczebnikowy wciąż zajmuje w całym japońskim systemie liczebnikowym pozycję marginalną, podlega licznym ograniczeniom w zakresie łączliwości, i to takim ograniczeniom, których źródłem jest idiomatyzm, czy też leksykalność, połączeń liczebników anglojapońskich z innymi wyrazami anglojapońskimi. Z tego względu w naszym opisie będziemy anglojapoński podsystem liczebnikowy traktować jako podsystem poboczny, nato-

¹⁴ Anglojapońskie liczebniki porządkowe powyżej 3, z uwagi na ich niską frekwencję użycia, są podawane jako hasła jedynie przez niektóre słowniki języka japońskiego.

miast oba pozostałe podzbiory liczebnikowe, czyli rodzimy i sinojapoński, uznajemy za podsystemy centralne, wypełniające zasadniczy fragment całego systemu.

Oba centralne podzbiory liczebnikowe ujawniają odmienne własności typologiczno-morfologiczne, wynikające z ich przynależności do różnych podsystemów morfologicznych i z ich wzajemnego usytuowania w systemie językowym współczesnej japońszczyzny. Liczebniki rodzime odznaczają się samodzielnością składniową oraz leksykalną, mogą być uważane za odrębne leksemy. Łączące się z nimi morfemy, kategorialny wykładnik *-tsu*, charakteryzujący liczebniki główne, oraz kategorialny wykładnik *-me*, charakteryzujący liczebniki porządkowe, mogą być uważane za aglutynacyjne końcówki fleksyjne.

Liczebnikom sinojapońskim można przypisać status niesamodzielnych morfemów, które tworzą jedynie ciągi liczebników złożonych, oparte na gramatyce addytywnej i multiplikacyjnej, natomiast w izolacji mogą one występować jedynie w ciągach wyliczeniowych, bądź też jedynie jako symbole używane w supozycji materialnej, por. *ichi* 一, *ni* 二, *san* 三 ‘jeden, dwa, trzy’ jako wyliczenie kolejności albo też *Jū desu*. 十です. ‘Dziesięć’ jako odpowiedź na pytanie *Nanban desu ka?* 何番ですか. ‘Który ma pan numer?’. W języku polskim opozycja tego typu może zachodzić między liczebnikiem *raz* oraz *jeden*, np. w wyliczance *raz, dwa, trzy* (pierwszy element jest wyrazem nie tylko potocznym, ale też symbolem używanym wyłącznie w tego typu ciągach wyliczeniowych) czy też w wyrażeniu *zrobić CO raz, dwa*.

5.2. Morfologiczne reguły łączliwości liczebników i kategoryzatorów

Zanim przystąpimy do dyskusji nad morfologią połączeń liczebnikowo-kategoryzatorowych, przez chwilę musimy się zająć zagadnieniem samodzielności morfologicznej, leksykalnej i składniowej liczebników rodzimych oraz sinojapońskich. Liczebniki rodzime występują w ich postaci skrótowej w niezwykle ograniczonych kontekstach, gdyż używane są jedynie w tzw. wyliczeniach typu *hi* 一, *fu* 二, *mi* 三, *yo* 四..., kiedy mówiący jednocześnie składa kolejno palce w dłoni bądź liczy w pamięci. Wyliczenia takie nie mogą obejmować dwusylabowych wariantów liczebników rodzimych, gdyż jako rdzenie liczebnikowe występują one jedynie w złożeniach z rzeczownikami bądź z niektórymi kategoryzatorami rodzimymi.

Złożenia liczebnikowo-rzeczownikowe:

hitoashi 一足 ‘stopa’

hitoame 一雨 ‘deszcz; deszczu’

hitokoto 一言 ‘słowo; słówko’

hitome 一目 ‘spojrzenie’

futagokoro (*futa* + *kokoro*) 二心 ‘rozdzarcie wewnętrzne’
futago (*futa* + *ko*) 双子 ‘bliźnięta’
futaoya 二親 ‘ojciec i matka, rodzice’
mike 三毛 ‘trójwłosy (o kolorze sierści kota)’

Połączenia liczebnikowo-kategoryzatorowe:

hitokuchi 一口 ‘jeden wazon; jeden kran’
hitohashira 一柱 ‘jedno bóstwo shintoistyczne’
hitomune 一棟 ‘jeden zadaszony budynek’
hitosao 一竿 ‘jedna komoda; jedna chorągiew’

Połączenia liczebnikowo-enumeratorowe:

hitotaba 一束 ‘pęczek (np. porów)’
hitokuchi 一口 ‘kęs’
hitohako 一箱 ‘pudełko (np. zapalek)’
hitosaji 一匙 ‘łyżka (np. soli)’

Z morfologicznego punktu widzenia skrócone warianty liczebników rodzimych, takie jak *hi-*, *hito-* ‘jeden’, *fu-*, *futa-* ‘dwa’, *mi-*, *mitsu-* ‘trzy’, *i-*, *itsu-* ‘pięć’, *mu-*, *mutsu-* ‘sześć’, *ya-*, *yatsu-* ‘osiem’, *kokono-* ‘dziewięć’ oraz *to-* ‘dziesięć’, nie są samodzielnymi wyrazami tekstowymi, tzn. mogą występować wyłącznie jako człony złożeń słowotwórczych bądź też w połączeniach z rodzimymi kategoryzatorami i w takim wypadku musimy rozstrzygnąć, czy połączenia takie będziemy traktować jako szczególne formy fleksyjne liczebników czy jako nieregularne konstrukcje słowotwórcze, złożone z liczebnikowego tematu słowotwórczego oraz z sufiksu będącego kategoryzatorem. Wyrażną trudność stanowi tu fakt, że w funkcji kategoryzatora w połączeniach takich występują często samodzielne rzeczowniki rodzime, co mogłoby skłaniać raczej do uznania takich połączeń za słowotwórcze złożenia. A to z kolei zmusza nas do rozstrzygnięcia, czy kategoryzatorem może być samodzielny rzeczownik czy też raczej jakiś niesamodzielny morfem, zbliżony pod względem budowy i funkcji do końcówki fleksyjnej. Jako argument za częściową gramatykalizacją podanych tu kategoryzatorów może służyć to, że ich znaczenie w tej funkcji często nie pokrywa się z ich właściwym znaczeniem rzeczownikowym. Dla morfologii takich połączeń istotny też jest zamknięty bądź też przymknięty charakter takich połączeń, najczęściej ograniczających się do liczebnika *jeden*, *dwa*, a o wiele rzadziej do liczebnika *trzy*.

Połączenia z rodzimymi liczebnikami *pięć*, *sześć*, *osiem* czy *dziewięć* zdarzają się już niezwykle rzadko, a większość ma charakter czysto potencjalny. Z opisanych tu ograniczeń w samodzielności leksykalnej wyłamuje się liczebnik *nana* i częściowo liczebnik *yon*, gdyż mogą one występować w pewnej mierze obok pełnych form liczebnikowych jako ich ekwiwalenty, a więc *yon* obok *yottsū*, *nana* obok *nanatsu*. Te pełne formy liczebników rodzimych *hitotsu*, *futatsu*, *mitsu*, *itsutsu*, *muttsu*, *kokonotsu* oraz *too* są jedynymi samodzielnymi

leksykalnie wariantami występującymi jako odrębne człony zdaniowe czy też samodzielne wyrazy tekstowe. Są one jednak już formami morfologicznie złożonymi, podzielnymi na temat liczebnikowy i morfem *-tsu*, opisany tutaj wcześniej (por. rozdział 3.4.) jako kategoryzator neutralizujący. Końcówki *-tsu* nie przyjmuje jednak liczebnik *to* ‘dziesięć’, gdyż w funkcji samodzielnego leksykalnie rzeczownika jest on zastępowany coraz częściej przez sinojapoński liczebnik *jū*.

W naszej interpretacji morfologicznego statusu kategoryzatorów chcielibyśmy przychylić się do zdania, że jako wykładniki kategorii kwantytatywnego rodzaju rzeczowników, inkorporowane do liczebników, są one przyliczebnikowymi końcówkami, a nie posiłkowymi liczebnikami, partykułami liczebnikowymi czy też szczególnym podtypem samych liczebników. Status enumeratorów pozakategoryzatorowych natomiast musi być rozstrzygany odrębnie, gdyż nie reprezentują one żadnej kategorii gramatycznej, toteż powinny być traktowane jako morfemy słowotwórcze o charakterze sufiksów przyliczebnikowych bądź też jako synsemantyczne, przyliczebnikowe enklityki rzeczowników zaliczanych do rozległej kategorii wyrazów obejmujących m.in. jednostki miary, rachuby czasu i wiele innych. Używając zatem terminu *kategoryzator*, chcielibyśmy ukazać nieco inaczej niż wielu innych autorów rzeczywistą funkcję gramatyczną tych jednostek leksykonu japońskiego, ich odmienny od pozostałych enumeratorów status oraz reguły rządzące ich użyciem w tekście. Trzeba jednak zaznaczyć, że traktowanie kategoryzatorów jako końcówek może napotkać istotną trudność interpretacyjną w wypadku ich połączeń z prepozycyjnymi czy też proklitycznymi jednostkami kwantytatywnymi, takimi jak *sū*- 数- ‘kilka’ oraz zespolone z nim liczebniki mnożnikowe typu *sūjū*- 数十- ‘kilkadziesiąt’, *sūhyaku*- 数百- ‘kilkaset’, *sūsen*- 数千- ‘kilka tysięcy’ itd. W połączeniach typu

sūnin 数人 ‘kilku ludzi; kilkoro ludzi’

sūmai 数枚 ‘kilka kartek’

sūhiki 数匹 ‘kilka zwierząt’

sūsatsu 数冊 ‘kilka woluminów’

sūtō 数島 ‘kilka wysp’

sūten 数点 ‘kilka eksponatów’

występuje z czysto słowotwórczego punktu widzenia jedynie prefiks *sū*- 数- oraz sufiks kategoryzatorowy bez żadnego tematu słowotwórczego. Świadczyć to może o tym, że kategoryzatory są jednak jednostkami leksykonu o statusie bliższym wyrazom samodzielnym niż afiksom czy morfologicznym końcówkom. W bardziej rozbudowanych połączeniach omawianego tu typu, a więc w takich, gdzie sinojapońskiemu morfemowi *sū* 数 towarzyszą liczebniki mnożnikowe, np.:

sūjūnin 数十人 ‘kilkudziesięciu ludzi’

sūjūmai 数十枚 ‘kilkadziesiąt kartek’

sūjūhiki 数十匹 ‘kilkadziesiąt zwierząt’
sūjūsatsu 数十冊 ‘kilkadziesiąt woluminów’
sūjūtō 数十島 ‘kilkadziesiąt wysp’
sūjutten 数十点 ‘kilkadziesiąt eksponatów’

sūhyakunin 数百人 ‘kilkaset ludzi’
sūhyakumai 数百枚 ‘kilkaset kartek’
sūhyakuhiki 数百匹 ‘kilkaset zwierząt’
sūhyakusatsu 数百冊 ‘kilkaset woluminów’
sūhyakutō 数百島 ‘kilkaset wysp’
sūhyakuten 数百点 ‘kilkaset eksponatów’

oraz w takich, gdzie *sū* 数 występuje po liczebnikach mnożnikowych, np.

jūsūnin 十数人 ‘kilkanaścioro ludzi’
jūsūmai 十数枚 ‘kilkanaście kartek’
jūsūhiki 十数匹 ‘kilkanaście zwierząt’
jūsūsatsu 十数冊 ‘kilkanaście woluminów’
jūsūtō 十数島 ‘kilkanaście wysp’
jūsūten 十数点 ‘kilkanaście eksponatów’

hyakusūnin 百数人 ‘stu kilku ludzi’
hyakusūmai 百数枚 ‘sto kilka kartek’
hyakusūhiki 百数匹 ‘sto kilka zwierząt’
hyakusūsatsu 百数冊 ‘sto kilka woluminów’
hyakusūtō 百数島 ‘sto kilka wysp’
hyakusūten 百数点 ‘sto kilka eksponatów’

to właśnie liczebniki mogą pełnić funkcję tematu słowotwórczego, dzięki czemu niesamodzielny morfologicznie status kategoryzatorów znajduje, przynajmniej częściowe, potwierdzenie.

W świetle przytoczonych tutaj faktów trudno zatem w sposób całkowicie jednoznaczny określić ten status, chociaż z interesującego nas punktu widzenia pełnienie funkcji morfologicznego wykładnika kategorii gramatycznej podporządkowanego semantycznie rzeczownikom, a morfologicznie i prozodycznie liczebnikom, może posłużyć jako najważniejsze kryterium formalnej charakterystyki kategoryzatora.

Najważniejszą regułą łączliwości morfologicznej liczebników i kategoryzatorów jest tutaj reguła systemowej jednorodności. Polega ona na tym, że liczebniki rodzime łączą się z kategoryzatorami należącymi do tego samego podsystemu leksykalnego, natomiast liczebniki sinojapońskie łączą się z kategoryzatorami sinojapońskimi. Tak więc możemy tu wyróżnić dwa odrębne morfologicznie szeregi połączeń liczebnikowo-kategoryzatorowych:

POŁĄCZENIA RODZIME

hitori 一人 ‘jeden człowiek’
futari 二人 ‘dwoje ludzi’
futaeda 二枝 ‘dwie gałązki’
minagare 三流れ ‘trzy chorałowie’
hitokoto 一言 ‘jedno słowo’
hitokasane 一重ね ‘jedna złożona pościel’
mihira 三片 ‘trzy płatki śniegu’

futasao 二竿 ‘dwie komody’

POŁĄCZENIA SINOJAPANEŃSKIE

sannin 三人 ‘troje ludzi’
*yonin*¹⁵ 四人 ‘czworo ludzi’
san'yō 三葉 ‘cztery listki’
gowa 五羽 ‘pięć ptaków’
hachiin 八院 ‘osiem szpitali’
hyakudai 百台 ‘sto pojazdów’
sen'ichiya 千一夜 ‘tysiąc jeden nocy’

hyakumanbu 百万部 ‘milion egzemplarzy’

Z uwagi na wspomniany wcześniej zamknięty charakter podzbioru liczebników rodzimych, które w połączeniach z kategoryzatorami rodzimymi są z reguły ograniczone do liczebników *hito* 一 ‘jeden’, *futa* 二 ‘dwa’ (rzadziej *mi* 三 ‘trzy’), w połączeniach z pozostałymi liczebnikami obserwujemy działanie reguły morfologicznej hybrydyzacji bądź też reguły doraźnej inkorporacji liczebników sinojapońskich do podzbioru rodzimego w celu wypełnienia tej luki. Tak więc liczne, choć nie wszystkie, kategoryzatory rodzime łączą się wówczas z liczebnikami sinojapońskimi (bądź rodzimymi, inkorporowanymi od dawna do podsystemu, sinojapońskimi, takimi jak *yon* (z wariantem *yō*) 四 ‘cztery’ czy *nana* 七 ‘siedem’). Hybrydyzację taką można zaobserwować na przykładzie rodzimego kategoryzatora *sao* 竿.

PODSYSTEM RODZIMY

hitosao 一竿 ‘jedna komoda’
futasao 二竿 ‘dwie komody’
 (?) *misao* 三竿 ‘trzy komody’

PODSYSTEM SINOJAPANEŃSKI

sansao 三竿 ‘trzy komody’
yonsao 四竿 ‘cztery komody’
gosao 五竿 ‘pięć komód’
rokusao 六竿 ‘sześć komód’
nanasao 七竿 ‘siedem komód’
hassao 八竿 ‘osiem komód’
kyūsao 九竿 ‘dziewięć komód’
jussao (*jissao*) 十竿 ‘dziesięć komód’
hyakusao 百竿 ‘sto komód’
ichimansao 一万竿 ‘dziesięć tysięcy komód’

Najliczniejszy zasób połączeń liczebnikowo-kategoryzatorowych w podsystemie rodzimym reprezentuje omawiany tu wielokrotnie, zarówno semantycznie, jak i morfologicznie, generalizujący kategoryzator *tsu* づ. Łączy się on z li-

¹⁵ *Yō* 四 jest liczebnikiem genetycznie rodzimym inkorporowanym do podsystemu sinojapońskiego.

czebnikami rodzimymi aż do dziewięciu włącznie, natomiast w połączeniach z liczebnikami o większej wartości, w tym z jednym tylko rodzimym – *too* 十 ‘dziesięć’ oraz z pozostałymi należącymi do podsystemu sinojapońskiego, kategoryzator ten ulega morfologicznej neutralizacji i jest wówczas reprezentowany przez postać zerową.

PODSYSTEM RODZIMY		PODSYSTEM SINOJAPANEŃSKI
<i>yume hitotsu</i> 夢一つ		‘jedno marzenie’
<i>yume futatsu</i> 夢二つ		‘dwa marzenia’
<i>yume mittsu</i> 夢三つ		‘trzy marzenia’
<i>yume yottsu</i> 夢四つ		‘cztery marzenia’
<i>yume itsutsu</i> 夢五つ		‘pięć marzeń’
<i>yume muttsu</i> 夢六つ		‘sześć marzeń’
<i>yume nanatsu</i> 夢七つ		‘siedem marzeń’
<i>yume yattsu</i> 夢八つ		‘osiem marzeń’
<i>yume kokonotsu</i> 夢九つ		‘dziewięć marzeń’
(<i>yume too</i> 夢十 ¹⁶)	→	<i>yume jukko</i> 夢十個 ‘dziesięć marzeń’
		<i>yume jûichi</i> 夢十一 ‘jedenaście marzeń’
		<i>yume jûni</i> 夢十二 ‘dwanaście marzeń’
		<i>yume hyaku</i> 夢百 ‘sto marzeń’
		<i>yume sen</i> 夢千 ‘tysiąc marzeń’
		<i>yume sen'ichi</i> 夢千一 ‘tysiąc jeden marzeń’

Należy wszakże pamiętać, że ten aspekt łączliwości morfologicznej liczebników i kategoryzatorów wiąże się bezpośrednio także z problematyką semantyczną, gdyż w odróżnieniu od rzeczowników abstrakcyjnych (takich jak podany wyżej rzeczownik *yume* 夢 ‘marzenie; sen’) rzeczowniki nazywające przedmioty konkretne wymagają dla szeregu liczebników wyższej wartości „przełączenia” na inny kategoryzator po to, by wypełnić lukę przyliczebnikową. Najczęściej takim nowym, substytutowym kategoryzatorem jest inny kategoryzator neutralizujący (np. *ko* 個). Porównajmy zatem taki sam szereg liczebnikowy dla konkretnych rzeczowników, takich jak *ringo* 林檎 ‘jabłko’ lub *tamago* 卵 ‘jajko’:

PODSYSTEM RODZIMY	PODSYSTEM SINOJAPANEŃSKI
<i>ringo hitotsu</i> 林檎一つ	‘jedno jabłko’
<i>ringo futatsu</i> 林檎二つ	‘dwa jabłka’
<i>ringo mittsu</i> 林檎三つ	‘trzy jabłka’
<i>ringo yottsu</i> 林檎四つ	‘cztery jabłka’

¹⁶ Tego typu połączenia z liczebnikiem *too* 十 są już dzisiaj rzadko spotykane, dlatego też podajemy je w nawiasach jako formy hipotetyczne. Współcześnie w ich miejsce używa się połączeń z kategoryzatorem generalizującym *ko* 個 w postaci *jukko* 十個. Uwaga ta dotyczy także podawanych w dalszej kolejności przykładów dla rzeczownika *ringo* 林檎 ‘jabłko’ oraz *tamago* 卵 ‘jajko’.

ringo itsutsu 林檎五つ 'pięć jablek'
ringo muttsu 林檎六つ 'sześć jablek'
ringo nanatsu 林檎七つ 'siedem jablek'
ringo yattsu 林檎八つ 'osiem jablek'
ringo kokonotsu 林檎九つ 'dziewięć jablek'
 (ringo too 林檎十) → *ringo jukko* 林檎十一個 'dziesięć jablek'
ringo jûikko 林檎十一個 'jedenaście jablek'
ringo jûniko 林檎十二個 'dwanaście jablek'
ringo hyakko 林檎百個 'sto jablek'
ringo senko 林檎千個 'tysiąc jablek'
ringo sen'ikko 林檎千一個 'tysiąc jeden jablek'

PODSYSTEM RODZIMY

tamago hitotsu 卵一つ 'jedno jajko'
tamago futatsu 卵二つ 'dwa jajka'
tamago mittsu 卵三つ 'trzy jajka'
tamago yottsu 卵四つ 'cztery jajka'
tamago itsutsu 卵五つ 'pięć jajek'
tamago muttsu 卵六つ 'sześć jajek'
tamago nanatsu 卵七つ 'siedem jajek'
tamago yattsu 卵八つ 'osiem jajek'
tamago kokonotsu 卵九つ 'dziewięć jajek'
 (tamago too 卵十) →

PODSYSTEM SINOJAPONSKI

tamago jukko 卵十一個 'dziesięć jajek'
tamago jûikko 卵十一個 'jedenaście jajek'
tamago jûniko 卵十二個 'dwanaście jajek'
tamago hyakko 卵百個 'sto jajek'
tamago senko 卵千個 'tysiąc jajek'
tamago sen'ikko 卵千一個 'tysiąc jeden jajek'

Analizowana tutaj łączliwość morfologiczna liczebników i kategoryzatorów jest znacznie zróżnicowana pod względem stabilności systemowej i zależy bezpośrednio od stopnia gramatyzacji rozróżnień kwantytatywno-kategorialnych danego typu. Im bardziej centralny charakter ma usytuowanie danej kategorii składowej w obrębie całej sieci rozróżnień generycznych, tym bardziej stabilny zakres mają reguły morfologicznych połączeń liczebnikowo-kategoryzatorowych.

5.3. Upodobnienia i zmiany fonetyczne

Zajmiemy się teraz problematyką asymilacji morfologicznej i wariacji zarówno liczebników, jak i kategoryzatorów, pamiętając, że dokładnie tym samym regułom upodobnień o charakterze najczęściej morfonologicznym podlegają także połączenia liczebników ze wszystkimi enumeratorami. Należy jeszcze

zaznaczyć, że omawiane tutaj upodobnienia dotyczą wyłącznie systemu sinojapońskiego i występują na morfologicznej granicy między liczebnikiem oraz kategoryzátorem. Zasady rządzące tymi upodobnieniami mogą być sprowadzone do kilku najważniejszych twierdzeń:

1. narzucane są one przez wygłosowe mory liczebników sinojapońskich o postaci *-chi*, *-ku* oraz języczkowej półsamogłoski [-N], czyli przez liczebniki *ichi* 一 ‘jeden’, *san* 三 ‘trzy’, *yon* 四 ‘cztery’, *roku* 六 ‘sześć’, *hachi* 八 ‘osiem’, *hyaku* 百 ‘sto’, *man* 万 ‘dziesięć tysięcy’ oraz, wyjątkowo, w niektórych przypadkach przez liczebnik *jū* 十 ‘dziesięć’;
2. nie zachodzą one w wypadku, gdy nagłosowym elementem kategoryzátora jest samogłoska lub jakakolwiek spółgłoska dźwięczna (np. *ichian* 一案 ‘jeden plan’, *hachirin* 八輪 ‘osiem kół’, *ichidai* 一台 ‘jedno urządzenie’, *ichiya* 一夜 ‘jedna noc’, *ichigo* 一語 ‘jeden wyraz; jedno słówko’);
3. ich mechanizm fonetyczny ogranicza się przede wszystkim do asymilacyjnych geminacji nagłosu kategoryzátora, asymilacyjnych udźwięcznień oraz jednoczesnej redukcji końcowej mory liczebnika.

Obok tego występują reguły o charakterze szczegółowym odnoszące się do poszczególnych typów wygłosów liczebnikowych oraz nagłosów kategoryzátora. Należy zaznaczyć, że posługujemy się tutaj przyjętym w prozodycznym i morfonologicznym opisie japońszczyzny pojęciem mory jako minimalnej jednostki zdolnej pełnić funkcję nośnika tonalności akcentowej oraz, co należy szczególnie podkreślić, jednostki grafemiczno-morfologicznej, której rzeczywista postać fonotaktyczna może być przedmiotem dyskusji. W zapisie pismem *kana* morze takiej odpowiada z reguły pełnowymiarowy lub zmniejszony znak tzw. sylabariusza (jap. *tsumeru on* 詰める音 (ツメル音), czyli „małe” *tsu* つ). Reguły te omówimy kolejno w odniesieniu do czterech potencjalnych typów nagłosów w pierwszej morze kategoryzátora objętej zasięgiem zjawiska asymilacji:

a) kategoryzátory z nagłosową spółgłoską *k*- [k]

połączenia z liczebnikami zakończonymi na *-chi*:

redukowana jest nagłosowa spółgłoska liczebnika, a geminacji ulega nagłosowa spółgłoska kategoryzátora¹⁷

-chi + *k-* → *-kk-*

ichi 一 + *ko* 個 → *ikko* 一個 ‘jedno (np. jabłko)’

hachi 八 + *kasho* 箇所 → *hakkasho* 八箇所 ‘osiem (miejsc)’

połączenia z liczebnikami zakończonymi na *-ku*:

redukowana jest nagłosowa spółgłoska liczebnika, a geminacji ulega nagłosowa spółgłoska kategoryzátora

¹⁷ W fonologicznej koncepcji S. Hattori powstaje tu tzw. geminujący fonem-mora.

	-ku	+	k-	→	-kk-
<i>roku</i> 六	+	<i>ken</i> 軒		→	<i>rokken</i> 六軒 ‘sześć (budynków)’
<i>hyaku</i> 百	+	<i>kakoku</i> ケ国		→	<i>hyakkakoku</i> 百ヶ国 ‘sto (państw)’

połączenia z liczebnikami zakończonymi na [-N]:

z zasady w pozycji tej nie występuje żadna asymilacja morfonologiczna, z jednym wyjątkiem enumeratora *kai* 階, gdzie w połączeniu z liczebnikiem *san* 三 ‘trzy’ pojawia się oboczność *sankai* 三階 : *sangai* 三階 (z asymilacją udźwięczniającą)

	[-N]	+	k-	→	-Nk-
	[-N]	+	k-	→	-Ng-
<i>san</i> 三	+	<i>kai</i> 回		→	<i>sankai</i> 三回 ‘trzy razy’
ale					
<i>san</i> 三	+	<i>kai</i> 階		→	<i>sangai</i> 三階 ‘trzecie piętro’

połączenia z liczebnikiem *jû* 十 ‘dziesięć’:

występuje tutaj asymilacja geminująca połączona z redukcją długości samogłoski liczebnika bądź niekiedy, w wariancie potocznym, także z jej ścieśnieniem do [i]

	<i>jû</i>	+	k-	→	<i>jukk-</i>
	<i>jû</i>	+	k-	→	<i>jikk-</i>
<i>jû</i> 十	+	<i>ki</i> 基		→	<i>jukki</i> 十基 ‘dziesięć (np. pieców)’
<i>jû</i> 十	+	<i>ki</i> 基		→	<i>jikki</i> 十基 ‘dziesięć (np. pieców)’
<i>jû</i> 十	+	<i>kyaku</i> 脚		→	<i>jukkyaku</i> 十脚 ‘dziesięć (krzesel)’
<i>jû</i> 十	+	<i>kyaku</i> 脚		→	<i>jikkyaku</i> 十脚 ‘dziesięć (krzesel)’

b) kategoryzatory z nagłosową spółgłoską *s-* [s] lub z jej pozycyjnym wariantem *sh-* [ç] przed [i], [j]

połączenia z liczebnikami zakończonymi na *-chi*:

redukowana jest nagłosowa spółgłoska liczebnika, a geminacji ulega nagłosowa spółgłoska kategoryzatora; w niektórych bardzo rzadkich przypadkach geminacja nie następuje, a dochodzi do udźwięcznienia nagłosowej spółgłoski kategoryzatora

	-chi	+	s-	→	-ss-
	-chi	+	sh-	→	-ssh-
	-chi	+	s-	→	-chiz-
<i>ichi</i> 一	+	<i>sen</i> 線		→	<i>issen</i> 一線 ‘jedna (linia)’
<i>hachi</i> 八	+	<i>sha</i> 社		→	<i>hassha</i> 八社 ‘osiem (firm)’
<i>ichi</i> 一	+	<i>san</i> 山		→	<i>ichizan</i> 一山 ‘jedna (górze)’

połączenia z liczebnikami zakończonymi na *-ku*:

w pozycji tej nie następuje żadna asymilacja morfonologiczna

-ku	+	s-	→	-kus-
-ku	+	sh-	→	-kush-

<i>roku</i> 六	+	<i>sen</i> 戦	→	<i>rokusen</i> 六戦 ‘sześć (bitew)’
<i>hyaku</i> 百	+	<i>shô</i> 床	→	<i>hyakushô</i> 百床 ‘sto (łózek)’

połączenia z liczebnikami zakończonymi na [-N]:

w pozycji tej nie następuje żadna asymilacja morfonologiczna

[-N]	+	s-	→	-Ns-
[-N]	+	sh-	→	-Nsh-

<i>san</i> 三	+	<i>satsu</i> 冊	→	<i>sansatsu</i> 三冊 ‘trzy (woluminy)’
<i>yon</i> 四	+	<i>shi</i> 齒	→	<i>yonsshi</i> 四齒 ‘cztery (zęby)’

połączenia z liczebnikiem *jû* 十 ‘dziesięć’:

występuje tutaj asymilacja geminująca połączona z redukcją długości samogłoski liczebnika bądź niekiedy, w wariancie potocznym, także z jej ściśnieniem do [i]

<i>jû</i>	+	s-	→	juss-
<i>jû</i>	+	s-	→	jiss-
<i>jû</i>	+	sh-	→	jussh-
<i>jû</i>	+	sh-	→	jissh-

<i>jû</i> 十	+	<i>seki</i> 隻	→	<i>jusseki</i> 十隻 ‘dziesięć (okrętów)’
<i>jû</i> 十	+	<i>seki</i> 隻	→	<i>jisseki</i> 十隻 ‘dziesięć (okrętów)’
<i>jû</i> 十	+	<i>shoku</i> 色	→	<i>jusshoku</i> 十色 ‘dziesięć (kolorów)’
<i>jû</i> 十	+	<i>shoku</i> 色	→	<i>jisshoku</i> 十色 ‘dziesięć (kolorów)’

c) kategoryzatory z nagłosową spółgłoską *t*- [t] lub z jej pozycyjnymi wariantami *-ts* [ts] przed [w] lub *ch*- [tɕ] przed [i], [j]

połączenia z liczebnikami zakończonymi na *-chi*:

redukowana jest nagłosowa spółgłoska liczebnika, a geminacji ulega nagłosowa spółgłoska kategoryzatora

-chi	+	t-	→	-tt-
-chi	+	ts-	→	-tts-
-chi	+	ch-	→	-tch-

<i>ichi</i> 一	+	<i>tô</i> 頭	→	<i>ittô</i> 一頭 ‘jedno duże (zwierzę)’
<i>hachi</i> 八	+	<i>tsû</i> 通	→	<i>hattsû</i> 八通 ‘osiem (np. maili)’
<i>hachi</i> 八	+	<i>chaku</i> 着	→	<i>hatchaku</i> 八着 ‘osiem (ubrań)’

połączenia z liczebnikami zakończonymi na *-ku*:

w pozycji tej nie następuje żadna asymilacja morfonologiczna

-ku	+	t-	→	-kut-
-ku	+	ts-	→	-kuts-
-ku	+	ch-	→	-kuch-

<i>roku</i> 六	+	<i>ten</i> 点	→	<i>rokuten</i> 六点	‘sześć (dzień sztuki)’
<i>hyaku</i> 百	+	<i>tsû</i> 通	→	<i>hyakutsû</i> 百通	‘sto (np. maili)’
<i>hyaku</i> 百	+	<i>chô</i> 挺	→	<i>hyakuchô</i> 百挺	‘sto (np. strzelb)’

połączenia z liczebnikami zakończonymi na [-N]:

w pozycji tej nie następuje żadna asymilacja morfonologiczna

[-N]	+	t-	→	-Nt-
[-N]	+	ts-	→	-Nts-
[-N]	+	ch-	→	-Nch-

<i>san</i> 三	+	<i>tei</i> 艇	→	<i>santei</i> 三艇	‘trzy (łódki)’
<i>yon</i> 四	+	<i>tsû</i> 通	→	<i>yontsû</i> 四通	‘cztery (np. maile)’
<i>yon</i> 四	+	<i>chô</i> 張	→	<i>yonchô</i> 四張	‘cztery (np. lampiony)’

połączenia z liczebnikiem *jû* 十 ‘dziesięć’:

występuje tutaj asymilacja geminująca połączona z redukcją długości samogłoski liczebnika bądź niekiedy, w wariancie potocznym, także z jej ścięśnieniem do [i]

<i>jû</i>	+	t-	→	<i>jutt-</i>
<i>jû</i>	+	t-	→	<i>jitt-</i>
<i>jû</i>	+	ts-	→	<i>juts-</i>
<i>jû</i>	+	ts-	→	<i>jits-</i>
<i>jû</i>	+	ch-	→	<i>jutch-</i>
<i>jû</i>	+	ch-	→	<i>jitch-</i>

<i>jû</i> 十	+	<i>tô</i> 灯	→	<i>juttô</i> 十灯	‘dziesięć (świateł)’
<i>jû</i> 十	+	<i>tô</i> 灯	→	<i>jittô</i> 十灯	‘dziesięć (świateł)’
<i>jû</i> 十	+	<i>tsû</i> 通	→	<i>juttsû</i> 十通	‘dziesięć (np. maili)’
<i>jû</i> 十	+	<i>tsû</i> 通	→	<i>jittsû</i> 十通	‘dziesięć (np. maili)’
<i>jû</i> 十	+	<i>chô</i> 丁	→	<i>jutchô</i> 十丁	‘dziesięć (dań)’
<i>jû</i> 十	+	<i>chô</i> 丁	→	<i>jitchô</i> 十丁	‘dziesięć (dań)’

d) kategoryzatory z nagłosową spółgłoską *h-* [h] lub jej pozycyjnymi wariantami [ç] przed [i], [j] lub *f-* [f] przed [u]

połączenia z liczebnikami zakończonymi na *-chi*:

występuje tutaj mechanizm geminacji asymilacyjnej połączony z obligatoryjną asymilacją plozywną

-chi	+	h-	→	-pp-
-chi	+	f-	→	-pp-

<i>ichi</i> 一	+	<i>hitsu</i> 筆	→	<i>ippitsu</i> 一筆	‘jeden (podpis)’
<i>hachi</i> 八	+	<i>fû</i> 封	→	<i>happû</i> 八封	‘osiem (kopert)’

połączenia z liczebnikami zakończonymi na *-ku*:

występuje tutaj mechanizm geminacji asymilacyjnej połączony z obligatoryjną asymilacją plozywną

-ku + h- → -pp-
 -ku + f- → -pp-

roku 六 + *hei* 瓶 → *roppei* 六瓶 ‘sześć (kompozycji ikebana)’
hyaku 百 + *fuku* 幅 → *hyappuku* 百幅 ‘sto (kaligramów kakemono)’

połączenia z liczebnikami zakończonymi na [-N]:

zachodząca w tej pozycji asymilacja dotyczy wyłącznie połączeń z liczebnikiem *san* 三 ‘trzy’, *sen* 千 ‘tysiąc’ oraz *ichiman* 一万 ‘dziesięć tysięcy’ (liczebnik *yon* 四 ‘cztery’ nie powoduje tutaj żadnych zmian fonetycznych¹⁸) i obejmuje ona asymilację płozywną w niektórych przypadkach połączoną z asymilacją udźwięczniającą

[-N] + h- → -Nb-
 [-N] + hy- → -Np-
 [-N] + f- → -Np-

san 三 + *hon* 本 → *sanbon* 三本 ‘trzy (np. długopisy)’
san 三 + *hyō* 瓢 → *sankyō* 三瓢 ‘trzy (tykwie)’
sen 千 + *fū* 封 → *senpū* 千封 ‘tysiąc (kopert)’
ichiman 一万 + *hiki* 匹 → *ichimanhiki* 四匹 ‘dziesięć tysięcy (np. rybek)’

ale:

yon 四 + *hiki* 匹 → *yonhiki* 四匹 ‘cztery (np. rybki)’

połączenia z liczebnikiem *jū* 十 ‘dziesięć’:

występuje tutaj asymilacja geminująca wraz z obligatoryjną asymilacją płozywną połączona dodatkowo z redukcją długości samogłoski liczebnika bądź niekiedy, w wariancie potocznym, także z jej ścieśnieniem do [i]

jū + h- → *jupp-*
jū + h- → *jipp-*
jū + f- → *jupp-*
jū + f- → *jipp-*

jū 十 + *hiki* 匹 → *juppiki* 十匹 ‘dziesięć (małych zwierząt)’
jū 十 + *hiki* 匹 → *jippiki* 十匹 ‘dziesięć (małych zwierząt)’
jū 十 + *fuku* 幅 → *juppuku* 十幅 ‘dziesięć (kaligramów kakemono)’
jū 十 + *fuku* 幅 → *jippuku* 十幅 ‘dziesięć (kaligramów kakemono)’

Obok połączeń kategoryzatorowo-enumeratorowych analogicznego typu asymilacje morfonologiczne można zaobserwować w połączeniach kategoryzatorów z pytajnym zaimkiem *nani* 何, którego wariant pozycyjny *nan* zachowuje

¹⁸ Wyjątek stanowią połączenia tego liczebnika z enumeratorem *fun* 分 ‘minuta’, w których najczęściej dochodzi do asymilacji płozywnej: *yonpun* 四分 ‘czwarta minuta; cztery minuty’. Dla ścisłości należy jednak zaznaczyć, iż asymilacja ta nie jest obowiązkowa i alternatywna wymowa *yofun* również bywa spotykana.

się podobnie jak sinojapoński liczebnik *san* 三, powodując asymilację płozywną, a niekiedy również udźwięczniającą nagłosowych spółgłosek h [h] oraz f [ɸ]. Świadczyć o tym mogą następujące przykłady połączeń:

<i>nan</i>	何	+	<i>fū</i>	封	→ <i>nanpū?</i>	何封	‘ile (kopert?)’
<i>nan</i>	何	+	<i>ha</i>	波	→ <i>nanpa?</i>	何波	‘ile (fal)?’
<i>nan</i>	何	+	<i>hen</i>	編	→ <i>nanpen?</i>	何篇	‘ile (utworów)?’
<i>nan</i>	何	+	<i>hiki</i>	匹	→ <i>nanbiki?</i>	何匹	‘ile (małych zwierząt)?’
<i>nan</i>	何	+	<i>hon</i>	本	→ <i>nanbon?</i>	何本	‘ile (przedmiotów cylindrycznych)?’
<i>nan</i>	何	+	<i>hitsu</i>	筆	→ <i>nanpitsu?</i>	何筆	‘ile (podpisów)?’
<i>nan</i>	何	+	<i>hyō</i>	瓢	→ <i>nanpyō?</i>	何瓢	‘ile (tykw)?’

ROZDZIAŁ VI

SKŁADNIA LICZEBNIKÓW I ZAIMKÓW KATEGORYZATOROWYCH

6.1. Usytuowanie składniowe liczebników kategoryzatorowych w zdaniu japońskim

By uzyskać pełniejszy obraz kierunków i obszarów gramatykalizacji kwantytatywnych kategorii odzwierciedlanych w języku japońskim, powinniśmy się przyjrzeć bliżej składni liczebników kategoryzatorowych wraz z ich odpowiednikami zaimkowymi (pytajnymi, nieokreślonymi oraz generalizującymi) i jej podstawowym regułom, gdyż pozwoli to ukazać bliższe związki – nie tylko składniowe, ale również kontekstowe – między rzeczownikami i samymi kategoryzatorami. W wielu opisach systemu tzw. klasyfikatorów stworzonych przez badaczy japońskich i autorów opisujących ten język z perspektywy całkowicie zewnętrznej spotykamy się z wyraźnymi próbami wysuwania na pierwszy plan przydawkowych użyć liczebników kategoryzatorowych, takich jak:

<i>sannin no otoko</i>	三人の男	‘trzej mężczyźni’
<i>gohiki no kozaru</i>	五匹の小猿	‘pięć małpiątek’
<i>niken no ie</i>	二軒の家	‘dwa domy’
<i>nidai no piano</i>	二台のピアノ	‘dwa fortepiany’
<i>yonseki no kūbo</i>	四隻の空母	‘cztery lotniskowce’

jako swego rodzaju podstawowych, czy też wyjściowych, usytuowań tych elementów w szyku zdania. Sprawia to jednak wrażenie niezbyt uprawnionej imitacji indoeuropejskich, a więc przede wszystkim angielskich, fraz liczebnikowych z prepozycją liczebnika przed rzeczownikiem i z, milcząco zakładaną, prymarnością takich nominalnych połączeń¹. Połączony z liczebnikiem katego-

¹ Postawę taką obserwujemy także w książce P. Downing (1996) oraz w opisie K. Okutsu zawartym w haśle *josūshi* 助数詞 w *Nihongo kyōiku jiten*. W swoim znanym podręczniku gramatyki japońskiej S. Martin (1975: 777–782) w charakterystyczny sposób traktuje szyk typu *nimai no irogami o totta* 二枚の色紙を取った ‘KTO wziął dwa arkusze papieru’ jako szyk podstawowy (*basic*), natomiast szyk typu *irogami nimai o totta* 色紙二枚を取った uważa za odwróconą apozycję (*inverted apposition*). Ten sam autor szyk typu *irogami o nimai totta* 色紙を二枚取った, z pozbawionym partykuły biernika liczebnikiem kategoryzatorowym, traktuje wyrażnie jako przejaw adverbializacji. Podobnie jako przypadek tzw. *preposed adverbialization* traktuje szyk typu *nimai irogami o totta* 二枚色紙を取った. Adverbializacja tego typu polega na wysunięciu kategoryzatorowego liczebnika o funkcji okolicznikowej przed człon dopełnieniowy. Odnosząc się polemicznie do tego typu interpretacji, w niniejszym rozdziale staramy się podkreślić typologiczną odmienność szyku liczebnika w zdaniu japońskim, podobnie jak wszystkie inne osobliwości ja-

ryzator łączy się w takich konstrukcjach z partykulą dopełniacza *no* i występuje jako rzeczownikowy człon przydawkowy, określający właściwy rzeczownik czy też nadrzędny rzeczownik całego takiego schematu składniowego. Tymczasem w japońskiej rzeczywistości językowej konstrukcje takie mają charakter zdecydowanie wtórny z punktu widzenia rozmaitych przekształceń składniowych oraz nacechowany pewną zależnością kontekstową. Prymarny charakter należałoby raczej przypisać użyciom okolicznikowym, w których liczebnik połączony z kategoryzatorem występuje w pozycji między rzeczownikiem podmiotowym bądź dopełnieniowym oraz orzeczeniem, w składni zdania japońskiego występującym zawsze w pozycji finalnej, tak jak w następujących przykładach struktur z orzeczeniowym czasownikiem o funkcji egzystencjalnej bądź lokatywnej:

<i>otoko ga sannin iru</i>	男が三人いる	‘są trzech mężczyzn’
<i>kozaru ga gohiki iru</i>	小猿が五匹いる	‘jest pięć małpiątek’
<i>ie ga niken tatte iru</i>	家が二軒建っている	‘stoją dwa domy’
<i>piano ga nidai oite aru</i>	ピアノが二台置いてある	‘stoją dwa fortepiany’
<i>kûbo ga yonseki matte iru</i>	空母が四隻待っている	‘czekają cztery lotniskowce’

W strukturach tych można przede wszystkim o wiele wyraźniej wskazać charakterystyczne upodrzednienie liczebnika kategoryzatorowego względem rzeczownika, który narzuca liczebnikowi określoną postać kategoryzatora, a więc tak jak w schemacie zależności przedstawionym niżej:

<i>otoko</i>	→	[+ OSOBOWOŚĆ]	→	[KWANTYTATYWNA KATEGORIA]	→	[liczebnik] + <i>nin</i>
<i>kozaru</i>	→	[+ „ZWIERZĘCOŚĆ”]	→	[KWANTYTATYWNA KATEGORIA]	→	[liczebnik] + <i>hiki</i>
<i>kubô</i>	→	[+ „OKRĘTOWOŚĆ”]	→	[KWANTYTATYWNA KATEGORIA]	→	[liczebnik] + <i>seki</i>

Liczebnik kategoryzatorowy występuje w tej frazie jako nominalny okolicznik, chociaż zachowuje on wyrażnie własności nominalnego, i to w zasadzie równorzędnego z rzeczownikiem podmiotowym, członu zdania. Własności te

pońskiego szyku zdania. Nie ma żadnego powodu, aby podporządkowywać go w tak nieuprawniony sposób angielskim regułom wzajemnego usytuowania. Przytoczona tu interpretacja S. Martina jest zapewne głównym źródłem takich anglocentrycznych opinii, gdyż przejmując ją bezkrytycznie wielu badaczy japońskich, np. S. Mizuguchi (2004: 62). Autor ten, sugerując się w równej mierze interpretacjami S. Martina, twierdzi, że w obrębie składniowych pozycji liczebnika można wyróżnić jego prepozycję względem rzeczownika jako elementu o identycznej z rzeczownikiem kategorii składniowej (*nimai no irogami o* 二枚の色紙を) oraz pozycję porzecznikową (*irogami nimai o* 色紙二枚を), gdzie liczebnik należy do innej kategorii składniowej niż rzeczownik. Ujęcie to wywodzi się z tradycji transformacyjnego opisu składni japońskiej i traktowane jest jako reguła transformacyjnego odsunięcia liczebnika od rzeczownika, co wyraźnie pokazuje, że prepozycja liczebnika względem rzeczownika jest dla autora strukturą bardziej podstawową, a więc wyjściową.

umożliwiają charakterystyczne przesunięcie partykuły mianownika do członu liczebnikowego, np.

<i>otoko sannin ga iru</i>	男三人がいる	‘są trzech mężczyźni’
<i>kozaru gohiki ga iru</i>	小猿五匹がいる	‘jest pięć małpiątek’
<i>ie niken ga tatte iru</i>	家二軒が建っている	‘stoją dwa domy’
<i>piano nidai ga oite aru</i>	ピアノ二台が置いてある	‘stoją dwa fortepiany’
<i>kûbo yonseki ga matte iru</i>	空母四隻が待っている	‘czekają cztery lotniskowce’

Przesunięcie to może być podłożem składniowej tematyzacji rzeczownika podmiotowego:

<i>otoko wa sannin ga iru</i>	男は三人がいる	‘mężczyzn to jest trzech’
<i>kozaru wa gohiki ga iru</i>	小猿は五匹がいる	‘małpiątek to jest pięć’
<i>ie wa niken ga tatte iru</i>	家は二軒が建っている	‘domy stoją dwa’
<i>piano wa nidai ga oite aru</i>	ピアノは二台が置いてある	‘fortepiany stoją dwa’
<i>kûbo wa yonseki ga matte iru</i>	空母は四隻が待っている	‘co do lotniskowców, to cztery już czekają’

W takich tematyzowanych konstrukcjach przeniesiona na pozycję policzebnikową partykuła mianownika może zresztą ulegać elipsie, co daje w rezultacie konstrukcje zdaniowe typu:

<i>otoko wa sannin iru</i>	男は三人いる	‘mężczyzn to jest trzech’
<i>kozaru wa gohiki iru</i>	小猿は五匹いる	‘małpiątek to jest pięć’
<i>ie wa niken tatte iru</i>	家は二軒建っている	‘domy stoją dwa’
<i>piano wa nidai oite aru</i>	ピアノは二台置いてある	‘fortepiany stoją dwa’
<i>kûbo wa yonseki matte iru</i>	空母は四隻待っている	‘co do lotniskowców, to cztery już czekają’

gdzie okolicznikowa funkcja liczebnika kategoryzatorowego jest wyraźnie odczuwalna. Jeszcze wyraźniej okolicznikowe użycie kategoryzatorowych liczebników jest widoczne w zdaniach z rzeczownikiem dopełnieniowym.

<i>otoko o sannin yonda</i>	男を三人呼んだ	‘przywołał trzech mężczyzn’
<i>kozaru o gohiki katta</i>	小猿を五匹飼った	‘hodował pięć małpek’
<i>ie o niken tateta</i>	家を二軒建てた	‘wybudował dwa domy’
<i>piano o nidai oita</i>	ピアノを二台置いた	‘ustawił dwa fortepiany’
<i>kûbo o yonseki tanchi shita</i>	空母を四隻探知した	‘namierzył cztery lotniskowce’

Nie oznacza to jednak wcale, że częściowo nominalny czy też dopełnieniowy charakter liczebnika kategoryzatorowego jest tutaj całkowicie zneutralizowany, gdyż partykuła dopełnienia może się pojawiać w postpozycji względem takiego liczebnika.

<i>sannin o yonda</i>	三人を呼んだ	‘przywołał trzech (mężczyzn)’
<i>gohiki o katta</i>	五匹を飼った	‘hodował pięć (małpek)’
<i>niken o tateta</i>	二軒を建てた	‘wybudował dwa (domy)’
<i>nidai o oita</i>	二台を置いた	‘ustawił dwa (fortepiany)’
<i>yonseki o tanchi shita</i>	四隻を探知した	‘namierzył cztery (lotniskowce)’

Tego typu struktur jednak nie można przekształcić w tematyzowane konstrukcje z nadrzędnym rzeczownikiem dopełnieniowym, gdyż pozycja składniowa po nim samym jest zamknięta dla partykuły tematu *wa*, podobnie jak jest zamknięta dla partykuły dopełnienia *o* wskutek działania reguły uniemożliwiającej dwukrotne wystąpienie tej ostatniej partykuły w tym samym schemacie zdaniowym.

<i>*otoko o sannin o yonda</i>	<i>*男を三人を呼んだ</i>	‘przywołał trzech mężczyzn’
<i>*kozaru o gohiki o katta</i>	<i>*小猿を五匹を飼った</i>	‘hodował pięć małpek’
<i>*ie o niken o tateta</i>	<i>*家を二軒を建てた</i>	‘wybudował dwa domy’
<i>*piano o nidai o oita</i>	<i>*ピアノを二台を置いた</i>	‘ustawił dwa fortepiany’
<i>*kûbo o yonseki o tanchi shita</i>	<i>*空母を四隻を探知した</i>	‘namierzył cztery lotniskowce’

W takim użyciu możemy mówić o bardzo charakterystycznym „kategoryzującym” związku składniowym między rzeczownikiem, reprezentującym wydzieloną systemowo kategorię obiektów, a liczebnikiem kategoryzatorowym, w którym forma kategoryzatora jest uzależniona właśnie od rzeczownika, co może być traktowane jako pewien szczególny typ akomodacji składniowej w rozumieniu np. Z. Saloniego i M. Świdzińskiego (1985).

6.2. Typ I – pozycja okolicznikowa

Przedstawianą tu typologię składniowych połączeń liczebników kategoryzatorowych rozpoczniemy od charakterystyki fraz okolicznikowych, uznanych wyżej za prymarny typ ich usytuowania składniowego w zdaniu japońskim. Musimy się jednak zastanowić dokładniej, czy nominalny charakter kategoryzatorowych członów liczebnikowych nie pozwala nam mówić o dwumianownikowych bądź też, na płaszczyźnie składniowej, dwupodmiotowych konstrukcjach zdaniowych. Powodem tej niejasności interpretacyjnej jest fakt, że struktury zdaniowe typu:

Onna no hito wa hachinin iru.
 女の人 は 八人 いる。
 ‘Kobiet jest osiem.’

Ressha wa gohon aru.

列車は五本ある。

‘Pociągów jest pięć.’

Isu wa sankyaku aru.

椅子は三脚ある。

‘Kzesła mamy trzy.’

oraz

Onna no hito wa hachinin ga iru.

女の人とは八人がいる。

‘Kobiet jest osiem.’

Ressha wa gohon ga aru.

列車は五本がある。

‘Pociągów jest pięć.’

Isu wa sankyaku ga aru.

椅子は三脚がある。

‘Kzesła mamy trzy.’

mogą być porównywane z tzw. dwupodmiotowymi schematami zdaniowymi, w których pierwszy człon rzeczownikowy pełni funkcję tematu zdania wyłamującego się składniowo z całej struktury składniowej, czyli niespójnego z nią pod względem formalno-składniowym². Funkcja składniowa pierwszego rzeczownika, niezależnie od przypisywanej mu formy mianownikowej (na zasadzie działania reguły obligatoryjnej elipsy partykuły *wa* na rzecz *ga*: *ga* + *wa* → *wa*), nie ma charakteru podmiotowego. Jest to raczej luźno dodany człon tematyczny w sytuacji niewskazywania za pomocą środków formalno-składniowych rzeczywistej relacji pomiędzy desygnatem członu tematycznego a desygnatem podmiotowego członu tematycznej części zdania. Tego typu schemat składniowy realizują następujące zdania:

Kyôto wa Ginkakuji ga yûmei da.

京都は銀閣寺が有名だ。

‘Jeśli chodzi o Kioto, to słynny jest Złoty Pawilon.’

(jedynie z kontekstu znana jest relacja lokatywności ← *Ginkakuji znajduje się w Kioto*). Tego typu sens wynikający ze zdania można traktować jako presupozycję pragmatyczną.

Shinjuku wa hito ga ooi.

新宿は人が多い。

‘W Shinjuku jest mnóstwo ludzi.’

² Zdania takie w języku japońskim oraz w innych językach wschodnioazjatyckich analizuje R. Huszcza (1991).

(jw. relacja lokatywna *obszar* : *obiekt usytuowany na obszarze* ← *Shinjuku jest miejscem, w którym są ludzie*)

Sakana wa maguro ga ichiban oishii.

魚は鮪が一番美味しい。

‘Jeśli chodzi o ryby, to najbardziej smakuje mi tuńczyk.’

(relacja *zbiór* : *element zbioru* ← *tuńczyk jest rybą*)

Himeji wa shinkansen ga ichiban hayai.

姫路は新幹線が一番速い。

‘Jeśli chodzi o Himeji, to najlepiej jechać [tam] shinkansenem.’

(relacja *miejsce* : *środek lokomocji umożliwiający dojazd* ← *do Himeji można dojechać shinkansenem*)

Dakkusufunto wa ashi ga mijikai.

ダックスフントは足が短い。

‘Jamniki mają krótkie łapy.’

(relacja *całość* – *część* ← *jamniki mają łapy* = *łapy są częścią ciała jamników*)

Wszystkie tego typu struktury zdaniowe łączy pewna, wyraźnie wspólna cecha znaczeniowa, wynikająca z ich budowy tematyczno-rematycznej – komunikują one w remacie jakąś charakterystyczną własność desygnatu rzeczownika tematycznego na podłożu jakiejś relacji komunikowanej jedynie przez kontekst, przy czym często relacja ta może wykraczać poza ramy przynależności czy lokatywności.

Gdybyśmy zaliczyli przytoczone wyżej struktury zdaniowe z liczebnikami kategoryzatorowymi do tego samego schematu, to wówczas tematyczny rzeczownik nazywający obiekt z wyróżnianej potocznie kategorii i reprezentujący klasę rzeczownikową byłby traktowany także jako kontekstowo nadrzędny element struktury zdaniowej, natomiast człon liczebnikowy jako podmiotowy składnik byłby elementem przypominającym typologicznie zjawisko tzw. zaimkowej reprzyzy składniowej znanej z języka francuskiego³.

Repryza taka jednak byłaby związkiem składniowym między tematem a rematem, a nie między argumentowymi czy też aktantowymi w rozumieniu L. Tesnière’a członami nominalnymi zdania.

Sakana wa gohiki ga iru.

魚は五匹がいる。

‘Ryb jest pięć.’

³ Na przykład w zdaniu *Tu t'en vas* ‘A ty sobie idziesz’.

Opuszczanie partykuły *ga* można tłumaczyć zjawiskiem elipsy, tak jak w zdaniu:

Sakana wa gohiki iru.

魚は五匹いる。

‘Jest pięć ryb.’

ale okolicznikowy charakter tego członu liczebnikowego może tu wynikać nie tylko z jego przedorzeczeniowej pozycji w szyku zdania, ale także z przyczyn semantycznych. Liczebnik jako człon nominalny nie jest członem kontekstowo niezależnym, gdyż jego funkcja semantyczna jest ściśle związana z rzeczownikowym nadrzędnikiem, a więc liczebnik kategoryzatorowy *gohiki* 五匹 odsyła w tym wypadku bezpośrednio do rzeczownika *sakana* 魚. Z częściowo przynajmniej semantycznego punktu widzenia może on być traktowany jako określnik rzeczownika, a więc w ramach struktury przydawkowej typu *gohiki no sakana* 五匹の魚.

Kiedy jednak na samym wstępie mówiliśmy o prymarności połączeń typu *sakana gohiki* 魚五匹, o odwróconym wobec szyku przydawki porządku, to mieliśmy na myśli nie prymarność znaczeniową, ale prymarność składniową. Struktury przydawkowe typu *gohiki no sakana* 五匹の魚 mogą wprawdzie realizować swego rodzaju prymarność semantyczną przypominającą indoeuropejskie frazy liczebnikowe typu *pięć ryb*, *five fishes*, *fünf Fische*, ale szyk taki w języku japońskim nie jest, z powodów typologicznych, szykiem prymarnym. Prymarny charakter ma bowiem tutaj szyk postpozycyjny liczebnika kategoryzatorowego względem rzeczownika, czyli *sakana gohiki* 魚五匹 ‘pięć ryb’, *kujira gotō* 鯨五頭 ‘pięć wielorybów’, *shinbun gomai* 新聞五枚 ‘pięć gazet’, *zasshi gosatsu* 雑誌五冊 ‘pięć czasopism’, *jitensha godai* 自転車五台 ‘pięć samochodów’. Co więcej, także semantycznie szyk taki można tłumaczyć opisowym porządkiem potocznej interpretacji świata. Najpierw w porządku zdaniowym pojawia się okaz kategorii, który jest nazywany rzeczownikiem, a dopiero potem opis kwantytatywny realizowany z jednoczesnym przyporządkowaniem do kategorii za pomocą liczebnika kategoryzatorowego. To właśnie przesądza o silnej kontekstowej zależności liczebnika od rzeczownika i o wyjściowym charakterze szyku RZECZOWNIK – LICZEBNIK KATEGORYZATOROWY.

Okolicznikowość liczebnika ma zatem tutaj charakter wyłącznie formalny, wynikający z jego pozycji przedorzeczeniowej i w dodatku jest to interpretacja równie uprawniona, co interpretacja podmiotowa. Ta druga interpretacja musiałaby być jednak oparta na uznaniu faktu, że kategoryzatorowy liczebnik jest właśnie swoistą reprzyą nazywającego obiekt kategoryzowany rzeczownika. Oznacza to tym samym, że taka nominalna interpretacja funkcji członu kategoryzatorowego musi być oparta na uznaniu go za składniowy zastępnik rzeczownika, a więc np.

Hon wa gosatsu ga iru.

本は五冊が要る。

‘Książek potrzeba pięć.’

To samo może dotyczyć innej tego typu rozbieżności interpretacyjnej, a mianowicie rozróżnień między pozycją okolicznikową a pozycją dopełnieniową liczebnika kategoryzatorowego w zdaniu japońskim, gdyż pozycje składowe w zdaniu zwykle są interpretowane jako okolicznikowe użycia takiego liczebnika:

Kuruma wa nidai mita.

車は二台見た。

‘Samochody widziałem dwa.’

Pasokon wa nidai katta.

パソコンは二台買った。

‘Komputery kupił dwa.’

Neko wa sanbiki katte iru.

猫は三匹飼っている。

‘Koty trzyma trzy.’

Bôrupen wa nihon suteta.

ボールペンは二本捨てた。

‘Długopisy wyrzuciłem dwa.’

Mogą być one zatem interpretowane jako struktury z elipsą partykuły biernikowej komunikującej dopełnienie bliższe, a więc

Kuruma wa nidai o mita.

車は二台を見た。

‘Samochody widziałem dwa.’

Pasokon wa nidai o katta.

パソコンは二台を買った。

‘Komputery kupił dwa.’

Neko wa sanbiki o katte iru.

猫は三匹を飼っている。

‘Koty trzyma trzy.’

Bôrupen wa nihon o suteta.

ボールペンは二本を捨てた。

‘Długopisy wyrzuciłem dwa.’

6.3. Typ II –pozycja przydawkowa

W pozycji przydawkowej liczebniki kategoryzatorowe występują zarówno jako liczebniki główne, jak i porządkowe, połączone z członem rzeczownikowym za pomocą partykuły genetiwu *no* の występującej jako składniowy wykładnik przydawki nominalnej.

hitori no otoko

一人の男

‘jeden mężczyzna’

futari no onna

二人の女

‘dwie kobiety’

nisatsu no zasshi

二冊の雑誌

‘dwa czasopisma’

ippiki no neko

一匹の猫

‘jeden kot’

ippon no kasa

一本の傘

‘jeden parasol’

nimai no tegami

二枚の手紙

‘dwa listy’

sanken no messêji

三件のメッセージ

‘trzy wiadomości’

W takich użyciach występuje zjawisko polisemii całej frazy, która może oznaczać albo wszystkie elementy zbioru, albo też jedynie wybrane elementy całego zbioru, por.:

Nimai no tegami ga tsukue no ue ni oite atta.

二枚の手紙が机の上に置いてあった。

‘Na biurku leżały dwa listy.’

Nimai no tegami wa fûtô ga akete atta.

二枚の手紙は封筒が開けてあった。

‘Dwa listy były w otwartych kopertach.’ (w sensie: ‘Koperty dwóch listów były otwarte.’)

Hoka no tegami ga subete fûjite atta.

他の手紙が全て封じてあった。

‘Wszystkie pozostałe listy były zaklejone.’

To drugie znaczenie, a więc znaczenie podzbioru wyodrębnianego w obrębie większego zbioru identycznych obiektów bądź też wyodrębnionego pojedynczego elementu zbioru, może być jednak komunikowane także w odwrotnym szyku frazy przydawkowej, i to w sposób jednoznaczny, w której elementem określanym jest kategoryzatorowy liczebnik.

otoko hitori

男一人

‘jeden mężczyzna’

onna futari

女二人

‘dwie kobiety’

zasshi nisatsu

雑誌二冊

‘dwa czasopisma’

neko ippiki

猫一匹

‘jeden kot’

kasa ippon

傘一本

‘jeden parasol’

tegami nimai

手紙二枚

‘dwa listy’

messêji sanken

メッセージ三件

‘trzy wiadomości’

Struktury tego typu są w języku japońskim spotykane niezwykle często, co można przytoczyć jako dodatkowy argument na rzecz prymarności postpozycyjnego szyku liczebnika kategoryzatorowego względem rzeczownika w języku japońskim. Zjawisko to może być związane po części także z prymarnością orzeczeniowej pozycji przymiotnika japońskiego i wtórnością jego pozycji przydawkowej, o czym pisał w swojej książce M. Hołda (2006).

Wracając zatem do przydawkowych użyc liczebników kategoryzatorowych, musimy jeszcze zaznaczyć, że pozycja przydawkowa oraz pozycja okoliczni-

kowa takich liczebników odzwierciedlają także bardzo istotną różnicę znaczeniową odpowiadającą opozycji *określoność* : *nieokreśloność*. Tak więc w zdaniu:

sansatsu no hon o katta

三冊の本を買った

‘kupił trzy książki’ = ‘kupił wszystkie trzy książki’

(jakie były, jakie miał na myśli, te, których kupno zaplanował)

mamy do czynienia ze znaczeniem całego i określonego, czy też wyznaczonego, zbioru (w tym wypadku książek), podczas gdy ze zdania

hon o sansatsu katta

本を三冊買った

‘kupił trzy książki’

nie można wysnuć wniosku, jak liczny był zbiór książek, spośród których zostały wybrane trzy zakupione egzemplarze⁴. Tego rodzaju różnica bierze się przede wszystkim stąd, że rzeczownik japoński nie jest nacechowany z reguły żadną wartością kategorii liczby⁵ i w zdaniu, w którym poprzedza liczebnik kategoryzatorowy, ma on wartość neutralną co do liczby, natomiast ilekroć poprzedza go przydawkowo użyty liczebnik kategoryzatorowy, zostaje nacechowany wartością liczbową liczebnika, por. *issatsu no hon* 一冊の本 ‘jedna książka’, *nisatsu no hon* 二冊の本 ‘dwie książki’, *sansatsu no hon* 三冊の本 ‘trzy książki’ poprzez przeniesienie znaczenia samego liczebnika. Podobne różnienia mogą być związane również z członem celownikowym odpowiadającym polskiemu dopełnieniu dalszemu. Gdy porównamy zdania

Sannin no senpai ni atta.

三人の先輩に会った。

‘Spotkałem wszystkich trzech starszych kolegów’

⁴ S. Mizuguchi (2004: 66) przywołuje w swoim opisie obserwacje Inoue, który porównuje następującą parę zdań:

Mae o hashitte ita nidai no kuruma ga keisatsu ni tsukamatta.

前を走っていた二台の車が警察につかまった。

‘Oba samochody, które jechały z przodu, zostały zatrzymane przez policję.’

oraz

Mae o hashitte ita kuruma ga nidai keisatsu ni tsukamatta.

前を走っていた車が二台警察につかまった。

‘Dwa z jadących z przodu samochodów zostały zatrzymane przez policję.’

⁵ Pomijamy tu, oczywiście, przypadki wtórnego nacechowania wykładnikami wartości liczby mnogiej rozmaitych rzeczowników osobowych pospolitych, np. *gakuseiachi* 学生たち, *senshu-tachi* 選手たち, *okusantachi* 奥さんたち, oraz pospolitych typu *Kazukosantachi* 和子さんたち (w sensie Kazuko i ci, którzy są razem z nią), *Yamadasantachi* 山田さんたち (pan Yamada i jego rodzina, towarzystwo, Yamadowie).

Senpai sannin ni atta.

先輩三人に会った。

‘Spotkałem trzech starszych kolegów.’

Senpai no sannin ni atta.

先輩の三人に会った。

‘Spotkałem trzech starszych kolegów.’

oraz

Senpai ni sannin atta.

先輩に三人会った。

‘Troje ludzi spotkało starszych kolegów.’

to wówczas okaże się, że w zdaniu pierwszym mowa o tym, iż desygnat podmiotu spotkał wszystkich trzech starszych kolegów, których miał na myśli (z którymi chciał się spotkać), a w zdaniu *senpai sannin ni atta* 先輩三人に会った oraz *senpai no sannin ni atta* 先輩の三人に会った występuje znaczenie podzbioru wybranego w obrębie niewyznaczonego dokładnie całego zbioru. Natomiast zdanie *senpai ni sannin atta* 先輩に三人会った wyklucza danie interpretację okolicznikową liczebnika kategoryzatorowego, gdyż taka interpretacja jest możliwa w zdaniu japońskim wyłącznie w odniesieniu do podmiotowych oraz dopełnieniowych użyć rzeczownika nadrzędnego względem liczebnika kategoryzatorowego. Jest to jedna z podstawowych reguł składniowych dotyczących usytuowania i funkcji liczebnika kategoryzatorowego w zdaniu. Jedyna możliwa interpretacja, jaka może być zastosowana względem zdania *Senpai ni sannin atta* 先輩に三人会った, polegałaby na przypisaniu liczebnikowi funkcji podmiotowej, a więc *senpai ni* 先輩に w sensie *sannin ga atta* 三人が会った (czyli ze starszym kolegą lub ze starszymi kolegami spotkało się ich / nas trzech, troje), ale w takim wypadku nastąpiłoby rozerwanie omawianego tutaj związku składniowego między rzeczownikowym nadrzędnikiem w postaci rzeczownika *senpai* 先輩 a liczebnikowym podrzędnikiem w postaci kategoryzatorowego liczebnika *sannin* 三人. W zdaniu *senpai ni sannin (ga) atta* 先輩に三人 (が) 会った *senpai* 先輩 nie jest bowiem nadrzędnikiem względem liczebnika. Obserwację tę możemy zatem sformułować w postaci ograniczenia związku rzeczownikowo-liczebnikowego wyłącznie do podmiotowych oraz dopełnieniowych użyć takiego rzeczownika.

Wszystkie te obserwacje wykorzystano jako istotny argument na rzecz prymarnego charakteru szyku typu RZECZOWNIK NADRZĘDNY : LICZEBNIK KATEGORYZATOROWY w uporządkowaniu członów składniowych zdania japońskiego. Jest to, podkreślmy raz jeszcze, istotna cecha typologiczna składni japońskiej i uznanie tego faktu nie musi zresztą przesądzać o obligatoryjnej pozycji podmiotowej bądź też okolicznikowej samego liczebnika kategoryzatorowego. Obie te pozycje składniowe są możliwe. Nominalna interpretacja liczebników kategoryzatorowych nie decyduje bowiem ostatecznie o niemożności użyć okolicznikowych liczebnika

w pozycji przed orzeczeniem zdania. Omawiane tutaj okolicznikowe usytuowanie liczebnika kategoryzatorowego przed orzeczeniem zdania musi być odróżniane od obligatoryjnie okolicznikowych użycie połączonych z liczebnikami enumeratorów częstości, takich jak *do* 度, *hen* 遍, *kai* 回, a więc np. *sankai hodo shiraberu* 三回ほど調べる ‘sprawdzić ze trzy razy’, *ippen dake miru* 一遍だけ見る ‘zobaczyć tylko raz’, *sando made keikoku suru* 三度まで警告する ‘ostrzec najwyżej trzy razy’. Tego typu okoliczniki bowiem zarówno pod względem znaczeniowym, jak i składniowym są powiązane wyłącznie z orzeczeniem.

6.4. Typ III – pozycja podmiotowa

Pozycja podmiotowa liczebnika kategoryzatorowego ma charakter eliptyczny i w związku z tym użycie takie jest kontekstowo zależne. Jedną z ważniejszych funkcji tego typu użycie jest funkcja egzemplifikatywna, polegająca na komunikowaniu okazji całego zbioru, np.

Issatsu wa sanzen 'en desu.

一冊は三千円です。

‘Jeden kosztuje trzy tysiące jenów.’

Ippon wa nihyaku en desu.

一本は二百円です。

‘Jeden kosztuje dwieście jenów.’

Najbardziej typowym przykładem użycia egzemplifikatywnego są konstrukcje z rzeczownikiem *atari* 当たり ‘w przeliczeniu na, w proporcji do, w odniesieniu do’, stosowane szczególnie często w zestawieniach statystycznych, a więc takie jak:

Hitori atari wa sanjūman 'en desu.

一人あたりは三十万円です。

‘Po trzysta tysięcy jenów na osobę.’

Ikken atari wa santen gomei desu.

一軒あたりは 3.5 名です。

‘Na jedno gospodarstwo domowe przypada trzy i pół osoby.’

Ichidai atari wa yaku sanjūppun desu.

一台あたりは約三十分です。

‘Na jeden samochód poświęca się średnio trzydzieści minut.’

Ittō atari wa rei ten ni hekutāru desu.

一頭あたりは 0.2 ヘクタールです。

‘Na jedną sztukę bydła (na jednego dzikiego zwierza) przypada dwie dziesiąte hektara.’

W tego typu konstrukcjach egzemplifikatywnych najczęściej występuje liczebnik *jeden* (jako najbardziej typowy wykładnik egzemplifikatywności), choć użycia z innymi liczebnikami są także możliwe, ale wówczas są komunikowane inne znaczenia proporcjonalnego wyboru elementów, wyodrębniania podzbiorów itd.

Sen sanbyaku gojû nananin atari wa ishi ga hitori desu.

千三百五十七人あたりは医師が一人です。

‘Na 1357 mieszkańców przypada jeden lekarz.’

Liczebniki w pozycji podmiotowej odróżniają się pod względem znaczeniowym od liczebników w pozycji okolicznikowej, np.

Gosatsu ga tarinai.

五冊が足りない。

‘Brakuje pięciu (książek).’

Gosatsu de tarinai.

五冊で足りない。

‘Pięć (książek) nie wystarczy.’

ale opozycje takie są uzależnione bezpośrednio od orzeczenia, gdyż para fraz *gosatsu ga jûbun* 五冊が十分 oraz *gosatsu de jûbun* 五冊で十分 ‘pięć (książek) wystarczy’ ma już znaczenie synonimiczne niezależnie od tego, czy liczebnik występuje w roli podmiotu czy też okolicznika.

6.5. Typ IV – składniowe pozycje zaimków kategoryzatorowych

Dla opisu składniowych własności japońskich wyrażen kategoryzatorowych równie istotna jest funkcja i usytuowanie kategoryzatorowych zaimków. Podstawowym typem zaimka kategoryzatorowego jest w języku japońskim zaimek pytajny, gdyż pytanie o liczbę obiektów ma w ogóle dla ich kwantytatywnej kategoryzacji znaczenie podstawowe. Postaramy się teraz zaprezentować składniowe pozycje trzech typów zaimków występujących w połączeniach z kategoryzatorami, a mianowicie zaimków pytajnych, nieokreślonych oraz zaimków generalizujących.

6.5.1. Kategoryzatorowe zaimki pytajne

Kategoryzatory jako znaki synsemantyczne są przyporządkowane w języku japońskim, podobnie jak wszelkie enumeratory, zaimkom pytajnym. Występują tutaj dwa podstawowe połączenia z zaimkami pytajnymi: starszym *iku-* 幾 oraz nowszym *nan-* 何:

<i>ikunin?</i>	幾人	‘ilu ludzi?’
<i>ikutsu?</i>	いくつ	‘ile lat?’
<i>nannin?</i>	何人	‘ilu ludzi?’
<i>nanai?</i>	何台	‘ile maszyn?’
<i>nansatsu?</i>	何冊	‘ile woluminów?’
<i>nanko?</i>	何個	‘ile małych przedmiotów?’
<i>nanmai?</i>	何枚	‘ile kartek / listków?’
<i>nankakoku?</i>	何ヶ国	‘ile krajów?’
<i>nanbon?</i>	何本	‘ile przedmiotów cylindrycznych?’

Forma *ikura* 幾ら ma charakter zleksykalizowany i odnosi się jedynie do pytań o cenę, element *ra* ら nie jest tutaj żadnym morfemem słowotwórczym.

Forma *ikutsu* いくつ ma znaczenie pytajnego zaimka ogólnego (ale nie-osobowego, w opozycji do *ikunin* 幾人) oraz w postaci zleksykalizowanej także znaczenie ‘ile lat (wieku)?’ (np. dziecka), występuje w tej funkcji najczęściej jako honoryfikatywny odpowiednik *nansai* 何歳 ‘ile lat?’ – *Oikutsu desu ka?* おいくつですか. ‘W jakim jest pan / pani wieku?’.

Połączenia zaimka *nan-* 何 z enumeratorami, w tym także z kategoryzatorami, mają charakter regularny i prawie w pełni kategoryalny, sufix enumeratorowy może być pochodzenia czysto japońskiego, sinojapońskiego oraz ksenojapońskiego, gdyż w tym wypadku nie obowiązuje reguła homogeniczności systemowo-leksykalnej:

RODZIME

<i>nanbiki?</i>	何匹	‘ile (mniejszych) zwierząt?’
<i>nansubu?</i>	何粒	‘ile granulek?’

SINOJAPOŃSKIE

<i>nanmai?</i>	何枚	‘ile kartek / listków?’
<i>nantō?</i>	何頭	‘ile (większych) zwierząt?’

KSENOJAPOŃSKIE

<i>nansenchi?</i>	何センチ	‘ile centymetrów?’
<i>nankapuseru?</i>	何カプセル	‘ile kapsulek?’

W pytaniach o ilość obiektów oraz o miarę, a także o uporządkowanie, taki enumeratorowy pytajnik stanowi zawsze rematyczne centrum w dwojakiego

rodzaju schematach składniowych z czasownikiem egzystencjalnym oraz ze spółką *de aru* である:

<i>nansatsu aru?</i>	何冊ある	‘ile woluminów?’
<i>nansatsume de aru?</i>	何冊目である	‘który (z kolei) wolumin?’

W użyciach porządkowych pytajny zaimek *nan-* 何 nie przyjmuje żadnego prefiksu sinojapońskiego, np. *dairokuban de aru* 第六番である ‘szósty (z kolei)’, ale *nanbanme de aru ka* 何番目であるか ‘który (z kolei)?’.

Kategoryzatorowe i zarazem liczebne zaimki pytajne występują w różnych pozycjach składniowych, ale z opisanych wyżej własności typologicznych japońszczyzny można wyciągnąć wniosek, że ich pozycja okolicznikowa ma w zdaniu japońskim charakter prymarny. Tak więc w swojej głównej funkcji pojawiają się one w zdaniach pytajnych z inicjalną i tematyczną pozycją rzeczownika nazywającego liczone obiekty i z prepozycją okolicznikowego zaimka kategoryzatorowego.

Josei no kimono wa nanchaku arimasu ka?

女性の着物は何着ありますか。

‘Ile jest kimon damskich?’

Nihongo no gaidobukku wa nansatsu arimasu ka?

日本語のガイドブックは何冊ありますか。

‘Ile macie państwo przewodników w języku japońskim?’

Kono kichi ni wa sentôki wa nanki arimasu ka?

この基地には戦闘機は何機ありますか。

‘Ile mają w tej bazie myśliwców?’

Ano fuzoku byôin ni wa kangofu wa nannin imasu ka?

あの付属病院には看護婦は何人いますか。

‘Ile pielęgniarek jest w tej klinice?’

W pozostałych pozycjach członów nominalnych zaimki kategoryzatorowe komunikują to samo znaczenie pytania o liczbę lub ilość.

Nannin o asoko de mitandesu ka?

何人をあそいで見たんですか。

‘Ile osób pan tam widział?’

Nannin o tsurete ittandesu ka?

何人を連れて行ったんですか。

‘Ile osób wziął pan z sobą?’

Nannin ni ageru tsumori desu ka?

何人にあげるつもりですか。

‘Ilu ludziom ma pan zamiar to dać?’

Nannin ni tanonda hô ga ii desu ka?

何人に頼んだほうがいいですか。

‘Ile osób powinienem poprosić?’

Kono koto o nannin ni hanashita no desu ka?

このことを何人に話したのですか。

‘Ilu osobom pan o tym powiedział?’

Nannin de sagashitandesu ka?

何人で探したんですか。

‘W ile osób szukaliście?’

Przydawkowa pozycja takich zaimków ma również charakter składniowo nieprymarny, pochodny, niezależnie od tego, że konstrukcje takie są używane w dzisiejszej japońszczyźnie.

Nannin no senshu ga atsumarimashita ka?

何人の選手が集まりましたか。

‘Ilu zawodników się zebrało?’

Nannin no heishi ga senshi shimashita ka?

何人の兵士が戦死しましたか。

‘Ilu żołnierzy poległo?’

Nannin no norikumiin ga haijaku saretâ hikôki ni nokotte imasu ka?

何人の乗組員がハイジャックされた飛行機に残っていますか。

‘Ilu członków załogi wciąż jest w porwanym samolocie?’

Nannin no tozansha ga imada ni yukue fumei desu ka?

何人の登山者が未だに行方不明ですか。

‘Ilu alpinistów jest wciąż jeszcze poszukiwanych?’

Użycia tego typu mają charakter stylistycznie potoczny i, w przeciwieństwie do konstrukcji o szyku rzeczownik–zaimek, wykazują większy stopień zależności kontekstowej. Główną jednak cechą składniową tego typu zdań jest niemożność użycia przydawkowego zaimków kategoryzatorowych w zdaniach z orzeczeniem egzystencjalnym, a więc

Kanja ga nannin imasu ka?

患者が何人いますか。

‘Ilu jest pacjentów?’

Terebi ga nandai arimasu ka?

テレビが何台ありますか。

‘Ile jest telewizorów?’

ale

* *Nannin no kanja ga imasu ka?*

* 何人の患者がいますか。

* *Nandai no terebi ga arimasu ka?*

* 何台のテレビがありますか。

Oboczność szyku kategoryzatorowych liczebników dotyczy więc wyłącznie ich użycie w połączeniu z czasownikami nieegzystencjalnymi.

Senshu wa nannin atsumarimashita ka?

選手は何人集まりましたか。

‘Ilu sportowców się zebrało?’

Nannin no senshu ga atsumarimashita ka?

何人の選手が集まりましたか。

‘Ilu sportowców się zebrało?’

Nie jest to jednak oboczność semantyczna, lecz jedynie składniowa, gdyż między zdaniami w przytoczonej wyżej parze zachodzi istotna różnica w budowie tematyczno-rematycznej. W zdaniu:

Senshu wa nannin atsumarimashita ka?

選手は何人集まりましたか。

‘Ilu sportowców się zebrało?’

tematem jest luźno dodany rzeczownik *senshu* 選手 ‘zawodnik’, który staje się w ten sposób elementem składowym omówionego wcześniej dwupodmiotowego lub też dwumianownikowego schematu składniowego. Natomiast w zdaniu

Nannin no senshu ga atsumarimashita ka?

何人の選手が集まりましたか。

‘Ilu sportowców się zebrało?’

podmiotem jest złożona fraza zaimkowo-rzeczownikowa, a funkcję tematyczną w tym zdaniu pytajnym może pełnić jedynie fraza orzeczeniowa. Powodem tego stanu rzeczy jest fakt, że w tzw. pytaniach uzupełnienia zaimek pytajny zawsze wypełnia pozycję rematyczną i dlatego nie łączy się on nigdy z partykułą *-wa*⁶,

⁶ Tego typu reguła dotyczy w języku japońskim wszystkich zaimków pytajnych osobowych, nieosobowych oraz liczebnich, por.

Donata ga shusseki shimasu ka?

どなたが出席しますか。

‘Kto będzie obecny?’

ale nie

* *Donata wa shusseki shimasu ka?*

* どなたは出席しますか。

* *Senshu wa nannin wa atsumarimashita ka?*

* 選手は何人は集まりましたか。

* *Nannin no senshu wa atsumarimashita ka?*

* 何人の選手は集まりましたか。

Pytajne i zarazem przymiotne zaimki kategoryzatorowe występują w zdaniu japońskim w sposób charakterystycznie rozłączny, potwierdzając zaprezentowane w niniejszym rozdziale obserwacje typologiczne. Ich pozycje składniowe można sprowadzić do dwu głównych typów wystąpień, a mianowicie orzeczeniowych oraz przydawkowych. W pierwszej z tych obu pozycji przypominają one użycia przymiotników niepredykatywnych, gdyż wymagają obecności spójki, np.:

Naku natta hon wa kongetsu de sansatsume desu.

なくなった本は今月で三冊目です。

‘To już trzecia książka, która zginęła w tym miesiącu.’

Kowarete shimatta basu wa konshû de godaime desu.

壊れてしまったバスは今週で五台目です。

‘To już piąty autobus, który się popsuł w tym tygodniu.’

Senshû Iraku de korosareta Pôrando no heishi wa kono ninenkan de nijû yoninme desu.

先週イラクで殺されたポーランドの兵士はこの二年間で二十四人目です。

‘To już dwudziesty czwarty żołnierz polski, który zginął w Iraku.’

6.5.2. Kategoryzatorowe zaimki nieokreślone

Szyk elementów w takich frazach przedstawia się następująco: najpierw występuje w nich zaimek pytajny, potem kategoryzator, a na końcu partykuła *ka* か jako wykładnik nieokreśloności kwantytatywnej:

nanninka 何人か ‘iluś ludzi; ileś osób’

nandaika 何台か ‘ileś pojazdów; ileś maszyn’

nankoka 何個か ‘ileś sztuk (małych przedmiotów)’

nanmaika 何枚か ‘ileś arkuszy’

nanbonka 何本か ‘ileś sztuk przedmiotów podłużnych’

ikutsuka 幾つか ‘ileś’ (kategoryzator ogólny, neutralizujący)

Nani ga kakete imasu ka?

何が欠けていますか。

‘Czego brakuje?’

ale nie

* *Nani wa kakete imasu ka?*

* 何は欠けていますか。

Partykuła *ka* か jako wykładnik nieokreśloności kwantytatywnej nie ma charakteru obligatoryjnego i w niektórych kontekstach bywa opuszczana, stąd też tego rodzaju nieokreślony zaimek kwantytatywny nie różni się wówczas swoim kształtem od zaimka pytajnego, np.:

Hito wa nannin ka ita kanji ga shimashita.

人は何人かいた感じがしました。

‘Miałem wrażenie, że trochę (kilku) ludzi tam było.’

Kuruma wa nandai ka nusumareta ka mo shirenai.

車は何台か盗まれたかもしれない。

‘Być może ukradziono kilka samochodów.’

W składni zdania frazy tego rodzaju zajmują pozycję taką samą jak zwykle frazy liczebnikowo-kategoryzatorowe.

Onna no hito wa nannin ka mita keredomo...

女の人は何人か見たけれども...

‘Kobiet kilka widziałem, ale...’

Shinbun wa nanmai ka gomibako ni sutete aru.

新聞は何枚かごみ箱に捨ててある。

‘Kilka gazet jest wyrzuconych do kosza.’

Kompyûtâ wa mukashi toshoshitsu no tsukue ni nandai ka oite atta ga, ima wa kenkyûshitsu ni utsushite aru.

コンピューターは昔図書室の机に何台か置いてあったが、今は研究室に移してある。

‘Dawniej kilka komputerów stało na biurkach w czytelni, ale teraz są przeniesione do gabinetów.’

Jak można zauważyć, tego typu frazy najczęściej pojawiają się w zdaniach w pozycji okolicznikowej.

6.5.3. Kategoryzatorowe zaimki generalizujące

Zaimki tego typu składają się z pytajnika *nani* 何 bądź *iku* 幾 połączonego z kategoryzatorem oraz z generalizującą partykułą *mo* も i są używane w zdaniach twierdzących w celu zakomunikowania wielkości, rozmiaru, zakresu zbioru obiektów. Orzeczeniem w tego typu zdaniach jest egzystencjalny czasownik *aru* ある oraz niektóre inne czasowniki, takie jak *dekiru* できる. Czasami zamiast partykuły *mo* も w takiej generalizującej funkcji może wystąpić partykuła *demo* でも, np.

nannin mo iru

何人もいる

‘jest bardzo wiele (osób)’

nandai mo aru

何台もある

‘jest bardzo wiele, mamy bardzo wiele (np. samochodów, maszyn)’

nanbon mo uete aru

何本も植えてある

‘jest bardzo wiele, mamy bardzo wiele (np. posadzonych drzewek)’

W połączeniach z partykułą *demo* でも generalizacja taka często przybiera funkcję przyzwolenia, np.

nannin demo kamaimasen

何人でもかまいません

‘może być dowolna liczba (np. gości)’

nansatsu demo kekkô desu

何冊でも結構です

‘może być dowolna liczba (np. książek)’

nanji demo kamawanai

何字でもかまわない

‘może być dowolna liczba znaków (np. w wypracowaniu)’

6.6. Typ V – kategoryzatorowe liczebniki porządkowe

Zajmiemy się teraz zagadnieniem przydawkowych użyć liczebników porządkowych, gdyż także te formy liczebników kategoryzatorowych zasługują na pełniejszą charakterystykę składniową. Przydawkowe użycie kategoryzatorowych liczebników porządkowych dotyczy zarówno rodzimych, jak i sinojapońskich liczebników tego typu. W tym wypadku jednak można zaobserwować pewne ograniczenia natury pragmatycznej. Im bardziej peryferyjnie jest usytuowany w systemie dany kategoryzator, tym bardziej marginalny charakter mają przydawkowe użycia porządkowego liczebnika kategoryzatorowego.

futarime no senshu

二人目の選手

‘drugi zawodnik’

sanninme no otoko

三人目の男

‘trzeci mężczyzna’

sanbikime no sakana

三匹目の魚

‘trzecia ryba’

gohonme no ki

五本目の木

‘piąte drzewo’

godaime no baiku

五台目のバイク

‘piąty motocykl’

sankenme no tatemono

三軒目の建物

‘trzeci budynek’

ichibanme no ryô

一番目の寮

‘pierwszy akademik’

nibanme no jiko

二番目の事故

‘drugi wypadek’

sanbanme no eki

三番目の駅

‘trzeci dworzec (kolejowy)’

daiyon no taikai

第四の大会

‘czwarte zawody’

dairokkai no shiai

第六回の試合

‘szósty mecz’

dainanakai no senshuken taikai

第七回の選手権大会

‘siódme mistrzostwa’

gobime no reitô no maguro

五尾目の冷凍の鮪

‘piąty mrożony tuńczyk’

sankenme no katana

三剣目の刀

‘trzeci miecz’

rokuzenme no hashi

六膳目の箸

‘szósta para pałeczek (do jedzenia)’

hasshume no haiku

八首目の俳句

‘ósmu poemat *haiku*’

futakireme no pan

二切れ目のパン

‘druga kromka chleba’

hitosoroime no shingu

一揃い目の寝具

‘pierwszy komplet pościeli’

Tak więc możemy tutaj mówić o wyrazistej hierarchizacji znaczeniowej takich użyć i o ich stopniowej marginalizacji, gdzie niektóre struktury nabierają charakteru jedynie systemowo-potencjalnego.

Kategoryzatorowe liczebniki porządkowe są używane jako przydawki przedrzeczownikowe i wówczas wymagają użycia partykuły dopełniacza *no* の, np. *sansatsu me no hon* 三冊目の本 ‘trzecia książka’, *godaimo no basu* 五台目のバス ‘piąty autobus’ i *nijūyoninme no heishi* 二十四人目の兵士 ‘dwudziesty czwarty żołnierz’. Obok tego jednak bywają również używane w orzeczeniu zdania i wówczas ich funkcja przypomina użycie przymiotników niepredykatywnych, gdyż łączą się one zawsze ze spójką *de aru* である:

Naku natta hon wa kongetsu de sansatsume desu.

なくなった本は今月で三冊目です。

‘To już trzecia książka, która zginęła w tym miesiącu.’

Jiko o okoshita basu wa kongetsu de godaimo desu.

事故を起こしたバスは今月で五台目です。

‘To już piąty autobus, który miał wypadek w tym miesiącu.’

Senshū Iraku de korosareta Pōrando no heishi wa kono ninenkan de nijūyoninme desu.

先週イラクで殺されたポーランドの兵士はこの二年間で二十四人目です。

‘Żołnierz, który zginął w Iraku w zeszłym tygodniu, to już dwudziesty czwarty żołnierz polski zabity w ciągu ostatnich dwóch lat.’

6.7. Użycie anaforyczne liczebnika kategoryzatorowego

Dla kategoryzatorów połączonych z liczebnikiem *jeden* charakterystyczne w języku japońskim jest użycie zaimkowe w funkcji anaforycznej polegającej na odesłaniu do poprzedzającego kontekstu. Funkcja taka dotyczy elementów wyodrębnianych z pojedynczego zbioru i przeciwstawianych sobie np. na zasadzie kontrastu bądź też wydzielanych w celu egzemplifikacji jako okaz danego zbioru.

Hitori wa kuroi kôto o kite ita ga, mô hitori wa janpâ o haotte ita.

一人は黒いコートを着ていたが、もう一人はジャンパーを羽織っていた。
'Jeden (z nich) miał czarny płaszcz, a drugi był w kurtce.'

Ichidai wa tashika ni Toyota deshita ga, mô ichidai wa yoku mimasen deshita ga, Nissan no yô ni miemashita.

一台は確かにトヨタでしたが、もう一台はよく見えませんでした、ニッサンのように見えました。

'Jeden z nich (samochodów) to była na pewno toyota, drugiego dobrze nie widziałem, ale zdaje się, że to był nissan.'

Mae no kinen kitte wa ichimai ikura desu ka?

前の記念切手は一枚いくらですか。

'Ile kosztuje ten znaczek okolicznościowy, który pani przed chwilą pokazywała?'

Hitori atari wa gosen'en kurai no futan to narimasu.

一人あたりは五千円くらいの負担となります。

'Na każdego z nas wypadnie mniej więcej po pięć tysięcy jenów do zapłacenia z własnej kieszeni.'

Ikken wa daitai sanshûkan hodo kakaru darô.

一件は大体三週間ほどかかるだろう。

'[Rozpatrzenie] jednej sprawy potrwa zapewne jakieś trzy tygodnie.'

6.8. Kategoryzatorowy liczebnik porządkowy w użyciu anaforycznym

Również porządkowe liczebniki kategoryzatorowe bywają używane w funkcji anaforycznego zastępnika rzeczownika nazywającego jakieś uszeregowane elementy zbioru. Łączą się wówczas z różnymi liczebnikami, tworząc w zasadzie otwartą klasę połączeń.

Hitorime wa chûnen no danshi de, futarime wa joshi kôkôsei deshita. Kyô no kanja wa kono futari dake deshita.

一人目は中年の男子で、二人目は女子高校生でした。今日の患者はこの二人だけでした。

‘Pierwszy był mężczyzna w średnim wieku, a druga to była licealistka. Dziś mieliśmy tylko tych dwoje pacjentów.’

Aichi banpaku wa kyô nyûjôsha wa jûmannin o koemashita. Ichimanninme no okyakusama wa Yokohama kara kita Yamakawa Kazuo san deshita.

愛知万博は今日入場者は十万人を越えました。一万人目のお客様は横浜から来た山川和夫さんでした。

‘Liczba odwiedzających wystawę Expo w Nagoya przekroczyła dziś sto tysięcy. Stutysięcznym zwiedzającym okazał się pan Kazuo Yamakawa z Yokohamy.’

Ima made sanbiki no neko o katta koto ga arimasu. Ippiki me wa kuroi perusha neko de, nihikime wa shiroyi baman deshita. Sanbikime wa ima no Tamachan desu. Goran no yô ni, shamu neko desu.

今まで三匹の猫を飼ったことがあります。一匹目は黒いペルシャ猫で、二匹目は白いバーマンでした。三匹目は今の玉ちゃんです。ご覧のように、シャム猫です。

‘Do tej pory miałem już trzy koty. Pierwszy to był czarny pers, drugi – biały kot birmański, a trzeci – moja obecna Kuleczka. Jak pani widzi, to syjamczyk.’

Rokutenme wa Rodan no „Seppun” to iu chôkoku deshita.

六点目はロダンの『接吻』という彫刻でした。

‘Szósta (w kolekcji lub na wystawie) była rzeźba Rodina „Pocałunek”.’

6.9. Inne schematy składniowe zawierające liczebniki kategoryzatorowe

Pytajne zaimki kategoryzatorowe występują w zdaniach japońskich często w połączeniu z wykładnikiem przybliżonego szacowania – *kurai* くらい / *gurai* ぐらい lub, czasem *hodo* ほど, który jest dodawany także z powodów pragmatyczno-honoryfikatywnych w celu osłabienia stanowczości pytania. Przybliżone szacowanie nie dotyczy bowiem w tym wypadku żadnych policzalnych wielkości, a jedynie polega na pozostawieniu adresatowi większej kompetencji w decydowaniu o tym, czy i w jaki sposób udzieli oczekiwanej informacji.

Potencjalne przybliżone szacowanie może dotyczyć więc jedynie liczby lub miary mogącej się pojawić w spodziewanej przez nadawcę odpowiedzi. Zjawisko wyraźnego nadużywania takich „przybliżeń” pytajnych jest charakterystyczną cechą w pragmatyce pytań języka japońskiego i w znacznym zakresie

jest powodowane przez postawę modestii i obniżania poziomu stanowczości wypowiedzi:

Nanmaigurai agemashô ka?

何枚ぐらいあげましょうか。

‘Ile (mniej więcej) pan sobie życzy (np. kartek, znaczków)?’ (dosł. Ile mam dać?)

Gomai hodo itadakereba arigataindesu ga.

五枚ほどいただければありがたいんですか。

‘Gdyby był pan tak miły i dał mi z pięć (np. kartek, znaczków), będę wdzięczny.’

Hashi wa nanzen gurai areba yoroshii desu ka?

箸は何膳ぐらいあればよろしいですか。

‘Ile życzyliby sobie państwo par pałeczek (do jedzenia)?’

Sanzen hodo areba jûbun desu.

三膳ほどあれば十分です。

‘Wystarczą jakieś trzy (pary pałeczek).’

Użycie w odpowiedzi wykładników przybliżenia dodanych do liczebnika kategoryzatorowego wnosi tutaj pewien odcień modestii i sprawia, że odpowiedź nabiera charakteru grzecznej prośby. Strategia komunikacyjna polega tutaj zatem na przynajmniej częściowym ukrywaniu faktycznych, dobitnie sprecyzowanych wielkości i miar. W obrębie użyć generalizujących kategoryzatorów połączonych z liczebnikiem ‘jeden’ należy jeszcze wymienić użycia w zdaniach przeczących, gdzie zaimki takie komunikują silną odmianę negacji połączonej z kwantytyatyw-no-anaforyczną funkcją wyrażenia kategoryzatorowego:

hitori mo inai

一人もいない

‘nikogo nie ma’

Jôkyaku wa hitori mo inakatta.

乗客は一人もいなかった。

‘Nie było ani jednego (żadnego) pasażera.’

Issatsu mo mitsukaranakatta.

一冊も見つからなかった。

‘Nie znalazłem ani jednej (książki).’

Ittsû mo todoite nai.

一通も届いてない。

‘Nie dotarła ani jedna (żadna) wiadomość (np. list, mail).’

ROZDZIAŁ VII

MIEJSCE JAPOŃSKIEGO SYSTEMU KWANTYTATYWNO-GENERYCZNEGO W TYPOLOGII JĘZYKÓW NATURALNYCH

7.1. Kwantytatywne wyróżnianie klas rzeczownikowych w języku japońskim i w innych językach wschodnioazjatyckich

Z przedstawionej w niniejszej książce charakterystyki wynika wyraźnie, że w języku japońskim system kategoryzatorowy utrzymał w procesie gramatyzacji swój semantycznie kwantytatywny i morfologicznie przyliczebnikowy charakter. Kategoryzatory są tutaj wykładnikami szczególnego typu kategorii gramatycznej przypominającej pod pewnymi względami – zgodnie z tym, co twierdziło wielu badaczy, w tym przywołany przez nas na początku B. Malinowski – rzeczownikowy rodzaj ukształtowany w językach indoeuropejskich. Różni się ona jednak od języków indoeuropejskich swoim mechanizmem semiotycznym, zakresem oraz kierunkami systemowej ekspansji.

Podczas gdy indoeuropejska kategoria rodzaju, obserwowana w takim kształcie, w jakim funkcjonuje np. we współczesnej polszczyźnie, obejmuje poza rzeczownikami, tworzącymi punkt wyjściowy dla jej ekspansji systemowej, także zależne od nich w znacznym stopniu zaimki oraz czasowniki i przymiotniki, jako atrybutywne i predykatywne części mowy, w języku japońskim kategoria ta nie wykracza poza wąsko rozumianą klasę nominalnych części mowy. Szczegółowe rozróżnienia kategorialne, manifestowane środkami formalnymi, obejmują bowiem jedynie pewien podzbiór rzeczowników, a więc przede wszystkim rzeczowników policzalnych i w dodatku istotnych pragmatycznie, mocno osadzonych w potocznym zasobie wiedzy, takich, których desygnaty mają charakter konkretnych obiektów, składających się na sferę codziennych doświadczeń, wtórnie jedynie rozbudowywanych w kierunku obszarów wiedzy o bardziej erudycyjnym charakterze.

O różnicach tych decyduje nie tylko liczba wartości porównywanych kategorii, ograniczona jedynie do kilku w wypadku polszczyzny, a rozbudowana do ponad trzystu w języku japońskim, ale także sam charakter rozróżnień, hierarchizacja i wieloczłonowość opozycji. W wypadku polskiej kategorii rodzaju skrzyżowanie wyjściowych rozróżnień rodzaju naturalnego – a mianowicie: męskości, żeńskości i nijakości, jako odzwierciedlenia pierwotnej nierelewanckiej społecznej (lub nieużyteczności gospodarczej), wynikającej z niedojrzałości

biologicznej jednostki ludzkiej lub zwierzęcia domowego czy łownego – z kategorialnymi rozróżnieniami żywotności bądź nieżywotności obiektów oraz osobowości bądź nieosobowości i kwantytatywnych rozróżnień jednostkowości i mnogości doprowadziło do powstania wtórnych opozycji rodzajowych w obrębie pierwotnego rodzaju męskiego skrzyżowanego z kategorią liczby.

Tak więc z wyjściowej sytuacji, polegającej na morfologizacji kategorialnych rozróżnień męskości typu *ojciec był, chłopiec był* : *matka była, dziewczyna była* : *dziecko było, dziewczę było, pacholę było*; *samiec był* : *samica była* : *żebrę było, jagnię było, piskłę było*, wytworzyła się dodatkowa opozycja w donioślejszych pragmatycznie formach liczby pojedynczej, czyli bardziej ogólna opozycja żywotności i nieżywotności, natomiast w obrębie form liczby mnogiej – opozycja osobowości i nieosobowości.

Obie te opozycje objęły jednak jedynie wąski wycinek kategorii rodzajowych, skrzyżowanych z kategorią męskości, co, niezależnie od realnych zapewnień uzasadnień antropologiczno-historycznych, nie może być podstawą do maskulinocentrycznych interpretacji ogólnie interpretowanej potocznej wiedzy użytkowników polszczyzny.

Z tego punktu widzenia określenia *męskożywotny* i *męskoosobowy* nie mogą mieć charakteru semantyczno-antropologicznego, a raczej formalno-morfologicznego, gdyż dla obecnego statusu systemowego kategorii rodzaju w języku polskim najważniejsza jest ekspansja tej kategorii w kierunku rozróżnień o charakterze zdecydowanie metajęzykowym, polegającym na czysto formalnych rozróżnieniach kształtu rzeczowników (rzeczowniki „żeńskie” = rzeczowniki o kształcie „morfologicznie żeńskim” z prototypowo „żeńską” końcówką *-a* jako kategorialnym i wyjściowym wykładnikiem całej klasy, czy rzeczowniki „nijakie” = rzeczowniki o kształcie „morfologicznie nijakim” z prototypowo „nijaką” końcówką *-ę* jako kategorialnym i wyjściowym wykładnikiem całej klasy).

Metajęzykowy charakter ostatecznej gramatykalizacji rozróżnień rodzajowych rzeczowników w polszczyźnie polega na przeniesieniu ich na płaszczyznę formy i na ekspansji tych rozróżnień na inne części mowy, takie jak zaimki (imitujące wartość rodzajową zastępowanych przez nie rzeczowników) oraz na czasowniki i przymiotniki. W ten sposób kategoria ta stała się kategorią klasyfikacyjną dla rzeczowników i paradygmatyczną dla czasowników i przymiotników. Z osobliwą postacią tej ekspansji mamy do czynienia w przypadku liczebników, gdzie dla niektórych jest ona kategorią klasyfikacyjną (np. *sto było*), a dla innych paradygmatyczną (np. *jeden był, jedna była, jedno było*), natomiast zaimki osobowe *ja, ty* mają całkiem swoistą, kontekstową bądź deiktyczną kategorię rodzaju, inne natomiast (jak *on, ona, ono*) – kategorię paradygmatyczną, obok tego wytworzyła się tutaj również, niespotykana nigdzie, mieszana wartość tej kategorii męsko-żeńska w wypadku honoryfikatywnego zaimka *państwo* (R. Huszcza 2006: 98–102, 112, 113, 213). Analogiczna forma rodzaju mieszanego jest reprezentowana także w formach liczebnikowych, takich jak *dwoje*

studentów, pięcioro pilotów, osiemnaścioro żeglarzy (+PLUR. +MASC. +FEM.), jest ona jednak w tej postaci gramatycznej komunikowana w sposób rozbieżny, gdyż formy typu *dwoje dzieci, troje niemowląt* oznaczają rodzaj nijaki.

Metajęzykowa ekspansja rozróżnień rodzajowych doprowadziła do powstania kategorii rodzajowo rozmytych, nieprzejrzystych, takich jak np. kseniczne formalnie rzeczowniki wprowadzane do systemu jako nieokreślone, z przypisywaną im doraźnie wartością rodzaju nijakiego (np. *kiwi, awokado, kimono, dżudo, bonsai, sushi, ukiyoe, taekwondo, mitsubishi, casio, daewoo*) oraz liczne skrótowce o różnorako przypisywanych wartościach rodzajowych (PZU *był, było*; PKP *było, były*; NRD *była, było*; ONZ *był, była, było*). Obok tego jednak musimy pamiętać, że, jak wynika to z charakterystyki honoryfikatywności w ujęciu R. Huszczy (2006: 101–102, 112–113, 212–213), wyjściowe rozróżnienia osobowo-rodzajowe żeńskości i męskości utrzymują się silnie w pragmatyczno-komunikacyjnie istotnej części systemu koniugacyjnego czasownika pierwszej oraz drugiej osoby, gdyż ich stopień interakcyjności przesądza tutaj o trwałości tej podstawowej antropologicznej kategorii w systemie gramatycznym polszczyzny.

W porównaniu z polszczyzną japoński system kategoryzatorowy stanowi kategorię rodzaju o wielkiej liczbie wartości, ale ich wyraźna hierarchizacja i szczególne uporządkowanie, uzależnione przede wszystkim od pragmatycznego zakresu ekspansji systemowej, pozwalają oddzielić tutaj klasy rzeczownikowe sytuujące się w centrum kategorii, bądź w jej pobliżu, od klas peryferyjnych, a dalej całkowicie marginalnych lub dających się wydzielić jedynie potencjalnie (np. klasy wydzielane na podstawie erudycji historycznej, leksykalnej). Z tego względu w zhierarchizowanej strukturze klas rzeczownikowych na pierwszym poziomie podziału musieliśmy wydzielić klasę kategorialnie neutralną bądź klasyfikacyjnie nierelevantną z powodów pragmatyczno-komunikacyjnych i obejmującą różne rzeczowniki kwantytatywnie nieinterpretowalne, czyli rzeczowniki policzalne, sytuujące się poza doraźną sferą obserwacji, doświadczenia, funkcjonalnych interpretacji poznawczych, opartych na wyjściowej sytuacji liczenia obiektów bądź ich kwantytatywnego porządkowania, egzemplifikacji itd. Przeciwstawia się im niejednorodny semantycznie zbiór klas rzeczowników kwantytatywnie interpretowalnych. W związku z tym pełny podział rzeczowników japońskich może wyglądać następująco:

RZECZOWNIKI:

A. NIEKWANTYTATYWNE

B. KWANTYTATYWNE:

KLASY
RODZAJOWE
RZECZOWNIKÓW

- a. KATEGORIALNIE NEUTRALNE
- b. KLASYFIKOWALNE:
 - 1. OSOBOWE
 - 2. NIEOSOBOWE:
 - i. ŻYWOTNE
 - ii. NIEŻYWOTNE
 - – rzeczowniki kształtu kwantytatywnego
 - – rzeczowniki funkcji kwantytatywnej
 - – rzeczowniki atrybutu kwantytatywnego
 - – rzeczowniki metonimii kwantytatywnej
 - – rzeczowniki przetworzenia kwantytatywnego
 - – rzeczowniki gatunku kwantytatywnego

Przynależność danego rzeczownika do klasy rodzajowej ma charakter stopniowalny z wielorakich powodów. Przede wszystkim dzieje się tak dlatego, że występują tu klasy o stałej przynależności rzeczowników (takie jak klasa LUDZIE, MNIEJSZE ZWIERZĘTA, MASZYNY I URZĄDZENIA, WOLUMINY) oraz klasy rzeczowników o przynależności doraźnej, będącej rezultatem swoistej reinterpretacji przynależności stałej. Reinterpretacja ta jest rezultatem neutralizacji immanentnych cech obiektów na rzecz ich doraźnej, sytuacyjnej roli, co ma miejsce w wypadku klasy EKSPONATY bądź też podklasy LUDZIE jako osób traktowanych utylitarnie, urzędowo lub oficjalnie albo też osób traktowanych wywyższająco honoryfikatywnie, i wiele innych, opisanych w poprzednich rozdziałach książki.

Kategoria gramatyczna, o której tu mówimy, w odróżnieniu od rodzaju polskiego, jest jedynie bardzo słabo rozszerzana na płaszczyznę metajęzykową (por. kategoryzatory sufiksalne – KD), toteż kwantytatywne tutaj wyróżnianie klas rzeczownikowych odbywa się niemal wyłącznie na podłożu semantycznym, a przynależność danego rzeczownika do klasy rzeczownikowej, komunikowanej za pomocą przyliczebnikowego kategoryzatora, nie ma charakteru ustabilizowanego. Samo przypisanie kategoryzatora opiera się na niezwykle zróżnicowanym mechanizmie semiotycznym.

Kryteria klasyfikacyjne mają często charakter doraźny, sytuacyjny, obejmują, jak mogliśmy się przekonać, najróżniejsze własności obiektów, dotyczą nie tylko ich kształtu, przydatności, perspektywy obserwacyjnej, ale także swoistej relewancji społecznej, kulturalnej, bliskości względem życiowego środowiska człowieka itd. Silnie ograniczony zakres metajęzykowej ekspansji tej kategorii oznacza zarazem, że w swojej istocie jest to wyłącznie poznawcza kategoryzacja obiektów, odzwierciedlona w języku w postaci systemu kategoryzatorowego wyznaczającego, zarówno mniej, jak i bardziej stałe oraz całkowicie doraźne,

sytuacyjne, klasy rzeczowników o granicach często mało wyrazistych, rozmytych i w dodatku często świadomie zamazywanych, neutralizowanych poprzez uciekanie się do wykorzystania kategoryzatora generalizującego, takiego jak np. *-tsu -ツ*.

Z tego powodu w języku japońskim o wiele łatwiej jest mówić o rozmaitych klasach obiektów niż o odrębnych klasach rzeczowników, gdyż, w przeciwieństwie do języka polskiego – gdzie fleksyjne końcówki rzeczownika mogą być traktowane jako rezultat morfologicznej gramatykalizacji i, w związku z tym, jako wykładniki poszczególnych, formalnie rozumianych klas rodzajowych – japońskie rzeczowniki nie mają z tego punktu widzenia żadnych substancjalnych wykładników generycznych, natomiast kategoryzatory przyliczebnikowe są jedynie wtórnym odzwierciedleniem językowym generycznych klas obiektów.

Niezależnie od tego jednak, zwraca tutaj uwagę obecność zgramatykalizowanych rozróżnień kategoryalnych o charakterze uniwersalnym, przejawiającym się w wielu językach naturalnych, i stosunkowo wysokie usytuowanie tych rozróżnień w systemowej hierarchii, przejawiające się np. w niemożności ich neutralizacji. Jest to przede wszystkim opozycja osobowości i nieosobowości oraz żywotności i nieżywotności.

Z tego punktu widzenia warto byłoby tutaj dla kontrastu przedstawić system kategoryzatorowy języka birmańskiego, gdzie w hierarchii rozróżnień generycznych na najwyższym poziomie sytuuje się rozróżnienie klasy ŚWIĘTOŚCI I OBIEKTY SAKRALNE, obejmującej takie elementy zbioru jak postacie Buddy, wszystkie postacie z panteonu buddyjskiego, ich wizerunki i posągi, pagody, klasztory, świątynie buddyjskie oraz inne nieożywione przedmioty kultu i akcesoria religijne¹, klasy OBIEKTY ŻYWOTNE oraz trzeciej klasy OBIEKTY NIEŻYWOTNE. Zgodnie z wykorzystanym przez nas opisem (Tin 2004: 157) birmański system kategoryzatorowy przedstawia się więc następująco (w nawiasach podajemy odpowiadające danym klasom rzeczownikowym kategoryzatory przyliczebnikowe)²:

¹ Dodajmy, iż klasa rzeczownikowych nazw obiektów sakralnych nie jest obca także japońszczyźnie. Obejmuje ona np. świątynie i miejsca kultu, rozmaite artefakty religijne oraz posągi Buddy wyznaczane przez honoryfikatywnie nacechowany kategoryzator *son* 尊. Klasy te jednak mają charakter szczegółowo-gatunkowy i nie wyodrębniają się hierarchicznie spośród innych w żaden szczególny sposób.

² Wyjściowy dla nas opis autorstwa Tina musieliśmy tutaj częściowo zmodyfikować, gdyż wydaje się, że autor nie w pełni rozróżnia semantyczno-kategorialne aspekty kategoryzacji od jej aspektów morfologiczno-słowotwórczych. W tym wypadku bowiem uwzględnianie w obrębie mechanizmu semiotycznego kategoryzacji kształtu językowego kategoryzatorów i ich zbieżności z jakimiś morfemami składowymi nazw liczonych obiektów dowodzi właśnie metajęzykowej ekspansji tego zjawiska w kierunku bardziej formalnych rozróżnień klas rzeczownikowych i w pewnym stopniu może to przypominać proces przekształcenia rodzaju polskiego bądź też proces formowania się klas rzeczownikowych w języku suahili.

I. KLASA OBIEKTÓW KATEGORYZAWANYCH

A. ŚWIĘTOŚCI I OBIEKTY SAKRALNE (*s' u* ဆူ)

B. OBIEKTY ŻYWOTNE

a) LUDZIE

1. NAJWYŻSZEJ RANGI (władcy, kapłani, mnisi) (*pá* ပါး)

2. POZOSTALI

i. + APRECJATYWNA REFERENCJA (*ú* ဦး)

ii. - APRECJATYWNA REFERENCJA (*yau* ယောက်)

b) ZWIERZĘTA (*kaun* ကောင်)

C. OBIEKTY NIEŻYWOTNE

a) OBIEKTY WYZNACZANE PRZEZ KATEGORYZATORY SZCZEGÓŁOWE (np. *lè* လက် 'obiekty z rączką', *sín* စင် 'obiekty nabierające prędkości', *kwín* ကိုင် 'ubrania, stroje', *sí* စီး 'pojazdy', *loun* လှံ 'owoce' itd.)

b) KLASA NEUTRALNA (*k' u* ခ)

II. KLASA WYRÓŻNIANA PRZEZ KATEGORYZATORY NAZWOTWÓRCZE

(o częściowej ekspansji metajęzykowej)

A. izolaty kategorialne (powtórzenie rzeczownika jako

kategoryzator przyliczebnikowy) (np. *pá ngan* ပန်းကန် 'talerz', *béin* ဘိမ်း 'koło', *bú* ဘူး 'pudło, pudełko', *ein* အိမ် 'dom' itd.)

B. obiekty wyróżniane na podstawie częściowej zbieżności kształtu między kategoryzowanym rzeczownikiem a kategoryzatorem przyliczebnikowym

a) kategoryzatorowy morfem denominalny jest zawarty jako

częśćka słowotwórcza rzeczownika (np. *qu* အူ 'wolumin', *myò* မြို့ 'miasto', *ná* နား 'obrzecz', *pin* ပင် 'roślina' itd.)

b) kategoryzatorowy morfem denominalny lub dewerbalny jest zawarty jako częśćka słowotwórcza rzeczownika (*loun* လှံ - 'wciskać' itd.)

Przedstawiony tu system rozróżnień kategorialnych liczonych obiektów odzwierciedlony jest w postaci odrębnych klas rzeczownikowych rządzonych przez zróżnicowane formalnie kategoryzatory właściwe, a więc odrębne formalnie od rzeczowników, pokrewne słowotwórczo, czyli będące częstkami słowotwórczymi rzeczowników, oraz powtórzone w funkcji kategoryzatora rzeczowniki z klasy izolatów kategorialnych. W rezultacie zatem kategoryzatory birmańskie przedstawiają się następująco (wszystkie przykłady kategoryzatorów, dla uproszczenia, podajemy w połączeniach z liczebnikiem *ta* တ 'jeden':

sedi tà *s' u* စေတီ တ ဆူ 'jedna stupa' – klasa ŚWIĘTOŚCI I OBIEKTY SAKRALNE

*bóun*kyi tà *pá* ဘုန်းကြီး တ ပါး 'jeden mnich buddyjski'

– klasa LUDZIE (+REFERENCJA APRECJATYWNA)

lu tà *yau* လူ တ ယောက် 'jeden człowiek' – klasa LUDZIE (-REFERENCJA APRECJATYWNA)

kyaun tà *kaun* ကြောင် တ ကောင် 'jeden kot' – klasa ZWIERZĘTA

*leyin*byan tà *sín* လေယာဉ်ပျံ တ စင် 'jeden samolot'

– klasa szczegółowa (OBIEKTY NABIERAJĄCE PRĘDKOŚCI)

pīśi tà k'ù ပုဒ် တ ခု 'jedna rzecz, artykuł'

– klasa neutralna (z kategoryzatorem generalizującym)

pángan tà pángan ပန်းကန် တ ပန်းကန် 'jeden talerz' – klasa IZOLATY

KATEGORYZACYJNE

kyáunthóun saou tà ou ကျောင်း သို့ စာအုပ် တ အုပ် 'jeden podręcznik'

– kategoryzator słowotwórczo-denominalny

t'ínyú tà pin ထင်းပျိုး တ ပင် 'jedna sosna'

– kategoryzator słowotwórczo-denominalny

mílóun tà lóun မီးလုံး တ လုံး 'jedna żarówka'

– kategoryzator słowotwórczo-dewerbalny

W perspektywie porównawczej warto jednak podjąć próbę usytuowania typologicznego japońskiego systemu kategoryzatorowego w obrębie najbliższych mu systemów wschodnioazjatyckich, gdyż okazuje się, że są one zróżnicowane wzajemnie pod względem zakresu, kształtu oraz funkcji, co przypomina równie znaczące zróżnicowanie rozmaitych podtypów indoeuropejskiej kategorii rodzaju w poszczególnych językach należących do tej rodziny.

7.2. Porównanie z językiem chińskim

Kategoryzatorowy system języka chińskiego w powszechnej opinii badaczy uchodzi za źródłową kategorię gramatyczną dla wielu innych języków rozległego obszaru Azji Wschodniej i Południowo-Wschodniej, które zapożyczały ją pośrednio lub bezpośrednio z klasycznej chińszczyzny. Do języków tych należy nie tylko przywoływany w tym rozdziale birmański, koreański i wietnamski, ale także m.in. tajski, laotański, malajski oraz indonezyjski. Szersze upowszechnienie się systemu kwantytatywnej kategoryzacji w dawnym języku chińskim J. Norman (1988: 115–117) datuje na okres dynastii *Hàn* 漢 (206 przed Chr. – 220 po Chr.), chociaż już wcześniej, jego zdaniem, funkcjonował kategoryzator *pǐ* 匹 jako wykładnik klasy ZWIERZĘTA we frazie *mǎ sān pǐ* 馬三匹 'trzy konie'. Autor ten przywołuje za źródłami chińskimi sześć kategoryzatorów najdawniej ukształtowanych w chińszczyźnie. Są to:

méi 枚, o pierwotnym znaczeniu 'pień drzewa', który wyznaczał ogólną, neutralną kategorię rzeczy i obiektów;

gè 个·個·箇, który dawniej wyznaczał klasę LUDZIE, a w języku współczesnym jest wykładnikiem klasy ogólnej;

tóu 頭, o dosłownym znaczeniu 'głowa', który wyznaczał szeroko pojętą klasę istot żywych (zwierzęta, ptaki, owady, ryby), a dzisiaj odnosi się do zawężonej klasy dużych zwierząt gospodarskich (konie, krowy, świnie, osły, wielbłądy);

běn 本, o pierwotnym znaczeniu ‘korzeń’, w najdawniejszej odmianie języka wyznaczał klasę ROŚLINY, współcześnie natomiast wyznacza klasę WOLUMINY, choć sam proces zmiany tego zakresu znaczeniowego nie jest dla badaczy jasny;

tiáo 條, o dosłownym znaczeniu ‘gałąź’, wyznaczał klasę OBIEKTY PODŁUŻNE, takie jak liny, sznury, kije, ale także tabliczki bambusowe służące do pisania tekstów (przed wynalezieniem papieru), ze związku z którymi ukształtował się nowy zakres semantyczny tego kategoryzatora, odnoszący się do klasy SPRAWY (do załatwienia, przekazania, służbowe), TEMATY, INFORMACJE, np. *yì tiáo xīn-wén* 一條新聞 ‘jedna informacja’;

zhī 隻, który wyznaczał pierwotnie klasę PTAKI, ale jako pojedyncze istoty żywe, nieskojarzone w pary, np. *jī yì zhī* 鷄一隻 ‘jedno kurczę’, później jednak nabrał znaczenia parzystości i na zasadzie rozszerzenia odnosił się do klasy obiektów parzystych ogólnie, aż wreszcie przekształcił się w wykładnik obiektów podłużnych oraz łodzi, mebli i innych obiektów.

Liczba kategoryzatorów w języku chińskim jest rozmaicie podawana przez różnych autorów. M. Coyaud (1973: 11) przytacza za Zhao Y.R. liczbę 350 jednostek, natomiast sam, odmiennie od tego autora, oblicza tę liczbę na około 100 jednostek (łącznie z 16 najbardziej rozpowszechnionymi jednostkami miary). Słownik *Jiǎnmíng Hànyīng cídiǎn* (1981: 1535–1539) podaje listę 83 kategoryzatorów współczesnego języka chińskiego, co pozwala nam stwierdzić, że w powszechnej opinii liczba ta nie przekracza 100 jednostek, nawet jeżeli mieszczą się tutaj także jednostki odpowiadające enumeratorom niedającym się zaliczyć do ścisłego zbioru kategoryzatorów.

Przed przystąpieniem do charakterystyki porównawczej kategoryzatorów chińskich musimy przedstawić w uproszczeniu sam system liczebników tego języka, które, w odróżnieniu od pozostałych omawianych w niniejszej książce języków wschodnioazjatyckich, obejmują wyłącznie jeden podsystem – rodzimy. Są to zatem następujące jednostki:

<i>yì</i> 一	‘jeden’
<i>èr</i> 二 / <i>liǎng</i> 兩	‘dwa’
<i>sān</i> 三	‘trzy’
<i>sì</i> 四	‘cztery’
<i>wǔ</i> 五	‘pięć’
<i>liù</i> 六	‘sześć’
<i>qī</i> 七	‘siedem’
<i>bā</i> 八	‘osiem’
<i>jiǔ</i> 九	‘dziewięć’
<i>shí</i> 十	‘dziesięć’
<i>bǎi</i> 百	‘sto’
<i>qiān</i> 千	‘tysiąc’
<i>wàn</i> 萬	‘dziesięć tysięcy’

W podanej liście zwraca uwagę zauważalna wariantywność liczebnika *dwa*, który w połączeniu z enumeratorami występuje najczęściej, choć nie wyłącznie, w postaci *liǎng* (dosł. ‘oba’). Postać *èr* natomiast występuje częściej w szeregowych wyliczeniach liczebnikowych typu *raz, dwa, trzy*, w liczebnikach porządkowych lub we frazeologizmach.

Zaimkiem pytajnym, odpowiadającym polskiemu *ile?* i łączącym się z poszczególnymi kategoryzatorami (podobnie jak z innymi enumeratorami), jest morfem *jǐ* 幾, który jednak bywa traktowany w gramatykach języka chińskiego jako odrębny leksem, gdyż nie asymiluje on tonalnie występujących po nim kategoryzatorów. Jest on całkowicie homofoniczny z zaimkiem nieokreślonym o znaczeniu ‘ileś, kilka’.

We współczesnym języku chińskim główne klasy rzeczownikowe wyznaczone przez kategoryzatory przyliczebnikowe przedstawiają się następująco³:

Klasa ogólna RZECZY I ZJAWISKA służąca do neutralizowania rozróżnień klasyfikacyjnych, do której należy także szczególna tutaj podklasa LUDZIE⁴

Kategoryzator: *gè* 个 · 個 · 箇

Przykładowe obiekty: ludzie, zeszyty, przedmioty abstrakcyjne

yì gè xuéshēng 一个學生 ‘jeden uczeń, jeden student’

yì gè píngguǒ 一个蘋果 ‘jedno jabłko’

yì gè xuéxiào 一个學 ‘jedna szkoła’

liǎng gè gùshi 兩個故事 ‘dwa opowiadania’

Klasa OSOBY (honoryfikatywnie)

Kategoryzator: *wèi* 位

liǎng wèi xiānshēng 兩位先生 ‘dwaj nauczyciele’

jǐ wèi jiàoshou? 幾位教授? ‘ilu profesorów?’

Klasa OBIEKTY PŁASKIE (lub obiekty, w których najważniejszą część stanowi powierzchnia płaska)

Kategoryzator: *zhāng* 張

Przykładowe obiekty: stoły, łóżka, dywany, maty, fotografie

liǎng zhāng huà 兩張畫 ‘dwa obrazy’

shí zhāng xìnzhi 十張信紙 ‘dziesięć arkuszy papieru listowego’

yì zhāng dìtǎn 一張地毯 ‘jeden dywan’

Klasa OBIEKTY Z UCHWYTEM (lub z rękojeścią)

Kategoryzator: *bǎ* 把

³ Informacje o chińskim systemie kategoryzatorowym zostały zaczerpnięte głównie z pracy Li Ch.L. i S.A. Thompson (1981: 104–113), Chao Y.R. (1968: 566–620) oraz V.I. Gorelov (1974: 43–44).

⁴ Chao Y.R. (1968: 566–620) uwzględnia w zakresie znaczeniowym tego kategoryzatora klasę LUDZIE na pierwszym miejscu.

Przykładowe obiekty: wachlarze, łyżki, pistolety, noże, młotki, pióra, kije, parasole, krzesła, narzędzia z rączką

sān bǎ cháhu 三把茶壺 ‘trzy czajniki’

wǔ bǎ yǐzi 五把椅子 ‘pięć krzesel’

qī bǎ shànzi 七把扇子 ‘siedem wachlarzy’

Klasa WOLUMINY

Kategoryzator: *běn* 本

Przykładowe obiekty: książki, notesy, zeszyty

shí sān běn shū 十三本書 ‘trzytnaście książek’

bā běn běnzi 八本本子 ‘osiem zeszytów’

wǔ běn cídiǎn 五本辭典 ‘pięć słowników’

Klasa ZWIERZĘTA¹

Kategoryzator: *pǐ* 匹

Przykładowe obiekty: konie, osły, wielbłądy

liǎng pǐ mǎ 兩匹馬 ‘dwa konie’

sān pǐ luòtuó 三匹駱駝 ‘trzy wielbłądy’

Klasa ZWIERZĘTA²

Kategoryzator: *zhī* 隻

Przykładowe obiekty: ptaki, kury, kaczki, owce, zające, tygrysy

sì zhī yāzi 四隻鴨子 ‘cztery kaczki’

wǔ zhī yáng 五隻羊 ‘pięć baranów’

liù zhī lǎohǔ 六隻老虎 ‘sześć tygrysów’

sān zhī gǒu 三隻狗 ‘trzy psy’

qī zhī māo 七隻貓 ‘siedem kotów’

qī zhī yíng huǒ chóng 七隻螢火虫 ‘siedem świateł’

shí zhī mìfēng 十隻蜜蜂 ‘dziesięć pszczół’

Klasa ZWIERZĘTA³

Kategoryzator: *tóu* 頭

Przykładowe obiekty: konie, krowy, bawoły, osły, słonie

yī tóu niú 一頭牛 ‘jedna krowa’

sān tóu mǎ 三頭馬 ‘trzy konie’

wǔ tóu xiàng 五頭象 ‘pięć słoni’

Klasa PRZEKAZY INFORMACJI

Kategoryzator: *fēng* 封

Przykładowe obiekty: listy, maile, wiadomości

liǎng fēng xìn 兩封信 ‘dwa listy’

Klasa POJAZDY KOŁOWE

Kategoryzator: *liàng* 輛

Przykładowe obiekty: rowery, samochody, czołgi

yī liàng qìchē 一輛汽車 ‘jeden samochód’

liǎng liàng zìxíngchē 兩輛自行車 ‘dwa rowery’

wǔ liàng kǎchē 五輛卡車 ‘pięć ciężarówek’

bā liàng zhànchē 八輛戰車 ‘osiem czołgów’

Klasa PRZEDMIOTY ROZCIĄGLE, CIĄGĄCE SIĘ (do klasy też należą psy oraz smoki)

Kategoryzator: *tiáo* 條

Przykładowe obiekty: łańcuchy, nici, liny, włosy, kolejki, rzędy, ogony, nogi, ręczniki, spodnie, kołnierze, rzeki, drogi, ulice, linie, pasy, szarfy, węże, smoki, gąsienice, psy

yī tiáo shānmài 一條山脈 ‘jeden łańcuch górski’

yī tiáo lù 一條路 ‘jedna droga’

sān tiáo hé 三條河 ‘trzy rzeki’

Klasa DOMY, SIEDZIBY, INSTYTUCJE

Kategoryzator: *jiā* 家

Przykładowe obiekty: sklepy, fabryki, biura, szpitale

yī jiā rénjiā 一家人家 ‘jeden dom’

sān jiā shāngdiàn 三家商店 ‘trzy sklepy’

qī jiā lǚguǎn 七家旅館 ‘siedem hoteli, zajazdów’

Klasa POMIESZCZENIA, POKOJE, SKLEPY

Kategoryzator: *jiān* 間

Przykładowe obiekty: pokoje, domy, sklepy, fabryki

sì jiān kètīng 四間客廳 ‘cztery pokoje gościnne’

Klasa UBRANIA, ale także SPRAWY, ZDARZENIA, DOKUMENTY, LISTY

Kategoryzator: *jiàn* 件

Przykładowe obiekty: marynarki, swetry, płaszcze, rzeczy, towary, eksponaty

liǎng jiàn shàngyī 兩件上衣 ‘dwie marynarki’

sān jiàn máoyī 三件毛衣 ‘trzy swetry’

wǔ jiàn yǔyī 五件雨衣 ‘pięć płaszczy przeciwdeszczowych’

yī jiàn dàshì 一件大事 ‘jedna ważna sprawa’

sān jiàn gōngwén 三件公文 ‘trzy dokumenty’

Klasa: JEDNA RZECZ Z PARY, PRZYRZĄDY, OKRĘTY

Kategoryzator: *zhī* 隻

Przykładowe obiekty: ręce, uszy, obuwie, buty

liǎng zhī ěrduo 兩隻耳朵 ‘dwoje uszu’

liǎng zhī shǒu 兩隻手 ‘dwoje rąk, dwie ręce’

yī zhī wàzi 一隻襪子 ‘jedna skarpetka (od pary)’

yī zhī xié 一隻靴 ‘jeden but (od pary)’

Klasa PRZEDMIOTY DŁUGIE I PROSTE

Kategoryzator: *zhī* 枝

Przykładowe obiekty: pióra, flety, papierosy, strzały, gałęzie, kwiaty, świece, karabiny, oddziały

yì zhī qiāng 一枝槍 ‘jeden karabin’

sān zhī gāngbǐ 三枝鋼筆 ‘trzy wieczne pióra’

Klasa NARZĘDZIA, INSTRUMENTY

Kategoryzator: *zhī* 只

Przykładowe obiekty: klamry, spinki, zegarki

liǎng zhī zhōngbiǎo 兩只鐘表 ‘dwa zegarki’

Klasa DOKUMENTY

Kategoryzator: *zhǐ* 紙

Przykładowe obiekty: podania, petycje, zaświadczenia

yī zhǐ gōngwén 一紙公文 ‘jeden dokument’

Klasa ZWOJE

Kategoryzator: *zhóu* 軸

Przykładowe obiekty: obrazy, mapy, malowidła zwijane na drążku

yī zhóu shānshuǐhuà 一軸山水畫 ‘jeden pejzaż (obraz)’

sì zhóu xiàn 四軸綫 ‘cztery klębki nici’

Klasa DRZEWA, ROŚLINY

Kategoryzator: *zhī* 株

Przykładowe obiekty: drzewa, trawa

liǎng zhū mǔdan 兩株牡丹 ‘dwa krzewy piwonii’

Klasa DRZEWA, ROŚLINY

Kategoryzator: *kē* 棵

Przykładowe obiekty: drzewa, trawa

liù kē shù 六棵樹 ‘sześć drzew’

Klasa DŁUGIE I BARDZO CIENKIE OBIEKTY

Kategoryzator: *gēn* 根

Przykładowe obiekty: kije, pałeczki, tyczki, maszty, liny, włosy, spinki do włosów, źdźbła trawy

liǎng gēn kuàizi 两根筷 ‘dwie pałeczki’

sān gēn yīgēn 三根粉筆 ‘trzy kredy, trzy kawałki kredy’

wǔ gēn shéngzi 五根繩子 ‘pięć lin’

Klasa PRZEDMIOTY PŁASKIE I OKRĄGLE (bądź z wierzchnią częścią o takim kształcie)

Kategoryzator: *miàn* 面

Przykładowe obiekty: lustra, tarcze, bębny, gongi, szyldy
qī miàn jìngzi 七面鏡子 ‘siedem luster, zwierciadeł’
bā miàn guóqí 八面國旗 ‘osiem flag (państwowych)’

Klasa LUDZIE (ujęci na liście, traktowani w sytuacjach urzędowych)

Kategoryzator: *míng* 名

Przykładowe obiekty: studenci, policjanci, żołnierze, kandydaci w wyborach, sportowcy

wǔ míng yánjiū rényuán 五名研究人員 ‘pięciu badaczy, naukowców’

Klasa MAŁE OKRĄGŁE PRZEDMIOTY, KULKI

Kategoryzator: *kě* 顆

Przykładowe obiekty: perły; drogocenne kamienie; ziarna; koraliki

yī kē huāshēngmǐ 一顆花生米 ‘jeden orzeszek ziemny’

Klasa PRZEDMIOTY ROZWIESZANE NA ŚCIANACH

Kategoryzator: *fú* 幅

Przykładowe obiekty: obrazy, mapy, zasłony, żaluzje

bā fú huà 八幅画 ‘osiem obrazów’

Klasa GAZETY I CZASOPISMA (brane do czytania lub zamawiane w prenumeracie)

Kategoryzator: *fèn* 份

Przykładowe obiekty: dziennik, tygodnik

yī fèn Rénmín Rìbào 一份人民日報 ‘jeden egzemplarz „Dziennika Ludowego”’

Klasa POSŁANIA Z POŚCIELĄ

Kategoryzator: *pū* 鋪

Przykładowe obiekty: zaścielone łóżka, tapczany

liǎng pū chuáng 兩鋪床 ‘dwa posłania’

Klasa PRZEDMIOTY OKRĄGŁE NIEWIELKICH ROZMIARÓW

Kategoryzator: *méi* 枚

Przykładowe obiekty: monety, owoce, orzechy, pestki, kulki, znaczki pocztowe, oznaki, plakietki

sì méi jīnpái 四枚金牌 ‘cztery złote medale’

Klasa OKRĘTY

Kategoryzator: *sōu* 艘

Przykładowe obiekty: pancerniki, lotniskowce, krążowniki, okręty podwodne

sān sōu yóuchuán 三艘油船 ‘trzy tankowce’

wǔ sōu jūnjiàn 五艘軍艦 ‘pięć okrętów wojennych’

Klasa OBIEKTY ZE SKRZYDŁAMI DO OTWIERANIA

Kategoryzator: *shàn* 扇

Przykładowe obiekty: drzwi, bramy, okna, parawany

liǎng shàn mén 兩扇門 ‘dwoje drzwi’

sān shàn chuāngzi 三扇窗子 ‘trzy okna’

Klasa OBIEKTY Z WYPUKŁYM DENKIEM (często służące do przykrywania)

Kategoryzator: *dǐng* 頂

Przykładowe obiekty: kapelusze, czapki, namioty, moskitiery, fotele z oparciem

sì dǐng màozi 四頂帽子 ‘cztery czapki’

wǔ dǐng wénzhāng 五頂蚊帳 ‘pięć moskitier’

bā dǐng zhàngpeng 八頂帳篷 ‘osiem namiotów’

Klasa ŚWIĘTE POSĄGI

Kategoryzator: *zūn* 尊

Przykładowe obiekty: figury, wizerunki Buddy, duże strzelby i armaty

yī zūn shíxiàng 一尊石像 ‘jeden posąg kamienny’

liǎng zūn fóxiàng 兩尊佛像 ‘dwa posągi Buddy’

shí wǔ zūn dàpào 十五尊大炮 ‘piętnaście armat’

Klasa WIELKIE BUDOWLE lub WYNIOSŁOŚCI

Kategoryzator: *zuò* 座

Przykładowe obiekty: budynki, świątynie, pagody, grobowce, mosty, twierdze, miasta, wzgórza, góry

yī zuò shān 一座山 ‘jedna góra’

sān zuò gōngdiàn 三座宮殿 ‘trzy pałace’

liù zuò shuǐkù 六座水庫 ‘sześć zapór wodnych’

qī zuò qiáo 七座橋 ‘siedem mostów’

Klasa PISMA I DOKUMENTY

Kategoryzator: *tōng* 通

Przykładowe obiekty: listy oficjalne, pisma urzędowe, zawiadomienia; depesze

sān tōng diànbào 三通電報 ‘trzy telegramy, depesze’

bā tōng wénshū 八通文書 ‘osiem dokumentów’

Klasa RYBY

Kategoryzator: *wěi* 尾

Przykładowe obiekty: ryby, karpie, węgorze, sumy

wǔ wěi yú 五尾魚 ‘pięć ryb’

Klasa KWIATY I OBŁOKI

Kategoryzator: *duǒ* 朵

Przykładowe obiekty: kwiaty, obłoki, róże, fiołki

yī duǒ huā 一朵花 ‘jeden kwiat’

Klasa MASZYNY I URZĄDZENIA

Kategoryzator: *jià* 架

Przykładowe obiekty: samoloty, wagi, komputery, aparaty fotograficzne, fortepiany, działa, karabiny maszynowe
wǔ jià fēijī 五架飛機 ‘pięć samolotów’

Klasa OBIEKTY ŚWIECĄCE

Kategoryzator: *zhǎn* 盞

Przykładowe obiekty: lampy, latarki, latarnie morskie, gwiazdy, świetliki
sān zhǎn diàndēng 三盞電燈 ‘trzy lampy’
qī zhǎn yíng huǒ chóng 七盞螢火虫 ‘siedem świetlików’

Jak wynika z przedstawionego fragmentu chińskiego systemu kategoryzatorowego, niewielka część kategoryzatorów chińskich, które stanowiły zaczątek zapożyczonego i rozwijanego w języku japońskim odrębnego zbioru kategoryzatorów, pozostaje tutaj nadal, ale uległy one znacznym przekształceniom, jeśli chodzi o zakres znaczeniowy i wyrazistość klas rzeczownikowych (por. np. *míng* 名, *tóu* 頭, *běn* 本). Wszystko to sprawia, że w zasadzie chińskie kategoryzatory nie mogą być bezpośrednio transponowane do języka japońskiego i wymagają tłumaczenia z jednego języka na drugi, np.:

chiń.		jap.	
<i>sān ge rén</i> 三個人	→	<i>hito sannin</i> 人三人	‘trzej ludzie; troje ludzi’
<i>liù běn shù</i> 六本書	→	<i>hon rokusatsu</i> 本六冊	‘sześć książek’
<i>yì zhǎn dēng</i> 一盞燈	→	<i>dentō ichidai</i> 電灯一台	‘jedna lampa’
<i>sì jià fēijī</i> 四架飛機	→	<i>hikōki yonki</i> 飛行機四機	‘cztery samoloty’
<i>bā kē (zhū) shù</i> 八棵(株)樹	→	<i>ki hapon</i> 木八本	‘osiem drzew’
<i>wǔ zhī (gè) māo</i> 五隻(个)猫	→	<i>neko gohiki</i> 猫五匹	‘pięć kotów’
<i>yì pǐ mǎ</i> 一匹马	→	<i>uma ittō</i> 馬一頭	‘jeden koń’
<i>liǎng fēng xìn</i> 兩封信	→	<i>tegami nimai</i> 手紙二枚	‘dwa listy’
<i>jǐ jiàn yīfu</i> 幾件衣	→	<i>yōfuku nanmai</i> 洋服何枚	‘ile ubrań?’
<i>jǐ liàng qìchē</i> 幾輛汽車	→	<i>kuruma nandai</i> 車何台	‘ile samochodów?’

W języku chińskim występują jednak także rzeczowniki neutralne kategoryalnie, takie jak np. *tiān* 日 ‘dzień’, które łączą się bezpośrednio z liczebnikami *sān tiān* 三日, a nie **sān gè tiān* *三个日 ‘trzy dni’.

Ekspansja systemowa niektórych kategoryzatorów chińskich polega na ich poszerzającej łączliwości z zaimkami wskazującymi (*zhè, zhèi* 這 ‘ten’, *nà, nè, nèi* 那 ‘tamten’) lub generalizującymi, np.:

zhè gè wèntí 這個問題 ‘ten problem’
zhèi zhǎn dēng 這盞燈 ‘ta lampa’
zhè jiàn shì 這件事 ‘ta sprawa’
zhè wèi 這位 ‘ta osoba (honoryfikatywnie)’

w odróżnieniu od *zhè gè rén* 这个人 ‘ten człowiek’⁵
zhè gè diǎnyǐng 这个电影 ‘ten film’
nà kē shù 那棵树 ‘tamto drzewo’
nà liǎng ge rén 那两个人 ‘tamtych dwoje ludzi’
zhěng gè fángzi 整个房子 ‘cały dom’

W odróżnieniu od języka japońskiego kategoryzatory chińskie wykraczają zatem pod względem funkcji poza sferę kwantytatywności, gdyż pragmatycznie są motywowane nie tylko przez czynność liczenia, ale również przez czynność wskazywania obiektów. Opis systemu kategoryzatorowego w języku chińskim wciąż jeszcze wymaga jednak uporządkowania, gdyż w wykorzystanych tutaj opracowaniach leksykograficznych i analitycznych nader często spotykamy się z tendencją do monosemantycznego wydzielania kategorii kwantytatywnych i odpowiadających im klas rzeczownikowych wyłącznie na podstawie danego kategoryzatora. Nie bierze się pod uwagę potencjalnych przypadków homofonii w obrębie kategoryzatorów, co tutaj staraliśmy się uwzględnić, przynajmniej częściowo, odróżniając „zwierzęcy” kategoryzator *pí*¹ 匹 od „parzystego i instrumentalnego” kategoryzatora *pí*² 匹. Nie jest to zresztą jedyna możliwość podziału, gdyż kategoryzator ten może również służyć do wydzielenia klasy GÓRY, np. *yì pǐ shān* 一匹山 ‘jedna góra’.

Dla wielu klas wyróżnianych w opisach opracowanych przez chińskich autorów tego rodzaju monosemantyzm oraz nie tyle swoista nadrzędność pojedynczego kategoryzatora, ile nadrzędność grafemiczna pojedynczego ideogramu wydają się najważniejszym kryterium wydzielenia danej klasy. Co więcej, w kontynentalnej odmianie języka chińskiego na monosemantyzm ten nakłada się również zjawisko wtórnej homografii, czyli utożsamienia w jednym, w dodatku uproszczonym graficznie, ideogramie dwóch lub kilku pierwotnie różnych ideogramów służących do zapisu kategoryzatorów. Wszystko to powoduje, że współcześnie wyodrębniane klasy rzeczownikowe nie mają jednorodnego charakteru, jeśli chodzi o kwantytatywną kategorię obiektów, i skupiają się w nich najczęściej mające z sobą mało wspólnego różne wąskie podklasy oraz niekiedy izolaty kategorialne.

Kończąc tę charakterystykę porównawczą systemu kategoryzatorów chińskich, należy jeszcze dodać, że gdybyśmy mieli się pokusić o jakąś hipotezę na temat powstania fraz liczebnikowo-kategoryzatorowych, to zapewne jako jedną z przyczyn takiej swoistej gramatyzacji kategoryzatorów można byłoby wskazać ogólny proces typologicznej ewolucji języka chińskiego, a zwłaszcza dysylabizacji wyrazów. Proces ten, opisywany wielokrotnie m.in. w Polsce przez J. Chmielewskiego (1949; 1952; 1954; 1964), polegał na łączeniu morfemów monosylabicznych w synonimiczne bądź antonimiczne pary, które, jako wyrazy dwusylabowe, były skuteczniej chronione przed homonią, nasilającą

⁵ W liczbie mnogiej kategoryzator jest neutralizowany na rzecz wykładnika mnogości *xiē* 些 dodawanego bezpośrednio do zaimka, np. *zhè xiē rén* 这些人 ‘ci ludzie’.

się wówczas w rezultacie zasadniczej redukcji fonotaktycznej struktury sylaby i zasobu diakrytów tonalnych.

Ponieważ liczebniki nie miały swoich odpowiedników synonimicznych w leksykonie języka chińskiego, rozumiały stąd się proces przyłączania do nich monosylabicznych rzeczowników, nazywających liczone obiekty, w charakterze sufiksów kategoryzatorowych, reprezentujących całą klasę obiektów. Sprzyjały temu także rozmaite interpretacje znaczeniowe, wyobrażenia, skojarzenia i porównania, które tworzyły semiotyczne podłoże tego rodzaju kwantytatywnej kategoryzacji, np. *głowa zwierzęcia* → *zwierzęta z głową* → *zwierzęta w ogóle* jako semiotyczne podłoże wyabstrahowania klasy ZWIERZĘTA za pomocą kategoryzatora *tóu* 頭. Procesy takie mogły być dodatkowo wzmacniane typologiczną właściwością ewoluującą w taki sposób chińszczyzny, w której nie występowała manifestowana formalnie w postaci fleksyjnych rozróżnień liczbowych opozycja między, jak pisze J. Lyons (1977), policzalnością a niepoliczalnością.

7.3. Porównanie z językiem koreańskim

Opisane w niniejszej książce kategoryzatory japońskie przypominają w znacznym zakresie analogiczne jednostki słownikowe w języku koreańskim⁶. Pod względem typologicznym koreański jest spośród języków wschodnioazjatyckich językiem strukturalnie najbliższym japońszczyźnie, a więc nie tylko syntetycznym i aglutynacyjnym pod względem budowy członu składniowego, ale także wielosystemowym leksykalnie i gramatycznie, zawierającym podsystem sinokoreański, złożony z zapożyczeń klasycznocihńskich, zasymilowanych fonologicznie w takim samym stopniu jak w japońszczyźnie. W systemie kategoryzatorowym zatem występują tutaj dwa mikrosystemy liczebnikowe, rodzimy i sinokoreański, oraz dwie warstwy morfologiczne kategoryzatorów, a więc kategoryzatory pochodzenia rodzimego i pochodzenia chińskiego.

Koreańskie kategoryzatory obu tych rodzajów mają charakter sufiksalny i łączą się na ogół z liczebnikami rodzimymi oraz z rodzimym zaimkiem pytającym *myŏt* 몇 'ile?'. Zarówno kategoryzatory, jak i liczebniki sinokoreańskie mają konsekwentnie charakter monosylabiczny, w odróżnieniu od rodzimych jednostek tego samego typu, ale reguła jednorodności leksykalno-systemowej nie jest tu na ogół przestrzegana, toteż także sinokoreańskie kategoryzatory tworzą hybrydalne połączenia z liczebnikami rodzimymi. Rozróżnienie dwóch podzbiorów liczebnikowych w koreańszczyźnie przedstawia się nieco inaczej niż w języku japońskim, gdyż dwa równoległe podzbiory liczebników rodzimych oraz sinokoreańskich funkcjonują tutaj w przedziale od 1 do 99 włącznie:

⁶ Dane na temat kwantytatywnych klas rzeczownikowych w języku koreańskim zostały zaczerpnięte z pracy H. Ogarek-Czój, R. Huszcza, Choi G.-Y. (1994) oraz Ihm H.B., Hong K.P., Chang S.J. (2001).

	LICZEBNIKI RODZIME	LICZEBNIKI SINOKOREAŃSKIE
1	<i>hana (han)</i> 하 (한)	<i>il</i> 일
2	<i>tul (tu)</i> 둘 (두)	<i>i</i> 이
3	<i>set (se, sǒk, sǒ)</i> 셋 (세, 석, 서)	<i>sam</i> 삼
4	<i>net (ne, nǒk, nǒ)</i> 넷 (네, 닉, 너)	<i>sa</i> 사
5	<i>tasǒt (tat)</i> 다섯 (닷)	<i>o</i> 오
6	<i>yǒsǒt (yǒt)</i> 여섯 (엣)	<i>yuk (yu)</i> 육 (유)
7	<i>ilgop</i> 일곱	<i>ch'il</i> 칠
8	<i>yǒdǒl</i> 여덟	<i>p'al</i> 팔
9	<i>ahop</i> 아홉	<i>ku</i> 구
10	<i>yǒl</i> 열	<i>ship</i> 십
11	<i>yǒl hana</i> 열 하나	<i>shibil</i> 십일
12	<i>yǒl tul</i> 열 둘	<i>shibi</i> 십이
...
20	<i>sǔmul (sǔmu)</i> 스물 (스무)	<i>iship</i> 이십
30	<i>sǒrǔn</i> 서른	<i>samship</i> 삼십
40	<i>mahŭn</i> 마흔	<i>saship</i> 사십
50	<i>shwin</i> 쉰	<i>oship</i> 오십
60	<i>yǒsun</i> 여순	<i>yukship</i> 육십
70	<i>ilhŭn</i> 일흔	<i>ch'ilship</i> 칠십
80	<i>yǒdŭn</i> 여든	<i>p'alship</i> 팔십
90	<i>ahŭn</i> 아흔	<i>kuship</i> 구십
...
99	<i>ahŭn ahop</i> 아흔 아홉	<i>kushipku</i> 구십구

W połączeniach liczebnikowo-kategoryzatorowych powyżej 10 i do 99 włącznie można zaobserwować równoległe, czy też oboczne, użycia liczebników rodzimych i sinokoreańskich z tym samym kategoryzátorem, gdyż, w odróżnieniu od niższych wartości, morfemy liczebników sinokoreańskich są krótsze i przez to wydają się wygodniejsze w użyciu.

Osobliwie przedstawia się tutaj problem samodzielności składniowej kategoryzatorów. Z punktu widzenia prozodii wyrazowej i fonotaktyki tworzą one jednowyrazowe zrosty liczebnikowo-rzeczownikowe z licznymi asymilacjami fonetycznymi na granicy morfemów. W ortografii koreańskiej obowiązuje jednak reguła rozłącznego zapisu liczebnika i kategoryzátora, bądź też zaimka pytajnego i kategoryzátora, co sprawia, że w świadomości mówiących kategoryzatory funkcjonują niekiedy jako defektywne rzeczowniki. Ta rozbieżność interpretacyjna stanowi pewien kłopot w rozstrzygnięciu statusu morfologicznego kategoryzatorów i innych enumeratorów koreańskich⁷.

⁷ Pomijamy tu z konieczności istotny aspekt wymowy kategoryzatorów koreańskich zaczynających się od spółgłosek zwartych *p, t, k, ch*, które w połączeniu z liczebnikami zakończonymi na samogłoskę wymawiane bywają dźwięcznie, a więc z *b, d, g, j* w nagłosie.

Klasę LUDZIE wyznaczają dwa kategoryzatory: neutralny honoryfikatywnie *myŏng* 명 oraz wywyższający honoryfikatywnie *pun* 분, np.:

FRAZY KATEGORYZATOROWE

sŏnsu tu myŏng

선수 두 명

‘dwóch zawodników’

hwanja ne myŏng

환자 네 명

‘czterech pacjentów’

yŏhaksaeng yŏsŏt myŏng

여학생 여섯 명

‘sześć studentek’

pujang han pun

부장 한 분

‘jeden minister’

sajang tu pun

사장 두 분

‘dwóch prezesów’

sonnim ne pun

손님 네 분

‘czworo gości’

PYTAJNIKI

sŏnsu myŏt myŏng?

선수 몇 명?

‘ilu zawodników?’

hwanja myŏt myŏng?

환자 몇 명?

‘ilu pacjentów?’

yŏhaksaeng myŏt myŏng?

여학생 몇 명?

‘ile studentek?’

pujang myŏt pun?

부장 몇 분?

‘ilu ministrów?’

sajang myŏt pun?

사장 몇 분?

‘ilu prezesów?’

sonnim myŏt pun?

손님 몇 분?

‘ilu gości?’

Obok tego funkcjonuje w obrębie tej klasy także repryza kategoryzacji rzeczownika *saram* 사람 ‘człowiek’⁸, który zgodnie z przedstawioną tu definicją nie jest traktowany jako kategoryzator *sensu stricto*: *haksaeng han saram* 학생 한 사람 ‘jeden student’, *chojongsa tu saram* 조종사 두 사람 ‘dwóch pilotów’, *kwangwangkaek mahŭn yŏdŏl saram* 관광객마흔 여덟 사람 lub *kwangwangkaek saship p'al saram* 관광객 사십팔 사람

⁸ Przyczyną obserwowanej współcześnie w języku koreańskim ekspansji liczebnikowych połączeń z *saram* 사람 jest, jak się wydaje, fakt, że kategoryzator *myŏng* 명 jest stylistycznie nacechowany pewnym odcieniem urzędowości i kojarzy się on sytuacyjnie raczej z formalno-urzędowymi listami osób, natomiast liczebniki połączone z *saram*, są pod tym względem bardziej neutralne i potoczne. W odniesieniu do osób wyższej rangi natomiast powszechnie stosuje się aprecjatywny kategoryzator *pun* (bun) 분. Warto też zauważyć, że zarówno *saram* jak i *pun* (bun), w odróżnieniu od pozostałych wykładników klas rzeczownikowych, łączą się również z zaimkami wskazującymi wszystkich trzech szeregów wskazywania, a więc *i bun* 이 분, *kŭ bun* 그 분, *chŏ bun* 저 분 ‘ten pan, ta pani, ta osoba’ oraz *i saram* 이 사람, *kŭ saram* 그 사람, *chŏ saram* 저 사람 ‘on, ona’, które używane są jako deiktyczne i anaforyczne zaimki trzeciej osoby. Dystans bliski (zaimek wskazujący *i* 이) wskazuje sferę najbliższą mówiącemu, dystans średni (zaimek wskazujący *kŭ* 그) – sferę najbliższą adresatowi, a dystans daleki (zaimek wskazujący *chŏ* 저) – sferę jednakowo odległą od nich obu.

‘czterdziestu ośmiu turystów’. Z tego punktu widzenia kategoria LUDZIE może być traktowana przynajmniej jako częściowy izolat kategorialny, gdyż rzeczownik będący nadrzędnikiem leksykalnym całej klasy służy tutaj obocznie jako quasi-kategoryzator.

Klasa rzeczownikowa ZWIERZĘTA jest wyznaczana przez tylko jeden kategoryzator, a mianowicie *mari* 마리⁹, a więc obiekty reprezentujące świat zwierzęcy nie są tutaj dzielone na bardziej szczegółowe kategorie, jak dzieje się w języku japońskim.

<i>koyangi se mari</i> 고양이 세 마리	‘trzy koty’
<i>nabi tu mari</i> 나비 두 마리	‘dwa motyle’
<i>turumi han mari</i> 두루미 한 마리	‘jeden żuraw’
<i>myōt mari?</i> 몇 마리?	‘ile zwierząt?’

Możemy teraz wymienić najważniejsze klasy rzeczownikowe wyznaczane przez poszczególne kategoryzatory.

Klasa OGÓLNA

Kategoryzator: <i>kae</i> 개	
<i>ch’aeksang han kae</i> 책상 한 개	‘jedno biurko’
<i>shigye tu kae</i> 시계 두 개	‘dwa zegarki’
<i>sagwa se kae</i> 사과 세 개	‘trzy jabłka’
<i>paiollin myōt kae?</i> 바이올린 몇 개?	‘ile skrzypiec?’

Klasa DRZEWA

Kategoryzator: <i>kūru</i> 그루	
<i>namu han kūru</i> 나무 한 그루	‘jedno drzewo’
<i>mūt’inamu tu kūru</i> 느티나무 두 그루	‘dwie brzostownice (drzewa zelkowsy)’
<i>sonamu se kūru</i> 소나무 세 그루	‘trzy sosny’
<i>yajanamu myōt kūru?</i> 야자나무 몇 그루?	‘ile palm?’

Klasa OBIEKTY PODŁUŻNE

Kategoryzator: <i>charu</i> 자루	
<i>pi han charu</i> 비 한 자루	‘jedna szczotka’
<i>usan tu charu</i> 우산 두 자루	‘dwa parasole’
<i>chōnsōnjul se charu</i> 전선줄 세 자루	‘trzy kable’
<i>saegnyōnp’il myōt charu?</i> 색연필 몇 자루?	‘ile kredek?’

Klasa OBIEKTY PŁASKIE

Kategoryzator: <i>chang</i> 장	
<i>shitū han chang</i> 시트 한 장	‘jedno prześcieradło’
<i>kūrim yōpsō tu chang</i> 그림 엽서 두 장	‘dwie widokówki’

⁹ Jako etymologię tego kategoryzatora podaje się niekiedy pokrewieństwo morfologiczne z rzeczownikiem *mōri* 머리 ‘głowa’.

totchari se chang 돛자리 세 장
chongi myōt chang? 종이 몇 장?

‘trzy maty słomiane’
 ‘ile kartek papieru?’

Klasa MAŁE PRZEDMIOTY KULISTE

Kategoryzator: *al* 알
talgyal han al 달걀 한 알
hwanyak tu al 환약 두 알
ttangk'ong se al 땅콩 세 알
k'ong myōt al? 콩 몇 알?

‘jedno jajko’
 ‘dwie tabletki’
 ‘trzy orzeszki ziemne’
 ‘ile ziaren fasoli sojowej?’

Klasa KOMPLETY STROJÓW lub POJEDYNCZE UBIORY

Kategoryzator: *pōl* 벌
yangbok han pōl 양복 한 벌
ot tu bōl 옷 두 벌
p'ajama se pōl 파자마 세 벌
k'ot'ū myōt pōl? 코트 몇 벌?

‘jeden garnitur’
 ‘dwa ubrania’
 ‘trzy piżamy’
 ‘ile płaszczy?’

Klasa PRZEDMIOTY PARZYSTE

Kategoryzator: *k'yōlle* 켄레
shinbal han k'yōlle 신발 한 켄레
yangmal tu k'yōlle 양말 두 켄레
changgap se k'yōlle 장갑 세 켄레
sūllip ō myōt k'yōlle? 슬리퍼 몇 켄레?

‘jedna para obuwia’
 ‘dwie pary skarpetek’
 ‘trzy pary rękawiczek’
 ‘ile par kapci?’

Klasa BUDOWLE

Kategoryzator: *ch'ae* 채
pilding han ch'ae 빌딩 한 채
chip tu ch'ae 집 두 채
onshil se ch'ae 온실 세 채
chōl myōt ch'ae? 절 몇 채?

‘jeden (wysoki) budynek (wysokościowiec)’
 ‘dwa domy’
 ‘trzy szklarnie (cieplarnie)’
 ‘ile świątyń buddyjskich?’

Klasa WOLUMINY

Kategoryzator: *kwōn* 권
sajōn han kwōn 사전 한 권
ch'aek tu kwōn 책 두 권
kongch'aek se kwōn 공책 세 권
annaesō myōt kwōn? 안내서 몇 권?

‘jeden słownik’
 ‘dwie książki’
 ‘trzy zeszyty’
 ‘ile przewodników (książek)?’

Klasa DROBINY

Kategoryzator: *t'ol* 톨
ssal han t'ol 쌀 한 톨
p'yōndo tu t'ol 편도 두 톨
chinju se t'ol 진주 세 톨
pam myōt t'ol? 밤 몇 톨?

‘jedno ziarenko ryżu’
 ‘dwa migdały’
 ‘trzy perły’
 ‘ile kasztanów?’

Klasa MASZYNY I URZĄDZENIA

Kategoryzator: *tae* 대

k'ōmp'yut'ō han tae 컴퓨터 한 대

‘jeden komputer’

kijunggi tu tae 기중기 두 대

‘dwa dźwigi’

chuyugi se tae 주유기 세 대

‘trzy dystrybutory (paliwa)’

chadongch'a myōt tae 자동차 몇 대?

‘ile samochodów?’

Klasa ŁODZIE I OKRĘTY

Kategoryzator: *ch'ōk* 척

yujosōn han ch'ōk 유조선 한 척

‘jeden tankowiec’

sunyangham tu ch'ōk 순양함 두 척

‘dwa krążowniki’

chamsuham se ch'ōk 잠수함 세 척

‘trzy okręty podwodne’

hanggong moham myōt ch'ōk? 항공모함 몇 척? ‘ile lotniskowców?’

Klasa LEKI MEDYCYNY CHIŃSKIEJ

Kategoryzator: *ch'ōp* 첩

hanyak han ch'ōp 한약 한 첩

‘jedna porcja leku medycyny chińskiej’

kamgiyak tu ch'ōp 감기약 두 첩

‘dwie torebki leku przeciw przeziębieniu’

yak myōt ch'ōp? 약 몇 첩?

‘ile torebek leku (medycyny chińskiej)?’

Klasa EKSPONOWANE DZIEŁA SZTUKI

Kategoryzator: *chōm* 점

chogak han chōm 조각 한 점

‘jedna rzeźba’

ch'osanghwa tu chōm 초상화 두 점

‘dwa portrety’

such'aehwa se chōm 수채화 세 점

‘trzy akwarele’

chōnship'um myōt chōm? 전시품 몇 점?

‘ile eksponatów?’

Klasa UTWORY LITERACKIE, DZIEŁA SZTUKI

Kategoryzator: *p'yōn* 편

hyōngmyōng kagūk han p'yōn 혁명가극 한 편 ‘jedna opera rewolucyjna’

hūigūk tu p'yōn 희극 두 편

‘dwie komedie’

shi se p'yōn 시 세 편

‘trzy wiersze’

yōnghwa myōt p'yōn? 영화 몇 편?

‘ile filmów?’

Paralelizmy japońsko-koreańskie, odróżniające oba te języki pospołu od chińskiego czy wietnamskiego, polegają na czysto kwantytatywnym podłożu kategoryzacji i braku jakichkolwiek śladów ekspansji systemowej w kierunku zaimków wskazujących. W obu językach bowiem połączenia z zaimkami wskazującymi o funkcji anaforycznej bądź deiktycznej muszą obejmować kategoryzator wraz z liczebnikiem, np. jap. *kono ichidai* この一台 oraz kor. *i han tae* 이 한 대 ‘ten (tutaj) jeden (samochód, komputer, maszyna)’, jap. *ano futari* あの二人 i kor. *chō tu pun(dūl)* 저 두 분 (들) ‘tamtych dwoje’ itd.

Paralelny charakter mają również niektóre morfologiczne odpowiedniości w obrębie kategoryzatorów sinoksenicznych, toteż niektóre z nich mogą być po prostu transponowane z jednego języka do drugiego, dzięki występowaniu zjawiska współsystemowości (R. Huszcza 1988; 1990; 2012; J. Pietrow 2001), a więc wspólnego posiadania podsystemu sinoksenicznego przez oba języki. Te kategoryzatory to m.in. *tae* 대 (jap. *dai* 台) do maszyn i urządzeń, *myōng* 명 (jap. *mei* 名) odzwierciedlający sytuację bardziej utylitarnego, urzędowego liczenia ludzi, *chōm* 점 (jap. *ten* 点) do liczenia eksponatów i dzieł sztuki czy *ch'ōk* 척 (jap. *seki* 隻) do liczenia okrętów.

W przeciwieństwie do języka chińskiego, kategorie odzwierciedlane w postaci koreańskich klas rzeczownikowych mają charakter o wiele bardziej jednolity, gdyż są oparte na wyrażnie uchwytne kryteriach atrybutu bądź funkcji kategoryzowanych obiektów. Przypomina to sytuację znaną już nam z języka japońskiego. Podobnie jak w japońszczyźnie, w opisach systemu kategoryzatorowego języka koreańskiego niezbyt precyzyjnie oddziela się kategoryzatory właściwe od pozostałych enumeratorów, które pod względem kształtu i łączliwości zachowują się w sposób analogiczny. Niemniej przeważająca część kategoryzatorów koreańskich musi być tłumaczona na język japoński, gdyż same klasy i ich granice najczęściej nie pokrywają się tu z sobą.

kor.	jap.
<i>kaemi han mari</i> 개미 한 마리	→ <i>ari ippiki</i> 蟻一匹 ‘jedna mrówka’
<i>sō tu mari</i> 서 두 마리	→ <i>ushi nitō</i> 牛二頭 ‘dwie krowy’
<i>kūrim tasōt chang</i> 그림 다섯 장	→ <i>e gomai</i> 絵五枚 ‘pięć obrazów’
<i>shōch'ū tu pōl</i> 셔츠 두 벌	→ <i>shatsu nimai</i> シャツ二枚 ‘dwie koszule’
<i>nekt'ai tu kae</i> 넥타이 두 개	→ <i>nekutai nihon</i> ネクタイ二本 ‘dwa krawaty’
<i>saegnyōnp'il ilgop charu</i>	→ <i>iroenpitsu nanahon</i> 色鉛筆七本
색연필일곱 자루	‘siedem kredek’
<i>t'op han charu</i> 톱 한 자루	→ <i>nokogiri itchō</i> 鋸一挺 ‘jedna piła’
<i>namu tasōt kūru</i> 나무 다섯 그루	→ <i>ki gohon</i> 木五本 ‘pięć drzew’
<i>shinbal tu k'yōlle</i> 신발 두 켤레	→ <i>kutsu nisoku</i> 靴二足 ‘dwie pary butów’

W trzech omówionych dotąd językach, a więc w japońskim, chińskim i koreańskim, można zauważyć zasadnicze rozbieżności w sposobie językowej kategoryzacji obiektów osobowych i żywotnych. W języku chińskim nie jest wyodrębniona nienacechowana dodatkowo semantycznie klasa LUDZIE, gdyż kategoryzator tej klasy ma charakter ogólny. Wyodrębniona jest natomiast klasa, utylitarnie czy też oficjalnie, wyliczanych osób, wyznaczana przez chiński kategoryzator *míng* 名, i taki mechanizm kategoryzacji został przeniesiony do koreańskiego oraz do japońskiego, gdzie kategoryzatory *myōng* 명 oraz *mei* 名 są sobie bliskie pod względem zakresu znaczeniowego.

Wszystkie trzy języki wyodrębniają jednak honoryfikatywnie nacechowaną kategorię osób, co prawda, w sposób morfologicznie odmienny. W języku chińskim kategoryzator *wèi* 位 ma charakter tytułarnie wyróżniający klasę osób wyższej rangi traktowanych przez nadawcę aprecjatywnie i łączy się on nie tylko z liczebnikami, ale również z zaimkiem wskazującym *zhè wèi xiāngsheng* 這位先生 ‘ci państwo, ci nauczyciele’, z zaimkiem generalizującym *gè wèi xiāngsheng* 各位先生¹⁰, ‘wszyscy państwo, wszyscy nauczyciele’ oraz z zaimkiem nieokreślonym *jǐ wèi kèrén* 幾位客人 ‘kilkoro, kilku gości’. W języku japońskim natomiast odpowiadająca temu wyróżnieniu honoryfikatywna klasa osób jest wyznaczona za pomocą tytułu *-sama* -様 dodawanego do liczebnika z kategoryzatorem oficjalno-uitylitarnym, np. *okyakusan gomeisama* お客さん 五名様 ‘pięcioro klientów, gości’, i użycie takie jest nacechowane jednocześnie aprecjatywnością wobec desygnatów, jak również modestywnością wobec nadawcy.

Jeśli chodzi o obiekty żywotne, to w języku koreańskim została ukształtowana jedna wspólna kategoria istot żywych obejmująca wszelkiego rodzaju gatunki fauny (ssaki, ptaki, ryby, owady itd.), natomiast w języku japońskim odpowiada jej pięć bardziej szczegółowo wyróżnionych kategorii „zwierzęcych”, a mianowicie kategoria zwierząt małych i średnich, kategoria dużych zwierząt użytkowych, kategoria ptaków, kategoria ryb i zwierząt wodnych (ujmowana częściowo uitylitarnie) oraz szczególnego typu kategoria zwierząt kopytnych, mająca częściowo przynajmniej, jak to już wskazaliśmy wcześniej, charakter poetycki (np. jelenie jako ważny element krajobrazu).

7.4. Porównanie z językiem wietnamskim

Typologicznie wietnamszczyzna jest o wiele bardziej odmienna nie tylko od języka japońskiego czy koreańskiego, ale także od chińskiego. Jest to język skrajnie analityczny, reprezentujący izolującą i zarazem monosylabiczną budowę wyrazów z postpozycyjnym usytuowaniem członów określającego wobec określanego. Podobnie jak japoński czy koreański, jest to język wielosystemowy z rozległym leksykalnie oraz – w pewnym stopniu gramatycznie – podsystemem sinowietnamskim oraz podsystemem ksenowietnamskim, obejmującym słownictwo zapożyczone z języków indoeuropejskich, przede wszystkim z francuskiego oraz z angielskiego. Liczebniki sinowietnamskie jednak, mimo iż stanowią odrębny szereg jednostek leksykonu, nie pojawiają się w obrębie fraz kategoryzatorowych, gdyż mają charakter o wiele silniej zleksykalizowany. Jako przykład możemy tu przytoczyć główną część obu mikrosystemów liczebnikowych.

¹⁰ Forma *gè wèi* 各位 została zapożyczona zarówno do języka koreańskiego (jako *kagwi* 각위), jak i do języka japońskiego (jako *kakui* 各位), ale ma tutaj charakter wyłącznie formalno-epistolarnego nagłówka grzecznościowego.

	LICZEBNIKI RODZIME	LICZEBNIKI SINOWIETNAMSKIE
1.	<i>một</i>	<i>nhất</i>
2.	<i>hai</i>	<i>nhị</i>
3.	<i>ba</i>	<i>tam</i>
4.	<i>bốn</i>	<i>tứ</i>
5.	<i>năm</i>	<i>ngũ</i>
6.	<i>sáu</i>	<i>lục</i>
7.	<i>bảy</i>	<i>thất</i>
8.	<i>tám</i>	<i>bát</i>
9.	<i>chín</i>	<i>cửu</i>
10.	<i>mười</i>	<i>thập</i>
11.	<i>mười một</i>	<i>thập nhất</i>
12.	<i>mười hai</i>	<i>thập nhị</i>
...

Frazy kategoryzatorowe są rządzone w języku wietnamskim przez nadrzędny rodzimy nadsystem gramatyczny. Kwantytatywne klasy rzeczownikowe oparte na potocznej kategoryzacji obiektów nie mają, jeśli chodzi o zakres ich użycia, charakteru wyłącznie kwantytatywnego, gdyż kategoryzatory nie mogą tu być traktowane jako sufiksy czy też końcówki przyliczebnikowe w analogiczny sposób, jak to się dzieje w japońszczyźnie czy w koreańszczyźnie. Z tego punktu widzenia kategorie wyznaczane przez kategoryzatory mają tutaj w swej zasadniczej części charakter onomazjologiczny, wskazują jako nadrzędniki rzeczownikowych fraz nominalnych daną klasę rzeczownikową, są jej zapowiednikami dla całej frazy nominalnej, np.:

cuốn sách

‘książka’

(dosł. wolumin-książka)

cuốn sách cơ học

‘książka do mechaniki’

(dosł. wolumin-książka mechanizm-logia)

cuốn sách cơ học lượng tử

‘książka do mechaniki kwantowej’

(dosł. wolumin-książka mechanizm-logia ilość-cząstka¹¹)

cuốn sách cơ học lượng tử Nhật bản

‘japońska książka do mechaniki kwantowej’

(dosł. wolumin-książka mechanizm-logia ilość-cząstka słońce-korzeń¹²)

¹¹ Złożenie to funkcjonuje jako odpowiednik polskiego terminu *kwant*.

¹² Zleksykalizowana nazwa Japonii odpowiadająca poetyckiemu epitetowi „kraj wschodzącego słońca”.

Jeżeli do takiej frazy zostanie dodany liczebnik, co w myśl wietnamskich reguł składniowych może polegać na umieszczeniu go w pozycji początkowej, to wówczas powstanie fraza:

một cuốn sách cơ học lượng tử Nhật bản

‘jedna japońska książka do mechaniki kwantowej’

(dosł. jeden wolumin-książka mechanizm-logia ilość-cząstka słońce-korzeń)

i trudno tu określić, do jakiego członu nadrzędnego należy kategoryzator *cuốn* (=klasa WOLUMINY), a więc czy do liczebnika – jako jego określnik, czy też do frazy nominalnej – jako jej kategoryalny nadrzędnik.

Kryteria pomagające rozstrzygnąć tę kwestię mają charakter wieloraki, gdyż z jednej strony między liczebnikiem a kategoryzatorem występuje pewien bliższy związek znaczeniowy typu liczebnik-wykładnik kategorii, ponadto fraza *một cuốn* ‘jedna książka’ może służyć jako zastępnik całej frazy *một cuốn sách cơ học lượng tử Nhật bản*, np. w połączeniu z zaimkiem wskazującym *một cuốn này* ‘ta jedna książka’, a z drugiej strony w całej frazie *một cuốn sách cơ học lượng tử Nhật bản* morfemami związanymi, a więc wspólnie tworzącymi pojedynczy i zleksykalizowany człon składniowy, są jedynie wyrazy *cơ học* ‘mechanika’ (dosł. „mechanologia”), *lượng tử* ‘kwant’ (dosł. „ilościocząstka”) oraz *Nhật bản* ‘Japonia’ (dosł. „korzeń (pochodzenie) słońca”), natomiast w obrębie frazy *một cuốn sách* samodzielny składniowo wyrazami są liczebnik *một* ‘jeden’, rzeczownik *sách* ‘książka’ oraz cała fraza *cuốn sách*. Nie jest nim jednak morfem *cuốn*, który jako kategoryalny zapowiednik frazy ma charakter zbliżony do rzeczownika defektywnego, wymagającego właśnie jakiegoś określnika.

Nie wszystkie inicjalne kategoryzatory we frazach rzeczownikowych mogą jednak się łączyć z liczebnikami we frazy liczebne. Tak więc widać tu wyraźnie, że kwantytatywność może być do pewnego stopnia traktowana jako wyjściowe podłoże kategoryzacji i wyznaczania klas rzeczownikowych w wietnamszczyźnie, ale obecnie kategoryzacja ta jest równie silnie motywowana przez pragmatycznie rozumiane operacje nazywania i wskazywania obiektów. Wydaje się, że Nguyen Đ.H. podtrzymuje opinię o pierwotnie kwantytatywnym charakterze rzeczownikowej kategoryzacji wietnamskiej i w swoim opisie tego zjawiska stwierdza, że w sytuacji liczenia rzeczownik nazywający liczony obiekt jest z reguły poprzedzony przez jakiś wyraz komunikujący daną kategorię pojęciową i należącą w obrębie części mowy do rzeczowników. Poszczególne frazy liczebnikowe są tutaj zbudowane w następujący sposób:

bốn con mèo ‘cztery koty’,

gdzie rodziny liczebnik *bốn* poprzedza generyczny, dwumorfemowy rzeczownik *con mèo*, złożony z kategoryzatora zwierzęcego *con* oraz z rzeczownika *mèo* ‘kot’,

hai tờ báo ‘dwie gazety’,
gdzie liczebnik *hai* ‘dwa’ poprzedza kategoryzator „płaskoprzedmiotowy” *tờ*
oraz rzeczownik *báo* ‘gazeta’,

năm quyển sách ‘pięć książek’,
gdzie rodzimy liczebnik *năm* poprzedza sinowietnamski kategoryzator „woluminarny” *quyển* oraz rodzimy rzeczownik *sách* ‘książka’,

*ba chục*¹³ (lub *ba mươi*) *cuốn sách hóa học* ‘trzydzieści książek do chemii’,
gdzie rodzimy liczebnik *ba chục* ‘trzydzieści’ poprzedza rodzimy kategoryzator „woluminarny” *cuốn* oraz złożoną frazę rzeczownikową *sách hóa học* ‘książka do chemii’¹⁴.

Cytowany tutaj autor szacuje liczbę kategoryzatorów wietnamskich na około 200 i stwierdza, że dwa z nich mają charakter ogólniejszy niż pozostałe, szerszy pod względem zakresu znaczeniowego. Są to: kategoryzator *cái* (wyznaczający ogólną klasę rzeczy, np. *cái bàn* ‘stół’) oraz wspomniany już kategoryzator *con* (wyznaczający klasę zwierząt, np. *con ngựa* ‘koń’, *con chó* ‘pies’). Klasy te nie są jednak wyznaczone w sposób ścisły, bezwyjątkowy, gdyż *cái* odnosi się także do małych owadów (np. *cái kiến* ‘mrówka’, *cái ong* ‘pszczoła’), a *con* może odsyłać do klasy przedmiotów nieożywionych (np. *con dao* ‘nóż’, *con đường* ‘droga’, *con thuyền* ‘łódź’).

W pewnej mierze kategoryzatory wietnamskie jako nadrzędniki fraz nominalnych odpowiadają polskim rzeczownikowym sufiksom słotwórczym, które również często wnoszą takie kategorialne znaczenia, jak obiekt osobowy, nieosobowy, nosiciel cechy, miejsce itd., albo też członom złożen dwurzecznikowych, gdyż służą one do rozróżniania znaczeń pojedynczych rzeczowników poprzez odsyłanie ich do bardziej szczegółowych klas rzeczownikowych, co Nguyen ukazuje m.in. na przykładzie rzeczownika *chè* ‘herbata’, który łączy się z następującymi nadrzędnikami kategorialnymi:

<i>cây chè</i>	‘krzak herbaty’
<i>lá chè</i>	‘liść herbaty’
<i>mụ chè</i>	‘nierozwinięty liść (pąk) herbaty’
<i>búp chè</i>	‘rozwinięty liść herbaty’

¹³ Wyraz *chục* jest rzeczownikowym określeniem dziesiątki używanym obocznie z rodzimym liczebnikiem *mười* ‘dziesięć’.

¹⁴ W języku wietnamskim starsze zapożyczenia z chińskiego i bardziej zasymilowane fonetycznie są odczuwane przez mówiących i traktowane przez lingwistów jako morfemy rodzime. Jedynie późniejsze chronologicznie wyrazy sinowietnamskie są traktowane jako jednostki składowe ksenicznej (a więc sinowietnamskiej) warstwy leksykalnej w rozumieniu synchronicznym. Sytuację tę można zaobserwować właśnie w przytoczonej tu parze kategoryzatorów, które wspólnie są zapożyczeniem chińskiego morfemu 卷 *quản* (średniochińskie *kiuăn*) o znaczeniu ‘zwój’. Pierwszy jednak (*cuốn*) jest traktowany jako kategoryzator rodzimy, natomiast drugi (*quển*) jako kategoryzator sinowietnamski.

<i>hạt chè</i>	‘pąk herbaty’
<i>nõn chè</i>	‘rozwinięty liść herbaty’
<i>nương chè</i>	‘plantacja herbaty’
<i>bã chè</i>	‘zużyte liście herbaty’
<i>ấm chè</i>	‘czajniczek do herbaty’
<i>bình chè</i>	‘dzbanek do herbaty’
<i>nước chè</i>	‘herbata (jako napój)’

Funkcji takiej nie pełnią kategoryzatory w pozostałych trzech omawianych tutaj językach wschodnioazjatyckich, czyli w japońskim, koreańskim i chińskim.

Należy zwrócić uwagę na to, że przynajmniej niektóre wymienione tu kategoryzatory, z racji też że same w sobie są rzeczownikami nazywającymi przedmioty nieożywione, mogą się łączyć z innymi kategoryzatorami, np. wyraz *ấm* ‘czajniczek’ jako rzeczownik łączy się z kategoryzatorem *cái*.

L.C. Thompson (1965: 185–190) dzieli rzeczowniki wietnamskie na cztery typy, a mianowicie:

- rzeczowniki relacyjne, takie jak *trong* ‘wnętrze’, *trong ấy* ‘tam, w środku tego, wewnątrz tego’,
- rzeczowniki substancjalne, takie jak *sữa* ‘mleko’, *sữa ấy* ‘tamto mleko’, *ba cốc sữa ấy* ‘trzy szklanki mleka’,
- rzeczowniki nieokreślone, takie jak *ai* ‘ktoś, kto’, *những ai* ‘ktokolwiek, jakiegokolwiek osoby’,
- rzeczowniki jednostkowe, takie jak *bàn* ‘stół’, *bàn ấy* ‘tamten stół, stół tamtego rodzaju’, *những bàn* ‘stół, jakiś stół’, *các bàn* ‘te stoły’, *mỗi bàn* ‘każdy stół’, *hai cái bàn* ‘dwa stoły’.

Autor ten, opisując kategoryzatory wietnamskie, wyróżnia tylko jeden ogólny kategoryzator *cái*. Kategoryzator ten występuje także w połączeniu z zaimkami wskazującymi, np. *cái này* ‘ten’, *cái ấy*, *cái đó* ‘tamten’, oraz pytajnymi, rzeczownikami i przymiotnikami, np. *cái nào?* ‘który?’.

Kategoryzatory i kolektywizatory obejmują w języku wietnamskim połączenia z jednosylabowymi i wielosylabowymi rzeczownikami w taki sposób, że podają ich charakterystyczne własności bądź rodzaje uformowania, podobnie jak kategoryzatory języka japońskiego. Tak więc klasy rzeczownikowe wyznaczone przez kategoryzatory często mają tutaj charakter pragmatycznie doraźny, gdyż poprzez włączenie danego rzeczownika do klasy jest dokonywany niekiedy akt jego sytuacyjnej modyfikacji znaczeniowej.

Główne kategoryzatory i kolektywizatory opisywane przez L.C. Thompsona przedstawiają się następująco:

<i>bộ</i>	zestawy, uporządkowane zbiory obiektów
<i>bộ bài</i>	‘paczka kart’
<i>bộ bàn ghế</i>	‘meble (komplet, stół i krzesła)’
<i>bộ ngực</i>	‘klatka piersiowa’

	<i>bộ quần áo</i>	‘garnitur’
	<i>bộ ruột</i>	‘wnętrzości’
	<i>bộ xa-lông</i>	‘meble w salonie’
<i>bức</i>	płaskie, prostokątne obiekty dużego rozmiaru, cienkie arkusze	
	<i>bức ảnh</i>	‘duża fotografia’
	<i>bức màn</i>	‘kurtyna, zasłona, okiennica’
<i>cặp</i>	obiekty parzyste, naturalnie połączone lub niepodzielne	
	<i>cặp mắt</i>	‘oczy’
	<i>cặp mắt kính</i>	‘okulary’
	<i>cặp ngà</i>	‘kły słonia’
	<i>cặp vợ chồng</i>	‘para małżeńska’
<i>chiếc</i>	jednostkowe rzeczy z zestawów, z rzeczy dobranych lub ze zbiorów se- ryjnie wytwarzanych czy produkowanych, „seria produkcyjna”	
	<i>chiếc đũa</i>	‘pałeczka’
	<i>chiếc giày</i>	‘but’
	<i>chiếc ngà</i>	‘kiel słonia’
	<i>chiếc tất</i>	‘skarpetka, pończocha’
	<i>chiếc cầu</i>	‘most’
	<i>chiếc đò</i>	‘łódka’
	<i>chiếc máy bay</i>	‘samolot’
	<i>chiếc tàu</i>	‘okręt’
	<i>chiếc xe</i>	‘pojazd’
<i>con</i>	zwierzęta, istoty żywe i niektóre inne obiekty niezwiązane ze znaczeniem żywołności	
	<i>con bò</i>	‘byk, krowa’
	<i>con bọ</i>	‘owad’
	<i>con bê</i>	‘cielę’
	<i>con cua</i>	‘krab’
	<i>con cọp</i>	‘tygrys’
	<i>con ếch</i>	‘żaba’
	<i>con nhện</i>	‘pająk’
	<i>con người</i>	‘człowiek’
	<i>con ma</i>	‘duch, demon’
	<i>con tin</i>	‘zakładnik’
	<i>con quỷ</i>	‘diabeł’
	<i>con cò</i>	‘zaczek pocztowy’
	<i>con mắt</i>	‘oko’
	<i>con số</i>	‘cyfra, liczba’
	<i>con sông</i>	‘rzeka’
	<i>con tàu</i>	‘statek, łódź’
	<i>con tem</i>	‘zaczek (z fr. <i>timbre</i>)’

cơn nagła, gwałtowna zmiana stanu (pogody, ducha, organizmu) lub nagłe wystąpienie, nasilenie zjawiska

<i>cơn bão</i>	‘tajfun’
<i>cơn mưa</i>	‘ulewa’
<i>cơn giận</i>	‘wybuch gniewu’
<i>cơn gió</i>	‘powiew wiatru, wicher’
<i>cơn nắng</i>	‘nagły świt, silne światło słoneczne’
<i>cơn rét</i>	‘nagłe dreszcze i gorączka’
<i>cơn sốt</i>	‘nagła gorączka’
<i>cơn ho an</i>	‘nagły atak kaszlu’

củ korzenie, bulwy

<i>củ cà-rốt</i>	‘marchew’
<i>củ hành</i>	‘cebula’
<i>củ khoai</i>	‘bulwy batatów’
<i>củ lạc</i>	‘orzeszki ziemne’
<i>củ sắn</i>	‘maniok’
<i>củ tỏi</i>	‘czosnek’

cuốn (quển) woluminy

<i>cuốn chuyện</i>	‘powieść’
<i>cuốn nhật ký</i>	‘dziennik’
<i>cuốn sổ</i>	‘notes’
<i>cuốn tự-vị</i>	‘słownik’

đám masowe obiekty, zbite, zebrane, skupione w jedną całość

<i>đám bụi</i>	‘chmura kurzu’
<i>đám cháy</i>	‘pożar’
<i>đám cỏ</i>	‘pole, łąka’ (<i>cỏ</i> ‘trawa’)
<i>đám đất</i>	‘pole, działka’
<i>đám ma</i>	‘orszak pogrzebowy’ (<i>ma</i> ‘duch zmarłego’)
<i>đám người</i>	‘tłum ludzi’
<i>đám vườn</i>	‘ogród’

hòn skały, kamienie, obiekty skaliste, wyspy

<i>hòn cù lao</i>	‘wyspa (na rzece lub jeziorze)’
<i>hòn đá</i>	‘kamień’
<i>hòn đảo</i>	‘wyspa (na morzu)’
<i>hòn kim cương</i>	‘diament’
<i>hòn nước đá</i>	‘kawałek lodu’
<i>hòn gạch</i>	‘odłamek cegły’ (<i>viên gạch</i> ‘cegła’)

tấm prostokątne, płaskie przedmioty, ubrania, tablice

<i>tấm gương</i>	‘lusterko’
<i>tấm gỗ</i>	‘deszczułka’

<i>tấm hình</i>	‘zdjęcie, rysunek, wizerunek’
<i>tấm lụa</i>	‘kawalek jedwabiu’
<i>tấm thiệp</i>	‘wizytówka’
<i>tờ</i>	arkusze papieru, dokumenty
<i>tờ giấy</i>	‘arkusz papieru’
<i>tờ báo</i>	‘gazeta’
<i>tờ giao kèo</i>	‘umowa’
<i>tờ lý-lịch</i>	‘życiorys’
<i>trái</i>	owoce i inne obiekty kulistego kształtu
<i>trái cam</i>	‘pomarańcza’
<i>trái chuối</i>	‘banan’
<i>trái dưa</i>	‘melon, ogórek’
<i>trái dừa</i>	‘orzech kokosowy’
<i>trái núi</i>	‘góra’
<i>trái đồi</i>	‘wzgórze’
<i>trái tim</i>	‘serce’
<i>trái đất</i>	‘ziemia, kula ziemiska’

Warto zaznaczyć, że wyraz *người*, traktowany przez przywołanego tu autora jako kategoryzator wyznaczający klasę rzeczownikową LUDZIE, nie jest w naszym ujęciu kategoryzatorem w ścisłym sensie, gdyż w zasadzie powinien być on uznany za izolat kategorialny. Również w słowniku wietnamsko-angielskim autorstwa Nguyen Đình Hoa (1957) wyraz ten jest traktowany jako kategoryzator, ponieważ występuje on bezpośrednio w połączeniach z liczebnikami, np. *hai người* ‘dwoje ludzi’ czy *ba người* ‘troje ludzi’. Niezależnie od tego, że tworzy on frazy rzeczownikowe o charakterze słotwórczym bardziej niż składniowym, takie jak np. *người yêu* ‘kochanek’, nie jest jednak tego samego typu wykładnikiem klasy rzecznikowej LUDZIE jak pozostałe wymienione tutaj kategoryzatory. Stąd też musimy przyjąć, że klasa ta nie jest w języku wietnamskim zgramatykalizowana kwantytywnie w sposób analogiczny do pozostałych klas rzeczownikowych.

Warto jeszcze dodać, że liczne rzeczowniki wietnamskie, takie jak np. pojęcia abstrakcyjne, nazwy zawodów i jednostek czasu, mogą się łączyć z liczebnikami bezpośrednio i kategoryzatory nie są wówczas wymagane. Rzeczowniki takie możemy potraktować więc jako rzeczowniki pozarodzajowe. Porównajmy zatem:

<i>bốn thầy giáo</i>	‘czterech nauczycieli’
<i>bảy ngày</i>	‘siedem dni’
<i>một tuần</i>	‘jeden tydzień’
<i>ba khả năng</i>	‘trzy możliwości’
<i>mười điều kiện</i>	‘trzy warunki’

Przy tym rzeczowniki wietnamskie, takie jak np. *sinh viên* 'student', *sách* 'książka', *chó* 'pies', mogą być używane jako nazwy zbioru i w takim użyciu na polski należałoby je tłumaczyć raczej w liczbie mnogiej, a więc jako 'studenci', 'książki' czy 'psy', natomiast w połączeniu z prepozycyjnymi kategoryzatorami (jako *người sinh viên*, *quên sách*, *con chó*) mają one znaczenie egzemplifikatywne okazów zbioru i jako takie bez połączenia z liczebnikiem powinny być tłumaczone w liczbie pojedynczej, czyli 'student', 'książka', 'pies'. Dla uzupełnienia musimy też zaznaczyć, iż obie frazy liczebnikowe z użyciem *sinh viên*, bezkategoryzatorowa oraz kategoryzatorowa, są po wietnamsku poprawne, a więc zarówno *năm sinh viên*, jak i *năm người sinh viên* 'pięciu studentów, pięcioro studentów, pięć studentek'.

Niezależnie od tego jednak, warto zwrócić uwagę na fakt, iż pod względem budowy składniowej czy też słotwórczej (co w dodatku, z uwagi na skrajnie analityczny, izolujący charakter struktury morfologicznej wyrazów języka wietnamskiego, trudno jednoznacznie określić) rzeczownikowe frazy kategoryzatorowe nie odróżniają się od połączeń, w których rzeczowniki generyczne, takie jak *người*, stanowią człon określany przez postpozycyjną przydawkę, taką jak np. *yêu* 'kochać'.

ZAKOŃCZENIE

OSOBLIWOŚCI KATEGORYZACJI KWANTYTATYWNEJ W JĘZYKU JAPOŃSKIM

8.1. Semantyczna polikategorialność rzeczowników japońskich

Analizując różne aspekty kategoryzacji i jej systemowych odzwierciedleń w zbiorze rzeczowników języka japońskiego, musimy zwrócić uwagę na charakterystyczne zjawisko, jakim jest powszechnie obserwowana tutaj wieloraka przynależność rzeczowników do różnych kategorii, a w zasadzie podkategorii, kwantytatywnych, gdybyśmy potraktowali je konsekwentnie jako wartości składowe całego opisywanego tu zbioru. Na pierwszy rzut oka można odnieść wrażenie, że dowodzić to może przede wszystkim zdecydowanie rozmytego charakteru granic między poszczególnymi kategoriami i niezbyt precyzyjnie określonych kryteriów opisu własności i kategoryzacyjnych przymiotów rzeczy oraz zjawisk świata zewnętrznego. Naszym zdaniem jednak sytuacja taka wynika z zdecydowanie bardziej z polisemii znaków języka naturalnego i odzwierciedla przede wszystkim wieloznaczność rzeczowników jako elementów leksykonu, wykorzystywanych do nazywania i opisywania obiektów w różnych sytuacjach, z różnych perspektyw, z uwagi na ich zróżnicowane aspekty utylitarne, pragmatyczne, sytuacyjne, stylistyczne i jakiegokolwiek inne.

Na wieloznaczność rzeczowników tego typu na ogół nie zwracamy uwagi, głównie dlatego, że o wiele rzadziej bywa ona przedmiotem gramatyzujących procesów zachodzących w języku. W wypadku języka japońskiego wszakże przedstawione tutaj szczegółowe, wielopłaszczyznowe i niezwykle subtelne, co mogliśmy wyraźnie zauważyć, rozróżnienia kategoryzacyjne ujawniają bardzo szczególne przypadki polisemii w obrębie rzeczowników.

Tak więc wszystkie przypadki wielorakiej przynależności rzeczowników do różnych klas kwantytatywno-generycznych będziemy traktować nie jako egzemplifikacje rozbieżności formalno-funkcjonalnych w języku, czy też zakłóceń komunikacyjnych w zachowaniach językowych użytkowników japońszczyzny, ale właśnie jako odzwierciedlenie polisemicznej natury każdego języka naturalnego. Problemu, czy jest to wada, czy zaletą języka, nie podejmujemy się bowiem tutaj rozstrzygać. W podsumowującej nasze rozważania części książki postaramy się zatem przywołać najciekawsze, naszym zdaniem, przykłady takiej polisemiczności rzeczowników japońskich i wymienimy przykłady nazw obiektów zaczerpnięte z różnych domen znaczeniowych wraz z krótką charakterystyką ich szczególnych znaczeń motywujących ich sytuacyjnie różną przynależność kategorialną.

Warto tutaj szczególnie zauważyć, iż polisemiczność rzeczowników, omawiana już wcześniej w rozdz. 1.1., nie jest ani wyraźnie dostrzegana, ani w żaden sposób uwzględniana w opisach leksykograficznych japońszczyzny, np. jako dodatkowy składnik definicji leksykograficznych. Nie wydaje się przy tym realne, aby ta płaszczyzna semantyki znaków języka, kształtowana przede wszystkim przez kulturowo-pragmatyczne mechanizmy semiotyczne, mogła zostać wprowadzona do leksykologii czy leksykografii. Powodem tego jest fakt, że ogromna liczba rozmaitych kategoryzacji w języku oraz ich odzwierciedleń substancjalnych (słowotwórczych, morfologicznych, zleksykalizowanych bądź zgramatyzowanych) nadal wymyka się z pola obserwacji lingwistów, jest trudna do ogarnięcia i przez długi jeszcze okres będzie pozostawać raczej w dziedzinie postulatów badawczych.

Możemy teraz przystąpić do wyliczenia najbardziej charakterystycznych przykładów rzeczowników japońskich o wielorakiej przynależności kategorialnej bezpośrednio odzwierciedlającej ich pragmatyczno-kulturową polisemiczność, ujawnianą w obrębie wzajemnych relacji między kwantytatywnymi klasami generycznymi. Wybraliśmy tutaj rzeczowniki z kilku najważniejszych z perspektywy antropologicznej domen pojęciowych.

Domena: LUDZIE

Przykładowy rzeczownik: *okyakusan* お客さん 'klient'

Przynależność kategorialna:

hitori 一人 (jako obiekt kategorii LUDZIE)

ichimei 一名 (jako obiekt kategorii LUDZIE W ROZUMIENIU URZĘDOWYM)

ichimeisama 一名様 (jako obiekt kategorii LUDZIE W ROZUMIENIU APRECJATYWNYM)

Domena: ZWIERZĘTA

Przykładowy rzeczownik: *inu* 犬 'pies'

Przynależność kategorialna:

ippiki 一匹 (jako obiekt kategorii MAŁE ZWIERZĘTA)

ittô 一頭 (jako obiekt kategorii DUŻE ZWIERZĘTA, np. rasy wielkich psów, a także jako psy o specjalnym przeznaczeniu, np. szkolone przez człowieka)

ikken 一犬 (jako obiekt kategorii PSY)

Przykładowy rzeczownik: *usagi* 兎 'zając'

Przynależność kategorialna:

ippiki 一匹 (jako obiekt kategorii MAŁE ZWIERZĘTA)

ichiwa 一羽 (jako obiekt kategorii PTAKI)

Przykładowy rzeczownik: *pengin* ペンギン 'pingwin'

Przynależność kategorialna:

ippiki 一匹 (jako obiekt kategorii MAŁE ZWIERZĘTA)

ittô 一頭 (jako obiekt kategorii DUŻE ZWIERZĘTA)

ichiwa 一羽 (jako obiekt kategorii PTAKI)

Przykładowy rzeczownik: *ushi* 牛 ‘bydło domowe’

Przynależność kategorialna:

ittô 一頭 (jako obiekt kategorii DUŻE ZWIERZĘTA)

ittei 一蹄 (jako obiekt kategorii ZWIERZĘTA KOPYTNE)

Przykładowy rzeczownik: *uma* 馬 ‘koń’

Przynależność kategorialna:

ittô 一頭 (jako obiekt kategorii DUŻE ZWIERZĘTA)

ittei 一蹄 (jako obiekt kategorii ZWIERZĘTA KOPYTNE)

ikki 一騎 (jako obiekt kategorii KONIE DO JAZDY)

Przykładowy rzeczownik: *kômorî* 蝙蝠 ‘nietoperz’

Przynależność kategorialna:

ippiki 一匹 (jako obiekt kategorii MAŁE ZWIERZĘTA)

ichiwa 一羽 (jako obiekt kategorii PTAKI)

Przykładowy rzeczownik: *wani* 鰐 ‘krokodyl; aligator’

Przynależność kategorialna:

ittô 一頭 (jako obiekt kategorii DUŻE ZWIERZĘTA)

ippiki 一匹 (jako obiekt kategorii MAŁE ZWIERZĘTA)

Przykładowy rzeczownik: *tori* 鳥 ‘ptak’

Przynależność kategorialna:

ichiwa 一羽 (jako obiekt kategorii PTAKI)

ichiyoku 一翼 (jako obiekt kategorii PTAKI)

ippiki 一匹 (jako obiekt kategorii MAŁE ZWIERZĘTA)

ittô 一頭 (jako obiekt kategorii DUŻE ZWIERZĘTA)

Przykładowy rzeczownik: *washi* 鷲 ‘orzeł’

Przynależność kategorialna:

ichiwa 一羽 (jako obiekt kategorii PTAKI)

ittô 一頭 (jako obiekt kategorii DUŻE ZWIERZĘTA)

Przykładowy rzeczownik: *hayabusa* 隼 ‘sokół’

Przynależność kategorialna:

ichiwa 一羽 (jako obiekt kategorii PTAKI)

hitomoto 一本 (jako obiekt kategorii PTAKI UŻYWANE DO POLOWAŃ)

Przykładowy rzeczownik: *sakana* 魚 ‘ryba’

Przynależność kategorialna:

ippiki 一匹 (jako obiekt kategorii MAŁE ZWIERZĘTA)

ichibi 一尾 (jako obiekt kategorii RYBY, ZWIERZĘTA WODNE)

ippon 一本 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PODŁUŻNE I CYLINDRYCZNE)

ichimai 一枚 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PŁASKIE)

Przykładowy rzeczownik: *hire* 鰭 ‘pletwa’

Przynależność kategorialna:

ichimai 一枚 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PŁASKIE)

ikki 一基 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PRZYTWIERDZONE DO PODŁOŻA)

Przykładowy rzeczownik: *uroko* 鱗 ‘łuska (rybia)’

Przynależność kategorialna:

ichimai 一枚 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PŁASKIE)

ippen 一片 (jako obiekt kategorii PŁATKI)

ichirin 一鱗 (jako obiekt kategorii ŁUSKI RYBIE)

Przykładowy rzeczownik: *sake* 鮭 ‘łosoś’

Przynależność kategorialna:

ippiki 一匹 (jako obiekt kategorii MAŁE ZWIERZĘTA)

ichibi 一尾 (jako obiekt kategorii RYBY, ZWIERZĘTA WODNE)

Przykładowy rzeczownik: *unagi* 鰻 ‘węgorz’

Przynależność kategorialna:

ippiki 一匹 (jako obiekt kategorii MAŁE ZWIERZĘTA)

ichibi 一尾 (jako obiekt kategorii RYBY, ZWIERZĘTA WODNE)

ippon 一本 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PODŁUŻNE I CYLINDRYCZNE)

Przykładowy rzeczownik: *saba* 鯖 ‘makrela’

Przynależność kategorialna:

ippiki 一匹 (jako obiekt kategorii MAŁE ZWIERZĘTA)

ichibi 一尾 (jako obiekt kategorii RYBY, ZWIERZĘTA WODNE)

Przykładowy rzeczownik: *same* 鮫 ‘rekin’

Przynależność kategorialna:

ippiki 一匹 (jako obiekt kategorii MAŁE ZWIERZĘTA)

ichibi 一尾 (jako obiekt kategorii RYBY, ZWIERZĘTA WODNE)

ittô 一頭 (jako obiekt kategorii DUŻE ZWIERZĘTA)

Przykładowy rzeczownik: *kai* 貝 ‘muszla’

Przynależność kategorialna:

ippiki 一匹 (jako obiekt kategorii MAŁE ZWIERZĘTA)

ikko 一個 (jako obiekt kategorii generalizującej OBIEKTY MAŁE)

ichimai 一枚 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PŁASKIE)

Przykładowy rzeczownik: *hotaru* 螢 ‘światlik; robaczek świętojański’

Przynależność kategorialna:

ippiki 一匹 (jako obiekt kategorii MAŁE ZWIERZĘTA)

ittô 一頭 (jako obiekt kategorii OKAZY ENTOMOLOGICZNE)

ittô 一灯 (jako obiekt kategorii OBIEKTY EMITUJĄCE ŚWIATŁO)

Przykładowy rzeczownik: *kyôryû* 恐竜 ‘dinozaur’

Przynależność kategorialna:

ittô 一頭 (jako obiekt kategorii DUŻE ZWIERZĘTA)
ippiki 一匹 (jako obiekt kategorii MAŁE ZWIERZĘTA)
ittai 一体 (jako obiekt kategorii MARTWE CIAŁA – widziany jako szkielet)

Domena: NIEOŻYWIONE SKŁADNIKI PRZYRODY

Przykładowy rzeczownik: *kumo* 雲 ‘chmura’

Przynależność kategorialna:

hitotsu 一つ (jako obiekt kategorii generalizującej OBIEKTY NIEŻYWOTNE)
ippen 一片 (jako obiekt kategorii PŁATKI – widziana jako drobna, niewielka chmura)
ichiza 一座 (jako obiekt kategorii GWIAZDOZBIORY, CHMURY – widziana jako duży obiekt przesłaniający znaczną część nieba)
hitosuji 一筋 (jako obiekt kategorii WŁÓKNA – widziana jako smuga na niebie)

Przykładowy rzeczownik: *yuki* 雪 ‘śnieg’

Przynależność kategorialna:

hitohira 一片 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PŁASKIE, PŁATKI)

Przykładowy rzeczownik: *niji* 虹 ‘tęcza’

Przynależność kategorialna:

hitosuji 一筋 (jako obiekt kategorii WŁÓKNA)
ippon 一本 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PODŁUŻNE I CYLINDRYCZNE)
ikkyô 一橋 (jako obiekt kategorii MOSTY)

Przykładowy rzeczownik: *taifu* 台風 ‘cyklon’

Przynależność kategorialna:

ikko 一個 (jako obiekt kategorii generalizującej OBIEKTY MAŁE)

Przykładowy rzeczownik: *kaminari* 雷 ‘piorun’

Przynależność kategorialna:

hitotsu 一つ (jako obiekt kategorii generalizującej OBIEKTY NIEŻYWOTNE)
ippon 一本 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PODŁUŻNE I CYLINDRYCZNE)
ikko 一個 (jako obiekt kategorii generalizującej OBIEKTY MAŁE)

Przykładowy rzeczownik: *nami* 波 ‘fala’

Przynależność kategorialna:

hitotsu 一つ (jako obiekt kategorii generalizującej OBIEKTY NIEŻYWOTNE)
ippa 一波 (jako obiekt kategorii FALE)

Przykładowy rzeczownik: *hoshi* 星 ‘gwiazda’

Przynależność kategorialna:

ikko 一個 (jako obiekt kategorii generalizującej OBIEKTY MAŁE)
ippon 一本 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PODŁUŻNE I CYLINDRYCZNE)
hitotsu 一つ (jako obiekt kategorii generalizującej OBIEKTY NIEŻYWOTNE)
ittô 一灯 (jako obiekt kategorii OBIEKTY EMITUJĄCE ŚWIATŁO)

Przykładowy rzeczownik: *ôrora* オーロラ ‘zorza polarna’

Przynależność kategorialna:

hitotsu 一つ (jako obiekt kategorii generalizującej OBIEKTY NIEŻYWOTNE)

ichimai 一枚 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PŁASKIE)

ichimen 一面 (jako obiekt kategorii PŁASZCZYNY)

Przykładowy rzeczownik: *yama* 山 ‘góra’

Przynależność kategorialna:

ichiza 一座 (jako obiekt kategorii WYSOKIE GÓRY)

ichizan 一山 (jako obiekt kategorii GÓRY)

ichigaku 一岳 (jako obiekt kategorii SZCZYT GÓRSKIE)

ippô 一峰 (jako obiekt kategorii SZCZYT GÓRSKIE)

Przykładowy rzeczownik: *mine* 峰 ‘szczyt górski’

Przynależność kategorialna:

ichirei 一嶺 (jako obiekt kategorii SZCZYT GÓRSKIE)

ippô 一峰 (jako obiekt kategorii SZCZYT GÓRSKIE)

hitotsu 一つ (jako obiekt kategorii generalizującej OBIEKTY NIEŻYWOTNE)

Przykładowy rzeczownik: *umi* 海 ‘morze’

Przynależność kategorialna:

hitotsu 一つ (jako obiekt kategorii generalizującej OBIEKTY NIEŻYWOTNE)

ikkai 一海 (jako obiekt kategorii MORZA, OCEANY)

Przykładowy rzeczownik: *kawa* 川 ‘rzeka’

Przynależność kategorialna:

ippon 一本 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PODŁUŻNE I CYLINDRYCZNE)

hitosuji 一筋 (jako obiekt kategorii WŁÓKNA)

ichijô 一条 (jako obiekt kategorii SMUGI, STRUGI)

Przykładowy rzeczownik: *mizuumi* 湖 ‘jezioro’

Przynależność kategorialna:

hitotsu 一つ (jako obiekt kategorii generalizującej OBIEKTY NIEŻYWOTNE)

ikko 一個 (jako obiekt kategorii JEZIORA)

ichiô 一泓 (jako obiekt kategorii ROZLEWISKA WODNE)

Przykładowy rzeczownik: *misaki* 岬 ‘przylądek’

Przynależność kategorialna:

hitotsu 一つ (jako obiekt kategorii generalizującej OBIEKTY NIEŻYWOTNE)

ikkasho 一箇所 (jako obiekt kategorii MIEJSCA)

ikkô 一岬 (jako obiekt kategorii PRZYLĄDKI)

Przykładowy rzeczownik: *kazan* 火山 ‘wulkan’

Przynależność kategorialna:

ikko 一個 (jako obiekt kategorii generalizującej OBIEKTY MAŁE)

hitotsu 一つ (jako obiekt kategorii generalizującej OBIEKTY NIEŻYWOTNE)
ikkô 一口 (jako obiekt kategorii OBIEKTY Z OTWOREM)

Domena: POŻYWIENIE

Przykładowy rzeczownik: *yasai* 野菜 ‘warzywo’

Przynależność kategorialna:

ippon 一本 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PODŁUŻNE I CYLINDRYCZNE – np.
ogórek)
hitotama 一玉 (jako obiekt kategorii MAŁE OBIEKTY KULISTE – np. cebula)
hitokabu 一株 (jako obiekt kategorii ROŚLINY Z KORZENIAMI – np. burak)
ikko 一個 (jako obiekt kategorii generalizującej OBIEKTY MAŁE – np.
pomidor)

Przykładowy rzeczownik: *ninniku* 大蒜 ‘czosnek’

Przynależność kategorialna:

ikko 一個 (jako obiekt kategorii generalizującej OBIEKTY MAŁE)
hitotama 一玉 (jako obiekt kategorii MAŁE OBIEKTY KULISTE)
ippon 一本 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PODŁUŻNE I CYLINDRYCZNE)

Przykładowy rzeczownik: *kudamono* 果物 ‘owoc’

Przynależność kategorialna:

ikko 一個 (jako obiekt kategorii generalizującej OBIEKTY MAŁE)
hitotama 一玉 (jako obiekt kategorii MAŁE OBIEKTY KULISTE)
ikka 一果 (jako obiekt kategorii OWOCE)

Przykładowy rzeczownik: *tamago* 卵 ‘jajko’

Przynależność kategorialna:

ikko 一個 (jako obiekt kategorii generalizującej OBIEKTY MAŁE)
hitotsubu 一粒 (jako obiekt kategorii DROBINY)

Przykładowy rzeczownik: *mochi* 餅 ‘ciasto ryżowe’

Przynależność kategorialna:

ichimai 一枚 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PŁASKIE)
ikko 一個 (jako obiekt kategorii generalizującej OBIEKTY MAŁE)

Przykładowy rzeczownik: *soba* 蕎麦 ‘makaron gryczany’

Przynależność kategorialna:

ippon 一本 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PODŁUŻNE I CYLINDRYCZNE –
widziany jako pojedyncza nitka)
hitotama 一玉 (jako obiekt kategorii MAŁE OBIEKTY KULISTE – widziany jako
makaron zwinięty w klębek)

Przykładowy rzeczownik: *râmen* ラーメン ‘(błyskawiczny) makaron chiński’

Przynależność kategorialna:

ippon 一本 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PODŁUŻNE I CYLINDRYCZNE – widziany jako pojedyncza nitka)
itchô 一丁 (jako obiekt kategorii DANIA)
hitotama 一玉 (jako obiekt kategorii MAŁE OBIEKTY KULISTE – widziany jako makaron zwinięty w kłębek)

Przykładowy rzeczownik: *ryôri* 料理 ‘danie’

Przynależność kategorialna:

ippin 一品 (jako obiekt kategorii generalizującej TOWARY, PRODUKTY – widziane jako nazwa na liście, menu)
itchô 一丁 (jako obiekt kategorii DANIA)

Przykładowy rzeczownik: *sôzai* 惣菜 ‘przystawka’

Przynależność kategorialna:

ippin 一品 (jako obiekt kategorii generalizującej TOWARY, PRODUKTY – widziana jako nazwa na liście, menu)
issai 一菜 (jako obiekt kategorii PRZYSTAWKI)

Przykładowy rzeczownik: *bentô* 弁当 ‘zestaw śniadaniowy (w pudełku)’

Przynależność kategorialna:

ikko 一個 (jako obiekt kategorii generalizującej OBIEKTY MAŁE)
hitotsu 一つ (jako obiekt kategorii generalizującej OBIEKTY NIEŻYWOTNE)
hitoori 一折 (jako obiekt kategorii OBIEKTY SKŁADANE)

Przykładowy rzeczownik: *cha* 茶 ‘zielona herbata’

Przynależność kategorialna:

ippon 一本 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PODŁUŻNE I CYLINDRYCZNE – widziana jako roślina)
hitokabu 一株 (jako obiekt kategorii ROŚLINY Z KORZENIAMI – widziana jako roślina)
ichimai 一枚 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PŁASKIE – widziana jako pojedyncze listki)

Domena: DOM, BUDYNKI I SPRZĘTY DOMOWE

Przykładowy rzeczownik: *ie* 家 ‘dom; mieszkanie’

Przynależność kategorialna:

ikken 一軒 (jako obiekt kategorii BUDYNKI)
ikko 一戸 (jako obiekt kategorii MIESZKANIA, GOSPODARSTWA DOMOWE)
ittô 一棟 (jako obiekt kategorii BUDYNKI, POMIESZCZENIA)

Przykładowy rzeczownik: *biru* ビル ‘wieżowiec’

Przynależność kategorialna:

ittô 一棟 (jako obiekt kategorii BUDYNKI, POMIESZCZENIA)
ikken 一軒 (jako obiekt kategorii BUDYNKI)
ippon 一本 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PODŁUŻNE I CYLINDRYCZNE)

Przykładowy rzeczownik: *mise* 店 ‘sklep’

Przynależność kategorialna:

itten 一店 (jako obiekt kategorii SKLEPY)

ikken 一軒 (jako obiekt kategorii BUDYNKI)

ichitenpo 一店舗 (jako obiekt kategorii SKLEPY, SKLEPIKI)

Przykładowy rzeczownik: *dôro* 道路 ‘droga’

Przynależność kategorialna:

ippon 一本 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PODŁUŻNE I CYLINDRYCZNE)

hitosuji 一筋 (jako obiekt kategorii WŁÓKNA)

ichijô 一条 (jako obiekt kategorii WSTĘGI)

Przykładowy rzeczownik: *hashi* 橋 ‘most’

Przynależność kategorialna:

ippon 一本 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PODŁUŻNE I CYLINDRYCZNE)

ikki 一基 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PRZYTWIERDZONE DO PODŁOŻA)

ikkyô 一橋 (jako obiekt kategorii MOSTY)

Przykładowy rzeczownik: *funsui* 噴水 ‘fontanna’

Przynależność kategorialna:

ikki 一基 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PRZYTWIERDZONE DO PODŁOŻA)

ippon 一本 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PODŁUŻNE I CYLINDRYCZNE)

hitosuji 一筋 (jako obiekt kategorii WŁÓKNA – widziana jako tryskające strużki wody)

Przykładowy rzeczownik: *sôko* 倉庫 ‘magazyn’

Przynależność kategorialna:

ittô 一棟 (jako obiekt kategorii BUDYNKI, POMIESZCZENIA)

ittomae 一戸前 (jako obiekt kategorii MAGAZYNY)

Przykładowy rzeczownik: *hashira* 柱 ‘słup’

Przynależność kategorialna:

ippon 一本 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PODŁUŻNE I CYLINDRYCZNE)

ikkei 一茎 (jako obiekt kategorii OBIEKTY DŁUGIE I CIENKIE)

hitotsu 一つ (jako obiekt kategorii generalizującej OBIEKTY NIEŻYWOTNE)

Przykładowy rzeczownik: *yokusô* 浴槽 ‘wanna’

Przynależność kategorialna:

issô 一槽 (jako obiekt kategorii BASENY)

hitosue 一据え (jako obiekt kategorii SPRZĘTY, ELEMENTY WYPOSAŻENIA DOMU)

Przykładowy rzeczownik: *tsukue* 机 ‘stolik do pisania; biurko’

Przynależność kategorialna:

ichidai 一台 (jako obiekt kategorii PODESTY, OBIEKTY W Kształcie SKRZYNI)

ikkyaku 一脚 (jako obiekt kategorii OBIEKTY NA NÓŻKACH)

ittaku 一卓 (jako obiekt kategorii STOŁY, STOLIKI)

Przykładowy rzeczownik: *tana* 棚 ‘półka’

Przynależność kategorialna:

ichimai 一枚 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PŁASKIE)

ichidai 一台 (jako obiekt kategorii PODESTY, OBIEKTY W KSZTAŁCIE SKRZYNI)

ikka 一架 (jako obiekt kategorii OBIEKTY ZAWIESZANE NA ŚCIANIE)

Przykładowy rzeczownik: *denkyū* 電球 ‘żarówka’

Przynależność kategorialna:

ikko 一個 (jako obiekt kategorii generalizującej OBIEKTY MAŁE)

hitotama 一玉 (jako obiekt kategorii MAŁE OBIEKTY KULISTE)

ippon 一本 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PODŁUŻNE I CYLINDRYCZNE)

ittō 一灯 (jako obiekt kategorii OBIEKTY EMITUJĄCE ŚWIATŁO)

Przykładowy rzeczownik: *sara* 皿 ‘talerz’

Przynależność kategorialna:

ichimai 一枚 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PŁASKIE)

ikko 一個 (jako obiekt kategorii generalizującej OBIEKTY MAŁE)

ikkyaku 一客 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PRZEZNACZONE DLA GOŚCI)

Przykładowy rzeczownik: *nabe* 鍋 ‘garnek’

Przynależność kategorialna:

ikko 一個 (jako obiekt kategorii generalizującej OBIEKTY MAŁE)

hitotsu 一つ (jako obiekt kategorii generalizującej OBIEKTY NIEŻYWOTNE)

ichimai 一枚 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PŁASKIE)

hitonabe 一鍋 (jako obiekt kategorii GARNKI)

Przykładowy rzeczownik: *usu* 臼 ‘stępa’

Przynależność kategorialna:

ikki 一基 (jako obiekt kategorii obiekty PRZYTWIERDZONE DO PODŁOŻA)

hitosue 一据え (jako obiekt kategorii SPRZĘTY, ELEMENTY WYPOSAŻENIA
DOMU)

Przykładowy rzeczownik: *hōchō* 包丁 ‘nóż kuchenny’

Przynależność kategorialna:

ippon 一本 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PODŁUŻNE I CYLINDRYCZNE)

itchō 一挺 (jako obiekt kategorii OBIEKTY Z RĄCZKĄ DO TRZYMANIA)

Przykładowy rzeczownik: *kagami* 鏡 ‘lustro; zwierciadło’

Przynależność kategorialna:

ichimai 一枚 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PŁASKIE)

ichimen 一面 (jako obiekt kategorii PŁASZCZYZNY)

Przykładowy rzeczownik: *kasa* 傘 ‘parasol’

Przynależność kategorialna:

ippon 一本 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PODŁUŻNE I CYLINDRYCZNE)
hitohari 一張^り (jako obiekt kategorii OBIEKTY Z NAPIĘTĄ STRUNĄ BĄDŹ
NACIĄGNIĘTĄ TKANINĄ, PAPIEREM)

Przykładowy rzeczownik: *airon* アイロン ‘żelazko’

Przynależność kategoryalna:

ichidai 一台 (jako obiekt kategorii MASZYNY, URZĄDZENIA)
itichō 一挺 (jako obiekt kategorii OBIEKTY Z RĄCZKĄ DO TRZYMANIA)

Przykładowy rzeczownik: *nokogiri* 鋸 ‘piła’

Przynależność kategoryalna:

ippon 一本 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PODŁUŻNE I CYLINDRYCZNE)
itichō 一挺 (jako obiekt kategorii OBIEKTY Z RĄCZKĄ DO TRZYMANIA)

Domena: STRÓJ I JEGO SKŁADNIKI

Przykładowy rzeczownik: *yōfuku* 洋服 ‘ubranie w stylu europejskim’

Przynależność kategoryalna:

itchaku 一着 (jako obiekt kategorii UBRANIA)
ichimai 一枚 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PŁASKIE – widziane jako
poskładane i ułożone np. w szafie)

Przykładowy rzeczownik: *ito* 糸 ‘nić’

Przynależność kategoryalna:

ippon 一本 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PODŁUŻNE I CYLINDRYCZNE)
hitosuji 一筋 (jako obiekt kategorii WŁÓKNA)
hitomaki 一卷き (jako obiekt kategorii ZWOJE)
hitokasane 一重ね (jako obiekt kategorii OBIEKTY NAWINIĘTE NA SZPULE)

Przykładowy rzeczownik: *kimono* 着物 ‘kimono’

Przynależność kategoryalna:

itchaku 一着 (jako obiekt kategorii UBRANIA)
ichimai 一枚 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PŁASKIE – widziane jako
poskładane i ułożone np. w szafie)
ichiryō 一領 (jako obiekt kategorii UBIORY Z KOŁNIERZEM)

Przykładowy rzeczownik: *haori* 羽織 ‘kamizela nakładana na kimono’

Przynależność kategoryalna:

itchaku 一着 (jako obiekt kategorii UBRANIA)
ichiryō 一領 (jako obiekt kategorii UBIORY Z KOŁNIERZEM)
hitokasane 一重ね (jako obiekt kategorii OBIEKTY SKŁADANE)

Przykładowy rzeczownik: *obi* 帯 ‘pas zakładany do strojów japońskich’

Przynależność kategoryalna:

ippon 一本 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PODŁUŻNE I CYLINDRYCZNE)

hitosuji 一筋 (jako obiekt kategorii WŁÓKNA)
ichijō 一条 (jako obiekt kategorii SMUGI, STRUGI)

Przykładowy rzeczownik: *bōshi* 帽子 ‘czapka; nakrycie głowy’

Przynależność kategoryalna:

ikko 一個 (jako obiekt kategorii generalizującej OBIEKTY MAŁE)
hitotsu 一つ (jako obiekt kategorii generalizującej OBIEKTY NIEŻYWOTNE)
ichimai 一枚 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PŁASKIE)

Przykładowy rzeczownik: *kasa* 笠 ‘słomiany kapelusz’

Przynależność kategoryalna:

ichiryū 一笠 (jako obiekt kategorii SŁOMIANE KAPELUSZE)
ichigai 一蓋 (jako obiekt kategorii NAKRYCIA)
ichimai 一枚 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PŁASKIE)

Przykładowy rzeczownik: *kutsu* 靴 ‘buty’

Przynależność kategoryalna:

issoku 一足 (jako obiekt kategorii OBIEKTY OKRYWAJĄCE STOPY)
ikko 一個 (jako obiekt kategorii generalizującej OBIEKTY MAŁE)

Przykładowy rzeczownik: *nekutai* ネクタイ ‘krawat’

Przynależność kategoryalna:

ippon 一本 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PODŁUŻNE I CYLINDRYCZNE)
hitokake 一掛け (jako obiekt kategorii OBIEKTY ZAWIESZANE)

Przykładowy rzeczownik: *megane* 眼鏡 ‘okulary’

Przynależność kategoryalna:

ippon 一本 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PODŁUŻNE I CYLINDRYCZNE)
ikko 一個 (jako obiekt kategorii generalizującej OBIEKTY MAŁE)
hitotsu 一つ (jako obiekt kategorii generalizującej OBIEKTY NIEŻYWOTNE)

Przykładowy rzeczownik: *udedokei* 腕時計 ‘zegarek na rękę’

Przynależność kategoryalna:

ippon 一本 (jako obiekt kategorii OBIEKTY PODŁUŻNE I CYLINDRYCZNE)
ikko 一個 (jako obiekt kategorii generalizującej OBIEKTY MAŁE)
ichidai 一台 (jako obiekt kategorii MASZYNY, URZĄDZENIA)

Przykładowy rzeczownik: *shinju* 真珠 ‘perła’

Przynależność kategoryalna:

ikko 一個 (jako obiekt kategorii generalizującej OBIEKTY MAŁE)
hitotama 一玉 (jako obiekt kategorii MAŁE OBIEKTY KULISTE)
hitotsubu 一粒 (jako obiekt kategorii DROBINY)

Przedstawione tutaj przykłady rzeczowników, których desygnaty mają z punktu widzenia obserwowalnych w japońszczyźnie kategorii kwantytatywnych charakter wyraźnie poligeneryczny, uzasadniają potrzebę uznania wielorakiej przynależności rzeczowników japońskich jednocześnie do kilku różnych

klas rzeczownikowych za zjawisko typowe, niemające wcale charakteru wyjątkowego, stanowiące przypadek rozbieżności formalno-funkcjonalnej. Przeciwnie, jest to wieloraka przynależność odzwierciedlająca różne perspektywy i kryteria kategoryzacji.

Wszystko to wydaje się dodatkowo świadczyć o pozornej tylko typologicznej różnicy między przynależnością rzeczowników do klas rodzajowych w językach posiadających kategorię rodzaju a przynależnością rzeczowników do klas rodzajowych w językach kategoryzatorowych. Stopień stabilności systemowej takich klas jest już kwestią wtórną, zważywszy na fakt, że niemal wszędzie spotykamy się z przypadkami zanikania oraz przekształcania wyjściowych rozróżnień semantycznych i zastępowania ich metajęzykowymi różnicami kształtu morfologicznego wyrazu. Tak więc zaobserwowana wyżej równoległa przynależność rzeczowników do różnych klas rodzajowych nie powinna utrudniać postulowania takich klas dla japońskiego systemu gramatycznego jako integralnych, choć niezwykle rozdrobnionych, wartości kwantytatywnej kategorii rodzaju. Nie da się bowiem wskazać maksymalnej liczebnej granicy wartości kategorialnych czy też maksymalnej liczby znaczeń gramatycznych w obrębie pojedynczej kategorii na takiej samej zasadzie, jak nie da się tutaj wskazać maksymalnej liczby klas rodzajowych, do których może należeć pojedynczy rzeczownik. W pierwszym wypadku liczba szczegółowych klas rodzajowych w japońszczyźnie jest rzeczywiście bardzo duża (naliczyliśmy ich tutaj ponad dwieście).

W drugim wypadku możliwości jednoczesnej przynależności pojedynczego rzeczownika do różnych klas rodzajowych może być kilka, co może świadczyć o tym, iż kwantytatywnie manifestowana wieloznaczność rzeczowników jako nazw obiektów nie jest aż tak rozbudowana. Musimy bowiem pamiętać, że występuje tu nie tylko silne zróżnicowanie stylów i odmian języka odpowiadające w znacznej mierze zróżnicowaniu dziedzin kultury i aktywności społecznej, sfery działania ludzkiego itd. Nakłada się na to zatem także zróżnicowanie kompetencji językowej użytkowników japońszczyzny oraz ich językowej erudycji, o czym będzie jeszcze mowa w podrozdziale 8.3.

8.2. Hierarchizacja klas rzeczownikowych w perspektywie semiotycznej i jej antropologiczno-kulturowe podłoże

Przyglądając się strukturze wewnętrznej kwantytatywnych kategorii pojęciowych i klas rzeczownikowych języka japońskiego, można tu zauważyć szczegółowe rozróżnienia między kategorią ludzi oraz zwierząt i obiektów nieożywionych. W obrębie wszystkich tych kategorii występują dodatkowe rozróżnienia i hierarchizacje usytuowane bardziej centralnie bądź peryferycznie. Kategoria LUDZIE

dzieli się dalej na szczegółowe podkategorie, takie jak istoty ludzkie w ogóle (*nin* 人), ludzie w rozumieniu urzędowym sankcjonowanym, formalizowanym (*mei* 名), ludzie w rozumieniu honoryfikatywno-aprecjatywnym (*meisama* 名様), ludzie jako członkowie jakiejś organizacji, zrzeszeń, stowarzyszeń (*in* 員). W obrębie świata zwierzęcego rozróżnia się kilka kategorii, takich jak małe zwierzęta (*hiki* 匹), duże zwierzęta (*tô* 頭), ptaki (*wa* 羽), ryby i zwierzęta żyjące w wodzie (*bi* 尾), zwierzęta kopytne (*tei* 蹄), psy (*ken* 犬), konie jeździeckie (*ki* 騎). Natomiast rośliny należące do obiektów nieożywionych nie są w języku japońskim wyróżniane jako odrębna kategoria, lecz dzielą się na szczegółowo ujmowane kategorie gatunkowe, takie jak drzewa (*ju* 樹), kwiaty (*rin* 輪), gałęzie (*eda* 枝), rośliny wyrwane wraz z korzeniami (*kabu* 株), owoce (*ka* 果), bądź też niewyróżniane w ogóle i usytuowane w obrębie obiektów o kształcie podłużnym i cylindrycznym (*hon* 本) czy też drobin, granulek, ziarna (*tsubu* 粒). Świadczy to o tym, że tak oczywista, wydawałoby się, poznawczo kategoria roślin w japońszczyźnie nie jest wydzielana w sposób kwantytatywny. Ślady pojęciowej kategorii ROŚLINNOŚĆ można jednak zauważyć pośród kategorii sinojapońskiego pisma ideograficznego (por. klucze 75, 115, 140).

Trzeba jednak zaznaczyć, że kategoryzacja kwantytatywna w stosunku do różnych innych kategoryzacji odzwierciedlonych w jakiś sposób w języku japońskim ma charakter szczególny, toteż brak w niej wielu nadrzędników pojęciowych, takich jak zwierzęta w ogóle, rośliny w ogóle, nie może świadczyć o jej ułomności czy mniejszej adekwatności poznawczej. Kwantytatywność jako podstawa kategoryzacji ma bowiem charakter przede wszystkim pragmatyczno-uitylitarny. Nie jest zatem odzwierciedleniem porządkowania wiedzy o świecie (o czym wspominaliśmy już wcześniej), ale odzwierciedleniem doświadczenia i wiedzy uzyskanej w działaniu. Z tych właśnie źródeł wywodzi się także wyraźny antropocentryzm tej kategoryzacji.

Dla porównania więc możemy zestawzić rozmaite sposoby kategoryzacji językowej w japońszczyźnie z czterema kategoriami pojęciowymi proponowanymi dla języka angielskiego przez A. Wierzbicką (1996, przekład polski 2006: 110) jako uzupełnienie elementarnych rozróżnień kategorialno-semantycznych KTOŚ : COŚ bądź LUDZIE : INNE ISTOTY, OBIEKTY.

<i>creatures</i> 'istoty żywe' („zwierzęta” w najszerszym znaczeniu)	rzeczy żyjące rzeczy te mogą coś czuć (czują coś) rzeczy te mogą coś zrobić (ang. <i>do</i>)
<i>plants</i> 'rośliny'	rzeczy żyjące rzeczy te nie mogą nic czuć (nic nie czują) rzeczy te nie mogą nic robić (ang. <i>do</i>)
<i>machines</i> 'urządzenia, maszyny'	rzeczy, nie rzeczy żyjące ludzie robią (ang. <i>make</i>) te rzeczy

robots 'roboty'

rzeczy te mają wiele części
kiedy ludzie robią coś z tymi rzeczami,
niektóre z tych części mogą się poru-
szać dzięki temu (z tego powodu, *be-
cause of this*)
ludzie mogą coś robić (ang. *do*) (z) tymi
rzeczami

rzeczy, nie rzeczy żyjące
rzeczy te są jak ludzie
rzeczy te mogą robić (ang. *do*) wiele
rzeczy
rzeczy te mogą robić rzeczy tak, jakby
mogły myśleć
rzeczy te nie mogą nic czuć (nic nie
czują)

Wyróżnione tutaj przez A. Wierzbicką składniki pojęciowe mogą być odnie-
sione także do struktury znaczeniowej rzeczowników japońskich synonimicz-
nych z wymienionymi wyżej rzeczownikami angielskimi, ale kategoryzacje
takie nie mają charakteru sytuacyjnie-kwantytatywnego, odnoszą się bowiem do
immanentnych, choć dających się traktować uniwersalnie, własności obiektów.

W języku japońskim w kwantytatywnej kategoryzacji obiektów, będącej
podłożem wyróżniania klas bardziej stabilnych systemowo i sytuacyjnie doraź-
nych rzeczownikowych, bierze się pod uwagę zupełnie inne własności, a więc
w obrębie kategorii LUDZIE takie jak osobowość (→ kategoryzator *nin* 人),
urzędowo-oficjalny charakter wyliczania (→ kategoryzator *mei* 名), aprecja-
tywność (→ kategoryzator *meisama* 名様), przynależność do stowarzyszenia
(→ kategoryzator *in* 員).

W obrębie kategorii ZWIERZĘTA (o której należałoby powiedzieć zresztą, iż
nie ma ona swojego faktycznego nadrzędnika usytuowanego ściśle w tej sieci
rozdzielenia) przyjmuje się z kolei takie cechy rozróżniające jak wielkość zwie-
rzęcia rozumianą utylitarnie jako możliwość uniesienia go bądź objęcia rękami
przez jednego człowieka, jego przeznaczenie, bliskość bądź obcość, a nawet
wrogość w stosunku do człowieka oraz własności takich jak sposób poruszania
się (latanie), środowisko zamieszkania (środowisko wodne), budowę ciała (po-
siadanie kopyt), możliwość dosiadania przez człowieka itd. O kategorii roślin
wspominaliśmy wyżej, ale tutaj można byłoby dodać takie własności jak przy-
należność do pejzażu naturalnego bądź poetyckiego (por. omawiany wcześniej
w rozdziale 1.1. przypadek rozróżnień znaczeniowych rzeczownika *sakura* 桜
'wiśnia japońska'). I wreszcie szczególnym przypadkiem manifestowanym
w języku japońskim rozróżnień kategorialnych odnoszących się do dyskutowa-
nych tu domen pojęciowych LUDZIE, ZWIERZĘTA i ROŚLINY jest reprezentowana
w systemie znaków kluczowych i wspomniana wcześniej (por. rozdział. 2.1.)

kategoryzacja ideograficzna, w której występują następujące kategorie pojęciowe nieodnoszące się bezpośrednio do rozróżnień klas wyrazowych (japońskich części mowy): człowiek (kobieta, dziecko), główne, poznawczo istotne zwierzęta (pies, bydło domowe, tygrys, koń, baran, ptak, ryba, szczur, żółw i inne). Natomiast jeśli chodzi o rośliny, to ideograficznie została zaznaczona odrębność kategorii pojęciowych drzew, bambusów, trawy, ryżu, konopi, prosa, zbóż czy samych kłosów, kielków oraz gałęzi. Jak widać, wszystkie te kategoryzacje nie są wzajemnie przystawalne i pokrywają się jedynie w niewielkiej części.

W omawianej tu kategoryzacji kwantytatywnej zwraca jednak uwagę wieloperspektywiczna i różnodziedzina użyteczność rozróżnień, jej pragmatyczny czy nawet całkiem praktyczny charakter. Rozróżnienia takie są ujmowane z perspektywy różnorodnych działań, celów, przeznaczeń i punktów widzenia, co sprawia, że ich podłoże kulturowe musi być rozumiane, na co już kilkakrotnie zwracaliśmy uwagę, przede wszystkim antropocentrycznie. Nie znaczy to jednak, aby kategoria pojęciowa LUDZIE była całkowicie odrębna od kategorii ZWIERZĘTA, gdyż takie obiekty jak części ciała czy też martwe ciała kategoryzowane są tu wspólnie w odniesieniu do całej sfery istot żywych.

8.3. Kwantytatywno-kategoryzacyjna erudycja językowa i jej odzwierciedlenie w indywidualnej kompetencji użytkowników języka

Wiele kategorii wyodrębnianych w omawiany tu sposób ujawnia także ich erudycyjny i ściśle kulturowo uwarunkowany charakter. Kategorie pojęciowe odnoszące się do rozmaitych tradycyjnych dziedzin kultury japońskiej, takich jak sfera religii i obrzędowości, sfera dawnej sztuki kulinarnej, sfera architektury domu japońskiego, tradycyjnego stroju, broni, sztuki teatralnej, malarstwa, kaligrafii i tradycyjnie pojętej sfery języka i piśmiennictwa, gatunków wypowiedzi i sztuki epistolarnej – wszystko to jest powiązane z niezwykle rozległym zbiorem szczegółowych kategoryzatorów gatunkowych. Wyróżniane tutaj system rozmaitych kategorii kwantytatywnych odzwierciedla zatem nie tylko kompetencję leksykalno-gramatyczną użytkowników japońszczyzny, ale zarazem ich wiedzę, bogactwo doświadczeń poznawczych oraz, mniej lub bardziej czynne, uczestnictwo w kulturze. Z tego względu poprawne użycie wielu kategoryzatorów z punktu widzenia normy językowej uzależnione jest właśnie od tego rodzaju pozagramatycznej kompetencji mówiących. Erudycyjny charakter licznych kategoryzatorów japońskich postaramy się teraz ukazać na przykładzie wybranych rzeczowników reprezentujących różne kategorie kwantytatywne, ale odnoszące się przede wszystkim do sfery kulturowej „japońskości”.

Musimy jeszcze zaznaczyć, że głównym źródłem przedstawionego tutaj materiału językowego jest popularne kompendium leksykograficzne *Mono no*

kazoe kata (2005). Podobnie jak w podrozdziale 8.1. wyliczymy tutaj przykłady charakterystycznych rzeczowników japońskich i kategoryzatorów sytuujących je w sferze tradycyjnych obiektów kultury.

bonsai 盆栽

DRZEWKA BONSAI

→ *hitohachi* 一鉢

Kategoria drzewek hodowanych w doniczce (nazwa *bonsai* 盆栽 może być tłumaczona dosłownie jako ‘hodowanie, uprawianie na tacy’) jest w zasadzie bardzo ograniczona liczebnie i obejmuje nazwy drzew sadzonych i pielęgnowanych w celach dekoracyjnych w Japonii od najdawniejszych czasów, co najmniej od okresu Kamakura. Kategoryzator *hachi* 鉢 jest z tego powodu typowym okazem takiej niezwykle erudycyjnej jednostki leksykonu.

kimono 着物

KIMONA

→ *ichimai* 一枚; → *itchaku* 一着; → *ichiryō* 一領

W rzeczownikowej klasie kimon erudycyjny charakter ma jedynie kategoryzator *ryō* 領 jako archaiczna jednostka charakterystyki kwantytatywnej nazywająca części stroju zawierające kołnierz okrywający kark czy szyję.

haori 羽織

RODZAJ KIMONA OKRYWAJĄCEGO JEDYNIĘ GÓRNĄ CZĘŚĆ CIAŁA

→ *ichimai* 一枚; → *ichiryō* 一領; → *hitokasane* 一重ね

Haori może być traktowane jako uzupełnienie tradycyjnego stroju japońskiego, stanowi bowiem dodatkowe okrycie nakładane na właściwe kimono. Podobnie jak w wypadku wyrazu *kimono* 着物, odnoszący się do tej klasy rzeczowników kategoryzator *ryō* 領 wyraźnie sygnalizuje sferę tradycyjnych obiektów kultury. Inny kategoryzator, *kasane* 重ね, stanowi również składnik erudycyjnej kompetencji mówiących i odzwierciedla na swój sposób ceremonialne, pieczołowite układanie warstw tradycyjnych strojów w szafie typowego domu starojapońskiego.

hakama 袴

JAPONSKIE SZARAWARY

→ *ichimai* 一枚; → *ichigu* (*hitoyoroi*) 一具; → *ichiyō* (*hitokoshi*) 一腰

Niemal wszystkie kategoryzatory sytuujące ten składnik dawnego ubioru japońskiego mają charakter erudycyjny, a więc przestarzały dziś kategoryzator *gu* 具 komunikuje przynależność *hakama* do całego kompletu ubioru, którego centralnym elementem jest kimono, inny zaś kategoryzator, a mianowicie *koshi* 腰, komunikuje sposób zawiązywania tych szarawarów (na biodrach). Erudycyjny charakter tych kategoryzatorów poświadcza dodatkowo fakt, iż współcześnie są one wypierane przez pospolity kategoryzator kształtu, a mianowicie *mai* 枚. Sza-

rawary *hakama* dzielą się na dwa rodzaje, a mianowicie takie, które są pozbawione nogawek i noszone podobnie jak suknie (jap. *andonbakama* 行灯袴), oraz *hakama* złożone z dwóch nogawek, zwane *umanoribakama* 馬乗袴.

kamishimo 袴

KAMISHIMO

→ *ichigu* 一具

Kamishimo jest rzeczownikiem nazywającym tradycyjny strój wojowników japońskich składający się z dwóch części przykrywających górną i dolną połowę ciała, dlatego też wyznacznikiem tej klasy jest kategoryzator *gu* 具 komunikujący komplety ubiorów.

obi 帯

PASY ZAKŁADANE DO STROJÓW JAPOŃSKICH

→ *ippon* 一本; → *hitosuji* 一筋; → *ichijō* 一条

Rzeczownik *obi* 帯 jest generycznie identyfikowany za pomocą kategoryzatora *hon* 本, ale niezależnie od tego jest on także przyporządkowany do dwóch erudycyjnych kategoryzatorów *suji* 筋 lub *jō* 条.

kesa 袈裟

SZATY MNICHÓW BUDDYJSKICH

→ *ichimai* 一枚; → *ichigu* 一具; → *ichiryō* 一領

Szaty (habity) mnichów buddyjskich zwane *kesa* 袈裟 są identyfikowane kategorialnie za pomocą przyliczebnikowych końcówek *mai* 枚, *gu* 具 oraz *ryō* 領, przy czym tylko te dwa ostatnie mają charakter wyrażnie tradycyjny i dziś już archaiczny.

kabuto 兜

HEŁMY SAMURAJSKIE

→ *hitokashira* 一頭; → *ichigu* 一具; → *hitoyosoi* 一装い

Hełmy samurajskie są identyfikowane kategorialnie za pomocą morfemu *ryō* 領. Obok tego używane są dwa inne, równie erudycyjne kategoryzatory, *gu* 具 oraz *yosoi* 装い, oddające kategorie kompletów strojów.

yoroi 鎧

ZBROJE SAMURAJSKIE

→ *ichiryō* (*hitokudari*) 一領; → *itchaku* 一着

Rzeczownik *yoroi* 鎧 oznacza przede wszystkim zbroję ochraniającą tułów i klatkę piersiową i jest on identyfikowany generycznie za pomocą kategoryzatora *ryō* 領 bądź *chaku* 着.

tera 寺

ŚWIĄTYNIE I KLASZORY BUDDYJSKIE

→ *ikken* 一軒; → *ichiji* 一寺; → *ichiu* 一字

Jako budynki tego rodzaju obiekty są identyfikowane za pomocą pospolitego kategoryzatora *ken* 軒, jednakże w odniesieniu do kilku najbardziej znanych świątyń i klasztorów buddyjskich jest używany wyróżniający je kategoryzator *ji* 寺. Zdecydowanie erudycyjny charakter ma tutaj kategoryzator *u* 宇, który komunikuje klasę grobowców świątynnych. Równie erudycyjny charakter ma także kategoryzator *san* 山 używany na oznaczenie świątyń i klasztorów położonych w górach.

jinja 神社

CHRAMY SHINTOISTYCZNE

→ *isssha* 一社; → *ichiu* 一字; → *ichiza* 一座

Wszystkie kategoryzatory sygnalizujące tę kategorię pojęciową mają charakter zdecydowanie erudycyjny.

fusuma 襖

ROZSUWANE DRZWI JAPÓŃSKIE

→ *ichimai* 一枚; → *ichiryō* 一領; → *ippon* 一本

Erudycyjność kategoryzatorów wyznaczających tę klasę obiektów wynika z kontekstowych nawiązań i metonimicznych przekształceń w obrębie samych wykładników generycznych. Stosunkowo wysoka erudycyjność kategoryzatora *ryō* 領 wynika z homofonicznego utożsamienia dawnego rzeczownika *fusuma* 襖 oznaczającego rodzaj stroju wieczorowego wyposażonego w kołnierz z rzeczownikiem *fusuma* 襖 oznaczającym rozsuwane ścianki wyklejone papierem w tradycyjnym domu japońskim.

sudare 簾

JAPÓŃSKIE ZASŁONY / ŻALUZJE Z TRZCINY LUB BAMBUSU

→ *itchō* 一張; → *hitohari* 一張り; → *hitotare* 一垂れ

Sudare 簾 jest rzeczownikiem nazywającym charakterystyczne wyposażenie drzwi w domu japońskim w postaci przysłaniających w części lub w całości zasłon czy też żaluzji o charakterze ozdobnym. Z uwagi na typowo japoński charakter obiektu, do jego identyfikacji kwantytatywnej służą erudycyjne kategoryzatory *chō* 張, *hari* 張り oraz *tare* 垂れ. W stosunku do tych tradycyjnych kategoryzatorów kulturowo neutralizującą funkcję pełni pospolity kategoryzator *mai* 枚, będący ich ekwiwalentem w języku osób mniej wykształconych.

noren 暖簾

ZASŁONY W SKLEPACH JAPÓŃSKICH

→ *ichimai* 一枚; → *hitotare* 一垂れ

Zasłony zwane *noren* 暖簾 zawieszane są przed sklepikami i osłaniają przed mocnym słońcem, niekiedy służą także do symbolicznego rozdzielania pomieszczeń. Ponieważ są wytwarzane z tkaniny, ich najpowszechniejszym kategoryzatorem kwantytatywnym jest *mai* 枚, ale osoby bardziej obeznane z tradycją używają kategoryzatora *tare* 垂れ odnoszącego się do sposobu zawieszania tychże zasłon.

futon 布団

SKŁADANE MATERACE JAPONSKIE

→ *ichimai* 一枚; → *hitokumi* 一組; → *hitokasane* 一重ね

Pod względem przynależności gatunkowej *futony* są identyfikowane za pomocą kategoryzatora *mai* 枚. Obok tego jednak znacznie bardziej erudycyjny charakter mają tutaj takie kategoryzatory jak *soroi* 揃い (kompletność), *kasane* 重ね (składanie) oraz *kumi* 組 (kompletność). Na zasadzie metonimii używa się także kategoryzatora *shô* 床 sygnalizującego przeznaczenie tego obiektu do spania.

zabuton 座布団

PODUSZKI DO SIEDZENIA

→ *ichimai* 一枚; → *ikkyaku* 一客; → *hitokasane* 一重ね

W tym wypadku, poza pospolitym kategoryzatorem *mai* 枚, są używane dwa zdecydowanie erudycyjne kategoryzatory *kasane* 重ね oraz najbardziej charakterystyczny i wymagający wielkiego obeznania w tradycji kategoryzator *kyaku* 客 sygnalizujący klasę obiektów przeznaczonych do używania przez gości.

kotatsu 炬燵

OGRZEWANE STOLICZKI

→ *ichidai* 一台; → *ikki* 一基; → *ikkyo* 一炬

Spśród trzech dopuszczalnych kategoryzatorów, a mianowicie *dai* 台, *ki* 基 oraz *kyo* 炬, erudycyjny charakter ma ten ostatni, gdyż odnosi się on do historycznej klasy obiektów opalanych węglem drzewnym, podczas gdy współcześnie stoliczki *kotatsu* są wyposażone w elektryczną żarówkę emitującą ciepło.

wan 椀・碗

MISECZKI DO JEDZENIA

→ *ikko* 一個; → *ikkyaku* 一客 → *ikkô* 一口

Podobnie jak w wypadku rzeczownika *zabuton* 座布団, erudycyjny charakter ma tutaj kategoryzator *kyaku* 客 (przeznaczenie dla gości), a obok tego szczególnej kompetencji kulturowej wymaga także kategoryzator *kô* 口, dziś już wyraźnie archaiczny.

chôshi 銚子

CZAJNICZKI DO NALEWANIA SAKE

→ *ippon* 一本; → *hitosage* 一提げ; → *hitoeda* 一枝

Czajniczki takie są identyfikowane kwantytatywnie za pomocą pospolitego kategoryzatora *hon* 本 z uwagi na wydłużony kształt rączki do ich trzymania. Obok tego jednak ściśle terminologiczny charakter mają tutaj kategoryzatory *sage* 提げ (zawieszanie nad paleniskiem) oraz *eda* 枝 (gałąź do trzymania).

usu 臼

STĘPY

→ *hitosue* 一据え; → *ikki* 一基

Stępy to tradycyjne przyrządy służące do rozcierania ziaren. Można je podzielić na takie, w których ziarno się rozbija (*tsukiusu* 搗き臼), mieli (*hikiusu* 碾き臼) oraz rozciera (*suriusu* 磨り臼). Jako odpowiednik europejskiego sprzętu o nazwie 'żarna' są one używane po uprzednim ustawieniu ich na ziemi, dlatego też kategoryalnie są one wyodrębniane za pomocą kategoryzatora *sue* 据え, który odnosi się już dzisiaj do w znacznym stopniu przestarzałej kategorii cięższych sprzętów domowych i gospodarskich. Obok tego rzeczownik *usu* 臼 bywa kojarzony z kategoryzatorem *ki* 基.

kôri 行李

KUFRY JAPOŃSKIE

→ *hitokori* 一梱

Rzeczownik *kôri* 行李 nazywa kufry podróżne (najbardziej typowe były kufry wykonane z gałązek wierzby *yanagi kôri* 柳行李), których zamknięcie było uplecione z bambusa. Jako kategoria pojęciowa były one wyodrębniane za pomocą specjalnego kategoryzatora *kori* 梱 o charakterze dziś zdecydowanie historyczno-erudycyjnym i odsyłającym do pojęcia przewożonych przedmiotów bądź pakunków obwiązywanych sznurem.

katana 刀

MIECZE JAPOŃSKIE

→ *ippon* 一本; → *hitofuri* 一振り

Miecze *katana* 刀, najczęściej jako szczególnie ceniony, a niekiedy nawet mistyfikowany, gatunek broni japońskiej, reprezentują istotną dziedzinę samurajskiej tradycji tego kraju. Potoczna kategoryzacja kwantytatywna w dzisiejszym języku japońskim jest związana przede wszystkim z kategoryzatorem *hon* 本 odsyłającym tego typu desygnaty do kategorii przedmiotów długich. Osoby respektujące tradycję i odnoszące się do mieczy w sposób nacechowany pewną pieczołowitością, przywiązaniem do etosu rycerskiego używają jednak rodzimego kategoryzatora i nacechowanego erudycyjno-stylistycznie kategoryzatora *furi* 振り. Innym, równie erudycyjnym kategoryzatorem dla tej kategorii

obiektów, czyli gatunku broni służących do zadawania ran ciętych, jest kategoryzator zapisywany ideogramem 口, a odczytywany na kilka sposobów, np. *hitofuri* 一口, *hitokuchi* 一口 oraz *ikkô* 一口. Poza tym erudycyjność kategoryzacyjna w stosunku do miecza japońskiego przejawia się przede wszystkim w tym, że sam wyraz *katana* należy jednocześnie do kilku mniej lub bardziej synonimicznych kategorii kwantytatywnych. Tak więc, poza wymienionymi tu już kategoryzatorami, używane są także kategoryzatory *tô* 刀 bądź też *ken* 剣 odsyłające do ściśle rozumianej kategorii MIECZE, z tym że ten pierwszy z nich, dziś już wyraźnie sfrazeologizowany, odnosi się bardziej do kategorii ostrza.

naginata 長刀

DŁUGIE MIECZE JAPOŃSKIE

→ *ippon* 一本; → *hitofuri* 一振り

Miecze *naginata* były używane w okresie Heian przez wojska piesze w walce z jazdą konną. Począwszy od XVI wieku, stopniowo wychodziły z użytku, ale obecnie, w zmienionej postaci, są nadal używane w sportowo uprawianych sztukach walki. Podobnie jak miecze *katana*, kategoria ta jest dzisiaj powszechnie wyodrębniana za pomocą pospolitego kategoryzatora *hon* 本 oraz erudycyjnego kategoryzatora *furi* 振り. Dodatkowo można użyć także kategoryzatora *kara* 柄 odsyłającego do kategorii przedmiotów z rączką lub też kategoryzatora *shi* 枝 odsyłającego do kategorii obiektów trzymanyh w ręku.

yari 槍

DZIDY, OSZCZEPY

→ *ippon* 一本; → *hitosuji* 一筋; → *ichijô* 一条

Dzidy i oszczepy są powszechnie identyfikowane za pomocą kategoryzatora *hon* 本 z uwagi na ich podłużny kształt. Obok tego jednak używa się także erudycyjnych, bardziej specjalistycznych kategoryzatorów – *suji* 筋 oraz *jô* 条. I wreszcie, jako okazy sprzętów i narzędzi z rączką, bywają wyodrębniane za pomocą kategoryzatora *kara* 柄.

yumi 弓

ŁUKI

→ *ippon* 一本; → *itchô* 一挺; → *itchô* 一張

Łuki są w ogólnej odmianie japońszczyzny identyfikowane kategoryalnie za pośrednictwem kategoryzatora *hon* 本, jednakże obok tego jest używany także kategoryzator *chô* 挺, szczególnie wówczas, gdy chce się zaakcentować sposób trzymania łuku w ręku oraz erudycyjny, rodzimy kategoryzator *hari* 張り, który jako derywat odczasownikowy nawiązuje do obrazu napiętej cięciwy.

ya 矢

STRZAŁY

→ *ippon* 一本; → *hitosuji* 一筋; → *ichijô* 一条

Podobnie jak łuki, strzały reprezentują kultywowaną od dawna w tradycji japońskiej dziedzinę łucznictwa jako sportu walki obudowanego bogatym rytuałem kulturowym i wymagającego odpowiedniego stroju. Strzały najczęściej są identyfikowane za pomocą kategoryzatora *hon* 本. Używa się także bardziej erudycyjnych kategoryzatorów, takich jak *suji* 筋 oraz *jō* 条, które bardziej akcentują tor lotu wystrzelonych strzał. Zdecydowanie erudycyjny charakter mają także enumeratory (kolektywizatory) powiązane znaczeniowo z tą kategorią obiektów, gdyż komplety strzał zawierające 20 sztuk liczy się enumeratorem *soku* 束, natomiast te, które zawierają 50 sztuk – enumeratorem *shime* 締め. Wiązka czterech strzał jest liczona za pomocą kolektywizatora *jō* 乗. W łucznictwie używa się dwóch rodzajów strzał: *haya* 甲矢 oraz *otoya* 乙矢, które łącznie są wyróżniane kategoryzatorem *te* 手: *hitote* 一手, *futate* 二手. Gdy charakteryzuje się wyłącznie strzały jednego rodzaju, bywa używany także kategoryzator *seki* 隻.

washi 和紙

PAPIER JAPONSKI

→ *ichimai* 一枚; → *ichiyō* 一葉

Papier japoński *washi* 和紙 ma przypisany sobie zwykły kategoryzator kształtu *mai* 枚 bądź też, nacechowany erudycyjnie i mający charakter poetycki, kategoryzator *yō* 葉. Ścisłe terminologiczny, związany z gałęzią tradycyjnej techniki wytwarzania papieru, drukarstwa oraz handlu, jest enumerator *shime* 締め, który służy do liczenia kompletów złożonych z 2 000 arkuszy takiego papieru.

fude 筆

PĘDZLE

→ *ippon* 一本; → *ikkan* 一管; → *ikkei* 一茎

Wyraźnie erudycyjnie jest wyróżniana także kategoria pędzli pisarskich jako istotnego składnika tradycji kaligraficznej w Japonii. W ogólnej odmianie języka japońskiego pędzle są wyodrębniane za pomocą kategoryzatora *hon* 本, jednakże w kręgu kaligrafii oraz w mowie osób bliżej obeznanych z tą tradycją występuje najczęściej kategoryzator *kan* 管 bądź też *kei* 茎 nawiązujący do kształtu pędzla wyposażonego w rączkę do trzymania. Etymologicznie wyraz *fude* 筆 ‘pędzel’ wywodzi się ze starojapońskiego wyrazu *fumite* 文手, oznaczającego pierwotnie odręczne pisanie tekstów bądź malowanie obrazów.

suzuri 硯

TUSZOWNICE, POJEMNIKI DO ROZCIERANIA TUSZU

→ *ichimen* 一面; → *ichimai* 一枚; → *isseki* 一石

Tuszownice są rodzajem tafli z kamienia z wyłobionym wgłębieniem do nalewania wody i do rozcierania twardej, sprasowanej tabliczki tuszu. W sposób powszechny wyróżnia się tę kategorię obiektów za pomocą kategoryzatora *mai*

枚, w sposób bardziej erudycyjny natomiast – za pomocą kategoryzatora *men* 面 nawiązującego do charakterystycznego atrybutu tuszownicy, jakim jest posiadanie użytkowej powierzchni płaskiej. Zdecydowanie erudycyjny charakter ma w tym wypadku kategoryzator *seki* 石, nawiązujący znaczeniowo do pojęcia ozdobnego kamienia jako materiału, z którego najczęściej wykonywane są tuszownice.

sumi 墨

TUSZ

→ *itchô* 一挺; → *ippon* 一本; → *ikko* 一個

Tabliczki tuszu w postaci sprasowanych, podłużnego i prostokątnego kształtu, kostek są rozcierane w napełnioną niewielką ilością wody tuszownicy po to, aby uzyskać tusz do pisania bądź malowania. W trakcie tej czynności trzymane są w ręku, toteż jako kategoryzator tej klasy obiektów występuje często *chô* 挺 bądź *hon* 本.

soroban 算盤

JAPONSKIE LICZYDŁA

→ *ichidai* 一台; → *ichimen* 一面; → *itchô* 一挺

Liczydła japońskie zwane *soroban* 算盤 tradycyjnie były wyróżniane za pomocą kategoryzatora *dai* 台, który pierwotnie odnosił się do rzeczy, przyrządów, z których korzystano po uprzednim położeniu ich np. na stoliku. Współcześnie wyróżnia się je za pomocą bardziej erudycyjnego kategoryzatora *men* 面 oraz bardziej pospolitego kategoryzatora *chô* 挺.

inkan 印鑑

PIECZĘCIE, PIECZĄTKI

→ *ikko* 一個; → *ippon* 一本; → *ikka* 一顆

W kulturze japońskiej były to niezwykle cenione przedmioty stanowiące materialny atrybut jednostki, jego pozycji społecznej, rangi, pochodzenia rodzowego, gdyż służyły do osobowej identyfikacji człowieka – jego imienia, nazwiska bądź funkcji. Bardzo silny był zawsze związek pieczęci z tradycją kaligraficzną, gdyż artystyczny kształt ideogramów wyrytych bądź odwzorowanych na pieczęci był ich cenioną wartością. Jako taką szczególną kategorię obiektów wyróżnia się je za pomocą specjalistycznego, gatunkowego kategoryzatora *ka* 顆, który odnosi się do bardziej formalnych, urzędowych czy też ceremonialnych rodzajów pieczęci. W języku codziennym używa się jednak zwykłych kategoryzatorów *ko* 個 lub *hon* 本.

hotoke 仏

BUDDOWIE

→ *isson* 一尊

Postacie Buddy i jego wcielenia oraz wizerunki wyodrębniane są za pomocą szczegółowego i zarazem silnie erudycyjnego, a także nacechowanego honoryfikatywnie kategoryzatora *son* 尊.

butsuzô 仏像

STATUY BUDDY

→ *ittai* 一体; → *ikku* 一軀; → *ichiza* 一座

Również kategoria posągów Buddy jest wyróżniana za pomocą wyspecjalizowanego kategoryzatora *ku* 軀, dzisiaj już niezwykle rzadkiego i nacechowanego archaicznością, odnoszącego się do popiersia Buddy. Statuy są wyróżniane kategoryzatorem *tai* 体, gdy przedstawiają całą postać, stojącą bądź leżącą, oraz kategoryzatorem *za* 座, gdy jest to postać siedząca.

jizô 地藏

BODHISATWOWIE JIZÔ

→ *ittai* 一体; → *isson* 一尊

Rzeźby bodhisatów Jizô są wyróżniane za pomocą kategoryzatora *tai* 体 oraz za pomocą wymienionego już wcześniej, erudycyjnego kategoryzatora *son* 尊.

ihai 位牌

TABLICZKI KU CZCI ZMARŁYCH CZŁONKÓW RODZINY

→ *hitohashira* 一柱; → *ikki* 一基

Tabliczki takie ustawiane na podstawkach są wyróżniane za pomocą kategoryzatora *hashira* 柱, który wywołuje skojarzenie z bóstwami *shintô*, gdyż pośrednio w taki sposób deifikowane są w Japonii duchy przodków.

juzu 数珠

RÓŻAŃCE BUDDYJSKIE

→ *ichiren* 一連; → *hitomaki* 一卷き

Różańce buddyjskie jako sznur powiązanych z sobą paciorków są wyróżniane za pomocą kategoryzatora *ren* 連, natomiast jako dewocjonalia owinięte wokół przegubu ręki – za pomocą rodzimego kategoryzatora *maki* 巻き. Mniej erudycyjny charakter mają odnoszące się do tej kategorii obiektów kategoryzatory *tai* 体 oraz *gu* 具.

kami 神

BÓSTWA SHINTOISTYCZNE

→ *hitohashira* 一柱; → *ichizen* 一前; → *isshin* 一神

Wszystkie kategoryzatory identyfikujące kategorię bóstw religii shintoistycznej mają charakter nie tylko erudycyjny, ale także podniosły. Są to takie kategoryzatory jak *hashira* 柱, *zen* 前 oraz *shin* 神.

koinobori 鯉幟

DEKORACJE W POSTACI PAPIEROWYCH KARPI ZAWIESZANE PRZED DOMEM
W DNIU CHEŁPCÓW

→ *ippiki* 一匹; → *ippon* 一本; → *ichiryû* 一琉

Dla obiektów tej kategorii, czyli dla pojedynczych dekoracji przypominających karpia, przywiązywanych do długich, bambusowych tyczek, erudycyjny i po części poetycki charakter ma kategoryzator *ryû* 琉. W języku potocznym natomiast używa się metaforycznie zwierzęcego kategoryzatora *hiki* 匹 oraz zwykłego kategoryzatora kształtu – *hon* 本.

rei 霊

DUCHY, ZJAWY; DUSZE ZMARŁYCH

→ *hitori* 一人; → *ichii* 一位; → *hitohashira* 一柱

Kategoria duchów, zjaw oraz upostaciowanych dusz zmarłych jest wyróżniana erudycyjnym i podniosłym kategoryzatorem *hashira* 柱, podobnie jak wszelkie bóstwa, bądź też ceremonialnym kategoryzatorem *i* 位, przy czym ten drugi jest stosowany w odniesieniu do dusz zmarłych osób. W języku potocznym jednak metaforycznie używany jest tutaj osobowy kategoryzator supletywny *ri / nin* 人.

odori 踊り

TAŃCE

→ *ikkyoku* 一曲; → *ichiban* 一番; → *hitosashi* 一差し

Kategoria tańców jest ważnym składnikiem muzycznej i widowiskowej tradycji japońskiej, gdzie tańce są wykonywane w rytm muzyki. Z tego powodu wyróżniającym je kategoryzatorem jest *kyoku* 曲 lub *ban* 番. Obok tego jednak, w wypadku tańców tradycyjnie japońskich, funkcjonuje także bardzo erudycyjny i nacechowany stylistyczną podniosłością specjalny kategoryzator *sashi* 差し, który pierwotnie oznaczał jedną sekwencję wykonywanych gestów tanecznych.

tanka 短歌

KRÓTKIE POEMATY JAPOŃSKIE

→ *isshu* 一首; → *ikku* 一句

Jako tradycyjny gatunek literacki poematy *tanka* są wyróżniane wyspecjalizowanym i zarazem erudycyjnym kategoryzatorem *shu* 首, zaś jego wersy składowe, tworzące tradycyjny układ strofy 5-7-5-7-7, wyróżniane są kategoryzatorem *ku* 句, który używany jest także jako kategoryzator innego gatunku poezji japońskiej, a mianowicie *haiku* 俳句.

Jak wynika z przytoczonych tu przykładów, erudycyjność i nacechowanie stylistyczne licznych kategoryzatorów sprawiają, że również wyznaczane przez nie klasy rzeczownikowe są odbierane przez użytkowników jako zbiory jedno-

stek leksykonu o szczególnym charakterze, co wynika z ich przynależności do tradycyjnych dziedzin kultury oraz systemów wartości religijnych, artystycznych itd.

8.4. Tendencje rozwojowe japońskiego systemu kategoryzatorowego

Istotną i zarazem charakterystyczną cechą systemu kategoryzatorowego jest, jak się wydaje, pewna ewolucja neutralnego czy też ogólnego kategoryzatora *tsu* ツ. Otóż znaczna liczba nowo powstających bądź zapożyczanych rzeczowników japońskich bywa zaliczana do klasy ogólnej nie tylko jako rezultat wyłamywania się z tego rodzaju kategoryzacji, gdyż cały szereg obiektów jako desygnatów takich nazw ma charakter nie do końca określony, niezbyt wyrazisty czy też z gruntu odmienny pod względem kształtu i funkcji od przyjętych w obrazie świata ustaleń i wyobrażeń. Niezależnie od tego jednak, wiele neologizmów rzeczownikowych pojawiających się w języku japońskim trafia bez żadnych przeszkód do różnych klas rzeczownikowych i znajduje w nich swoje miejsce. Dwoistość czy też nawet polikategorialność takich przyporządkowań jest zjawiskiem pospolitym w języku japońskim i dowodzi jedynie doniosłości perspektywy obserwacyjnej, stosunku mówiących do otaczających ich przedmiotów i zjawisk czy też do pragmatycznych przesunięć w ich obrazie związanych z daną sytuacją i z ich potrzebami komunikacyjnymi. Inną istotną tendencją jest krystalizowanie się podstawowego zbioru kategoryzatorów z jednoczesnym przesuwaniem pozostałych kategoryzatorów do omówionej wcześniej sfery erudycji kulturowej, rozróżnień socjo- i profesjolektalnych, nacechowania stylistycznego, co wiąże się ze stopniowym przesuwaniem tych kategoryzatorów na peryferie całego systemu.

Możliwość bliższego przyjrzenia się systemowi kwantytywnego wyodrębniania klas rzeczownikowych w języku japońskim, której podłożem jest stanowiący składnik wiedzy potocznej użytkowników tego języka zbiór zhierarchizowanych klas obiektów, skłania nas do pozytywnej weryfikacji wysuniętej na wstępie naszej analizy hipotezy, iż zjawisko to może być traktowane jako szczególnego rodzaju kategoryzacja obiektów i zarazem nazw tych obiektów. Kwantytywnie ujmowane klasy rzeczowników jako odzwierciedlenie tak rozumianej kategoryzacji funkcjonują, obok wielu innych kategorii językowych, metajęzykowych i pojęciowych, w systemie leksykalnym i gramatycznym języka japońskiego.

Sposobów kategoryzacji odzwierciedlonych w leksykonie i w gramatyce japońszczyzny jest bardzo wiele, podobnie jak w innych językach naturalnych. Kwantytywne podłoże kategoryzacji, charakteryzowanej tutaj jako główny przedmiot analizy, jest jednak cechą charakterystyczną tylko dla niektórych

języków naturalnych. W obrębie języków wschodnioazjatyckich uchodzi ona za zjawisko przejęte z języka chińskiego. We współczesnym języku japońskim zwraca uwagę przede wszystkim dosyć stabilny charakter kategorialno-gramatyczny systemu kategoryzatorów przyliczebnikowych. Oznacza to, iż pojawiające się w systemie leksykalnym rzeczowniki japońskie, zarówno neologizmy, jak i zapożyczenia sino- i ksenojapońskie, są systemowo przetwarzane i przystosowywane do już istniejącego hierarchicznego układu klas generyczno-rzeczownikowych. Tak więc neologizm *robotto* ロボット może w tekstach japońskich funkcjonować jako element klasy rzeczownikowej CZŁOWIEK, której wykładnikiem jest kategoryzator *nin* 人, wówczas gdy kryterium szczególnego poszerzenia metaforycznego tej klasy jest cecha antropomorficzności (robot = urządzenie przypominające człowieka, dwunożne, kroczące, mówiące, „myślące”). Natomiast gdy w obrazie robota silniej narzucającą się cechą jest jego mechaniczność (= nieżywołność), wówczas rzeczownik ten będzie traktowany jako przynależny do klasy MASZYNY I URZĄDZENIA (razem z np. komputerami), a której wykładnikiem jest kategoryzator *dai* 台, w myśl kryterium, że robot to urządzenie mechaniczne, zastępujące człowieka (np. w fabryce). Wydaje się, że sam kształt robotów, który w wielu innych wypadkach może być także zoomorficzny (np. robot-piesek, robot-kotek, pływający robot-rybka lub każdy inny robot w kształcie zwierzęcia), często skłania użytkowników japońszczyzny do traktowania tego rzeczownika jako należącego do któregoś ze zbiorów nazw zwierząt (ZWIERZĘTA MAŁE, ZWIERZĘTA DUŻE, RYBY itd.) i, zgodnie z tym, jest mu przypisywany kategoryzator *hiki* 匹 lub też nawet *tō* 頭, gdy np. robot przypomina swym kształtem goryla lub Megagodzillę. Natomiast jeżeli, niezależnie od antropomorficznego kształtu robota, w jego obrazie językowym jest negowana żywołność (robot taki może wówczas wyglądać jak człowiek, ale nie wykonuje płynnych ruchów typowych dla człowieka), to wówczas temu rzeczownikowi jest przypisywany kategoryzator *tai* 体 jako wyznacznik klasy nazw odsyłających do pojęcia KORPUS, CIAŁO, SYLWETKA CZŁOWIEKA. W ten sposób system kategoryzatorowy umożliwia rozmaite poszerzenia znaczeniowe metaforyczne oraz metonimiczne i otwiera możliwości posługiwania się niekiedy całkiem nieoczekiwaną semiotyką żartobliwych kategoryzacji i przesunięć międzykategorialnych.

We współczesnym języku japońskim kategoryzatory kształtują się na nowo, jeśli chodzi o ich zakres semantyczny i leksykalny, w związku z masowym tworzeniem neologizmów w obrębie terminologii naukowej i technicznej oraz z jeszcze bardziej masowym napływem zapożyczeń. W tej nowej sytuacji kilka kategoryzatorów zostało utrwalonych silniej niż inne – jako wykładniki kategorii cywilizacyjnie i poznawczo doniosłych i istotnych semantycznie. Przede wszystkim należy tu wymienić takie kategorie, które obejmują różnorodne maszyny, urządzenia, pojazdy, narzędzia i środki techniczne, gdzie przyrost neologizmów i nowych terminów jest największy w związku z żywiołowym rozwojem techniki, elektroniki i komunikacji. Obok tego, nowe pojęcia i terminy

trafiają często do klas rzeczownikowych, których kategorie pojęciowe dotyczą kształtu oraz charakterystycznego atrybutu. I wreszcie, trzecim typem klas rzeczownikowych mieszczących w sobie ogromną liczbę neologizmów są klasy ogólnoneutralizujące, gdyż zaliczanie nowych obiektów, takich jak wynalazki techniczne i coraz to nowe urządzenia służące człowiekowi, odbywa się na podstawie wykorzystywanego doraźnie mechanizmu neutralizacji cech przedmiotu z powodu niewyrazistości kryteriów przydziału i niestabilności norm językowych. Dodatkowym czynnikiem socjolingwistycznym jest jeszcze fakt, że zdecydowana większość użytkowników najnowszych wynalazków (szczególnie w dziedzinie elektroniki życia codziennego, telekomunikacji i techniki komputerowej) należy do młodego i najmłodszego pokolenia mówiących, których kompetencja językowa (szczególnie w odniesieniu do kwantytatywnej kategoryzacji przedmiotów) ciągle się zmienia i kształtuje. Aby dokładniej zilustrować to zjawisko, przytoczymy teraz przykłady kierunków kategoryzacji w odniesieniu do najnowszej warstwy leksykalnej języka japońskiego. Zamieszczone niżej rzeczowniki, reprezentujące nazwy najbardziej charakterystycznych wynalazków ostatnich lat, zostały zaliczone we współczesnej japońszczyźnie do następujących klas kwantytatywno-generycznych:

Kategoria: MASZYNY I URZĄDZENIA → kategoryzator: *dai* 台

konpyûtâ コンピューター ‘komputer’

monitâ モニター ‘monitor’

hâdo disuku ハードディスク ‘dysk twardy’

keitai (denwa) 携帯(電話) ‘komórka; telefon komórkowy’

dejitaru ôdio purêyâ デジタルオーディオプレーヤー ‘odtwarzacz mp3’

uso tanchiki 嘘探知機 ‘wykrywacz kłamstw’

tôchôki 盗聴器 ‘podśluch; aparatura podsłuchowa’

dentaku 電卓 ‘kalkulator’

kyûkyûsha 救急車 ‘karetka pogotowia’

chûyuki 注油機 ‘dystrybutor (paliwa)’

seguwei セグウェイ ‘segway; elektryczny pojazd dwukołowy’

genkin jidô azukebaraiki 現金自動預け払い機; *eitêmu* ATM

(エイ・ティー・エム) ‘bankomat’

Kategoria: OBIEKTY PŁASKIE → kategoryzator: *mai* 枚

kibôdo キーボード ‘klawiatura (komputerowa)’

shîdî シーディー ‘płyta CD’

sukêtobôdo スケートボード ‘deskorolka’

kurejittô kâdo クレジットカード ‘karta kredytowa’

Kategoria: OBIEKTY DŁUGIE I CIENKIE → kategoryzator: *hon* 本
yūsubi memori USB(ユー・エス・ビー)メモリ ‘pamięć zewnętrzna USB;
pendrive’

misairu ミサイル ‘rakiet balistyczna’

Kategoria: OBIEKTY PRZYTWIERDZONE DO PODŁOŻA → kategoryzator: *ki* 基

misairu ミサイル ‘rakiet balistyczna’

roketto hasshadai ロケット発射台 ‘wyrzutnia rakiet’

genshiro 原子炉 ‘reaktor atomowy’

chūyuki 注油機 ‘dystrybutor (paliwa)’

Kategoria: OBIEKTY Z PŁASZCZYZNĄ UŻYTKOWĄ → kategoryzator: *men* 面

monitā モニター ‘monitor’

ekishō disupurei 液晶ディスプレイ ‘wyświetlacz ciekłokrystaliczny’

Kategoria: OBIEKTY Z RĄCZKĄ → kategoryzator: *chō* 挺

handagote 半田鰻 ‘lutownica’

doriru ドリル ‘wierarka’

airon アイロン ‘żelazko’

Kategoria: STATKI → kategoryzator: *seki* 隻

ferī フェリー ‘prom’

tankā タンカー ‘tankowiec’

hobākura futo ホバークラフト ‘poduszkowiec’

Kategoria: SAMOLOTY, MASZYNY LATAJĄCE → kategoryzator: *ki* 機

teisatsu eisei 偵察衛星 ‘satelita szpiegowski’

supēsu shatoru スペースシャトル ‘prom kosmiczny’

uchūsen 宇宙船 ‘statek kosmiczny’

Kategoria: WIADOMOŚCI → kategoryzator: *tsū* 通

mēru メール ‘mail, wiadomość mailowa’

shīemuesu CMS (シー・エム・エス) ‘(wiadomość) SMS’

Kategoria: ZDARZENIA → kategoryzator: *ken* 件

messēji メッセージ ‘wiadomość (nagrana na automatyczną sekretarkę)’

Kategoria generalizująca: OBIEKTY NIEŻYWOTNE → kategoryzator: *tsu* つ

uirusu ウイルス ‘wirus (komputerowy)’

hādo disuku ハードディスク ‘dysk twardy’

Kategoria generalizująca: OBIEKTY MAŁE → kategoryzator: *ko* 個

mausu マウス ‘mysz komputerowa’

uirusu ウイルス ‘wirus (komputerowy)’

W posumowaniu przedstawionego tu opisu musimy jeszcze zaznaczyć, że zbiór kategoryzatorów japońskich wyodrębniony w niniejszej książce jest zbiorem zamkniętym i nieproduktywnym. Oznacza to tym samym, że po-

nieważ nie powstają (ani nie są gramatyzowane w systemie) żadne nowe kategorie ani kwantytatywne klasy rzeczownikowe, to – jak wynika to z podanych wyżej przykładów – wszystkie pojawiające się w leksykonie neologizmy muszą być przyporządkowywane istniejącym już i ustabilizowanym klasom rzeczownikowym.

W obrębie wszystkich wyróżnionych tutaj klas znaczna ich część, z uwagi na erudycyjny i historyczno-cywilizacyjny zamknięty charakter, dotyczy jednak nierozbudowywanych już współcześnie zbiorów obiektów, takich jak wymienione wcześniej dawne artefakty kulturowe czy religijne, i nie przyjmuje w związku z tym żadnych nowych rzeczowników. Wszystko to sprawia, że w obrębie omówionych tu klas rzeczownikowych coraz bardziej stabilizuje się niewielki zbiór kategorii, relatywnie pojemniejszych i semantycznie bardziej uniwersalnych, które odznaczają się rzeczywistą produktywnością i przejmują wszystkie nowe rzeczowniki japońskie.

ANEKS I

LISTA ENUMERATORÓW JĘZYKA JAPOŃSKIEGO

Zamieszczona tu lista o układzie hasłowym obejmuje pełny zasób enumeratorów języka japońskiego wyekscerpowanych z dostępnych źródeł leksykograficznych (zob. „Wykorzystana literatura”), które stanowiły podstawę materiałową niniejszego opisu, wraz z ich definicjami. Wszystkie enumeratory zostały ułożone w porządku alfabetycznym, przy czym **pogrubionym krojem** czcionki wyróżniono kategoryzatory wyodrębnione z całości zbioru enumeratorów w przyjętym w książce sensie. Pojedyncze hasło listy składa się z wyrazu hasłowego zapisanego w transkrypcji łacińskiej, gdzie została zastosowana dodatkowa konwencja rozróżniania enumeratorów łączących się z liczebnikami sinojapońskimi (w zapisie KAPITALIKAMI), rodzimymi (zapis małymi literami), liczebnikami ksenojapońskimi = anglojapońskimi (zapis małymi literami z podkreśleniem) oraz w postaci oryginalnej w piśmie japońskim. Część definicyjną hasła rozpoczyna kwalifikator (umieszczony w nawiasie kwadratowym), identyfikujący funkcję danego enumeratora zgodnie z analizą przeprowadzoną w rozdziale trzecim. Kwalifikatory te składają się z następujących symboli literowych:

A	kategoryzator atrybutywny (przydawkowy) ułomny składniowo
CD	enumerator (kolektywizator określający liczbę desygnatów)
CU	enumerator (kolektywizator nieokreślający liczby desygnatów)
DF	enumerator (jednostka miary ustandaryzowana)
DS	enumerator partytywny
DU	enumerator (niestandardowa jednostka miary)
ED	enumerator dystrybutywny
EM	enumerator mnożnikowy
EN	enumerator numeryczny
EO	enumerator porządkowy
EP	enumerator punktowy
ET	enumerator czasowy
G	kategoryzator generalizujący
I	pseudokategoryzatorowy morfem infiksalny
KA	kategoryzator szczegółowy gatunku
KD	kategoryzator sufiksalny (derywacyjny)
KF	kategoryzator szczegółowy funkcji
KM	kategoryzator szczegółowy metonimiczny
KP	kategoryzator szczegółowy charakterystycznego atrybutu
KS	kategoryzator szczegółowy kształtu
KT	kategoryzator szczegółowy przetworzenia
M	enumerator metonimiczny

N	rzeczownik pospolity w roli enumeratora
V	enumerator procesualny

Symbole dodatkowe:

H	forma honoryfikatywna
L	forma literacka, poetycka
P	forma specjalistyczna
†	forma przestarzała

Właściwa część definicji podaje zwięzłą charakterystykę semantyczną danej klasy rzeczownikowej wraz z odsyłaczami do klas pokrewnych oraz, w niezbędnych wypadkach, z przykładami obiektów reprezentujących wyróżnianą kategorię. Hasła kategoryzatorowe zawierają niekiedy również przykłady prototypowych obiektów danej kategorii (podane w nawisie). Wyjątek stanowią tutaj traktowane jako szczególny podzbiór enumeratorów jednostki miary. Hasła definiujące jednostki ustandaryzowane (opatrzone kwalifikatorem DF) podają jedynie wymiar fizyczny (w zapisie kapitalikami), który oznacza dany enumerator, i jednocześnie odsyłają do Aneksu II, w którym zostały one uporządkowane właśnie według tych wymiarów. Jednostki nieustandaryzowane, z uwagi na ich całkowicie potoczny i historyczno-kulturowy charakter, definiowane są natomiast za pomocą popularnie i nienaukowo sformułowanego określenia przybliżającego ich funkcję miary z dodatkiem, ilekroć jest to możliwe, metaforycznych i przybliżonych odpowiedników polskich (ujętych w cudzysłów).

AITEMU / **aitemu** / **aitemu** アイテム [G] kategoryzator generalizujący dla klasy obiektów nieżywotnych → TEN² 点, → HIN 品

AKU 握 [M] zawartość: tyle, ile zmieści się w zaciśniętej dłoni, „garść” → tsukami 掴み, → nigiri 握り

ame 雨 [N] opady deszczu

AN 案 [KA] to, co się proponuje (do wykonania): plany, propozycje, pomysły, projekty

ÂRU アール [DF] POWIERZCHNIA

ata 咫 [DU] długość: od przegubu dłoni do końca palca wskazującego, „otwarta dłoń”

BA 場 [DS] części przedstawień teatralnych (dramatów): sceny → KOMA / koma 齣; → maku / MAKU 幕

BAI 倍 [EM] uniwersalny enumerator mnożnikowy: razy

BAI 貝 [KA] patrz → kai 貝

BAITO バイト [DF] INFORMACJA: bit

BAN¹ 番 [EN] numery, pozycje, rangi → I 位; [CD] para osób, obiektów, ludzie w parach; [KA] turnieje lub zawody (szachowe, gry go (jap. *igo* 囲碁), *shôgi* 将棋) odbywane partiami; [KA] pieśni, tańce

BAN² 番 [DF] MASA obiektów pozwijanych, poskręcanych (nici, druty, makarony) → BANTE 番手; [DF] GRUBOŚĆ płyt ołowianych, szyn, celofanu; [EP] kaliber

BANTE 番手 [EO] kolejni zawodnicy startujący bądź wykonujący ćwiczenia (w ustalonej wcześniej kolejności), [DF] MASA obiektów pozwijanych, poskręcanych (nici, druty, makarony) → kase 総, → DENIRU デニール, → BAN² 番

BASHIN 馬身 [DU] długość: (podczas zawodów jeździeckich, gonitw) różnica odległości pomiędzy zawodnikami mierzona przez odniesienie do długości konia: „końska długość”

BEN 弁 [A] liczba płatków (listków) składowych kielicha kwiatu → hira 片 · 枚, → HEN 片

bêsu ベース [KA] w baseballu: bazy → RUI 塁

BETSU 別 [KA] L rozstania (kategoryzator łączący się wyłącznie z liczebnikiem *ichi* 一 ‘jeden’)

BI 尾 [KA] zwierzęta wodne wyposażone w płetwę ogonową bądź element do niej podobny (najczęściej żywe, np. wyłowione lub sprzedawane na targach albo w sklepach zoologicznych): ryby, krewetki, homary, langusty → HIKI¹ 匹 · 疋

bin 瓶 [M] zawartość: butelki, butle, wazony, słoiki, słoje → HEI 瓶

BIN / **bin** 便 [KA] regularne loty samolotów, rejsy statków, promów, kursy autobusów lub innych regularnych środków komunikacji publicznej → GÔBIN 号便; → HON¹ 本

BITTO ビット [DF] INFORMACJA: bit

BOKU 木 [KA] L drzewa → JU 樹

- BU 分 [EP] temperatura: dziesiąta część stopnia („kreska”); [EM] setna część (1%) dochodów, przychodów, zysków → PĀSENTO パーセント, → WARI 割; [DF] DŁUGOŚĆ: japońska miara butów; [DF] DŁUGOŚĆ; [DF] MASA
- BU 歩 [DF] POWIERZCHNIA; [DF] DŁUGOŚĆ
- BU 部 [DS] (ogólnie) część; [KA] egzemplarze książek → SATSU 冊; [KA] wydruki, kopie; pospinałe kartki stanowiące łącznie jeden komplet → SATSU 冊; [CU] książki (wydawane, sprzedawane) w seriach po kilka woluminów
- BUN 文 [KD] gatunki wypowiedzi językowej (pisanej bądź mówionej), które w swej nazwie zawierają sufiks *-bun*-文: *jūzokubun* 従属文 ‘zdanie zależne’, *tanbun* 単文 ‘zdanie proste’, *fukubun* 複文 ‘zdanie złożone’, *gimonbun* 疑問文 ‘zdanie pytajne’
- BUNSETSU / bunsetsu 文節 [DS] części składowe tekstu wydzielane podczas czytania (między którymi czytający robi przerwę na nabranie oddechu)
- BUTSU 仏 [KA] L postaci i wcielenia Buddy
- BYŌ 秒 [DF] ODCINEK CZASU: sekunda; [ET] sekunda; [EP] wartości matematyczne podawane w sekundach (’): długość kątowna, długość i szerokość geograficzna
- CHAKU 着 [KA] ubiory i ich części (traktowane jako obiekty przylegające do ciała, zakładane od góry i zakrywające przeważnie jego górną część): garnitury, marynarki, kurtki, płaszcze, suknie, stroje kąpielowe → MAI 枚; [KA] zbroja, części zbroi zakładane „od góry” → RYŌ 領; [EO] (w zawodach sportowych): kolejne dotarcia (przybiegnięcia) do mety poszczególnych zawodników; [V] (w rozgrywce *go*): ruch → TE 手
- chi 個・箇 [ET] wiek [uwaga: oboczna forma kategoryzatora *tsu* 個・箇 współcześnie używana jedynie w znaczeniu wieku i w połączeniu ze staro-japońskim liczebnikiem *hata* 二十 ‘dwadzieścia’: *hatachi* 二十歳 ‘dwadzieścia lat’] → *tsu* 個・箇
- CHITSU 帙 [KA] książki japońskie (szczególnie z poezją japońską)
- CHŌ 丁 [KA] dania, które przed podaniem należy pokroić (najczęściej nożem kuchennym bądź tasakiem): tōfu (pokrojone w kostki), warzywa, mięso tuńczyka; (w restauracjach, kuchniach) jakiegokolwiek dania przygotowywane dla klientów (w ten sposób liczba zamawianych przez klientów dań jest przekazywana przez kelnera kucharzom, tak też mówią do siebie sami kucharze przygotowujący dania) → MAI 枚; [V] określa krotność czynności wykonywanej w sposób zdecydowany (bez wahania); [CD] dwie strony w książce składające się na jedną kartkę → PĒJI ページ; patrz również → CHŌ 挺・丁
- CHŌ 張 [KP] przedmioty, których istotną część stanowią napięte, naciągnięte tkaniny lub materiały sprężyste (np. struny, tkaniny, skóra, papier): struny, japońskie tradycyjne instrumenty strunowe szarpane *koto* 琴, bębny, moskitery, lampiony
- CHŌ 挺・丁 [KP] mniejsze (i najczęściej proste) narzędzia w kształcie kija bądź posiadające rączkę, za którą się je trzyma: noże, tasaki, dzidy, włócznie, łuki,

- motyki, strzelby, karabiny, pistolety → JŪ 銃; [KA] instrumenty muzyczne strunowe: skrzypce, wiolonczele, *shamisen* 三味線, gitary; [KP] przedmioty przenoszone na ramionach za pomocą pary wsuwanych do uchwytów u ich podstawy drągów: palankiny, *mikoshi* 神輿 (palankin procesyjny w kształcie małego chramu shintoistycznego noszony w procesjach w czasie święta *matsuri* 祭り)
- CHŌ 町 [DF] POWIERZCHNIA; [DF] DŁUGOŚĆ
- CHŌ 調 [DS] części utworów muzycznych, przedstawień
- CHŌ 貼 [KA] lekarstwa (w proszku bądź w tabletkach) wydawane pacjentom w papierowych torebkach → FUKU 服, → HŌ 包
- DA 打 [V] w baseballu: udane uderzenie piłki, które w istotny sposób zmienia punktację w grze → HATSU¹ 発; [V] w golfie: uderzenie piłeczki
- DA 朶 [KM] L kwiaty bądź pąki wraz z gałęziami, na których rosną → eda 枝; [KA] L chmury, góry
- DA 駄 [DF] MASA; [M] zawartość: dwie pełne beczki od *sake* → taru 樽
- DAI 代 [EO] kolejne linie pokoleń władców, królów, spadkobierców; [EO] kolejne pokolenia spadkobierców, artystów, szkół naukowych, osób kontynuujących określoną tradycję; [DF] ODCINEK CZASU: dziesięciolecia danego wieku, np. *nijūdai* 二十代 'lata dwudzieste', *sanjūdai* 三十代 'lata trzydzieste' (np. XX w.)
- DAI 台 [KA] ładunki, przedmioty załadowane i przewożone pojazdami bądź przenoszone przez ludzi; [KA] pojazdy, w których znajdują się przewożone ładunki, które służą do przewożenia ludzi i towarów: wozy konne, riksze, powozy, wózki ręczne, samochody, sanie, narty, karuzele, diabelskie młyny → RYŌ² 両; [KS] obiekty (najczęściej meble) przypominające skrzynie bądź mające kształt prostopadłościanu, takie, które używane są po ustawieniu ich na ziemi: podesty, stoły, szafki, łóżka, skrzynie → SHŌ 床, → toko 床; [KS] większe instrumenty muzyczne ustawiane na podłodze: fortepiany, pianina, harfy → HON¹ 本; [KP] wypieki o w miarę regularnym okrągłym kształcie, wypiekane w małej foremce lub w dużej formie wkładanej do pieca: ciasta, torty, placki; [KS] mniejszych rozmiarów urządzenia elektryczne bądź elektroniczne, takie, które służą człowiekowi po ustawieniu ich na ziemi bądź położeniu na stole: pralki, lodówki, telewizory, komputery, kalkulatory → Ki 基; [CD] w zależności od drukarni: 16 lub 32 wydrukowane kartki (książek, czasopism) tworzące jedną część zszywaną razem
- DAI 題 [KA] tytuły, nagłówki; [KA] zadania do rozwiązania (w teście, na egzaminie), tematy wypracowań → MON 問; [KA] przedstawienia *rakugo* 落語
- DAN 団 [CU] grupa ludzi bądź stado zwierząt [uwaga: enumerator używany wyłącznie z liczebnikiem *ichi* 一 'jeden': *ichidan* 一団 'grupa'] → GUN 群, → mura 群 · 叢 · 簇
- DAN 弾 [KA] naboje; [V] liczba wystrzałów z broni palnej → HATSU¹ 発; [KA] akcje organizowane przez sprzedawców, domy handlowe w celu przyciągnięcia klientów: obniżki cen, wyprzedaże; oferty specjalne

DAN 段 [KA] stopnie schodów; [DS] obiekty złożone z kilku złączonych z sobą pionowo części: łózka piętrowe, rakiety; [KA] szuflady; [EO] numeracja rang; klasy; stopnie przyznawane (w danej hierarchii sztuk walki, np. w jūdō) na podstawie przyjętych kryteriów; [DS] zwrotki (piosenki)

DANKAI / dankai 段階 [N] kolejne stopnie, etapy

DANRAKU / danraku 段落 [DS] paragrafy tekstu

DĀSU ダース [CD] komplet 12 sztuk, tuzin (najczęściej kredek, ołówków, flamastrów)

DEKĀRU デカール [DF] POWIERZCHNIA

DENĪRU デニール [DF] MASA: nici, wełna → **BANTE** 番手, → kase 経

DO¹ 度 [V] uniwersalny enumerator krotności (częstotliwość wykonanej czynności) → **KAI** 回, → **HEN** 遍・返, → tabi 度, → yori 度

DO² 度 [EP] enumerator szeroko stosowany w naukach ścisłych (fizyce, chemii, astronomii itp.), podający wszelkiego rodzaju wartości określone w stopniach (°): [EP] temperatura; [EP] długość kątowa; [EP] zawartość alkoholu; [EP] mętność; [EP] twardość wody; [EP] siła wzroku; [EP] wysokość dźwięku

DŌ 堂 [KD] L obiekty, które w swej nazwie zawierają sufiks -dō- 堂: *seidō* 聖堂 ‘święty przybytek, kościół’, *reihaidō* 礼拝堂 ‘kaplica’, *kōdō* 講堂 ‘audytorium’ itd.

DŌ 洞 [KA] L jaskinie, pieczary, grotty

DŌ 道 [KA] L promienie słoneczne

DŌ 銅 [KA] monety miedziane

DOSŪ 度数 [EP] impulsy (na karcie telefonicznej); [EP] temperatura; [EP] długość kątowa; [EP] liczba dioptrii (w oftalmologii) → **DO²** 度

e 柄 [KP] małe przedmioty posiadające uchwyt, rączkę (prototyp: narzędzie z uchwytem)

e 重 [DS] warstwy składające się na dany obiekt → *kasane* 重ね・襲, → **JŌ** 重

eda 枝 [KM] L kwiaty, pąki wraz z całymi gałęziami, na których rosną → **DA** 朶

ĒKĀ エーカー [DF] POWIERZCHNIA

eki 駅 [N] miejsca, gdzie zatrzymują się pojazdy przewożące pasażerów: dworce kolejowe, przystanki autobusowe

EN 園 [KD] L obiekty, które w swej nazwie zawierają sufiks -en- 園: *teien* 庭園 ‘ogród’, *dōbutsuen* 動物園 ‘ogród zoologiczny, zoo’, *kajuen* 果樹園 ‘sad’, *yōchien* 幼稚園 ‘przedszkole’ itd.

FĪTO フィート [DF] DŁUGOŚĆ

fu 節・編 [KA] sploty w matach *tatami*, w matach z sitowia; [KA] złącza roślin → *fushi* 節

FŪ 封 [KM] listy, kartki, pieniądze i inne przedmioty włożone do koperty; [KM] przedmioty opakowane

fude 筆 [V] pociągnięcia pędzelkiem do pisania; [V] (podczas pisania, rysowania lub malowania) ruchy, pociągnięcia dowolnym przyrządem do pisania

FUKU 幅 [KF] obiekty zawieszane na ścianach: *kakemono*, *kakejiku*, obrazy → *jiku* 軸, → **TEI** 幀; [KA] L cienie rzucane np. przez ludzi

FUKU 服 [ED] jednorazowe dawki leków (najczęściej w formie tabletek lub sproszkowane) włożone do torebki i wydawane pacjentom w przychodni → HÔ 包, → CHÔ 貼; [V] zażycia leków (w ciągu dnia); [V] łyki napojów; [V] porcje zielonej herbaty wypijane podczas ceremonii herbacianej; [V] zaciągnięcia się papierosem, fajką lub inną używką

fukuro 袋 [M] zawartość: worki, torby, torebki → kamasu 𧄞; [DS] części mandarynki lub pomarańczy w naturalny sposób zamknięte w jednej błonie

FUN 分 [DF] ODCINEK CZASU: minuta; [EP] enumerator stosowany w naukach ścisłych (matematyce, fizyce, astronomii, geografii itp.) podający wszelkiego rodzaju wartości określane w minutach ('): [EP] długość kątowna; [EP] długość geograficzna; [DF] masa

fune 舟 [M] zawartość: dania (np. *sashimi*) podawane na podstawce w kształcie łódki

furi 𧄞 [KA] broń zadająca rany cięte: miecze, katany, szable, sztylety, noże → kuchi 𧄞, → furi 振^り

furi 振^り [V] zamierzone cięcie mieczem, zamachnięcie, skrzyżowanie mieczy jako elementy szermierki lub związanych z tym rytuałów, także w teatrze lub w filmie; [KA] broń zadająca rany cięte: miecze, katany, szable, noże → furi 振^り, → kuchi 𧄞; [V] zamachnięcia rakieta tenisową, rakieta do tenisa stołowego lub kijem baseballowym; [KA] w baseballu: udane wybiecia, po których drużyna zdobywa punkty; [M] zawartość: odmierzana poprzez lekkie wytrząśnięcie z torebki lub wyciśnięcie z tubki porcja przypraw: „odrobina”, „kapka”

fusa 房 [CU] obiekty (najczęściej długie i wąskie) związane z sobą przynajmniej w jednym miejscu: wiązki, pęczki; [CU] kiście owoców (np. winogron, bananów)

fuse 伏せ [DU] długość: tyle, ile wynosi szerokość jednego palca

fushi 節 [KA] złącza roślin (np. bambusów lub traw) → fu 節 · 編; [KA] istotne (decydujące) momenty w życiu; [KA] sezony (w ciągu roku); [DS] jedna z czterech części pokrojonej wzdłuż ryby (podczas przygotowywania dania)

GA 河 [KA] L rzeki, najczęściej wielkich rozmiarów (prototyp: Rzeką Żółtą) → KASEN 河川

GAi 蓋 [KA] L przedmioty służące do zakrywania, przykrywania; [KA] kape-lusze słomiane (typowe dla Azji Wschodniej); [KA] L korony drzew

GAku 岳 [KA] L najbardziej znane szczyty górskie

GAKUSETSU 楽節 [DS] kolejne takty utworu muzycznego

GAKUSHÔ 楽章 [DS] kolejne części dużego utworu muzycznego, symfonii, koncertu

GARON ガロン [DF] OBJĘTOŚĆ

GASO 画素 [DF] ROZDZIELCZOŚĆ EKRANU → PIKUSERU ピクセル

GATSU 月 [EO] kolejne miesiące w kalendarzu → GETSU 月, → tsuki 月

GEI 芸 [KA] repertuary, wybitne dzieła sztuki scenicznej

GÊMU / **gêmu** / **gêmu** ゲーム [KA] rozgrywane spotkania sportowe, mecze → SHIAI / shiai 試合

GEN 元 [KA] wymiary → JIGEN 次元; [DU] odcinek czasu: ery panowania poszczególnych cesarzy, „era”; [DF] WALUTA

GEN 弦 [N] struny instrumentów muzycznych

GEN 言 [KA] wypowiedzi (również spisane)

GEN 限 [DU] odcinek czasu: „godzina akademicka” (na uniwersytetach) → JIGEN 時限, → KOMA / koma 駒, → JI 時

GETSU 月 [DF] ODCINEK CZASU: miesiąc kalendarzowy [uwaga: enumerator używany łącznie z morfemem infiksalnym -KA- -箇 -: -KAGETSU -箇月] → GATSU 月, → tsuki 月

GI 儀 [KA] wydarzenia, zdarzenia → KEN 件

GO 語 [KD] jednostki języka (wyrazy i wyrażenia), które w swej nazwie zawierają sufiks -go- 語: *tango* 単語 ‘słówko’, *jukugo* 熟語 ‘wyraz złożony’, *ruigigo* 類義語 ‘synonim’, *haseigo* 派生語 ‘derywat, wyraz pochodny’ → WÂDO ワード; [KA] słówka (do nauki); [KA] hasła (w słownikach, encyklopediach)

GÔ 号 [EN] numeracja uniwersalna (stosowana do wszelkich obiektów); [EN] numeracja wagonów; [EN] numeracja wydań gazet, czasopism, książek; [EP] wielkość czcionek drukarskich → POINTO ポイント, → KYÛ 級; [DF] WIELKOŚĆ obrazu (palaty)

GÔ 合 [KA] naczynia z pokrywką, przykrywką; [V] L liczba starć, do których doszło między przeciwnikami (w walce, w czasie zawodów); [DF] OBJĘTOŚĆ; [DF] POWIERZCHNIA; [DU] długość: jeden z dziesięciu odcinków, na które są dzielone szlaki górskie, „odległość górską” → SHAKU 勺

GÔBIN 号便 [EN] numery lotów (rejsów) → BIN / bin 便

gôru / GÔRU ゴール [N] w zawodach, meczach: gole, zdobyte bramki

GU 具 [CU] przedmioty traktowane jako komplety, zawierające pełne wyposażenie → soroi 揃い, → yoroi 具, → yosoi 装い, → sonae 具; [KA] palankiny; [KA] różańce buddyjskie; [KA] grzebień; [KA] siodła

GUN 群 [CU] stada (zwierząt), sznury, klucze (ptaków), ławice (ryb), watahy (wilków), roje (owadów), tłumy (ludzi); [CU] grupy ludzi zebranych w celu wykonania konkretnego zadania → DAN 団, → mura 群・叢・簇

GUN 軍 [KA] oddział (w wojsku); [CU] drużyna zawodników trenująca razem przed turniejem lub meczem (w sporcie profesjonalnym), kadra

GURAMU グラム [DF] MASA

GYÔ 行 [KA] linijki tekstu (w pionie lub poziomie) → kudari 行, → nagare 流れ

HA 把 [M] patrz → WA 把

HA 波 [KA] fale; linie falowane; [KA] ostrzały; ataki; [KA] zjawiska przetwarzające się na podobieństwo fali: demonstracje, pochody, tłumy ludzi

HA 派 [KA] nurty (np. w nauce); sekty; odłamy

HA 羽 [KA] patrz → WA 羽

HAI 杯 [M] zawartość: pojemniki, do których nalewa się płyny (prototyp: dzban o szerszej części środkowej i wąskiej szyjce): kubki, szklanki, kieliszki, butelki, wiadra, łyżki, chochle → yosoi 装い; [KA] dziesięciornice (najczęściej martwe, również suszone, podawane jako danie): mątwy, kalmary → SOKU 足; [KA] kraby; [KA] łodzie, których część środkowa jest wyraźnie szersza od dziobu i kilu; [CD] 200 obrazów *ukiyo*e → MAI 枚

HAI 敗 [V] liczba przegranych pod rząd meczów, spotkań, rozgrywek sportowych → TATE 立て

hake 刷毛 [V] machnięcia, pociągnięcia pędzlem

hako 箱 [M] zawartość: pudła, pudełka, kufry, skrzynie → ori / ORI 折

HAKU 拍 [KA] mory (najmniejsze jednostki prozodyczne języka japońskiego)

HAKU 泊 [V] noclegi spędzane poza domem (najczęściej w podróży, na wybieczkach) → SHUKU 宿; [KA] (w wypożyczalniach) liczba nocy, przez które można przetrzymywać w domu wypożyczone płyty lub kasety

HAN 斑 [KA] L łaty, cętki, ciapki na ciele zwierzęcia

HAN 版 [KA] liczba (np. poprawionych) wydań książki → SURI 刷

HAN 犯 [KA] popełnione przestępstwa

HAN 班 [CU] grupy ludzi zebranych w celu wykonania konkretnego zadania: brygada, zespół, drużyna

HAN 飯 [KA] posiłki; [KA] posiłki nałożone do miseczki → ZEN 膳

hane 劔 [KA] † hełmy samurajskie *kabuto* 兜

hara 腹・肚 [KA] wazony, słoiki z szerszą częścią środkową; [CU] jaja składane przez samicę ptaka lub gada

hari 張り [KP] przedmioty, w których istotną funkcję odgrywa naciągnięty materiał (płótno, papier, skóra, siatka): namioty, moskitiery, papierowe lampiony *chôchin* 提灯, lampiony *andon* 行灯 → JÔ 帖; [KP] przedmioty posiadające naciągnięte cięciwy lub struny: łuki → CHÔ 張, → CHÔ 挺, instrumenty muzyczne *koto* 琴, → CHÔ 張, → MEN 面

hari 針 [KA] szwy zakładane pacjentom → SHIN 針

HARON ハロン [DF] DŁUGOŚĆ

hashira 柱 [KA] lokalne bóstwa shintoistyczne; [KA] domowe ołtarzyki *ihei* 位牌; [KA] dusze zmarłych bohaterów; [KA] ludzie szlachetnie urodzeni

HATSU¹ 発 [V] wystrzały, (w sporcie) strzały (na bramkę) → DA 打; [KA] wystrzelone obiekty ulegające eksplozji, wybuchy: pociski, kule, bomby, miny, laski dynamitu, sztuczne ognie, fajerwerki

HATSU² 発 [A] liczba silników (np. w samolocie)

HEI 瓶 [M] L zawartość: butelki; [KA] kompozycje *ikebana* 生け花

HEI / hei 柄 [KP] podłużne przedmioty wyposażone w rączkę: dzidy, oszczepy; [KA] L wachlarze → kara 柄・幹

HEKUTÂRU ヘクタール [DF] POWIERZCHNIA: hektar

HEN 片 [DS] obiekty oderwane, odkrojone, odłamane od całości: kawałki, odłamki, skrawki, urywki → MAI 枚, → kire 切れ, → kiri 切り・限; [KA] płatki kwiatów → hira 片・枚, → BEN 弁

HEN 編・篇 [KA] w książkach: jednostki większe niż rozdziały, a mniejsze niż tomy: części; [KA] pojedyncze utwory literackie reprezentujące różne gatunki: poematy, wiersze, nowele, opowiadania, powieści; [KA] rozprawy pisane, dysertacje, wypracowania szkolne → HON¹ 本

HEN 辺 [KA] w matematyce, geometrii: boki figur geometrycznych

HEN 遍・返 [V] liczba czynności (najczęściej zakończonych, doprowadzonych do końca) → KAI 回, → tabi 度, → DO¹ 度

HI / **hi** 匕 [KA] miecze, sztylety; [M] zawartość: porcje, dawki lekarstwa odmierzane łyżeczką: „łyżeczka (lekarstwa)”

hi / **Hi** 日 [DU] odcinek czasu: dzień; [KA] daty

HIKI¹ 匹・疋 [KA] żywe zwierzęta lądowe z wyjątkiem ptaków, które to zwierzęta jeden człowiek może sam podnieść i np. objąć: koty, psy, małpy, chomiki, nietoperze, żaby, żółwie, jaszczurki, węże, owady; [KA] zwierzęta gospodarskie: konie, krowy, osły, bawoły, psy, koty → TÔ 頭; [KA] żywe ryby → BI 尾; [G] wszystkie zwierzęta liczone razem (z ptakami włącznie); [KA] deprecjatywnie o ludziach (gdy chce się wyrazić ich zwierzęcy, nieludzki charakter); [KA] roboty przypominające wyglądem mniejsze zwierzęta (np. roboty w kształcie psa); [KA] wirusy komputerowe → KO 個・箇; [KA] zoomorficzne postacie w kreskówkach

HIKI² 匹・疋 [DF] WALUTA; [CD] nici (50 szpul) → HON¹ 本

HIN 品 [G] przedmioty przeznaczone na sprzedaż uwidocznione na liście, wpisane w katalogu produktów → shina 品, → TEN² 点; [AI] dania, różne rodzaje dań → sara 皿・盤

HINMOKU 品目 [G] towary; artykuły; [G] artykuły spożywcze (zdrowej żywności)

hira 片・枚 [DS] śnieg widziany jako pojedyncze opadające płatki → HEN 片, → BEN 弁; [KS] † przedmioty płaskie: papier, liście, maty, płatki kwiatów

hiro 尋 [DU] długość: tyle, ile wynosi odległość od końca dłoni jednej do końca dłoni drugiej ręki dorosłego człowieka (przy możliwie najszerzej rozstawionych ramionach): „szerokość ramion” → JIN 尋

HITSU 筆 [KA] podpisy (np. na dokumentach); [KA] obrazy malowane pędzlem; [KA] działki (ziemie) widniejące w spisach, ewidencjach

HO 歩 [KA] (dosłownie i w przenośni) kroki

HO 畝 [DF] POWIERZCHNIA

HO 舗・鋪 [KA] zadrukowane (zapisane, kserowane) i rozkładane arkusze papieru: mapy, plany, projekty, składane wydruki w wielkich arkuszach

HÔ 包 [KM] obiekty opakowane, zawinięte, owinięte w papier lub tkaninę → tsutsumi 包み; [KM] sproszkowane lekarstwa wydawane pacjentom w torebkach → FUKU 服, → CHÔ 貼; [CD] dziesięć płatów sprasowanej bawełny

HÔ 報 [KA] wiadomości, informacje; [KA] raporty (jako teksty pisane)

HÔ 峰 [KA] szczyty górskie → REI 嶺

HÔ 法 [KA] sposoby, metody wykonania czynności

HON¹ 本 [KS] obiekty długie i często cylindryczne w przekroju (prototyp: pień drzewa): ołówki, długopisy, pióra, parasole, kadzidelka, nici, sznurowadła, kije, drzewa, butelki, wazon, gaśnice, wieżowce, pagody, mosty, rzeki, pociągi widziane z daleka, tunele, studnie, szyby naftowe, taśmy magnetofonowe, kasety wideo, smugi dymu, chmury kłębiaste, włosy, ręce, nogi → JŌ 条, → suji 筋, → SHI 枝; [KS] kwiaty wraz z długimi łodygami → RIN 輪; [KS] instrumenty smyczkowe oraz dęte: skrzypce, wiolonczele, klarnety, trąbki → DAI 台; [KS] rozmowy telefoniczne; [KS] trajektorie lotu piłek, rakiet, planet, komet; [KS] regularne linie pojazdów komunikacji publicznej poruszających się po torach (linie kolejowe, tramwajowe) → BIN / bin 便; → ROSEN 路線 [KS] udane wybiecia piłki, po których drużyna zdobywa punkty; [EP] w dżudo oraz kendō: duże punkty; [KS] skoki narciarskie; [KA] przedstawienia (teatralne); [KA] wypracowania szkolne, rozprawki → HEN 編・篇; [KA] projekcje filmów; [KS] programy radiowe i telewizyjne; [KS] reklamy zamieszczane w gazetach lub czasopiśmie; [KS] reklamy radiowe lub telewizyjne; [KS] artykuły zamieszczane w gazetach lub czasopiśmie; [KS] oprogramowanie komputerowe: programy komputerowe, gry; [KA] towary sprzedawane w sklepie (z punktu widzenia sprzedawcy prowadzącego rozliczenie finansowe); [KA] wyznaczone zadania do wykonania: normy (do wykonania), zadania domowe, ćwiczenia zadane do odrobienia, powieści drukowane w odcinkach (pisane na zamówienie dla periodyku); [KA] plany, projekty; [KS] wygrane losy na loterii; [KS] nagrody; [DU] odcinek czasu: czas spędzany przez gejszę z klientem (tyle, ile trwa wypalenie się jednego kadzidelka); [KA] sprawy uważane przez mówiącego za istotne w jego życiu: zatrudnienia, ukończone studia, przykre wydarzenia, wypadki

HON² 本 [DF] MASA

HYŌ 俵 [KA] worki; [M] zawartość: wór, worek

HYŌ 瓢 [KA] L tykwy

HYŌ 票 [N] głosy (zdobyte lub oddane w wyborach)

HYŌSHI 拍子 [V] kłaśnięcie rąk

I 位 [EO] kolejne miejsca, pozycje (w rankingu lub w ciągu liczbowym); [KA] dusze osób zmarłych

IN 員 [KD] osoby przynależne do jakiejś instytucji: posłowie, członkowie stowarzyszeń

IN 院 [KD] L szpitale, kliniki; [KA] świątynie, klasztory buddyjskie

INCHI インチ [DF] DŁUGOŚĆ

INGU / iningu イニング [DU] odcinek czasu: jedna z dziewięciu części meczu baseballowego, „ining” → KAI 回

iro 色 [N] kolory → SHOKU 色, → KARĀ / karā カラー

Ji 児 [A] posiadane dzieci (w charakterystyce „dzietności” rodziców), np. *niji no chichi* 二児の父 ‘ojciec dwojga dzieci’

Ji 字 [N] znaki pisma → moji / MOJI 文字; [N] znaki pisma wpisywane w puste pola (kratki) na arkuszach

- Ji 寺** [KA] świątynie buddyjskie → SAN 山
- Ji 時** [ET] godzina → JIKAN 時間, → TOKI / toki 時
- Ji 次** [EO] uniwersalny, rzeczownikowy morfem porządkowy (frazę zawierającą liczebnik z tym morfemem może być dodatkowo poprzedzona prefiksem wyliczania porządkowego *dai-* 第-)
- ji 路** [ET] wiek ludzki [uwaga: enumerator ten łączy się wyłącznie z pełnymi dziesiątkami w zakresie od 30 do 60, dopuszczalne są więc tylko następujące wyrażenia: *misoji* 三十路 '30 lat', *yosoji* 四十路 '40 lat', *isoji* 五十路 '50 lat', *musoji* 六十路 '60 lat'] → SAI 才, → SAI 歳, → tsu つ · 個 · 箇
- JIGEN 時限** [DU] odcinek czasu: jednostka (godzina) lekcyjna w szkole, „lekcja” → Ji 時, → KOMA / koma 駒, → GEN 限
- JIGEN / jigen 次元** [N] (w fizyce, matematyce) wymiary → GEN 元; [EP] metaforycznie: subiektywnie widziane różnice klasy porównywanych obiektów (ludzi, artystów, zawodników)
- JIKAN 時間** [DF] ODCINEK CZASU: godzina → Ji 時, → TOKI / toki 時; [DU] odcinek czasu: jednostka (godzina) lekcyjna w szkole, „lekcja” → JIGEN 時限, → KOMA / koma 駒, → GEN 限
- jiku 軸** [KM] obiekty (tkaniny, taśmy lub nici) nawinięte na kije, szpule → FUKU 幅
- JIN 尋** [DF] DŁUGOŚĆ → SHAKU 尺, → hiro 尋
- JIN 陣** [KA] nadciągające oddziały wojsk; [KA] † zjawiska atmosferyczne odznaczające się gwałtownością, wzbudzające strach i grozę: burze, ulew
- JO 女** [KA] córki → NAN 男
- JŌ 丈** [DF] DŁUGOŚĆ; [DU] † długość: tyle, ile wynosi średni wzrost dorosłego człowieka (mężczyzny)
- JŌ 乗** [KA] wozy bojowe, pojazdy wojskowe; [CD] cztery konie w zaprzęgu; [CD] komplety czterech strzał; [EM] wykładnik matematycznej operacji mnożenia
- JŌ 城** [KA] zamki; [KA] pałace
- JŌ 帖** [CD] stałe zestawy, komplety obiektów płaskich: 48 kartek papieru japońskiego *minogami* 美濃紙, 20 kart papieru *hanshi* 半紙, 10 płatów sprasowanych wodorostów *nori* 海苔, dwie zasłony → MAI 枚, → hari 張り; [KA] parawany, tarcze; [KA] szaty mnichów buddyjskich; [KA] maty *tatami* 畳 → JŌ 畳; [KA] sieci (rybackie); [KA] albumy; [DS] stałe części utworów dworskiej muzyki klasycznej *gagaku* 雅楽
- JŌ 条** [KS] L obiekty, które, obserwowane z daleka, przypominają wstęgi: dym z komina, ciekąca ciurkiem woda, promienie słoneczne → suji 筋, → HON¹ 本; [KS] obiekty długie i wąskie: wstążki, pasy, zwoje → HON¹ 本; [KA] ściągna, wiązadła (np. struny głosowe)
- JŌ 畳** [DF] POWIERZCHNIA → JŌ 帖
- JŌ 錠** [KA] tabletki, pigułki; [KA] kołowrotki (do przedzenia)
- JU 樹** [KA] L drzewa → BOKU 木
- JŪ 什** [CD] zbiór, zestaw, zasób dziesięciu różnych przedmiotów; [CD] † oddział

- złożony z dziesięciu wojów; [CD] dziesięć utworów poetyckich *kanshi* 漢詩
- JŪ 汁 [KA] wywary, zupy
- JŪ 重 [DS] obiekty złożone z jednakowych przedmiotów ułożonych jeden na drugim, warstwy → e 重, → kasane 重ね · 襲; [M] zawartość: składane pudełka; [V] liczba powtarzanych czynności
- JŪ 銃 [KA] L różne rodzaje broni → CHŌ 挺 · 丁
- JUN 巡 [V] kolej, kolejka (w grze, zawodach); [V] liczba religijnych lub pątniczych odwiedzeń w świątyni, pielgrzymek do miejsc świętych
- KA 価 [EP] (w chemii) kowalencja atomów
- ka 日 [DF] ODCINEK CZASU: doba [uwaga: jednostka używana z liczebnikami do 10 włącznie oraz z liczebnikami wyższymi od 10 zakończonymi na 4; odmiana nieregularna] → NICHİ 日, → hi / Hi 日
- KA 果 · 菓 [KA] owoce
- KA 架 [KF] obiekty zawieszane na ścianie: półki, szafeczki, wieszaki na ubrania, trofea zwierząt
- KA 箇 · 個 · 个 · ケ [I] pseudokategoryzatorowy związany morfem infiksalny łączący się z niektórymi morfemami sinojapońskimi, np. *sankasho* 三箇所 ‘trzy miejsca’, *sankakoku* 三箇国 ‘trzy kraje’, *sankagetsu* 三箇月 (三ヶ月) ‘trzy miesiące’
- KA 荷 [M] zawartość: towary zawieszane po obu stronach nosideł (typowy w Azji Wschodniej sposób przenoszenia towarów na ramionach)
- KA 課 [EO] kolejne jednostki lekcyjne (wg podręczników) opracowywane na zajęciach; [DS] sekcje, wydziały (jako jednostki większej struktury)
- KA 顆 [KS] małe przedmioty okrągłe (prototyp: pestki roślin ogórkowych lub cytrusowych); [KA] † pieczęcie
- kabu¹ 株 [KA] całe rośliny wraz z korzeniami → SHU 株; [KA] pnie drzew; [KA] grzyby
- kabu² 株 [N] akcje (bankowe)
- kago 籠 [M] zawartość: koszyki, łubianki (dziś liczy się tak warzywa, owoce oraz węgiel drzewny, dawniej w koszykach sprzedawano także małże oraz jaja)
- KAI 回 [V] uniwersalny enumerator określający krotność danej czynności (posiada najszerszy zakres użycia) → tabi 度, → DO¹ 度, → HEN 遍 · 返; [EO] kolejne rocznice; [DU] odcinek czasu: jedna z dziesięciu części meczu baseballowego, „ining” → ININGU / iningu イニング
- KAI 海 [KA] L morza, oceany
- kai 貝 [KA] małże; [N] muszle
- KAI 階 [EO] kolejne piętra budynków → SŌ 層
- KAICYŪ / kaikyū 階級 [N] kolejne rangi, klasy, kategorie (w danym systemie, najczęściej sportowym)
- KAIRI 海里 · 哩 [DF] DŁUGOŚĆ: mila morska
- KAISEN / kaisen 回線 [N] kable (linie) przesyłowe
- kake 懸け [DU] masa: ciężar ładunku noszonego na ramieniu

KAKE 掛け [EM] utargowana cena (podawana w dziesiątkach procent w odniesieniu do ceny pierwotnej, np. wyrażenie *6 kake* oznacza, że utargowana cena wynosi 60% ceny wyjściowej)
kake 掛け [KT] części ubrań „zawieszane” na ciele: krawaty, szaliki, fartuchy; [KA] strzemiona (u koni)
kake 片 [DS] kawałki oderwane od całości, odłamki; [KA] cebulki roślin
KAKU 画 [N] poszczególne kreski składające się na ideogram chiński
KAKU 角 [KA] rogi zwierząt; [DF] WALUTA
KAKU 郭 [DU] powierzchnia: obszar wokół danego miejsca (najczęściej osady, miasta, wsi) okalający, otaczający go, „okolica”, „przyległości”
kama 釜 [N] kotły (do gotowania); [M] zawartość: kotły (szczególnie potrawy gotowane, warzone bezpośrednio w kotle)
kamasu 呷 [M] † zawartość: słomiany wór (do przechowywania ziarna, węgla, soli, wapna itp.) → **fukuro** 袋
kame 瓶・甕 [N] słoje do przechowywania np. suszonych moreli czy słodczy
KAN 竿 [KA] kije bambusowe → **sao** 棹
KAN 管 [KS] pędzle; [KS] niewielkie, ludowe instrumenty dęte: piszczalki, fujarki; [KS] fajki
kan 缶 [M] zawartość: puszki; [DF] OBJĘTOŚĆ
KAN 貫 [DF] MASA; [DF] WALUTA → **MON** 文; [KA] sushi formowane ręcznie
KAN 館 [KD] L budynki, instytucje, w których nazwie występuje sufiks *-kan* -館: muzea (jap. *hakubutsukan* 博物館), galerie sztuki (jap. *bijutsukan* 美術館), akwaria (jap. *suizokukan* 水族館) itd.
KAN 冠 [EO] kolejne miejsca nagradzane (medalem, odznaczeniem, dyplomem)
KAN 巻 [KS] obiekty w kształcie zwoju, zwoje; [DS] pojedyncze książki, płyty, kasety itp. składające się na serie wydawnicze; [DF] DŁUGOŚĆ
KAPPU / **kappu** / **kappu** カップ [M] zawartość: filiżanki; [KA] w grze w golfa: dołki, w których w czasie gry należy umieścić piłeczkę
KAPUSERU カプセル [KA] kapsułki leków
kara 柄・幹 [KP] † przedmioty posiadające uchwyt, rączkę do trzymania, a niebędące narzędziami; [KP] wachlarze; [KP] broń, którą trzyma się w ręku: miecze, dzidy, strzelby → **HEI** / **hei** 柄
KARĀ / **karā** カラー [KA] kolory → **iro** 色, → **SHOKU** 色
KARATTO カラット [DF] CZYSTOŚĆ ZŁOTA → **KIN** 金; [DF] MASA
kasane 重ね・襲 [KT] przedmioty z tkaniny składane w celu zmniejszenia zajmowanej przez nie powierzchni: koszule, ubrania, pościelenie; [KT] przedmioty układane warstwami jeden na drugim: pudełka (np. *bentō* 弁当) → **e** 重, → **JŌ** 重, → **SŌ** 層
kase 総 [N] szpule nici; [DU] długość: tyle, ile mierzy rozwinięta nić szpulowa, „nić (szpulowa)” → **BANTE** 番手, → **DENÎRU** デニール
KASEN 河川 [KA] rzeki → **GA** 河
kashira 頭 [KA] † wysocy rangą dostojnicy; [KA] † posągi Buddy → **KU** 軀, → **TAI** 体; [KF] części strojów nakładane na głowę: czapki, chusty, hełmy

KASHO 箇所 [KA] różnego rodzaju miejsca → tokoro 所・処

KATA 型 [DF] DŁUGOŚĆ (jednostka używana w rzemiośle zegarmistrzowskim);
[DF] DŁUGOŚĆ: japoński odpowiednik *cala* stosowany do liczenia wielkości ekranów

kata 肩 [KA] większe kraby jadalne sprzedawane na targu; [DF] MASA

kata / KATA 方 [KA] H ludzie → NIN 人; [AI] święci; [EO] kolejne zmiany (części dnia roboczego – 24-godzinny dzień pracy podzielony na trzy zmiany po 8 godzin każda)

katage 担げ [V] częstotliwość kursowania tragarzy przenoszących towary na nosidłach

katake 片食 [V] † liczba (częstotliwość) posiłków spożywanych jednego dnia

KĀTON / kāton カートン [KA] pudełka, pudła; [M] zawartość: pudełka, pudła, kartony, paczki

KATSU 括 [DF] MASA

KATTO / katto / katto カット [DS] odkrojone kawałki owoców; [KT] sceny w filmie; [KT] małe ilustracje w tekście

kawara 舟 [KA] † statki, okręty

KEI 景 [KA] L widoki, pejzaże

KEI 茎 [KS] L małe obiekty długie i cienkie (prototyp: źdźbło trawy): źdźbła, włosy, pędzle → HON¹ 本; [KA] słupy, latarnie

KEN 件 [KA] wydarzenia, zdarzenia: wypadki, zbrodnie, katastrofy, niepowodzenia; [KA] sprawy (do załatwienia, przedstawienia, przedyskutowania); [KA] prośby, petycje, podania; [KA] liczba transakcji, negocjacji, [KA] komputery z dostępem do internetu; [KA] wiadomości nagrane na automatycznej sekretarce (do odsłuchania); [KA] wiadomości mailowe

KEN 犬 [KA] L psy

KEN 軒 [KA] wolno stojące domy, budynki → KO 戸, → TÔ 棟; [KA] sklepy, lokale gastronomiczne → TEN 店; [KA] gospodarstwa domowe → KO 戸; [KA] miejsca dostarczenia przesyłek, adresaci

KEN 鍵 [N] klawisze (instrumentów muzycznych, klawiatury komputera itp.)

KEN 間 [KA] † domy mieszkalne; [DF] DŁUGOŚĆ; [V] na planszy lub szachownicy: przesunięcie figury o jedno pole, skok (o jedno pole), ruch

keta / KETA 桁 [KA] cyfry składające się na daną liczbę

KETSU 穴 [KA] otwory, dziurki przeznaczone do jakiegoś celu (np. wykonane dziurkaczem); [KA] miejsca, w których stawiane są pacjentowi igły podczas zabiegu akupunktury

KI 基 [KP] obiekty przymocowane, przytwierdzone na stałe do podłoża, których zazwyczaj jeden człowiek sam nie jest w stanie podnieść: pomniki, monumenty, ławki, ciężkie maszyny, latarnie, boje, telebimy, wielkie zbiorniki, wieże, falochrony, mosty, tamy, groby, piramidy, bramy *torii* 鳥居, ołtarze, piece, reaktory, podnośniki, wyciągniki, windy, schody ruchome, rakiety, sztuczne satelity, silniki maszynowe → sue 据え, → DAI 台

KI 季 [DU] odcinek czasu: pora roku; [DF] ODCINEK CZASU: rok; [DU] czas:

- każdy ostatni miesiąc księżycowy danej pory roku, „ostatni miesiąc kwartału”
- KI 期 [DU] odcinek czasu: określone terminy (zadań); [DU] odcinek czasu: kadencje; [DU] odcinek czasu: „semestr” (w szkole, na uniwersytecie)
- KI 機 [KA] maszyny tkackie; [KA] maszyny zdolne unosić się w powietrzu, a sterowane przez człowieka: samoloty, helikoptery; [KA] rakiety balistyczne wyposażone w aparaturę do namierzania obiektów; [KA] załoga samolotu
- KI 簀 [KA] kosze *mokko* 畚 służące do transportu ziemi bądź kamieni; [M] zawartość: kosze *mokko* 畚
- KI 紀 [DU] odcinek czasu: era; okres geologiczny
- KI 饋 [KA] L posiłki (śniadania, obiady, kolacje)
- KI 騎 [KA] jeźdźcy, rycerze na koniach; [KA] konie (dosiadane przez jeźdźców)
- KI / ki 匹・疋 [KA] † konie; [DF] DŁUGOŚĆ (miary krawieckie)
- KI / ki 寸 [DF] patrz → SUN 寸; [DU] długość: każde dodatkowe 1/10 *shaku*, gdy miara obiektu przekracza 4 *shaku* (stosowane głównie przy podawaniu wysokości koni), „kciuk”
- kida / KIDA 段・常 [DF] DŁUGOŚĆ (miary krawieckie); [DF] POWIERZCHNIA
- KIKU 掬 [DU] L objętość: tyle (wody, płynu), ile można nabrać w dwie dłonie, „pełne dłonie” → sukui 掬い
- KIN 斤 [DF] MASA; [DU] masa: tyle, ile waży jeden bochenek chleba (odpowiadała mniej więcej jednemu funtowi brytyjskiemu), „bochenek”
- KIN 金 [DF] CZYSTOŚĆ ZŁOTA (japoński odpowiednik *karatu*) → KARATTO カラット
- kire 切れ [DS] poszczególne części odcięte od całości → MAI 枚, → HEN 片, → kiri 切り・限; [DF] MASA; [DF] OBJĘTOŚĆ
- kiri 切り・限 [DS] poszczególne części przeciętego obiektu → MAI 枚, → HEN 片, → kire 切れ
- KIROGURAMU キログラム [DF] MASA
- KIROMĒTORU キロメートル [DF] DŁUGOŚĆ
- KITEI 規定 [KA] paragrafy w kodeksach prawnych; [EP] stężenie
- KO 個・箇 [KS] mniejsze obiekty o w miarę regularnym kształcie (ani wyraźnie płaskim, ani wyraźnie podłużnym): czapki, jajka, jabłka, monety; [G] kategoryzator generalizujący dla obiektów małorozmiarowych mieszczących się na dłoni, w użyciu neutralizującym ich kształt i inne, bardziej szczegółowe, atrybuty; [KF] obiekty służące jako pojemniki; [KA] dziury, zapadliska, małe, nieznacznie wystające elementy; [KS] obiekty, bez względu na swą faktyczną wielkość, które z dużej odległości wyglądają jak punkty: cyklony, gwiazdy, bakterie, pyłki kwiatowe; [G] obiekty abstrakcyjne, których nie można np. wziąć do ręki, w tym również programy i wirusy komputerowe → HIKI¹ 匹・疋; [KA] H ludzie [uwaga: w tej funkcji kategoryzator ten łączy się tylko z liczebnikiem *ichi* 一 ‘jeden’]; [DF] OBJĘTOŚĆ

KO 戸 [KA] mieszkania (w bloku bądź w domu wolnostojącym) → **KEN** 軒, → **SETAI** / setai 世帯; [KF] mieszkania puste, przeznaczone na sprzedaż, pod wynajem

KO 湖 [KA] L jeziora

KO 絢 [KA] † wszyte nici, ścięgi

KÔ 口 [KP] obiekty o szerokim wierzchu lub spodzie służące najczęściej jako pojemniki: garnki, słoje, wazon, kotły do gotowania, dzwony, miechy; [KP] pojemniki, urządzenia, obiekty posiadające otwór, przez który wydostaje się z nich np. woda, lava, pociski: bojler, krany, wulkany, strzelby → **kuchi** 口; [KP] obiekty z ostrą krawędzią służące do rozcinania powierzchni: miecze, żyłki, pługi; [KA] ludzie, posiadane w dobytku zwierzęta, które stanowiły własność gospodarza i które należało wykarmić; [KA] ludzie równi rangą, statusem, zatrudnieni na równoważnych stanowiskach → **kuchi** 口

KÔ 岬 [KA] L najbardziej znane przylądki

KÔ 更 [DF] ODCINEK CZASU: straż nocna

KÔ 校 [KA] instytucje, miejsca kształcenia: szkoły, kursy przygotowawcze, korepetycje

KÔ 行 [KA] linie, rzędy, rządk; [KA] L banki → **TEN** 店, → **TENPO** / tenpo 店舗; [V] liczba wykonanych czynności [uwaga: w tej funkcji używany wyłącznie z liczebnikiem *jeden*: *ikkô* 一行 'zrobić CO (tylko) jeden raz']

KÔ 項 [KA] paragrafy w tekstach (najczęściej w kodeksach prawnych) → **KÔMOKU** / *kômoku* 項目; [DS] części składowe matematycznych równań wielomianowych

koe 声 [V] liczba zawołań, odezwań się do **KOGO** [uwaga: w tej funkcji używany wyłącznie z liczebnikiem *jeden*: *hitokoe* 一声 'raz jeden (tylko) zawołać, odezwać się']

KOKU 国 [KA] kraje, ziemie [uwaga: kategoryzator używany z reguły wraz z morfemem infiksальnym -KA- -箇-: -KAKOKU -箇国]

KOKU 石 [DF] OBJĘTOŚĆ → **SAI** 才; [DF] ŁADUNEK statku; [CD] łososie (40 sztuk) lub pstrągi (60 sztuk)

koma 小間 [DF] POWIERZCHNIA

KOMA / **koma** 齣 [KA] przedstawienia teatralne, dramaty → **BA** 場, → **ma-ku** / **MAKU** 幕; [DU] odcinek czasu: „godzina akademicka”, (w Japonii 75 minut, w Polsce 90 minut) → **GEN** 限, → **JIGEN** 時限, → **Ji** 時; [KA] sceny z filmów; [KA] paragrafy tekstu → **SEKI** 齣

KÔMOKU / *kômoku* 項目 [KA] większe jednostki podziału tekstu pisanego: sekcje, rozdziały, paragrafy → **KÔ** 項; [N] elementy; elementy składowe → **AITEMU** / *aitemu* / aitemu アイテム

KON 喉 [KA] † ryby → **BI** 尾, → **HIKI**¹ 匹・疋

KON 献 [KA] poszczególne dania serwowane gościom

kori 梱 [KA] kosze plecione z bambusa lub gałęzi wierzbowych; [DU] masa: ciężar zwoju nici bawełnianych, „zwój”

koro 両・塊 [DS] większe kawałki, porcje mięsa lub ryb → saku さく; [M] zawartość: tobołki, zawiniątka; [DF] MASA

koshi 腰 [KM] rzeczy noszone przy biodrach, np. przytroczone na pasku do bioder → YÔ 腰; [KM] kołczany wraz ze strzałami

KOTAI 個体 [KF] organizmy żywe jako obiekt badań naukowych

koto 言 [KA] wypowiedziane słowa; [KA] wszelkie krótsze bądź dłuższe wypowiedzi etykietalne, oratorskie, okolicznościowe: słowa powitania, pożegnania, gratulacje, słowa współczucia, przysięgi [KA] notatki, zapiski; [KA] hasła, motta, slogany

KU 区 [DS] wydzielone części danej powierzchni, obszaru → KUKAKU 区画; [KA] dzielnice miast; [KA] obwody wyborcze; [KA] tory do jazdy w jednym kierunku; [KA] odcinki tras autobusów

KU 口 [KP] obiekty zawierające otwór, wyposażone w otwór → kuchi 口, → KÔ 口

KU 軀 [KA] posągi Buddy → kashira 頭, → TAI 体

KU 訥 [KA] paragrafy w tekście → koma 訥

KU 句 [KA] utwory poetyckie typu *renga* 連歌 oraz *haikai* 俳諧 → SHU 首; [KA] zwarte części utworów poetyckich: zwrotki

kuchi 口 [V] liczba kęsów, odgryzionych porcji potrawy, łyków podczas jedzenia lub picia; [V] liczba wypluć lub wymiotowań; [M] zawartość: tyle, ile zmieści się w ustach, „pełne usta”; [KP] przedmioty posiadające otwór (najczęściej taki, przez który coś się wydostaje): krany, dzwony, kuchenki gazowe → KÔ 口; [KA] ludzie równi rangą, statusem, zatrudnieni na równoważnych stanowiskach → KÔ 口; [KA] ustalone kwoty składek; [KA] konta bankowe; [KA] wszelkie rodzaje mieczy oraz sztyletów → furi 口, → furi 振り

kudari 行 [KA] linijki tekstu (w pionie lub poziomie) → GYÔ 行, → nagare 流れ

kudari 領・襲 [CU] całości strojów → RYÔ 領

KUKAKU / kukaku 区画 [DS] wydzielone części danej powierzchni, np. ogrodu → KU 区

kumi / KUMI 組 [CU] ustalone pary, zestawy, komplety przedmiotów → soroi 揃い; [CU] pary, grupy, zespoły ludzi: pary małżeńskie, grupy wycieczkowe; [CU] klasy uczniów (w szkole) → kurasu クラス

kurasu / KURASU / kurasu クラス [N] klasy uczniów (w szkole) → kumi / KUMI 組; [EO] kolejne poziomy, rangi, klasy (np. umiejętności, poziomu życia)

KÔRU / kûru / kûru クール [DS] odcinki seriali, serii nadawanych w radiu lub telewizji

kurumafun / KURUMAFUN 車分 [DF] PRĘDKOŚĆ

kusari 訥 [DS] stałe części piosenek, ceremonii, opowieści

kuse 癖 [N] złe nawyki

kushi 串 [KM] dania przyrządzane i podawane po nadzianiu ich składników na długi patyk (np. szaszłyki): *kabayaki* 蒲焼, *dango* 団子

KYAKU 客 [KF] obiekty przygotowane z myślą o użyciu ich przez gości (np. w hotelu, restauracji): napoje, łóżka (przeznaczone dla gości)

KYAKU 脚 [KP] meble stojące na przytwierdzonych do nich podpórkach w kształcie nóg: krzesła, biurka, fotele; [KA] nogi konia [KA] w zawodach polegających na bieganiu ze związanymi nogami (dwóch zawodników powiązanych nogami): nogi tychże zawodników

KYÔ 橋 [KA] † mosty, pomosty; [KA] Ł tęczowe

KYOKU 局 [KA] obiekty służące jako podkład do gier planszowych: plansze, szachownice; [KD] stacje nadawcze (radiowe, telewizyjne); [KD] urzędy pocztowe

KYOKU 曲 [KA] kompozycje i utwory muzyczne tworzące jedną całość: pieśni, piosenki; [DS] poszczególne części składowe rozkładanego parawanu

KYÛ 丘 [KA] Ł pagórki, wzniesienia

KYÛ 弓 [DF] † DŁUGOŚĆ; [DU] długość: odległość od łuku do celu, „odległość do celu”; [DF] DŁUGOŚĆ

KYÛ 球 [EO] kolejne wybiecia piłki przez miotaczy (piczerów) w czasie meczu baseballowego; [KA] cebulki roślin

KYÛ 級 [EO] kolejne rangi, poziomy trudności egzaminów; [KA] głowy wrogów zdobyte w czasie walk (liczba zabitych wrogów); [EP] wielkość znaków drukarskich → POINTO ポイント, → GÔ 号

ma 間 [KA] pokoje w stylu japońskim z rozsuwanymi drzwiami *fusuma* 襖 lub *shôji* 障子 → SHITSU 室

MAI 枚 [KS] obiekty płaskie: deski, szyldy, tablice, podłogi, dachy okna, szyby, drzwi, lustra, talerze, monety, płyty gramofonowe i CD, luźne kartki papieru, obrazy, wizytówki, karty kredytowe, zdjęcia, liście, maty, chusteczki do nosa, sandały, klapki → YÔ 葉, → JÔ 帖; [KS] poskładane koszule (widziane jako przedmioty płaskie) → CHAKU 着; [KS] elementy pościeli: prześcieradła, kołdry; [KA] występujący na scenie artyści, których występy są anonowane → NIN 人; [KA] występy sumo; [DS] wycinki całosci, odcięte kawałki → HEN 片, → kire 切れ, → kiri 切り・限; [DS] połacie ziemi, pola → MEN 面; [KA] zamówienia przyjmowane przez kelnerów w tradycyjnych lokalach japońskich → CHÔ 丁

MAIRU マイル [DF] DŁUGOŚĆ: mila

maki 巻き [KT] długie obiekty nawinięte na szpule: szpule nici, taśmy klejące; → HON¹ 本, → RÔRU / rôru / rôru ロール; [V] liczba owinięć danego przedmiotu wokół innego (np. szalika wokół szyi)

maku / **MAKU** 幕 [DS] części przedstawień artystycznych: odsłony

maru 丸 [CD] 12 000 arkuszy tradycyjnego papieru japońskiego

mawari 回り・廻り・周り [EO] okrążenia → SHÛ 周; [EO] cykle, kolejki; [DU] wielkość: tyle, ile można objąć rękoma (używane w szczególności przy podawaniu wielkości drzew)

me 目 [N] oczka w materiale (przestrzenie między splotami nici), oczka w dzianinie, oka w sieci; [N] oczka na kostce do gry

MEI 名 [KA] H ludzie: klienci, pasażerowie, uczestnicy konferencji, ludzie wpisani na jakąś listę → **NIN** 人

MEISAMA 名様 [KA] H ludzie: klienci lokali gastronomicznych → **NIN** 人

MEN 面 [KF] obiekty zakrywające twarz: maski, lornetki, lornetki teatralne; [KP] japońskie tradycyjne instrumenty muzyczne o płaskiej stronie przeznaczonej do grania: bębny *taiko* 太鼓, *wadaiko* 和太鼓, instrumenty strunowe *koto* 琴 oraz *biwa* 琵琶; [KP] obiekty odbijające lub emitujące obraz: lustro, ekrany telewizyjne, monitory; [KP] strony w gazetach; [KP] plansze do gry, szachownice; [KP] korty tenisowe, pływalnie, boiska; [KP] w grach komputerowych: plansze, etapy do przejścia; [KP] pola (suche lub nawadniane) → **MAI** 枚

METORU メートル [DF] DŁUGOŚĆ

mine 峰 [KA] szczyty górskie → **HŌ** 峰

MŌ 毛 [KA] źniwa, plony, zbiory roślin dojrzewających w ciągu roku; [KA] L włosy; [DF] DŁUGOŚĆ; [DF] MASA

moji / **MOJI** 文字 [N] znaki pisma → **Ji** 字; [KA] sylabogramy *kana* 仮名 w zapisie tradycyjnych japońskich pieśni *waka* 和歌

MOKU 目 [KA] hasła (np. w słowniku), pozycje na liście; [KA] kratki na planszy, szachownicy

MON 問 [KA] zadania do rozwiązania (na testach, egzaminach), tematy wypracowań → **DAI** 題

MON 文 [DF] WALUTA → **KAN** 貫

MON 門 [KM] ozdoby zawieszane na drzwiach; [KM] *matsukazari* 松飾^り (kompozycje z gałęzi sosny ustawiane na Nowy Rok przed domem japońskim, rodzaj dużych stroików); [KA] broń strzelnicza dużego kalibru: działa, armaty, moździerze

MONME 目・文目 [DF] MASA

mori 盛 [M] owoce rozłożone lub dania nałożone na talerzu, półmisku itp. → **yama** 山

moto 本 [KA] L drzewa, krzewy, rośliny; [KA] jastrzębie używane do polowań → **REN**¹ 連

mune 棟 [KA] zadaszone budynki → **TŌ** 棟, → **KEN** 軒

mura 匹・疋 [KT] tkaniny zwinięte w bele: „bela”

mura 群・叢・簇 [CU] gęste zarośla, krzewy, krzaki; [CU] kwiaty rosnące w skupiskach; [CU] grupy, zbiorowiska obiektów → **GUN** 群, **DAN** 団

nabe 鍋 [M] dania podawane w garnkach lub kociołkach (gotujące się na stole)

nagare 流れ [KF] przedmioty zawieszane tak, aby powiewały na wietrze: flagi, chorągwie, *koinobori* 鯉幟 (wizerunki karpi z tkaniny wywieszane na święto chłopców) → **RYŪ** 流・流; [KA] ciągi, rzędkie zapisane znakami pisma → **GYŌ** 行, → kudari 行; [KA] płynąca woda: rzeki, strumyki, potoki → **HON**¹ 本

NAN 男 [KA] synowie → JO 女

NEN 年 [ET] odcinek czasu: rok kalendarzowy; [DF] ODCINEK CZASU: rok astronomiczny; rok [ET] odcinek czasu: wiek liczony w latach; [ET] odcinek czasu: rok szkolny, rok studiów

NENDO 年度 [ET] odcinek czasu: rok budżetowy

NETTO / netto / netto ネット [M] zawartość: siatki (na zakupy)

NICHI 日 [DF] ODCINEK CZASU: doba [uwaga: jednostka używana z liczebnikami powyżej 10 i niekończącymi się na 4] → ka 日, → hi / Hi 日

nigiri 握り [M] zawartość: tyle, ile można nabrać w dłoń jednej ręki, „garść” → AKU 握, → tsukami 掴み

NIN 人 [KA] ludzie; obiekty wyglądające jak ludzie: lalki, roboty w kształcie ludzi; inteligentne formy życia przedstawiane na kształt ludzi; postacie fantastyczne wyobrażane na kształt ludzki: rusałki, krasnoludki, anioły [uwaga: kategoryzator ten łączy się ze wszystkimi liczebnikami za wyjątkiem liczebnika *jeden* i liczebnika *dwa*] → ri 人, → MEI 名, → MEISAMA 名様, → kata / KATA 方, → ZU 頭, → MAI 枚, → TEN 纏

NINGETSU 入月 [DU] praca wykonana w ciągu takiej liczby miesięcy, jaką określa liczebnik

NINJI 人時 [DU] praca wykonana w ciągu takiej liczby godzin, jaką określa liczebnik, roboczogodzina

NINKU 人工 [DU] praca wykonana przez liczbę ludzi określoną liczebnikiem

NINMAE 人前 [ED] dania, porcje jedzenia przygotowywane dla określonej przez liczebnik liczby (dorosłych) ludzi (np. *ichininmae* 一人前 ‘porcja dla jednej osoby’, *nininmae* 二人前 ‘porcja dla dwóch osób’)

no 幅・布 [DF] DŁUGOŚĆ: miara krawiecka; [DU] powierzchnia: materac japoński *futon* 布団

NŌ 能 [KD] umiejętności, (ludzkie) talenty

NOTTO ノット [DF] PRĘDKOŚĆ

Ō 泓 [KA] L większe zamknięte rozlewiska wodne: duże stawy, jeziora

ôgi 扇 [KP] obiekty posiadające część do zamykania (którą można je zamknąć): pudełka z pokrywką, okiennice, parawany → SEN 扇

oke 桶 [N] balie, beczki; [M] zawartość: balie, beczki

ON 音 [N] dźwięki

ONSU オンス [DF] MASA

ori / ORI 折 [KT] składane pudełka (najczęściej *bentô* 弁当); [KT] kartki papieru japońskiego

pakku / PAKKU / pakku パック [M] zawartość: wszelkiego rodzaju opakowania (szczelnie) zamknięte → fukuro 袋; [CD] talie kart do gry

PÂSENTO パーセント [EM] setna część całości; procent (%) → BU 分, → WARI 割

PÊJI ページ [N] stronicy książek, gazet, czasopism → YÔ 葉, → CHÔ 丁; [EO] kolejne stronicy w książkach, gazetach lub czasopismach

PIKURU ピクル [DU] masa: dawna malajska jednostka masy towarów używana na statkach handlowych (ok. 60 kg)

PIKUSERU ピクセル [DF] ROZDZIELCZOŚĆ EKRANU → GASO 画素

PĪSU / pīsu / pīsu ピース [DS] odcięte kawałki (np. tortu); [DS] (tylko z liczebnikami ksenojapońskimi) części stroju, ubioru, na który składa się tyle elementów, ile określa liczebnik (strój jednoczęściowy, dwuczęściowy itd.)

POINTO / pointo ポイント [EP] punkty (np. na testach, egzaminach) → TEN¹ 点; [EP] wielkość czcionek; [EP] na wykresach, schematach: różnice między wartościami: punkty

PONDO ポンド [DF] MASA

RAUNDO / raundo ラウンド [EO] w grach (planszowych, karcianych): kolejka; [EO] w sporcie: kolejne rundy (zawodów, np. bokserskich)

REI 嶺 [KA] łańcuchy bardzo wysokich gór → HŌ 峰

REI 礼 [V] religijne odwiedziny wyznawców w świątyni buddyjskiej

REN¹ 連 [CU] przedmioty powiązane z sobą za pomocą np. nici, sznurka, przedmioty nanizane np. na nitkę, sznurek: korale, naszyjniki, różańce, kiełbasy, parówki; [KA] wstęgi dzianiny znacznej długości; przedmioty robione na drutach; [KA] jastrzębie używane do polowań → moto 本

REN² 連 [CD] 1000 arkuszy papieru

REN³ 連 [I] kategoryzatorowy morfem infiksalny wnoszący znaczenie ciągłości, powtarzalności, seryjności: „z rzędu”, „pod rząd”, np. *gorenshô* 五連勝 ‘pięć zwycięstw z rzędu (pięć zwycięstw i żadnej porażki)’

RĒSU / rēsu / rēsu レース [N] w sporcie: biegi, gonitwy, wyścigi

RETSU 列 [KA] rzędy (np. w kinie, teatrze); kolumny (np. wojsk); kolumny w tabeli

ri 人 [KA] ludzie [uwaga: kategoryzator łączący się współcześnie tylko z liczebnikami ‘jeden’ jako 一人 *hitori* ‘jeden (człowiek)’ oraz ‘dwa’ jako 二人 *futari* ‘dwoje (ludzi)’] → NIN 人

RI 里 [DF] DŁUGOŚĆ; [KA] jednostka podziału administracyjnego: obszar o w miarę zwartej zabudowie obejmującej co najmniej 50 gospodarstw: „osada”

RIN 厘 [DF] DŁUGOŚĆ; [DF] MASA; [DF] WALUTA

RIN 輪 [KS] koła pojazdów; [KS] koła, kręgi, pierścienie; [KA] (kwitnące) kwiaty → HON¹ 本; [KS] wieńce kwiatów

RIN 鱗 [KA] rybie łuski; [KA] L ryby

RITTORU リットル [DF] OBJĘTOŚĆ

RŌ 浪 [V] nieudane próby zdania egzaminów wstępnych na studia, po których kandydat przez cały rok przygotowuje się do kolejnego podejścia

RŌRU / rōru / rōru ロール [KT] rolki papieru (np. toaletowego) → maki 巻き

ROSEN 路線 [N] linie kolejowe lub autobusowe → HON¹ 本

RUI 塁 [N] w baseballu: bazy zdobywane przez zawodników → bēsu ベース

RYÔ 領 [KA] zbroja, części zbroi (prototyp: części ubioru chroniące głowę i szyję);
 [KA] tradycyjne stroje japońskie (szaty) posiadające kołnierz: *haori* 羽織,
jūnihitoe 十二単, szaty mnichów buddyjskich *kesa* 袈裟 → *kudari* 領・襲

RYÔ¹ 両 [DF] MASA

RYÔ² 両 [KA] pary kół na jednej osi lub pojazdy kołowe posiadające osie:
 wozy, wagony kolejowe → *DAI* 台

RYŪ 流・流 [KA] przedmioty powiewające na wietrze: flagi, proporce, cho-
 ragwie → *nagare* 流れ

RYŪ 粒 [KS] drobne przedmioty o w miarę okrągłych kształtach: ziarenka,
 nasionka → *tsubu* 粒

SA 差 [EP] różnica punktowa między wynikami poszczególnych uczestników
 startujących w zawodach lub biorących udział w testach egzaminacyjnych

sage 提げ [KA] naczynia do przechowywania sake: *tokuri* 德利, *chôshi* 銚子

SAI 彩 [KA] L kolory → *iro* 色, → *SHOKU* 色

SAI 才 [DF] OBJĘTOŚĆ → *KOKU* 石; [DF] OBJĘTOŚĆ; [DF] POWIERZCHNIA
 standardowa dywanu; [DF] POWIERZCHNIA mozaiki; [ET] wiek ludzki
 [uwaga: enumerator używany jako zastępnik ideogramu *SAI* 歳, szczególnie
 przy podawaniu wieku ludzi młodych] → *SAI* 歳, → *tsu* っ・個・箇

SAI 歳 [ET] wiek ludzki [uwaga: enumerator często zastępowany w zapisie
 znakiem 才, posiadającym to samo odczytanie sinojapońskie] → *SAI* 才, →
tsu っ・個・箇; [EO] kolejne rocznice → *SHŪNEN* 周年

SAI 菜 [KA] dodatki do porcji ryżu składające się na tradycyjny posiłek japoń-
 ski

saji 匙 [M] zawartość: tyle, ile zmieści się na łyżce, „łyżka”

saka 尺 [DF] patrz → *SHAKU* 尺

saku さく [DS] pokrojone kawałki ryb (np. tuńczyków) przygotowane do
 przyrządzenia *sashimi* → *koro* 両・塊

SAKU 作 [KA] dzieła literackie lub filmowe → *SAKUHIN* / *sakuhin* 作品

SAKUHIN / *sakuhin* 作品 [N] dzieła literackie lub filmowe → *SAKU* 作

SAN 山 [KA] regiony górskie (szczególnie piękne krajobrazowo) → *yama* 山;
 [KA] świątynie buddyjskie położone wysoko w górach → *JI* 寺

sao 竿 [N] drzewce, drewniane drągi → *HON*¹ 本; [KP] meble wyposażone
 dawniej w specjalne obręcze, dzięki którym można było je przenosić za po-
 mocą drewnianych drągów: szafy, komody; [KP] chorągwie zawieszane na
 drzewcach; [KP] pranie suszone (wywieszzone do suszenia, np. na drągach);
 [KA] słodczyce japońskie, np. *yôkan* 羊羹, *suhami* 州浜; [KP] tradycyjny
 instrument strunowy *shamisen* 三味線

sara 皿・盤 [M] zawartość: dania podawane na oddzielnych talerzach →
HIN 品; [KA] szale używane do przeprowadzania doświadczeń

sashi 刺し [V] liczba ukłuć igły, dźgnięć nożem, pchnięć sztyltem

sashi 差し [KA] liczba wykonywanych w trakcie jednego pokazu (w repertu-
 arze, w ceremonii) tradycyjnych tańców japońskich

SATSU 冊 [KA] obiekty złożone z pozszywanych z jednego boku kartek: książki, czasopisma, słowniki, notesy, zeszyty → BU 部

SATSU 札 [KA] L przedmioty wykonane z papieru, na których został utrwalony tekst: kartki, etykiety, dokumenty, listy, książki

saya 英 [N] łupinki roślin strączkowych, łupinki po orzeszkach ziemnych

SE 畝 [DF] POWIERZCHNIA

SE 背 [KA] siodła

SEI 世 [EO] kolejny władca, król, papież o imieniu przybieranym za poprzednikami; [EO] kolejne pokolenie; [DU] odcinek czasu: tyle, ile trwa życie ludzkie

SEI 声 [KA] liczba wydawanych odgłosów, dźwięków; [KA] melodie; [KA] tony (języków tonalnych, np. języka chińskiego, tajskiego, birmańskiego i in.)

SEI 星 [KA] obiekty świetlne, które po wystrzeleniu opadają na ziemię: race sygnalizacyjne, fajerwerki

SEIKI 世紀 [DF] ODCINEK CZASU: stulecia

SEKI 席 [KA] miejsca (w restauracjach, lokalach); [KA] zebrania, spotkania; [KA] przedstawienia *rakugo* 落語; [EP] zajęte (uzyskane) miejsca w konkursach, zawodach

SEKI 石 [KA] w wyrażeniach idiomatycznych: kamienie; [KA] pojemniki do rozcierania tuszu (w kaligrafii wschodnioazjatyckiej) *suzuri* 硯; [KA] kamienie używane w zegarkach; [KA] tranzystory w urządzeniach elektronicznych

SEKI 関 [KA] L punkty celne (na granicy), roгатki

SEKI 隻 [DS] pojedyncze części składanych parawanów; [KP] † obiekty posiadające lub wyposażone w pióra bądź łuski: strzały, ptaki, ryby; [KA] wszelkie statki, okręty, łodzie → SŌ 艘, → TEI 艇, → SHŪ 舟

SEKI 齣 [KA] paragrafy tekstu → KOMA / koma 齣

SEN 戦 [KA] potyczki, starcia (wojsk, oddziałów); [KA] zawody sportowe

SEN 扇 [KP] obiekty dające się zamykać lub składać, wyposażone np. w składane drzwiczki, przykrywkę, zasuwę: pudełka z pokrywką, okiennice, parawany → ōgi 扇

SEN 泉 [KA] L źródła, źródelka

SEN 線 [KD] linie (w matematyce) → HON¹ 本; [KD] linie podziału; [KD] linie kolejowe (państwowe lub prywatne)

SEN 銭 [DF] WALUTA

SENCHIMĒTORU センチメートル [DF] DŁUGOŚĆ

SENDAN 船団 [N] flotylle okrętów, eskadry

SETAI / setai 世帯 [N] mieszkania, gospodarstwa domowe ujmowane jako zbiór zamieszkujących je ludzi, rodzina, gospodarstwo domowe → KO 戸

SETSU 節 [DS] części tekstu pisanego bądź utworu muzycznego; [DU] odcinek czasu: sezony w rozgrywkach piłkarskich bądź zawodach baseballowych

SETSU 説 [KA] teorie, hipotezy, wyjaśnienia zjawisk

SHA 社 [KA] chramy shintoistyczne; [KA] firmy
SHA 者 [KA] osoby, których dotyczy dana sprawa; [KA] zawodnicy w baseballu
SHA 車 [KA] pojazdy przeznaczone do przewozu towarów: wagony towarowe, wozy ciągnięte przez zwierzęta, miejsca, w których w pojazdach przewożone są bagaże: bagażniki; [M] zawartość: ładunek pojazdu, to, co załadowano na pojazd / do pojazdu
SHAKU 勾 [DF] OBJĘTOŚĆ; [DF] POWIERZCHNIA; [DU] długość: dziesiąta część jednej odległości górskiej → GŌ 合
SHAKU 尺 [DF] DŁUGOŚĆ → JIN 尋
SHAKU 隻 patrz → SEKI 隻
SHI 指 [KA] palce u rąk (kategoryzator używany wyłącznie w wyrażeniach idiomatycznych)
SHI 枝 [KS] obiekty podłużne: miecze → HON¹ 本; [DF] WALUTA
SHI 齒 [KA] zęby wymagające leczenia (kategoryzator używany przez lekarzy stomatologów)
SHI 紙 [KA] gazety jako zinstytucjonalizowany gatunek komunikacji społecznej
SHI 誌 [KA] czasopisma jako zinstytucjonalizowany gatunek komunikacji społecznej
SHIAI / **shiai** 試合 [N] zawody sportowe → GĒMU / gĒmu / gĒmu ゲーム
shime 締め [CU] przedmioty związane, powiązane (w paczki): szczególnie papier, tkaniny jedwabne
SHIN 針 [KA] P szwy chirurgiczne (zakładane pacjentom); → hari 針
shina 品 [G] przedmioty przeznaczone na sprzedaż traktowane jako pozycje zapisane na liście, w katalogu produktów → HIN 品, → TEN² 点
SHINTŌ 親等 [EP] stopnie powinowactwa w rodzinie
shio 入 [V] liczba zanurzeń danego obiektu (najczęściej tkaniny) w barwniku
shiri 尻 [KA] lotki (pióra) strzał
SHITSU 室 [KA] pokoje → ma 間; [KA] pokoje zajmowane przez gości w hotelach, zajazdach, schroniskach
shizuku 雫・滴 [DS] substancja płynna (woda, deszcz) widziana jako krople spadające z góry; [DS] łyzy obserwowane jako krople na twarzy; [DS] substancja płynna (rosa, woda) widziana jako krople osadzające się na jakiejś powierzchni
SHŌ 升 [DF] OBJĘTOŚĆ
SHŌ 床 [KA] miejsca przygotowane i przeznaczone do spania, posłania → DAI 台; [KA] łóżka szpitalne → toko 床,; [KA] tratwy → toko 床; [KA] protezy zębowe
SHŌ 勝 [V] liczba wygranych pod rząd meczów, spotkań, rozgrywek sportowych
SHOKU 色 [KA] kolory → iro 色, → KARĀ / karā カラー

SHU 炷 [KA] † wypalone kadzidła; [KA] L kadzidła, kadzidelka → HON¹ 本;
 [KA] knoty (lamp, świec)
SHU 種 [N] gatunki, rodzaje, odmiany wszelkich obiektów → SHURUI / shurui
 種類
SHU 首 [KA] utwory poetyckie z gatunku *kanshi* 漢詩 ‘poematy chińskie’,
waka 和歌 ‘poematy japońskie’ → KU 句
SHU 銖 [DF] MASA
SHU 株 [KA] całe rośliny wraz z korzeniami → kabu¹ 株
SHŪ 舟 [KA] L czółna, łodzie, okręty, statki → SEKI 隻, → SŌ 艘, → TEI 艇
SHŪ 周 [EO] liczba okrążeń, obrotów → mawari 回り · 廻り · 周り
SHŪ 週 [DF] ODCINEK CZASU: tydzień → SHŪKAN 週間
SHŪKAN 週間 [DF] ODCINEK CZASU: tydzień → SHŪ 週
SHUKU 宿 [V] noclegi w hotelach, domach wycieczkowych, schroniskach,
 gospodach → HAKU 泊
SHUMOKU / shumoku 種目 [KA] dyscypliny sportowe
SHŪNEN 周年 [EO] kolejne (okrągłe) rocznice → SAI 歳
SHURUI / shurui 種類 [Q] gatunki, rodzaje, odmiany wszelkich obiektów →
 SHU 種
SŌ 双 [CD] obiekty występujące jako uzupełniające się pary (najczęściej)
 przedni–tylny, prawy–lewy): rękawiczki, skarpety, parawany dwuczęściowe
SŌ 層 [DS] warstwy (np. ziemi) → kasane 重ね · 襲; [EP] piętra budynków →
 KAI 階
SŌ 槍 [V] w sporcie: liczba rzutów oszczepem
SŌ 槽 [KA] większe pojemniki napełniane wodą: cysterny, wanny, bębny pra-
 lek automatycznych
SŌ 艘 [KA] mniejsze łodzie o charakterystycznym wydłużonym kształcie:
 kajaki, czółna, łódki → SEKI 隻, → TEI 艇, → SHŪ 舟
SOKU 則 [KA] artykuły, normy, postanowienia, zasady, reguły w różnego ro-
 dzaju kodeksach
SOKU 息 [KA] oddechy
SOKU 束 [CD] komplety 200 kart papieru *hanshi* 半紙; [M] zawartość: tyle
 kłosów ryżowych ile można objąć jedną ręką, „naręczę” → WA 把; [CD]
 100 złowionych ryb; [CD] komplety 20 strzał; [DU] długość: średnia dłu-
 gość strzały; [KA] koki włosów
SOKU 足 [KF] obiekty zakładane na nogi, takie, które okrywają przynajmniej
 całe stopy i występują zawsze parami: skarpety, rajstopy, buty, sandały,
 skarpety japońskie *tabi* 足袋, kozaki; [KA] suszone kalmary → HAI 杯; [V]
 liczba kopnięć piłki; [V] liczba skoków pary zawodników z jedną nogą
 przywiązaną do nogi partnera lub partnerki (w popularnej japońskiej zabawie
 zespołowej)
SOKU 速 [EO] kolejne biegi w samochodach
SON 尊 [KF] obiekty, którym ze względów religijnych należy jest szacunek:
 wizerunki Buddy, kamienne posągi Buddy

sonae 具 [CU] przedmioty widziane jako komplety, zawierające pełne wyposażenie → GU 具

soroi 揃い [CU] komplety, zestawy: pościel, sztucce, zastawy stołowe → GU 具, → yosoi 装い, → kumi / KUMI 組

sue 据え [KT] cięższe obiekty (w wyposażeniu domu, gospodarstwa domowego), z których korzysta się, gdy są odpowiednio solidnie przytwierdzone do podłoża lub unieruchomione z powodu wielkiego ciężaru własnego i zazwyczaj nie bywają przesuwane: wanny, sedesy, stępy → KI 基

SUI 錘 [KA] wrzeczona

suji 筋 [KS] zjawiska przybierające postać wydłużoną i wąską, z natury nie-trwałe, często pojawiające się z przerwami: promienie słoneczne, dym z kominu, race, ciekące łzy → JŌ 条, → HON¹ 本; [KS] zmarszczki; [KS] włosy; [KS] liny, sznury; [KS] pasy; [DF] † WALUTA

sukui 掬い [M] zawartość: wszelkie obiekty pozwalające nabrać płyn, np. łyżki, chochle, filiżanki → KIKU 掬

SUN 寸 [DF] DŁUGOŚĆ

SURI 刷 [KT] liczba wykonanych wydruków; liczba wydań książek (w wersji niezmienionej) → HAN 版

taba 束 [CU] obiekty powiązane z sobą, tworzące pęczki: warzywa, kwiaty, chrust, zrolowane, pozwijane i związane gazety

tabi 度 [V] uniwersalny enumerator określający krotność danej czynności (częstotliwość wykonanej czynności) → DO¹ 度, → KAI 回

TAI 体 [KA] kamienne posągi świętych (szczególnie Buddy) → kashira 頭, → KU 軀; [AS] obiekty nieożywione wykonane na kształt człowieka: lalki, bałwany śnieżne, figurki *haniwa* 埴輪; [KA] zwłoki osób o nieustalonej tożsamości (bądź których tożsamość nie ma znaczenia), padłe zwierzęta, martwe ciała

TAI 袋 [M] zawartość: worki; [DF] MASA cement

TAI 隊 [KD] oddziały (wojskowe), karawany, uformowane grupy ludzi

TAKU 卓 [KA] stoły, stoliki; [EO] numeracja stolików w lokalach, restauracjach

tama 玉 [KS] owoce, warzywa o w miarę regularnym kształcie kuli: pomidory, brzoskwinie, główki kapusty, sałaty; [KS] obiekty nitkowate zbite w kłęby: motki wełny, włóczki, poskręcane w kłęby makarony; [DF] DŁUGOŚĆ

TAN 反 [KA] P rodzaj sieci rybackich zaciąganych w wodzie pionowo; [KA] P żagle

TAN 反・段 [DF] POWIERZCHNIA (miary krawieckie); [DF] DŁUGOŚĆ

TAN 担 [DU] masa: ładunek, bagaż przenoszony na ramionach; [DF] MASA

tana 棚 [DF] OBJĘTOŚĆ

TAN'I 単位 [EP] punkty uzyskiwane na uczelni za zaliczenie wyznaczonych zajęć akademickich

tarashi 垂らし [DU] objętość: tyle płynu, ile wypłynie (skapnie) przy jednym delikatnym przechyleniu naczynia, „kapka”, „odrobina”

tare 垂れ [KT] obiekty zawieszane i zwisające: firany, zasłonki, kurtyny (zawieszane od góry), żaluzje, moskitiery

tari 人 [KA] patrz → ri 人

taru 樽 [N] beczki; [M] zawartość: jedna beczka od sake → DA 駄; [DF] MASA TATE 立て [V] liczba przegranych pod rząd meczów, spotkań, rozgrywek sportowych → HAI 敗

Te / te 手 [V] (w sztukach walki) konkretny ruch, posunięcie, pchnięcie, rzut itd.; (w grach planszowych) ruch (np. pionkiem) → CHAKU 着; [N] brakujące ręce do pracy

TEI 幀 [KA] *kakejiku* (wywieszane w domach japońskich kaligrafie) → FUKU 幅

TEI 挺 patrz → CHŌ 挺

TEI 艇 [KA] długie, proste łodzie: czółna; łódki; kajaki, jachty → SEKI 隻, → SŌ 艘, → SHŪ 舟

TEI 蹄 [KA] kopyta; [KA] zwierzęta kopytne: konie, jelenie, dziki, kozice → TŌ 頭

TEI 邸 [KA] okazałe (wielkie i bogate) rezydencje, mieszkania, wille, domki letniskowe

TEKI 滴 [KA] spadające krople → TEN¹ 点; [DU] objętość: kropla (odmierzana np. pipetką, wyciskana z tubki); [DU] objętość: kropla lekarstwa (np. gdy odmierza się krople do oczu)

TEN 店 [KA] sklepy, sklepiki → KEN 軒, → TENPO / tenpo 店舗, → KŌ 行

TEN 纏 [KA] ludzie z nosidłami na ramionach, tragarze → NIN 人

TEN¹ 点 [EP] liczba zdobytych punktów (na zawodach, egzaminach, testach itp.) → POINTO / pointo ポイント; [KA] spadające krople → TEKI 滴

TEN² 点 [N] punkty; [KA] wsporniki; [G] kategoryzator ogólny umożliwiający łączne liczenie przedmiotów należących do najróżniejszych klas: „przedmiot” → AITEMU / aitemu / aitemu アイテム, → HIN 品, → shina 品; [KD] przedmioty, które w swej nazwie zawierają sufiks *-hin* -品: *shōkohin* 証拠品 ‘dowód rzeczowy’, *tōnanhin* 盗難品 ‘rzeczy zrabowane’, *senrihin* 戦利品 ‘łupy wojenne’ itd.; [G] eksponowane lub kolekcjonowane, nabywane, katalogowane dzieła sztuki: utwory literackie, utwory muzyczne, rzeźby, obrazy; [KA] tabele, wykresy → ZU 図

TENPO / tenpo 店舗 [KA] sklepy, sklepiki → KEN 軒, → TEN 店, → KŌ 行

TETSU 跌 [V] potknięcia, porażki, niepowodzenia

TO 斗 [DF] OBJĘTOŚĆ

TŌ 塔 [KA] L stupy, pagody → Ki 基

TŌ 套 [KA] specjalne okładki na książki japońskie

TŌ 島 [KA] L wyspy

TŌ 投 [V] (w czasie zawodów sportowych) rzuty kulą, oszczepem, dyskiem; [V] zarzucenia wędki do wody

TŌ 棟 [KA] budynki i pomieszczenia niezamieszkałe przez człowieka: magazyny, garaże, szopy, składy materiałów → mune 棟, → KEN 軒; [KA] (w transakcjach handlowych) sprzedawane bądź wynajmowane mieszkania;

- [KP] obiekty wybudowane z żelbetonu (w których wygładzie beton zwraca na siebie uwagę)
- Tô** 湯 [KA] uzdrowiska, gorące źródła
- Tô** 灯 [KP] obiekty świecące, emitujące światło: lampy, latarki, latarnie, światła samochodowe, żarówki, świetliki (robaczki świętojańskie)
- Tô** 盗 [KA] L (w baseballu) bazy zdobyte przez zawodników którejs z drużyn
- Tô** 等 [EO] kolejne rangi
- Tô** 筒 [M] zawartość: strzykawki
- Tô** 統 [KA] (w rybołówstwie) nieruchome sieci zastawiane w danym akwenie
- Tô** 頭 [KA] (potocznie) większe zwierzęta (prototyp: duże zwierzęta gospodarskie, których jeden człowiek nie jest w stanie podnieść sam oraz zwierzęta dzikie stanowiące zagrożenie dla człowieka): konie, krowy, większe psy, słonie, wieloryby, wilki, dziki, krokodyle, jaszczurki, węże → HIKI 匹, → WA 羽, → TEI 蹄; [KA] (specjalistycznie w zoologii) wszelkie gatunki zwierząt; [KA] rzadkie okazy zwierząt (również okazy martwe w kolekcjach np. entomologów)
- TOKI** / toki 時 [DU] odcinek czasu: dawna jednostka miary czasu odpowiadająca współcześnie ok. dwóm godzinom → JI 時
- toko** 床 [KA] łóżka, łóża → SHÔ 床, → DAI 台; [KA] tratwy → SHÔ 床
- tokoro** 所・処 [KA] różnego rodzaju miejsca → KASHO 箇所
- TOMAE** 戸前 [KA] składy, magazyny, spichlerze
- TON** トン・噸・飈 [DF] MASA
- toori** / **TOORI** 通り [KA] metody, sposoby (wykonania jakiejś czynności)
- tooshi** 通し [EO] kolejne przejścia papieru przez maszynę drukarską
- tose** 年・歳 [ET] L wiek ludzki
- tsu** つ・個・箇 [G] kategoryzator generalizujący (nadrzędny) służący do liczenia wszelkiego rodzaju obiektów nieżywotnych, może także zastępować inny (właściwy dla jakiegoś obiektu) kategoryzator, w przypadku gdy mówiący nie potrafi bądź nie chce go sobie przypomnieć: obiekty i pojęcia abstrakcyjne: możliwości, zagadki, wybory; cienie; mniejsze obiekty o nieregularnych kształtach: szklanki, kulki ryżowe → KO 個; [G] różnego rodzaju przedmioty liczone podczas odczytywania z listy; [ET] wiek: rok, roczek, latka (najczęściej odnosi się do wieku dzieci) [uwaga: kategoryzator ten łączy się tylko z liczebnikami rodzinnymi z zakresu od 1 do 9] → SAI 才, → SAI 歳
- Tsû** 通 [KA] wiadomości przekazywane w najróżniejszy sposób: poprzez pocztę: listy, kartki pocztowe, widokówki; poprzez zapiski: teksty pisane, testamenty, notatki; telegramy; poprzez internet: maile; poprzez telefaksy: faksy → KEN 件; [KA] odpowiedzi na ogłoszenia; odpowiedzi w ankietach; [KA] ważne dokumenty: dowody, paszporty, prawa jazdy, książeczki czekowe
- tsubo** 坪 [DF] POWIERZCHNIA
- tsubo** 壺 [M] zawartość: słoje, słoiki, dzbany
- tsubu** 粒 [KS] drobne przedmioty o w miarę okrągłych kształtach, ziarenka; mniejsze owoce wielkości kciuka: truskawki, orzechy, owoce winorośli, wi-

śnie → RYŪ 粒; [M] zawartość: tyle, ile można ugryźć i zjeść za jednym razem: „kęs”; [KS] drogocenne kamienie: diamenty, perły; [KS] tabletki → JŌ 錠; [KS] krople → TEKI 滴
 tsugai 番 [CD] pary zwierząt (samiec i samica), szczególnie kaczek lub bocianów
 TSUI 対 [CD] przedmioty występujące zwykle razem, tworzące parę: parawany, stroiki noworoczne
 tsuka 束 [DU] długość: cztery palce (ok. 8 cm); [M] zawartość: dziesięć
 WA 把 → WA 把
 tsukami 掴み [M] zawartość: tyle, ile można wziąć jedną ręką, „garść” → AKU 握, → nigiri 握^り
 tsuki 月 [DF] ODCINEK CZASU: miesiąc w kalendarzu księżycowym → GATSU 月, → GETSU 月
 tsumami 摘み [M] zawartość: tyle, ile podnosi się (nabiera) dwoma lub trzema palcami: „szczypta”
 tsutsu 筒 [KS] przedmioty, pojemniki w kształcie walcowatym
 tsutsumi 包み [KM] opakowania, przedmioty opakowane: prezenty, ciastka → HŌ 包; [KM] pieniądze wręczone w kopertach
 tsuzuri 綴り [CU] pojedyncze sztuki połączonych w bloczki kuponów, kwitków, biletów, znaczków
 U 宇 [KA] miejsca kultu (w shintō i buddyzmie): chramy shintoistyczne, pawilony w świątyniach buddyjskich; [KA] dachy
 WA 把 [M] zawartość: tyle, ile można objąć (nabrać) jedną dłonią, „garść” → SOKU 束, → tsuka 束
 WA 羽 [KA] ptaki oraz zwierzęta bardzo do nich podobne (nietoperze, pingwiny) → YOKU 翼; [KA] zające, króliki
 WA 話 [KD] przekazy, które w swej nazwie zawierają sufiks -wa- 話: *minwa* 民話 ‘przekazy ludowe’, *shinwa* 神話 ‘mit’, *setsuwa* 説話 ‘opowiadka’, *taiwa* 対話 ‘dialog’; [KA] opowiadania, rozmowy
 WĀDO / wādo ワード [KA] wyrazy, słówka (kategoryzator używany głównie w odniesieniu do słownictwa obcojęzycznego, szczególnie angielskiego, podczas nauki języka obcego czy pisania wypracowań w języku obcym)
 WAKU / waku 枠 [N] ramy, ramki, obramowania; [EO] kolejne numery bramek dla koni na gonitwach
 wan 碗 [M] zawartość: miseczki do ryżu
 WARI 割 [EM] dziesiąta część całości (10%) → PĀSENTO パーセント, → BU 分
 YA 夜 [KA] L noce
 YĀDO ヤード [DF] DŁUGOŚĆ
 yama 山 [N] góry → SAN 山; [M] obiekty nałożone na talerz, półmisek itp. tworzące kupkę → mori 盛
 yo 夜 [KA] patrz → YA 夜
 YŌ 腰 [KA] japońskie tradycyjne szarawary *hakama* 袴 → koshi 腰
 YŌ 葉 [KS] obiekty cienkie i płaskie, na tyle małe, że można je wziąć do ręki,

i których nie można składać (prototyp: liść drzewa): zdjęcia, kartki pocztowe, widokówki, liście → MAI 枚; [KA] strony książek → PÊJI ページ; [KA] kurz, pył; [KA] małe łódki kołysane przez fale (prototyp: liść unoszący się na wodzie)

YOKU 翼 [KA] L ptaki → WA 羽

yoroi 度 [V] uniwersalny enumerator określający krotność danej czynności (częstotliwość wykonanej czynności) → DO¹ 度

yoroi 具 [KF] istotne elementy jakiegoś wyposażenia: strzały, pojemniki do rozcierania tuszu *suzuri* 硯, skrzynie na ubrania, parawany, podstawki domowych ołtarzyków buddyjskich *zushi* 厨子, narzędzia do pracy → GU 具, → yosoi 装い

yosoi 装い [CU] komplety ubiorów → yoroi 具; [KA] dania nakładane na talerz lub do miseczki → HAI 杯

yu 湯 [KA] patrz → TÔ 湯

yui 結い [DF] WALUTA → MON 文

yunitto / yunitto / YUNITTO ユニット [DS] jednostki składowe obiektu

ZA 座 [KA] posągi przedstawiające siedzącego Buddę; [KA] chramy shintoistyczne; [KA] wysokie góry; [KA] melorecytacje *kagura* 神楽; [KA] trupy teatralne, trupy artystów odgrywających stare przedstawienia japońskie; [KA] gwiazdozbiory, konstelacje, grupy gwiazd; [KA] miejsca dla pasażerów w samolocie

ZEN 前 [KA] niektóre meble: biurka, fotele, ołtarzyki; [KA] świątynie shintoistyczne

ZEN 膳 [M] zawartość: miseczki (głównie ryż jako podstawa posiłku); [CD] pary pałeczek używanych do jedzenia

ZETSU 絶 [DS] części utworów poezji klasycznocchińskiej

ZOKU 粟 [DF] OBJĘTOŚĆ

ZU 図 [KA] wykresy, tabele, rysunki, ilustracje (w tekstach, książkach) → TEN² 点

ZU 頭 [KA] † ludzie → NIN 人

ANEKS II

LISTA USTANDARYZOWANYCH JEDNOSTEK MIARY W JĘZYKU JAPOŃSKIM

Aneks ten zawiera enumeratory funkcjonujące w języku japońskim jako ustandaryzowane jednostki miary (oznaczone w Aneksie I symbolem DF). Lista podanych tu enumeratorów została podzielona na trzy części obejmujące tradycyjne japońskie jednostki miary, jednostki zapożyczone z systemu brytyjskiego oraz jednostki zapożyczone z systemu międzynarodowego. W obrębie każdej z tych części poszczególne jednostki zostały uporządkowane według wymiaru fizycznego, do którego się odnoszą. Dla każdej jednostki podaje się jej przelicznik w jednostkach niższego rzędu oraz przelicznik w systemie międzynarodowym. Jednocześnie zachowana została tutaj konwencja sygnalizowania typu łączliwości z liczebnikami szeregu sinojapońskiego (KAPITALIKI), szeregu rodzimego japońskiego (małe litery) oraz szeregu anglojapońskiego (małe litery z podkreśleniem).

JEDNOSTKI JAPOŃSKIE

DŁUGOŚĆ

1 MÔ 毛	(ok. 30,3 µm)		
1 RIN 厘	(ok. 0,303 mm)	=	10 MÔ 毛
1 BU 分	(ok. 3,03 mm)	=	10 RIN 厘
1 SUN 寸	(ok. 3,03 cm)	=	10 BU 分
1 no 幅・布	(ok. 2,424 dm)	=	8 SUN 寸
1 SHAKU 尺 ‘shaku’	(ok. 0,303 dm)	=	10 SUN 寸
1 JIN 尋	(ok. 1,515 m)	=	5 SHAKU 尺
1 BU 步	(ok. 1,818 m)	=	6 SHAKU 尺
1 KEN 間	(ok. 1,818 m)	=	6 SHAKU 尺
1 tama 玉	(ok. 1,9392 m)	=	6 SHAKU 尺 + 4 SUN 寸
1 KYŪ 弓	(ok. 2,424 m)	=	8 SHAKU 尺
1 JŌ 丈	(ok. 3,03 m)	=	10 SHAKU 尺
1 kida / KIDA 段・常	(ok. 3,939 m)	=	1 JŌ 丈 + 3 SHAKU 尺
1 TAN 反・段	(ok. 10,908 m)	=	6 KEN 間
1 CHŌ 町	(ok. 109,08 m)	=	10 TAN 反・段
1 Ri 里	(ok. 3,927 km)	=	36 CHŌ 町

POWIERZCHNIA

SHAKU 勺	(ok. 3,3056 dm ²)		
1 GŌ 合	(ok. 33056 dm ²)	=	10 SHAKU 勺

1 tsubo 坪	(ok. 3,3056 m ²)	=	10 GÔ 合
1 BU 歩	(ok. 3,3056 m ²)	=	10 GÔ 合
1 koma 小間	(ok. 66,1133 m ²)	=	20 tsubo 坪
1 SE 畝	(ok. 99,17 m ²)	=	30 tsubo 坪
1 HO 畝	(ok. 793,344 m ²)	=	240 BU 歩
1 TAN 反・段	(ok. 991,7 m ²)	=	10 SE 畝
1 kida / KIDA 段・常	(ok. 991,7 m ²)	=	10 SE 畝
1 CHÔ 町	(ok. 9917 m ²)	=	10 TAN 反・段
1 JÔ 畳	(3 shaku × 6 shaku, ok. 1,6562 m ²)		
1 SAI 才	(ok. 92cm ²)		

OBJĘTOŚĆ

1 ZOKU 粟	(ok. 1,8039 μl)		
1 SHAKU 勺	(ok. 1,8039 cl)	=	10000 ZOKU 粟
1 GÔ 合	(ok. 1,8039 dl)	=	10 SHAKU 勺
1 SHÔ 升	(ok. 1,8039 l)	=	10 GÔ 合
1 To 斗	(ok. 18,039 l)	=	10 SHÔ 升
1 KOKU 石	(ok. 1,8039 hl)	=	10 To 斗
1 KO 個・箇	(1 shaku ³ , ok. 27,8181 l)		
1 kire 切れ	(10 shaku ³ , ok. 2,78181 hl)	=	10 KO 個・箇
1 SAI 才	(10 shaku ³ , ok. 2,78181 hl)	=	10 KO 個・箇
1 tana 棚	(100 shaku ³ , ok. 27,8181 hl)	=	10 SAI 才

MASA

1 MÔ 毛	(ok. 3,75 mg)		
1 RIN 厘	(ok. 37,5 mg)	=	10 MÔ 毛
1 FUN 分	(ok. 0,37 g)	=	10 RIN 厘
1 BU 分	(ok. 0,37 g)	=	10 RIN 厘
1 MONME 匁・文目	(ok. 3,75 g)	=	10 FUN 分
1 kire 切れ	(ok. 9,25 g)	=	25 FUN 分
1 RYÔ ¹ 両	(ok. 3,75 dag)	=	10 MONME 匁・文目
1 KIN 斤	(ok. 60 dag)	=	16 RYÔ ¹ 両
1 KAN 貫	(ok. 3,75 kg)	=	100 RYÔ ¹ 両
1 kata 肩	(ok. 56,25 kg)	=	15 KAN 貫
1 DA 駄	(ok. 135 kg)	=	36 KAN 貫

SZPULE NICI

1 BAN ² 番	(ok. 453,6 g)		
1 BANTE 番手	(ok. 453,6 g)	=	BAN ² 番
1 KATSU 括	(ok. 2,1 kg)		

ŁADUNEK STATKU

1 TAN 担 (ok. 60 kg)

ZŁOTO, SREBRO

1 SHU 銖

1 koro 両・塊 24 SHU 銖

CEMENT

1 TAI 袋 (ok. 25 kg)

1 taru 樽 (ok. 175 kg) = 7 TAI 袋

BRYŁY LODU

1 HON² 本 (ok. 180 kg)

WALUTA

1 KAKU 角

1 GEN 元 = 10 KAKU 角

1 MON 文

1 HIKI² 匹・疋 = 25 MON 文

1 SHI 枝 = 4 HIKI² 匹・疋

1 suji 筋 = 4 HIKI² 匹・疋

1 yui 結い = 4 HIKI² 匹・疋

1 KAN 貫 = 10 yui 結い

CZAS

1 KÔ 更 'straż nocna' (ok. 2 h)

1 tsuki 月 'miesiąc (księżycowy)'

1 Ki 季 'rok' = 12 tsuki 月

PRĘDKOŚĆ

1 kurumafun / KURUMAFUN 車分 (ok. 25 m/s)

INNE JEDNOSTKI

GRUBOŚĆ NICI

1 BANTE 番手 = 1 BAN² 番 (ok. 453,6 g)

JEDNOSTKI BRYTYJSKIE

DŁUGOŚĆ

1 INCHI インチ	‘cal’ (ok. 2,54 cm)		
1 FÎTO フィート	‘stopa’ (ok. 30,48 cm)	=	12 INCHI インチ
1 YÂDO ヤード	‘yard’ (ok. 91,44 cm)	=	3 FÎTO フィート
1 HARON ハロン	‘furlong’ (ok. 201,62 m)	=	220 YÂDO ヤード
1 MAIRU マイル	‘mila’ (ok. 1609,3 m)	=	8 HARON ハロン

POWIERZCHNIA

1 ÊKÂ エーカー	‘akr’ (ok. 0,4 ha)
------------	--------------------

OBJĘTOŚĆ

1 GARON ガロン	‘galon’ (ok. 4,546 l)
-------------	-----------------------

MASA

1 ONSU オンス	‘uncja’ (ok. 28,35 g)		
1 PONDO ポンド	‘funt’ (ok. 435,59 g)	=	16 ONSU オンス

JEDNOSTKI MIĘDZYNARODOWE

DŁUGOŚĆ

1 MIRIMÊTORU ミリメートル	‘milimetr’		
1 SENCHI(MÊTORU) センチ(メートル)	‘centymetr’	=	10 MIRIMÊTORU ミリメートル
1 MÊTORU メートル	‘metr’	=	100 SENCHI(MÊTORU) センチ(メートル)
1 KIROMÊTORU キロメートル	‘kilometr’	=	100 MÊTORU メートル
1 KAIRI 海里・漉	‘mila morska’ (1853,18 m)		

POWIERZCHNIA

1 ÂRU アール	‘ar’ (100 m ²)		
1 DEKÂRU デカル	‘dekar’ (1000 m ²)	=	10 ÂRU アール
1 HEKUTÂRU ヘクタール	‘hektar’ (10 000 m ²)	=	10 DEKÂRU デカル

OBJĘTOŚĆ

1 RITTORU リットル	‘litr’ (1 dm ³)		
1 kan 缶	‘baryłka’	=	18 RITTORU リットル

MASA

1 KARATTO カラット	‘karat’		
1 GURAMU グラム	‘gram’	=	5 KARATTO カラット
1 KIRO(GURAMU) キロ(グラム)	‘kilogram’	=	1000 GURAMU グラム
1 TON トン・噸・飴	‘tona’	=	1000 KIRO(GURAMU) キロ(グラム)

CZAS

1 BYÔ 秒	‘sekunda’		
1 FUN 分	‘minuta’	=	60 BYÔ 秒
1 JIKAN 時間	‘godzina’	=	60 FUN 分
1 NICHİ 日 (ka 日)	‘doba’	=	24 JIKAN 時間
1 SHŪKAN 週間 (SHŪ 週)	‘tydzień’	=	7 NICHİ 日 (ka 日)
1 KAGETSU 箇月 (ヶ月)	‘miesiąc’	=	28 / 29 / 30 / 31 NICHİ 日 (ka 日) (GETSU 月)
1 NEN 年	‘rok’	=	12 KAGETSU 箇月
1 DAI 代	‘dziesięciolecie’	=	10 NEN 年
1 SEIKI 世紀	‘stulecie’	=	10 DAI 代

WALUTA

JAPONIA

1 RIN 厘			
1 SEN 錢	‘sen’	=	1000 RIN 厘
1 EN 円	‘jen’	=	100 SEN 錢

CHINY

1 KAKU 角	‘jiao’		
1 GEN 元	‘juan’	=	10 KAKU 角

PRĘDKOŚĆ

1 NOTTO ノット	‘węzeł’	(1 mila morska / h)
-------------	---------	---------------------

INNE JEDNOSTKI

WIELKOŚĆ EKRANU

1 KATA 型	‘cal’
----------	-------

ROZDZIELCZOŚĆ EKRANU

1 GASO 画素	=	1 PIKUSERU ピクセル	‘piksel’
-----------	---	-----------------	----------

PROCENT ZAWARTOŚCI ŻŁOTA W METALU

1 KIN 金	=	1 KARATTO カラット	‘karat’
---------	---	----------------	---------

WIELKOŚĆ CZCIONEK

1 POINTO ポイント 'punkt'

POJEMNOŚĆ INFORMACYJNA

1 BITTO ビット 'bit'

1 BAITO バイト 'bajt' = 8 BITTO ビット

DŁUGOŚĆ TAŚMY FILMOWEJ

1 KAN 巻 'taśma filmowa' (305 m dla filmu 35mm
i 61 m dla filmu 8mm)

GRUBOŚĆ NICI

1 DENĪRU デニール 'denier' (450 m i 0,05 g nici)

WYKORZYSTANA LITERATURA

I. Prace źródłowe i leksykograficzne

- ABC Chinese-English Dictionary* /Podstawowy słownik chińsko-angielski/ (red. John DeFrancis) 1996. St Leonards: Allen & Unwin.
- Chû-nichi jiten / Zhōng-rì cídiǎn* /Słownik chińsko-japoński/ 2003. Tōkyō: Shōgakukan.
[中日辞典 / 中日辞典 2003. 東京: 小学館.]
- E de miru mono no kazoekata* /Liczenie obiektów. Słownik obrazkowy/ (red. Machida Ken) 2005. Tōkyō: Shufunotomosha. [絵で見る「もの」の数え方 (町田健監修) 2005. 東京: 主婦の友社.]
- Encyklopedia językoznawstwa ogólnego* (red. Kazimierz Polański) 1999. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Gakujutsu yōgoshū. Gengogaku hen* /Zbiór terminologii naukowej. Część językoznawcza/ 2001. Tōkyō: Nihon Gakujutsu Shinkōkai. [学術用語集 - 言語学編 2001. 東京: 日本学術振興会.]
- Gendai kokugo reikai jiten* /Współczesny słownik języka japońskiego z przykładami/ (red. Hayashi Ooki) 1985. Tōkyō: Shōgakukan. [現代国語例解辞典 (林巨樹編) 1985. 東京: 小学館.]
- Gendai gengogaku jiten* /Słownik językoznawstwa współczesnego/ (red. Tanaka Harumi) 1987. Tōkyō: Seibidō. [現代言語学辞典 (田中春美編集) 1987. 東京: 成美堂.]
- Japanese Character Dictionary with Compound Lookup via Any Kanji* (Mark Spahn, Wolfgang Hadamitzky) 1993. Tokyo: Nichigai Associates.
- Jiǎnmíng Hànyīng Cídiǎn* /Mały słownik chińsko-angielski/ (red. Sū Shēngháo) 1981. Taipei: Wénqiáo Chūbanshè. [簡明漢英辭典 (蘇生豪編集) 1981. 台北: 文橋出版社.]
- Kazoekata no jiten* /Słownik kwantyfikacji [w języku japońskim]/ (Iida Asako) 2004. Tōkyō: Shōgakukan. [数え方の辞典 (飯田朝子著) 2004. 東京: 小学館.]
- Kōjien* /Słownik encyklopedyczny języka japońskiego/ (red. Shinmura Izuru) 2000. Tōkyō: Iwanami Shoten. [広辞苑 (新村出監修) 2000. 東京: 岩波書店.]
- Kokugogaku daijiten* /Wielki słownik językoznawstwa japońskiego/ (red. Kokugogakkai /Stowarzyszenie Językoznawstwa Japońskiego/) 1980. Tōkyō: Tōkyōdō Shuppan. [国語学大辞典 (国語学会編) 1980. 東京: 東京堂出版.]
- Kokugogaku kenkyū jiten* /Encyklopedia językoznawstwa japońskiego/ (red. Satō Kiyoji) 1977. Tōkyō: Meiji Shoin. [国語学研究事典 (佐藤喜代治編) 1980. 東京: 明治書院.]
- Kūmsōng Nyu Eisū kugō sajōn* /Słownik języka koreańskiego „New Ace” wydawnictwa Kūmsōng/ (red. I Sungnyōng) 1997. Sōul: Kūmsōng ch’ulp’ansa. [금성 뉴에이스 국어사전 (이승녕편) 1997. 서울: 금성 출판사.]

- Meikyō kokugo jiten* /Słownik języka japońskiego Meikyō/ (red. Kitahara Yasuo) 2003. Tōkyō: Taishūkan Shoten. [明鏡国語辞典 (北原保雄編) 2003. 東京: 大修館書店.]
- Mono no kazoekata. Handobukku* /Liczenie obiektów. Poradnik/ 2005. Ōsaka: Ribera-rusha. [モノの数え方－ハンドブック 2005. 大阪: リベラル社.]
- Nihon kokugo daijiten* /Wielki słownik języka japońskiego/ 1977. Tōkyō: Shōgakukan. [日本国語大辞典 1977. 東京: 小学館.]
- Nihongo bunkei jiten* /Słownik wzorów zdaniowych języka japońskiego/ (red. Sunakawa Yuriko) 2001. Tōkyō: Kuroshio Shuppan. [日本語文型辞典 (砂川有里子代表) 2001. 東京: くろしお出版.]
- Nihongo chishiki jiten* /Słownik wiedzy o języku japońskim/ 2003. Tōkyō: Gakken. [日本語知識辞典 2003. 東京: 学研.]
- Nihongo kyōiku jiten* /Encyklopedia dydaktyki języka japońskiego/ (red. Nihongo Kyōiku Gakkai /Stowarzyszenie Dydaktyki Języka Japońskiego/) 1982. Tōkyō: Taishūkan Shoten. [日本語教育事典 (日本語教育学会編) 1982. 東京: 大修館書店.]
- P'yōjun kugō taesajōn* /Wielki słownik standardowego języka koreańskiego/ (red. Kungnip Kugō Yōnguwōn /Państwowy Instytut Języka Koreańskiego/) 1999. Sōul: Tusan Tonga. [표준 국어 대사전 (국립 국어 연구원편) 1999. 서울: 두산 동아.]
- Reikai shinkokugo jiten* /Nowy słownik języka japońskiego z przykładami/ (red. Hayashi Shirō) 1990. Tōkyō: Sanseidō. [例解新国語辞典 (林四郎編) 1990. 東京: 三省堂.]
- Rika Nenpyō – Heisei 17 Nen* /Tablice nauk ścisłych na 17 rok ery Heisei/ 2005. Tōkyō: Maruzen Kabushiki Kaisha. [理科年表 – 平成 17 年 2005. 東京: 丸善株式会社.]
- Seibutsu jiten* /Słownik biologiczny/ (red. Yasugi Sadao, Kachi Naoki) 2003. Tōkyō: Ōbunsha. [生物辞典 (八杉貞雄, 可知直毅監修) 2003. 東京: 旺文社.]
- Sekai daihyakka jiten* /Wielka encyklopedia świata/ (red. Shimonaka Kunihiro) 1988. Tōkyō: Bonjinsha. [世界大百科事典 (下中邦彦監修) 1988. 東京: 凡人社.]
- Shūeisha kokugo jiten* /Słownik języka japońskiego wydawnictwa Shūeisha/ (red. Morioka Kenji) 1993. Tōkyō: Shūeisha. [集英社国語辞典 (森岡健二編集) 1999. 東京: 集英社.]
- Shūeisha poketto kokugo jiten* /Kieszonkowy słownik języka japońskiego wydawnictwa Shūeisha/ (red. Tokugawa Munemasa) 1999. Tōkyō: Shūeisha. [集英社ポケット国語辞典 (徳川宗賢編集) 1999. 東京: 集英社.]
- The Modern Reader's Japanese-English Character Dictionary* (red. Andrew Nathaniel Nelson) 1984. Rutland, Tokyo: Charles E. Tuttle Company.
- Uri mal ōwōn sajōn* /Słownik etymologiczny języka koreańskiego/ (red. Kim Minsu) 1997. Sōul: T'aehaksa. [우리 말 어원 사전 (김민수편) 1997. 서울: 태학사.]
- Vietnamese-English Dictionary* (red. Nguyen-Dinh-Hoa) 1966. Rutland – Vermont – Tokyo: Charles E. Tuttle Company.

II. Opracowania w języku japońskim

- IIDA Asako 1998. „Nihongo no *hitotsu* to *futatsu* nado no hyôgen ni okeru -*tsu* no imi to yôhō – shuyō josûshi *ko*, *hon* to hikaku o chûshin ni” /Znaczenie i zastosowanie [liczebnika posiłkowego] -*tsu* w japońskich wyrażeniach typu *hitotsu*, *futatsu* – w świetle porównań z głównym liczebnikiem posiłkowym *ko* oraz *hon*/. *Tokyo University Linguistic Papers (TULIP)* 17, s. 133–169. Tokyo: The University of Tokyo. Department of Linguistics. Graduate School of Humanities and Sociology. Faculty of Letters. [飯田朝子 1998. 「日本語の「ひとつ」「ふたつ」等の表現における“-つ”の意味と用法 – 主要助数詞「個」「本」との比較を中心に –」. 『東京大学言語学論集 (TULIP) 17』, 133–169. 東京: 東京大学・人文社会系・文学部・言語学研究室.]
- IKEGAMI Teizô 1940. „Josûshi kô” /Prace na temat liczebników posiłkowych/. *Kokugo Kokubun* 10 (3), 1–27 Kyôto: Kyôto Teikoku Daigaku Kokubun Gakkai. [池上禎造 1940. 昭和十五年. 「助数詞攷」. 『國語・國文 (第十卷、第三号)』, 1–27. 京都: 京都帝国大学国文学会.]
- IMAZATO Noriko. 2004. „Hiruibetsushi / ruibetsushi gengo o kettei suru yôin ni tsuite” /O kryteriach rozróżnienia języków klasyfikatorowych i nieklasyfikatorowych/. *Shirîzu gengo taishô. Daisankan. Ruibetsushi no taishô* (red. Nishimitsu Yoshihiro, Mizuguchi Shinobu), 39–57. Tôkyô: Kuroshio Shuppan. [今里典子 2004. 「非類別詞 / 類別詞言語を決定する要因について」. 『シリーズ言語対象. 第三卷. 類別詞の対象』 (西光義弘, 水口志乃扶集), 39–57. 東京: くろしお出版.]
- FUJIWARA Takako 2004. „Tô / hiki / wa no yôhō to kategorika no katei” /Proces kategoryzacji a użycie [klasyfikatorów] tô / hiki / wa/. *Shirîzu gengo taishô. Daisankan. Ruibetsushi no taishô* (red. Nishimitsu Yoshihiro, Mizuguchi Shinobu), 113–127. Tôkyô: Kuroshio Shuppan. [藤原多賀子 2004. 「頭 / 匹 / 羽の用法とカテゴリー化の過程」. 『シリーズ言語対象. 第三卷. 類別詞の対象』 (西光義弘, 水口志乃扶編集), 113–127. 東京: くろしお出版.]
- HIDETOSHI Kenbô 1965. „Gendai no josûshi” /Współczesne liczebniki posiłkowe/. *Gengo seikatsu* 166, 54–60. Tôkyô: Chikuma Shobô. [豪紀見坊 1965. 「現代の助数詞」. 『言語生活 166』, 54–60. 東京: 筑摩書房.]
- MANO Miho 2004. „Ruibetsushi *ko* to *tsu* no ninchiteki kôsetsu” /Kognitywne rozważania na temat kategoryzatora *ko* i *tsu*/. *Shirîzu gengo taishô. Daisankan. Ruibetsushi no taishô* (red. Nishimitsu Yoshihiro, Mizuguchi Shinobu), 129–148. Tôkyô: Kuroshio Shuppan. [眞野美穂 2004. 「類別詞「個」と「つ」の認知的考察」. 『シリーズ言語対象. 第三卷. 類別詞の対象』 (西光義弘, 水口志乃扶編集), 129–148. 東京: くろしお出版.]
- MATSUMOTO Yô 1991. „Nihongo ruibetsushi no imi kôzô to taikai: genkei imiron ni yoru bunseki” /Struktura i system japońskich liczebników posiłkowych: analiza semantyczna prototypów/. *Gengo kenkyû* 99, 82–106. [松本曜 1991. 「日本語類別詞の意味構造と体系: 原型意味論による分析」. 『言語研究 (第九十九号)』, 82–106.]

- MATSUOKA Hiroshi (red.) 2000. *Shokyū o oshieru hito no tame no Nihongo bunpō handobukku* /Podręcznik gramatyki języka japońskiego dla osób uczących na poziomie podstawowym/. Tōkyō: Suriē nettowāku. [松岡弘監修 2000. 『初級を教える人のための日本語文法ハンドブック』. 東京: スリーエーネットワーク.]
- MIHO Tadao 2000. *Nihongo josūshi no rekishiteki kenkyū* /Badania historyczne nad liczebnikami posiłkowymi w języku japońskim/. Tōkyō: Kazama Shobō. [三保忠夫 2000. 『日本語助数詞の歴史的研究』. 東京: 風間書房.]
- MIYAJI Atsuko 1972. „Sūshi no shomondai” /Zagadnienia liczebników/. *Hinshibetsu Nihon bunpō kōza 2. Meishi, daimeishi* /Części mowy. Kurs gramatyki języka japońskiego. Tom 2. Rzeczowniki i zaimki/ (red. Suzuki Kazuhiko, Hayashi Ooki), 55–78. Tōkyō: Meiji Shoin. [宮地敦子 1972. 「数詞の諸問題」. 『品詞別日本文法講座 2. 名詞・代名詞』 (鈴木一彦, 林巨樹編集), 55–78. 東京: 明治書院.]
- MIZUGUCHI Shinobu 2004a. „Ruibetsushi to wa nani ka” /Czym są klasyfikatory?/. *Shirīzu gengo taishō. Daisankan. Ruibetsushi no taishō* (red. Nishimitsu Yoshihiro, Mizuguchi Shinobu), 3–22. Tōkyō: Kuroshio Shuppan. [水口志乃扶 2004a. 「類別詞とは何か」. 『シリーズ言語対象. 第三巻. 類別詞の対象』 (西光義弘, 水口志乃扶編集), 3–22. 東京: くろしお出版.]
- MIZUGUCHI Shinobu 2004b. „Nihongo no ruibetsushi no tokuchō” /Osobliwości klasyfikatorów języka japońskiego/. *Shirīzu gengo taishō. Daisankan. Ruibetsushi no taishō* (red. Nishimitsu Yoshihiro, Mizuguchi Shinobu), 61–77. Tōkyō: Kuroshio Shuppan. [水口志乃扶 2004b. 「日本語の類別詞の特性」. 『シリーズ言語対象. 第三巻. 類別詞の対象』 (西光義弘, 水口志乃扶編集), 61–77. 東京: くろしお出版.]
- MURAKAMI Motojirō 1955. *Shoho no kokubunpō. Kōgo, bungo* /Podstawy gramatyki japońskiej. Język mówiony, język pisany/. Tōkyō: Shōryūdō Shuppan. [村上本二郎 1955. 『初歩の国文法. 口語・文法』. 東京: 昇龍堂出版.]
- NISHIMITSU Yoshihiro, MIZUGUCHI Shinobu (red.) 2004. *Shirīzu gengo taishō. Daisankan. Ruibetsushi no taishō* /Seria [wydawnicza] na temat językowych studiów kontrastywnych. Część trzecia. Studia kontrastywne klasyfikatorów/. Tōkyō: Kuroshio Shuppan. [西光義弘, 水口志乃扶編集 2004. 『シリーズ言語対象. 第三巻. 類別詞の対象』. 東京: くろしお出版.]
- NISHIMITSU Yoshihiro 2004. „Ruibetsushi to ninchī yōshiki no sōkan ni kan suru rironteki kōsatsu” /Rozmyślenia teoretyczne na temat korelacji pomiędzy klasyfikatorami a konceptualizacją/. *Shirīzu gengo taishō. Daisankan. Ruibetsushi no taishō* (red. Nishimitsu Yoshihiro, Mizuguchi Shinobu), 23–38. Tōkyō: Kuroshio Shuppan. [西光義弘 2004. 「類別詞と認知様式の相関に関する理論的考察」. 『シリーズ言語対象. 第三巻. 類別詞の対象』 (西光義弘, 水口志乃扶編集), 23–38. 東京: くろしお出版.]
- OGINO Tsunao 1990. „Gendai Nihongo no josūshi no imi henka no hōkō” /Kierunki zmian semantycznych współczesnych liczebników posiłkowych języka japońskiego/. *Bungei gengo kenkyū. Gengohen 17*, 67–77. Tsukuba: Tsukuba Daigaku. [荻野綱男 1990. 「現代日本語の助数詞の意味変化の方向」. 『文芸言語研究 (言語編) 17』, 67–77. つくば: 筑波大学.]

- OKUTSU Keiichirô 1969. „Sûryôteki hyôgen no bunpô” /Gramatyka wyrażen kwantytatywnych/. *Nihongo kyôiku* 14, 42–60. Tôkyô: Nihongo Kyôiku Gakkai. [奥津敬一郎 1969. 「数量的表現の文法」. 『日本語教育 十四号』, 42–60. 東京: 日本語教育学会.]
- PIETROW, Jarosław 2007a. „Nihongo ni okeru ruibetsushi taikai no kikaron” /Geometria japońskiego systemu kategoryzatorowego/. *Beyond Borders: Japanese Studies in the 21st Century* in Memoriam Wiesław Kotański, *Proceeding of International Conference Warsaw, May 2006*, 236–243. Warszawa: Nozomi. [ヤロスワフ・ピエトロフ 2007a. 「日本語における類別詞体系の幾何論」.]
- PIETROW, Jarosław 2007b. „Sei to iu bunpô hanchû to Nihongo ni okeru josûshi shisutemu. Fuhenteki na bunpô no bunrui hanchû ka?” /Kategoria rodzaju a system kategoryzatorowy w języku japońskim. A może powszechna gramatyczna kategoria kategoryzacji?/. *Silva Iaponicarum* Fasc. XII, 31–46. Poznań – Warszawa – Kuki-shi. [ヤロスワフ・ピエトロフ 2007b. 「性という文法範疇と日本語に於ける助数詞システム。普遍的な文法の分類範疇か。」. 『日林、第十二号』, 31–46. ポズナニ・ワルシャワ・久喜市.]
- TAKAHASHI Tarô (red.). 2005. *Nihongo no bunpô* /Gramatyka języka japońskiego/. Tôkyô: Hitsuji Shoten. [高橋太郎監修 2005. 『日本語文法』. 東京: ひつじ書店.]
- TERAMURA Hideo 1991. *Nihongo no shintakusu to imi* /Składnia i semantyka języka japońskiego/. Tôkyô: Kuroshio Shuppan. [寺村秀夫 1991. 『日本語のシンタクスと意味』. 東京: くろしお出版.]
- TIN Eieiko 2004. „Ruibetsushi no yôhō kara mita Bîrumago no goi tokuchō” /Cechy charakterystyczne słownictwa języka birmańskiego widziane z perspektywy użycia klasyfikatorów/. *Shirîzu gengo taishō. Daisankan. Ruibetsushi no taishō* (red. Nishimitsu Yoshihiro, Mizuguchi Shinobu), 151–183. Tôkyô: Kuroshio Shuppan. [ティン・エイエイコ 2004. 「類別詞の用法からみたビルマ語の語彙特徴」. 『シリーズ言語対象. 第三巻. 類別詞の対象』 (西光義弘, 水口志乃扶編集), 151–183. 東京: くろしお出版.]
- TSUKISHIMA Hiroshi 1976. *Kokugogaku* /Nauka o języku japońskim/. Tôkyô: Tôkyô Daigaku Shuppansha. [築島裕 1976. 『国語学』. 東京: 東京大学出版社.]
- YABU Shirô 1970. „Bîrumago ni okeru sū no hanchū ni tsuite: fukusūjoshi no yôhō o chūshin ni” /O kategorii liczby w języku birmańskim – użycie wykładników mnogości/. *Tōnan Ajia Kenkyū* VII. 4, 504–526. Kyōto: Kyōto Daigaku Tōnan Ajia Kenkyū Sentā. [藪司郎 1970. 「ビルマ語における数の範疇について: 複数助詞の用法を中心に」. 『東南アジア研究 (第七巻、第四号)』, 504–526. 京都: 京都大学東南アジア研究センター.]
- YAMADA Yoshio 1909. *Nihongo bunpōron* /Gramatyka języka japońskiego/. Tôkyô: Hōbunkan. [山田孝雄 1909. 『日本語文法論』. 東京: 寶文館.]
- YONEZAWA Yū 2004. „Ningen ni kakawaru ruibetsushi – sha to mei o chūshin ni –” /Klasyfikatory odnoszące do istot ludzkich – na przykładzie klasyfikatora sha i mei/. *Shirîzu gengo taishō. Daisankan. Ruibetsushi no taishō* (red. Nishimitsu Yoshihiro, Mizuguchi Shinobu), 95–111. Tôkyô: Kuroshio Shuppan. [米澤優 2004. 「“人間”に

関わる類別詞 - 「者」と「名」を中心に - 、『シリーズ言語対象 第三巻 類別詞の対象』 (西光義弘, 水口志乃扶編集), 95-111. 東京: くろしお出版.]

III. Opracowania w języku polskim oraz w innych językach europejskich

- AIKHENVALD, Alexandra Yurievna 2000. *Classifiers: A Typology of Noun Categorization Devices*. Oxford: Oxford University Press.
- ALLAN, Keith 1977. „Classifiers”. *Language* 53, 284-310. Baltimore: Linguistic Society of America.
- ASTON, William George 1877. *A Grammar of the Japanese Written Language*. London: Trübner & Co., Yokohama: Lane, Crawford Co.
- BANCZEROWSKI, Jerzy, Jerzy POGONOWSKI, Tadeusz ZGÓŁKA 1982. *Wstęp do językoznawstwa*. Poznań: Wydawnictwo UAM.
- BARTMIŃSKI, Jerzy, Ryszard TOKARSKI (red.) 1993. *O definicjach i definiowaniu*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- BOTTERO, Françoise 1996. *Sémantisme et classification dans l'écriture chinoise. Les systèmes de classement des caractères par clés du Shuowen Jiezi au Kangxi Zidian*. Paris: Collège de France, Institut des hautes études chinoises.
- CHAMBERLAIN, Basil Hall 1887. *A Handbook of Colloquial Japanese*. Tokyo: Hakubunsha.
- CHAO Yuan Ren /pĭnyīn: Zhao Yuánrén/ 1968. *A Grammar of Spoken Chinese*. Berkeley: University of California Press.
- CHMIELEWSKI, Janusz 1949. „The typological evolution of the Chinese language”. *Rocznik Orientalistyczny* 15, 371-429.
- CHMIELEWSKI, Janusz 1952. „Zagadnienie tzw. części mowy w języku chińskim (I)”. *Rozprawy Komisji Orientalistycznej* 4, 371-429. Warszawa: Towarzystwo Naukowe Warszawskie.
- CHMIELEWSKI, Janusz 1954. „Zagadnienie tzw. części mowy w języku chińskim (II)”. *Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego* I, 119-144. Wrocław: Zakład im. Ossolińskich.
- CHMIELEWSKI, Janusz 1964. „Syntax and word-formation in Chinese”. *Rocznik Orientalistyczny* 28/1, 107-125.
- COYAUD, Maurice 1973. *Classification nominale en chinois. Les particules numériques*. La Haye - Paris: Mouton & Co.
- CRAIG, Colette (red.) 1986. *Noun Classes and Categorization. Proceedings of a Symposium on Categorization and Noun Classification, Eugene, Oregon, October 1983*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- CURTIUS, Jan Henrik Donker 1857. *Proever eene japansche spraakkunst*. Leyden: Bij A.W. Sythoff.

- DERWOJEDOWA, Magdalena 2011. *Grupy liczebnikowe we współczesnym języku polskim*. Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.
- DOWNING, Pamela Ann 1996. *Numeral Classifier Systems: The Case of Japanese*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins B.V.
- GORELOV, Vladimir Ivanovich 1974. *Grammatika kitajskiego jazyka*. Moskwa: Prosveščenie.
- GRZEGORCZYKOWA, Renata 2001. *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- GRZEGORCZYKOWA, Renata, Anna PAJDZIŃSKA (red.) 1996. *Językowa kategoryzacja świata*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- GUREVIČ, Ilja Semenovič 1966. „Numeration constructions in the Chinese language of the III-Vth centuries A.D”. *Archiv orientální* 34 (3). Praha: Academia Praha.
- HABRAJSKA, Grażyna 1996. „Kategoryzacja a klasyfikacja – potoczne i naukowe widzenie świata (analiza badań ankietowych dotyczących kategoryzacji roślin)”. *Językowa kategoryzacja świata* (8) (red. Renata Grzegorczykowa, Anna Pajdzińska). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- HOFFMANN, Johann Joseph 1868. *Japanese Grammar*. Leiden: A. W. Sythoff.
- HOLDA, Marcin 2006. *Przymiotniki i czasowniki japońskie jako kategorie leksykalne*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- HUSZCZA, Romuald 1987. „Spójność tematyczno-rematyczna a spójność syntaktyczna w języku japońskim, koreańskim, wietnamskim i chińskim”. *Studia z językoznawstwa ogólnego i kontrastywnego* (red. Adam Weinsberg). Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- HUSZCZA, Romuald 1991. „Is Japanese a polysystemic language? (The problem of Chinese borrowings within the present-day Japanese grammatical structure”. *Rocznik Orientalistyczny* VLVII (2), 99–110. Warszawa: PWN.
- HUSZCZA, Romuald 1988. „Korean and the problem of Linguistic polysystemism”. *Papers of the 5th International Conference on Korean Studies: Korean Studies, Its Tasks & Perspectives* 1, 515–530.
- HUSZCZA, Romuald 1990. „Kanbun / Hanmun in present-day Japanese and Korean – a Case of Co- and Polysystemism”. *Rocznik Orientalistyczny* 46/2, 53–61.
- HUSZCZA, Romuald 2006. *Honoryfikatywność. Gramatyka, pragmatyka, typologia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- HUSZCZA, Romuald 2009. „Japanese Graphemics: A Science of a language?”. *Civilisation of evolution, Civilisation of Revolution. Metamorphoses in Japan 1900–2000* (red. Arkadiusz Jabłoński et al.), 104–114.
- HUSZCZA, Romuald 2012. *Wielosystemowość i współsystemowość w językach naturalnych*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego (w druku).
- HUSZCZA, Romuald 2011 „Wschodnioazjatycki krąg cywilizacji pisma – lingwistyczna analiza pojęcia”. *Orientalia commemorativa* (red. Lidia Sudyka), 115–122.
- HUSZCZA, Romuald, Jan MAJEWSKI, Maho IKUSHIMA 2003a. *Gramatyka japońska*. Tom I. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

- HUSZCZA, Romuald, Jan MAJEWSKI, Maho IKUSHIMA, Jarosław PIETROW 2003b. *Gramatyka japońska*. Tom II. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- IIDA Asako 1996. „Classification and categorization: semantic properties of Japanese classifier *hon*”. *Tokyo University Linguistic Papers (TULIP)* 15, 113–141. Tokyo: The University of Tokyo. Department of Linguistics. Graduate School of Humanities and Sociology. Faculty of Letters.
- IIDA Asako 1997. „Semantic structures of classifiers: the meaning of the Japanese classifier *-hon*”. *Tokyo University Linguistic Papers (TULIP)* 16, 173–195. Tokyo: The University of Tokyo. Department of Linguistics. Graduate School of Humanities and Sociology. Faculty of Letters.
- IHM Ho Bin, HONG Kyung Pyo, CHANG Suk In 2001. *Korean Grammar for International Learners*. Seoul: Yonsei University Press.
- IWANOWSKI, Marek 2004. *Segmentacja grafemów tōyō-kanji drukowanego pisma japońskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- KARLGREN, Bernhard 1926. *Philology and Ancient China*. Oslo: Aschehoug.
- KARLGREN, Bernhard 1962. *Sound nad Symbol in Chinese*. Hong Kong: Hong Kong University Press.
- KARLGREN, Bernhard 1949. *The Chinese Language: An Essay on Its Nature and History*. New York: The Ronald Press Company.
- KARLGREN, Bernhard 1957. *Grammata Serica Recensa*. Stockholm: The Museum of Far Eastern Antiquities.
- KARLGREN, Bernhard 1958. *Easy Lessons in Chinese Writing*. Stockholm: Naturmetodens Språkinstitut.
- KASZA, Robert 1999. *Semantyka i frazeologia wybranych nazw części ciała we współczesnym języku japońskim*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski, Instytut Orientalistyczny (nieopublikowana rozprawa doktorska).
- KIELAR, Maria 1983. „Eleonory Rosch koncepcja kategorii semantycznych. Badania własne”. *Studia z psycholingwistyki ogólnej i rozwojowej* (red. Ida Kurcz). Warszawa: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 145–162.
- KUBIŃSKI, Wojciech, Roman KALISZ, Ewa MODRZEJEWSKA (red.) 1998. *Językoznawstwo kognitywne. Wybór tekstów*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- KÜNSTLER, Mieczysław Jerzy 1970. *Pismo chińskie*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- KURYŁOWICZ, Jerzy 1968. *O rozwoju kategorii gramatycznych*. Kraków: Polska Akademia Nauk.
- LANGACKER, Ronald Wayne 1985. „Observations and speculations on subjectivity”. *Iconicity in Syntax* (red. John Haiman), 109–150. Amsterdam: John Benjamins (przekład polski: 2005. *Obserwacje i rozważania na temat zjawiska subiektywizacji*. Kraków: Universitas).
- LAKOFF, George, Mark JOHNSON 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press (przekład polski: 1988. *Metafory w naszym życiu*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy).

- LI Charles Na, Sandra Annear THOMPSON 1981. *Mandarin Chinese. A Functional Reference Grammar*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Liczba, ilość, miara. *Materiały Konferencji Naukowej w Jadwisinie, 11-13 maja 1972 r.* (red. Zuzanna Topolińska, Maciej Grochowski). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- LYONS, John 1968. *Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press
(przekład polski: 1975. *Wstęp do językoznawstwa*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe).
- LYONS, John 1977a. *Semantics 1*. Cambridge: Cambridge University Press (przekład polski: 1984. *Semantyka 1*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe),
- LYONS, John 1977b. *Semantics 2*. Cambridge: Cambridge University Press
(przekład polski: 1989. *Semantyka 2*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe).
- MAĆKIEWICZ, Jolanta 1999. „Kategoryzacja a językowy obraz świata”. *Językowy obraz świata* (red. Jerzy Bartmiński), 47–55.
- MAJEWICZ, Alfred Franciszek 1989. *Języki świata i ich klasyfikowanie*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- MALINOWSKI, Bronisław 1920. „Classificatory particles in the language of Kiriwina”. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 1 (4), 33–78
(przekład polski: 2000. „Cząstki klasyfikacyjne w języku kiriwińskim”. *Dzieła*. Tom 8: *Jednostka, społeczność, kultura*, 370–433. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN).
- MALINOWSKI, Bronisław 1923. „The problem of meaning in primitive languages. Supplement 1”. *The Meaning of Meaning* (red. Charles Kay Ogden, Ivor Armstrong Richards), 451–510
(przekład polski: 2000. *Problem znaczenia w językach pierwotnych. Formanty klasyfikujące w języku Kiriwiny*. Kraków: Universitas).
- MARTIN, Samuel Elmo 1964. *Essential Japanese. An Introduction to the Standard Colloquial Language*. Rutland, Tokyo: Charles E. Tuttle Company.
- MARTIN, Samuel Elmo 1975. *A Reference Grammar of Japanese*. New Haven, London: Yale University Press.
- MATSUMOTO Yo 1993. „Japanese numeral classifiers: A study on semantic categories and lexical organization”. *Linguistics* 31, 667–713.
- MATSUOKA McCLAIN, Yoko 1981. *Handbook of Modern Japanese Grammar*. Tokyo: The Hokuseido Press.
- MILLER, Roy Andrew 1967. *The Japanese Language*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- MILLER, Roy Andrew 1970. *Bernard Bloch on Japanese*. New Haven, London: Yale University Press.
- MIZUGUCHI Shinobu 2004. *Individuation in Numeral Classifier Languages: A Case of Japanese Classifiers and Plurals*. Tokyo: Shohakusha.

- NGUYEN Đình Hoa 1957. „Classifiers in Vietnamese”. *Word. Journal of the Linguistic Circle of New York* 13,1 (red. William G. Diver, André Martinet, Uriel Weinreich), 124–152.
- NORMAN, Jerry 1988. *Chinese*. Cambridge: Cambridge University Press.
- OGAREK-CZOJ, Halina, Romuald HUSZCZA, CHOI Gunn-Young 1994. *Podręcznik języka koreańskiego*. Część II. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- OGDEN, Charles Kay, Ivor Armstrong RICHARDS 1923. *The Meaning of Meaning*. London – New York: Routledge & Kegan Paul.
- OHLY, Rajmund, Iwona KRASKA-SZLENK, Zofia PODOBIŃSKA 1998. *Język suahili*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- PALUCH, Andrzej Krzysztof 1983. *Malinowski*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- PIETROW, Jarosław 2001. *Sinoseniczne prefiksy werbalne we współczesnym języku japońskim i koreańskim*. Poznań: IIEOS.
- PISARKOWA, Krystyna (red.) 2000. *Językoznawstwo Bogusława Malinowskiego*. Tom II. Kraków: Universitas.
- ROSCH, Eleanor 1978. „Principles of categorization”. *Cognition and Categorization* (red. Eleanor Rosch, B.B. Lloyd), 27–48. Hillsdale: Erlbaum
(przekład polski: 2005. „Zasady kategoryzacji”. *Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury* 17, 11–35. Lublin: Wydawnictwo UMCS).
- RUTHERFORD, Alcock. 1861. *Elements of Japanese Grammar, for the Use of Beginners*. Shanghai: (brak wydawnictwa).
- RYGALOFF, Alexis 1973. *Grammaire élémentaire du chinois*. Vendôme: Presses Universitaires de France.
- SALONI, Zygmunt, Marek ŚWIDZIŃSKI 1985. *Składnia współczesnego języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- SANCHES, Mary 1977. „Language aquisition and Language Change: Japanese Numeral Classifiers”. *Sociocultural Dimensions of Language Change* (red. Ben G. Blount, Mary Sanches), 51–62. New York – San Francisco – London: Academic Press.
- SANSOM, George Bailey 1928. *An Historical Grammar of Japanese*. Oxford: Clarendon Press.
- SENFT, Gunter 1996. *Classificatory Particles in Kilivila*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- SOMMER, Łukasz 2002. „Gramatyka z widokiem na morze” *Literatura na świecie* 1–2–3, 368–390.
- SYROMIATNIKOV, Nikolay Aleksandrovich 1981. *The Ancient Japanese Language*. Moscow: „Nauka” Publishing House.
- TABAKOWSKA, Elżbieta 1995. *Gramatyka i obrazowanie. Wprowadzenie do językoznawstwa kognitywnego*. Kraków: Wydawnictwo Oddziału Polskiej Akademii Nauk.
- TABAKOWSKA, Elżbieta (red.) 2001. *Kognitywne podstawy języka i językoznawstwa*. Kraków: Universitas.
- TAKASHI Kamei 1954. *Chinese Borrowings in Prehistoric Japanese*. Tokyo: Yoshikawa Kobunkan Ltd.

- TAYLOR, John Russell 1995. *Linguistic Categorization. Prototypes in Linguistic Theory*. Oxford: Oxford University Press
(przekład polski: 2001. *Kategoryzacja w języku. Prototypy w teorii językoznawczej*. Kraków: Universitas).
- THOMPSON, Laurence Cassius 1965. *A Vietnamese Grammar*. Seattle and London: University of Washington Press.
- WEINSBERG, Adam 1983. *Językoznawstwo ogólne*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- WEINSBERG, Adam 1987. „Morfemy nie na swoim miejscu?”. *Studia z językoznawstwa ogólnego i kontrastywnego* (red. Adam Weinsberg), 133–142. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- WIERZBICKA, Anna 1996. *Semantics. Primes and Universals*. Oxford: Oxford University Press (przekład polski: 2006. *Semantyka. Jednostki elementarne i uniwersalne*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej).
- WIERZBICKA, Anna 1999. *Język – umysł – kultura*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- YIN Binyong, John S. Rohsenow 1994. *Modern Chinese Characters*. Beijing: Sinolingua Beijing.
- ZARON, Zofia 2003. „A tu rzeczywistość [liczbami] skrzeczy. Charakterystyka ilościowa semantycznych klas *rodzajowych*”. *Prace językoznawcze dedykowane Profesor Jadwidze Sambor* (red. Jadwiga Linde-Usiekniewicz, Romuald Huszcza), 212–222. Warszawa: Wydawnictwo Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.

REDAKTOR PROWADZĄCY

Agnieszka Stęplewska

ADIUSTACJA JĘZYKOWO-STYLISTYCZNA

Agnieszka Stęplewska

Renata Włodek

SKŁAD I ŁAMANIE

Katarzyna Mróz-Jaskuła

Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego

Redakcja: ul. Michałowskiego 9/2, 31-126 Kraków

tel. 12-631-18-81, tel./fax 12-631-18-83